

วารสาร มจร
พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
JMBR : Journal of MCU Buddhist Review

ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2567)

Vol. 8 Issue 2 (May – August 2024)

คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาคารเรียนรวม โซน D

79 หมู่ 1 กม. 55 ถ.พหลโยธิน

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

ISSN 3027-7442 (Print)
ISSN 3027-7450 (Online)

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2567 2567)

Vol. 8 Issue 2 (May-August 2024)

ISSN 3027-7442 (Print), ISSN 3027-7450 (Online)

วัตถุประสงค์ของวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิตพุทธเชิงบูรณาการให้แพร่หลาย
2. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อนำไปสู่การสร้างปัญญาการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาทางออกแก่ชีวิตและสังคม
3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ นวัตกรรมทางการวิจัยและวิชาการ ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบหรือแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ ผู้นิพนธ์ภายในหรือภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหรือภายในหน่วยงานที่จัดทำวารสาร และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มข้นในการประเมินคุณภาพบทความก่อนออกตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางของวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 2 ท่าน ทั้งนี้ทางวารสารได้ยกเลิกการเผยแพร่ในลักษณะรูปเล่มเอกสารโดยจะเน้นการเผยแพร่ในระบบออนไลน์ ท่านสามารถดาวน์โหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb>

ในการเผยแพร่แบบออนไลน์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ รูปแบบการเสนอบทความวิชาการ หรือ บทความวิจัยตามหลักเกณฑ์ของวารสารอย่างเคร่งครัด และต้องยึดหลักเกณฑ์จรรยาบรรณหรือจริยธรรมของการวิจัย ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยนำเสนอเผยแพร่ซ้ำซ้อนหรือกำลังอยู่ในระหว่างเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่นใดมาก่อน ผลการศึกษาที่ค้นพบ ทรรศนะ

ความเห็น มุมมอง เนื้อหา หรือข้อความที่ปรากฏในบทความของผู้เขียนใดๆ ถือเป็นความยินยอม รับทราบ และเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความเท่านั้น และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

ขอบเขตของวารสาร

รับบทความที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี แนวทางด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด แนวทางวิถีการดำเนินชีวิต การแสวงหาปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ประเภทของบทความ

จัดอยู่ในกลุ่มสาขาสังคมศาสตร์ รับบทความทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ดังนี้

1. บทความวิจัย
2. บทความวิชาการ
3. บทความปริทัศน์
4. บทวิจารณ์หนังสือ

สังกัดวารสาร

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ 79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

โทรศัพท์ 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006

บรรณาธิการ (Executive Editor)

รศ.ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี

Assoc. Prof. Dr. Naddhira Sridee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โทรศัพท์ : 084-451-9351

อีเมล : Kratai_im@yahoo.com

หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editor)

พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, (ตุนิน) ผศ.ดร. Phramaha Duangden Tunin, Assist.Prof. Dr.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โทรศัพท์/Line : 092-556-4635

อีเมล : Duangden.tun@mcu.ac.th

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

1. พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3. พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4. พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5. พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(ค)

6. พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐุฒิ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
10. ศ.ดร. วัชร งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11. รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
13. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
14. รศ.ดร. ชีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
15. รศ.ดร. อัมพล บุตตาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
16. รศ.ดร. วินิจ ฝาเจริญ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
17. รศ.ดร. นิตานาจ โสภภาพ	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
18. ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
19. ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
20. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
21. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
22. ผศ.ดร. จิตาภา เร่งมีศรีสุข	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
23. ดร. ภัททิศา แรงทน	ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ (Assistant Editors)

1. พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก, ดร.
โทรศัพท์ : 082-707-0588	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อีเมล : Rong2553@yahoo.com
2. พระเกรียงศักดิ์ สิริสโก, ดร.
โทรศัพท์ : 082-029-1004,	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อีเมล : Sirisakko119@gmail.com

ออกแบบปก (Cover designed)

พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก, ดร. โทรศัพท์ : 082-707-0588

จัดรูปเล่ม (Content designed)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ผศ.ดร. โทรศัพท์/Line : 092-556-4635

กำหนดออกเผยแพร่ 3 ฉบับทุก 4 เดือน

ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน, ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม, ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสนปริทรรศน์ (Journal of MCU Buddhist Review) ย่างเข้าสู่ปีที่ 8 และฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2567) ซึ่งทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ตัวอย่างเช่น

บทความ เรื่อง “วิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตในธูปินทิกสูตร” โดยผู้วิจัย ได้แก่ พระมหาธีรพัทธ์ เตชปุณโณ และคณะ บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง จุดมุ่งหมายของบัณฑิตในธูปินทิกสูตร คือ การแก้ปัญหาสิ่งที่เป็นแก่นสารของชีวิตเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น ส่วนหลักธรรมที่สังเคราะห์ ได้แก่ 1) ความฉลาดในธาตุมีประการต่าง ๆ คือ ธาตุ 18 มีจักขุ รูป จักขุวิญญาณ เป็นต้น ธาตุ 6 ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ธาตุ 6 ได้แก่ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา อวิชชา ธาตุ 6 ได้แก่ กาม เนกขัมมะ พยาบาท ไม่พยาบาท เบียดเบียน ไม่เบียดเบียน ธาตุ 3 ได้แก่ กาม รูป อรูป ธาตุ 2 ได้แก่ สังขตธาตุ อสังขตธาตุ 2) ความฉลาดในอายตนะ 12 ได้แก่ อายตนะภายนอก 6 ภายใน 6 3) ความฉลาดในปัจจัยการ คือ การเห็นความจริงที่ทำให้ผู้รู้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง 4) ความฉลาดในเหตุและมีไช้เหตุ ฐานะ หมายถึง การยอมรับในสิ่งที่เป็นไปได้และสิ่งที่เป็นไปได้ เช่น ทำดีย่อมได้ผลดีและไม่มีทางที่จะได้ผลชั่ว เป็นต้น หลักความเป็นบัณฑิตสามารถนำไปประยุกต์กับการสอนเยาวชนเพื่อให้รู้เท่าทันกระแสสังคมจาก Social Media ได้ บัณฑิตที่พึงประสงค์จึงไม่ใช่แค่การเรียนสำเร็จในความรู้ทางโลกแต่จะมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ด้วย

บทความ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยผู้วิจัยได้แก่ พระมหาภาวนิน อินทปญโญ และคณะ บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง การปฏิสังขารมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอามิสปฏิสังขาร ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ปริจาคะ พลี 5 ส่วนหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับธัมมปฏิสังขาร ได้แก่ ขันธ 5 ธาตุ 6 อนุปพุททิกขา อริยสัจ 4 3) หลักการปฏิสังขาร แบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ (1) หลักอามิสปฏิสังขาร สำหรับสัทธิวิหาริก พึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ อันตเวาสิก พึงปรนนิบัติอุปัฏฐากอาจารย์ ภิกษุภิกษุณีปฏิสังขารกับพระราชา ญาติ และแม่กับโจร (2) หลักธัมมปฏิบัติสังขาร ภิกษุภิกษุณีควรให้ธรรมะแก่พุทธบริษัทที่มาเยือน หรือผู้ประสงค์อยากฟังธรรม รวมถึงชี้แนะให้คำปรึกษาแก้ไขปัญหา โดยนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาอธิบายประกอบให้เข้ากับเหตุการณ์นั้น

บทความ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก” โดยผู้วิจัยได้แก่ สุจินต์ เกตุไทย และคณะ บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง 1) ในวิทยาการสมัยใหม่ เพศทางเลือกคือกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายในพฤติกรรมทางเพศและเพศสรีระ ในโลกยุคปัจจุบันนี้มีมากถึง 20 เพศ มีหญิงรักหญิง ชายรัก

ชาย เป็นต้น ส่วนเพศทางเลือกในพระไตรปิฎก หมายถึง “บัณฑิต” แบ่งได้ 5 ประเภท คือ 1) อาสิตตบัณฑิต หมายถึง ชายที่เอาปากคาบอวัยวะเพศชายอื่นเมื่อถูกน้ำอสุจรดเอาแล้วความเร่าร้อนจึงสงบไป 2) อสุยบัณฑิต หมายถึง คนที่มีความรู้สึกพอใจมีความสุขเมื่อได้เห็นอวัยวะของผู้อื่นหรือการได้แอบดูคนอื่นสมสู่กัน 3) โอปักกมิกบัณฑิต หมายถึง ชายที่ถูกตัดอวัยวะเพศหรือถูกตอนด้วยความพยายามเรียกว่าขันที 4) ปักขบัณฑิต หมายถึง คนที่ขังแรมเป็นบัณฑิตด้วยอานุภาพแห่งอกุศลกรรมวิบาก แต่ขังขึ้นความเร่าร้อนของเขาก็สงบไป 5) นปฺงสกบัณฑิต หมายถึง คนที่เกิดมาไม่มีเพศ ไม่มีภาวะรูปใดๆ คือไม่ปรากฏว่าเป็นชายหรือหญิงมาแต่กำเนิด 2) การบรรลุลหฺมในพระไตรปิฎก พบว่า การบรรลุลหฺม หมายถึง การเข้าถึงมรรคผลนิพพาน การเข้าใจธรรมในระดับต้น ๆ คือ ระดับโลกียะ จนถึงเข้าใจเข้าถึงธรรมในระดับมรรคผล คือระดับโลกุตระ 3) เพศทางเลือกหมายถึงบัณฑิตเรียกว่าอภิปุคคล แม้ว่าจะพยายามฝึกพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา ที่สุดแล้วก็ไม่สามารถที่จะบรรลุลหฺมได้ในทันที เพราะว่าเป็นผู้ถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์เพราะผลแห่งอกุศลกรรมปฏิสนธิที่ปราศจากอโมหะเหตุ คือผู้มีวิบากเป็นเครื่องกัน แต่อย่างไรก็ตามก็ยังสามารถสั่งสมบุญเพื่อบรรลุลหฺมในชาติภพต่อไป ในพระพุทธศาสนาเรียกผู้บรรลุลหฺมว่าอริยบุคคล ส่วนของเพศทางเลือกแม้จะบรรลุลหฺมในชาตินี้ยังไม่ได้ ก็สามารถฝึกพัฒนาและมีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยกระดับขึ้นมาได้ เพราะการฝึกปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาเพื่อการบรรลุลหฺมได้นั้นต้องมีความมั่นคงในพระรัตนตรัยในศีล สมาธิและปัญญา

บทความ เรื่อง “สาระสำคัญของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยผู้วิจัยได้แก่ ชีรโชติ เกิดแก้ว บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง 1) คำว่า “นโม” ส่วนใหญ่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก พระวินัยปิฎกบางเล่ม อรรถกถาและฎีกาบางส่วน แต่ไม่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก พบ 3 ลักษณะ คือ นโมที่ใช้คำเดียว นโมที่ใช้ร่วมกับกริยา และการใช้คำอื่นแทน นโมเป็นคำสามัญที่ใช้แสดงความนอบน้อมต่อบุคคลและสิ่งเคารพทั่วไป ไม่ใช่คำศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเชิงบันดาล และไม่ได้ระบุว่าใครเป็นผู้กล่าวคนแรก 2) สาระสำคัญของคำว่า “นโม” พบ 9 เรื่อง ได้แก่ (1) ความหมายโดยตรงคือความนอบน้อม และความหมายเชิงขยายความคือการสักการะเคารพ บูชา ไหว้ กราบ และนมัสการ (2) บุคคลและสิ่งอื่นที่มีผู้แสดงความนอบน้อมพบทั้งพระรัตนตรัย บุคคลทั่วไป เทวดา สัตว์ พุชนิยัตถุ พุชนิยสถาน และธรรมชาติ (3) ธรรมเนียมการใช้นโม ถ้าเป็นบุคคล อมนุษย์ สัตว์ และสิ่งเคารพทั่วไปจะใช้ นโมคำเดียว นโมร่วมกับคำกริยา หรือคำอื่นแทน แต่ถ้าใช้กับพระพุทธเจ้า นอกจากจะใช้คำดังกล่าวแล้วยังใช้บทนมัสการ “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส” 3 จบ (4) ลักษณะการใช้นโมพบ 2 ลักษณะคือใช้เป็นคำอุทานและแสดงความนอบน้อม (5) อริยาบทพบทั้งอริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน (6) แรงจูงใจพบว่ามีมาจากความเลื่อมใส ความเชื่อ ความกลัว ความต้องการผลตอบแทน (7) วิธีปฏิบัติคือการห่มผ้าเฉียงบ่า การคุกเข่า การทำอัญชลี วันทา อภิวาท และการกล่าวนโม (8) หลักธรรมที่สัมพันธ์กับนโม คืออปายนธรรม การบูชา คารวธรรม และกรรม (9) ผลของการแสดงความนอบน้อมพบทั้งระดับโลกียะ เช่น ทำให้เกิดปีติปราโมทย์ และผลในระดับ โลกุตระคือ เป็นปัจจัยให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

โดยรวมทั้งหมดจัดว่าเป็นผลงานที่ผ่านการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องในเชิงวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับชาติและนานาชาติ โดยจัด

(ฉ)

การศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร และจะได้รับความไว้วางใจ และความเชื่อถือของนักวิชาการ ดังจะเห็นได้จากบทความที่นำมาเผยแพร่เป็นบทความที่มาจากหลากหลายสถาบันหรือหน่วยงาน มีทั้งบทความทางวิชาการที่เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการ เพื่อเข้าร่วมตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในวารสาร

กองบรรณาธิการ วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจนนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ส่งบทความวิจัย และบทความวิชาการเข้าร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ และกองบรรณาธิการหวังอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กองบรรณาธิการขออ้อมรับ ด้วยความยินดียิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี)

บรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
วัตถุประสงค์วารสาร	ก
บทบรรณาธิการ	ง
สารบัญ	ข

บทความวิจัย : Research Articles

หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ เขต 12 : Principles of Brahma Vihara Dhamma for Educational Institution Administrators with Personnel Management Phrapariyattidham School under the Jurisdiction of the Phrapariyattidham Educational Service Area Office General Department, Area 12 พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย : Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo	1-15
สาระัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท : Essences of Namō in the Theravada Buddhist Scriptures ธีรโชติ เกิดแก้ว : Teerachoot Kerdkaew	16-29
ศึกษาภาวะผู้นำสำนักเรียนบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี ป.ธ.9) : A Study of Leadership of the Pali School of Phrathammarachanuwat (Suthat Varathatsi Pali IX) พระมหาวุฒิสักดิ์ ฐานปญโญ (จันทรงค์), พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา), แม่ชีกฤษณา รักษาโณม และ พระศรีวินยาภรณ์ : Phramaha Wuttisak Tanapanyo (jankong), Phramaha Somboon Vuddhikaro (Phanna) Kraitsana Raksachom, and Phrasrivinayaphon.	30-40
วิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตในมธุปินติกสูตร : Analytical Study of the Principles of Graduateship in the Madhupindika Sutta	41-53

พระมหาธีรพัทธ์ เตชปุณฺญ, สุเทพ พรหมเลิศ และ พระมหาอดิเดช สติวโร : Phramaha

Teerapat Suksaikaew, Suthep Promlert and Phramaha Adidej Sativaro

ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท : An Analytical Study of 54-68

Principle of Kind Reception (Paṭisanthāra) in Theravāda Buddhist Scriptures

พระมหามาวิน อินทปญฺโญ, แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ซานู มหัทธนาตุลย์ และ พระศรีวินยา

ภรณ์ : Phramaha Mawin Indapañño, Mae Chee Kritsana Raksachom, Sanu

Mahatthanadull and Phra Srivinayaphon

ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม : 69-82

A Study of Buddhamma on the Murals in the Uposatha of Wat Phra Chetuphon

Wimon Mangkhalaram

พระมหาวชิระ ญาณสุธี (เสนาะเสียง), พระสุธีรัตนบัณฑิต, แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม และ

พระศรีวินยาภรณ์ : Phramaha Vajira Yannasuthi (Sanaoseing), Phra

Suthiratanabundit, Maechee Kritsana Raksachom, and Phra Srivinayaphon

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ 83-97

ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4

โรงเรียนบ้านจำบอน : The Development of Learning Activities Using Design Thinking

Process and Buddhist Art in the Community to Enhance Packaging Design

Ability for Grade 4 Students of Ban Jambon School

นันทาทิพย์ กันทะวัง และ วสันต์ สรรพสุข : Nantatip Kantawang and Wasan

Sanphasuk

การศึกษาวเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอานาถปิณฑสูตร : An Analytical 98-108

Studies of the Roles of the Four Great Gods in the Atanatiya Sutta

ชฎาบุญ บุญศิริวรรณ, อธิเทพ ฝาตา และ สุภาพรรณ เพิ่มพูล : Chadaboon Boonsiriwan,

Atithep Phattha and Suphaphan Permpool

การศึกษาวเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมนัสสติสูตร : An Analytical Study of the 109-122

Mental Development according to Maraṇassati-Sutta

พระณัฐนันท์ สุพุทธาโณ, พระมหายุทธาน นรเชฏโฐ และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต : Phra
Natthanan Suddhaṇṇo, Phramaha Yutthana Narachettho and
Phrakhrusiratanabundit

การศึกษาวิเคราะห์พลัง 4 ในพลสูตร : An Analytical Study of the Four Powers (Bala) 123-137
in the Bala-Sutta

พระวุฒิก รวิวิโส (ระวิพงษ์), พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต :
Phra Wuttikorn Rawiwangso (Rawipong), Phramaha Chiravat Kantawanno
and Phrakhrusirattanabundit

การศึกษาการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา : A Study of Twelve- 138-151
Protection Chanting
(Paritta) in Buddhism

พระวรวงศ์ เขมตโต, แมชีกฤษณา รักษาโณ, อรชร ไกรจักร์ และ พระศรีวินยาภรณ์ :
Phra Worawong Khemadatto, Mae chee Kritsana Raksachom
Orachorn Krichackra, and Phra Srivinayaphon

ศึกษาวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร : An Analytical Study of the 152-166
Method of Eliminating Grief in the Salla Sutta

รวิวรรณ ปุณณภิรมย์, พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ และ พระครูสิริรัตนบัณฑิต :
Ravivan Punnapirorn, Phramaha Chiravat Kantawanno, and
Phrakhrusirattanabundit

วิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในลักกปัญหสูตร : An Analysis of Buddha's 167-180
Method in Answering the Sakka's Questions in the Sakkapañhasutta

พระอธิการมานะ ฐิตญาโณ (พูลทั่วญาติ) และ พระมหาอดิเดช สติวโร : Phra Athikan
Mana (Punthuayat) and Phramaha Adidej Sativaro

การเปรียบเทียบหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับหลักการอภิบาลชุมชน 181-195
วิถีคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก : กรณีศึกษาเปรียบเทียบสองชุมชนในจังหวัด
ประจวบคีรีขันธ์ : A Comparison of the Principles of Community Assistance in
Theravada Buddhism with the Principles of Community Pastoral Care in the

Roman Catholic Way of Life : A Comparative Case Study of Two Communities in Prachuap Khiri Khan Province

พระอาทิตย์ อาทิจจวโร (กรุดทอง) และ คงสฤษฏ์ แพ่งทรัพย์ : Phra Athit Athichavanaso (Krudthong) and Khongsaris Pangthrap

การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร : Potential Strengthening of Sub-District People's Training Unit Administration in Muang District, Kamphaeng Phet Province

พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต (ประสิทธิ์ พวงไทยสงค์), พระเทพวชิรเมธี (วีระ ภูมิเมือง), พระครูวชิรคุณพิพัฒน์ (เอนก เตไธสง) และพระครูสังฆรักษ์โกศล มณิรตนา (โกศล ญีม) : Phrakhru Sitthiwachirasophit (Prasit Phuangthaisong), PhraThewwachiramethi (Veera Pumemueng), Phrakhru Wachirakoonpipat (Anek Tethaisong), and Phrakhrusangkharak Kosal Maniratana (Kosal Yoem)

ศึกษาวิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุนิพพานในพระไตรปิฎก : An Analytical Study of Alternative Gender and Enlightenment in Tipitaka

สุจินต์ เกตุไทย, พระมหาอุทธรนา นรเชฏโฐ และพระมหาอุทธรณ์ ธีรธมโม : Sujin Katethai, Phramaha Yutthana Narajettho and Phramaha Yongyut Dhiradhammo

การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อความเครียดสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี : Online Psychological Counseling based on Reality Therapy on Stress of Undergraduate Students

กนกวรรณ แสงซื่อ, วรางคณา โสมะนันท์ และ มฤชฎี แก้วจินดา : Kanokwan Sangsue, Varangkana Somanandana and Marid Kaewchinda

ศึกษาวิเคราะห์การบริหารชุมทรัพย์ในนิตินิถุสูตร : An Analytical Study of the Properties Management in Nidhikanda-Sutta

อภิสิทธิ์ จิรสินธุ์, อติเทพ ผาธา และสุภาพรรณ เพิ่มพูล : Apussanan Jeerasinthunarat, Atitthep Phattha and Supaphan Permpoon

- การศึกษาเปรียบเทียบนิยามและพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามมิติพุทธศาสตร์กับมิติ 249-263
 วิทยาศาสตร์การแพทย์ : A Comparative Study of the Definition and Development
 of Human Life between the Buddhism and the Medical Science

วิชุดา ร่วมกระโทก, กันยานุช เทาประเสริฐ, ยิ่งยง เทาประเสริฐ, ศิวพงษ์ ต้นสุวรรณวงศ์
 และ วนิษา ปันฟ้า : Wichuda Ruamkrathok, Kanyanoot Taoprasert, Yingyong
 Taoprasert, Siwapong Tansuwanwong and Wanisa Punfa

- ศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก : Study the Buddhist 264-279
 Method of Propagating Doctrines to Low Caste People in the Tripitaka

ธนาธิป ฮาดเนาลี, พระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, พระสุชีศม สีสเตชปุตติโย, พระมหายงยุทธ
 จีระธมฺโม, พระครูพิศิษฐ์ธรรมพิสุทธิ์ และ กฤต ศรียะอาจ : Dhanardhip Hardnaulee,
 Phrahaha Mongkolkan Dhitadhammo, Phra Sukheesama Silatechaputtiyo,
 Phramaha Yongyut Dhiradhammo, Phrakhrupisitdhammapisut, and Krit Sriya-at

- Application of Mindfulness Meditation with Dhamma Song For Senior 280-290
 Practitioner : A Case Study of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi,
 Phra Nakhon Si Ayutthaya

Kriangrit Supavanichyanon, Phra Medhivajarpundit and Phramaha Weerasak
 Abhinandavedi (Sangphong)

บทความวิชาการ : Academic Articles

- พัฒนาการของต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนา : Development of the Pārichāt Tree in 1-13
 Buddhism

ปฐมพงศ์ บุชาบุตร : Pathompong Buchabutara

- การพัฒนาสติเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน : Development of Mindfulness for Well Being 14-24

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมาจารย์ (นิรันดร์ อภิปัญโญ), พระภวนาพิศาลเมธี (ประเสริฐ
 มนต์เสวี) และ ศรีนรินทร์ ชิตะธรรมสิทธิ : Phrakrupaladsampipatthanadhammajan
 (Niran Abhipunyo), Phrabhawanapisanmethi (Praseart Mantasevee) and Sarinrat
 Chitathammasit

บทวิจารณ์หนังสือ : Book reviews

ทิพยนิยายจากปราสาทหิน : Tales from Castle Rock

1-11

พระเทพ โชตติธโน (ถาจ) และ ธารัฐ สะอาดเอี่ยม : Phra thep Jottindhano (thach)
and Thanarat Sa-ard-iam

หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคล

โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษา

พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ เขต 12

Principles of Brahma Vihara Dhamma for Educational Institution

Administrators with Personnel Management Phrapariyattidham School under

the Jurisdiction of the Phrapariyattidham Educational Service Area

Office General Department, Area 12

¹พระมหาไกรวรรณ ชินทตฺติโย

¹Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo

¹มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

¹Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's Email: tchinnatat@gmail.com

Received: August 7, 2024; **Revised:** August 14, 2024; **Accepted:** August 16, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม 2) เพื่อศึกษาการบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 กลุ่มตัวอย่างโรงเรียน จำนวน 12 โรงเรียน โรงเรียนละ 6 คน ได้แก่ 1) ผู้บริหารสถานศึกษา/ผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน 1 คน 2) หัวหน้าบริหารงานบุคคล 1 คน และครูผู้สอน 4 คน รวม 72 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า ตามวิธีของลิเคิร์ท 5 ระดับ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน

ผลการวิจัย พบว่า 1) หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยค่ามัชฌิมเลขคณิตเรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ หลักพรหมวิหารธรรมด้านเมตตา หลักพรหมวิหารธรรมด้านมุทิตา หลักพรหมวิหารธรรมด้านอุเบกขา และหลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณา ตามลำดับ 2) การบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่า มัชฌิม

เลขคณิต จากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ด้านการดำเนินการทางวินัย และการลงโทษ ด้านการประเมินผลการปฏิบัติงาน ด้านการวางแผนอัตรากำลัง ด้านการสรรหาและบรรจุ แต่งตั้งครูและบุคลากรทางการศึกษา และด้านการออกจากราชการ ตามลำดับ 3) หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม อยู่ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยหลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณา มีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลทุกด้านอยู่ในระดับสูงมากที่สุด จึงเป็นหลักการที่ต้องการให้ผู้บริหารพึงประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง เมื่อมีความสงสารจะทำให้ผู้บริหารเปิดใจกว้าง รับฟังปัญหา คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนให้ได้รับแต่ความสุข เป็นการสร้างขวัญกำลังใจ ความรัก ความศรัทธาที่ดีให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา

คำสำคัญ: หลักพรหมวิหารธรรม; การบริหารงานบุคคล; โรงเรียนพระปริยัติธรรม

Abstract

This Research Article have aims: 1) to study the Principles of Brahma Vihara Dhamma for Educational Institution Administrators 2) to Study Personnel Management Phrapariyattidham School 3) to study the relationship between Principles of Brahma Vihara Dhamma for Educational Institution Administrators with Personnel Management Phrapariyattidham School under The Jurisdiction of The Phrapariyattidham Educational Service Area Office General Department, Area 12. Sample group used in research Consisting of 12 schools under the Phra Pariyatitham Educational Service Area Office, General Department, Area 12. There are 6 people per school, including 1) 1 educational institution administrator/substitute, 2) 1 human resource manager, and 4 teachers, totaling 72 people. The research instrument is a questionnaire that is in the form of an estimation scale. According to the Likert method, 5 levels. Data analysis using ready-made programs. Statistics used in data analysis include frequency, percentage, arithmetic mean. standard deviation and analysis of the Pearson correlation coefficient.

The research results found that 1. Principles of Brahma Vihara Dhamma of the administrators of the Phrapariyattidham School, the overall level is at an overall level. at a high level When considering each aspect, it was found that it was at a high level in every aspect. The arithmetic mean values are arranged from highest to lowest as follows: Principles of Brahma Vihara Dhamma in the aspect of kindness Principles of Brahma vihara Dhamma in the aspect of kindness Principles of Brahma vihara Dhamma: Equanimity and the principle of Brahma vihara Dhamma in the aspect of kindness, respectively. 2. Personnel Management Phrapariyattidham School overall the level is at a high level. and every aspect is at a high level in every aspect By sorting the arithmetic mean values From highest to lowest as follows: Development of teachers and educational personnel Disciplinary action and punishment Performance evaluation Personnel planning Recruitment and appointment of teachers and educational personnel and leaving government service, respectively. 3. The principles of Brahma Vihara Dhamma for educational institution administrators are related to personnel management at Phrapariyattidham School. is at a high level Statistically significant at the 0.01 level. By the principles of Brahma Vihara Dhamma in the aspect of kindness. Has a relationship with personnel management. Every aspect is at the highest level. Therefore, it is a principle that personnel want executives to behave towards themselves. When you have compassion, it will make executives open their minds, listen to problems, and think about helping others out of suffering and getting only happiness. It creates good morale, love, and faith in educational institutions.

Keywords: Principles of Brahma Vihara Dhamma; Personnel Management; Phrapariyattidham School

บทนำ

การศึกษาเป็นกลไกหลักในการพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุขในกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 เนื่องจากการศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างความได้เปรียบของประเทศเพื่อการแข่งขันและยืนหยัดในเวทีโลกภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพลวัต ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงให้ความสำคัญและทุ่มเทกับการพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของตน ให้สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ภูมิภาค และของโลก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, 2560) ในการพัฒนาการศึกษานั้น ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคลากรที่สำคัญ จำเป็นต้องมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารงานด้านการศึกษา เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 และต้องมีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารการศึกษา ซึ่งพุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580 ได้กำหนดให้บุคลากรภาครัฐเป็นคนดีและเก่ง ยึดหลักคุณธรรมจริยธรรม มีจิตสำนึก มีความสามารถสูง มุ่งมั่น และเป็นมืออาชีพในการปฏิบัติหน้าที่ และขับเคลื่อนภารกิจพุทธศาสตร์ชาติ โดยภาครัฐมีกำลังคนที่เหมาะสมทั้งปริมาณและคุณภาพ มีระบบการบริหารจัดการและพัฒนาบุคลากรให้เหมาะสมกับความต้องการในการปฏิบัติงานมีความก้าวหน้าในอาชีพจริยธรรม (ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี, 2562) ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษานั้นเป็นกุญแจสำคัญในการนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กร เป็นผู้รับผิดชอบในการบริหาร องค์กรจะประสบผลสำเร็จองค์กรนั้นจำเป็นต้องมีผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีประสบการณ์สามารถจูงใจผู้ร่วมปฏิบัติงาน มีคุณธรรมจริยธรรม และมีความทุ่มเทให้กับการพัฒนาองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (นพพล ศุภวิทยาเจริญกุล, 2560) ภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารสถานศึกษานั้น คือ การบริหารบุคคล เพราะภารกิจหลักของผู้บริหาร คือ การประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคคลฝ่ายงานต่าง ๆ ในสถานศึกษาให้เกิดการทำงานร่วมกัน ช่วยกันนำพาสถานศึกษาไปสู่เป้าหมาย ซึ่งบุคลากรเปรียบเสมือนฟันเฟืองขับเคลื่อนองค์กร ดังนั้นการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาต้องถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง (ธิดารัตน์ เสรีขจรจารุ, 2564)

ปัจจัยทางการบริหารงานบุคคล ถือเป็นปัจจัยทางการบริหารที่สำคัญที่สุด การบริหารงานบุคคลจะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความเข้าใจและมีความสามารถสูงในการบริหารงานบุคคล การจัดบุคลากรให้ปฏิบัติงานได้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ จะมีส่วนทำให้บุคลากรมีขวัญกำลังใจ มีความสุขในการปฏิบัติงาน ส่งผลให้งานประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง จะทำให้บุคลากรเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและกระตือรือร้นพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้น และการบริหารงานบุคคลเน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรและผู้มีส่วนได้เสียเป็นสำคัญ (กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2557) เนื่องจากบุคคลในองค์กรเปรียบเสมือนชิ้นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรเพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้ (ธิดารัตน์ เสรีขจรจารุ, 2564) ช่วยให้องค์กรมีความมั่นคง จึงเป็นกระบวนการหนึ่งของการบริหาร เพื่อให้หน่วยงานสามารถรักษาคณितมีความรู้ความสามารถไว้ในหน่วยงานให้มากและนานที่สุด เท่าที่หน่วยงานต้องการ การจะทำเช่นนี้ได้หน่วยงานต้องมีการบริหารงานบุคคลที่ดี (พระปลัดสมเกียรติ อัสสุโร และคณะ, 2564) การบริหารงานบุคคล

มีความสำคัญ เพราะเป็นหัวใจของการบริหารงาน จึงต้องให้ความสนใจและให้ความสำคัญในการบริหารงานบุคคลเป็นพิเศษ เพราะจะทำให้การบริหารงานขององค์กรบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้ การจัดการศึกษาในโรงเรียนให้มีมาตรฐานคุณภาพดีบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะผู้นำขององค์กรเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร รวมทั้งการได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา (เอกพล กาญจนสำเร็จ (2560)

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อน และสร้างพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์และแนวคิดต่าง ๆ ตลอดจนการนำนโยบาย ยุทธศาสตร์และแนวคิดเหล่านั้นลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นเป็นรูปธรรม ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน (สุกฤตยา ปงกันทา, 2561) ภาวะผู้นำของผู้บริหารหรือผู้บริหารสถานศึกษาที่มีคุณภาพ ในฐานะผู้นำทางการศึกษาจึงควรมีแนวปฏิบัติที่อยู่ในกรอบคุณธรรม เพราะคุณธรรมเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจิตใจบุคคลให้ประพฤติในทางที่ถูกที่ควร และเป็นเครื่องมือช่วยส่งเสริมให้บุคคลนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือแก่ผู้ร่วมงาน ทำให้ผู้ร่วมงานเกิดขวัญและกำลังใจ รู้สึกมีความมั่นคงในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัติงานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ (พระครูวิจิตรสาธิต, 2560)

สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาที่วัดโดยพระสงฆ์ดำเนินการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาให้แก่สามเณรได้เล่าเรียนวิชา เป็นสถานศึกษาที่มีเป้าหมายในการจัดการศึกษาเป็นเอกลักษณ์และมีวัตถุประสงค์พิเศษ กล่าวคือ เป็นโรงเรียนเฉพาะทางด้านพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการสร้างศาสนทายาทที่ดีเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้พร้อมเป็นพุทธศาสนทายาท ที่เปี่ยมปัญญาพุทธธรรม ประพฤติปฏิบัติตนได้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยอันเป็นพุทธบัญญัติ มีหลักพุทธธรรมนำชีวิต อันเป็นคุณลักษณะปริยัติสามัญที่พึงประสงค์ และสามารถทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรม เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณภาพชีวิตของประชาชน ในเชิงบูรณาการวิชาการ ทั้งทางธรรมและทางโลกได้อย่างดี เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้รับใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียน พร้อมทั้งผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ได้ร่วมกันกำหนดแนวทางบริหารจัดการศึกษาพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา เพื่อให้ได้รับความศรัทธาเชื่อมั่นจากผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้ามาบวชเรียน ซึ่งนับว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีแนวทางการปฏิบัติงานที่สืบทอดกันมาโดยลำดับ (กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2557)

การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จากรายงานผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ผลการดำเนินงานตามแผนการปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแต่ละแห่ง ในสังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 พบว่า มีปัญหาที่เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับค่าตอบแทนต่ำกว่าวุฒิการศึกษา ไม่มีสถานภาพที่ชัดเจน ครูและบุคลากรทางการศึกษามีการปรับเปลี่ยนบ่อย ทำให้การพัฒนาการเรียนการสอนไม่ต่อเนื่อง กระบวนการคืนอัตรากำลังให้สถานศึกษาไม่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมให้กับผู้เรียนเท่าที่ควร พบปัญหาที่ควรพัฒนา เนื่องจากบุคลากรไม่เพียงพอ หรือมีคุณสมบัติไม่

ตรงกับสายงาน เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้จำนวนผู้เรียนลดน้อยลง ดังที่กัณฑ์พงษ์ นามเสนห์ (2559) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลสำคัญที่มีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะผู้บังคับบัญชาสูงสุดในสถานศึกษา ก็คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งการบริหารงานบุคคลเป็นภารกิจสำคัญของผู้บริหาร เพราะจะส่งผลต่อความสำเร็จของสถานศึกษา ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะเป็นผู้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติงานให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่ทางการได้กำหนดไว้ เพื่อให้บุคลากรต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองทำงานด้วยความสบายใจ อยู่ในระเบียบวินัย และสามารถทำงานให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการได้ การปกครองที่ดีนั้นจะออกผลให้บุคลากรมีความสุขในการทำงาน โดยการนำหลักพรหมวิหารธรรมมาปรับใช้กับการบริหารบุคคลนั้นว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้องค์การนั้นมีความก้าวหน้าพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืนในอนาคต เนื่องจากทำให้บุคลากรในสถานศึกษาได้รับความเป็นธรรมและความเสมอภาค สามารถได้รับผลงานตามงานที่ตนทำได้อย่างเต็มที่ และได้รับความดีความชอบอย่างเป็นธรรมสมเหตุสมผล (กัณฑ์พงษ์ นามเสนห์, 2559) การบริหารงานบุคคลตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีความสำคัญ เนื่องจากการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษามีความจำเป็นต้องใช้หลักพรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมประกอบการกำหนดแนวทางและทิศทางในการบริหารงานบุคคลเพื่อให้เกิดทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานของบุคลากรในสถานศึกษา หากนำหลักธรรมนี้มาใช้ในการบริหารจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เพิ่มความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การปฏิบัติงานของบุคลากร (วัชรระ คณะทรง, 2565) อาจกล่าวได้ว่า พรหมวิหาร 4 นั้นเป็นหมวดธรรม ซึ่งพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญและเผยแผ่อบรมสั่งสอนในระหว่างการทำเพียรบำเพ็ญบารมีหลายยุค หลายสมัย การเจริญพรหมวิหาร 4 จึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ดังข้อมูลที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกหลายแห่ง เช่น มขเทวสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/309/373-381) มหาสุตทสสนสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/327/246-247) มหาโควินทสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/262/194) เป็นต้น จึงมีการนำพรหมวิหาร 4 มาเผยแผ่และอธิบายขยายความในฐานะหมวดธรรมหนึ่งซึ่งพุทธศาสนิกชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันได้ตามความเหมาะสม เช่น เป็นคุณธรรมประจำใจของผู้บริหาร (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2554) เฉกเช่นที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำ สร้างทัศนคติที่ดี สร้างแรงจูงใจ ความรักใคร่สามัคคีแก่บุคลากร ให้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาได้เป็นอย่างดี ทั้งการครองตน ครองคน และครองงาน ประกอบด้วย 1) เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มิไม่ตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข 2) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อน 3) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดี งานประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และ 4) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจดั่งขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติ ไปตามหลักการ และเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

จากสภาพปัญหาและแนวทางดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานการบริหารงานบุคคล โดยใช้หลักพรหมวิหารธรรม ประกอบด้วยหลักพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนไว้ ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และหน่วยงานสามารถนำไปเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้การบริหารจัดการ และจัดทำแผนงานเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานสูงขึ้นเพื่อให้การบริหารสถานศึกษาเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12
2. เพื่อศึกษาการบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ เขต 12 ได้รับการอุปถัมภ์ทุนวิจัยจากพระเทพภาวนาวิชิตคุณ วิ. เจ้าอาวาสวัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ จว.0058/2567 วันที่กิตติกรรมประกาศ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2567 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยการแจกแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 42 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยมีวิธีการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดเตรียมโครงร่างวิจัย โดยวิธีศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารตำรา ทฤษฎี รายงานวิจัย บทความ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา และการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 เพื่อนำมาจัดทำโครงร่างการวิจัย เสนอโครงร่างต่อพระเทพภาวนาวิชิตคุณ วิ. เจ้าอาวาสวัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทราเพื่อขอความเห็นชอบและอนุมัติทุนวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาพัฒนาจัดสร้างเครื่องมือวิจัย คือแบบสอบถาม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาสร้างตามแนวคิดใน

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539) ประกอบด้วย 1) หลักพรหมวิหารธรรมด้านเมตตา 2) หลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณา 3) หลักพรหมวิหารธรรมด้านมุทิตา และ 4) หลักพรหมวิหารธรรมด้านอุเบกขา และการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สร้างตามคู่มือปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พุทธศักราช 2557 ประกอบด้วย 1) การวางแผนอัตรากำลัง 2) การสรรหาและบรรจุแต่งตั้งครูและบุคลากรทางการศึกษา 3) การประเมินผลการปฏิบัติงาน 4) การดำเนินการทางวินัยและการลงโทษ 5) การออกจากราชการ และ 6) การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา นำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน พิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence : IOC) = 1.00 เมื่อได้หนังสือรับรองจริยธรรมจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยแล้วจึงนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try Out) กับผู้ให้ข้อมูลในโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในเขตอื่น ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง นำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมา ตรวจสอบความเที่ยง (Reliability) โดยพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (α -coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ เท่ากับ .980 แล้วนำไปเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 ใน 7 จังหวัด จำนวน 12 โรงเรียน ผู้ให้ข้อมูลตอบแบบสอบถาม โรงเรียนละ 6 คน ได้แก่ 1) ผู้บริหารสถานศึกษา/ผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน 1 รูป/คน 2) หัวหน้าบริหารงานบุคคล 1 รูป/คน และ 3) ครูผู้สอน 4 รูป/คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 72 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำบันทึกข้อความถึงคณบดี คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปถึง ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 ในแต่ละโรงเรียน เพื่อออกหนังสือแจ้งขอความร่วมมือ ช่วยอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมแบบสอบถามด้วยตนเอง โดยมีผู้ช่วยในการเก็บข้อมูล และจัดส่งทางไปรษณีย์

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและทางสถิติที่ใช้ในการวิจัย เมื่อได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา ผู้วิจัยรวบรวมและตรวจสอบ ความสมบูรณ์ของแบบสอบถามทั้งหมด จากนั้นนำมาจัดระบบ ลงรหัสข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติในการวิเคราะห์สภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษาตำแหน่งในปัจจุบัน และประสบการณ์ทำงานในตำแหน่ง โดยใช้ความถี่ (frequency: f) และค่าร้อยละ (percentage : %) การวิเคราะห์หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา และการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 คือ ใช้ค่ามัธยฐานเลขคณิต (arithmetic mean : $\bar{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation : S.D.) โดยนำค่ามัธยฐานเลขคณิตที่คำนวณได้ไปวิเคราะห์เทียบกับคะแนนเฉลี่ย ตามแนวคิดของเบสท์ (Best, 1977) และการวิเคราะห์หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 โดยการวิเคราะห์คำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's product moment

correlation coefficient) แล้วนำค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่คำนวณได้ จากโปรแกรมสำเร็จรูปไปวิเคราะห์เทียบกับเกณฑ์

ขั้นตอนที่ 6 สรุปผลการศึกษาวิจัย โดยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2 ได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน ในรูปแบบตาราง การอธิบายได้ตาราง ส่วนในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบตาราง และการอธิบายได้ตาราง และในรูปแบบแผนภูมิภาพแบบไหน และ รูปแบบการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย (Presentation of the Research Results)

ขั้นตอนที่ 7 นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ (Body of Knowledge) โดยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ของการวิจัย โดยมีกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูล การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 พบว่า หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยค่ามัธยเทศเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ หลักพรหมวิหารธรรมด้านเมตตา หลักพรหมวิหารธรรมด้านมุทิตา หลักพรหมวิหารธรรม ด้านอุเบกขา และหลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณา ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม พบว่า การบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงค่ามัธยเทศเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ด้านการดำเนินการทางวินัยและการลงโทษ ด้านการประเมินผลการปฏิบัติงาน ด้านการวางแผนอัตรากำลัง ด้านการสรรหาและบรรจุแต่งตั้งครูและบุคลากรทางการศึกษา และด้านการออกจากราชการ ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 ผลการวิเคราะห์ พบว่า หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 แสดงตามตารางดังนี้

ตัวแปร	Y ₁	Y ₂	Y ₃	Y ₄	Y ₅	Y ₆	Y _{tot}
X ₁	.583**	.606**	.587**	.660**	.563**	.596**	.640**
X ₂	.759**	.752**	.722**	.752**	.674**	.716**	.779**

X_3	.769**	.720**	.694**	.720**	.661**	.688**	.757**
X_4	.771**	.718**	.690**	.748**	.662**	.662**	.757**
X_{tot}	.756**	.733**	.706**	.756**	.672**	.698**	.769**

** ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .01

จากตาราง พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา(X_{tot}) กับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 (Y_{tot}) อยู่ในระดับสูง ($r_{xy} = 0.769$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์กันในทางบวก โดยหลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณา (X_2) มีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคล ทุกด้านอยู่ในระดับสูงมากที่สุด จึงเป็นหลักธรรมที่บุคลากรต้องการให้ผู้บริหารพึงประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง เมื่อมีความสงสารจะทำให้ผู้บริหารเปิดใจกว้าง รับฟังปัญหา คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนให้ได้รับแต่ความสุข เป็นการสร้างขวัญกำลังใจ ความรัก ความศรัทธาที่ดีให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

1. หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน สอดคล้องกับที่พระมหาชัยวัฒน์ จตตมโล (พรหมสนธิ), 2560) ให้แนวคิดไว้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อน และสร้างพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจ จึงจำเป็นต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างชัดเจน การที่นำพรหมวิหาร 4 มาเป็นหลักธรรมประจำใจ เพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ เหนือเช่นพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้บริหาร ผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จึงทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 เลือกนำมาเป็นหลักปฏิบัติในการบริหาร สอดคล้องกับจิตรรัตน์ เจริญจรารุ (2564) ได้ให้ความคิดเห็นไว้ การที่จะนำหลักธรรมนี้มาใช้กับผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีการพิจารณาสถานการณ์ที่จะนำหลักธรรมนี้มาใช้ คือ เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่ปกติ หัวหน้าควรมีเมตตา เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับความเดือดร้อนเป็นทุกข์ หัวหน้าต้องมีความกรุณา เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาดีขึ้น ประสบความสำเร็จ หัวหน้าควรมีมุทิตา และในกรณีที่มีการรักษาความถูกต้องชอบธรรมตามหลักการและกฎเกณฑ์ หัวหน้าควรมีอุเบกขา หมายถึง การที่วางใจเป็นกลาง แต่ยังคงอยู่ใกล้ ๆ กับผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ไม่เข้าไปก้าวก่าย เพื่อให้ความถูกต้องชอบธรรมนั้นยังคงอยู่ต่อไป สอดคล้องกับจิตรกร ไชระวิ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารสถานศึกษาตามหลักพรหมวิหาร 4 กับการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า ระดับการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

2. การบริหารงานบุคคล โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับพระปลัดสมเกียรติ อัสสุโร และคณะ (2564) ให้แนวคิดไว้ว่า การบริหารงานบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบริหารการศึกษา ในกระบวนการบริหารจึงได้กำหนดให้การบริหารงานบุคคลเป็นกระบวนการหนึ่งของการบริหาร เพื่อให้หน่วยงานสามารถรักษาคณตัมมีความรู้ความสามารถไว้ในหน่วยงานให้มากและนานที่สุด เท่าที่หน่วยงานต้องการ การจะทำได้เช่นนี้ได้หน่วยงานต้องมีการบริหารงานบุคคลที่ดีเป็นส่วนสำคัญของการบริหารสูงสุด ทำให้สถานศึกษาทุกแห่งของโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 ต้องบริหารงานตามขอบข่ายภารกิจ บทบาทและหน้าที่ของสถานศึกษาในการบริหารงานบุคคลที่กำหนดไว้ในคู่มือปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในทุก ๆ ด้าน สอดคล้องกับ พระณัฐวุฒิ สุขาโต (คลังเงิน) และคณะ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตามหลักพรหมวิหาร 4 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาตามหลักพรหมวิหาร 4 โดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับ เอวิกา ปราบพาลทัพนธ์ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารงานบุคคลโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 4 ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารงานบุคคล ภาพรวมอยู่ในระดับมาก

3. หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 ทั้ง 6 ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์กันในทางบวก สอดคล้องกับพระมหาชัยวัฒน์ จตุตมโล (พรหมสนธิ) (2560) ให้แนวคิดไว้ว่า กระบวนการบริหารงานบุคคล เป็นการกำหนด นโยบาย และการวางแผนเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล เพื่อให้การดำเนินงานด้านการบริหารงานบุคคลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลต่อหน่วยงานหรือองค์กร การบริหารงานบุคคลควรยึดหลักประชาธิปไตย โดยการเคารพในสิทธิ และความสามารถของบุคคล มีความยุติธรรม มีการพัฒนาและการให้ขวัญและกำลังใจบุคลากรได้ปฏิบัติงานอย่างเต็มความรู้ และต้องมีหลักพุทธธรรม คือ พรหมวิหารธรรมให้ประพฤติดุและปฏิบัติ หรือควบคุมกำกับทางจิตใจของมนุษย์ให้อยู่กับสังคม ในสถานที่ที่มีพรหมวิหาร 4 สถานที่นั้นย่อมมีคนที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจของตนเองและผู้อื่น สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องแสดงออกต่อผู้ใต้บังคับบัญชาถึงการมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ครู เพื่อนร่วมงานและชุมชน ตลอดจนการบริหารบุคคลด้วยความเป็นธรรม สอดคล้องกับพรทิพย์ อนุพัฒน์ (2564) ที่กล่าวไว้ว่า การบริหารงานบุคคลผู้บริหารจะต้องนำหลักพรหมวิหาร 4 มายึดถือเป็นแนวทางในการบริหารซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของสังคม เริ่มตั้งแต่การวางแผน การคัดเลือกคน การประเมินผลการปฏิบัติงาน จนกระทั่งการให้พ้นสภาพจากองค์กร ซึ่งผู้บริหารนอกจากจะมีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการบริหารงานแล้ว ความเป็นผู้มีคุณธรรมในจิตใจและมีจริยธรรมที่น่าเลื่อมใสศรัทธา ถือเป็นคุณสมบัติอันสำคัญที่จะเป็นส่วนเสริมให้ผู้บริหารนั้นสามารถครองตน ครองคน และครองงานได้อย่างมีความสุข

โดยยึดหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มาเป็นหลักธรรมในการบริหารคน ซึ่งคุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ นับได้ว่าผู้เป็นคุณธรรมของ "ผู้ใหญ่" หรือ "ผู้ปกครอง" อย่างสมบูรณ์ จะเป็นผู้นำชุมชนใด ก็จะเป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรหรือเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้น้อยหรือผู้อยู่ใต้ความปกครองได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับโดเวน.ดร.ศรี เค.ธัมมนาท (Sri, 2005) ได้กล่าวไว้ในผลงานวิจัยเรื่อง Buddhism as a Religions เกี่ยวกับหลักธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองและเพื่อการดำเนินชีวิตของตนเอง เหตุที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะว่าหลักพรหมวิหารธรรม 4 ประการ ได้แก่ 1) หลักความมีเมตตา 2) หลักความมีกรุณา 3) หลักความมีมุทิตา และ 4) หลักความมีอุเบกขา นั้น ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับค้ำยันความเที่ยงตรงของการปกครองเริ่มจากการปกครองในระดับครอบครัว คือ พ่อแม่และไต่ระดับเรื่อยไปจนถึงระดับชุมชน สังคมและประเทศชาติ รวมกระทั่งระดับสากล คือ ระดับโลก

องค์ความรู้ใหม่

จากการให้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล หลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณาของผู้บริหารสถานศึกษานั้นมีความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในระดับสูงมากที่สุด ประกอบด้วย 1) การสร้างความรัก ความศรัทธาที่ดี 2) มีความเสียสละ และอุทิศตนในการปฏิบัติงาน 3) การสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากร 4) มีความสงสาร พิจารณาดีให้บุคลากรพ้นทุกข์ และ 5) การเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดีในการทำงาน ดังโมเดลและรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพที่ 1: หลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณาเพื่อการบริหารงานบุคคล

1. การสร้างความรัก ความศรัทธาที่ดี ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสร้างความรัก ความศรัทธาที่ดีให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา เพื่อเป็นพลังกระตุ้นให้บุคลากรในสถานศึกษา เพิ่มระดับและคุณภาพการทำงานให้สูงขึ้น คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อสร้างศรัทธาที่ดีให้เกิดขึ้นในความรู้สึกของผู้ใต้บังคับบัญชาก็คือ การกล้าตัดสินใจ หรือวินิจฉัยสั่งการ จึงต้องเป็นคนที่สุขุม รอบคอบ มีเหตุมีผลในการตัดสินใจ มีวิสัยทัศน์ อันกว้างไกลสามารถมองเป็นภาพในอนาคต และแนวทางที่จะแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี ซื่อสัตย์ และสร้างสรรค์ผลงานโดดเด่น สามารถจัดปิดเป่าปัญหาต่าง ๆ ในหน่วยงานได้ ซึ่งนอกจากจะได้ความศรัทธาที่ดีจากบุคลากรแล้วก็จะได้รับความรักตามมาด้วย

2. มีความเสียสละ และอุทิศตนในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความเสียสละ และอุทิศตน ในการปฏิบัติงานของสถานศึกษา จูงใจผู้ตามด้วยแบบอย่างแห่งชีวิตที่อุทิศตนในการปฏิบัติงาน มีภาวะผู้นำ และเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ใต้บังคับบัญชาในการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักว่า “จะพัฒนาใครเขาต้องพัฒนาตัวเราก่อน” ผู้ตามจึงไม่เพียงแต่อุทิศตนเพื่องานด้วยความเต็มใจ แต่ได้รับแบบอย่างชีวิตที่มีความศรัทธา และหมายเอาคุณธรรมเป็นที่พึ่งจากตัวผู้บริหารด้วย

3. การสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากร เพื่อเป็นการเสริมแรงและพัฒนาบุคลากรที่เน้นการสร้าง ความเข้มแข็งของจิตใจและความรู้สึกในบริบทที่หลากหลาย ช่วยให้การปฏิบัติงานของบุคลากรมีความ สอดคล้องกับความหลากหลายทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพของการปฏิบัติงานในสถานศึกษา การสร้างขวัญ กำลังใจในการทำงาน จึงเป็นหนทางหนึ่งในการดำรงรักษาทรัพยากรมนุษย์ การทำให้บุคลากรรู้สึกเกิดความ พึงพอใจ มีความสุข เกิดความทุ่มเทในการทำงาน มีความผูกพันในงาน และรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ถือเป็น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะรักษาบุคลากรให้อยู่กับองค์กร หากมีการละเลยในการสร้างขวัญกำลังใจในการ ทำงานของบุคลากร อาจเกิดการแสดงออก ทางลบในหลายรูปแบบ เช่น การขาดงานบ่อยการทำงานไม่เต็ม ศักยภาพ ผลงานไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ หรือ การลาออก เป็นต้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องสร้าง ขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากรในสถานศึกษา

4. มีความสงสาร ประรณาดิให้บุคลากรพ้นทุกข์ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความสงสาร และ ประรณาดิ ให้บุคลากรพ้นทุกข์ที่เข้ามาเบียดเบียนในการปฏิบัติงาน ต้องเป็นคนมีจิตคิดจะช่วยเหลือ ใฝ่ใจใน อันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของผู้ใต้บังคับบัญชาตลอดเวลาโดยลงมือปฏิบัติ ช่วยเหลือใน สิ่งที่ได้

5. การเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดีในการทำงาน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้ที่ให้คำปรึกษาที่ดีในการ ทำงานของบุคลากรในสถานศึกษา การให้คำปรึกษา เมื่อนำมาบูรณาการกับการบริหารงานของสถานศึกษา ภายใต้จรรยาบรรณของการให้คำปรึกษา จะทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถนำองค์กรไปสู่จุดมุ่งหมายของ การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืนต่อไป

สรุป

หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในภาพรวมและรายด้าน อยู่ ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด คือ หลักพรหมวิหารธรรมด้านเมตตา และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ หลักพรหมวิหารธรรมด้านกรุณา ส่วนการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด คือ ด้านการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา และด้านที่มี ค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการออกจากราชการ และหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษามี ความสัมพันธ์กับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรมอยู่ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์กันในทางบวก หรือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

โดยสรุปแสดงให้เห็นว่าหลักพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ด้าน ของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารสถานศึกษาใช้ศาสตร์และศิลป์ ในการบริหารจัดการบุคลากรในสถานศึกษาให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่ทางการได้กำหนด ด้วยการนำหลักพรหมวิหารธรรม มาประยุกต์ใช้ในการปกครองดูแลบุคลากรให้มีความสุข มีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน และเกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลต่อสถานศึกษา

ข้อเสนอแนะ

หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม กับการบริหารงานบุคคล สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 เป็นการศึกษาโดยรวมรวมความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง ดังนั้นผลการวิจัยที่ได้ย่อมเป็นประโยชน์เป็นแนวทางให้หน่วยงานอื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางได้ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า หลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เขต 12 ด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ พรหมวิหารธรรมด้านกรุณา ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม ควรนำไปใช้ดำเนินการ พัฒนาส่งเสริมให้ผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม มีการจัดระเบียบและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับงานของสถานศึกษา โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก เป็นที่ปรึกษาที่ดีและให้คำแนะนำแก่ครูเมื่อมีปัญหา ให้โอกาสผู้ที่ทำงานผิดพลาดได้ปรับปรุงตนเองและเข้าร่วมงานต่อ ชี้แนะสิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่เป็โทษให้กับบุคลากรอย่างจริงจัง ร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความใส่ใจ เปิดโอกาสให้ครูแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ สร้างสัมพันธภาพอันดีงามแก่ครูทุกคน ผู้บริหารควรช่วยเหลือ แนะนำเมื่อเพื่อนร่วมงานมีทุกข์ อย่างเต็มที่ และเต็มความสามารถที่จะช่วยได้ เป็นต้น ควรมีการส่งเสริมและพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะที่จำเป็นในการทำงานของบุคลากรในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศ ทักษะการใช้เทคโนโลยีหรือวิทยาการใหม่ ๆ เหมาะสมตามช่วงอายุของบุคลากรและสถานะการดำรงตำแหน่ง เช่น ระดับปฏิบัติการ ระดับชำนาญการ หรือระดับชำนาญการพิเศษ เพื่อเป็นการจูงใจให้บุคลากรสามารถพัฒนางานอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพตามผลการวิจัยที่ปรากฏ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการขยายขอบเขตในการศึกษาให้ครอบคลุม โรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ในเขตอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการศึกษาและวิเคราะห์ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในเรื่องหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ

2.2 ควรมีการศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่คาดว่า จะส่งผลการบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เช่น วัฒนธรรมองค์กร สภาพแวดล้อม สถานที่ทำงาน ขวัญและกำลังใจ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็นต้น เนื่องจากปัจจัยดังกล่าวอาจจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เช่นกัน

บรรณานุกรม

- กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2557). *คู่มือปฏิบัติงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พุทธศักราช 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- กัณฑ์พงษ์ นามเสนห์. (2559). การปรับใช้หลักพรหมวิหาร 4 กับการบริหารบุคลากร. *Journal of Roi Kaensam Academi*. 1 (2), 38-48.
- จิตรกร ไชระวิ. (2566). *ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารสถานศึกษาตามหลักพรหมวิหาร 4 กับการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาปทุมธานี*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 6.
- ธิดารัตน์ เสรีจรจารุ. (2564). *แนวทางการพัฒนาการบริหารงานบุคคล ตามหลักพรหมวิหาร 4 โรงเรียนโคราชวิทยา อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- นพพล ศุภวิทยาเจริญกุลม. (2560). *ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสกลนคร เขต 1*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร: การศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง การประกาศแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580). (18 เมษายน 2562). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 136 ตอนที่ 51 ก. : 6.
- พรทิพย์ อนุพัฒน์. (2564). พรหมวิหาร 4 : กับการบริหารงานบุคคลในองค์กร. *วารสารศึกษาศาสตร์ มมร*. 9(1), 255-266.
- พระครูวิจิตรสาธิต. (2560). การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาตามทัศนะของครูกลุ่มโรงเรียนการกุศล จังหวัดสงขลา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรค์*. 4(1), 1-15.
- พระณัฐภูมิ สุชาติ (คลังเงิน), เจ้าอธิการบุญช่วย โชติวิโส และประจิตร มหาหิง. (2563). การบริหารงานบุคคลโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาตามหลักพรหมวิหาร 4 สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*. 7(2), 300 - 301.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). (2554). *มณีแห่งปัญญา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระปลัดสมเกียรติ อัสสุโร อินตา ศิริวรรณ และระวิง เรืองสังข์. (2564). การบริหารงานบุคคลในยุคดิจิทัล. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทัศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*. 9(1), 72-75.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2557). *ธรรมานุชีวิต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

- พระมหาชัยวัฒน์ จตตมโล (พรหมสนธิ). (2560ข). รูปแบบการบริหารงานบุคคลตามหลักพุทธบริหารการศึกษา
ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ 4. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วัชระ คณะทรง. (2565). การบริหารงานบุคคลตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2. วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต
คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579. กรุงเทพฯ: บริษัท
พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- เอกพล กาญจนสำเร็จ. (2560). ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของผู้บริหารกับความสำเร็จในการบริหาร
กิจการลูกเสือตามความคิดเห็นของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1.
วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- เอวิกา ปราบพาลทัฬห์. (2565). การบริหารงานบุคคลโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาอุดรธานี เขต 4. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. 2(1), 41.
- Best, John W. 1977. *Research in Education*. (3rd ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice
Hall, Inc.
- Sri K. D. (2005). *Buddhism as a Religions*. Kuala Lumpur Malaysia: Buddhist Mahavihara
Publishing Ltd.

สารัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

Essences of Namo in the Theravada Buddhist Scriptures

¹ธีรโชติ เกิดแก้ว

¹Teerachoot Kerdkaew

¹คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

¹Faculty of Liberal Arts, Huachiew Chalermprakiet University.

¹Corresponding Author's Email: tongin2000@gmail.com

Received: May 28, 2024; **Revised:** July 27, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรากฏและสาระสำคัญของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร นำข้อมูลมาที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาแล้วนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) คำว่า “นโม” ส่วนใหญ่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก พระวินัยปิฎกบางเล่ม อรรถกถา และฎีกาบางส่วน แต่ไม่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก พบ 3 ลักษณะ คือ นโมที่ใช้คำเดียว นโมที่ใช้ร่วมกับกริยา และการใช้คำอื่นแทน นโมเป็นคำสามัญที่ใช้แสดงความนอบน้อมต่อบุคคลและสิ่งเคารพทั่วไป ไม่ใช่คำศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเชิงบันดาล และไม่ได้ระบุว่าใครเป็นผู้กล่าวคนแรก 2) สาระสำคัญของคำว่า “นโม” พบ 9 เรื่อง ได้แก่ (1) ความหมายโดยตรงคือความนอบน้อม และความหมายเชิงขยายความคือการสักการะ เคารพ บูชา ไหว้ กราบ และนมัสการ (2) บุคคลและสิ่งอื่นที่มีผู้แสดงความนอบน้อมพบทั้งพระรัตนตรัย บุคคลทั่วไป เทวดา สัตว์ ปุชนิยัตถุ ปุชนียสถาน และธรรมชาติ (3) ธรรมเนียมการใช้นโม ถ้าเป็นบุคคล อมนุษย์ สัตว์ และสิ่งเคารพทั่วไปจะใช้ นโมคำเดียว นโมร่วมกับคำกริยา หรือคำอื่นแทน แต่ถ้าใช้กับพระพุทธเจ้า นอกจากจะใช้คำดังกล่าวแล้วยังใช้บทนมัสการ “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส” 3 จบ (4) ลักษณะการใช้นโมพบ 2 ลักษณะคือใช้เป็นคำอุทานและแสดงความนอบน้อม (5) อริยาบทพบทั้งอริยาบทยืน เดิน นั่ง นอน (6) แรงจูงใจพบมาจากความเลื่อมใส ความเชื่อ ความกลัว ความต้องการผลตอบแทน (7) วิธีปฏิบัติคือการห่มผ้าเฉวียงบ่า การคุกเข่า การทำอัญชลี วันทา อภิวาท และการกล่าวนโม (8) หลักธรรมที่สัมพันธ์กับนโม คืออปายนธรรม การบูชา คารวธรรม และกรรม (9) ผลของการแสดงความนอบน้อมพบทั้งระดับโลกียะ เช่น ทำให้เกิดปีติปราโมทย์ และผลในระดับ โลกุตระคือ เป็นปัจจัยให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

คำสำคัญ: สารัตถะ; นโม; ความนอบน้อม; คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The objective of this research article is to study the occurrence and significance of the term “Namo” in the Buddhist scriptures, using a documentary research method. The data was analyzed through content analysis and presented as a narrative analysis research report.

The findings of the research are as follows: 1) The term “Namo” predominantly appears in the Suttanta Pitaka and some volumes of the Vinaya Pitaka of the Pali Canon, but it is not found in the Abhidhamma Pitaka. The patterns of occurrence of this term can be classified into three main types: standalone occurrences, occurrences in conjunction with verbs, and the use of alternative words with similar meanings. Importantly, “Namo” is considered a common term expressing general respect and reverence. It is not a sacred word with inspirational power and did not specify who spoke first. 2) The significance of term “Namo” is identified in nine aspects: (1) Direct expressions of reverence, including homage, respect, veneration, worship, obeisance. (2) Persons and other things that have been shown humility, including the Triple Gem, ordinary people, angels, animals, sacred objects, sacred places, and natures. (3) The custom of using Namo, if used a person, non-human being, animal, and things that are respected in general, only one word Namo is used. Namo combined with verbs or another word instead But if used with the Buddha In addition to using the above words, they also use a specific phrase “Namo Tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa” is recited three (4) The expression of reverence through “Namo” is observed in two ways: as an exclamation of joy and as a formal expression of respect. (5) Physical Gestures of Reverence found in standing, walking, sitting, and lying down. (6) Motivations for Reverence found to come from faith, belief, fear, and a desire for rewards. (7) Practices associated with the expression of “Namo” include covering oneself with a cloth, bending the knees, performing prostration, observing specific days, practicing patience, and uttering the phrase “Namo”. (8) Moral principles related to reverence include the offering of virtuous deeds, worship, ethical conduct, and the karmic consequences. (9) The consequences of expressing reverence through “Namo” manifest on both a mundane level, leading to mental tranquility, happiness, steadfastness of mind, worldly and heavenly blessings, and on a transcendental level, resulting in the attainment of enlightenment, liberation, and the alleviation of suffering through adherence to Buddhist practices.

Keywords: Essences; Namo; Humility; Theravada Buddhist scriptures

บทนำ

คำพูดในภาษาต่าง ๆ ทั่วโลกล้วนมีความหมายและสาระสำคัญกำกับอยู่เสมอ ยิ่งคำพูดนั้นเป็นคำพูดที่ใช้ในศาสนาก็ยิ่งจะมีความหมายและสาระสำคัญที่สะท้อนถึงความเชื่อ หลักปฏิบัติ และเป้าหมายของค่านั้รรวมอยู่ด้วย แต่คำในศาสนาบางคำ เมื่อวันเวลาผ่านไปนานเข้าจะถูกกลืนด้วยความหมายใหม่จากความเชื่อและหลักการอื่น บางคำก็ถูกนำมาใช้ในความหมายใหม่ที่ผิดไปจากรากศัพท์เดิม เช่น คำว่า “โมโห” ที่หมายถึงความโกรธ ตรงกับคำว่า “โกรธ” หรือ “โทสะ” แต่ความจริงแล้ว คำว่า “โมโห” มีรากศัพท์มาจาก “โมหะ” ที่แปลว่า ความหลง

พระพุทธรูปเป็นศาสนาที่ชาวไทยส่วนใหญ่นับถือและมีอิทธิพลต่อสังคมไทยหลายด้าน โดยเฉพาะคำศัพท์ในพระพุทธรูปศาสนา เช่น บุญ บาป นรก สวรรค์ นิพพาน ทาน ศีล ภาวนา คำเหล่านี้นอกจากจะมีความหมายเฉพาะแล้ว ยังมีสาระสำคัญที่สะท้อนถึงแก่นของพระพุทธรูปศาสนาว่า มุ่งสอนอะไร เพื่อเป้าหมายใด และคำศัพท์ที่ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาก็คือคำว่า “นโม” ที่ชาวไทยพุทธคุ้นเคยอย่างดี เนื่องจากคำนี้ถูกนำมาใช้ประกอบ พุทธศาสนพิธีทุกเรื่อง เช่น การรับไตรสรณคมน์จะต้องมีการกล่าวบทนมัสการว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส” 3 จบเสมอ ซึ่งบทนมัสการนี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในสังคารวสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิม

ปัญญาส (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/473/446) แต่ถึงกระนั้นก็ยังพบว่า มีคนบางส่วนที่เข้าใจคำนี้ไม่ถูกต้อง ประกอบกับคำนี้ถูกนำไปใช้ในความเชื่ออื่นที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา เช่น คำว่า “นะ โม พุท ธา ยะ คาถาพระเจ้า 5 พระองค์” (เทพย์ สาริกบุตร, 2538) คาถานี้ถูกนำไปสร้างวัตถุมงคลที่มีอานุภาพหลายด้าน เช่น เมตตามหานิยม เป็นการใช้ นโม คำที่แสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าไปสื่อถึงความเชื่อนอกพระพุทธศาสนา โดยความหมายแล้ว คำว่า “นโม พุทธาย” แปลว่า ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า และโบราณจารย์ได้นำมาใช้สื่อถึงพระพุทธเจ้าในภทก์ 5 พระองค์ โดยใช้อักษรแต่ละพยางค์สื่อถึงพระนามของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ คือ น อักษรสื่อถึง พระกกุสันธพุทธเจ้า โม อักษรสื่อถึงพระโกนาคมพุทธเจ้า พุท อักษรสื่อถึงพระกัสสปพุทธเจ้า ธา อักษรสื่อถึงพระโคตมพุทธเจ้า และ ย อักษรสื่อถึงพระศรีอาริยมตตริย (เทพ สาริกบุตร, 2538)

จากการสื่อความหมายของคำว่า “นโม พุทธาย” ในทางอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้คนบางส่วนเข้าใจว่า คำดังกล่าวเป็นเวทมนตร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ไสยศาสตร์เข้ามาแทนที่และมีอิทธิพลเหนือพระพุทธศาสนาในหมู่ชาวพุทธไทยบางส่วน เห็นได้จากงานวิจัยของพระมหามานตรี วรลโภ (ป้อมสุข) (2542) เรื่อง อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบันที่พบว่า คนในสังคมไทยมีความเชื่อในคาถาอาคมว่าเป็นของขลัง เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ในอานุภาพของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเห็นว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับวัตถุมงคลเป็นเรื่องของความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้ไม่สนใจหลักคำสอนที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนา และนำวัตถุมงคลเหล่านั้นไปใช้เพื่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน เช่น ป้องกันผี อันตราย ให้บังเกิดโชคลาภ และหน้าที่การงานเจริญก้าวหน้า (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2552) สอดคล้องกับแนวคิดของดิลก บุญอิม (2561) ที่กล่าวไว้ว่า ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่มีความศรัทธาต่อพุทธมนต์ในรูปแบบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นถึงการหลงทางที่เป็นวัตถุประสงคั้งเดิมของการสวดมนต์คือเพื่อรักษาพระศาสนาคือการทรงจำหลักคำสอน

ความเชื่อนอกพระพุทธศาสนาที่เข้ามาผสมผสานกับคำศัพท์ในพระพุทธศาสนาดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการยึดถือและปฏิบัติกันอย่างผิด ๆ เห็นได้จากพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลในสังคมไทยที่ได้รับความนิยมอย่างมาก จนทำให้คนส่วนหนึ่งเข้าใจผิดว่า เรื่องนี้เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งการเข้าใจความหมายและสาระสำคัญของคำว่า “นโม” อย่างผิด ๆ จะทำให้บุคคลนั้นพลาดจากสาระสำคัญเชิงปฏิบัติและการเข้าถึงเป้าหมายของคำนี้ไปอย่างน่าเสียดาย ดังตัวอย่างความเชื่อในพุทธมนต์ของชาวพุทธไทยในงานวิจัยของดิลก บุญอิม (2561) ที่พบว่า ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่มีความศรัทธาต่อพุทธมนต์ในรูปแบบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่ส่งผลด้านลบ คือ ทำให้ยึดติดในไสยศาสตร์ ส่งผลให้ห่างไกลจากสาระสำคัญของพุทธมนต์ที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ไป ประกอบกับมีอาจารย์รุ่นหลังได้แต่งหนังสือชื่อ ภูิกานโม อธิบายถึงความเป็นมาของบทนมัสการพระพุทธเจ้าว่า “นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส” แตกต่างไปจากเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากความเป็นมาและปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นเห็นว่า ชาวพุทธต้องศึกษาให้เข้าใจถึงสาระสำคัญของคำว่า “นโม” ให้ถูกต้องจึงสนใจที่จะศึกษาสาระสำคัญของคำนี้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องเพื่อนำผลการวิจัยมาเผยแพร่ สร้างความเข้าใจและการปฏิบัติให้ถูกต้อง ตรงตามสาระสำคัญของคำว่า “นโม” ให้แก่ชาวพุทธและผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาเชิงวิชาการ ซึ่งจะช่วยป้องกันความเข้าใจผิดที่

เกิดจากการให้ความหมายของคำนี้ที่เป็นหลักปฏิบัติกลายเป็นความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยธำรงสาระสำคัญของคำนี้และจรรโลงพระพุทธศาสนาที่เป็นสัจธรรมให้ดำรงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปรากฏของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อวิเคราะห์สาระสำคัญของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดกรอบการวิจัยและแนวทางในการศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาวิธีการตีความหลักคำสอนและการอ้างอิงข้อมูลในพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 3 สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 ศึกษาการปรากฏของคำว่า “นโม” และคำอื่น ๆ ที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันกับ “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์สาระสำคัญของคำว่า “นโม” และคำที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันกับ “นโม” ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาตามหลักการตีความคือ สุตตะ สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก และหลักการอ้างอิงที่เรียกว่า มหาปเทศ 4 คือ พุทธาปเทศ สังฆาปเทศ สัมพุทธัตถะปเทศ และเอกัตถะปเทศ

ขั้นตอนที่ 6 วิเคราะห์หลักธรรมที่สัมพันธ์กับสารัตถะของคำว่า “นโม” ที่ได้จากข้อที่ 5 เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องตามสาระสำคัญของคำว่า “นโม” และเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 7 นำผลที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อเสนอเป็นรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบการปรากฏของคำว่า “นโม” และคำที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังต่อไปนี้

1. นโม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พบการปรากฏ รูปแบบ การใช้คำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันแทนคำว่า “นโม” ดังนี้

1.1 การปรากฏของคำว่า “นโม” ในปิฎกทั้งสาม พบปรากฏในขุททกวัตถุชั้นธกะ พระวินัยปิฎกเล่มที่ 7 เพียงแห่งเดียว ไม่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก แต่จะปรากฏอย่างหลากหลายในพระสุตตันตปิฎก

1.2 รูปแบบของ นโม ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ 1) นโม ที่ใช้คำเดียว ไม่มีกริยาร่วม เช่น “โสหนํ นโม ภควโต” 2) นโม ที่ปรากฏร่วมกับคำกริยา เช่น “นมตถุ มหาโควินทสส” 3) การใช้คำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันแทน นโม ทั้งกริยาอาชยาดและกริยาภิกตฺก เช่น นมามิ นมสฺสมาโน นมสฺสิดวา เป็นต้น ซึ่งคำกริยาเหล่านี้ใช้แสดงความนอบน้อมต่อบุคคลและสิ่งเคารพอย่างหลากหลาย

2. นโม ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา พบ 3 ลักษณะ คือ 1) นโม ที่ปรากฏคำเดียว เช่น “นโม มหาการุณิกสส ตสส” 2) นโม ที่ปรากฏร่วมกับกริยา เช่น “นโม กโรมิ” 3) การใช้คำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันแทน นโม เช่น “ตํ นมามิ” นอกจากนี้ ยังพบการใช้ชุดคำศัพท์แสดงความเคารพ ได้แก่ นมฺการ การทำความ นอบน้อม อภิวัตน การกราบไหว้ โถมน การชมเชย วนฺทน การไหว้ ปณามน การนอบน้อม ปลฺสน การสรรเสริญ นมฺสสน การนมัสการ และ ปูชน การบูชา

3. นโม ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา พบ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) นโม ที่ปรากฏคำเดียว ไม่มีกริยาร่วมพบ 2 ลักษณะ คือ นโม ที่ใช้ตามพระไตรปิฎก แต่มีการขยายความศัพท์ที่เกี่ยวข้อง และ นโม ที่นำมาขยายความเพื่อความชัดเจน เช่น “เต เม นโมติ เต มม อิมํ นมฺการํ ปฏิจฺจนตุ” 2) นโม ที่ปรากฏร่วมกับกริยา เช่น “ปฺริสาชณฺญเต ตว อมหากํ นโม อตฺถุ” 3) การใช้คำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันแทน นโม เช่น “อนฺุตฺตรํ ปฏิเวสฺสทมฺมํ นมามิ” ตัวอย่าง “นโม” และคำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกาไม่มีความแตกต่างกันกับพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งในแง่ความหมายและสาระสำคัญ เพียงแต่เพิ่มการขยายความศัพท์กริยาและมีการแต่งข้อความเสริมเข้ามาเพื่อให้เนื้อหามีความชัดเจนเท่านั้น

จากวิเคราะห์คำว่า “นโม” และคำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า 1) สถานะของคำว่า “นโม” พบ 3 สถานะ คือใช้เป็นบทินิบาต บทประธาน และบทกรรม 2) คำว่า “นโม” และคำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันเป็นคำสามัญที่ใช้แสดงความนอบน้อมต่อบุคคลและสิ่งอื่น ๆ ที่คนเคารพนับถือทั่วไป 3) พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาไม่ได้กล่าวว่า ใครเป็นผู้กล่าวคำว่า “นโม” เป็นคนแรก และบุคคลที่ใช้ นโม แสดงความนอบน้อมก็มีอย่างหลากหลาย ทั้งเทวดา มนุษย์ และสัตว์ ประกอบกับผู้ทีกล่าว นโม 3 จบ ในพระไตรปิฎกก็พบว่ามีทั้งเทวดาและมนุษย์หลายท่าน ไม่อาจจะระบุได้ว่าใครเป็นบุคคลแรกทีกล่าว นโม 3 จบ 4) คำว่า “นโม” หรือ นโม 3 จบ ที่ใช้นมัสการพระพุทธเจ้า ไม่ใช่คำศักดิ์สิทธิ์ในเชิงดลบันดาล แต่เป็นคำที่เปล่งออกมาด้วยจิตที่เลื่อมใสในพระคุณความดีของพระพุทธเจ้า 5) พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาไม่ได้กล่าวเจาะจงว่า บทนมัสการพระพุทธเจ้าแต่ละบทใครเป็นผู้กล่าว แม้ในคัมภีร์อรรถกถาจะมีการและคัมภีร์นโมมีการฎีกาที่อธิบายการแสดง ความนอบน้อมพระรัตนตรัยโดยตรงก็ไม่ได้กล่าวไว้เช่นกัน พบแต่ในหนังสือรุ่นหลังที่ชื่อว่า ฎีกานโม ที่ระบุว่า บทนมัสการพระพุทธเจ้าแต่ละบทมีผู้กล่าวเฉพาะ ซึ่งขัดแย้งกับพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาตามหลักการตีความพระธรรมวินัย ได้แก่ สุตตะ สุตตันตปิฎก อจฺริยวาท และอตฺตโนมตี ผู้วิจัยจึงสรุปว่าคัมภีร์ดังกล่าวเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น

ใหม่เพื่อสรรเสริญพุทธคุณของพระพุทธเจ้าโดยการนำเค้าโครงเรื่องบางส่วนจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามาแต่ง แต่ไม่มีหลักฐานในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาเล่มใดที่กล่าวไว้เช่นนั้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบสาระสำคัญของคำว่า “นโม” พบ 9 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของคำว่า “นโม” พบใน 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความหมายตามรากศัพท์ คือ ความนอบน้อม พบว่าพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาให้ความหมายในทำนองเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกัน แสดงถึงสาระสำคัญของคำนี้ว่าเป็นคำที่ใช้แสดงความนอบน้อมตามวัฒนธรรมอินเดียและนำมาใช้ในพระพุทธศาสนาจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติถึงทุกวันนี้ 2) ความหมายเชิงขยายความพบ 2 ลักษณะ คือ การใช้คำกริยาที่ประกอบด้วย นมสฺส ธาตุ ที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันกับ นโม แทน โดยพบต้นแบบของการขยายความข้อนี้ในตุมภูกสูตรนิกายเทวทัตให้ข้อสรุปถึงสาระสำคัญเชิงปฏิบัติ 6 ประการ คือ การนอบน้อม สักการะเคารพ นับถือ บูชา และความยำเกรงโดยธรรม นอกจากนี้ยังพบชุดคำศัพท์ที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันกับ นโม ได้แก่ นมสฺสน การนมัสการ อภิวัตน์ การกราบไหว้ โภจน การสดุดี วนทน การไหว้ ปลื้มสน การสรรเสริญ และ ปุชน การบูชา และคัมภีร์ชั้นอรรถกถาก็ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกคือสกุการ การสักการะ ครุการ การทำความเคารพ มานน การนบถนอ ปจฺจุฐาน การลุกขึ้นยืนต้อนรับ อณฺชลิภมฺม การยกมือไหว้ และ สามิ จิกมฺม การทำสามิจิกรรม สรุปสาระสำคัญได้ 3 ประการ คือ 1) การแสดงความนอบน้อมนั้น สามารถกระทำได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ เช่น การแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัยด้วยใจที่เลื่อมใส การเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่ง และการกราบไหว้พระรัตนตรัยด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 2) การแสดงความนอบน้อมเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เช่น บุตรนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ หรือการที่บุตรทำหน้าที่ของตนโดยธรรม เช่น การเลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้นก็เป็นการแสดงความนอบน้อมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย กล่าวคือมารดาบิดาได้รับการบำรุง และบุตรได้ทำหน้าที่ของตนโดยธรรมที่เป็นเหตุให้ดำรงชีวิต 3) การแสดงความนอบน้อมเป็นการกระทำที่ดงามโดยธรรม เช่น การบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักอามิสบูชาและการเคารพในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ตามหลักปฏิบัติบูชา เป็นต้น

2. บุคคลและสิ่งอื่นที่มีผู้แสดงความนอบน้อม สรุปได้ 10 กลุ่ม ได้แก่ 1) พระรัตนตรัยพบทั้งแสดงไว้โดยรวมและแยกเฉพาะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ 2) บรรพชิต พบทั้งนักบวชในพระพุทธศาสนาคือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และนักบวชนอกพระพุทธศาสนาคือ ดาบสและฤๅษี 3) เทวดา ทั้งที่ระบุชื่อคือ ท้าวสักก เทวราช และกล่าวรวมในคำว่า “เทวดา” และ “ภูต” 4) บุคคลชั้นสูงของสังคมอินเดียคือพระราชา พระราชินี เชื้อพระวงศ์ และพราหมณ์ 5) บุคคลทั่วไป ทั้งระบุเจาะจง เช่น มารดาบิดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ไม่ระบุเจาะจง กล่าวเป็นกลาง ๆ คือคนที่ประพฤติดุธรรม และบุคคลทั่วไปภายใต้คำว่า “มนุษย์” 6) สัตว์ พบทั้งสัตว์ที่มีคุณพิเศษและสัตว์ที่มีอำนาจ จำแนกได้ 4 ประเภท คือ สัตว์ที่เป็นพระชาติของพระโพธิสัตว์ เช่น นกกระทา โพธิสัตว์ สัตว์พิเศษ เช่น พญานาค สัตว์ร้าย เช่น เสือโคร่ง และสัตว์ทั่วไปภายใต้คำว่า “สัตว์” 7) ยักษ์ 8) สถานที่สำคัญคือ โพธิมณฑล บริเวณต้นโพธิ์ 9) ปุชนียวัตถุที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาคือ เจดีย์ สถูป และ ปู และ 10) ธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทิศต่าง ๆ และไฟ

3. ธรรมเนียมการแสดงความนอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งเคารพ จำแนกได้ 2 ประการ ได้แก่ 1) ธรรมเนียมการแสดงความนอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งเคารพทั่วไปพบ 3 ลักษณะ คือ การใช้ นโม เพียงคำเดียว การใช้ นโม ร่วมกับคำกริยา และการใช้คำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันกับ นโม แสดงความนอบน้อม 2) ธรรมเนียมการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าพบทั้ง 3 ลักษณะข้างต้น แต่พบธรรมเนียมพิเศษที่ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น คือ การกล่าวบทนมัสการว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺ” 3 จบ ที่มีเทวดาและมนุษย์หลายท่านเป็นผู้กล่าว

4. ลักษณะของการแสดงความนอบน้อม พบใน 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ใช้เป็นคำอุทานที่เปล่งคำนี้ออกมาด้วยความตกใจ ขณะเดียวกันก็เป็นการระลึกถึงบุคคลที่ตนเคารพยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางใจ พบทั้งบุคคลทั่วไป เช่น มหาโควินทพราหมณ์” และพระพุทธเจ้า 2) ใช้เป็นคำแสดงความนอบน้อมทั่วไปที่เกิดจากแรงงูใจของแต่ละคน เช่น ความเคารพ เลื่อมใสทั้งต่อบุคคลทั่วไปและสิ่งทีคนให้ความเคารพนับถือทั่วไป

5. อิริยาบถที่ใช้แสดงความนอบน้อม พบทั้งในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน และอิริยาบถพิเศษ ได้แก่ การหมอบกราบ และการหาะอยู่บนอากาศแสดงความนอบน้อม แสดงให้เห็นว่า การแสดงความนอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งเคารพอื่น ๆ สามารถทำได้ในทุกอิริยาบถตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ โอกาส สถานที่ และข้อจำกัดของแต่ละคน เช่น ความเจ็บป่วย ความพิการของร่างกาย ข้อสำคัญของการแสดงความนอบน้อมอยู่ที่ใจที่เลื่อมใสศรัทธา และการตระหนักถึงคุณค่าและความดีของบุคคลหรือสิ่งที่ควรแก่ความเคารพนับถือ

6. แรงงูใจของการแสดงความนอบน้อม พบ 5 ประการ ได้แก่ 1) ความเลื่อมใสในบุคคลที่เคารพนับถือ 2) ความเชื่อ (ศรัทธา) ในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และผลของการกระทำที่เชื่อว่าจะทำให้เกิดผลดีต่าง ๆ 3) ความกลัวอันตรายต่าง ๆ เช่น ภัยจากสัตว์ร้าย 4) ความต้องการผลตอบแทน เช่น ความต้องการได้บุตร ซึ่งมักจะออกมาในรูปของการทำพิธีกรรม อ้อนวอน ร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 5) ความปรารถนาผลอันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ และสัพพัญญุตญาณ ส่วนใหญ่พบในคัมภีร์อุปทานและพุทธวงศ์ที่ว่าด้วยความปรารถนาของพระพุทธเจ้าและเหล่าพุทธสาวก พุทธสาวิกา

7. วิธีการปฏิบัติในการแสดงความนอบน้อม พบข้อสรุป 4 ประการ ได้แก่ 1) การห่มผ้าเฉวียงบ่า คือ การห่มผ้าปิดทางบ่าซ้าย เปิดบ่าขวา 2) การนั่งคุกเข่าแสดงความนอบน้อม 3) การทำอัญชลี ประนมมือไว้ระหว่างอก วันทา การไหว้ อภิวัต การกราบ แสดงความนอบน้อม (4) การกล่าวคำที่แสดงความนอบน้อมว่า “นโม” หรือคำกริยาที่แสดงความนอบน้อม เช่น คำว่า “นมามิ นมาม วนทามิ วนทามิ ปูเชมิ ปูเชม” เป็นต้น

8. หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการแสดงความนอบน้อม พบข้อสรุปจากทฎกสูตรนิกายเทส ขุททกนิกาย มหานิทเทส ที่ขยายความของบทว่า “นมสฺส” ที่แปลว่า นอบน้อมอยู่ ที่เชื่อมโยงกับการทำการสักการะ การให้ความเคารพ การนับถือ และการให้ความยำเกรงด้วยการปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์หรือถูกต้องตามธรรม และกลุ่มคำที่มีสาระสำคัญเหมือนกันกับ นโม ได้แก่ การอภิวัต การสวดดี การไหว้ การสรรเสริญ การนมัสการ และการบูชา ซึ่งทำให้เห็นถึงหลักธรรมที่เชื่อมโยงกับการแสดงความนอบน้อมที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

8.1 อปายนธรรม ธรรมคือความประพฤติดอ่อนน้อมถ่อมตน หลักฐานที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมข้อนี้กับคำว่า “นโม” ก็คือ คำศัพท์ว่า “อปายิโต” ที่อยู่ในชุดคำศัพท์เดียวกันกับคำว่า “ปุชิต มานิโต อปจิต” ที่แปลว่า ผู้อันเขาบูชา นับถือ นอบน้อมแล้ว ซึ่งคำว่า “อปายิโต” มีรากศัพท์เดียวกันกับคำว่า “อปายน” ที่แปลว่า ความอ่อนน้อม ที่พบในหลักคำสอน 2 ประการ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ 10 ข้อว่า อปายนมัย หมายถึง บุญที่เกิดจากความอ่อนน้อมถ่อมตน และจตุรพิธพร หมายถึง สิ่งทีประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ธรรม 4 ประการนี้จะเกิดขึ้นกับบุคคลผู้กราบไหว้ ผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์ แสดงให้เห็นว่า การแสดงความอ่อนน้อม การไหว้ การกราบ การให้ความเคารพ การสักการะ การบูชา การลุกขึ้นยืนต้อนรับ การยกมือไหว้ (อัญชลีกรรม) และการทำกิจที่สมควร (สามีจิกรรม) เป็นกิริยาที่แสดงถึงความอ่อนน้อม ให้ความเคารพต่อบุคคลที่ควรเคารพ บูชา และถือว่าเป็นการบำเพ็ญบุญประการหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุสิบที่จะส่งผลให้ผู้มีอปายนธรรมได้พร 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละด้วย

8.2 การบูชา การขยายความของคำว่า “นโม” ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาให้ข้อสรุปว่า การบูชาเกี่ยวข้องกับการแสดงความนอบน้อมโดยตรงโดยมีหลักพิจารณา 3 ประการ ได้แก่ 1) ความหมายของการบูชาที่พบจากกับคำว่า “นมสฺส” ที่แปลว่านอบน้อมอยู่และถูกขยายความด้วยคำว่า “ปุชยามโน” ที่แปลว่า บูชาอยู่ในดวงกุสุตตนิทเทส การใช้คำขยายที่มีสาระสำคัญเหมือนกัน เช่น “นโม ภโรหิ ปุชาสกการ ภโรหิ ทานังจทำความนอบน้อมคือทำการบูชาสักการะ” หรือการใช้ชุดคำที่มีสาระสำคัญเหมือนกัน เช่น “**บูชาติ** สกการครุการมานนนวนทนา การสักการะ การทำความเคารพ การนบถนอบ และการไหว้ ชื่อว่า การบูชา” จากการขยายความ การใช้ศัพท์คู่ขยายความ และการให้ความหมายจากชุดคำศัพท์ที่มีสาระสำคัญเหมือนกันทำให้เห็นความหมายของการบูชาที่เชื่อมโยงกับความหมายของคำว่า “นโม” ที่แปลว่า ความนอบน้อมได้อย่างชัดเจน 2) สิ่งที่ควรบูชา พบว่ามีความเชื่อมโยงกับคำว่า “นโม” วิเคราะห์จากคำว่า “ปุชณียะ” ที่แปลว่า ควรบูชา จำแนกได้ 3 ประการ คือ ปุชณียบุคคล เช่น พระพุทธเจ้า ปุชณียวัตถุ เช่น เจดีย์ ปุชณียสถาน เช่น สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาพาณ และสิ่งเคารพสูงสุด ได้แก่ พระรัตนตรัย 3) ประเภทของการบูชา 2 ประการ คือ อามิสบูชาและปฏิบัติบูชาจะไปสัมพันธ์กับการขยายของการแสดงความนอบน้อมในดวงกุสุตตนิทเทสที่ว่า คือ การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์หรือการปฏิบัติธรรมตามควรแก่ธรรม กล่าวคือการนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาพระรัตนตรัย เป็นการบูชาเบื้องต้นที่นำไปสู่ความดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป และการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้วเป็นการบูชาที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญยิ่งดังพุทธดำรัสในมหาปริณิพพานสูตรว่า “อานนทฺ ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม”

8.3. การวธธรรม ความสัมพันธ์ของการวธธรรมกับ นโม ผู้วิจัยวิเคราะห์จากคำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเช่นเดียวกันกับ นโม คือ คำว่า “นมสฺส” ที่ขยายความด้วยคำว่า “ครุกรรมโน” แปลว่า ทำความเคารพอยู่ หลักการวธธรรมที่พบโดยสรุปมี 2 ประการ ได้แก่ 1) การวธธรรมในฐานะธรรมที่เป็นมงคลสูงสุดชื่อว่า “การวธ” ความเคารพ รวมถึงความประพฤติดอ่อนน้อมถ่อมตน “นิวาโต” ที่อยู่ในคาถาเดียวกันด้วย จากการศึกษาพบสารัตถะ

ของมงคลทั้งสองว่ามีเชื่อมโยงกับการแสดงความนอบน้อมบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพด้วย 2) การวธธรรมที่บ่งชี้ถึงสิ่งที่ควรเคารพ ขอนี้ขยายความให้เห็นถึงหลักปฏิบัติต่อบุคคลและสิ่งควรเคารพในอัปมาทคารวสูตร 7 ประการ คือ ความเคารพในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ ลึกขา สมาธิ ความไม่ประมาท และปฏิสันถาร ในหิริคารวสูตรแสดงไว้อีก 2 ข้อ คือ ความเคารพในหิริ โอตตัปปะ และในปฐมโสวจัสสตาสูตรแสดงเพิ่มอีก 2 ข้อ ได้แก่ ความเป็นผู้ว่าง่าย และความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร นอกจากนี้ยังพบการขยายแนวทางปฏิบัติตามหลักการวธธรรมเหล่านี้เพิ่มเติมว่า นอกจากตนเองจะเป็นผู้มีความเคารพในการวธธรรมดังกล่าวแล้วยังต้องสรรเสริญ ประกาศเกียรติคุณของคนที่มีการวธธรรม รวมถึงการชักชวนให้คนอื่นมีการวธธรรมเหล่านี้ด้วย

8.4. หลักกรรมและการให้ผล ความเชื่อมโยงข้อนี้วิเคราะห์จากการขยายความว่า การนอบน้อมเป็นการกระทำทางกาย วาจา ใจในศุวฏกสูตรนิตเทส พบข้อสรุป 2 ประการ ได้แก่

8.4.1 การแสดงความนอบน้อมเป็นกุศลกรรมที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่คิดประทุษร้าย และอโมหะ ความไม่หลง เช่น การแสดงความนอบน้อมที่มาจากอโลภะ ที่เกิดจากจาคะ การเสียสละ การให้ด้วยอามิสของผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธา และการปฏิบัติบูชาที่พระพุทธเจ้าตรัสให้บุตรธิดาแสดงความนอบน้อมและสักการะมารดาบิดาด้วยข้าว น้ำ เป็นต้นในสพรมกสูตรล้วนเป็นการกระทำด้วยจิตสำนึกในความกตัญญูและความเสียสละที่มีพื้นฐานจากอโลภจิตด้วย การแสดงความนอบน้อมที่มาจากอโทสะอันเกิดจากจิตที่ประกอบด้วยเมตตาตั้งปรากฏในวัมมิกสูตรว่า “นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียน นาคเลย จงทำความนอบน้อมนาค” ตัวอย่างนี้แสดงถึงการไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายผู้อื่นที่มีพื้นฐานมาจากจิตที่ปล่อยวางโทสะ ความโกรธ แต่ตั้งอยู่ในความรัก ความปรารถนาดี และการแสดงความนอบน้อมที่มาจากอโมหะ การกระทำที่เกิดจากปัญญา การเห็นคุณค่าของบุคคลหรือสิ่งที่ควรบูชาดังตัวอย่างในปฐมลักกณัมสสนสูตรที่กล่าวถึงท้าวสักกะทำความนอบน้อมคฤหัสถ์ที่ท่านเห็นว่าเป็นผู้ทำบุญ มีศีล เลี้ยงดูมารดาบิดา ภรรยา และบรรพชิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีจิตตั้งมั่น มีพรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นการใช้ปัญญาพิจารณาถึงคุณสมบัติของบุคคลนั้น ๆ ก่อนว่าเป็นผู้ควรแก่การนอบน้อมหรือไม่ด้วย

8.4.2 การแสดงความนอบน้อมตามหลักกรรม 3 ความสัมพันธ์ของคำว่า “นโม” กับหลักกรรมเป็นไปตามข้อสรุปที่พบในปารายณานุคิตีคาถานิทเทสที่อธิบายบทว่า “นมสสมาโน” นอบน้อมอยู่ และได้ขยายความถึงการสักการะ เคารพ นับถือ บูชาด้วยกาย วาจา ใจ ปฏิบัติเอื้อประโยชน์ ปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมจากคำอธิบายนี้แสดงให้เห็นว่า การแสดงความนอบน้อมสามารถทำได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ เช่น การแสดงความนอบน้อมทางกาย คือ การต้อนรับด้วยไทยธรรม การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ การยกมือไหว้ การมองด้วยสายตาอันเป็นที่รัก ทางวาจา เช่น การกล่าวต้อนรับด้วยปิยวาจา การเปล่งคำที่แสดงความนอบน้อม คำ “นโม เต, นโม ตยตถุ, นโม ตสส ภควโต อรโหโต สมหาสมพุทธสส” หรือคำกริยาที่แสดงความนอบน้อม เช่น นมามิ นมาม ตามความเหมาะสมกับสถานภาพของตนและบุคคลที่แสดงความนอบน้อม และทางใจคือการมีจิตเลื่อมใส ศรัทธา การมองเห็นคุณค่าหรือคุณค่าของบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ

9. ผลของการแสดงความนอบน้อม พบข้อสรุปในอุปาลิเถราปทานว่า “การปรนนิบัติ (พระพุทเจ้า) ไม่เป็นหมัน และการนอบน้อมก็ไม่เปล่าประโยชน์” พระอรรถกถาจารย์ได้ขยายความไว้ว่า ที่ชื่อว่าไม่เปล่าประโยชน์เพราะทำให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นพระพุทเจ้า บรรลุพระนิพพาน จากคำอธิบายข้างต้นพบข้อสรุปถึงผลของการแสดงความนอบน้อม 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ดังต่อไปนี้

9.1 ระดับโลกียะ ผลของการแสดงความนอบน้อมในระดับนี้เกิดได้ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาโดยสรุปตามสารัตถะเชิงปฏิบัติของคำว่า “นโม” ที่มีผู้นำมาพัฒนาชีวิตพบ 5 ประการ ได้แก่ 1) ที่พึงทางใจ เช่น ชาณุสโณปิพราหมณ์ที่ถึงพระพุทเจ้าเป็นที่พึงยึดเหนี่ยวทางใจและเมื่อนึกถึงพระพุทเจ้าเวลาใดก็จะเปล่งอุทานด้วยบทนมัสการพระพุทเจ้า 3 จบเสมอ 2) เกิดปิติ โสมนัส อิมใจ ปลาบปลื้มใจ และเบิกบานใจเช่น เทวดาในหมื่นโลกธาตุที่มาเฝ้าพระพุทเจ้า เกิดความอัศจรรย์ใจต่างพากันประนมมือนั่งนมัสการ เปล่งคาถาที่ประกอบด้วยพุทคุณ ขมเขย ปรบมือ ร่าเริง เกิดปิติโสมนัส 3) ความสงบสุขทางใจ ผลของการปฏิบัติข้อนี้วิเคราะห์ได้จากคำขยายของคำว่า “นโมสส” นอบน้อมอยู่ ที่ขยายถึงการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามควรแก่ธรรมตามหลักปฏิบัติบูชา คือ การนำพระนามพระพุทเจ้ามาใช้เป็นพุทธานุสติเพื่อบ่มใจให้เป็นสมาธิ บรรลุถึงความสงบสุขแห่งจิตปราศจากนิวรณ์ 4) การได้ความตั้งมั่นแห่งจิต เช่น เด็กชายคนหนึ่งในอรรถกถาธรรมบทเรื่องพระทวารุสาภิบุตรได้สั่งสมการเจริญพุทธานุสติด้วยการภาวนาว่า “พุทโธ” เป็นประจำ ส่งผลให้เขามีจิตใจที่สงบ ตั้งมั่น 5) การได้มนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติ เช่น ในจุฬหัมมวิงคสูตรที่กล่าวถึงบุคคลผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลูกรับผู้ที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา หลังจากตายแล้ว เขาจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงในที่นั้น ๆ

9.2 ระดับโลกุตระ แม้ว่า การแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทเจ้าและสิ่งควรเคารพบูชาที่เนื่องในพระพุทธศาสนาด้วยการกล่าวคำว่า “นโม” หรือคำอื่นที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันจะเป็นเพียงการบูชาระดับพื้นฐานก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาการแสดงความนอบน้อมที่ถูกขยายความเชื่อมโยงกับหลักธรรมต่าง ๆ ในฐานะปฏิบัติบูชาก็จะพบเป้าหมายระดับโลกุตระ คือ มรรค ผล นิพพานที่ผู้ปฏิบัติแต่ละคนจะบรรลุตามควรแก่การปฏิบัติ หลักฐานที่ยืนยันความจริงนี้ก็คือ พุทธดำรัสที่ตรัสถึงการเจริญพุทธานุสติว่าเป็นธรรมข้อหนึ่งที่เมื่อภิกษุเจริญให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อดับทุกข์ รู้แจ้ง ตรัสรู้ และบรรลุพระนิพพานได้ โดยมีประจักษ์พยานบุคคล คือ พระสุกัถิเถระที่ยินนัมมการพระพุทเจ้าตลอด 7 คิน 7 วัน แล้วพระพุทเจ้ารับสั่งให้เจริญพุทธานุสติ ครั้นเจริญพุทธานุสติแล้วก็ทำใจให้บริบูรณ์ได้ ดังนั้นข้อสรุปของผลระดับโลกุตระจะอยู่ภายใต้หลักปฏิบัติบูชา โดยการนำพระนามของพระพุทเจ้ามาใช้เป็นองค์บริกรรมเพื่อให้สงบเป็นสมาธิตามหลักสมถกรรมฐานและพัฒนาจิตที่เป็นสมาธิแล้วสู่ความรู้แจ้ง รวมถึงการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เชื่อมโยงกับการแสดงความนอบน้อมทั้งอปายนธรรม คารวธรรม การบูชา และการสร้างกุศลกรรมต่าง ๆ ก็ล้วนนำผู้ปฏิบัติไปสู่เป้าหมายในระดับนี้ได้ทั้งสิ้น นั่นก็เป็นเครื่องยืนยันถึงเป้าหมายสูงสุดของการแสดงความนอบน้อมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงธรรม ดังที่พระพุทเจ้าตรัสไว้ในอภิลักขิตสูตรว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา (ตถาคต) ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม” และสอดคล้องกับพระพุทเจ้าตรัสถึงพระธรรมวินัยว่าเป็นตัวแทนของพระองค์ เพื่อให้พุทธบริษัท

ตระหนักและให้ความสำคัญต่อพระธรรมในฐานะแนวทางสู่ความหลุดพ้นตามเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงความนอบน้อมพระพุทธเจ้าอย่างสูงสุดตามหลักปฏิบัติบูชา

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาสารัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีประเด็นสำคัญที่จะนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

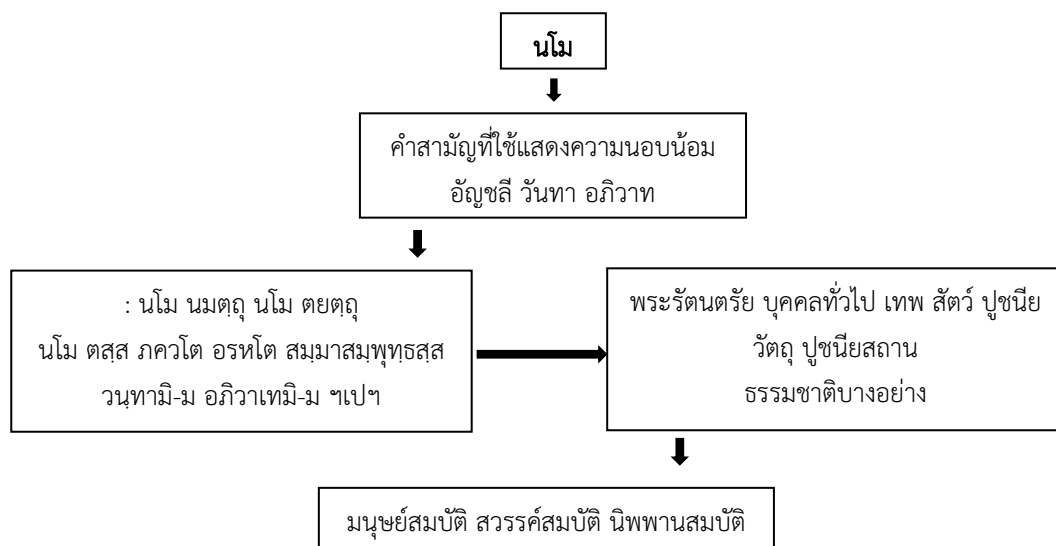
1. การปรากฏของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า คำว่า “นโม” ส่วนใหญ่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระสูตร พระวินัยปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระวินัยบางแห่ง แต่ไม่พบในพระอภิธรรมปิฎก อรรถกถา และฎีกาพระธรรม ใช้สำหรับแสดงความนอบน้อม มี 3 รูปแบบ คือ ใช้ นโม คำเดียว นโม ร่วมกับคำกริยา และการใช้คำกริยาที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันแทน นโม รูปแบบทั้ง 3 ข้อ ใช้กับพระพุทธเจ้า บุคคล และสิ่งเคารพทั่วไป แต่มีธรรมเนียมพิเศษคือ การใช้บทนมัสการว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส 3 จบ เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่ได้ระบุว่า ใครกล่าว นโม เป็นคนแรก บุคคลที่ใช้ นโม แสดงความนอบน้อมก็มีอย่างหลากหลายทั้งเทวดา มนุษย์ และสัตว์ ผู้กล่าว นโม 3 จบ ในพระสูตรต้นตปิฎก ก็มีทั้งเทวดาและมนุษย์หลายท่าน และไม่ได้กล่าวว่า ใครเป็นผู้กล่าวบทนมัสการแต่ละคำ นโม เป็นคำสามัญที่ใช้แสดงความนอบน้อมบุคคลและสิ่งเคารพทั่วไป ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบุคคลทั่วไป เทวดา ยักษ์ สัตว์ สถานที่สำคัญ ปุชนิยัตถุ ปุชนิยสถาน และธรรมชาติด้วย ไม่ใช่คำศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจในเชิงบันดาลหรือคำที่นำมาใช้สวดอ้อนวอนร้องขอเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ปรารถนา สอดคล้องกับทัศนะของราชบัณฑิตยสถาน (2552) ที่ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ประณามบท” ที่มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “นโม” ไว้ว่า บทที่อยู่ต้นเรื่องที่แต่ง มีเนื้อความที่แสดงความเคารพบูชาต่อบุคคลที่ควรแก่การบูชา เช่น พระมหากษัตริย์ พระภิกษุสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ เป็นต้น นอกจากนี้ชี้ให้เห็นว่า บทนมัสการพระพุทธเจ้า นโม 3 จบก็มีอยู่แล้วในพระไตรปิฎกและมีผู้กล่าวคำนี้หลายคน สอดคล้องกับทัศนะของพระเมธี วชิรโสภณ (2564) ที่กล่าวถึง “นโม” ในฐานะเป็นฉันทลักษณ์เรียกว่า “ปัญจบทิกาคาถา” หมายถึง คาถาที่มี 5 บท กล่าว 3 จบ มีบุคคลหลายคนกล่าว กล่าวไว้หลายยุคหลายสมัย กล่าวด้วยความเลื่อมใสหรือความศรัทธา

2. สารัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบสารัตถะของคำว่า “นโม” ที่ว่าด้วยความหมายที่กว้างรวมถึงความนอบน้อม การสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ยำเกรง กราบ ไหว้ สดุดี นมัสการ การลุกขึ้นยืนรับ การทำอัญชลี และสามัคคีธรรมโดยธรรมที่ใช้แสดงบุคคลและสิ่งอื่นที่ควรเคารพ มีพระรัตนตรัย บุคคลทั่วไป เทวดา สัตว์ ปุชนิยัตถุ ปุชนิยสถาน และธรรมชาติบางอย่าง โดยใช้เป็นคำอุทาน และแสดงความนอบน้อมด้วยความเคารพทั้งในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอนตามความเหมาะสมที่เกิดจากแรงจูงใจคือความเลื่อมใส ความเชื่อ ความกลัว และความต้องการผลตอบแทนโดยแสดงออกมาทางกายวาจา ด้วยการห่มผ้าเฉวียงบ่า การคุกเข่า การทำอัญชลี วันทา อภิวาท และการกล่าวคำว่า นโม หรือคำอื่นที่มีสาระสำคัญเดียวกันกับ นโม ที่เชื่อมโยงกับอภยธรรม การบูชา คารวธรรม และกรรมกับการให้ผลที่ส่งผลทั้งในระดับโลกียะ เช่น ทำให้เกิดปีติปราโมทย์ และผลในระดับโลกุตระคือ เป็นปัจจัยให้บรรลุมรรค ผลการวิจัย

ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสังคมของคนอินเดียโบราณที่นำคำว่า “นโม” มาใช้อย่างหลากหลายตามแรงจูงใจของแต่ละคนทั้งที่เกิดความกลัวจากภัยอันตราย ความต้องการสิ่งตอบแทนทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และความปรารถนาผลอันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธรเจ้าและพุทธสาวก ทั้งนี้เป็นเพราะความต่างกันของเหตุปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น ความคิด ความเชื่อ ความปรารถนา และปัจจัยภายนอก เช่น ปัญหาที่แต่ละคนประสบอยู่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญส่ง สิ้นธนูเอก กฤติพิสิฐ จ่าพันธ์ และพระมหาศกดิ์ดา สิริเมธี (2561) ที่พบว่า การเคารพบูชาสิ่งต่าง ๆ ในสังคมอินเดียโบราณมีพื้นฐานมาจากความกลัวภัยอันตรายจากธรรมชาติ ส่งผลให้มนุษย์แสวงหาแนวทางเพื่อความปลอดภัยในชีวิตด้วยการแสดงความเคารพบูชา ซึ่งความหลากหลายของบุคคลและสิ่งที่ควรแก่การนอบน้อมดังกล่าวจะให้ผลแก่ผู้แสดงความนอบน้อมต่างกัน แต่ถ้ามองในคติทางพระพุทธศาสนาจะพบผลของการแสดงความนอบน้อมที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมทั้งอภายนธรรม คารวธรรม การบูชา และหลักกรรมที่ให้ข้อสรุปถึงผล 2 ระดับ คือ คือผลในระดับโลกียะที่ทำให้ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวได้ที่พักพิงยึดเหนี่ยวทางใจ เกิดปีติโสมนัส ความสงบสุขทางใจ มีจิตตั้งมั่น ได้มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และผลระดับโลกุตระที่เกิดจากปฏิบัติบูชาตามหลักคำสอนข้างต้น ได้แก่ มรรค ผล นิพพานตามควรแก่การปฏิบัติ สอดคล้องกับทัศนะของพระเทพพัชรญาณมุนี (ชยสาโร) (2564) ที่กล่าวถึงการสวดมนต์ที่เชื่อมโยงกับคำว่า “นโม” ว่าเป็นการสรวมกาย วาจาให้จิตอยู่กับบทสวดที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีฝึกจิตหรือฝึกตนที่ดีอย่างหนึ่ง ยิ่งถ้าสวดมนต์บาลีที่มีคำแปลด้วยก็จะทำให้ซึมซับคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้าไปในใจด้วยเวลาเกิดความเครียด ความทุกข์ หรือปัญหาชีวิต บทสวดมนต์จะผุดขึ้นมาในสมองเหมือนเป็นอาจารย์สั่งสอนให้เราได้ดี และสอดคล้องกับทัศนะของธีรปัญญา (2564) ที่กล่าวถึงการสวดมนต์ที่สัมพันธ์กับคำว่า “นโม” ในฐานะต้นแบบของชีวิตที่ประเสริฐไว้ว่า การน้อมใจให้ระลึกถึงธรรมเป็นการสั่งสมธัมมสัญญาไว้ในใจของเราเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่วิปัสสนาคือการเห็นสังขารในที่สุด ถ้าหากผู้สวดเข้าใจความหมายของบทสวดเหล่านั้นอย่างลึกซึ้งก็มีโอกาสที่จะบรรลุธรรมได้

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาสารัตถะของคำว่า “นโม” สรุปลองค์ความรู้ใหม่ตามแผนภูมินี้

สรุป

ผลการศึกษาสารัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้ให้ข้อสรุปถึงคำนี้ รวมถึงคำที่มีความหมายและสาระสำคัญที่นำมาใช้แทน นโม ว่าเป็นคำสามัญที่คนในสังคมอินเดียโบราณใช้สื่อสารกันในฐานะคำอุทานและคำแสดงความเคารพที่ใช้ได้ทั้งมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติบางประการ โดยมีธรรมเนียมในการใช้คำนี้ 3 ลักษณะ คือ ใช้ นโม คำเดียว ใช้ นโม ร่วมกับคำกริยา และการใช้คำอื่นที่มีความหมายและสาระสำคัญเดียวกันแทน นโม โดยพบธรรมเนียมพิเศษที่ใช้เฉพาะกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น คือ การกล่าวบทนมัสการว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส 3 จบ ที่ปรากฏในพระสูตรต้นตอปิฎกหลายแห่ง และอรรถกถาพระสูตรบางส่วน ไม่ปรากฏในพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ส่วนผู้ที่กล่าวบทนมัสการดังกล่าวพบว่ามีทั้งเทวดาและมนุษย์หลายท่าน ไม่ได้ระบุว่าใครกล่าวคนแรก และไม่ได้กล่าวว่าบทนมัสการแต่ละบทใครเป็นผู้กล่าว เหมือนที่ระบุไว้ในหนังสือที่แต่งขึ้นภายหลังที่ชื่อว่า ฎีกานโม

ส่วนสาระสำคัญที่ค้นพบจากคำว่า “นโม” ที่ใช้ให้เห็นถึงความหมายที่ชี้ให้เห็นองค์รวมของคำนี้ว่าเป็นคำที่ใช้แสดงความเคารพที่ใช้ได้ทั้งมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ ปุชนียวัตถุ ปุชนียสถาน และธรรมชาติบางอย่าง ทั้งที่ใช้เป็นคำอุทานด้วยความเคารพ และใช้เป็นคำแสดงความนอบน้อมที่แสดงผ่านอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอนตามความเหมาะสม ซึ่งเกิดจากแรงจูงใจทั้งความเลื่อมใส ความเชื่อ ความกลัว ความต้องการผลตอบแทน ผ่านวิธีปฏิบัติที่เป็นวัฒนธรรมของการแสดงความนอบน้อม คือ การห่มผ้าเฉวียงบ่า การคุกเข่า การทำอัญชลี วันทา อภิวาท และการกล่าว นโม แสดงความนอบน้อม ที่เชื่อมโยงกับหลักธรรมสำคัญ คือ อปายนธรรม การบูชา การวธธรรม และกรรมกับการให้ผลที่ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลทั้งระดับโลกียะ เช่น ทำให้เกิดปีติปราโมทย์ และผลในระดับโลกุตระ คือ เป็นปัจจัยให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย การศึกษาสารัตถะของคำว่า “นโม” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจัยครั้งนี้ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาต่อยอดได้ ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาการนำคำว่า “นโม” ไปใช้ในกรณีต่าง ๆ ในบริบทของสังคมไทย เช่น การนำ นโม ไปใช้ประกอบรวมกับการรักษาของหมอยาแพทย์แผนไทย ในมิติต่าง ๆ อาทิ ความหมาย วิธีการใช้ จุดมุ่งหมายของการใช้ เป็นต้น เนื่องจากปัจจุบันมีการแปลความหมายและจุดมุ่งหมายของคำว่า “นโม” ที่คลาดเคลื่อนจากสาระสำคัญมาก โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา ซึ่งจะทำได้องค์ความรู้ที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อเสนอแนะให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตามสาระที่เป็นจริงต่อไป

2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการแปรค่าและสาระสำคัญของคำว่า “นโม” ในพิธีกรรมพุทธาภิเษก วัตถุมงคลต่าง ๆ รวมถึงคำว่า “นโม” ที่ปรากฏในวัตถุมงคลเหล่านั้น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพิธีดังกล่าวทั้งพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีและประชาชนที่ศรัทธา

เพื่อหาข้อสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการแปรค่าและสาระสำคัญของคำว่า “นะโม” ซึ่งจะทำให้ได้แนวทางในการสื่อสารสำคัญของคำนี้ให้ถูกต้องต่อไป

บรรณานุกรม

- ดิลก บุญอิม. (2561). ความศรัทธาในพุทธมณฑลของชาวพุทธไทย. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*. 18(20), 269-279.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2538). *คัมภีร์หัวใจ 108*. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2552). *ศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในยันต์ไทย*. สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ธีรปัญญา. (2564). สวดมนต์: ต้นแบบชีวิตที่ประเสริฐ. *วารสารโพธิยาลัย*. 7(60), 42-52.
- บุญส่ง สิ้นจันนอก กฤติพิสิฐ จำพันธ์ และพระมหาศกดิ์ดา สิริเมธี (हारเทศ). (2561). ศึกษาวิเคราะห์การคารวะบูชาตามนัยพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาทพ. *วารสารปัญญาปณิธาน*. 3(2), 58-68.
- พระเทพพัชรญาณมุนี (ขยสาโร). (2564). พระเถระกล่าวถึงเรื่องการสวดมนต์. *วารสารโพธิยาลัย*. 7(60), 16-29.
- พระมหามนตรี วรลโภ (ป้อมสุข). (2542). *อิทธิพลของวัดมุงมคที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีวรวิโรจน์ (ประนอม ธรรมาลงกาโร). (2564). เกร็ดความรู้เรื่องการสวดมนต์. *วารสารโพธิยาลัย*. 7(60), 1-11.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: วิญญาน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: วิญญาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2552*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิโรจน์ คุ่มครอง, พระมหาวิริษณ์ วรินโท (อินทะโพธิ์) และคำพันธ์ วงศ์แสนห์. (2561). *การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส.

ศึกษาภาวะผู้นำสำนักเรียนบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี ป.ธ.9)

A Study of Leadership of the Pali School of Phrathammarachanuwat (Suthat Varathatsi Pali IX)

¹พระมหาวุฒิศักดิ์ ฐานปณัญญ (จันทรวงศ์), ²พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา),

³แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม และ⁴พระศรีวินยาภรณ์

Phramaha Wuttisak Tanapanyo (jankong), Phramaha Somboon Vuddhikaro (Phanna)

Kritsana Raksachom, and Phrasrivinayaphon.

^{1,2,3}สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

⁴ Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's Email: Wuttisak3737@gmail.com

Received: May 26, 2024; **Revised:** July 30, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของวัดโมลีโลกยาราม 2) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี ป.ธ.9) และ 3) เพื่อถอดบทเรียนภาวะผู้นำของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสังคมไทย การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของวัดโมลีโลกยาราม มีการบริหารจัดการสำนักเรียนไปในทิศทางเดียวกัน คือ มีการออกแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยความเสียสละความสุขส่วนตนโดยมีผู้นำเป็นต้นแบบ ส่งผลให้สะท้อนถึงคุณลักษณะภาวะผู้นำสำนักเรียนที่มีคุณลักษณะโดดเด่น คือ มีความศรัทธาและความสุขในการบริหารจัดการพัฒนาบุคลากรโดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ดี คือ (1) ผู้บริหารดี (2) ครูสอนดี (3) นักเรียนดี (4) ผู้สนับสนุนดี ส่งเสริมให้สำนักเรียนวัดโมลีโลกยารามประสบผลสำเร็จ ภาวะผู้นำสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีพันธกิจที่โดดเด่นของพระธรรมราชานุวัตรมีภาวะผู้นำ 5 คุณลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ (1) มั่นคงในวัตรปฏิบัติมีศีลธรรม (2) จิตมุ่งมั่นศรัทธาต่อการพัฒนาพระภิกษุสามเณรเพื่อการเรียนภาษาบาลี (3) ทำให้ได้อยู่ให้เห็นสม่ำเสมอในการครองตน ครองหน้าที่ครองใจลูกศิษย์ (4) มีแผนกลยุทธ์ในการจัดการปัญหาด้วยสติปัญญาเพื่อสร้างศาสนทายาท (5) มีความอดทนต่ออุปสรรคเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อส่วนรวม สอดคล้องกับภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

คือปาปณิกธรรม 3 ได้แก่ (1) จักขุมา มีวิสัยทัศน์ (2) วิธูโร ฉลาดในการบริหาร (3) นิสสย สัมปันโน มีผู้สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ; สภาพการบริหารจัดการ; สำนักเรียนบาลี

Abstract

The research article consisted of the following objectives: 1) to investigate the administration conditions of the Pali department at Phra Pariyattidhamma School under WatMolilokayaram; 2) to explore the leadership of the Pali department at PhraPariyattidhamma School by PhraThammarachanuwat (Sutthas Voradassī, Pali IX); and 3) to take lessons learned from the leadership of the Pali department at Phra Pariyattidhamma School in Thai society. The study employed a qualitative research method by exploring documents and conducting in-depth interviews with 9 key informants. The obtained data were analyzed by content and context analysis.

According to the findings of the study, the administration of the Pali department at PhraPariyattidhamma School under Wat Molilokayaram follows the same direction, emphasizing the sacrifice of self-happiness for the development of human resources, with the leader serving as a role model. This leads to a distinct leadership that has faith and happiness in the management of personnel development, with the following four components: (1) Good administrators, (2) Good teachers, (3) Good students, and (4) Good supporters. This results in the success of PhraPariyattidhamma School at WatMolilokayaram. The leadership of the Pali department of PhraPariyattidhamma School includes the mission of PhraThammarachanuwat, with the following five leadership characteristics: (1) Consistent in practice and morality, (2) Resolute mind and faith in the development of monks and novices in the study of the Pali, (3) Exemplary through regular action, especially in behavior and profession, as well as in governing followers, (4) Strategies for handling problems in an intelligent way in order to develop religious heirs, (5) Patience in the face of obstacles, sacrifice, and happiness for the common good. This aligns with Pāpaṇika-dhamma (qualities of a good leader), a Buddhist leadership model, which comprise: (1) Cakkhumā or shrewd, (2) Vidhūro or capable of administration, and (3) Nissayasampanno or having good supporters.

Keywords: Leadership; Management conditions; Pali School

บทนำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นศิลปะหรือความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายให้ร่วมกันกับตนเพื่อดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ มนุษย์ทุกคนมีภาวะผู้นำมาตั้งแต่เกิดและได้รับการปรับปรุงโดยการอบรมสั่งสอนทางการศึกษาทำให้เกิดภาวะผู้นำขั้นพื้นฐานขึ้นในตัว สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ สามารถทำให้ภาวะผู้นำขั้นพื้นฐานนั้นแปรเปลี่ยนไปได้อีก ไม่ว่าจะเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงและภาวะผู้นำสามารถพัฒนาต่อยอดขึ้นไปได้อีก (Nolasco, 2552) ภาวะผู้นำจึงมีความสำคัญในทุกองค์กรที่รวมกันอยู่เป็นสังคม รวมทั้งสังคมพระสงฆ์ซึ่งจะต้องมีภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

พระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสฺสี ป.ธ.9) เจ้าคณะภาค 10 เจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ เป็นหนึ่งในผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของการสอนภาษาบาลีโดยเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดังข้อความว่า “ข้าพเจ้าเป็นเจ้าสำนักเรียนยุคที่ 3 ได้ตั้งใจพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลี และแผนกธรรมอย่างจริงจัง เพื่อสนองคุณบูรพาจารย์ของสำนักเรียนและสนองคุณพระศาสนาเฉพาะแผนกบาลีนั้นมีพระภิกษุสามเณรสอบได้ปีละมากกว่า 100 รูป” (สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม, 2565) จนมีผลสัมฤทธิ์ทำให้มีนักเรียนผู้สอบไล่ได้บาลีสนามหลวงในชั้นประโยค 1-2 จนถึงประโยค ป.ธ.9 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 (ปฏิบัติหน้าที่ผู้รักษาการแทนเจ้าสำนักเรียน) สอบได้ 102 รูป ปี พ.ศ. 2555 สอบได้ 106 รูป ปี พ.ศ. 2556 สอบได้ 124 รูป ปี พ.ศ. 2557 สอบได้ 158 รูป ปี พ.ศ. 2558 สอบได้ 171 รูป ปี พ.ศ. 2559 สอบได้ 179 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) ปี พ.ศ. 2560 สอบได้ 208 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) ปี 2561 สอบได้ 206 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) ปี พ.ศ. 2562 สอบได้ 236 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) ปี พ.ศ. 2563 สอบได้ 256 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) ปี พ.ศ. 2564 สอบได้ 237 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) พ.ศ. 2565 มีนักเรียนสอบไล่ได้บาลีสนามหลวงรวมทุกชั้นประโยคถึง 263 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) (สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม, 2565) จนกระทั่งปี พ.ศ. 2566 มีนักเรียนสอบไล่ได้บาลีสนามหลวงรวมทุกชั้นประโยคถึง 286 รูป (อันดับที่ 1 ของประเทศ) (สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม, 2565) และยังได้สร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุต่าง ๆ อีกทั้งได้เป็นธุระภาระในการรับผิดชอบในส่วนของการใช้จ่ายภายในวัด เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ และที่สำคัญคือค่าภัตตาหารของพระภิกษุสามเณรภายในวัดในแต่ละวันซึ่งนับว่าเป็นภาระที่หนัก เนื่องจากพระภิกษุสามเณรจะมีเรี่ยวแรงในการท่องบ่นสาธยายบทพุทธธรรมคำพุทธพจน์ได้นั้นก็ต้องอาศัยข้าวน้ำเป็นกำลังขับเคลื่อน ปัจจุบันปี พ.ศ. 2566 มีจำนวนพระภิกษุสามเณรมากถึง 517 รูป และมีการเรียนการสอนภาษาบาลีในส่วนของคฤหัสถ์หรือที่เรียกว่า บาลีศึกษา อีกด้วย สนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรผู้ที่จบเปรียญธรรม 9 ประโยคได้ศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี โท และเอก ตามลำดับ นอกจากนั้นยังเป็นผู้ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ภาค 10 ดูแลพระสงฆ์สามเณรในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 6 จังหวัดคือ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร นครพนม มุกดาหาร และอำนาจเจริญ จากข้อความดังกล่าวมานี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในภาวะผู้นำของเจ้าสำนักเรียนที่มีผลงานและความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนการเรียนการสอนภาษาบาลี

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำสำนักเรียนบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสฺสี ป.ธ.9) โดยจะศึกษาสภาพการบริหารจัดการ รวมถึงภาวะผู้นำของเจ้าสำนักเรียนบาลีแล้วนำเสนอไว้เป็นแบบอย่างให้เจ้าสำนักเรียนต่าง ๆ ที่มีความสนใจได้ถือเป็นวิทยานุคติในการดำรงไว้ซึ่งคันถธุระสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของวัดโมลีโลกยาราม
2. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสฺสี ป.ธ.9)
3. เพื่อถอดบทเรียนภาวะผู้นำของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องภาวะผู้นำที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจน คัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง (3) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล (Key Informants) จำนวน 9 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ โดยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของสฤงศ์ จันทยานิช ใน 6 วิธี ดังต่อไปนี้ 1) การจำแนกประเภทข้อมูล (typological analysis) 2) การเปรียบเทียบข้อมูล (comparison) 3) การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (analytic induction) 4) การตีความข้อมูล (interpretation) 5) การอธิบายสาเหตุและการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล (cause description) และ 6) การเชื่อมโยงข้อมูลโดยจินตนาการเชิงสังคมวิทยา

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

1. **สภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของวัดโมลีโลกยาราม** สำนักเรียนบาลีแห่งนี้มีมาแต่เริ่มตั้งวัด พ.ศ.2555 ในยุคของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี ป.ธ.9) ใช้หลักการบริหารจัดการ 4 M. คือ (1) Man (คน) หมายถึง ทรัพยากรมนุษย์ (2) Money (เงิน) หมายถึง ทรัพยากรทางการเงิน (3) Material (วัสดุ) หมายถึง วัตถุและ (4) Method (วิธีการ) หมายถึง กระบวนการทำงานมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ข้อ คือ 1. ผู้บริหารดี 2. ครูสอนดี 3. นักเรียนดี และ 4. ผู้สนับสนุนดี การบริหารมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปอย่างต่อเนื่อง พัฒนาเทคนิคการด้านการเรียนการสอน การประชุมคัดเลือกอาจารย์ผู้สอนแต่ละชั้น การจัดการเรียนการสอนชั้น ป.ธ.1-2 ถึง ชั้น ป.ธ.9 การฝึกฝนอบรมให้นักเรียนบาลีมีความรู้ในรายวิชาแต่ละประโยค มีครูสอนทุกชั้น มีอาคารสถานที่ในการจัดการเรียนการสอน มีอาหารเลี้ยงวันละ 2 เวลา มีน้ำปานะในช่วงเวลาเย็น ประชาชนอุปถัมภ์นักเรียนบาลีรายเดือน มอบรางวัลนักเรียนที่สอบได้ประจำเดือน และรางวัลที่สอบได้ประจำปี ส่งนักเรียนไปอบรมบาลีนอกสำนักเรียนเพื่อให้มีเวลาอยู่กับหนังสือมากขึ้นและเปลี่ยนสถานที่ในการอ่านหนังสือ การปกครองแบบพ่อปกครองลูก ดังข้อความว่า

การบริหารจัดการ การบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติวัดโมลีโลกยารามของพระเดชพระคุณพระธรรมราชานุวัตร ถือว่าเป็นการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและทำให้เกิดประสิทธิผลในการบริหารงานจะเห็นได้ว่าพระเดชพระคุณมีความตั้งใจในการบริหารจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนกบาลีเมื่อได้รับผิดชอบในการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมก็มีความตั้งใจที่จะพัฒนาการศึกษาโดยให้เด็ก

และเยาวชนได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดโมลีโลกยารามไม่ว่าเด็กคนนั้นจะมีฐานะเป็นอย่างไร หรือจะจบการศึกษาในระดับไหนก็ตาม แต่พระเดชพระคุณก็มีความเชื่อมั่นถึงศักยภาพในการที่จะพัฒนาเด็ก เยาวชนที่เข้ามาบวชเป็นสามเณรเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาว่าสามารถฝึกฝนพัฒนาอบรมให้มีความ เข้าใจในเรื่องการเรียนการสอนโดยเฉพาะภาษาบาลีได้เป็นอย่างดีและสามารถทำให้ท่านทั้งหลายเหล่านั้น สำเร็จการศึกษาดังที่ตั้งใจไว้ไม่ว่าจะเป็นในระดับต้น ๆ ระดับกลาง ๆ หรือระดับสูงสุดของการศึกษาคณะสงฆ์ อันนั้นการบริหารจัดการของพระเดชพระคุณคือว่ามีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการ (สัมภาษณ์ พระเมธีวราญาณ (สายเพชร วชิรเวที ป.ธ.9), 18 มีนาคม 2567)

เจ้าคุณธรรมราชานุวัตรก็มีความเอาใจใส่ เรื่องสภาพแวดล้อม หลักสูตร ครูปาอาจารย์ บุคลากรก็ พร้อม เบื้องต้นก็จะมีทรัพยากรสำคัญอยู่ 4 อย่างคือ บุคคล งบประมาณ วัสดุและการจัดการ คือหัวใจที่ทำให้ ประสบความสำเร็จของวัดโมลีโลกยาราม คือทุกวัดเขาก็มีแหละ แต่ว่าวัดไหนที่มีผู้นำผู้บริหารที่จัดการดูแลดี หน่อยก็จะทำให้เกิดการพัฒนาซึ่งวัดโมลีโลกยารามประสบผลสำเร็จเรียกได้ว่ายืนหนึ่งของประเทศไทย (สัมภาษณ์พระราชปัญญาสูธี, 26 กุมภาพันธ์ 2567)

หลวงพ่อใช้ระบบการปกครองภายในวัดแบบพอปกครองลูก ไม่ได้อยู่กันเหมือนเจ้านายกับลูกน้องจึง ทำให้การอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขแล้วที่ผู้ที่มาอยู่แล้วก็อยากจะอยู่อย่างจะอยู่ร่วมอยากจะอยู่ช่วยงานก็ เพราะว่ามาแล้วก็เห็นบริบททางสังคมที่วัดโมลีโลกยารามเห็นบริบทของการศึกษาเล่าเรียนและก็ในส่วน ของวัดเองก็ได้ให้สิ่งต่าง ๆ โดยที่ไม่ได้หวังผลตอบแทนอะไรเพียงแต่ว่าในการให้ในแต่ละสิ่งแต่ละประการก็ อาจจะไม่ได้ให้มากเหมือนกับวัดอื่น ๆ เพราะว่าทุนทรัพย์ในการที่จะมาบริหารก็มีจำนวนจำกัดเพราะเนื่องด้วย อีกอย่างหนึ่งก็คือเรามีจำนวนพระภิกษุสามเณรที่เยอะ ถ้ามีจำนวนพระภิกษุสามเณรน้อยมีทุนอยู่ประมาณ หนึ่งก็อาจจะบริหารจัดการได้มากกว่านี้ แต่เนื่องจากกว่าเรามีพระภิกษุสามเณรอยู่มาก เพราะฉะนั้นในการ บริหารของพระเดชพระคุณหลวงพ่อก็ค่อยเป็นค่อยไปอาศัยความร่วมมือของครูบาอาจารย์แล้วก็พระภิกษุ สามเณรนักเรียนที่มาศึกษาเล่าเรียนภาษาบาลีจึงทำให้การบริหารการจัดการสำนักเรียนเป็นไปด้วยความ เรียกว่าถึงฝั่งแห่งความประสงค์ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อกับครูบาอาจารย์พร้อมทั้งนักเรียนที่มาเรียน (สัมภาษณ์ พระศรีวชิรบัณฑิต (อภิสิทธิ์ ปญฺญาวโร ป.ธ.9, พธ.ม.), 15 มีนาคม 2567)

2. ภาวะผู้นำสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสฺสี, ป.ธ.9)

พระธรรมราชานุวัตรมีภาวะผู้นำที่โดดเด่น 3 ด้าน คือ การปกครอง ศาสนศึกษา และศึกษาสงเคราะห์ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ระบบการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากท่านเองเป็นแบบอย่างที่ดี และลง มือทำให้ดูเป็นตัวอย่างด้วย ทางเจ้าสำนักเรียนวัดโมลีโลกยารามมีนโยบายในการเรียนการสอน การบริหาร จัดการ การเอาใจใส่พระภิกษุสามเณร และมีบุคลากรที่เข้มแข็งเอาใจใส่ในการเรียนการสอนเป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นสภาพการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ดังนี้ 1) จัดหาและรับนักเรียนตามความเหมาะสม 2) จัดหา ที่พักอาศัยให้เพียงพอแก่จำนวนนักเรียน 3) จะจัดหาสถานที่เรียนให้เพียงพอแก่ชั้นเรียน 4) จัดหาอุปกรณ์ สำนักเรียนให้เหมาะสมแก่การบริหาร 5) จัดหาทุนใช้จ่ายประจำปีให้เพียงพอแก่การบริหาร 6) จัดตั้งกอง ทุนการศึกษาขึ้นเป็นหลัก 7) ให้สวัสดิการแก่นักเรียนตามความเหมาะสม 8) จัดนิเทศติดตามแก่บุคลากรตามที่ กำหนดในแผนงาน (9) ถวายทุนการศึกษาแก่ผู้เข้าเรียนสายสามัญในระดับปริญญา 10) จัดงานฉลองเปรียญ

ธรรมและมอบทุนการศึกษาแก่ผู้สอบได้บาลีชั้นต่าง ๆ เฉพาะผู้ที่ยังเฝ้าเพื่อต่อสำนักเรียนเป็นประจำทุกปี และ 11) ยกย่องเชิดชูครูผู้มียุมากรให้เป็น “ครูอาวุโส”

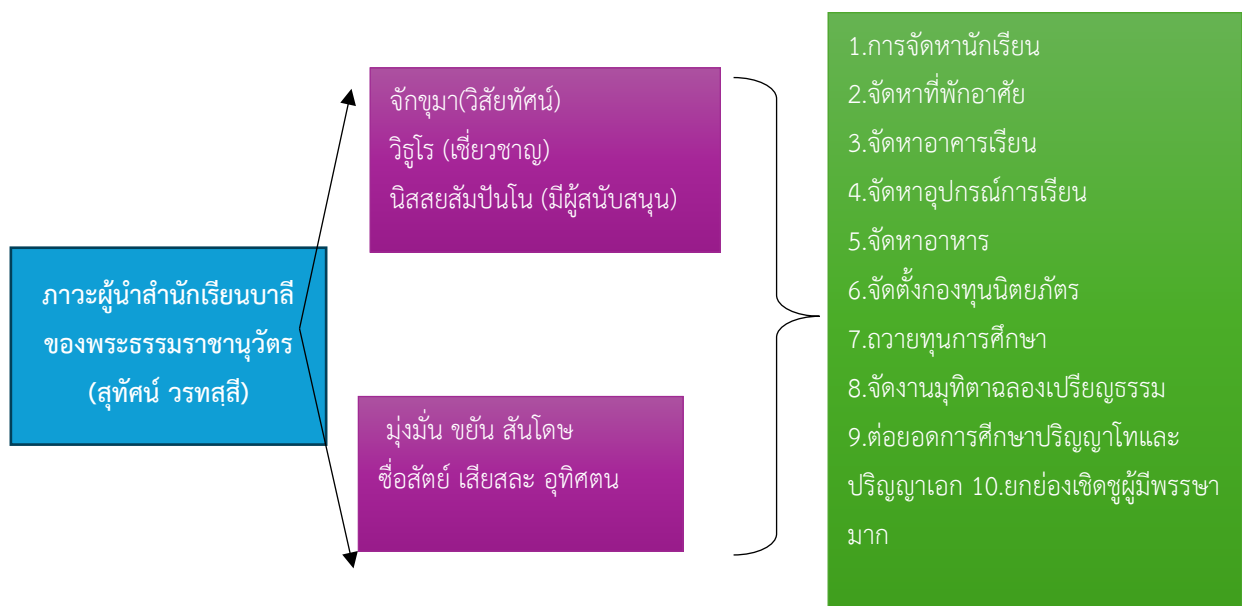
พระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี ป.ธ.9) มีภาวะผู้นำเป็นอัตลักษณ์โดดเด่น 2 คุณลักษณะ คือ (1) คุณลักษณะภายใน และ (2) คุณลักษณะภายนอก คุณลักษณะภายใน การวางตนและการแสดงออกที่เรียบง่าย สันโดษ ขยัน อุทิศตน เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อส่วนรวม มีกลยุทธ์ในการสร้างแรงบันดาลใจ คุณลักษณะภายนอก มีความประพฤติและปฏิบัติตนได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย ปกครองโดย “การทำให้ดูอยู่ให้เห็น” ไม่ว่าจะเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจจังหวัดใดก็ตามเมื่อกลับถึงวัดโมลีโลกยาราม สิ่งแรกที่ปฏิบัติ คือ การสอนหนังสือถวายความรู้แก่พระภิกษุสามเณรโดยเป็นกิจวัตรประจำวัน และแสดงออกถึงภาวะผู้นำ ประเมินผลการสอนการเรียนเป็นระยะ ติดตาม เฝ้าสังเกตบรรยากาศการเรียนการสอนของทุกชั้นเรียน จัดให้มีการประชุมอย่างต่อเนื่อง เพื่อทำความเข้าใจในหลักธรรมและน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยจัดให้มีการฟังพระธรรมเทศนาบ้าง การฝึกอบรมสมณะกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานบ้าง การบรรยายธรรมบ้าง สนทนาธรรมบ้าง การสื่อสารด้วยวิธีต่าง ๆ พร้อมบริหารจัดการสถานศึกษาภายในวัด เพื่อสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียนโดยไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เพื่อการพัฒนาชุมชนวัดโมลีโลกยารามและสร้างศาสนทายาทให้กับสังคม

ส่งผลให้ปัจจุบันการเรียนการสอนภาษาบาลีของสำนักเรียนวัดโมลีโลกยารามเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด มีอาจารย์สอน (เปรียญธรรม 9 ประโยค) จำนวน 49 รูป นักเรียน 517 รูป ปี พ.ศ. 2566 มีนักเรียนสอบผ่านรวมทุกชั้นประโยคจำนวน 286 รูป ด้วยนโยบายของเจ้าสำนักโดยการบริหารทุ่มเทเอาใจใส่ และสืบทอดปณิธานของบูรพาจารย์ จนเป็นเหตุให้มีพระภิกษุสามเณรเดินทางมาศึกษาภาษาบาลีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และสอบได้มากที่สุดในประเทศไทยมากกว่า 286 รูป จึงเกิดเป็นประวัติศาสตร์ที่น่าจดจำแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี, ป.ธ.9) มีลักษณะภาวะผู้นำที่โดดเด่น 3 ด้าน คือ (1) ด้านการปกครอง (2) ด้านศาสนศึกษา (3) ด้านศึกษาสงเคราะห์ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เฉลียวฉลาด มีไหวพริบ ปฏิภาณ มีวาทศิลป์ และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น

3. ถอดบทเรียนภาวะผู้นำของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสังคมไทย ภาวะผู้นำของสำนักเรียนของวัดโมลีโลกยารามมีพันธกิจทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ ควรเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ เฉลียวฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณ มีวาทศิลป์ และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น และรู้จักวิธีการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ร่วมงาน สร้างบรรยากาศในองค์กร ให้เกิดความเป็นกันเอง มีการวางแผนงาน การพัฒนาระบบการบริหารงานในองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถในการทำงาน มีการคิดอย่างเป็นระบบ มีการทำงานเป็นทีม มีการแก้ไขปัญหาโดยยุติธรรม ตลอดจนการสร้างวิสัยทัศน์ให้แก่คณะสงฆ์ เพื่อให้คณะสงฆ์มีส่วนร่วมกันทำงานในการบริหารกิจการทั้งหลายของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งเป็นภาวะผู้นำที่ตรงตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ปาปนิกรธรรม 3 คือ จักขุมา (มีวิสัยทัศน์) วิรุโธ (ความชำนาญเชี่ยวชาญ) นิสสยสัมปันโน (มีผู้อุปถัมภ์สนับสนุนส่งเสริม) อิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ (ความพอใจในสิ่งที่ทำ) วิริยะ (ความเพียรพยายาม) จิตตะ (ความมุ่งมั่น) วิมังสา (ความไตร่ตรองพิจารณาใคร่ครวญ)

พรหมวิหารธรรม 4 คือ เมตตา (ความเอื้อเฟื้อให้ความรัก) กรุณา (ให้ความช่วยเหลือ) มุทิตา (ส่งเสริมแสดงความยินดีเมื่อประสบความสำเร็จ) อุเบกขา (ความยุติธรรม วางใจเป็นกลาง) สังคหัตถุธรรม 4 คือ ทาน (การให้เกื้อกูลเสียสละแบ่งปัน) ปิยวาจา (การกล่าวถ้อยคำที่เป็นที่รัก) อตถจริยา (การสงเคราะห์เพื่อประโยชน์ผู้อื่น) สมานัตตตา (การวางตนดีสม่ำเสมอตั้งอยู่ในธรรม) สปัจริยธรรม 7 และอปริหานิยธรรม 7 ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ สามารถนำภาวะผู้นำของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี, ป.ธ.9) ที่ได้จากการศึกษามาประยุกต์ปรับใช้ให้เกิดความเหมาะสมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้อย่างเหมาะสมตามยุคสมัย และปรับใช้ตามความเหมาะสมกับองค์กรของตน ส่งเสริมให้องค์กรคณะสงฆ์สามารถดำเนินกิจกรรมของคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรได้ด้วยดี

ภาวะผู้นำสำนักเรียนบาลีของพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ วรทสสี ป.ธ.9) สรุปได้ดังนี้

อภิปรายผล

1. การบริหารจัดการพระธรรมราชานุวัตรได้ใช้หลักในการบริหารจัดการ คือ หลัก 4 M. (พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์ และชลิตา ศรมณี, 2544) ได้แก่ 1) Man (คน) หมายถึง ทรัพยากรมนุษย์ บุคลากร หรือพนักงาน ที่ทำงานในองค์กร 2) Money (เงิน) หมายถึง ทรัพยากรทางการเงิน เงินทุน หรือสภาพคล่องทางการเงิน 3) Material (วัสดุ) หมายถึง วัตถุดิบ อุปกรณ์ เครื่องจักร เครื่องมือ หรือทรัพยากรอื่นๆ และ 4) Method (วิธีการ) หมายถึง กระบวนการทำงาน วิธีปฏิบัติ หรือระบบต่าง ๆ ที่ใช้ในองค์กร องค์กรควรออกแบบกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพ และมีองค์ประกอบสำคัญอีก 4 ดี คือ 1) มีผู้บริหารดี 2) มีครูสอนดี 3) มีพระภิกษุสามเณร (นักเรียน) สนใจเรียนเป็นอย่างดี และ 4) มีฆราวาสญาติโยมคอยสนับสนุนอุปถัมภ์ค้ำจุนเป็นอย่างดี องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญทำให้สำนักเรียนวัดโมลีโลกยารามประสบผลสำเร็จ และนอกจากนี้

พระธรรมราชานุวัตรกอบด้วยความมุ่งมั่นในการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีตั้งแต่ชั้นประโยค 1-2 จนกระทั่งถึงชั้นประโยค ป.ธ.9 ซึ่งมีการเรียนการสอนที่ดีมีประสิทธิภาพคงไว้ซึ่งประสิทธิผล

2. หลักธรรมที่สอดคล้องกับภาวะผู้นำของพระธรรมราชานุวัตร คือ หลักปาปณิกรรม 3 คือ จักขุมา มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล วิฐโร เก่งงาน เก่งคิด นิสสัยสัมปันโน มีวาทีศิลป์ เก่งคน คือ มีบริวารไว้เป็นกำลังในการดำเนินงานให้เป็นไป อิทธิบาท 4 ฉันทะ รักงานด้านการสอนบาลีเป็นชีวิตจิตใจ วิริยะ เกิดเป็นกำลังกาย กำลังใจ ทำให้เป็นแรงขับเคลื่อน จิตตะ เอาใจใส่ทุกรายละเอียด วิมังสา ตรวจสอบ เช็กผล พัฒนาต่อยอดพรหมวิหารธรรม 4 เมตตา รักลูกศิษย์ลูกหาทุก ๆ รูปร่างเสมอภาค กรุณา คิดหาวิธีช่วยให้ลูกศิษย์ มีความรู้ เป็นอาวุธติดตัว มุทิตา เมื่อลูกศิษย์สอบผ่านก็จัดงานฉลองเปรียญมอบทุนการศึกษา อุเบกขา ส่วนลูกศิษย์คนไหนที่สอบไม่ผ่านก็ปลอบใจลูกศิษย์ให้วางใจเป็นกลาง พร้อมถวายกำลังใจให้สู้ใหม่ สังคหวัตถุธรรม 4 ทาน ให้ความรู้ ปิยวาจา มีจิตวิทยาและเทคนิคในการสอน มีวาทีศิลป์ มีชั้นเชิง อุตถจริยา มุ่งความสำเร็จของลูกศิษย์ สมานัตตตา ไม่ถือตัว เสมอต้นเสมอปลาย เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหารุ่งโรจน์ ธมมฐฐเมธี (ศิริพันธ์) (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักกอคติธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักอิทธิบาท และหลักสัปปุริสธรรม พระมหาพระรณ อภิบุญโญ (หงษา) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำเชิงพุทธของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาเจ้าอาวาสในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา” และพระมหาพิสิฐ สืบนิสัย (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย” ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มี 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ด้านครองตน 2) ด้านครองคน และ 3) ด้านครองงาน และมี 4 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ สัปปุริสธรรม 7 เป็นองค์ประกอบย่อยของครองตน พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 เป็นองค์ประกอบย่อยของครองคน อิทธิบาท 4 และสอดคล้องกับภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตก คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบความสามารถพิเศษของ Conger และ Kanungo (Conger and Kanungo's charismatic leadership theory) คือ 1) วิสัยทัศน์กว้างไกล (Extremity vision) 2) กล้าเสี่ยง (High personal risk) 3) ใช้กลยุทธ์หลายรูปแบบ (Use of unconventional strategies) 4) ประเมินสถานการณ์ตลอดเวลา (Accurate assessment of the situation) 5) เปลี่ยนความยึดติดของผู้ตาม (Follower disenchantment) 6) สื่อสารด้วยความมั่นใจ (Communication of self-confidence) 7) ใช้อำนาจส่วนบุคคล (Use of personal power) (เสาวนิต เสาธนานนท์, 2542)

3. แนวทางภาวะผู้นำของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสังคมไทย ผู้วิจัยได้นำภาวะผู้นำในการบริหารจัดการสำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม และคณะสงฆ์ภาค 10 ผ่านพันธกิจทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้าน ศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านสาธารณสงเคราะห์ จะได้นำผลจากการศึกษามานำเสนอ เพื่อเป็นแนวทางภาวะผู้นำของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในสังคมไทย ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ ควรเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ เฉลียวฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณ มีวาทีศิลป์ และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น และรู้จักวิธีการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ร่วมงาน สร้างบรรยากาศในองค์กร ให้เกิดความเป็นกันเอง มีการวางแผนงาน การพัฒนาระบบการบริหารงานในองค์กรให้เป็นองค์กรแห่ง

การเรียนรู้ มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถในการทำงาน มีการคิดอย่างเป็นระบบ มีการทำงานเป็นทีม มีการแก้ไขปัญหาโดยยุติธรรม เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

รัฐบาลควรมีนโยบายจัดอบรมผู้นำสงฆ์ตามหลักพระพุทธศาสนาให้พระสังฆาธิการทุกภาคส่วน คณะสงฆ์ไทยควรตั้งพระภิกษุผู้มีองค์ความรู้ระดับเปรียญธรรม 9 ประโยคเป็นผู้นำ รัฐบาลและคณะสงฆ์ไทยควรสนับสนุนงบประมาณและให้ความสำคัญเกี่ยวกับผู้นำอย่างจริงจังในพันธกิจ 6 ด้าน

1) **ด้านการปกครอง** ผู้นำระดับต่าง ๆ ควรยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักและควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ทุกระดับ เพื่อให้เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ รู้จักการวางแผนและทำงานอย่างเป็นระบบ รู้จักวิธีสร้างแรงบันดาลใจในการทำงาน และเป็นผู้ที่มีความรู้ และมีความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คณะสงฆ์ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) **ด้านการเผยแผ่** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรจัดตั้งศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สนับสนุนให้มีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และจัดอบรมถวายความรู้ให้แก่ พระนักเผยแผ่ เพื่อให้มีความรู้และวิธีการในการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพ และเป็นการเปิดโอกาสให้แก่พระภิกษุสามเณรได้แสดงความสามารถของตน เพื่อที่จะได้ทำงานเผยแผ่เชิงรุกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) **ด้านการศาสนศึกษา** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรให้ความสำคัญในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีของพระภิกษุและสามเณรให้มีความรู้อย่างแตกฉาน เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถอบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไปได้อย่างถูกต้อง และการสนับสนุนการศึกษาให้พระภิกษุเกิดความรู้ เพื่อนำไปปฏิบัติและสั่งสอนให้แก่ประชาชนให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ที่ดีต่อไป

4) **ด้านการศึกษาสงเคราะห์** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาทางธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปให้มีความรู้ในทางธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปที่เป็นเยาวชนของชาติ ได้แก่ การสอน พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการบรรพชาสามเณร การมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็ก และเยาวชนที่ยากจนให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา รวมถึงการถวายทุนเพื่อการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร

5) **ด้านการสาธารณูปการ** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด ศึกษารายละเอียดของงานสาธารณูปการ การบริหารจัดการวัดด้วยความโปร่งใส การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้คำแนะนำในการก่อสร้างแก่พระสังฆาธิการทั้งหลายที่มีความรู้ไม่เพียงพอในการก่อสร้าง เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน และศูนย์กลางทางการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน

6) **ด้านการสาธารณสงเคราะห์** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรมีการกำหนดนโยบายการส่งเสริมสาธารณประโยชน์ เพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและประชาชน เช่น การตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือระหว่างวัดกับวัดบริจาคให้แก่มูลนิธิต่าง ๆ ที่ช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์ ผู้นำคณะสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการเสียสละโดยการบริจาคหรือชักชวนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อนโดยไม่ต้องถูกร้องขอ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อผู้นำสำหรับพระสังฆาธิการในคณะสงฆ์ไทย
2. ศึกษาวิเคราะห์ผู้นำที่พึงประสงค์ในคณะสงฆ์ไทย
3. ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำในคณะสงฆ์ไทยประสบผลสำเร็จในพันธกิจ 6 ด้าน

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาโมคคัลลานะ รจนา. (2542). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาพระรจน์ อภิปัญญา (หงษา). (2561). *การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำเชิงพุทธของเจ้าอาวาส: กรณีศึกษาเจ้าอาวาสในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพิสิฐ สีนินสัย. (2562). *กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ.
- พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี (ศิริพันธ์). (2551). *การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที ป.ธ.9). (2567). *รองเจ้าคณะภาค 10 คณบดีคณะพุทธศาสตร์*. สัมภาษณ์. 18 มีนาคม.
- พระราชปัญญาสุธี,ป.ธ.9. (2567). *รองเจ้าคณะภาค 11 ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสร้อยทอง เขตบางซื่อ*. กรุงเทพฯ. สัมภาษณ์. 26 กุมภาพันธ์.
- พระศรีวัชรบัณฑิต (อภิรักษ์ ปญฺญาวโร). (2567). *เลขานุการเจ้าคณะภาค 10 อาจารย์ใหญ่*. สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม. สัมภาษณ์. 15 มีนาคม.
- เศวานิต เศณนานนท์. (2542). *ภาวะผู้นำ*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- สุนทร โคตรบรรเทา. (2560). *ภาวะผู้นำในองค์กรสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.

สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม. (2566). วันฉลองเปรียญธรรม สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม กรุงเทพฯ ปีที่ 26 ประจำปี 2566. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ข้อมูลวัด และ พระทั่วประเทศ พ.ศ. 2565. สืบค้น 25 กุมภาพันธ์ 2566 จาก www.onab.go.th

Nolasco, M. (2552). กฎทองแห่งผู้นำ. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทีบีเค มีเดีย พิมพ์ครั้งที่ 1.

วิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตในมธูปินทิกสูตร
Analytical Study of the Principles of Graduateship in the
Madhupindika Sutta

¹พระมหาธีรพัทธ์ เตชปุณฺณ, ²สุเทพ พรหมเลิศ

และ ³พระมหาอดิเดช สติวโร

¹Phramaha Teerapat Suksaikaew, ²Suthep Promlert

and ³Phramaha Adidej Sativaro

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University..

¹Corresponding Author's Email: teerapat9018@gmail.com.

Received: April 22, 2024; **Revised:** July 24, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในมธูปินทิกสูตร 2) เพื่อศึกษาความเป็นบัณฑิตในมธูปินทิกสูตร 3) เพื่อวิเคราะห์ความเป็นบัณฑิตในมธูปินทิกสูตร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้านเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การศึกษาเชิงคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) มธูปินทิกสูตรอยู่ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ สีนหาทวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงอุทเทสแล้วพระมหากัจจानะแสดงภาคินทเทส สาระสำคัญที่ปรากฏในพระสูตร คือ ปญฺจสัณญายาสังขาย่อมครอบงำบุรุษ แต่ถ้าบุรุษไม่หลงยึดในอายตนะ 12 ก็จะทำให้อนุสัย 7 ประการสิ้นสุด 2) คุณสมบัติของบัณฑิตในพระไตรปิฎก คือ คุณสมบัติด้านสติปัญญา ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภวานามยปัญญาหรือมหาปัญญา และคุณสมบัติด้านจริยา คือ การไม่เป็นผู้ล่งละเมิดทางด้านกายและด้านวาจา โดยวิธีการปฏิบัติทางกาย ได้แก่ การสำรวมอินทรี และการปฏิบัติทางใจ ได้แก่ การปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน 3) จุดมุ่งหมายของบัณฑิตในมธูปินทิกสูตร คือ การแก้ปัญหาสิ่งที่เป็นแก่นสารของชีวิตเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น ส่วนหลักธรรมที่สงเคราะห์ ได้แก่ 1) ความฉลาดในธาตุมีประการต่าง ๆ คือ ธาตุ 18 มีจักขุ รูป จักขุวิญญาณ เป็นต้น ธาตุ 6 ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ธาตุ 6 ได้แก่ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา อวิชชา ธาตุ 6 ได้แก่ กาม เนกขัมมะ พยาบาท ไม่พยาบาท เบียดเบียน ไม่เบียดเบียน ธาตุ 3 ได้แก่ กาม รูป อรูป ธาตุ 2 ได้แก่ สังขตธาตุ อสังขตธาตุ 2) ความฉลาดในอายตนะ 12 ได้แก่ อายตนะภายนอก 6 ภายใน 6 3) ความฉลาดในปัจจัยการ คือ การเห็นความจริงที่ทำให้ผู้นั้นหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง 4) ความฉลาดในเหตุและมีไ้เหตุ ฐานะ หมายถึง การยอมรับในสิ่งที่เป็นไปได้และสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เช่น ทำดีย่อมได้ผลดีและไม่มีการที่จะได้ผลชั่ว เป็นต้น หลักความเป็นบัณฑิตสามารถนำไป

ประยุกต์กับการสอนเยาวชนเพื่อให้รู้เท่าทันกระแสสังคมจาก Social Media ได้ บัณฑิตที่พึงประสงค์จึงไม่ใช่แค่การเรียนรู้ในความรู้ทางโลกแต่จะมีวิถีภาวะทางอารมณ์ด้วย

คำสำคัญ: หลักธรรม; บัณฑิต; มรુปินทิกสูตร; หลักความเป็นบัณฑิต

Abstract

This research article aims to: 1) investigate the structure and key content of the Madhupindika Sutta; 2) study the principles of wisdom in the Madhupindika Sutta; and 3) analyze the concept of wisdom as presented in the Madhupindika Sutta. This study employs a qualitative methodology, specifically documentary research, and analyzes data through a scriptural study of Buddhist texts.

The findings reveal that: 1) The Madhupindika Sutta is part of the Majjhima Nikaya, Mula Pannasa, Siha Nada Vagga. The Buddha provides an initial exposition, followed by an explanation from Mahakaccana. The key content of the Sutta suggests that perceptions of proliferation overwhelm individuals, but if one does not become attached to the twelve sense bases, the seven latent tendencies will cease. 2) The characteristics of a wise person according to the Tripitaka include intellectual qualities such as wisdom derived from listening (Sutamaya-paññā), wisdom derived from contemplation (Cintāmayā-paññā), and wisdom derived from meditation (Bhāvanāmayā-paññā) or great wisdom (Mahāpaññā). Moral qualities include refraining from misconduct in body and speech, achieved through restraint of the senses, and practicing meditation (both Samatha and Vipassanā). 3) The goal of wisdom in the Madhupindika Sutta is to address the essential problems of life, leading to liberation. Relevant principles include: 1) Insight into various elements, such as the 18 elements (eye, form, eye-consciousness, etc.), the 6 elements (earth, water, fire, air, space, consciousness), and others. 2) Insight into the 12 sense bases, both internal and external. 3) Understanding of dependent origination, which leads to liberation from all suffering. 4) Insight into the causality and non-causality of phenomena, accepting what is possible and rejecting what is impossible, such as the notion that good deeds yield positive results and not negative ones. The principles of wisdom can be applied to educating youth to be aware of societal influences from social media. Desired wisdom entails not only worldly knowledge but also emotional maturity.

Keywords: principles; wisdom; Madhupindika Sutta; characteristics of wisdom

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของผู้รู้ เพราะคำว่า พุทธ มาจาก พุ ธาตุ อันหมายถึง ในความตรัสรู้ พุทธ จึงแปล ได้ว่า รู้ เข้าใจ อันเป็นคำกริยา หรือถ้าเป็นคำนามจะ หมายถึง ผู้ตรัสรู้ คือ พระพุทธเจ้าโดยตรง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/97/337; 31/162/252) ในอรรถกถาสังยุตตนิกาย สคาถวรรค อปปริวิตตสูตร ระบุถึงพุทธหรือผู้ตรัสรู้ 4 ประเภทอันประกอบด้วย พระสัพพัญญูพุทธะ ปัจเจกพุทธะ จตุสัจจพุทธะ และสุตพุทธะ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/7/40) หรืออีกนัยหนึ่งมี 3 ประเภท ได้แก่ 1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2) พระอนุพุทธะ 3) พระปัจเจกพุทธะ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/228/27) ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของ พระพุทธเจ้าและบรรดาผู้ตรัสรู้ความจริงทั้งหลาย

อย่างไรก็ดี ความเป็นผู้รู้ (พุทธ) เกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นบัณฑิต เพราะว่า บัณฑิต แปลว่า ผู้มีสติปัญญา รู้จักผิดชอบชั่วดี เว้นชั่ว ประพฤติดีได้ด้วยตนเองและสามารถแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ทำเช่นนั้นได้ด้วย (ทองย้อย แสงสินชัย, 2545) หมายความว่า ผู้จะตรัสรู้ได้ต้องมีความเป็นบัณฑิตอยู่ด้วยเช่นกัน เพราะรู้จักและจำแนกความดีความชั่ว ตลอดจนสอนตัวเองและผู้อื่นได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของเหล่าบัณฑิต ดังนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มหาภิกขุจะเป็นบัณฑิต ภิกษุทั้งหลาย มหาภิกขุจะเป็นผู้มีปัญญามาก แม้ว่าเธอทั้งหลายจะพึงสอบถามเนื้อความนี้กับเรา เราก็จะพึงตอบเนื้อความนั้นเหมือนกับที่มหาภิกขุจะตอบ เรื่องนี้มีเนื้อความดังนี้แล เธอทั้งหลายจงทรงจำเรื่องนั้นไว้อย่างนี้เถิด” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/285/342)

จากการศึกษาพบว่า ความเป็นบัณฑิตในพระพุทธศาสนามีขอบข่ายที่กว้างขวาง ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในพระวินัยปิฎกมีพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย อานนทเป็นบัณฑิต ภิกษุทั้งหลาย อานนท มีปัญญามาก ที่เข้าใจความหมายที่เรากล่าวย่อ ๆ ได้อย่างพิสดาร เธอทำผ้ากุสีบ้าง ทำผ้าอัทธมกุสีบ้าง ทำผ้ามณฑลบ้าง ทำผ้าอัทธมณฑลบ้าง ทำผ้าวิวัฏฐะบ้าง ทำผ้าอนุวิวัฏฐะบ้าง ทำผ้าคิเวยยะบ้าง ทำผ้าชังเขยยกะบ้าง ทำผ้าพาหุตะบ้าง จีวรเป็นผ้าที่ต้องตัด เศร้าหมองเพราะศัสตรา เหมาะแก่สมณะและพวกโจร ไม่ต้องการ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสังฆาฏิตัดอุดตราสงค์ตัดและอันตราสกตัด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 5/345/214) จากข้อความเหล่านี้แสดงถึงความเป็นบัณฑิตในพระวินัยปิฎกที่เกี่ยวกับความฉลาดในการปฏิบัติ ดังนั้น คุณสมบัติเพียงเท่านี้ก็สามารถจัดเป็นบัณฑิตได้แล้วเพราะว่าได้เกิดจากการพัฒนาในการเป็นบัณฑิตได้ ในพระวินัยปิฎก การถูกเรียกว่า บัณฑิต แม้จะเป็นคำสุภาพ แต่อาจใช้เป็นคำพูดในลักษณะพูดกระแทกแตกตั้นได้ เช่น ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ว่า “ที่ชื่อว่า คำคำสุภาพ ได้แก่ คำคำที่ว่า ท่านเป็นบัณฑิต ท่านเป็นคนฉลาด ท่านเป็นนักปราชญ์ ท่านเป็นพหูสูตร ท่านเป็นธรรมกถึก ท่านไม่มีทุกติหวังได้แต่สุดคติเท่านั้น นี่จัดเป็นคำคำสุภาพ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/15/204) จากข้อความเหล่านี้ แสดงว่าความเป็นบัณฑิตในวินัยปิฎกเกี่ยวกับ คำคำสุภาพ ไม่ได้เป็นคำหยาบ แต่กับเป็นคำกล่าวที่สุภาพเรียบร้อยและให้เกียรติกับความเป็นบัณฑิต

ในพระสุตตันตปิฎก ปันนิตตวรรค กล่าวถึง ความเป็นบัณฑิตของบุคคลต่าง ๆ เช่น พระราธะ ว่า “บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญามากขึ้นโทษ มักพูดปรามไว้ เหมือนผู้ชู้บอกขุมทรัพย์ และ พึงคบผู้ที่เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เพราะเมื่อคบคนเช่นนั้น ย่อมมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/76/51)

ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อรติสูตร กล่าวถึง ความเป็นบัณฑิต พบว่า เหล่าปุถุชนที่มีจิตหมกมุ่นในอุปนิสัยทั้งหลาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ท่านจะเป็นผู้ไม่หวั่นไหว กำจัดความพอใจในกามคุณ 5 นี้ ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกามคุณ 5 นี้ บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า เป็นมุนี ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีจิตมั่นคงมานาน ไม่หลงโลก มีปัญญาเครื่องบริหาร หมดความทะเยอทะยาน ได้บรรลุสันติบาท ดับกิเลสแล้ว รอเวลาอยู่

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 15/210/305) อีกทั้งยังปรากฏความเป็นบัณฑิตในเวปจิตติสูตร แห่งคัมภีร์เดียวกันความว่า บุคคลใดเป็นคนแข็งแรง อดกลั้นต่อผู้น้อยแรงกว่าได้ความอดกลั้นของบุคคลนั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า เป็นชั้นดีอย่างยิ่ง เพราะว่าบุคคลผู้น้อยต้องอดทนอยู่เอง กำลังของบุคคลใดไม่เข้มแข็ง บัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึงกำลังของบุคคลนั้นว่า ไม่ใช่กำลังเพราะว่าไม่มีบุคคลใดกล่าวโต้ตอบบุคคลผู้มีกำลังและมีธรรมคุ้มครองแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 15/250/365)

จากข้อความเหล่านี้ แสดงว่า ความเป็นบัณฑิตในพระสูตรตปิฎกเกี่ยวกับบัณฑิตมักพูดปรามไว้เหมือนผู้ชี้บอกขุมทรัพย์ หรือเข้าใจในเรื่องกามคุณ 5 ได้อย่างแจ่มแจ้ง และบัณฑิตมีความอดทนต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ เช่น กิเลสทั้งหลาย ในพระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ สุตตันตปิฎกทุกกติกาล พาลทุกะ กล่าวถึงคำว่า พาลและบัณฑิตว่า “พาลา ธมมา หมายถึง ธรรมที่ทำให้เป็นพาล ปณฺธิตา ธมมา หมายถึง ธรรมที่ทำให้เป็นบัณฑิต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 34/103/20) “ธรรมที่ทำให้เป็นบัณฑิต เป็นโณ ความละอายบาปและความเกรงกลัวบาป ธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ทำให้เป็นบัณฑิต กุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าทำให้เป็นบัณฑิต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 34/1308/329) จากข้อความเหล่านี้ แสดงว่า ความเป็นบัณฑิตในพระอภิธรรมปิฎกเกี่ยวกับ พาล คือ คนที่มีใจขุนมัวเป็นปกติเป็นผลให้มีความเห็นผิด ยึดถือค่านิยมผิด ๆ และมีวินิจฉัยเสีย คือ ไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควร อะไรไม่ควร เช่น บัณฑิตเห็นว่า เหล้า เป็นของไม่ดี ทำให้ขาดสติ นำความเสื่อมมาให้หนานัปการ แต่คนพาลกลับเห็นว่า เหล้า เป็นของประเสริฐ เป็นเครื่องกระชับมิตร หรือบัณฑิตเห็นว่า การเล่นไฟ เป็นอบายมุข เป็นปากทาง หรือเป็นสัญลักษณ์แห่งความฉิบหาย แต่คนพาลกลับเห็นว่า การเล่นไฟ เป็นสิ่งดี ทำให้เพลิดเพลิน

จากข้อมูลเหล่านี้ ทำให้ทราบว่า ความเป็นบัณฑิตในพระวินัยปิฎก พระสูตรตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก เน้นความเป็นบัณฑิตที่แตกต่างกันโดยในพระวินัยปิฎกเน้นพฤติกรรมระดับศีล ในพระสูตรตปิฎกเน้นพฤติกรรมระดับทวิหรือปัญญา ในพระอภิธรรมเน้นอัตตาเป็นธรรมที่ละเอียดอ่อน อย่างไรก็ตาม ในพระสูตรตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ปรากฏพระสูตรชื่อว่า มรฺฐปณฺธิกสูตร ซึ่งมีสาระสำคัญเรื่องความเป็นบัณฑิต ลักษณะของบัณฑิต เกณฑ์บ่งชี้ความเป็นบัณฑิต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาว่า ความเป็นบัณฑิตในมรฺฐปณฺธิกสูตรที่มีคุณสมบัติในตัวตนและการสร้างคุณสมบัติของตัวคนที่เป็นเป้าหมายของบัณฑิตเป็นอย่างไร เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญในคุณสมบัติในตัวตน และจะทำให้บุคคลนั้นเปลี่ยนแปลงจากโมฆบุรุษผู้ว่างเปล่าจากมรรคผลนฤพานสู่บุคคลผู้มีคุณสมบัติของความเป็นบัณฑิต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อเพื่อศึกษาโครงสร้าง และสาระสำคัญในมรฺฐปณฺธิกสูตร
2. เพื่อศึกษาความเป็นบัณฑิตในมรฺฐปณฺธิกสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์ความเป็นบัณฑิตในมรฺฐปณฺธิกสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งเกี่ยวเนื่องกับวิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตในมรุตปิณฑิกสูตร เป็นการวิจัยที่ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย มีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในมรุตปิณฑิกสูตร เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) ทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนทัศนะของนักวิชาการทางศาสนา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความ ทางวิชาการ และบทความต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) แนวคิดทฤษฎี หลักการการสื่อสารในพระพุทธศาสนา ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยจะทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร บริบทแนวคิด หลักการ เทคนิค วิธีการขั้นตอน ในกระบวนการที่จะเป็นบัณฑิต ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้อง เช่น สัปบุริสธรรม 7 ได้แก่ 1) ธัมมัญญตา 2) อัตถัญญตา 3) อัตตัญญตา 4) มัตตัญญตา 5) กาลัญญตา 6) ปริสสัญญตา 7) บุคคลัญญตา เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ทั้งที่เป็นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และอรรถกถา และจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัยตำราวิชาการ และเอกสารคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักแห่งความเป็นบัณฑิตในมรุตปิณฑิกสูตร

ขั้นตอนที่ 3 ทำการศึกษาข้อมูลชั้นต่าง ๆ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ในตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดขอบเขตการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 ประมวลวิเคราะห์ ศึกษาวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะและประเภทของความเป็นบัณฑิตจนถึงหลักธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุน และหลักเกณฑ์การวินิจฉัยความเป็นบัณฑิตตามที่ปรากฏในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และบูรณาการผสมผสานตามหลักสัปบุริสธรรมเพื่อให้เกิดแนวทางการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์จนสามารถพัฒนาตนให้เป็นบัณฑิตที่ดีได้ โดยศึกษาข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาด้วยการนำมาวิเคราะห์ มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องสอดคล้องกับเนื้อหาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อตอบปัญหาวิจัย

ขั้นตอนที่ 5 นำเสนอผสมผสานทำการจัดหมวดหมู่ แบ่งประเภท เปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์สังเคราะห์บูรณาการ ทำเป็นโมเดล นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ กล่าว คือ อธิบาย ดีความ นำข้อมูลที่ได้มากำหนดเป็นกรอบออกแบบเพื่อสร้างแนวทางความเป็นบัณฑิต และตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านรูปเล่มเอกสาร หรือไฟล์สื่อออนไลน์ต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 โครงสร้างและสาระสำคัญของมรุตปิณฑิกสูตร ผลการวิจัยพบว่ามรุตปิณฑิกสูตร อยู่ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก สีนทวารวรรค เป็นพระสูตรที่ 8 ของวรรคนี้

สาระสำคัญแสดงเหตุการณ์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ โดยทรงปรารภคำถามของพระเจ้าทศทปานิศาภยะ ทรงแสดงแต่เพียงภาคอุทเทสแล้วท่านพระมหากัจจายนะแสดงต่อจนจบภาคนิทเทส หลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรมีดังนี้

1. ปปัญจสัญญา ว่าด้วยความสิ้นไปแห่งกิเลสเครื่องเนิ่นช้า กิเลสเครื่องเนิ่นช้า คือ ปปัญจธรรม 3 คือ กิเลสเครื่องเนิ่นช้า กิเลสที่เป็นตัวการกระทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือเื้อพิสดาร ทำให้ไขว่ไขว่ห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมา คือ 1) ตัณหา คือ ความทะยานอยาก 2) ทิฏฐิ คือ ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี อุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ 3) มานะ คือ ความถือตัว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, 2546) ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า คือ ราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา ทิฏฐิและมานะ อีกอย่างหนึ่ง คือ ธรรมมีอรรถว่า เครื่องเศร้าหมอง ชื่อว่า อรรถแห่งธรรมเครื่องเนิ่นช้า ธรรมมีอรรถดุจหยากเหี่ยว ชื่อว่า อรรถแห่งธรรมเครื่องเนิ่นช้า ในธรรมเครื่องเนิ่นช้าเหล่านั้น ได้แก่ 1) สุกสัญญา เป็นเครื่องหมายของธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้า ได้แก่ ราคะ 2) อาฆาตวัตถุ เป็นเครื่องหมายของธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้า ได้แก่ โทสะ 3) อาสวะ เป็นเครื่องหมายของธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้า ได้แก่ โมหะ 4) เวทนา เป็นเครื่องหมายของธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้า ได้แก่ ตัณหา 5) สัญญา เป็นเครื่องหมายของธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้าคือ ทิฏฐิ 6) วิตก เป็นเครื่องหมายของธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้า ได้แก่ มานะ ซึ่งสัญญาที่เกิดพร้อมกับธรรม คือ เครื่องเนิ่นช้าเหล่านั้น จึงชื่อว่า ปปัญจสัญญาหรือภาคะโกฏฐาสะแห่งสัญญาเป็นเครื่องเนิ่นช้า ซึ่งชื่อว่า ส่วนแห่งสัญญาเป็นเครื่องเนิ่นช้า เพราะโดยอรรถ อันได้แก่ กองกิเลสอันเป็นฝ่ายแห่งธรรมเครื่องเนิ่นชำนั้น ๆ พร้อมทั้งนิमितศัพท์ว่า สัญญา ย่อมมีโดยปปัญจธรรมนั้น เป็นเหตุที่ทั่วไปแก่ส่วนนั้น ๆ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ความจริง คือ ส่วนแห่งปปัญจธรรม มีสัญญาเป็นเหตุ ซึ่งการละซึ่งส่วนแห่งปปัญจธรรมเหล่านั้น อธิบายว่า การตัดกิเลสมีราคะเป็นต้นด้วยมรรคนั้น ๆ ได้เด็ดขาด

2. อายตนะในมรฺูปินทิกสูตร ได้แก่ 1) อายตนะ คือ ธรรมที่มีสภาพคล้ายกับว่ามีความพยายามเพื่อยังผลของตนให้เกิดขึ้น เช่น จักขายตนะกับรูป เป็นเหตุให้การเห็นเกิดขึ้น การเห็นจัดเป็นผล 2) อายตนะ คือ ธรรมที่ทำให้จิตและเจตสิกให้กว้างขวางเจริญขึ้น 3) อายตนะ คือ อวัยวะที่ต่อระหว่างจิตกับอารมณ์ 4) อายตนะ คือ แตนติดต่อ ให้จิตหรือวิญญาณกับอารมณ์ คือ สิ่งเร้าได้ติดต่อกันแล้วสำเร็จเป็นการเห็น การได้ยิน อายตนะ 12 นั้นแบ่งออกเป็น 2 คือ อายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/155/133)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ความเป็นบัณฑิตในมรฺูปินทิกสูตร ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นบัณฑิตในมรฺูปินทิกสูตรนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความเป็นบัณฑิตในธาตุ ที่ปรากฏในมรฺูปินทิกสูตรนั้นโดยส่วนมากแล้วจะเห็นได้ว่ามีคุณสมบัติของแต่ละบุคคลเป็นเครื่องแสดงความเป็น บัณฑิตไว้ ว่าบัณฑิต คือ บุคคลผู้ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา หรือเป็นผู้มีความฉลาดในประโยชน์ทั้งภพนี้และภพหน้า เป็นผู้ที่มีทั้งวิชาและจรณะที่ครบถ้วนหรือมีความรู้คู่คุณธรรม เป็นผู้ที่ดีแต่เรื่องที่ดี ๆ และพูดแต่คำพูดที่ดี ๆ ซึ่งจะกระทำทำแต่กรรมที่ดี ๆ และสามารถนำความรู้ที่ติดตัว

มาไปถ่ายทอดให้กับ มิตรที่ดี สหายที่ดี ครอบครัวที่ดี ให้ได้ทราบว่า การจะเป็นบัณฑิตได้จะต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี

2. ความเป็นบัณฑิตในอายตนะ 12 นั้น เป็นเพียงต้นทางที่สามารถดูว่าเราจะเข้าใจสรรพสิ่งในโลกนี้ได้หรือไม่ เพราะทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเพียงหนทางสู่มรรคผลนิพพานเพียงแค่ว่าเราเข้าไปศึกษาบริบทอายตนะทั้ง 12 ที่กล่าวมานั้น เป็นความจริงทุกประการ

3. ความเป็นบัณฑิตในปัจจัยการ คือ อาการตามปัจจัย โดยอาการที่เกิดขึ้นตามปัจจัย ซึ่งก็คือ อวิชชา สังขาร ฯลฯ ชาติ ชรา มรณะ ต่างเกิดขึ้นตามปัจจัยปรุงแต่งขึ้น และเมื่อมีชาติชรา มรณะแล้ว โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เกิดขึ้นตามปัจจัยด้วย (บรรจบ บรรณรุจิ, 2545)

4. ความเป็นบัณฑิตในฐานะและฐานะ คือ สิ่งที่เป็นไปได้และสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ โดยรู้ว่าอะไรเป็นไปได้ และอะไรที่เป็นไปไม่ได้ อะไรควรและอะไรไม่ควร โดยการสังเคราะห์หรืออนุมานเข้าหากันได้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ในอัญญาบาลีว่า ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่ทวิภูมิมรรคบุคคล จะพึงทำอภิชาน 6 ทวิภูมิมรรคบุคคล-ผู้สมบูรณ์ด้วยทวิภูมิมรรค คือ สัมมาทิฏฐิ คือ ตั้งแต่พระโสดาบันไปจะพึงทำอภิชาน 6 คือ อนันตริยกรรม 5 และอัญญาสตยัทธะ คือ การเข้านิเวศน์ที่ 6 เป็นไปไม่ได้ที่พระโสดาบันจะพึงเป็นเช่นนั้น แต่ว่าเป็นฐานะหรือเป็นไปได้สำหรับปุถุชนที่จะทำอภิชาน

คุณสมบัติของบัณฑิต จากการสืบค้นข้อมูลในคัมภีร์อรรถกถาพบได้ดังนี้

1. คุณสมบัติด้านสติปัญญา ได้แก่ 1) สุตมยปัญญาของบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาซึ่งสามารถทรงจำพระธรรม 2) จินตมยปัญญาของบัณฑิต คือ ความเป็นผู้ที่มีปัญญาและความละเอียดอ่อนแห่งธรรม 3) ภาวนามยปัญญาของบัณฑิต คือ ความเป็นผู้ที่มีปัญญาสามารถพิจารณาให้เห็นอรรถแห่งธรรมนั้นได้อย่างลึกซึ้ง เป็นต้น

2. คุณสมบัติด้านจริยาของบัณฑิต ได้แก่ ความเป็นผู้ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะบัณฑิตเป็นผู้มีศีลธรรมหรือจริยาที่สมบูรณ์แบบ เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ของผู้อื่น เป็นต้น การพัฒนาความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ปรัตตโยสะ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ได้แก่ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า “วิถีแห่งศรัทธา” ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายใน ได้แก่ปัจจัยภายในบุคคล อาจเรียกง่าย ๆ ว่า “วิถีแห่งปัญญา” โดย ปรัตตโยสะ เป็นวิถีทางเบื้องต้นแห่งปัญญาและสัมมาทิฐิแต่ต้องมีโยนิโสมนสิการคอยกำกับ จึงจะสามารถรู้แยกแยะและคัดสรรเฉพาะปรัตตโยสะฝ่ายดีได้ เพราะปรัตตโยสะที่ปราศจากโยนิโสมนสิการทำให้เกิดความมกมาย หูเบา เชื่อง่าย ไร้เหตุผลและมิอาจปฏิบัติได้

วัตถุประสงค์ที่ 3 การวิเคราะห์ความเป็นบัณฑิตในมรณิกสูตร ผลการวิจัยพบว่า จุดมุ่งหมายของบัณฑิตในพระพุทธศาสนานั้น มีจุดมุ่งหมายในการที่จะแก้ปัญหาสิ่งที่เป็นสาระสำคัญหรือแก่นสารสำคัญของชีวิต ที่มนุษย์ทุกคนสามารถพบเจอ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นภาวะอันเป็นเนื้อแท้ของชีวิต โดยการเอาชนะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย คือ หลุดพ้นเพราะความสิ้นของตัณหาโดยมีนิพพานเป็นจุดหมาย

สูงสุด วิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตในมรณิกสูตร ผู้วิจัยพบว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นบัณฑิต ได้แก่

1. ความฉลาดในธาตุ ธาตุ คือ สิ่งที่ทรงสภาวะที่เป็นของแข็ง ของเหลวเข้ากันได้กับทุกสิ่ง ที่เป็นของร้อนทำให้สิ่งของละลายได้ และทำให้การเคลื่อนไหวของร่างกาย คือ มีอยู่โดยธรรมดาเป็นไป กล่าวคือ การเป็นผู้ฉลาดในธาตุมีประการต่าง คือ ธาตุ 18 อย่าง ได้แก่ จักขุ-รูป-จักขุวิญญาณ โสต-เสียง-โสตวิญญาณ ฆานะ-กลิ่น-ฆานวิญญาณ ชิวหา-รส-ชิวหาวิญญาณ กาย-โณ-รูป-กายวิญญาณ มโน-ธรรมารมณ์-มโนวิญญาณ ธาตุ 6 ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ธาตุ 3 ได้แก่ กาม รูป อรูป ธาตุ 2 ได้แก่ สังขตธาตุ อสังขตธาตุ เป็นต้น

2. ความฉลาดในอายตนะ 12 อายตนะ หมายถึง เขต หรือแดน คำว่า อายตนะ หมายถึง เป็นที่ต่อหรือเป็นที่บรรจบหรือที่ประชุมกัน ทำให้เกิดการรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 6 คู่ หรือ 12 ชนิด ได้แก่ อายตนะภายนอก 6 ภายใน 6 ได้แก่ 1) จักขายตนะ ประสาทตา กับ รูปายตนะ ประกอบด้วยแสงที่มากกระทบตาให้เห็นเป็นภาพต่าง ๆ 2) โสตตยตนะ ประสาทหู กับ สัททายตนะ ประกอบด้วยเสียง ต่าง ๆ 3) ฆานายตนะ ประสาทรับกลิ่น กับ คันธายตนะ ประกอบด้วยกลิ่นต่าง ๆ 4) ชิวหายตนะ ประสาทรับรส กับ รสายตนะ ประกอบด้วยรสต่าง ๆ 5) กายายตนะ ประสาทตามผิวหนัง กับ โณภูมัพพายตนะ ประกอบด้วยความเย็น ร้อน อ่อน แข็งต่าง ๆ ที่มากกระทบกาย 6) มนายตนะ จิตหรือใจ ซึ่งเป็นผู้สัมผัสกับความคิด กับ ธัมมายตนะ ประกอบด้วยความคิด ความรู้สึกต่าง ๆ ที่รับรู้ได้ทางใจ

3. ความฉลาดในปัจจัยการ คือ กฎธรรมชาติที่สร้างระเบียบแบบแผนให้กับโลกและชีวิต กฎนี้มีอยู่เองโดยไม่มีใครสร้างหรือบัญญัติมันขึ้น ดังมีพระพุทธพจน์แสดงว่า “ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้น ก็ตาม ธาตุอันนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้น ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย และกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงดูเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 16/20/34) นอกจากนี้ปัจจัยการยังเป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งเพราะถึงสัจจะที่มีอยู่อยู่ในสามัญดังมีพุทธวจนะรับรองเอาไว้ว่า “ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจจสมุปบาท” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/306/338) จะเห็นได้ว่าการประจักษ์แจ้งในวงจรการเกิดขึ้นแห่งปัจจัยการ เท่ากับการเห็นความเป็นจริง ซึ่งการเห็นความจริงนี้เองที่ทำให้ผู้นั้นหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

4. ความฉลาดในเหตุและมีใช้เหตุฐาน หมายถึง สิ่งที่เป็นไปได้ คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ฐานะ หมายถึง สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ คือทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. โครงสร้างและสาระสำคัญของมรฺปิณฺทิกสูตร พบว่า มรฺปิณฺทิกสูตร คือ สูตรว่าด้วยธรรมเทศนา อันไพเราะ สูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ ท่านทณฺทปาณิศากยะ ณ โคนต้นมะตูมหนุ่ม มีใน พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 และพระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายไว้เป็นพระสูตรที่อยู่ใน พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่มที่ 12 ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ 1 ในจำนวน 3 คัมภีร์ แห่งมัชฌิมนิกาย ซึ่งมรฺปิณฺทิกสูตร ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับท่านทณฺทปาณิศากยะแสดงเป็นสูตรที่ 8 ของวรรคสอง คือ สีนาทวรรค ทั้งนี้อาจ เป็นเพราะ “ปปัญจสณฺญาสงฆาปหานํ คือ กิเลสชื่อว่า ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า เพราะเป็นที่เกิดขึ้นเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/418/234, 29/505/324) ทำให้เนิ่นช้า คือ ขยายความสืบต่อนั้นให้กว้างขวาง ได้แก่ ให้ตั้งอยู่นาน โดยพิเศษ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ทิณฺณิ และมานะ สอดคล้องกับ พระเมธาวันรสร (สุเทพ) 2553) ได้ทำการศึกษา “หลักการของบัณฑิตที่ดี” พบว่า บัณฑิตเป็นผู้ มีความรู้ความสามารถ และการแสดงตนต่อสาธารณะบ่งบอกถึงความเป็นบัณฑิตที่ดี โดยการจำแนกว่าบัณฑิต ที่ดีนั้น ต้องมีลักษณะที่น่ารัก ที่น่ายกย่อง มีสติปัญญา สอดคล้องกับ สมชาติ กิจยรรยง (2562) ได้ทำรายงาน วิจัย เรื่อง “คุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ของผู้ประกอบการ” พบว่า การเป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์นั้น ต้องเป็นบัณฑิตที่ประกอบไปด้วยความรู้ ความสามารถที่จะทำให้องค์กรมีการพัฒนา และการเจริญเติบโตขึ้น โดยการเรียนรู้ของตัวบัณฑิตเอง สอดคล้องกับ พระมหาสมบุญ สุธมฺโม (2556) ได้ทำการศึกษา เรื่อง “บัณฑิตตามพุทธวิธี” พบว่า ความเป็นบัณฑิตนั้น สิ่งที่จะต้องทำ คือ ผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญา และเป็น นักปราชญ์ จึงเรียกว่า บัณฑิต โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) เพื่อให้บัณฑิตมีความรอบรู้เชี่ยวชาญในเรื่องพระ พุทธประวัติสามารถวิเคราะห์ 2) เพื่อให้มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้นำสังคมทางด้านปัญญา และจิตใจ 3) สามารถนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาชีวิต และสังคม เป็นต้น

2. หลักความเป็นบัณฑิตในมรฺปิณฺทิกสูตร พบว่า หลักที่ทำให้บุรุษเป็นบัณฑิตได้ คือ หลักที่กำหนดรู้ ในธาตุ อายตนะ ปัจจัยการ และฐานะและฐานะที่เป็นไปได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ปปัญจสณฺญาสงฆาปหานํเป็นเครื่องทำให้บุรุษเนิ่นช้าต่อการบรรลุธรรม หลักเหล่านี้เป็นเครื่องขัดซึ่งความเนิ่นช้า ส่วนบุรุษใด ขจัดได้แล้วจะถึงซึ่งความเป็นบัณฑิต สอดคล้องกับ พระมหาจันทน์ ขนฺติพโล (2555) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษาหลักปปัญจธรรมในมรฺปิณฺทิกสูตร” พบว่า การนำหลักในมรฺปิณฺทิกสูตรมาเป็นหลัก เจริญวิปัสสนาภาวนา ทำให้ค้นหา มานะ ทิณฺณิ ที่อาศัยอายตนะ 12 เป็นแดนเกิด สิ้นสุดลง เพราะการกำหนด รู้ในผัสสะทำให้เกิดสมาธิและปัญญาในกฎของพระไตรลักษณ์ สอดคล้องกับ ธรรมวลี ศรีเข้ม (2554) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาปปัญจธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ปปัญจธรรมเป็นกิเลสเครื่อง เนิ่นช้าและเป็นองค์ธรรมเดียวกันกับอุปาทานในปฏิจจสมุปบาท คือ ปปัญจธรรมทำให้เกิดสัญญาวิปลาส และทิณฺณิวิปลาสซึ่งจะแก้ไขได้โดยการละปปัญจธรรม คือ การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อให้รู้เท่าทัน อายตนะภายใน 6 สอดคล้องกับ พาสนา จุลรัตน์ (2548) ได้ศึกษา เรื่อง “จิตวิทยาการศึกษา” พบว่า บัณฑิต เป็นผู้ที่มີพฤติกรรมในการแสดงออกทางด้านการกระทำที่ดี ซึ่งสอดคล้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

คือ ทำ พูด คิด ซึ่งจะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ดีต่อบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์ในชีวิตและสามารถล่วงรู้ได้ในทันที

3. การวิเคราะห์ความเป็นบัณฑิตในมรฺปิณทิกสูตร พบว่า การวิเคราะห์ความเป็นบัณฑิตในมรฺปิณทิกสูตรในบทนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นประเด็นที่จะศึกษาวิเคราะห์ 4 ประเด็น ได้แก่ 1) เป็นบัณฑิตฉลาดในธาตุ 2) เป็นบัณฑิตฉลาดในอายตนะ 12 3) เป็นบัณฑิตฉลาดในปัจจัยการ 4) เป็นบัณฑิตฉลาดในเหตุและมีใช้เหตุ สอดคล้องกับ บรรจบ บรรณรุจิ (2550) ได้ศึกษา เรื่อง “อสีติมหาสาวก” พบว่า ธาตุ แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ซึ่ง ธรรมดา (ความหมาย) ของตนและของผู้อื่น คือ ธาตุแต่ละตัวจะมีความหมายหลักเป็นของตนเองเสมอ สอดคล้องกับ แม่ชีดวงใจ กุทอง ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษา ชั้น 5 และอายตนะ 12 ในการเจริญวิปัสสนา” พบว่า อายตนะ 12 คือ สิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ มีอายตนะภายใน 6 คือ เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แตนต่อความรู้ ภายนอกมี 1) จักขุ 2) โสตะ 3) ชานะ 4) จิวหา 5) กาย 6) มโน ทั้ง 6 อย่าง และอายตนะภายนอก 6 ที่เชื่อมต่อให้เกิด แตนความรู้ แตนต่อการรู้ภายนอกมี 1) รูป 2) สัททวะ 3) คันธะ 4) รสชะ 5) โผฏฐัพพะ 6) ธรรม สอดคล้องกับ (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2541) ได้ศึกษา เรื่อง “มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท” พบว่า บัณฑิตเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษสูงกว่าบุคคลอื่น คือ คิดดี พูดดี ทำดี และเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการรู้จักคบมิตร ใช้ชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม รู้จักความพอดี วางตนได้อย่างเหมาะสม มีความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มีความถึงพร้อมด้วยศีล มีความถึงพร้อมด้วยปัญญาความรอบรู้ รู้จักแยกแยะบาป บุญ คุณ โทษ ชั่ว ดีประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ในสิ่งที่ควร และสิ่งที่ไม่ควรออกจากกันได้

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการนำไปประยุกต์ใช้ ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าพุทธธรรมที่ปรากฏในพระสูตรที่ชื่อว่า มรฺปิณทิกสูตร มีหลักแห่งความเป็นบัณฑิตอยู่ ผู้วิจัยจึงได้นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกมาเป็นรูปแบบการสอนธรรมแก่เยาวชน เพราะในปัจจุบันกระแสสังคมใน Social Media ทำให้เยาวชนห่างไกลจากพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่าการนำหลักแห่งความเป็นบัณฑิตมาใช้ จะช่วยปลูกฝังค่านิยมที่เป็นประโยชน์แก่เยาวชน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

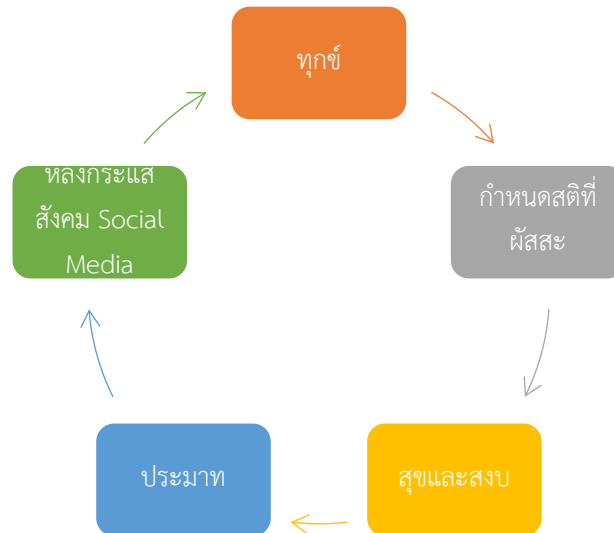
เนื่องจากว่าผู้วิจัยมีหน้าที่ให้ความรู้แก่เยาวชนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ผู้วิจัยจึงได้นำผลของการวิจัยเรื่องหลักความเป็นบัณฑิตในมรฺปิณทิกสูตรมาประยุกต์ใช้ในการสอน กล่าวคือ รูปแบบพุทธธรรมที่เป็นประโยชน์ในช่วงวัยรุ่นที่สามารถสอดแทรกในแผนการสอน มีขั้นตอน ได้แก่

1. เริ่มต้นด้วยคำถามว่า ทำไมนักเรียนจึงต้องศึกษาหลักแห่งความเป็นบัณฑิต พร้อมทั้งให้ความหมายของคำว่า บัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาและแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ที่เกิดมาจากการเสพ Social Media มากเกินไป

2. เมื่อนักเรียนเข้าใจแล้ว จัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม เช่น การทำกิจกรรมกลุ่มที่ปลูกฝังเรื่องการมีน้ำใจและการทำกิจกรรมส่วนตัว เช่น การเจริญสติผ่านทางอายตนะในระยะเวลาอันสั้น ทั้งนี้ให้จัดการจัดจ้อกับ Social Media ให้ได้มากที่สุด

3. ผู้สอนแสดงสื่อที่นำเสนอเรื่องคุณธรรมว่า Social Media ก่อให้เกิดความทุกข์อย่างไร และนำเสนอสื่อความรู้ทำให้สังคมและโลกน่าอยู่ด้วย

4. สรุปผลให้นักเรียนฟังว่า หลักความเป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาทำให้ตนเอง ผู้อื่น และสังคมสงบสุข โดยการหลีกเลี่ยงกระแสสังคมใน Social Media และเข้าสู่อการช่วยเหลือกันและกันในสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

แผนภาพที่ 1 : กระแสสังคมอันเป็นเหตุของการเกิดทุกข์ของวัยรุ่น และการแก้ปัญหาโดยกำหนดสติ

ผลของการประยุกต์ใช้องค์ความรู้นี้ คือ นักเรียนที่ฝึกตามวิธีหลักแห่งความเป็นบัณฑิตจะรู้เท่าทันความต้องการของตนเองมากขึ้น เพราะความต้องการของเยาวชนในวัยนี้คือการปล่อยใจตามกระแสสังคมที่พรุ้งพรุ้งทุกช่องทาง การชี้ให้เห็นว่าความทุกข์เกิดจากสาเหตุดังกล่าวทำให้เยาวชนระมัดระวังการเสพสื่อมากขึ้น และเมื่อเกิดทุกข์ก็จะสามารถกำหนดสติให้เท่าทันอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้หลักความเป็นบัณฑิตในพระสูตรจะมุ่งเน้นที่การหลุดพ้น แต่ในความเป็นจริงก็สามารถปรับใช้ให้ตรงกับบริบทของผู้เรียนและสังคมได้ ดังที่ผู้วิจัยแสดงมาในข้างต้น

สรุป

หลักแห่งความเป็นบัณฑิตในมรุตินิสถมรมองว่า ปัญจธรรมเป็นเครื่องทำให้การบรรลุมรรคผลเนิ่นช้า เพราะปัญจธรรมบ่งชี้ถึงความประมาทในผัสสะ กล่าวคือ ความไม่เท่าทันในอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน เมื่อผู้ฝึกตนสามารถเข้าใจธรรมชาติแห่งผัสสะและการเกิดทุกข์ได้ก็จะสามารถขจัดเสียซึ่งอวิชชาและถึงซึ่งความเป็นบัณฑิต ทั้งนี้การนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงบริบทของผู้เรียนและสังคมที่กำลังเผชิญปัญหาคือความทุกข์จากการเสพสิ่งภายนอกมากเกินไป สิ่งเหล่านี้สร้างอิทธิพลซึ่งก่อให้เกิดความตณหาหรือสมุทัยในอริยสัจ ดังนั้น การแก้ปัญหาโดยใช้หลักสติปัญญาโดยกำหนดรู้ตามผัสสะที่มี

อายตนะ 12 เป็นแดนเกิดจึงเป็นวิธีที่สอดคล้องกันกับพระสูตร เยาวชนที่กำลังหาทางออกให้กับชีวิตของตนเอง ย่อมได้ประโยชน์จากการเจริญสติปัฏฐาน เพราะจะทำให้รู้จักตนเองและเข้าใจธรรมชาติของสุขและทุกข์มากขึ้น ภายภาคหน้าควรมีการฝึกให้เยาวชนใช้การกำหนดอายตนะเพื่อเท่าทันผัสสะในชีวิตประจำวัน โดยทำให้ง่ายและกระชับ เพราะมนุษย์ในยุคปัจจุบันมีแนวโน้มจะมีสมาธิสั้นจนส่งผลถึงอารมณ์ที่ใจร้อนและอดทนไม่ได้ นาน เมื่ออนาคตของชาติมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ก็จะทำให้งานที่กำลังทำประสบผลสำเร็จและเกิดความคิดสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมให้กับสังคมและประเทศชาติต่อไป เมื่อทำได้เช่นนี้แล้วประเทศชาติจะได้ทั้งบัณฑิตทางโลกคือมีศาสตร์แห่งการประกอบอาชีพและทางธรรมคือมีศิลปะในการใช้ชีวิตควบคู่กันไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์และสามารถบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง เพราะหลักธรรมที่ปรากฏในมรรคปฏิปทาสูตรนั้น ถือว่า ครอบคลุมทั้งปัญจสัญญา อายตนะ 12 วิญญาณ 6 ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นแนวทางในการศึกษาในพระพุทธศาสนา โดยมีหลักธรรมที่สำคัญ เช่น ขันธ์ 5 ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท และหลักธรรมอื่น ๆ อีกมาก ที่เราสามารถนำมาอธิบายเชื่อมโยงกันได้ รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อีกหลายรูปแบบ ดังนั้น สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาควรนำหลักแห่งบัณฑิตไปใช้ดำเนินการดังต่อไปนี้ คือ ปรับรูปแบบ แผนนโยบายมุ่งเน้นความรู้ทางโลกคู่กับความรู้ทางธรรม โดยจัดให้มีการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นประจำตาม หลักการปฏิบัติเพื่อความเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ ส่วนสถาบันใดที่ปฏิบัติตามอยู่แล้วก็จัดให้มีการปฏิบัติธรรมที่เข้มข้นควบคู่ไปกับการจัดการศึกษาทางโลกโดยแบ่งสัดส่วนเวลาให้มีการเจริญจิตภาวนามากขึ้น ถ้าสถาบันใดทำได้เช่นนี้แล้วก็ขึ้นชื่อได้ว่าพัฒนาบุคลากรให้มีความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ทั้งทางสติปัญญาและคุณธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตที่สงเคราะห์ลงในมงคล 38 ประการ โดยนำมาอธิบายให้ชัดเจนว่าข้อใดต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะจัดเป็นมงคล 38 ประการ เพราะหลักความเป็นบัณฑิตกับมงคล 38 ล้วนเป็นหลักการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนั้นการศึกษาควบคู่กันเปรียบเป็นการเพิ่มมิติทางการศึกษาให้เห็นแง่มุมอื่นมากยิ่งขึ้น

2.2 ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักในการเป็นบัณฑิตที่เกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท ว่ามีแนวทางปฏิบัติอย่างไร และมีความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างไรในการเป็นบัณฑิต เพราะหลักปฏิจจสมุปบาท คือ หลักธรรมที่มีเหตุและผลของการเวียนว่ายตายเกิด หลักธรรมในการเป็นบัณฑิต เช่น อายตนะ 12 ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักดังกล่าว ดังนั้น การศึกษาควบคู่กันจึงทำให้ได้ข้อมูลว่า การปฏิบัติเพื่อความเป็นบัณฑิตส่งผลเกิดการดับสูญแห่งสังสารวัฏอย่างไร

2.3 ศึกษาวิเคราะห์หลักความเป็นบัณฑิตในมธูปินทิกสูตรที่จะสามารถใช้ในการพัฒนาบุคลากร โดยเลือกองค์กรใดองค์กรหนึ่งมาเพื่อทำการวิจัย ตามขั้นตอนและวิธีการของงานวิจัย ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง กับองค์กรนั้น ๆ และสามารถผลิต บัณฑิต ผู้มีความรู้ความสามารถและนำพาสังคมและประเทศเจริญขึ้นได้

บรรณานุกรม

- พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม. (2556). *หลักสูตรอารยชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธาวิณัยรส (สุเทพ). (2564). *คุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21 ตามแนวไตรสิกขา*. วิทยานิพนธ์ระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาจำนงค์ ขนติพโล. (2555). *ศึกษาหลักปปัญจธรรมในมธูปินทิกสูตร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2541). *มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท*. ปทุมธานี: ฐานการพิมพ์.
- พาสนา จุลรัตน์. (2548). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แม่ชีดวงใจ กุทอง. (2557). *ศึกษา ชั้น 5 และอายตนะ 12 ในการเจริญวิปัสสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2545). *บาลีวันละคำ*. สืบค้น 9 เมษายน 2567 จาก <https://dhamtara.com/?p=4495>.
- ธรรมวลี ศรีแหม่ม. (2554). *การศึกษาปปัญจธรรมในพระพุทธานุชาตนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2550). *อสีติมหาสาวก*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2545). *ปฏิจลสมุปปาท*. กรุงเทพฯ: พรบุญการพิมพ์.
- สมชาติ กิจยรรยง. (2562). *การศึกษาความต้องการคุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ของผู้ประกอบการ*. รายงานวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

An Analytical Study of Principle of Kind Reception

(Patisanthāra) in Theravāda Buddhist Scriptures

¹พระมหาผาวัน อินทปัญโญ, ²แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม,

³सानุ มหัทธนาตุลย์ และ ⁴พระศรีวินยาภรณ์

¹Phramaha Mawin Indapañño, ²Mae Chee Kritsana Raksachom,

³Sanu Mahatthanadull and ⁴Phra Srivinayaphon

^{1,2}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

⁴Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's Email: mawin25323@gmail.com

Received: May 16, 2024; **Revised:** July 22, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์สำคัญและนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปฏิสันถาร มี 2 อย่าง ได้แก่ (1) อามิสปฏิสันถาร คือการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยวัตถุสิ่งของ ประกอบด้วยการนอบน้อมเคารพ กราบไหว้ บูชาด้วยปัจจัย 4 (2) ธัมมปฏิสันถาร คือการต้อนรับด้วยการให้ธรรมะด้วยการสนทนาธรรม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกพระสาวิกา อุบาสกและอุบาสิกาต่างต้อนรับกันและกันด้วยธัมมปฏิสันถาร 2) ปฏิสันถารมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอามิสปฏิสันถาร ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ปริจาคะ พลี 5 ส่วนหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับธัมมปฏิสันถาร ได้แก่ ขันธ 5 ธาตุ 6 อนุปุพพิกถา อริยสัจ 4 3) หลักการปฏิสันถาร แบ่งออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ (1) หลักอามิสปฏิสันถาร สำหรับสัทธินุทธานิก ฟังปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ อันเตวาสิก ฟังปรณินิบัติอุปัฏฐากอาจารย์ ภิกษุภิกษุณีปฏิสันถารกับพระราชา ญาติ และแม่กับโจร (2) หลักธัมมปฏิบัติสันถาร ภิกษุภิกษุณีควรให้ธรรมะแก่พุทธบริษัทที่มาเยือน หรือผู้ประสงค์อยากฟัง

ธรรม รวมถึงชี้แนะให้คำปรึกษาแก้ไขปัญหา โดยนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาอธิบายประกอบให้เข้ากับเหตุการณ์นั้น

คำสำคัญ: หลักปฏิสันถาร; อามิสปฏิสันถาร; ธัมมปฏิสันถาร

Abstract

In this research article, three objectives were purposely made: 1) to study the principle of kind reception in Theravada Buddhist scriptures, 2) to study the Dhamma principles relating to kind reception in Theravada Buddhist scriptures, 3) to analyze the principle of kind reception in Theravada Buddhist scriptures. This research employed a documentary research methodology done by studying documents from Tipiṭaka, Commentaries, and related important Buddhist scriptures.

The findings show that 1) There are two types of kind reception (paṭisanthāra), namely: (1) Worldly kind reception (Āmisa-paṭisanthāra), and (2) Doctrinal kind reception (Dhamma-paṭisanthāra). On the one hand, worldly kind reception basically refers to the act of welcoming guests with materials consisting of humility, reverence, and worship with four necessities: three robes, alms food, shelter, and medicine including worship with offerings, flowers, and perfumes, on the other hand, doctrinal kind reception refers to welcoming by giving Dhamma or Dhamma discussion. 2) The Buddha friendly welcomed his disciples including Venerable Sāriputta, Mahā Moggallāna, Ānanda, and Anuruddha with doctrinal kind reception. Kind reception is obviously related to the principles in the Theravada Buddhism scriptures, that is, four kinds of Brahmavihāra, four kinds of saṅghavattṭhu, and paricāka is charity. These are the principles concerning with worldly kind reception. As regards principles of five aggregates, six elements, including the earth element and consciousness element as the end, anupubbikathā, and the Four Noble Truths, they are the principles relating to the doctrinal kind reception. 3) The mentioned principle of kind reception in Theravada Buddhist scriptures can be analyzed by two types: (1) Principle of worldly kind reception: Saddhivihārika should treat the preceptor with respect by serving closely, preparing water for consumptions. When he was sick, Saddhivihārika would provide nursing care and service until he got recovered. Antevāsika should serve, respect and pay homage to the teacher. When he was sick, he should provide nursing care and service until he got recovered. Bhikkhu and bhikkhunī should practice the kind reception with the king by offering the desired shelter items. They should treat their relatives by giving them material things. They should help them when they are in trouble. Bhikkhu and bhikkhunī should practice the kind reception with the thieves by offering food, water, and residential shelters as they see appropriate, (2) Principle of doctrinal kind reception: Bhikkhu and bhikkhunī should speak and impart Dhamma to Buddhists who come to their residence and those who wish to listen to the Dhamma including helping them by giving advice to find solutions to problems based on the principles of the Buddha.

Keywords: The Principle of Kind Reception; Worldly Kind Reception; Doctrinal Kind Reception

บทนำ

การกระทำปฏิสันถารมีความสำคัญต่อชีวิตและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามในพระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ประสงค์จะเสด็จไปแสดงธรรมโปรดแก่เหล่าปัญจวัคคีย์ ผู้เคยอุปฐากเมื่อครั้งที่บำเพ็ญทุกรกิริยา จึงเสด็จ

จาริกไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงที่นั่นแล้ว เหล่าปัญจวัคคีย์ พอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็ได้ทำการตกลงกันว่า “ท่านทั้งหลาย พระสมณโคดมนี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก กำลังเสด็จมา พวกเราไม่ควรกราบไหว้ ไม่ควรลูกรับ ไม่ควรรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่พวกเราจะจัดอาสนะอันสมควรไว้ ถ้าพระองค์ปรารถนาจะนั่ง ก็จักประทับนั่ง” ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึง เหล่าปัญจวัคคีย์ก็ไม่อาจตั้งอยู่ในกติกาที่ตนได้ตกลงกันไว้ ต่างคนต่างต้อนรับพระผู้มีพระภาคเจ้า คนหนึ่งรับบาตรและจีวร คนหนึ่งปูอาสนะ คนหนึ่งจัดหาน้ำล้างพระบาท คนหนึ่งจัดตั้งตั่งรองพระบาท อีกคนหนึ่งนำกระเบื้องเช็ดพระบาทเข้าไปวาง เพราะว่าเหล่าปัญจวัคคีย์เคยอุปฐากปรนนิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้ามาก่อน ฉะนั้น จึงรู้เรื่องวัตรปฏิบัติ สิ่งที่ตนควรทำแก่พระองค์ เมื่อเหล่าปัญจวัคคีย์ทำการตระเตรียมทุกอย่างสำเร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ประทับนั่งบนอาสนะ ที่เหล่าปัญจวัคคีย์ปูลาดถวาย แล้วทรงล้างพระบาท หลังจากนั้นพระองค์ก็แสดงธรรมโปรดเหล่าปัญจวัคคีย์ โดยลำดับ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/12/18)

ฉะนั้น ปฏิสันถาร จึงเป็นธรรมเนียมประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล ในการที่จะทำให้แขกผู้มาเยือนเกิดความพอใจมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ปฏิสันถาร” มี 2 อย่าง คือ 1. อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยสิ่งของ 2. ธัมมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/152-153/123-124) อามิสปฏิสันถารนั้นเป็นการต้อนรับด้วยอาหารเครื่องดื่ม สิ่งของต่าง ๆ ในวินัยมขมีคำอธิบายธัมมปฏิสันถาร แปลว่าการต้อนรับแขกผู้มาเยือน หรือการต้อนรับปราศรัย การอุดหนุนต่าง ๆ ระหว่างตนกับคนอื่น ก่อให้เกิดสามัคคีธรรมขึ้นระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ลบล้างรอยแตกแยกความริ้วฉานให้หมดสิ้นไป มีความคิดเห็นตรงกันแม้จะมีฐานะต่างกันก็อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เป็นวัตรปฏิบัติที่ควรทำแก่กันและกัน (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2556)

แต่สังคมในยุคปัจจุบันนี้มีพฤติกรรมสวนทางกัน โดยทั่วไปในทุกวันนี้มองข้ามวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม ที่ได้สืบทอดกันมาช้านานว่า “เป็นเรื่องล้าสมัย” กิริยามารยาทการต้อนรับ ตามวิถีชาวพุทธ ได้แก่ การมีความเคารพ ตามหลักคารวตา 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 8/271/363) การพนมมือ ไหว้ กราบพระ กราบผู้ใหญ่ การฝึกพฤติกรรมในการนั่ง ยืน เดิน การลุกขึ้นยืนต้อนรับ ของสังคมไทยเราเริ่มลดน้อยลงทุกวัน เหมือนจะเป็นลางบอกเหตุว่าหากเป็นเช่นนี้ต่อไป ยอดของคนที่จะมีมารยาทก็จะลดลงเรื่อย ๆ และค่อย ๆ หายไปในที่สุด แต่ถึงแม้จะกล่าวได้ว่าปัจจุบันมารยาทไทยของเราเริ่มลดลง แต่ก็ยังมีผู้คนบางส่วนที่ทำให้เชื่อว่าเยาวชนของเรายังเป็นคนดีมีมารยาทอยู่ ซึ่งหากเป็นไปได้ก็อยากให้ทุกคนนั้นช่วยกัน สร้างมารยาทที่ดีงามนี้ สืบต่อไปเรื่อย ๆ ให้เยาวชนรุ่นต่อ ๆ ไปได้เป็นแบบอย่างและรักษาไว้ซึ่งมารยาทการต้อนรับ ซึ่งเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยเราเรื่อยไป

ดังนั้น ปฏิสันถารตามหลักคารวธรรมนั้น มีนัยสำคัญ คือ สมาชิกในครอบครัวมีความเคารพ ปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว และในสังคม มีการอบรมสั่งสอนให้คนในครอบครัวปฏิบัติตนในการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง มีการแสดงความเคารพและให้เกียรติต่อกันและกันเสมอ มีการแนะนำกันหรือชักชวนกันทำกิจกรรมสาน

ความสัมพันธ์ ให้ความเคารพในการใช้ชีวิตในสังคมเพื่อความไม่ประมาท และมีการแสดงความเคารพและให้การต้อนรับ ต่อแขกผู้มาเยือนอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังต้องมี หลักธรรมอื่น ๆ ที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และความเห็นดังกล่าว หลักธรรมที่ช่วยให้เกิดความรักความสามัคคีในสังคม ได้แก่ หลักการวธธรรม 6 หลักการวธธรรมนั้น เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น ในสังคมไทย เพราะเป็นหลักธรรมที่ให้เรา มีความเคารพต่อกันและกัน และยังช่วยลดความขัดแย้ง ความรุนแรงในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความอบอุ่น เกิดความรัก ความสามัคคี ทำให้ครอบครัวมีความสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความเคารพ ไม่ทะเลาะวิวาทกัน และที่สำคัญที่สุดคือ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในครอบครัว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์สำคัญ และเอกสารและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี/กฎระเบียบ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2552 คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์มังคลัตถทีปนี หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย และข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

1. ปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า (1) ความหมายของปฏิสันถาร “ปฏิสันถาร” หมายถึง การต้อนรับ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ อามิสปฏิสันถาร 1 ธัมมปฏิสันถาร 1 การที่ภิกษุทำการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอามิส คือ วัตถุสิ่งของ แม้ไม่ถือเอาส่วนเลิศแล้วให้แก่มารดาบิดา แก่ ไวยาวัจกรผู้รับใช้ภิกษุ แก่พระราชา และแก่พวกโจร ก็ควร เพราะว่า เมื่อส่วนเลิศอันภิกษุจับต้องแล้วให้ พระราชาและพวกโจร ย่อมกระทำความฉิบหายบ้าง ให้ถึงความสิ้นชีวิตบ้าง เมื่อส่วนเลิศอันภิกษุมิได้จับต้องให้ ไป พระราชาและโจรเหล่านั้นย่อมพอใจ ชื่อว่า อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยธรรมอย่างนี้ คือ การให้อุเทศ การพรรณนาพระบาลี การบอกธรรมโดยเคารพ การอุดหนุนระหว่างคนเหล่านี้กับตนผู้ไม่ได้ ธรรม ด้วยธรรมโดยประการที่ช่องจะเป็นอันถูกอุดแล้ว ชื่อว่า ธัมมปฏิสันถาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 3/304/263) (2) สาระสำคัญของปฏิสันถาร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) สาระสำคัญของอามิสปฏิสันถาร 2) สาระสำคัญของธัมมปฏิสันถาร โดยบุคคลหนึ่งกระทำต่ออีกบุคคลหนึ่ง บุคคลผู้ทำปฏิสันถาร เรียกว่า “เป็นผู้มีปฏิสันถาร” เพราะว่าโลกสันนิวาสนี้ มี 2 ช่องเท่านั้น บุคคลย่อมเป็นผู้ อุดหนุนทั้ง 2 ช่องนั้น ด้วยปฏิสันถาร 2 ประการ ได้แก่ 1) ด้วยอามิสปฏิสันถาร การให้ข้าว ให้น้ำ ให้ เครื่องนุ่งห่ม ให้สิ่งของเครื่องใช้ ปัจจัย 4 เป็นต้น 2) ด้วยธัมมปฏิสันถาร การกล่าวต้อนรับด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การสนทนาที่ประกอบด้วยธรรม ปฏิสันถาร 2 ประการนี้ เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญพึง ประพฤติต่อกันโดยเคารพ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/153/123) (3) กรณี ตัวอย่างบุคคลผู้ทำปฏิสันถาร เป็นการนำเรื่องราวของบุคคลผู้ทำปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มา เพื่อให้ เห็นถึงบุคคลตัวอย่างที่มีความเคารพในปฏิสันถาร โดยยกตัวอย่างมา 14 เรื่อง ได้แก่ 1) เรื่องพระเจ้าโจรนาค พระเถระทำการต้อนรับพระราชาด้วยการให้กัณฑ์ส่วนเลิศ 2) เรื่องอภัยโจร พระเถระทำการต้อนรับโจรด้วยการ จัดหาอาหารให้ 3) เรื่องพระเจ้าปิตุราช พระเถระทำการต้อนรับพระราชาด้วยการให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร 4) เรื่องอำมาตย์ของพระเจ้าปิตุราช พระเถระทำการต้อนรับพวกอำมาตย์ด้วยการให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/693-697/202-208) 5) เรื่องสัตว์ผู้เป็นสหายกัน สัตว์ทั้งสามสหายทำความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย: 2/701/210-211) 6) เรื่องพระมหากัจจายนะ ท้าวสักกเทวราชทรงทำปฏิสันถารต่อพระมหากัจจาย นะ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/574) 7) เรื่องภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุเจ้าถิ่นทำ ปฏิสันถารต่อภิกษุอาคันตุกะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 7/356-357/222- 224) 8) เรื่องพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะออกบวช สารีบุตรปริพาชกทำปฏิสันถารต่อพระอัสสชิ เเถระ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/60/72-73) 9) เรื่องนางสุปปิยา นางสุป ปิยาอุปัฏฐากภิกษุผู้อาพาธด้วยการเชื่อนเนื้อขาอ่อนตัวเอง (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย: 1/264/453-455) 10) เรื่องว่าด้วยตระกูล ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปคบหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/17/465) 11) เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลถวายทาน (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/318-322) 12) เรื่องพระทัพพะมัลลบุตร พระ

ทัพพะมัลลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะและแจกภัตตาหารแก่สงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/380-382/412-414) 13) เรื่องพระเมตตียะและพระภุมมชกะ ท่านพระทัพพะมัลลบุตรชี้แจงให้คบหาด้วยอาหารอย่างดีแก่พระเมตตียะและพระภุมมชกะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/183/415) 14) พระปุตติคัตตติสสเถระ พระพุทธเจ้าเสด็จไปดูแลพระปุตติคัตตติสสเถระ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/300-302)

2. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสันถารประกอบไปด้วย 2 ส่วน ดังนี้ (1) หลักธรรมที่เกี่ยวกับอามิสปฏิสันถาร ได้แก่ 1) พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา คือ ความปรารถนาดีอยากให้เขาเป็นสุข กรุณา คือ ความสงสาร อยากให้เขาพ้นทุกข์ มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นเป็นสุข อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ที่ควรนำมาใช้กับการปฏิสันถาร ทำให้เกิดความสัมพันธที่ดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2545) 2) สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน คือ การให้ เปยยาวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก อัถถจริยา คือ การประพฤติเพื่อประโยชน์ สมานัตตตา คือ การวางตนสม่ำเสมอ ที่ควรนำมาใช้กับการปฏิสันถาร ทำให้เกิดการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เกื้อกูลกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 21/32/50-51) 3) ปริจาคะ ได้แก่ การเสียสละ แบ่งปันสิ่งของของตนมิใช่ให้แก่ผู้อื่น การเสียสละทั้ง 4 คือ เสียสละทรัพย์ เสียสละอวัยวะ เสียสละชีวิต การช่วยเหลือผู้อื่นที่กำลังเดือดร้อน เมื่อเกิดข้าวยากหมากแพง เกิดภัยพิบัติ ปริจาคะ เป็นหลักธรรมประการหนึ่งในทศพิธราชธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 28/176/112) 4) พลี 5 ได้แก่ ญาติพลี การสงเคราะห์ญาติตามสมควร, อดิพลี การต้อนรับแขกผู้มาเยือน, ปุพฺพเปตพลี การทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว ราชพลี การบำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร, เทวตาพลี การบำรุงสักการะเทวดา หรือการทำบุญอุทิศถวายเทพที่เคารพบูชา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/41/64) 5) อามิสบูชา เป็นการกล่าวหลักธรรมของการนำสิ่งของไปสักการะบูชาบุคคล หรือสิ่งที่ควรเคารพบูชา ด้วยสิ่งของมีดอกไม้มะลิและหอม เป็นต้น เป็นคุณธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติ มุ่งประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม และยังเป็นการแสดงความรักนับถือ ต่อผู้ที่ควรเคารพ อันแสดงถึงความเป็นผู้มีใจนอบน้อมและเป็นผู้มีคุณธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/401/117) (2) หลักธรรมที่เกี่ยวกับธัมมปฏิสันถาร ได้แก่ 1) ขันธ 5 ได้แก่ รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ความเที่ยงและไม่เที่ยงแห่งขันธ 5 ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัท เพื่อเป็นธัมมปฏิสันถาร (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, 2548) 2) ธาตุ 6 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทเพื่อเป็นธัมมปฏิสันถาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/348-354/405-408) 3) อนุปฺพุทฺธิกา เทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอภัยของเหล่าสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ ในอนุปฺพุทฺธินั้น มี 5 อย่าง ได้แก่ ทานกถา การพรรณนาเรื่องทาน, สีลกถา การพรรณนาเรื่องศีล, สักคกถา การพรรณนาเรื่องสวรรค์, กามาทีนวกถา การพรรณนาเรื่องโทษของกาม, เนกขัมมานิสังสกถา การพรรณนาเรื่องอานิสงส์แห่งการออกบวช (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/69/84-87) 4) อริยสัจ 4 เป็นการกล่าวถึงความจริงที่เกิดจากปัญญาดริสรู้ของ

พระพุทธเจ้า อันเป็นหลักสัมพันธแห่งเหตุผล มี 4 ประการ ได้แก่ 1) ทุกขอริยสัจ อริยสัจคือทุกข์ 2) ทุกขสมุท
ยอริยสัจ อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์ 3) ทุกขนิโรธอริยสัจ อริยสัจคือความดับทุกข์ 4) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
อริยสัจคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจ 4 แก่พุทธบริษัท เพื่อเป็นธัมมปฏิสันถาร
(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/189/163) 5) กถาวัตถุ 10 อย่าง เป็นการ
กล่าวถึงเรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ 10 อย่างได้แก่ 1) อัปปิจฉกถา (เรื่องความมกน้อย) 2) สันตญญ
กถา (เรื่องความสันโดษ) 3) ปวิเวกกถา (เรื่องความสงัด) 4) อสังสัคคกถา (เรื่องความไม่คลุกคลี) 5) วิริยารัมภ
กถา (เรื่องปรารภความเพียร) 6) สีลกถา (เรื่องศีล) 7) สมาธิกถา (เรื่องสมาธิ) 8) ปัญญาภกถา (เรื่องปัญญา)
9) วิมุตติกถา (เรื่องวิมุตติ) 10) วิมุตติญาณทัสสนกถา (เรื่องความรู้ ความเห็นในวิมุตติ) (อรรถกถาภาษาไทย
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 3/69/490)

3. การวิเคราะห์หลักปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักปฏิสันถารประกอบ
ไปด้วย 4 ส่วน ได้แก่ (1) วิเคราะห์อามิสปฏิสันถาร เป็นการกล่าวถึงการต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของที่บุคคลพึงทำ
ต่อกัน โดยแบ่งวิเคราะห์อามิสปฏิสันถาร มีดังนี้ 1) ปฏิสันถารต่ออุปัชฌาย์ การต้อนรับพระอุปัชฌาย์ด้วยวัตถุ
สิ่งของ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสังฆวิหาริกที่ต้องคอยปรนนิบัติรับใช้ท่าน ตามอุปัชฌายวัตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/64-66/79-87) 2) ปฏิสันถารต่ออาจารย์ การต้อนรับอาจารย์ด้วยวัตถุ
สิ่งของ เป็นหน้าที่ของอันเตวาสิกที่ต้องคอยดูแลรับใช้ท่าน ตามอาจารย์วัตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/78/107-109) 3) ปฏิสันถารต่อภิกษุ การต้อนรับภิกษุด้วยวัตถุสิ่งของ เพื่อแสดง
ความเคารพมีความยำเกรง และยินดีต้อนรับพระภิกษุที่มาเยือน ต้อนรับด้วยปัจจัย 4 ไม่กีดกันเสนาสนะ ได้รับ
การกราบไหว้ ลูกขึ้นต้อนรับ การทำอัญชลี การแสดงความเคารพ การได้อาสนะที่ดี ได้น้ำที่ดื่ม ได้อาหารที่ดี
ตามลำดับอาวุโส ภิกษุผู้จัดแจงเสนาสนะเว้นจากอคติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย: 7/310/121-122) 4) ปฏิสันถารต่อภิกษุณี การต้อนรับภิกษุณีด้วยวัตถุสิ่งของ เพื่อความประพฤ
ติเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/102) 5) ปฏิสันถารต่อ
พระราชา การต้อนรับพระราชาด้วยวัตถุสิ่งของ การออกมารับเสด็จ เช่น โชติกเศรษฐีทำการต้อนรับเสด็จพระ
เจ้าพิมพิสารผู้เสด็จไปเยี่ยมชมปราสาท ให้พระราชาเสวยพระกระยาหารบนปราสาท ในเวลาพระองค์เสด็จ
กลับก็ยังถวายแก้วมณีอันมีค่ามากแก่พระราชา (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:
2/642-647) 6) ปฏิสันถารต่อญาติ การต้อนรับญาติทางสายโลหิตก็ดี ญาติทางธรรมก็ดี ด้วยวัตถุสิ่งของ
อนุเคราะห์เกื้อกูลกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/510/79-80) (2) วิเคราะห์
ธัมมปฏิสันถาร เป็นการกล่าวถึงการต้อนรับด้วยธรรม การสนทนาธรรม การกล่าวอนุโมทนา ทำให้ผู้ฟังเกิด
ปัญญา ดังนี้ 1) ธัมมปฏิสันถารต่ออุปัชฌาย์ การต้อนรับอุปัชฌาย์ด้วยการสนทนาธรรม การสอบถามปัญหา
ท่านพระสารีบุตรได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วสนทนาธรรม พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมที่พระองค์แสดงแล้วให้
พระสารีบุตรฟัง จากนั้นท่านพระสารีบุตรก็นำมาถ่ายทอดแก่ลูกศิษย์ของท่าน ทำให้ศิษย์เหล่านั้นได้บรรลุธรรม
(อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/210) 2) ธัมมปฏิสันถารต่ออาจารย์ การต้อนรับ
อาจารย์ด้วยการกล่าวต้อนรับ การสนทนาปราศรัย ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้เคารพอาจารย์ทุกเมื่อ ไม่ว่าท่าน

พระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์จะอยู่ทางทิศใด ท่านก็หันศีรษะไปทางนั้น เพราะท่านเป็นผู้เคารพอาจารย์ ธรรม (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/587) 3) ธรรมปฏิสันถารต่อภิกษุ การต้อนรับภิกษุ ด้วยการสนทนาธรรม การกล่าวทักทาย ถามข่าวสุขทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงทำธรรมปฏิสันถารด้วยการตรัสถาม ขาวว่า “เธอสบายดีหรือ เธอยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ยังพออด พอทนได้อยู่หรือ” แล้วตรัสธรรมกถา ทำให้สาวก ผู้ฟังแล้วได้บรรลุธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 5/645/355-356) 4) ธรรมปฏิสันถารต่อภิกษุณี การต้อนรับภิกษุณีด้วยการให้โอวาท การแสดงธรรมแก่ภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงทำธรรมปฏิสันถารด้วยการแสดงธรรมแก่ภิกษุณี ทำให้ภิกษุณีได้บรรลุธรรม (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/644-655) 5) ธรรมปฏิสันถารต่อพระราชา การต้อนรับพระราชาด้วยการกล่าวธรรม การสนทนาปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกัน รวมถึงการให้คำปรึกษาในเวลาทุกข์ใจ พระพุทธเจ้าทรงทำธรรมปฏิสันถารแก่พระเจ้าพิมพิสารผู้ทรงเคร่าโศกในเวลาที่พระนางมัลลิกาเทวีสิ้นพระชนม์ ทำให้พระราชาคลายจากอาการเคร่าโศกเสียพระทัย (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/112-113) 6) ธรรมปฏิสันถารต่ออมนุษย์ การต้อนรับผู้ที่มีอมนุษย์ด้วยการให้โอวาท แสดงธรรม รวมถึงการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/605-607) (3) วิเคราะห์ปฏิสันถารภายใน เป็นกล่าวถึงจิตต้อนรับอารมณ์ทั้งอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ดี) และอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ไม่ดี) ในชีวิตประจำวัน การรับอารมณ์เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เกิดความรักความชัง บุคคลควรต้อนรับด้วยการรู้เท่าทันมีสติสัมปชัญญะในการรับอารมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุในการรู้เท่าทันอารมณ์ที่มากระทบผ่านทางทวารทั้ง 6 สรรวมอายตนะภายนอก อายตนะภายใน เพราะฉะนั้น การต้อนรับอารมณ์ทั้งดีและไม่ดีที่มากระทบ พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นผู้ฉลาดในการต้อนรับอารมณ์ที่มากระทบด้วยความมีสติ เพราะว่าแขกผู้ไปเยือน เมื่อได้รับการต้อนรับที่ดี ก็ทำให้เกิดความพอใจยินดีจนลืมการสำรวมตนอาจจะไปเบียดเบียนบุคคลผู้เป็นเจ้าบ้าน อนึ่งแขกผู้ไปเยือน เมื่อไม่ได้รับการต้อนรับที่ดี ที่น่าพอใจ ก็ทำให้เกิดจิตปฏิฆะไม่พอใจ โกรธเกลียดต่อเจ้าของบ้าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/75/79) (4) ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิสันถาร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้ 1) ผลที่เกิดขึ้นจากอามิสปฏิสันถาร การต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยวัตถุสิ่งของให้แก่ผู้มาเยือน หรือช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 ตามสมควร โดยไม่หวังแทนและไม่หวังผลตอบแทน แม้แต่โจรผู้โหดร้ายคิดจะมาปล้นเอาของในวัด ด้วยการทำปฏิสันถารนี้ จึงทำให้โจรเกิดความเลื่อมใส เพราะฉะนั้น การต้อนรับที่ดี ทำให้แขกผู้มาเยือนเกิดความพอใจ ย่อมได้รับอานิสงส์มากมาย ย่อมยังลาภที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น ย่อมยังลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ให้มั่นคง ย่อมยังผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ย่อมยังผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ใสเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) ผลที่เกิดขึ้นจากธรรมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม การถามตอบปัญหา ไขข้อสงสัยให้แก่ผู้มาเยือน ทำให้ผู้มาเยือนนั้นได้คลายความสงสัย ย่อมมีอานิสงส์มากมาย ประโยชน์สูงมีการบรรลุธรรม เป็นต้น พระพุทธเจ้า ทรงทำธรรมปฏิสันถารแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้มาสู่สำนักของพระองค์ พระองค์ทรงตรวจดูอุปนิสัยของบุคคลเหล่านั้นแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่พวกเขา บางพวกได้ฟังธรรมแล้ว เกิดความเลื่อมใส ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ก็มี บางพวกได้บรรลุธรรมก็มี เพราะฉะนั้น การทำธรรมปฏิสันถารต่อแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยอันดีงาม ตามสมควรแก่ผู้มาเยือน ทำให้เกิดความประทับใจ ย่อมยัง

ลาภที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น ย่อมยังลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ให้มั่นคง ย่อมยังผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ย่อมยังผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ใส่เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/690-694/200-203)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ปฏิสันถารหรือการต้อนรับเป็นคติของคนไทยแต่โบราณว่า อันวิสัยคนไทยแต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ เป็นการแสดงถึงน้ำใจไมตรีจิตและการมีสัมพันธ์ที่ดีของสังคมไทยด้วยการนำวัตถุ สิ่งของมารับรองผู้มาเยือนด้วยอาหาร เครื่องใช้ ที่พักอาศัย และยารักษาโรค เรียกว่า อามิสปฏิสันถาร หรือการต้อนรับด้วยการสนทนาธรรม การให้คำปรึกษา การชี้ทางแก้ไขปัญหาให้ข้อคิดเตือนใจด้วยหลักธรรม เรียกว่า ธรรมปฏิสันถาร นอกจากนี้ การต้อนรับยังเป็นการแสดงออกถึงการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างผู้ที่ทำการต้อนรับกับผู้ที่มาเยือนจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา เมื่อพิจารณาการต้อนรับในลักษณะอามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถารหากนำมาปฏิบัติแล้วมีคุณค่าและอานุภาพตามหลักธรรมคำสอน ดังนั้น การต้อนรับที่ดีจึงมีความสำคัญและให้คุณประโยชน์คือ การเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มิตรไมตรี ความสุข ความสามัคคี ความสงบ ประโยชน์สูงสุด คือ การบรรลุธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

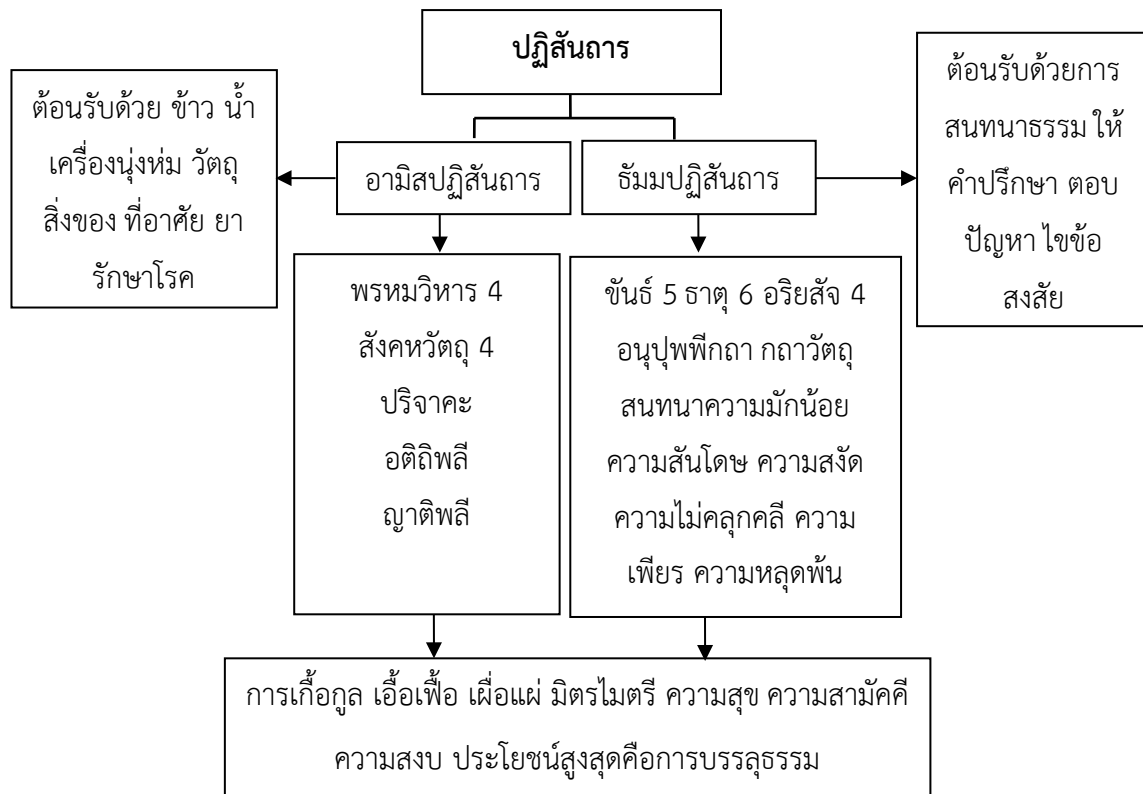
1. ศึกษาปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ปฏิสันถารในพระพุทธศาสนามี 2 อย่าง ได้แก่ อามิสปฏิสันถาร และธรรมปฏิสันถาร อามิสปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยอามิสประกอบด้วยการนอบน้อม เคารพ กราบไหว้ บูชาด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ จีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การบูชาด้วยเครื่องสักการะ ด้วยดอกไม้ มาลา ของหอม สำหรับธรรมปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยการให้ธรรมะ ด้วยการอธิบายธรรม การต้อนรับด้วยการสนทนาธรรม ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ต้อนรับพระสาวกพระสาวิกอาอุบาสกและอุบาสิกาด้วยธรรมปฏิสันถาร พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอานนท์ พระอนนรุทธะ ได้ต้อนรับกันและกันด้วยธรรมปฏิสันถาร สอดคล้องกับ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) (2545) ได้กล่าวถึงปฏิสันถารไว้ในหนังสือ “มงคล 38 ประการ” ความตอนหนึ่งว่า อามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร คือ การต้อนรับที่ทำพอดีสมควรแก่ฐานะของแขก มีการลูกรับ เป็นต้น หรือช่วยเหลือสงเคราะห์ เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาต่าง ๆ และช่วยทำกุศลให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี การแสดงความเคารพในปฏิสันถาร 2 อย่างนั้น สำหรับพระภิกษุสามเณร พึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกัน และฆราวาสผู้มาเยือน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2542) ได้กล่าวถึงมารยาทว่า มารยาทในการเคารพที่ควรทำคือควรกราบไหว้พระสงฆ์ ในหมู่พระสงฆ์ก็แสดงความเคารพกันตามลำดับพรรษา หรือตามลำดับอายุน้อยเคารพพระสงฆ์อายุมาก มิใช่การแสดงความเคารพตามเกียรติยศ อำนาจ ดังเช่น พระสงฆ์ผู้เป็นอริยบุคคลเป็นพระอรหันต์แต่อ่อนพรรษากว่า ก็แสดงความเคารพแก่พระสงฆ์ที่มีพรรษามากกว่า เพื่อความดีงามและการอยู่ร่วมกันของสงฆ์ และเป็นการแสดงความเคารพในธรรมและสมณสาธูป การต้อนรับนั้นยังเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันและกัน และสอดคล้องกับพระมหาสุชิน สุชีโว (2546) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การรู้จักสงเคราะห์ซึ่งกันและกันสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันด้วยการต้อนรับนั่นเอง เป็นการรวมน้ำใจ

หรือการเชื่อมสัมพันธ์ใจคนให้เป็นหนึ่งเดียว ด้วยการแสดงออกซึ่งความเอื้อเฟื้อ ความรัก ความปรารถนาดี ความสมานสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันซึ่งกันและกัน ด้วยการสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือ ด้วยการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยสัมพันธภาพไมตรี อันเกิดจากการเห็นอกเห็นใจกัน เข้าใจในกันและกัน เพื่อยึดเหนี่ยวประสานสามัคคีกันไว้ การรวมเข้าด้วยกัน การไม่ทะเลาะวิวาท ความพร้อมเพรียงและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมเข้าเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

2. ศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์ที่เกี่ยวกับปฏิสันถารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 ประจักษ์ และพลี 5 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับอามิสปฏิสันถาร สำหรับส่วนหลักธรรมชั้น 5 ธาตุ 6 อนุปพพิกขา อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับอามิสปฏิสันถาร สอดคล้องกับ สำนัก มหัทธนาตุล (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรเพื่อวิถีชีวิตที่สมดุลตามแนวพุทธจิตวิทยา” พบว่า การเสริมสร้างสุขภาพกายด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องแต่งกาย (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่ อาศัย (เสนาสนะ) และยารักษา (เภสัช) ซึ่งเป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์จำเป็นต้องบริโภคและตามหลักการสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ การให้ทาน การพูดจาอ่อนหวาน การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ และความสม่ำเสมอ เป็นการเสริมสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของบุคคลในสังคมที่ควรนำมาปฏิบัติร่วมกับการต้อนรับผู้มาเยือน และสอดคล้องกับชมัยพร มีทวี และเพชรเดช เสมานู (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “การให้บริการประชาชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสำนักงานช่างรังวัดเอกชน ในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสำนักงานช่างรังวัดเอกชน ในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด โดยรวมอยู่ในระดับมาก หลักสังคหวัตถุ 4 จึงเป็นหลักธรรมอันยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน อันเป็นไปเพื่อการสงเคราะห์ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมุนวนไว้ให้มีความรักสามัคคี สำนักงานช่างรังวัดเอกชน ในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด มีการประยุกต์หลักสังคหวัตถุ 4 ไปใช้ในการให้บริการ มากอยู่พอสมควร โดยเฉพาะด้านอาคารสถานที่ ด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ด้านการอำนวยความสะดวก และด้านการให้บริการอย่างเท่าเทียม และสอดคล้องกับ พระมหาอภิพล อภิพล (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมจิตสำนึกหลักพลีกรรม 5 ในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า การแสดงมารยาทอันดีงามของเจ้าบ้าน เป็นคุณธรรมที่ดีที่ทุกคนควรปฏิบัติ ด้วยการทักทายด้วยสีหน้าแสดงความยินดี ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ควรแสดงความเห็นใจเมื่อแขกมาปรับทุกข์ด้วย อย่าตำหนิหรือตำหนิต่อหน้าแขก ถ้าเขามาขอความช่วยเหลือ ถ้าพอช่วยได้ก็ช่วยไปตามควร ถ้าช่วยไม่ได้ก็แสดงความเห็นใจ ให้คำแนะนำที่เป็น ประโยชน์ แต่อย่างไรก็ตามบรรพชิตา สงขาว และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2563) ได้ศึกษาเรื่อง “กระบวนการให้คำปรึกษาของนักโหราศาสตร์ในสมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ ด้วยหลักพุทธสันติวิธี” พบว่า คุณลักษณะของสัมพันธภาพกัลยาณมิตรอันอ่อนโยนเชื่อมสมานการสื่อสารพูดคุยและแสดงออก การดูแลผู้มาเยือนให้เสมือนดูแลญาติมิตร ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ด้วยท่าทีที่เป็นมิตร ด้วยความรักความเมตตา กรุณา ใส่ใจ โดยอาศัยหลักกัลยาณมิตร หลักพรหมวิหารธรรม

3. ศึกษาหลักปฏิบัติในการปฏิสังขารตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่า วิธีปฏิบัติอามิสปฏิสังขารต่ออุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธินิหาริกปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ด้วยการรับใช้อย่างใกล้ชิดคอยตักน้ำฉันน้ำใช้ เคารพกราบไหว้ อันเตวาลิก ปณินิบัติอุปัฏฐากพัตวี เคารพกราบไหว้อาจารย์ ภิกษุภิกษุณีปฏิสังขารกับพระราชาด้วยการถวายสิ่งของที่ทรงพระประสงค์ ภิกษุภิกษุณีปฏิบัติกับญาติด้วยการให้วัตถุสิ่งของภิกษุภิกษุณีปฏิสังขารกับโจรด้วยการให้สิ่งของ ส่วนธัมมปฏิบัติสังขาร ภิกษุภิกษุณีควรให้ธรรมะแก่พุทธบริษัทที่มาหาถึงที่อยู่อาศัย ผู้ประสงค์อยากฟังธรรม สอดคล้องกับอนุรักษ์ สาแก้ว (2560) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย” พบว่า กระบวนการขัดเกลาสังคมทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคม สามารถอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น เป็นผู้รู้คุณธรรม คุณค่า และอุดมคติที่สังคมยึดมั่น ซึ่งการขัดเกลาทางสังคมอาจเป็นไปในทางตรง เช่น สอนพูด สอนมารยาท และทางอ้อม และการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม มีวิถีพุทธได้แก่ การพนมมือ ไหว้ กราบพระ กราบผู้ใหญ่ การฝึกพฤติกรรมในการนั่ง ยืน การลุกขึ้นต้อนรับ รับส่ง ของแก่พระภิกษุ มารยาทการสนทนา การพูดจาไพเราะ การสำรวมกิริยามารยาท และสอดคล้องกับ สาธุมหัทธนาตุล (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “ศีลห้า: เกณฑ์ชีวิตและการเสริมสร้างสันติสุขของบุคคลและสังคม” พบว่า การรักษาศีลห้าเป็นการส่งเสริมการรักษาสันติสุขของบุคคลและสังคมบนพื้นฐานซึ่งเป็นหลักพึงปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ถือศีลห้าและพึงปฏิบัติต่อบุคคลที่อาศัยร่วมกันในสังคมให้บริสุทธิ์และสมบูรณ์อยู่เสมอด้วยกิจกรรมบูรณาการแนวคิดเชิงพุทธก่อให้เกิดปัญจะสันติสุข ได้แก่ความสันติสุขที่เกิดขึ้นกับชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัว ข้อมูลข่าวสาร และสุขภาพ และสอดคล้องกับพระอภิชัย อภิวัฒน์โน (2559) ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักการธรรม เพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข” พบว่า ครอบครัวจะมีความเข้มแข็ง ต้องมีการอบรมบ่มนิสัยของสมาชิกในครอบครัวให้มีคุณธรรมโดยเฉพาะการเป็นผู้มีความเคารพอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ ต่อผู้ใหญ่ การให้เกียรติกันและกัน และการต้อนรับปราศรัยวิธีการเสริมสร้างความเคารพกันให้เกียรติผู้น้อยต่อเคารพผู้ใหญ่ นอกจากนี้ สอดคล้องกับสฤกษ์เทพ สุขแก้ว (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “สมรรถนะในการปฏิบัติงานต้อนรับส่วนหน้าของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา สาขาวิชาการโรงแรม” พบว่า การต้อนรับอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถในการดูแลบริการ มีกิริยามารยาทสุภาพอ่อนน้อม มีรอยยิ้มที่เป็นมิตร และแต่งกายอย่างสะอาดถูกสุขอนามัย

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยขอเสนอองค์ความรู้จากงานวิจัย ดังนี้

ปฏิสันถารหรือการต้อนรับ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ อามิสปฏิสันถาร ประกอบด้วย การต้อนรับผู้มาเยือนด้วยอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม วัตถุสิ่งของที่พักอาศัยและยารักษาโรค จะเห็นได้ว่าการต้อนรับด้วยอามิสปฏิสันถารเป็นธรรมเนียมของไทยดั้งเดิมนานาชาติว่า “อันธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” จึงเป็นสิ่งที่ผู้ให้การต้อนรับควรประพฤติปฏิบัติเพราะการต้อนรับด้วยอามิสปฏิสันถารนี้เป็นการหล่อหลอมและอบรมจิตใจของผู้ต้อนรับให้เป็นผู้มีประพฤตินิยามควบคู่กับอามิสปฏิสันถาร ได้แก่ พรหมวิหาร 4 อันเป็นหลักธรรมครองใจที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติในทางประเสริฐทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจที่มีต่อกันและกัน ได้แก่ ทาน ปิย วาจา อตถจริยา สมานัตตตา หลักปริจาคะ ได้แก่ การบริจาค การเสียสละ การบำรุงสงเคราะห์ หลักอติถิพลี ได้แก่ การเสียสละดูแลใช้ทรัพย์สินและสิ่งของของตนดูแลผู้มาเยือน และญาคติพลี ได้แก่ การดูแลสงเคราะห์ช่วยเหลือญาติผู้มาเยือน และอัมมปฏิสันถาร ประกอบด้วย การต้อนรับด้วยการสนทนาธรรม การให้คำปรึกษา การตอบปัญหา ไขข้อสงสัย การให้คติธรรมแนะนำสั่งสอน การพูดจาชักชวนด้วยไมตรีจิต ใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสและคำพูดที่อ่อนหวาน ซึ่งหมายรวมถึงการปฏิบัติโดยสมควรแก่ธรรมต่อผู้มาเยือน อัมมปฏิสันถารจึงเป็นการปฏิบัติของผู้ให้การต้อนรับควบคู่กับการนำหลักธรรมมาใช้ในการต้อนรับ ได้แก่ ขันธ 5 ธาตุ 6 อริยสัจ 4 อนุปพุทติกถา ถกถาวัตถุ สนทนาความมักน้อย ความสันโดษ ความสงัด ความไม่คลุกคลี ความเพียร ความหลุด

พันและวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งในการต้อนรับผู้มาเยือนนี้ ทางพระพุทธศาสนาถือเป็นกิจสำคัญในความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร ในทางพระวินัยจัดอยู่ในอาคันตุกวัตร คือ การต้อนรับแขกผู้มาเยือนไม่ว่าจะเป็นพระหรือชาวบ้านก็นิยมนับถือว่าการต้อนรับเป็นความดี เป็นเครื่องสมานสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จะเห็นได้ว่าการต้อนรับด้วยอามิสปฏิสันถารจึงเป็นธรรมเนียมของไทยดังสำนวนไทยที่ว่า “อันธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ต้อนรับกระทำอามิสปฏิสันถารและธัมมปฏิสันถารแก่ผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยที่ดีงาม ตามสมควรแก่ผู้มาเยือนแล้วทำให้ผู้มาเยือนประทับใจรู้สึกดี มีความสุขยิ่งขึ้นและอยากจะกลับมาเยือนอีกครั้ง และยังส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ เพื่อแม่ มิตรไมตรี ความสุข ความสามัคคี ความสงบ ประโยชน์สูงสุดคือการบรรลุมรรคผล นิพพาน

สรุป

การปฏิสันถารหรือเรียกอีกอย่างว่าการต้อนรับ เป็นการต้อนรับแขกผู้มาเยือน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีอย่างเหมาะสมด้วยกาย วาจา ใจและก่อให้เกิดความซาบซึ้งในอัธยาศัยไมตรี โดยแบ่งเป็นการต้อนรับด้วยอามิส (อามิสปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับทางกาย กล่าวคือ การต้อนรับหรือรับรองผู้มาเยือนด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค และการต้อนรับด้วยธรรม (ธัมมปฏิสันถาร) คือ การต้อนรับทางใจ กล่าวคือ เป็นการต้อนรับและสนทนาด้วยธรรม การแบ่งปันธรรม การให้คำปรึกษาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะที่กล่าวได้ว่ามีคุณค่ายิ่งเพราะนอกเหนือจากการต้อนรับแล้วยังเป็นการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ปฏิสันถารจึงมีความสำคัญยิ่งในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนให้ดี ต้องหมั่นดูแลต้อนรับด้วยจิตใจที่เบิกบานแจ่มใส เพราะจะทำให้ผู้ที่มาเยือนรู้สึกสบายใจ มีความสุข นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าการต้อนรับมีสำคัญต่อผู้ทำหน้าที่ต้อนรับเพราะผู้ต้อนรับควรนำเอาพระรัตนตรัยมาอยู่ภายในจิตใจตนเองก่อน จึงจะแสดงออกมาพร้อมที่จะให้การต้อนรับผู้มาเยือนด้วยการแบ่งปันความสุข ซึ่งถือได้ว่าเป็นกุญแจพิเศษแห่งการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยความรักและปรารถนาดีจากผู้ต้อนรับ จนทำให้ผู้มาเยือนเกิดความเลื่อมใสและประทับใจพร้อมที่จะรับเอาอามิสปฏิสันถารและธัมมปฏิสันถารกลับไปปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า วัดเป็นศาสนสถานที่พุทธศาสนิกชนศรัทธาและเลื่อมใสในการเข้าไปประกอบศาสนพิธีและเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางวัดจัดเพื่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและประชาสัมพันธ์เผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนั้น วัดในประเทศไทยควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังกฤษฎาสมณेरหรืออุบาสิกอุบาสิกาเป็นผู้ทำหน้าที่ปฏิสันถารประจำวัด ทั้ง 2 แผนก คือ แผนกอามิสปฏิสันถารและแผนกธัมมปฏิสันถาร

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิเคราะห์มารยาทในการปฏิสังขารในสังคมไทย เพื่อมิตรภาพของการอยู่ร่วมกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมไทย ดังนั้น มารยาทในการต้อนรับที่คนในสังคมต้องรู้และเข้าใจในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยอันดีงาม ตามสมควรแก่ผู้มาเยือน ทำให้เกิดความประทับใจในการต้อนรับ และควรนำผลจากการวิเคราะห์มารยาทในการปฏิสังขารมาจัดทำเป็นคู่มือเพื่อเผยแพร่และนำไปใช้เป็นแนวปฏิบัติเดียวกัน

2.2 ศึกษาวิเคราะห์ัมมปฏิสังขารกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา อันเนื่องจากในสมัยพุทธกาล มีประวัติของพุทธสาวก อุบาสกและอุบาสิกามีพระพุทธเจ้าทรงให้การต้อนรับด้วยอัมมปฏิสังขาร หลังจากแสดงธรรมจบผู้มาเยี่ยมเยียนก็ได้บรรลุธรรม ดังนั้น คุณของอัมมปฏิสังขารจึงเป็นอานิสงส์ยิ่งที่ควรศึกษาวิเคราะห์ร่วมกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- ชัยพร มีทวี และเพชรเดช เสมานู. (2565). การให้บริการประชาชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของ สำนักงานข้าง
รังวัดเอกชนในกำกับกระทรวงมหาดไทย เขตเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารรัฐศาสตร์สาส์น*.
1(1), 59-72.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์ช่อระกา.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). (2545). *มงคล 38 ประการ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุชิน สุธิโว. (2546). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอภิพล อภิพล. (2562). *แนวทางการส่งเสริมจิตสำนึกหลักพิธีกรรม 5 ในสังคมไทยปัจจุบัน*. *วารสาร
สังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*. 3(1), 1-16.
- พระอภิชัย อภิวัฒน์. (2559). การประยุกต์ใช้หลักการวธธรรม เพื่อการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข. *วารสาร
สันติศึกษาปริทรรศน์*. 9(2), 174-187.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรรณิดา สงขาว และพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2563). กระบวนการให้คำปรึกษาของนักโหราศาสตร์ในสมาคมโหราศาสตร์นานาชาติ ด้วยหลักพุทธสันติวิธี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*. 8(4), 1539-1551.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2556). *วินัยมุขเล่ม 3*. พิมพ์ครั้งที่ 33. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สฤณีเทพ สุขแก้ว. (2561). สมรรถนะในการปฏิบัติงานต้อนรับส่วนหน้าของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา สาขาวิชาการโรงแรม. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*. 12(2), 1-19.

सानุ มหัทธนาตุล และสรिता มหัทธนาตุลย์. (2562). การเสริมสร้างสุขภาวะองค์กรรวมเพื่อวิถีชีวิตที่สมดุลตามแนวพุทธจิตวิทยา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*. 6(3), 1161-1172.

सानุ มหัทธนาตุล. (2561). ศิลห้: เกณฑ์ชี้วัดและการเสริมสร้างสันติสุขของบุคคลและสังคม. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 7(2), 605-616.

อนุรักษ์ สาแก้ว. (2560). การพัฒนารูปแบบพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*. 6(2), 73-84.

ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง

พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

A Study of Buddhamma on the Murals in the Uposatha of

Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalaram

¹พระมหาวชิระ ญาณสุธี (เสนาะเสียง), ²พระสุธีรัตนบัณฑิต,

³แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม และ ⁴พระศรีวินยาภรณ์

¹Phramaha Vajira Yannasuthi (Sanaoseing), ²Phra Suthiratanabundit,

³Maechee Kritsana Raksachom, and ⁴Phra Srivinayaphon

^{1,2,3}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

⁴Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's Email: wacharasanaoseing@gmail.com

Received: May 15, 2024; **Revised:** July 30, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม 2) เพื่อศึกษาประวัติพระสาวกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม 3) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็น การวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ผลการศึกษาพบว่า 1) จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเขียนเรื่องราวประวัติของพระสาวกเอตทัคคะ 41 รูป ที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่างแต่ละช่อง ไม้จำนวน 26 ช่องเนื้อหาของเรื่องในจิตรกรรมมาจากคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย มีการทำจารึกเป็นเรื่องย่อของภาพจิตรกรรมแต่ละภาพ 2) ภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวกับพระสาวก 3 รูป ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ (เอตทัคคะทางถือธุดงค์เคร่งครัด) พระอุบาลีเถระ (เอตทัคคะฝ่ายวินัย) พระอานนทเถระ (เอตทัคคะ 5 ประการคือ พหูสูต สติ คติ ธิติ อุပ္ปฐาก) ซึ่งภาพจิตรกรรมทั้ง 3 ภาพนั้น สอดคล้องกับประวัติของพระเถระทั้ง 3 รูป ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก 3) มีหลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพระสาวก 3 รูป (1) เกี่ยวกับพระมหากัสสปเถระ ได้แก่ สังสารวัฏ ศีล สมาธิ ปัญญา (สํารวมในศีล ยิงด้วยธรรม หิริ-ความละอาย โอตตัปปะ-ความเกรงกลัวการ ทำบาป ความเพียร-วิริยสังวร สํารวมด้วยสติ-สติสังวร) สัปปายะ 7 ข้อ (อาวาส โคจร ภัตตสละ บุคคล โภชนา

อุตุ และ อิริยาบถ) ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญรักษาสมาธิและความพอเพียง (2) เกี่ยวกับพระอุบาลีเถระ ได้แก่ ความศรัทธา, การละมานะ-การละการถือตัว การบวชถือว่าเป็นการศึกษา (3) เกี่ยวกับพระอานนทเถระ ได้แก่ ความเสียสละ กัลยาณมิตร ปรีโธมตะ ความไม่ประมาท

คำสำคัญ: จิตรกรรมฝาผนัง; พระสาวกเอตทัคคะ; หลักพุทธธรรม

Abstract

In this study, three objectives were proposedly made, 1) to study the history of the murals in the ubosot of Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram, 2) to study the disciples represent in the murals of Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram, and 3) to study the Buddhamma represent in the murals of the ubosot of Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram. The study employed documentary research by studying related data from Tipiṭaka, Commentaries and special books.

From the study, the finding showed that the mural paintings were depicted at the 26 interior bays between the doors and windows of ubosot which are represent the stories of 41 major disciples of the Lord Bhudda (Ettakka). The murals were depicted the major disciples history which comes from the Anguttaranikaya scriptures in Tipiṭaka. An inscription was made with a summary of each mural. This study focus on the 3 disciple's mural paintings are Phramaha Kassapa who is the monk grate intakeing to road as form of merit-making, Phra Upali who is the great in displines, Pra Anada who had five great qualities, which are related information from Tipiṭaka, Commentaries. There are Buddhist principles hidden in murals about three disciples: (1) related to Phramaha Kassapa i.e. 1. Vaṭṭa (the triple round) 2. Morality Concentration and Wisdom (virtue as restraint , restraint by mindfulness restraint by energy) 3. Sappāya (thing favourable to mental development are suitable abode, suitable resort, suitable speech, suitable food, suitable climate and suitable posture 4. Sufficient. (2) related to Phra Upali i.e. Faith, Devote conceit, Dhamma study as monkhood. (3) related to Phra Ananda i.e. Sacrifice, Kalyāṇamittatā, Yonisomanasikāra.

Keywords: Mural paintings; Major disciples of the Lord Bhudda (Ettakka); Buddhist principles

บทนำ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง ทิศเหนือจดถนนท้ายวัง ทิศตะวันออกจดถนนสนามไชย ทิศใต้จดถนนเศรษฐการ ทิศตะวันตกจดถนนมหาธาตุ ได้แบ่งเป็น 2 เขต ได้แก่ เขตพุทธาวาส กับเขตสังฆาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามสร้างขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระเพทราชา ระหว่าง พ.ศ. 2231-2246 กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าใครเป็นผู้สร้าง เดิมมีชื่อว่า “วัดโพธาราม” ตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ตำบลบางกอก เมืองธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2331 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสถาปนาเมืองธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวง และกำหนดเขตเป็นบริเวณทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา วัดโพธารามตั้งอยู่ในเขตกำแพงพระนครฝั่งตะวันออก จึงเป็นพระอารามหลวง และได้มีพระราชอาณัติปกครองพระอารามตั้งแต่นั้นมา (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2552) ครั้นถึงสมัยกรุงศรีรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางเจ้าทรงกรม ช่างสิบหมู่อำนวยการบูรณะปฏิสังขรณ์ เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2331 ทรงใช้เวลา 7 ปี 5 เดือน

28 วัน จึงแล้วเสร็จ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการฉลองเมื่อ พ.ศ. 2344 พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ต่อมา พ.ศ. 2375 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ นานถึง 16 ปี 7 เดือน โดยขยายเขตพระอารามด้านทิศใต้ และทิศตะวันตก (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2552) ปัจจุบัน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นวัดประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พิพัฒน์ พงศ์พิพร, 2525) และเคยเป็นพระอารามที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์และสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์เดียว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย (ราชกิจจานุเบกษา, 2464)

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้รับถ่ายทอดด้วยวิธีต่าง ๆ มานานนับพันปีทั้งในรูปแบบของการถ่ายทอดผ่านพุทธสาวก ที่มีหน้าที่ในการเผยแผ่โดยการแสดงธรรม การอธิบาย การถ่ายทอดผ่านคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งมีหลักธรรมที่สำคัญปรากฏอยู่ประกอบไปด้วย พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก จำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ และในปัจจุบันได้มีสื่อสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิ สื่อวิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง สื่อสิ่งพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เป็นต้น แต่ก็ยังมีสื่ออีกชนิดหนึ่งที่มีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ จิตรกรรมฝาผนัง (พระพงศักร์ อภิขิโว (รุ่งสง), 2549)

จิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อสำคัญอย่างหนึ่ง ที่มีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมะทางพระพุทธศาสนาที่ผู้วาดหรือจิตรกรได้สื่อออกมาทางภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยมีเนื้อหาหรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาในเรื่องต่าง ๆ อาทิ พุทธประวัติ สาวกประวัติ นิทานชาดกที่เป็นคติทางธรรมที่เตือนใจพุทธศาสนิกชน อีกทั้งภาพจิตรกรรมที่ จิตรกรทั้งหลายเหล่านั้นสื่อถึงคุณค่า ทั้งทางด้านสุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติความเชื่อ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง ที่สามารถหล่อหลอมและต่อยอดถึงอุดมการณ์ทางการเมือง ความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ในอดีตให้แก่คนรุ่นหลังได้อย่างไม่รู้ตัว (สมชาติ มณีโชติ, 2529) อีกด้วย แต่ในปัจจุบันจิตรกรรมฝาผนังได้ถูกลดบทบาทลงไปเหลือเพียงแค่บทบาทในด้านความงามทางด้านศิลปะเท่านั้น โดยคนรุ่นใหม่มิได้เห็นคุณค่าของภาพจิตรกรรมฝาผนังในแง่ของการเป็นสื่อในบทบาทการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร ประกอบกับความนิยมศิลปะแนวใหม่ที่เป็นรูปแบบของศิลปะนามธรรมส่งผลให้จิตรกรรมฝาผนังได้ถูกจำกัดบทบาทอยู่เพียงแต่ภายในวัดเท่านั้น และเริ่มที่จะสูญหายลบเลือนไป นอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นมาใหม่ก็ยังเป็นการลอกเลียนแบบของเดิม โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจในความหมายที่แฝงอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้น จึงทำให้สื่อภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นจากที่เป็นอยู่แต่อย่างใด ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาและทำความเข้าใจภาพจิตรกรรมฝาผนังในฐานะที่เป็นสื่อที่มีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมะทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ได้ถ่ายทอดเนื้อหาธรรมะที่สำคัญไปยังผู้ดูหรือผู้ชมนับตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน และเนื้อหาที่นำมาถ่ายทอดมักเป็นนิทานชาดก หรือเป็นพุทธประวัติ สาวกประวัติตอนต่าง ๆ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่

มีโอกาสได้เข้ามาชมภาพจิตรกรรมฝาผนังจากพระอุโบสถหรือฝาผนังที่ต่าง ๆ ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิจัยประวัติความเป็นมาของวัดพระเชตุพนฯ และจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นผลงานจิตรกรรมฝาผนังในยุคแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่นำเรื่องราวประวัติของพระสาวกที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาเขียนไว้ที่ฝาผนังพระอุโบสถ เพื่อความเข้าใจความหมายถึงภาพในจิตรกรรมที่ทรงคุณค่าด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชนได้ทราบประวัติพระสาวกและหลักพุทธธรรมที่ทรงคุณค่าของพระพุทธเจ้าผ่านสื่อจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อเป็นวิทยานุคติแก่ปวงนิมาชนตาคนรุ่นหลังสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
2. เพื่อศึกษาประวัติพระสาวกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
3. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลในเอกสารคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตงานวิจัยมี 2 ด้าน คือ (1) ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาประวัติจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ศึกษาประวัติพระสาวกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้แก่พระสาวกเอตทัคคะ 3 รูป ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ และศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (2) ขอบเขตด้านเอกสาร ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วรรณกรรมพุทธธรรม เอกสารตำราวิชาการ บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และหนังสือประวัติศาสตร์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน พระอุโบสถวัดโพธิ์ ขั้นตอนการวิจัยมีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากแหล่งที่เกี่ยวข้อง โดยที่ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล ที่เกี่ยวข้องได้แก่ เอกสารคัมภีร์ และงานวิจัยต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์โดยนำข้อมูลของจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ประวัติของพระสาวกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และหลักธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ขั้นตอนที่ 3 นำมาเรียบเรียงวิเคราะห์กับพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 4 สรุปนำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่าจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 สมัยนั้นได้รับการสถาปนาอาคารถาวรวัตถุขึ้นเป็นจำนวนมากพร้อมกันนี้ก็เกิดจิตรกรรมฝาผนังบอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา พระราชนิยม และคติความเชื่อผู้คนในสมัยแรกแห่งการสร้างบ้านแปลงเมือง เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ครั้นต่อมารัชกาลที่ 3 ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่และสถาปนาอาคารถาวรวัตถุเพิ่มขึ้นอีก จึงทำให้เกิดจิตรกรรมแบบใหม่โดยผ่านคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งได้รับการยกย่องในฝีมือช่างยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า มีฝีมือยอดเยี่ยม วิจิตรตระการตา สะท้อนถึงลักษณะและเทคนิคจิตรกรรมไทยได้เป็นอย่างดี ทั้งในด้านการจัดองค์ประกอบของภาพ ทศนิยมภาพแบบโบราณ สี และสกุลช่าง ที่สำคัญคือ ความลึกซึ้งในเนื้อหาของจิตรกรรมที่นำเสนอเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาและคติชาวบ้าน รวมถึงการแทรกภาพวิถีชีวิตคนไทยในยุคสมัยนั้น ที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ ทั้งชาวจีนและชาวยุโรป ความงดงามของจิตรกรรมฝาผนังวัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ 3 นี้เกิดจากฝีมือของจิตรกรที่เป็นช่างหลวงทั้งสิ้น จากหลักฐานในจารึกโคลงต้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ทำให้ทราบว่าช่างหลวงเหล่านั้นล้วนแต่เป็นพระสงฆ์ที่คัดเลือกมาจากวัดต่าง ๆ ในพระนคร โดยพระสงฆ์สมัยนั้นจึงนิยมร่ำเรียนวิชาช่าง ที่เรียกว่า วิชาฉกรรกรรม ด้วยเหตุนี้จิตรกรรมฝาผนังวัดพระเชตุพนฯ จึงมีความพิเศษโดยเฉพาะเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา

ส่วนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ ได้แสดงถึงการผสมผสานการนำความรู้ทางด้านวรรณกรรมและพระพุทธศาสนา เช่น จิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาอุมางคชาตก หรือเรื่องพระมหาสถชาตก ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนที่ผนังเหนือช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัด ทั้ง 4 ทิศ มีจำนวน 41 ตอน ส่วนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระสาวกเอตทัคคะซึ่งเป็นจิตรกรรมที่เขียนไว้จำนวน 26 ช่องที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่างแต่ละช่อง เนื้อหาของเรื่องราวในจิตรกรรมนี้มีที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาอังคุตตรนิกาย

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่าการศึกษาภาพจิตรกรรมพระสาวกที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ โดยภาพจิตรกรรมมีจำนวน 26 ห้อง และเกี่ยวโยงถึงประวัติเอตทัคคะพระสาวกจำนวน 41 รูป โดยเนื้อหาเกี่ยวโยงกับภาพนั้นพบว่าสอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา อังคุตตรนิกาย นอกจากนี้ได้ศึกษาประวัติของพระสาวก 3 รูป ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอนนทเถระ ที่เกี่ยวโยงกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ ดังต่อไปนี้ (1) พระมหากัสสปเถระ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/191/196-203) เป็นบุตรกบิลพราหมณ์กัสสปโคตร มีชื่อว่าปิปลิ พออายุครบ 20 ปี บิดาได้ไปส่งขอนางภัททกาปิลานี อายุ 16 ปีเป็นบุตรพราหมณ์โกสิยะโคตร นางเป็นหญิงสาวที่รูปร่างงดงาม หลังจากแต่งงานกันแล้วทั้งสองนั้นอยู่ร่วมกันเท่านั้นไม่ได้มีความเกี่ยวข้องทาง

การมรณเฑาะว์นั้นทั้งสองคนจึงไม่มีบุตรและธิดาด้วยกัน ต่อมาบิดามารดาเสียชีวิตปีผลิมาณพได้ครอบครองสมบัติและดูแลกิจการงานสืบทอดจากบิดามารดา ทั้งสองต่างก็มีความเห็นร่วมกันจึงออกบวชได้ถือเพศเป็นบรรพชิต ในขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวีหารทรงทราบถึงเหตุของปีผลิมาณพกับภททกาปิลาณีได้แยกทางกันและออกบวช พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปประทับนั่งรอรับที่ใต้ร่มไทรเรียกว่า พุทฺตนิโครธ ซึ่งอยู่ในระหว่างกรุงราชคฤห์และเมืองนาลันทา ระหว่างทางพระมหากัสสปะเดินมานั้นเมื่อเห็นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ด้วยอาการสงบสง่างามจึงมีความเลื่อมใสได้เปล่งวาจาประกาศขอให้ได้ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พระพุทธเจ้าทรงประทานการบวชด้วยการประทานโอวาท 3 ข้อว่า 1) กัสสปะเธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียดและความเกรงใจไว้ในภิกษุที่เป็นผู้เฒ่า ปานกลาง และผู้บวชใหม่อย่างดีที่สุด 2) เราจักฟังธรรมซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักตั้งใจฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเนื้อความ 3) เราจักไม่ละสติ ที่เป็นไปในกาย คือ พิจารณาเอาร่างกายเป็นอารมณ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 16/144/233) แต่สำหรับการบวชของพระมหากัสสปะ พระองค์ทรงประทานการบวช โดยให้โอวาท 3 ข้อ เรียกว่า โอวาทปฏิบัติคหณุปสัมปทาอันเป็นวิธีบวชอีกแบบหนึ่งซึ่งการบวชลักษณะแบบนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตบวชให้เฉพาะพระมหากัสสปะเท่านั้น (บรรจบ บรรณรุจิ, 2536) (2) พระอุบาลีเถระ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/228/324-325) เกิดในครอบครัวของช่างกลบกลชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ได้เป็นพนักงานภูษามาลาของเจ้าศากยวงศ์ในเมืองกบิลพัสดุ์ ท่านเป็นช่างตัดพระเกศาประจำพระองค์ของเจ้าชายศักยะทั้ง 5 คือ เจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนुरुทธะ เจ้าชายอนันทะ เจ้าชายภคเจ้าชายกิมพิละ และเจ้าชายโกถิยวงศ์ คือ เจ้าชายเทวทัต ท่านเป็นที่โปรดปรานจากเจ้าชายเหล่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่นิโครธารามมหาวีหาร ณ เมืองกบิลพัสดุ์ ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดาและเหล่าพระญาติ ในครั้งนั้นนายภูษามาลาอุบาลีได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า จึงเกิดความเลื่อมใสพระพุทธเจ้า เนื่องด้วยเจ้าชายทั้งหมดมีพระประสงค์จะออกบวชติดตามพระพุทธเจ้า จึงได้พานายอุบาลีพนักงานภูษามาลาผู้รับใช้ใกล้ชิด และพระพุทธเจ้าโปรดให้อุบาลีผู้เป็นช่างกลบกลบวชก่อน แล้วจึงให้ศากยกุมารบวชภายหลัง (พระธรรมโกศาจารย์, 2528) นักวิชาการบางท่านกล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงบวชให้อุบาลีก่อนด้วยวิธีบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นจึงทรงบวชให้เจ้าชายศากยะภายหลัง (บรรจบ บรรณรุจิ, 2536) ส่วนการบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ของพระอุบาลีเถระ เมื่อบวชแล้วได้เรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้า จึงได้ขออนุญาตไปอยู่ป่าแต่พระพุทธเจ้าทรงไม่อนุญาตด้วยเหตุผลว่าเสนาสนะที่เจียบสงัดในป่าใหญ่อยู่ลำบากทำความเจียบสงัดได้ยาก การอยู่ผู้เดียวเป็นของยินดียิ่งได้ยากป่าเห็นจะชักนำจิตของภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิหวาดหวั่น จะทำให้ภิกษุจมลงและฟุ้งซ่าน ต่อเมื่อภิกษุนั้นได้สมาธิบรรลุปฐมฌาน พุติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสนัญจายตนฌาน วิญญูณัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน และเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน บรรลุตัญญาเวทิตินิโรธ อาสวะของภิกษุนั้นสิ้นไป จึงควรที่จะเข้าไปอาศัยอยู่ในป่าอันเจียบสงัด รับสั่งให้พระ อุบาลีอยู่ในสงฆ์ เพราะเมื่ออยู่ในสงฆ์ความสำราญจักมี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 24/99/232-240) (3) พระอนันทเถระ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/219-223/301-323) เป็นพระโอรสของพระเจ้า“สุกโกทนะ” แห่งราชวงศ์ศากยะเป็นพระอนุชาของพระเจ้า

“สุทโธนะ” ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระพุทธเจ้า (พระโคตมะ) ดังนั้นพระอานนท์จึงมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า ที่ได้ชื่อว่า “พระอานนท์” เพราะว่าเมื่อคราวที่พระอานนท์ประสูตินั้นเหล่าพระญาติทั้งหลายมีความปีติยินดีและร่าเริงบันเทิงใจกันอย่างถ้วนหน้า (อรรถกถาอังคุตตรนิกายภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/219-223/301) พระอานนท์เถระท่านออกบวชโดยการชักชวนของเจ้าชายอนรุทธะแห่งราชวงศ์ศากยะ (อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/219-223/301) ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปเมืองกบิลพัสดุ์หลังจากพรรษาที่ 2 แห่งการตรัสรู้เพื่อไปโปรดพระพุทธบิดาคือพระเจ้าสุทโธทนะและเหล่าหมู่พระญาติทั้งหลาย ขณะนั้นเจ้าชายอานนท์กับเจ้าชายอนรุทธะพร้อมกับเจ้าชายฝ่ายศากยะวงศ์และเจ้าชายฝ่ายโกลิยะวงศ์พร้อมใจกันเสด็จออกผนวชพร้อมด้วยนายอุบาลีผู้เป็นพนักงานฝ่ายภูษามาลา ได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งขณะนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงประทับอยู่ที่อนุปิยัมพวันแคว้นของเจ้ามัลละ การบรรลุโสดาปัตติผลของพระอานนท์เถระ ได้มีหลักฐานที่ปรากฏอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ท่านได้บรรลุธรรมจากการสดับรับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงภายในพรรษาแรกตามที่มีปรากฏอยู่ในธรรมบท (อรรถกถาธรรมบทภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/131) การบรรลุพระอรหัตตผลของท่านพระอานนท์เป็นการบรรลุธรรมที่แปลกกว่าการบรรลุธรรมของพระอรหัตตผลสาวกผู้อื่น ๆ ท่านบรรลุธรรมผู้เป็นพระอรหัตตผลในขณะที่ท่านกำลังล้มตัวลงนอนซึ่งเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง การบรรลุธรรมของท่านพระอานนท์เถระเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว 3 เดือนและก่อนที่จะมีการทำปฐมสังคายนา(การทำสังคายนาครั้งที่ 1) เพียง1วัน(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 7/438/377)

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถที่เกี่ยวข้องกับพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานนท์เถระ โดยจะวิเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระสาวกทั้ง 3 รูปเชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังนี้

(1) ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระมหากัสสปเถระผู้เป็นเอตทัคคะตามข้อความที่ปรากฏในเอตทัคควรรคว่า “มหากัสสปะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ทรงธุดงค์และสรรเสริญคุณแห่งธุดงค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/191/25) เป็นภาพจิตรกรรมที่ปรากฏบนฝาผนังห้องที่ 3 เป็นการเล่าเรื่อง 7 ตอนคือ 1) ภาพพราหมณ์ทั้งหลายนำรูปหล่อของสตรีที่ทำด้วยทองคำออกตามหาสตรีที่มีความสวยงามเหมือนรูปหล่อทองคำโดยอุบายของปิณฑลิมาณพเพื่อจะวิวาห์กับสตรีที่มีลักษณะดังรูปปั้นทองคำ 2) ภาพของปิณฑลิมาณพนั่งเสียด้านางภัททกาปิลานีผู้เป็นภรรยาในวันวิวาห์ 3) ภาพปิณฑลิมาณพกับนางภัททกาปิลานีนอนในห้องหอโดยมีหมอนก้นกลางทั้งสองนอนไม่หลับตลอดคืนเพราะกลัวจะถูกตัวกันและกัน 4) ภาพอุปสมบทโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้บวชให้พระมหากัสสปเพราะทรงเล็งเห็นว่าพระมหากัสสปเป็นผู้หนักแน่นในพระธรรมวินัยและรักษาริยวงศ์ธุดงค์วัตร พระพุทธเจ้าจึงได้ประทานการบวชด้วยโอวาท 3 ประการ ซึ่งโอวาท 3 ประการนี้เป็นเหตุให้บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา 5) ภาพพระมหากัสสปแบกกลดสะพายบาตรแสดงถึงธุดงค์วัตร 6) ภาพสอนธุดงค์ 7) ภาพพระพุทธเจ้าประทานผ้าสังฆาฏิแก่พระมหากัสสปเถระ มีหลักธรรมที่ซ่อนในภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระมหากัสสปเถระ ดังนี้

รายละเอียดในภาพ	หลักธรรม
-ภาพพราหมณ์ทั้งหลายนำรูปหล่อของสตรีที่ทำด้วยทองคำออกตามหาสตรีที่มีความสวยงามเหมือนรูปหล่อทองคำโดยอุบายของปิปผลิมาณพเพื่อจะวิวาห์กับสตรีที่มีลักษณะดังรูปปั้นทองคำภาพของปิปผลิมาณพนั่งเสี้อยู่กับนางภัททกาปิลานีผู้เป็นภรรยาในวันวิวาห์ -ภาพปิปผลิมาณพกับนางภัททกาปิลานีนอนในห้องหอโดยมีหมอนกั้นกลางทั้งสองนอนไม่หลับตลอดคืนเพราะกลัวจะถูกตัวกันและกัน	สังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิดในโลกหรือในภพต่างๆ
-ภาพอุปสมบทโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้บวชให้ด้วยโอวาท 3 ประการ	-หิริ โอตตัปปะ ความละอาย กลัวต่อบาป คือให้สำรวมในศีล -วิริยสังวร สำรวมด้วยความเพียร -สติสังวร สำรวมด้วยสติ 3 สิ่งนี้ทำให้สมบุรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา
-ภาพพระมหากัสสปแบกกถสละพวยบาตรแสดงถึงธุดงค์วัตร -ภาพสอนธุดงค์	-การธุดงค์เพื่อการกำจัดกิเลส (ธุดวาทะ) ธรรมเครื่องกำจัดกิเลส (ธุดัมมะ) -หลักธุดงค์ 13 ข้อ -สัปปายะ 7 ข้อ ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญและรักษาสมาธิ ได้แก่ โคจร ภัตตสละ บุคคล โภชนา อตุ และอิริยาบถ
-ภาพพระพุทธเจ้าประทานผ้าสังฆาฏิแก่พระมหากัสสปเถระ	-ความพอเพียงสำหรับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ (หลักมัชฌิมา)

(2) ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระอุบาลีเถระปรากฏบนฝาผนังเล่าเรื่องจำนวน 3 ตอนคือ 1) ภาพอุบาลีช่างกลบไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลขออุปสมบทพร้อมกับเจ้าศากยยะ 6 พระองค์ 2) ภาพพระอุบาลีวินิจฉัยคดีนางภิกขุณีผู้เป็นมารดาพระกุมารกัสสปะ 3) ภาพพระพุทธเจ้าประทานตำแหน่งเอตทัคคะด้านผู้ทรงพระวินัยแก่พระอุบาลี มีหลักธรรมที่ซ่อนในภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระอุบาลีเถระ ดังนี้

รายละเอียดในภาพ	หลักธรรม
-ภาพอุบลีช่างกลบไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลขออุปสมบทพร้อมกับเจ้าศากย 6 พระองค์	-ความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า -การละมานะ (การถือตัว) โดยการใช้การเคารพเป็นอุบายในการลดมานะของบุคคล -การเคารพผู้มีพรรษามากกว่าเป็นการเคารพในความรู้ เพราะการบวชถือว่าการศึกษาดังนั้นผู้ที่บวชก่อนเสมือนว่ามีความรู้สูงกว่า
-ภาพพระอุบลีวินิจฉัยคดีนางภิกขุณีผู้เป็นมารดาพระกุมารกัสสปะ	-โยนิโสมนสิการ คือการพิจารณาเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปลำดับจนถึงต้นเหตุ
-ภาพพระพุทธเจ้าประทานตำแหน่งเอตทัคคะด้านผู้ทรงพระวินัยแก่พระอุบลี	-สำรวมอินทรีจะทำให้อยู่ในธรรมวินัยครบถ้วน

(3) ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏบนฝาผนังเป็นการเล่าเรื่องการเล่าเรื่องจำนวน 3 ตอน คือ 1) ภาพเล่าเรื่องพระอานนท์ทูลขอพร 8 ประการจากพระพุทธเจ้า 2) ภาพเล่าเรื่องพระอานนท์ถวายการอุปฐากพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิด 3) ภาพพระนาคสมาระถูกโจรทำร้ายแย่งบริขาร หลักธรรมที่ซ่อนในภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพระอานนท์เถระ

รายละเอียดในภาพ	หลักธรรม
-ภาพพระอานนท์ทูลขอพร 8 ประการจากพระพุทธเจ้า	ความเสียสละ ต้องการงานปิดทองหลังพระ
-ภาพพระอานนท์ถวายอุปฐากพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิด	ด้วยใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระสัพพัญญู (กัลยาณมิตร ปรโตโฆสะ) - เป็นเลิศในทางพหูสูตร คือ การได้ยินมากได้ฟังมาก - เป็นเลิศในทางมัสติ คือ มีความจำเป็นเลิศ - เป็นเลิศในทางคติ คือ เป็นผู้รู้จักหลักการในการเรียนรู้ - เป็นเลิศในทางธิดิ คือ มีความเพียรเป็นเลิศ - เป็นยอดของภิกษุผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า
-ภาพพระนาคสมาระถูกโจรทำร้ายแย่งบริขาร	-พระนาคสมาระ อยู่บนความประมาท แม้กระทั่งพระพุทธเจ้าได้ทักท้วงแล้ว

1. การศึกษาประวัติจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบว่า จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นการบอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา พระราชนิยม และคติความเชื่อผู้คนในสมัยนั้น ต่อมารัชกาลที่ 3 ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์จิตรกรรมฝาผนังที่มีการผสมผสานระหว่างความรู้ทางด้านวรรณกรรมและพระพุทธศาสนา

เช่น จิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาอุ้มงคชาดก หรือเรื่องพระมหโสดชาดก ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนที่ผนังเหนือช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัด ทั้ง 4 ทิศ มีจำนวน 41 ตอน ส่วน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระสาวกเอตทัคคะจำนวน 26 ช่องที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่างแต่ละช่อง สอดคล้องกับ กวีฏ ตั้งจรัสวงศ์ (2562) ได้สรุปผลการวิจัย เรื่อง “ความหลากหลายของเรื่องราวและการแสดงออกในจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 3” มีใจความหนึ่งพูดถึงเรื่องพระสาวก เอตทัคคะ 41 รูป เป็นเรื่องที่น่าจะเกี่ยวข้องกับความต้องการแสดงตัวอย่างที่ดีและสั่งสอนเหล่าพระสงฆ์ สอดคล้องกับเรื่องมหโสดชาดกที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีสติปัญญา การนำมาเขียนในตำแหน่งผนังระหว่างช่องหน้าต่างที่สามารถชมได้อย่างใกล้ชิด จึงอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้พระสงฆ์เห็นถึงตัวอย่างที่ดีและปฏิบัติตามพระสาวกเอตทัคคะ 41 รูป อีกทั้งภาพพระสาวกเหล่านี้ยังอาจเป็นหนึ่งในการสร้างสัญลักษณ์ให้พระอุโบสถกลายเป็นสังฆมณฑลที่สมบูรณ์ โดยมีพระพุทธรูปประธานเป็นอธิบดีแห่งสังฆมณฑลจากการเขียนเรื่องราวจิตรกรรมฝาผนังที่มีความหลากหลายในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้แสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ในการเขียนที่แตกต่างไปจากในอดีต ที่มุ่งเน้นเพียงการเขียนประวัติของพระพุทธรูปเจ้าทั้งอดีตพระชาติและพระชาติในปัจจุบัน และสอดคล้องกับ พระพงศศักดิ์ อภิขโว (รุ่งสง) (2549) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธรูปศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” พบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ คงแบบแผนของศิลปกรรมสมัยอยุธยาและรัชกาลที่ 3 เป็นภาพเรื่องราวพุทธสาวก 41 รูปบนช่องผนังระหว่างหน้าต่าง ส่วนภาพมหโสดชาดกที่อยู่เหนือช่องผนังขึ้นไปนั้นถือเป็นพระชาติสำคัญ พระชาติหนึ่งในทศชาติ เป็นการบำเพ็ญเพียรเพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและใช้ภาพสื่อเพื่อต้องการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา

2. การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระสาวกเอตทัคคะ พบว่า มีจำนวนทั้งหมด 41 รูป โดยมีภาพเขียนจำนวนทั้งหมด 26 ห้อง ซึ่งภาพเขียนนี้ได้นำประวัติของพระสาวกจากคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เอกทศวรรค โดยเรื่องเล่าเป็นเรื่องภูมิหลังที่เป็นอดีตชาติภูมิหลังที่เป็นชาติปัจจุบันและพุทธสาวกที่ได้รับเอตทัคคะ ในภาพเขียนทั้งหมดมีประวัติของพระสาวก 3 รูป คือ พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ สอดคล้องกับ เสมอชัย พูลสุวรรณ (2539) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24” เกี่ยวกับการเขียนเรื่องประวัติพระสาวกเอตทัคคะ 41 พระองค์ภายในพระอุโบสถ และประวัติพระสาวิกาสอนเอตทัคคะ 13 องค์ อุบาสกเอตทัคคะ 10 คน และอุบาสิกาเอตทัคคะ 10 คน ภายในพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ที่วัดพระเชตุพนฯ แต่งงานจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเขียนกลุ่มพระสาวกที่ได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในแต่ละด้านด้วย ซึ่งอาจมองได้ว่าเพื่อแสดงให้เห็นบุคคลที่เป็นตัวอย่างที่ดีเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม สน สิมารัง (2549) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พิจารณาจิตรกรรมฝาผนัง วัดสุทัศน์เทพวรารามและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ว่า ในส่วนผนังระหว่างช่องหน้าต่างมีการเขียนเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ 41 พระองค์ และแทรกเรื่องราวพุทธประวัติของพระศรีศากยมุนีลงไปด้วย แต่น่าสังเกตว่ามีเพียงผนังช่องแรก ที่มีการเขียนเรื่องราวพุทธประวัติ สาเหตุของการไม่เน้นเหตุการณ์ทางพุทธประวัตินี้สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์เลือกเขียน

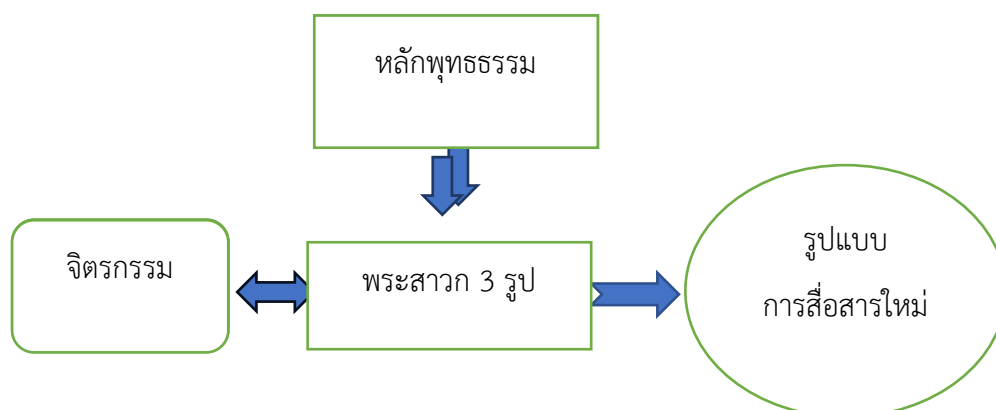
ภาพประวัติพระสาวก เพื่อเป็นการอนุสติเตือนพระภิกษุที่มาทำอุโบสถสังฆกรรมและทำกิจวัตรประจำวันได้ถือ เป็นแบบอย่างปฏิบัติ

3. พบว่าหลักพุทธธรรมที่ซ่อนอยู่ในภาพเขียนที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกและอรรถ

กถา ได้แก่ ศรัทธา มานะ การเคารพนอบน้อม โยนิโสมนสิการ การสำรวมอินทรีย์ ความเสียสละ กัลยาณมิตร พรโตโฆสะ ความประมาท และสังสารวัฏ-การเวียนว่ายตายเกิดในแต่ละภพชาติ สอดคล้องกับ พระมหาอำพล บุตดาสาร (2546) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณลักษณะเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาและพุทธศิลป์ จากภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องบาลีชาดก วัดเครือวัลย์วรวิหาร” พบว่า จิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องบาลี ชาดก วัดเครือวัลย์วรวิหาร เป็นภาพเขียนฝีมือช่างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ซึ่งนอกจากจะแฝงไว้ด้วยหลักพุทธปรัชญาทั้งในส่วนของสังขธรรมและจริยธรรม กล่าวคือจริยธรรมมี 3 ระดับ ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูงสุด และในส่วนสังขธรรม ได้แก่ สังขธรรมว่าด้วยธรรมชาติของโลก และชีวิต สังขธรรมว่าด้วยอุดมคติแห่งชีวิต และสังขธรรมว่าด้วยกฎแห่งกรรมแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยแนวความคิดทางพุทธ ศิลป์ กล่าวคือ ช่างหรือจิตรกรเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องบาลีชาดกขึ้นเป็นสื่อหรืออุปกรณ์ในการสอน ธรรมะ และสอดคล้องกับ ปรีชญานิ ประสพเนตร (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนัง มรดกสะท้อน ความคิดทางวัฒนธรรม” พบว่า จิตรกรรมเป็นผลงานทางวัฒนธรรมเป็นการแสดงเรื่องราวในพระพุทธศาสนา คือเล่าเรื่องประวัติพระพุทเจ้าหรือประวัติพระโพธิสัตว์ ในชาติก่อนที่แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมี 10 ประการ และหลักพุทธธรรมก่อนที่จะจุติมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการศึกษาประวัติจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ ประวัติพระสาวกที่ปรากฏใน จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ และวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังพระ อุโบสถวัดพระเชตุพนฯ ผู้วิจัยพบว่า การนำประวัติพระสาวกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังและหลักพุทธธรรมที่ มีความสอดคล้องกับคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมาสร้างสรรค์สื่อการสอนและการเรียนรู้ โดยนำเสนอเป็น รูปภาพเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นและสอดคล้องกับบริบทของสังคมในยุคนี้จึงได้ชุดความรู้ของ “การพัฒนาความรู้ หลักพุทธธรรมโดยใช้จิตรกรรมฝาผนังเป็นชุดความคิดสื่อสารด้วยภาพ”

สรุป

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นวัดที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังอันทรงคุณค่าที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้บอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่สื่อให้เห็นถึงพุทธประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธสาวกที่ได้รับเอตทัคคะตลอดจนการสื่อถึงพระราชนิยม คติความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ความนิยมและรูปแบบศิลปะในแต่ละยุคสมัย และเจตนาของการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยการอ้างอิงมาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาแฝงด้วยหลักพุทธธรรมคำสอนที่พุทธศาสนิกชนหรือผู้พบเห็นนอกจากจะได้ศึกษาเรียนรู้ตามหลักวิชาการแล้วยังเป็นหลักฐานในการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์อีกด้วย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงถือได้ว่าเป็นการเผยแพร่ธรรมะเป็นหลักแล้วยังสะท้อนถึงความเป็นศิลปะของชาติได้ด้วย และที่สำคัญยิ่งเมื่อศึกษาแล้วมีความเข้าใจในหลักพุทธธรรมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเข้าไปประพฤติปฏิบัติชอบถูกต้องและดีงาม เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมและยังเป็นการรักษาพระพุทธศาสนาไว้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นศูนย์รวมความรู้ทางพระพุทธศาสนาและศิลปะอันทรงคุณค่ายิ่ง ดังนั้น สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สถาบันการศึกษา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน ควรสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการศึกษาเชิงพุทธด้วยการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาดูงานด้านจิตรกรรม เพื่อสร้างเสริมประสบการณ์หรือส่งเสริมการจัดทำหอจดหมายเหตุภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย เพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้าของพุทธศาสนิกชนหรือผู้ที่สนใจในพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาหลักพุทธธรรมบนจารึกฝาผนังในวิหารพระนอนวัดพระเชตุพนฯ เกี่ยวกับพระสาวิกาเอตทัคคะด้วยหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เหตุด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมีเรื่องราวในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่ควรแก่การศึกษาค้นคว้าจึงเป็นประโยชน์ทั้งทางความรู้และทางธรรมยิ่ง

2. ศึกษาหลักพุทธธรรมบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม ด้วยหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เหตุด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ นอกจากจะบอกเล่าเรื่องราวพุทธประวัติ หลักพุทธธรรมแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนที่ถูกถ่ายทอดจากการปฏิบัติตามความเชื่อจนกลายมาเป็นขนบธรรมเนียม

ประเพณี และพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาจึงควรแก่การศึกษาค้นคว้าเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของไทยให้ยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กวิฏ ตั้งจรัสวงศ์. (2562). *ความหลากหลายของเรื่องราวและการแสดงออกในจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 3*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. (2552). *จดหมายเหตุวัดพระเชตุพน สมัยรัชกาลที่ 1-4*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. (2552). *ประวัติศาสตร์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (พ.ศ. 2325-2411)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ. (2562). *พระอุโบสถวัดโพธิ์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2536). *อลีติมหาสาวก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- ปรีชญานี ประสพเนตร. (2542). *จิตรกรรม: สะท้อนความคิดทางวัฒนธรรม*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). (2524). *พระอานนทเถระ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). (2528). *ตำนานพระอรหันต์ 8 ทิศ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- พระพงศ์ศักดิ์ อภิขะโว (รุ่งสง). (2549). *ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2534). *พุทธานุกุศลประวัติ*. พิมพ์ครั้งที่ 28. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอำพล บุคดาสาร. (2546). *การศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาและพุทธศิลป์จากภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องบาลีชาดก วัดเครือวัลย์วรวิหาร*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพัฒน์ พงศ์พิพร. (2525). *พระอารามหลวงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์*. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*. ฉบับพิเศษ กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. 4-5(2), 147-162.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชกิจจานุเบกษา. (2546). *พระบรมราชโองการ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เล่ม 38 ตอน 0 ก.* (12 เมษายน พ.ศ. 2464), 10. (อัดสำเนา).

สน สีมাত্রัง. (2549). *พิจารณาจิตรกรรมฝาผนัง วัดสุทัศน์เทพวรารามและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม* *วิหารพระนอนวัดโพธิ์*. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.

สมชาติ มณีโชติ. (2529). *จิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). *สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ
ร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถ
ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอน
The Development of Learning Activities Using Design Thinking Process and
Buddhist Art in the Community to Enhance Packaging Design
Ability for Grade 4 Students of Ban Jambon School

¹นันทาทิพย์ กันทะวัง และ ²วสันต์ สรรพสุข

^{1,2}Nantatip Kantawang and ²Wasan Sanphasuk

^{1,2}วิทยาลัยการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา

^{1,2}College of Education, University of Phayao.

¹Corresponding Author's Email: 64170772@up.ac.th

Received: May 21, 2024; **Revised:** July 27, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 2) เพื่อศึกษาผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยใช้การวิจัยแบบกึ่งทดลอง กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอน ที่กำลังศึกษาในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 จำนวน 20 คน ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ แบบทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ก่อนเรียนและหลังเรียน และแบบประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1) กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.72 S.D. = 0.06) 2) ผลการทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และมีทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์จากกิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบที่ส่งผลให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ การระดมความคิด สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ และทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์ มีทักษะทุกด้านอยู่ในระดับมากขึ้นไป

กระบวนการคิดเชิงออกแบบ ทำให้ผู้เรียนนำกระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอน มาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยใช้ลวดลายจากแหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน เกิดเป็นชิ้นงานที่สามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชน ผ่านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ เพื่อทำให้เกิดบรรจุภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ มีจุดเด่น เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในชุมชนและต่างถิ่น นำบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบมาทดลองปรับใช้กับสินค้าท้องถิ่นและสินค้าของทางโรงเรียน ทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนและชุมชนได้มากขึ้น

คำสำคัญ: กระบวนการคิดเชิงออกแบบ; แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน; การออกแบบบรรจุภัณฑ์

Abstract

The objectives of this research were: 1) Develop learning activities using the design thinking process with Buddhist art resources in the community to enhance packaging design abilities for students in grades 4, and 2) To study the outcomes of these learning activities. This quasi-experimental research involved 20 students in grade 4 at Ban Jambon School, studying in the 2nd semester of academic year 2023, selected through purposive sampling. The research tools included lesson plans, pre- and post- tests on packaging design, and a packaging design skills assessment form. Data analysis comprised descriptive statistics such as percentage, mean, and standard deviation.

Research results found that: 1) Learning activities using the design thinking process with Buddhist art resources in the community to develop packaging design abilities were highly appropriate ($\bar{X}=4.72$ S.D.= 0.06), and 2) Post-test scores in packaging design were higher than those of the pre-test scores, with a statistical significance of 0.05. The skills obtained from the design thinking process learning activities facilitated students in understanding the packaging usage problems, analysis of such problems, brainstorming solutions, creating prototypes, and testing packaging models. The result was a significant improvement of skills in every aspect. From this research, the researcher will gain new knowledge about the design thinking process. This allows learners to apply the five stages of design thinking to packaging design, utilizing patterns from Buddhist art sources in the community. The outcome is a product that can add value to the community through the design thinking process, resulting in packaging that is unique, distinctive, and widely recognized both within the community and beyond. The designed packaging will be tested and adapted for use with local products and school products, increasing the potential for generating income for both the school and the community.

Keywords: Design thinking Engineering; Buddhist Art; Packaging

บทนำ

ในปัจจุบันมีกระบวนการคิดของมนุษย์ออกเป็นหลายประเภท เช่น การคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ คิดเชิงวิพากษ์ เป็นต้น กระบวนการคิดแต่ละประเภทต้องการการเรียนรู้และฝึกฝนที่แตกต่างกัน ผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการคิดดังที่ เชิดศักดิ์ โฆวสินธ์ (2540) กล่าวว่า iva กระบวนการคิดซึ่งเป็นคำกล่าวถึงกระบวนการทางสมองที่เกี่ยวข้องกับการคิดระดับสูงตั้งแต่การคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์สร้างสรรค์ในการพัฒนาคุณภาพการคิดของบุคคลที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่องมีลำดับขั้นตอน กระบวนการความคิดนั้นจะปรากฏออกมาให้เห็นจะขึ้นอยู่กับการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ สนับสนุนให้ได้ใช้ความคิดในเชิงสร้างสรรค์ออกมาซึ่งนักจิตวิทยา Rogers (Fisher, 1992) ได้กล่าวว่า ถ้าจะต้องทำอะไรอย่างสร้างสรรค์ผู้เรียนจะต้องรู้สึกเกิดแรงจูงใจ

มีความคิดสร้างสรรค์ มีความรู้สึกรู้ในการสร้างสรรค์เชิงบวก มีจินตนาการ และคำนึงถึงหลักการนำไปใช้จะช่วย
ให้สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งต่างๆออกมาได้ ความคิดสร้างสรรค์ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำมาใช้ใน
ชีวิตประจำวัน เช่น การเรียนรู้ การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตต่างๆ เป็นต้น ส่งผลให้เกิดกระบวนการคิด
ความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว ความทันสมัย ความคล่องตัวในการทำงานการดำเนินชีวิตประจำวัน การ
พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ ไม่ว่าจะในส่วนของการสร้างสรรค์ให้สังคม ชุมชน โรงเรียน สถาบัน บุคคลทุก
อาชีพ พ่อ แม่ ผู้ปกครองและครู ดังนั้น ความคิดสร้างสรรค์จึงเป็นทักษะที่ควรได้รับการปลูกฝังและส่งเสริม
ให้แก่เด็กและเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง ช่วยให้เด็กสามารถเผชิญโลกยุคปัจจุบันได้อย่างมั่นใจ ทำให้เด็กและเยาวชน
มีศักยภาพรองรับการเปลี่ยนแปลงกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ดังนั้นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ควร
มุ่งให้ผู้เรียนมีความคิดริเริ่ม มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม มีสุนทรีย์ภาพ ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวส่งผล
ต่อคุณภาพชีวิต ต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง สามารถนำความรู้เกี่ยวกับกระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์มาใช้
ในการดำรงชีวิต การเรียน การทำงานอาชีพ และการใช้เทคโนโลยีมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การมี
ความคิดสร้างสรรค์ ดังที่ (Guilford, 1967) กล่าวว่า ความสามารถในการคิดริเริ่มสิ่งแปลกใหม่ คิดอย่าง
กว้างไกล คิดได้หลายทิศทาง มีความคิดที่หลุดออกจากรอบเดิมมองเห็นความเชื่อมโยงกันของวัตถุรอบตัว
ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานของความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญทุกประเทศต่างให้ความสนใจ หยิบยกขึ้นมาใช้เพื่อ
เพิ่มศักยภาพในด้านต่างๆให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น กลายเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมให้กับผู้เรียนที่อยู่ในช่วง
วัยกำลังศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษา ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดต่างๆ เช่น เกิดทักษะการคิด
สร้างสรรค์ การคิดเชิงออกแบบ การคิดสร้างสรรค์ การคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์ การคิดเชิง
นวัตกรรม เป็นต้น ซึ่งหนึ่งในกระบวนการคิดนั้นคือการคิดเชิงออกแบบ

การคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เป็นกระบวนการคิดหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการจัดการ
เรียนการสอนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบให้ผู้เรียนมีแนวคิดสมัยใหม่และสอดคล้องกับการพัฒนา
ในศตวรรษที่ 21 ด้วยการแก้ไขปัญหาที่มองถึงความต้องการและความจำเป็น ทำให้วิธีการหรือนวัตกรรมต่างๆ
ที่ได้คิดค้นออกมานั้นตอบสนองกับความต้องการ ทำให้เกิดการตอบรับที่ดี การปลูกฝังให้นักเรียนมี
กระบวนการคิดเชิงออกแบบนั้นนับเป็นสิ่งที่ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการออกแบบเพิ่มขึ้นใน
อนาคตได้ (นรรีซต์ ผันเขียว, 2564) กระบวนการคิดเชิงออกแบบจึงเป็นกระบวนการคิดเพื่อแก้ไขปัญหา
พัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ ผ่านขั้นตอน 5 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ การเข้าใจปัญหา วิเคราะห์ปัญหา ระดมความคิด
สร้างต้นแบบ และทดสอบ (อาทิตยา ไสยพร, 2565)

การออกแบบบรรจุภัณฑ์เป็นกระบวนการหนึ่งที่อาศัยกระบวนการคิดเชิงออกแบบในผลิตแบบบรรจุ
ภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของตลาดเห็นความสำคัญส่งผลต่อการสร้างมูลค่า เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด
และถูกใจผู้บริโภคมากที่สุด ดังที่ วีราวรรณ มารังกูร (2560) กล่าวว่า ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์จะ
จำหน่ายได้และประสบความสำเร็จในตลาดนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างจุดเด่น หรือจุดขายที่แตกต่างและ
น่าสนใจ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่สินค้าจะต้องพึ่งพาบรรจุภัณฑ์ให้เป็นแรงจูงใจในการตัดสินใจซื้อของ
ผู้บริโภค ดังนั้นการบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์นั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนการ

ตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าเพื่อให้เกิดแรงดึงดูด แรงจูงใจในการเลือกซื้อสินค้าของผู้บริโภค เพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์สามารถทำให้ผลิตภัณฑ์โดดเด่น ดึงดูดความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น สามารถสร้างมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคตได้ การออกแบบบรรจุภัณฑ์จึงมีความจำเป็นส่งผลต่อการสร้างมูลค่าของผลิตภัณฑ์เล็กๆในชุมชน โรงเรียนได้สามารถนำไปเป็นจุดเด่น จุดขายของชุมชนได้

เมื่อพิจารณาถึงบริบทของชุมชน ชุมชนบ้านจำบอน เป็นชุมชนที่เก่าแก่ตั้งอยู่ การเป็นอยู่ของคนในชุมชนบ้านจำบอน และการศึกษาบริบทของชุมชนเบื้องต้น ทั้งนี้เมื่อผู้วิจัยสำรวจพื้นที่ชุมชนบ้านจำบอน ซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน เช่นวัดจำบอน วัดสันป่าก่อ และวัดศรีบุญเรือง เป็นต้น ซึ่งแหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเป็นแหล่งในการเรียนรู้สำคัญ ดังที่ (พระครูภัทรจิตตาภรณ์ และคณะ, 2563) พุทธศิลป์ในชุมชนที่เกิดขึ้นภายในวัดทั้งภาคเหนือภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้เป็นแหล่งสถานที่ร่วมการศึกษาที่สามารถศึกษาย้อนกลับไปได้ในด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีวัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภาคพื้นที่ย่างต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วชุมชนบ้านจำบอนยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าท้องถิ่น เช่น พืชผักสวนครัว ไม้กวาดทางมะพร้าว ไม้กวาดดอกหญ้า ผ้าไหม ผ้าทอ และผลไม้ในชุมชน เป็นต้น ทว่าสินค้าเหล่านั้นไม่มีบรรจุภัณฑ์ ทำให้สินค้าในท้องถิ่นไม่น่าดึงดูดใจ ไม่เพิ่มมูลค่าของสินค้านั้นๆ สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจในชุมชน การสร้างรายได้ของคนในชุมชน ส่งผลช่วยสร้างจุดเด่นให้ชุมชน ให้สามารถพัฒนาชุมชนไปในทางที่ดีขึ้นและเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ รวมถึงโรงเรียนบ้านจำบอนที่ได้มีการปลูกพืชผักสวนครัว โรงเห็ดด้วย ถ้าชุมชนและโรงเรียนได้นำกระบวนการคิดเชิงออกแบบมาประยุกต์วิธีการออกแบบผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ ตลอดจนการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆมาสู่การทำงานในส่วนต่างๆ ตลอดจนการบริหารจัดการองค์กรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากจะเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่แล้ว ก็ยังเป็นประโยชน์ต่อการทำงานที่จะช่วยให้เด็ก ผู้เรียน เยาวชน คนในชุมชนมีระบบความคิดที่ดีและพร้อมในการหาวิธีการแก้ปัญหาใหม่ ๆ ที่พัฒนาอยู่เสมอด้วยให้ไปสู่ความสำเร็จอีกด้วย โรงเรียนบ้านจำบอนเป็นโรงเรียนที่อยู่ในบริบทของชุมชน เมื่อเชื่อมโยงไปถึงการเรียนการสอนวิชาศิลปะ ในการเรียนการสอนที่ผ่านมาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ยังไม่มีเนื้อหาการเรียนการสอนที่นำวิชาศิลปะลงสู่ชุมชน รวมถึงการนำเอาพุทธศิลป์ในชุมชนลงสู่การเรียนการสอน ทั้งที่ในชุมชนบ้านจำบอนมีแหล่งเรียนรู้ทางพุทธศิลป์ อาทิ วัดจำบอน วัดสันป่าก่อ และวัดศรีบุญเรือง ผู้วิจัยจึงคิดและต่อยอดการเรียนรู้มาสู่ระดับชั้นปีที่ 4 ให้ระดับชั้นเรียนนี้มีการบูรณาการเรียนรู้อยู่ในชุมชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) กล่าวว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับกระบวนการคิดเชิงออกแบบเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยเลือกพัฒนานักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 ของโรงเรียนบ้านจำบอน ซึ่งเป็นนักเรียนที่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 9-12 ปี (มะลิฉัตร เอื้ออนันท์, 2545) กล่าวว่านักเรียนช่วงอายุนี้นี้สามารถเรียนรู้และสามารถพัฒนาได้มุ่งเน้นการสร้างศิลปะที่สร้างสรรค์และสนุกสนานเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และการเรียนรู้ในด้านศิลปะในระดับพื้นฐานของนักเรียน โดยผู้สอนสามารถปรับเปลี่ยนหรือ

เลือกสรรรูปแบบเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตามวัยและระดับของผู้เรียน ตลอดจนสามารถบูรณาการให้สอดคล้องกับองค์ความรู้ในแต่ละท้องถิ่น

ดังนั้นจากบริบทและความท้าทายดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการวิจัยในครั้งนี้จึงมุ่งที่จะพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอนเพื่อเป็นการพัฒนาให้ผู้เรียนมีความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์โดยใช้ลวดลายพุทธศิลป์ของวัดในชุมชน (พระครูวิโรฒศาสนโสภณ, 2566) เช่น ลวดลายฝาผนังวัด เสา วิหาร บริเวณรอบวัด ประตුවิหาร เป็นต้น โดยผู้เรียนจะสามารถนำเอาลวดลายของพุทธศิลป์มาออกแบบให้เกิดบรรจุภัณฑ์ที่สร้างมูลค่าให้กับชุมชน ผ่านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ ผลลัพธ์ที่ได้ผู้เรียนจะได้นำกระบวนการคิดเชิงออกแบบมาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เพื่อทำให้เกิดบรรจุภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ มีจุดเด่น เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย สามารถนำบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบมาทดลอง ปรับใช้กับสินค้าท้องถิ่นและสินค้าของทางโรงเรียน ทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนและชุมชนได้มากขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
2. เพื่อศึกษาผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 20 คน ที่เรียนอยู่ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 โรงเรียนบ้านจำบอน จำนวน 1 ห้องเรียน โดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้ 1) เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอน 2) เป็นนักเรียนที่เรียนในรายวิชา ศ14101 วิชาศิลปะ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 และ 3) เป็นนักเรียนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ชุมชนบ้านจำบอน ต.ดอยลาน อ.เมือง จ.เชียงราย อนึ่งงานวิจัยในครั้งนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ จากมหาวิทยาลัยพะเยา เลขที่ UP-HEC 2.2/139/66

ขั้นตอนที่ 2 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ตัวแปรต้น คือ กิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน ตัวแปรตาม คือ ความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน ผู้วิจัยสร้างแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5 แผน รวมทั้งหมด 15 ชั่วโมง ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1

เรื่อง เข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ 2 ชั่วโมง แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ 3 ชั่วโมง แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิด 3 ชั่วโมงแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ 5 ชั่วโมง และแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์ 2 ชั่วโมง หากคุณภาพของเครื่องมือโดยหาความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างโดยการตรวจสอบความเหมาะสมของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน แบบประเมินเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ตามแบบของลิเคิร์ต (Lilert) เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า ในทุกแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.72$ S.D.= 0.06)

3.2 แบบทดสอบความรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ สร้างแบบทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ให้มีลักษณะเป็นแบบปรนัยชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก ทั้งหมดจำนวน 35 ข้อ ผ่านเกณฑ์การคุณภาพจำนวน 20 ข้อ หากคุณภาพของเครื่องมือโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ประเมินความสอดคล้อง (IOC) พบว่าแบบทดสอบความรู้ในการออกแบบ บรรจุภัณฑ์ ที่สร้างขึ้นมีค่าสอดคล้องตั้งแต่ 0.60–1.00 ใช้ได้ทุกข้อ

3.3 นำแบบทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ผ่านการตรวจสอบปรับปรุงไปทดลองใช้ (Try Out) กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย วิเคราะห์หาค่าความยากง่าย(P) ระหว่าง 0.20 ถึง 0.40 ค่าอำนาจจำแนก(r) ระหว่าง 0.20 ถึง 0.53 ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.92 ได้แบบทดสอบจำนวน 5 ด้าน ด้านละ 4 ข้อรวมทั้งหมด 20 ข้อ เพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักเรียนกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

3.4 แบบประเมินทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบ สร้างแบบประเมินทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบ โดยมีเกณฑ์การตัดสินคุณภาพ 4 ระดับ ได้แก่ ดีมาก ดี พอใช้ และปรับปรุง (บุญชม ศรีสะอาด, 2546) หากคุณภาพเครื่องมือโดยให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ประเมินความสอดคล้อง (IOC) พบว่า ค่าสอดคล้องตั้งแต่ 0.60–1.00 ใช้ได้ทุกด้าน นำไปปรับปรุงแก้ไขตามที่ผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ และนำแบบประเมินทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบไปใช้ประเมินกับกลุ่มเป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 จำนวน 5 แผน เวลา 16 ชั่วโมง แบ่งเป็น ทดสอบก่อนในชั่วโมงแรก จากนั้นดำเนินการสอนตามแผนการจัดการเรียนรู้ 15 ชั่วโมง และทดสอบหลังเรียนในชั่วโมงสุดท้าย โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ แนะนำขั้นตอนการทำกิจกรรม และบทบาทของผู้เรียนในการจัดการเรียนรู้ ทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) โดยใช้แบบทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ก่อนเรียน เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพปรับปรุงและแก้ไขแล้ว ใช้เวลา 30 นาที ดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน ใช้เวลาสอน 15 ชั่วโมง โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเอง และในระหว่างการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยจะประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยใช้แบบประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เมื่อสิ้นสุดการจัดการเรียนรู้ตามกำหนดแล้วจึงทำการทดสอบหลังเรียน (Post-test) กับผู้เรียนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์หลังเรียน เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน ใช้เวลา 30 นาที

นำผลคะแนนที่ได้จากการทดสอบ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน มาวิเคราะห์โดยวิธีการทางสถิติด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อทดสอบสมมติฐานต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล ความเหมาะสมของกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วย โดยใช้สถิติพื้นฐาน ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ก่อนเรียนและหลังเรียน เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน โดยใช้แบบแผนการทดลองแบบ The One Group Pretest-Posttest Design วิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ จากแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน จำนวน 5 แผน โดยใช้เกณฑ์แบบประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่าผลการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยทุกแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาในแต่ละแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์ มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด รองลงมาได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 เรื่อง เข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ และแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิดโดยเฉลี่ยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.75$ S.D. = 0.07)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่าความรู้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้ทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ก่อนเรียนและหลังเรียน เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน มีผลการทดสอบหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน มีคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนเท่ากับ ($\bar{x} = 14.00$ S.D. = 2.57) และมีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนเท่ากับ ($\bar{x} = 10.30$ S.D. = 2.71) และทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยภาพรวมของการเปรียบเทียบทักษะในการออกแบบ บรรจุภัณฑ์ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน ทั้ง 5 แผนการจัดการเรียนรู้ อยู่ในระดับดีมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x} = 3.19$ S.D. = 0.13) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียน พบว่า แผนที่ 1 มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดี ($\bar{x} = 2.95$ S.D. = 0.26) แผนที่ 2 มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 3.00$ S.D. = 0.19) แผนที่ 3 มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 3.15$ S.D. = 0.21) แผนที่ 4 มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 3.35$ S.D. = 0.23) และแผนที่ 5 มีความเหมาะสมอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 3.50$ S.D. = 0.50)

ตารางที่ 1.1 แสดงผลเฉลี่ยรวมการพิจารณาความเหมาะสมของแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้งหมด 5 แผน จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน

รายการ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 เรื่อง เข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์	4.72	0.33	มากที่สุด
2.แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์	4.68	0.23	มากที่สุด
3.แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิด	4.64	0.22	มากที่สุด
4.แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์	4.76	0.17	มากที่สุด
5.แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์	4.80	0.24	มากที่สุด
เฉลี่ยรวม	4.72	0.06	มากที่สุด

จากตาราง 1.1 แสดงภาพรวมกิจกรรมการเรียนรู้ของกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน โดยภาพรวมมีผลการประเมินความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.72$ S.D.= 0.06) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการประเมินของกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์ มีความเหมาะสมมากที่สุด ($\bar{x} = 4.80$ S.D.= 0.24) รองลงมา ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ ($\bar{x} = 4.76$ S.D.= 0.17) แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 เรื่อง เข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ ($\bar{x} = 4.72$ S.D.= 0.33) แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ ($\bar{x} = 4.68$ S.D.= 0.23) และแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิด ($\bar{x} = 4.64$ S.D.= 0.22)

ตอนที่ 2 ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงผลการเปรียบเทียบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

คะแนน	N	$\bar{X}$	S.D.	t	df	P
Pretest	20	10.30	2.71	19.14	19	.00
Posttest	20	14.00	2.57			

*มีค่านัยสำคัญทางสถิติเท่ากับ 0.05

จากตารางที่ 2.1 พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้ทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ก่อนเรียนและหลังเรียน เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน มีผลการทดสอบ หลังเรียนสูง

กว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญสถิติ 0.05 มีคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนเท่ากับ ($\bar{x}$ = 14.00 S.D.= 2.57) และมีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนเท่ากับ ($\bar{x}$ = 10.30 S.D.= 2.71)

ตารางที่ 2.2 แสดงค่าเฉลี่ยผลการประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน แยกตามแผนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

ทักษะ	1.ด้านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอน		2.ด้านความคิดสร้างสรรค์และความสวยงามของผลงาน		3.ด้านความถูกต้องและความสมบูรณ์ของผลงาน		4.ด้านความมุ่งมั่นความตั้งใจในการทำงาน		5.การนำเสนอแนวความคิดของผลงานรายกลุ่ม		ค่าเฉลี่ย		การแปลผล
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	
แผนที่ 1	2.50	0.58	2.75	0.96	3.5	0.58	3.75	0.50	3.00	0.82	2.95	0.26	มาก
แผนที่ 2	3.25	0.96	3.50	0.58	2.75	0.96	3.25	0.50	3.25	0.96	3.00	0.19	มากที่สุด
แผนที่ 3	3.00	0.82	3.25	0.50	3.5	0.58	3.5	0.58	3.25	0.96	3.15	0.21	มากที่สุด
แผนที่ 4	3.25	0.50	3.00	0.82	3.25	0.96	3.00	0.00	4.00	0.00	3.35	0.23	มากที่สุด
แผนที่ 5	3.00	0.82	3.00	0.82	2.75	0.96	3.25	0.50	4.00	0.00	3.50	0.50	มากที่สุด
	3.00	0.19	3.10	0.19	3.15	0.21	3.35	0.24	3.50	0.50	3.19	0.13	มากที่สุด

จากตารางที่ 2.2 พบว่า โดยภาพรวมของการเปรียบเทียบทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน ทั้ง 5 แผนการจัดการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x}$ = 3.19 S.D.= 0.13) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียน พบว่า แผนที่ 1 มีความเหมาะสมมาก ($\bar{x}$ = 2.95 S.D.= 0.26) แผนที่ 2 มีความเหมาะสมมากที่สุด ($\bar{x}$ = 3.00 S.D.= 0.19) แผนที่ 3 ($\bar{x}$ = 3.15 S.D.= 0.21) แผนที่ 4 มีความเหมาะสมมากที่สุด ($\bar{x}$ = 3.35 S.D.= 0.23) และแผนที่ 5 มีความเหมาะสมมากที่สุด ($\bar{x}$ = 3.50 S.D.= 0.50)

การประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ พบว่า การนำเสนอแนวความคิดของผลงานรายกลุ่มด้านมีความเหมาะสมมากที่สุด ($\bar{x}$ = 3.50 S.D.= 0.50) รองลงมาได้แก่ ด้านความมุ่งมั่นความตั้งใจในการทำงาน ($\bar{x}$ = 3.35 S.D.= 0.24) ด้านความถูกต้องและความสมบูรณ์ของผลงาน ($\bar{x}$ = 3.15 S.D.= 0.21) ด้านความคิดสร้างสรรค์และความสวยงามของผลงาน ($\bar{x}$ = 3.10 S.D.= 0.19) และกระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอน ($\bar{x}$ = 3.00 S.D.= 0.19) จากผลจากการวิจัยพบว่า

1. ผลการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยทุกแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาในแต่ละแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์ มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด รองลงมาได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 เรื่อง เข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุกัณฑ์ และแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิด

2. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้รับกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ ร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน ส่งผลให้นักเรียนมีทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบ มีความรู้ในการ ออกแบบบรรจุกัณฑ์สูงกว่าก่อนเรียน มีคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนเท่ากับ ($\bar{x} = 14.00$ S.D.= 2.57) และมีคะแนน เฉลี่ยก่อนเรียนเท่ากับ ($\bar{x} = 10.30$ S.D.= 2.71) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.05 และนักเรียน มีทักษะในการออกแบบบรรจุกัณฑ์ จากการเรียนรู้จากกิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 5 แผน อยู่ในระดับมากที่สุด มี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{x} = 3.19$ S.D.= 0.13)

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่ง พุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุกัณฑ์ ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอน สามารถอภิปรายได้ดังนี้

1. ผลการวิจัยพบว่าผลการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้ แหล่ง พุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุกัณฑ์ โดยทุกแผนการจัดกิจกรรมการ เรียนรู้มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาในแต่ละแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า แผนการ จัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุกัณฑ์ มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด รองลงมาได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุกัณฑ์ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 เรื่อง เข้าใจปัญหาการใช้ บรรจุกัณฑ์ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุกัณฑ์ และแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิด โดยเฉลี่ยภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด จากการประเมินความถูกต้อง เหมาะสมของแผนการจัดการเรียนรู้ของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน เนื่องจากการจัดการเรียนรู้ทั้ง 5 แผน สามารถ นำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดเชิงออกแบบสามารถพัฒนาทักษะในการ ออกแบบบรรจุกัณฑ์ได้ ในการพัฒนาการเรียนรู้นี้ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฤชงค์ โรจน์แสงรัตน์ (2563) ที่ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการสอนโดยใช้แนวคิดการคิดเชิงออกแบบเป็นฐานเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน ที่ปรากฏอัตลักษณ์ไทย ที่กล่าวว่า กิจกรรมที่ใช้แนวคิดการคิดเชิงออกแบบ ส่งเสริม ให้ผู้เรียนเกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลต่างๆ ที่ได้ค้นคว้า ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้ร่วมกัน เกิดการคิดวิเคราะห์ และคิดสังเคราะห์ โดยสร้างความคิดรวบยอดในการผลิตผลงานได้เชื่อมโยงกับโจทย์ที่ได้รับ ทำให้การพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบนี้แบบส่งผลให้ผู้เรียนได้สร้างสรรค์งานร่วมกับพุทธศิลป์ใน ชุมชน เกิดผลงานบรรจุกัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ จุดเด่น มีความคิดสร้างสรรค์ จากพุทธศิลป์ในชุมชน สามารถ ฝึกนักเรียนให้เกิดความรู้ในแก้ไขปัญหาที่เป็นลำดับขั้นตอน วิเคราะห์ ระดมความคิด สร้างต้นแบบ ทดสอบ แบบจำลอง เพื่อให้ได้ผลงานบรรจุกัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพที่สุด นำบรรจุกัณฑ์มาปรับใช้กับสินค้าท้องถิ่นและ สินค้าของทางโรงเรียน ทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนและชุมชนได้มากขึ้น

2. ความรู้และทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก่อนเรียนและหลังเรียนจากการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ในการทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์จะใช้ข้อสอบวัดความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน จำนวนทั้งหมด 20 ข้อ พบว่า ผลการเปรียบเทียบแบบทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน นักเรียนมีความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เนื่องจากผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอนผ่านแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน 5 แผน ผู้เรียนสามารถทำกิจกรรมการเรียนรู้จากแผนการจัดการเรียนรู้ได้ทุกกิจกรรม จึงสามารถตอบคำถามจากการทดสอบความรู้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ จำนวน 20 ข้อ ได้เปรียบเทียบกับคะแนนหลังเรียนจะสูงกว่าก่อนเรียนทุกคน สอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการคิดเชิงออกแบบนฤพร ดาวเรือง (2566) ที่ช่วยส่งเสริมความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์เฉลี่ยอยู่ในระดับดีมากและมีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์หลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 75.00 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05 รวมถึงยังสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐกฤตา ไทยวงษ์ (2562) พบว่า ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กโดยการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดเชิงออกแบบหลังจัดประสบการณ์สูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เช่นกัน นอกจากนี้นักเรียนยังมีทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน อธิบายว่า กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอน มีทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบจากแผนการจัดการเรียนรู้ทั้ง 5 แผน ทั้งหมด 5 ขั้นตอน ดังนี้ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 เข้าใจปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์ เชื่อมโยงไปทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบในขั้นตอนที่ 1 การเข้าใจปัญหา โดยภาพรวมมีผลการประเมินทักษะอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.80$ S.D.= 0.24) แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง การวิเคราะห์ปัญหาการใช้บรรจุภัณฑ์โดยภาพรวมมีผลการประเมินทักษะอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.00$ S.D.= 0.19) แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เรื่อง ระดมความคิด โดยภาพรวมมีผลการประเมินทักษะอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.15$ S.D.= 0.21)แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 เรื่อง สร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ โดยภาพรวมมีผลการประเมินทักษะอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.15$ S.D.= 0.21) และแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 เรื่อง ทดสอบแบบจำลองบรรจุภัณฑ์ โดยภาพรวมมีผลการประเมินทักษะอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.15$ S.D.= 0.21) โดยประเมินจากพฤติกรรมการเรียนรู้ 5 ด้าน ได้แก่ 1.ด้านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอน 2.ด้านความคิดสร้างสรรค์และความสวยงามของผลงาน 3.ด้านความถูกต้องและความสมบูรณ์ของผลงาน 4.ด้านการสื่อความหมายการแสดงออกของผลงาน และ5.การนำเสนอแนวความคิดของผลงานรายกลุ่ม โดยมีคะแนนความสามารถในการปฏิบัติงานระดับดีขึ้นไปทุกด้าน เน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เข้าใจแก้ปัญหา วิเคราะห์ ระดมความคิด จนสามารถ

สร้างผลงานหรือชิ้นงานได้อย่างสำเร็จลุล่วง เนื่องจากเนื่องจากผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอนผ่านแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน 5 แผน ผู้เรียนสามารถทำกิจกรรมการเรียนรู้จากแผนการจัดการเรียนรู้ได้ทุกกิจกรรม จึงสามารถทำให้ผู้เรียนมีทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบ โดยวัดทักษะจากแบบประเมินทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ 5 ด้าน โดยภาพรวมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 5 แผนการจัดการเรียนรู้ นักเรียนมีทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์อยู่ในระดับดีขึ้นไป ส่งผลให้นักเรียนเกิดกระบวนการคิดเชิงออกแบบ ความสร้างสรรค์ในการทำผลงาน เกิดบรรจุภัณฑ์ที่มาจากกระบวนการคิดเชิงออกแบบโดยใช้ลวดลายของพุทธศิลป์ในชุมชน มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีจุดเด่น นำบรรจุภัณฑ์ที่ได้มาปรับใช้กับสินค้าท้องถิ่นและสินค้าของทางโรงเรียน สามารถสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนและชุมชนได้มากขึ้นจนเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย สอดคล้องกับพิชญา กล้าหาญ (2564) พบว่า ผลการวิจัยกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวคิดกระบวนการคิดเชิงออกแบบรวมกับการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน มีลักษณะมุ่งเน้นให้นักเรียนทำความเข้าใจกับปัญหาโดยผ่านการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในปัญหาหรือสถานการณ์ปัญหา อาศัยการทำงานร่วมกัน มีการวางแผนดำเนินการ ค้นคว้า วิเคราะห์ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ต่างๆ พัฒนาเป็นชิ้นงานหรือผลงานเพื่อแก้ปัญหาโดยอาศัยความรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1)ขั้นเตรียมการและทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง 2) ขั้นตั้งกรอบปัญหา 3) ขั้นการวางแผน/ระดมความคิด 4)ขั้นสร้างต้นแบบ และ5)ขั้นทดสอบและประเมิน สอดคล้องกับการศึกษากระบวนการคิดเชิงออกแบบรวมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน นอกจากนี้การใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนยังช่วยในหลายด้าน ดังที่ พระครูสมุห์วิมลล ทาอินทร์ (2566) กล่าวไว้ว่า แหล่งพุทธศิลป์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญในชุมชน ทั้งในด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ และศิลปกรรม ทำให้ชุมชนมีรายได้เสริมจากการออกแบบบรรจุภัณฑ์จากแหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน เพื่อช่วยรักษาและสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และศิลปะไทยไม่ให้สูญหาย สามารถสร้างงานและรายได้ให้กับคนในนักเรียนและชุมชน ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ดังนั้น การใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนมีประโยชน์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและจิตใจ สอดคล้องกับ (ธาดา ราชกิจ ,2562) กล่าวว่า กระบวนการคิดเชิงออกแบบจึงเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่ส่งเสริมให้นักเรียนมีพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ที่ดี ผักผ่น แก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ส่งผลที่ดีต่อการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาอย่างยิ่ง

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่องการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบรวมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำบอน ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

1. องค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบรวมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้และทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์

2. องค์ความรู้ใหม่ในเรื่องพุทธศิลป์ในชุมชน ทำให้ผู้เรียนได้ศึกษาในเรื่องประวัติ ความเป็นมา บุคคล สำคัญ ของพุทธศิลป์ในชุมชน สถานที่สำคัญที่จะศึกษา คือ วัดในชุมชน โรงเรียนบ้านจำบอน ทั้ง 3 วัด นอกจากนั้นผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะในชุมชน จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ลวดลายต่างๆ ภายในวัด เพื่อนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นชิ้นงานที่มีลวดลายจากพุทธศิลป์ในชุมชน

3. องค์ความรู้ใหม่ในเรื่องกระบวนการคิดเชิงออกแบบ ทำให้ผู้เรียนนำกระบวนการคิดเชิงออกแบบ 5 ขั้นตอน มาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยใช้ลวดลายจากแหล่งพุทธศิลป์ในชุมชน เกิดเป็นชิ้นงานที่สามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชน ผ่านกระบวนการคิดเชิงออกแบบ เพื่อทำให้เกิดบรรจุภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ มี จุดเด่น เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในชุมชนและต่างถิ่น นำบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบมาทดลอง ปรับใช้กับสินค้า ท้องถิ่นและสินค้าของทางโรงเรียน ทำให้สามารถสร้างรายได้ให้กับโรงเรียนและชุมชนได้มากขึ้น

สรุป

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบรวมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ใน ชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านจำ บอน การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะในกระบวนการคิดเชิงออกแบบ สามารถทำให้นักเรียนเกิดกระบวนการคิดเชิงออกแบบทั้ง 5 ขั้นตอน ได้แก่ เข้าใจปัญหาการใช้ การวิเคราะห์ ปัญหาการใช้ ระดมความคิด สร้างต้นแบบและทดสอบแบบจำลอง จากการเรียนรู้จากแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง ศิลปะการออกแบบกับพุทธศิลป์ในชุมชน ผลลัพธ์ที่ได้ผู้เรียนจะได้นำกระบวนการคิดเชิงออกแบบมาใช้ใน การออกแบบบรรจุภัณฑ์โดยใช้ลวดลายพุทธศิลป์ในชุมชน ส่งผลให้เกิดบรรจุภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีจุดเด่น ที่ผ่านการเรียนรู้ปัญหา วิเคราะห์ ระดมความคิด สร้างต้นแบบ นำบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบมาทดลอง ปรับใช้กับสินค้าท้องถิ่นและสินค้าของทางโรงเรียน ต่อยอดให้บรรจุภัณฑ์เป็นบรรจุภัณฑ์ที่สามารถสร้างรายได้ ให้กับโรงเรียนและชุมชนได้มากขึ้นจนเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบรวมกับการใช้ แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์โดยทุกแผนการจัดการ กิจกรรมการเรียนรู้มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ส่งผลให้นักเรียนมีทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบ คือมีความรู้ใน การออกแบบบรรจุภัณฑ์สูงกว่าก่อนเรียนและนักเรียนมีทักษะในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ จากการเรียนรู้จาก กิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 5 แผน อยู่ในระดับมากที่สุดดังนั้น โรงเรียนและชุมชนควรนำไปใช้ดำเนินการให้จัด กิจกรรมให้ครบทุกสถานที่ที่เป็นพุทธศิลป์ในชุมชน ในขั้นตอนการปฏิบัติผู้เรียนจะต้องได้ลงพื้นที่ในการศึกษา

โดยต้องใช้เวลาในการลงพื้นที่ในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียนเพิ่มมากขึ้น ไม่กระทบต่อการเรียนการสอนวิชาอื่นๆ และกิจกรรมการเรียนรู้ ควรมี สื่อการเรียนรู้ เพื่อเป็นตัวอย่างให้นักเรียนเห็นชัดมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อเปรียบเทียบด้านความรู้และทักษะกระบวนการคิดเชิงออกแบบผู้เรียน โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการคิดเชิงออกแบบโดยใช้วัสดุอื่นๆเพิ่มมากขึ้น

2.2 ควรมีการใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบร่วมกับการใช้แหล่งพุทธศิลป์ในชุมชนเพื่อพัฒนาความสามารถในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ กับนักเรียนในระดับชั้นอื่น ๆ

บรรณานุกรม

กุลนิดา เหลือบจำเริญ. (2553). *องค์ประกอบศิลป์*. กรุงเทพฯ: สกายบุคส์.

จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า. (2553). *แนวความคิดและแนวทางการจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กปฐมวัย*. สืบค้น

22 ธันวาคม 2566 จาก http://thesis.swu.ac.th/swuthesis/Art_Ed/Jiraporn_S.pdf.

จารุวรรณ พึ่งเพียร. (2553). *พุทธศิลป์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ชลุด นิ่มเสมอ. (2553). *วาดเส้นสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท และ ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา. (2542). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์การบรรจุภัณฑ์ (Packaging)*. กรุงเทพฯ: วังอักษร.

ณอม ชากักดี. (2551). *การศึกษาพื้นที่ศิลปะในชุมชน*. สืบค้น 6 ตุลาคม 2566 จาก <http://ir-ithesis.swu.ac.th/dspace/bitstream/123456789/782/1/gs581130197.pdf>

ธาดา รัชชากิต. (2562). *กระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking)*. สืบค้น 3 มกราคม 2567 จาก <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/190702-design-thinking>.

พระครูวิธานโสภณ. (2556). *เจ้าอาวาสวัดจำบอน*. สัมภาษณ์. 15 กันยายน.

พระครูสมุทรธรรมนันท์. (2556). *เจ้าอาวาสวัดสันป่าก่อ*. สัมภาษณ์. 16 กันยายน.

พระครูสิริธรรมนิวิฐ. (2556). *เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง*. สัมภาษณ์. 17 กันยายน.

ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ. (2560). *การคิดเชิงออกแบบ:เรียนรู้ด้วยการลงมือทำ*. สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2566 จาก <http://resource.tcdc.or.th/ebook/Design.Thinking.Learning.by.Doing.pdf>.

สมพงษ์ เพื่องอารมย์. (2550). *การพัฒนาออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อการส่งออก (Packaging for \development) บรรจุภัณฑ์กับการส่งออก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกฤตา หิรัณยขวลิต. (2560). *กว่าจะเป็นบรรจุภัณฑ์ (Background of package)*. สืบค้น 23 พฤศจิกายน 2566 จาก http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/april_june_11/pdf/aw32.pdf

สุทธิศักดิ์ กลิ่นแก้วณรงค์. (2559). *การออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อยกระดับสินค้า OTOPสู่การส่งออกบรรจุภัณฑ์*. กรุงเทพฯ: สำนักเทคโนโลยีชุมชน กรมวิทยาศาสตร์บริการ.

Manju Zhang. (2020). *Research on Creative Thinking of Product Packaging Design Based on Style Features*. Retrieved 21 October 2023 from <https://www.clausiuspress.com/conferences.pdf>.

OECD. (2018). *The future of education and skills education 2030*. Retrieved 20 November 2023 from [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf).

Sterman, C. (2016). *Teaching by design: Design thinking is a problem-solving strategy that help build student' 21st century skills*. Retrieved 28 October 2023 from http://www.naesp.org/sites/default/TeachingByDesign_CCAC15.pdf.

The Stanford d.school Bootcamp Bootleg. (2009). *An Introduction to Design Thinking PROCESS GUIDE*. Retrieved 10 October 2023 from <https://dschool-old.stanford.edu/sandbox/groups/designresources/wiki/36873/attachments/74b3d/ModeGuideBOOTCAM P2010L.pdf>.

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตร

An Analytical Studies of the Roles of the Four Great Gods

in the Atanatiya Sutta

¹ชญาบุญ บุญสิริวรรณ, ²อริเทพ ผาธา และ ³สุภาพรรณ เพิ่มพูล

¹Chadaboon Boonsiriwan, ²Atithep Phattha

and ³Suphaphan Permpool

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: nuchdesigna@gmail.com

Received: April 25, 2024; **Revised:** August 16, 2024; **Accepted:** August 16, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหา 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตร วิเคราะห์โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า 1) อาฏานาฏิยสูตรเป็นพระสูตรว่าด้วยเรื่องของท้าวมหาราชทั้ง 4 พระสูตรนี้เป็นพระสูตรขนาดยาวเป็นพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับการนำเอาอาฏานาฏิยมนต์เข้าถวายพระพุทธรูป โดยท้าวมหาราชทั้ง 4 โดยในตัวพระสูตรหรือเนื้อหาในอาฏานาฏิยมนต์จะมีเนื้อหาอยู่ 5 ตอนคือ 1) เรื่องพระพุทธรูป 7 พระองค์ 2) เรื่องท้าวมหาราชในทิศทั้ง 4 3) เรื่องอุตตรกุฬทวีปของท้าวเวสวัณ 4) เรื่องผลที่เกิดและวิธีปฏิบัติในมนต์อาฏานาฏิยะ 5) พระผู้มีพระภาคทรงสรุปเรื่องนอกจากนั้น ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิธีการในการใช้มนต์บทนี้ในการสาธยายเพื่อให้เกิดประโยชน์โดยสิ่งที่จะทำให้มนต์เกิดผลก็คือ 1) สถานที่สวด 2) ผู้สวดจะต้องมีศีล และ 3) ผู้สวดจะต้องแผ่เมตตาก่อนสวดทุกครั้ง 2) บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตร พบว่า 1) ท้าวมหาราชทั้ง 4 มีกำเนิดมาจากการทำเหตุ 3 ประการคือ 1) บุญกิริยาวัตถุ 2) การถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ 3) การทำบุญแล้วตั้งจิตอธิษฐาน ส่วนบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นมีอยู่ทั้งหมด 3 ด้าน ได้แก่ 1) บทบาทในการคุ้มครองพระพุทธรูป 2) บทบาทที่มีต่อพุทธบริษัท 4 3) บทบาทในโลกสวรรค์ ผลจากการวิเคราะห์เรื่องของบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 พบว่ามีบทบาทสำคัญอยู่ 3 ประการคือ 1) บทบาทด้านการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธรูปศาสนา 2) บทบาทด้านการตรวจดูโลกและ 3) บทบาทด้านการปกครองมนุษย์ 3) ผลจากการวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ก่อให้เกิดคุณค่าในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ 1) คุณค่าเรื่องของการเรียนรู้หลักธรรม อันได้แก่ 1.1) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องกรรม 1.2) การเรียนรู้หลักคำสอน

เรื่องบุญ 1.3) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องเมตตา 2) คุณค่าเรื่องของการสวดมนต์ 3) คุณค่าด้านสังคม 4) คุณค่าด้านการศึกษา

คำสำคัญ: อาณานาถียสูตร; บทบาท; หลักธรรม

Abstract

This research article has the objective To study the structure and content To study and analyze the Roles of the Four Great Kings (Mahārāja) and to study the Dhamma principles of the Four Great Kings (Mahārāja) in the Āṭānāṭiya-Sutta. This study was a qualitative research by finding data from the Buddhist Scriptures and related documents.

The findings of this research were as follows: The Āṭānāṭiya-Sutta was the Discourse on the Four Great Kings, this Sutta was described in the Long Discourse of Buddha which related to taking the poem for protection from evil spirits presented to the Lord Buddha by the Four Great Kings. The discourse or content in Sutta consists of five issues, they are; 1) Homage to the seven Buddhas, 2) The four directions from the Great Kings, 3) the land of Uttarakuru (the Northern continent) of Vessavaṇa, 4) the results and the method of practising Āṭānāṭiya reciting, and 5) the part of summary by the Lord Buddha. Besides, it was also related to how to apply this discourse from recitation for benefit. What will make the discourse effective were: 1) the recited place, 2) the recital will be recited by a virtuous person, and 3) the recitation must always recite the loving-kindness before. The study of the roles of the Four Great Kings in the Āṭānāṭiya-Sutta found that 1) there were three origins of birth as the four Great Kings; 1) the bases of meritorious action, 2) the belief in the Triple Gem, and 3) after making merit have to be established in mind. Therefore, there are four roles of the four Great Kings; 1) the role of protecting Buddha, 2) the role towards the four assemblies, and 3) the role in heaven. The result of the analysis of the roles of the Four Great Kings in the Āṭānāṭiya-Sutta found that there were three important roles; 1) the role of promotion and protection of Buddhism, 2) the role of observation of the world, and 3) the role of non-human's governance. Moreover, the result of the analysis of the roles of the four Great Kings affected various values as follows: 1) the value of learning Buddhist principles; 1.1) the principle of the law of Kamma, 1.2) the principle of meritorious action, and 1.3) the principle of loving-kindness, 2) the value of recitation, 3) the value of society, and 4) the value of education.

Keywords: Atanatiya Sutta; Roles; Principles.

บทนำ

การสวดมนต์หรือการสวดคาถาอาคมต่าง ๆ ว่าโดยเนื้อหาแล้วพระพุทธองค์ไม่ได้อนุญาตให้เหล่าพระสาวกทำ เพราะถือว่า การท่องมนต์หรือคาถาเพื่อกิจทางไสยศาสตร์นั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมอิกทั้งยังเป็นช่องทางในการทำมาหากินของผู้ที่มุ่งหวังในการหลอกลวงผู้อื่นเป็นอยู่ แต่ทรงอนุญาตให้นำเอาพระสูตรสำคัญ ๆ มาสาธยายเพื่อก่อให้เกิดอานุภาพได้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ มีได้ ถ้าขยันพร่ำบ่น แต่ถ้าไม่ขยันพร่ำบ่นแล้วก็จะไม่ศักดิ์สิทธิ์ (เป็นมลทิน) หรือเสื่อมไปได้ (ธนิต อยุธยา, 2537) สำหรับพระพุทธองค์นั้นแม้จะทรงห้ามไม่ให้พระสาวกใช้มนต์คาถาเพื่อเป็นการแสวงหาประโยชน์แล้ว แต่ถึงอย่างนั้นก็ทรงอนุญาตให้พระสาวกนำพระสูตรบางพระสูตรไปใช้เพื่อเป็นพระปริตรหรือเป็นเครื่องต้านทานหรือ

ป้องกันอันตรายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้โดยพระสูตรที่ถือว่าเป็นพระปริตรที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตนั้นก็มีหลายพระสูตร เช่น รตนสูตร โพชฌงค์สูตร เป็นต้น

อภานาถสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมนต์เครื่องรักษา และอภานาถียะเป็นชื่อปริตร หรือบทสวดมนต์บทหนึ่ง เหมือนรัตนปริตร ขันธปริตร โมรปริตร ธชัคคปริตร องคุลิมาลปริตร นิยมใช้เจริญพระพุทธมนต์ในพิธีกรรมต่าง ๆ ชื่อมนต์อภานาถียะนี้ ตั้งตามชื่อเมืองอภานาถา ในอุตรกุรุทวีปที่ท้าวเวสวัณมหาราชปกครองอยู่ ท้าวเวสวัณมหาราช หรือท้าวภูเวระในนามของท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์ ได้สาธยายถวายพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์เพื่อขอให้พระองค์ทรงเรียนไว้และตรัสบอกแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย สำหรับใช้ป้องกันตัว มิให้พวกอสูรผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนาทำอันตรายได้ ซึ่งยักษ์ชั้นสูงที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี ยักษ์ชั้นกลางที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี และยักษ์ชั้นต่ำที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี จึงกราบทูลต่อไปว่า ยักษ์ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค เพราะทรงสอนให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติดีกในกาม จากการพูดเท็จ และจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยซึ่งพวกนั้นงดเว้นไม่ได้ จึงไม่พอใจ ไม่ชอบใจ พวกนั้นอาจจะเบียดเบียนพระสาวกทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าได้ ท้าวเวสวัณจึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงเรียนมนต์เครื่องรักษาชื่ออภานาถียะ เพื่อให้ยักษ์เหล่านั้นเลื่อมใส ช่วยคุ้มครอง รักษา มิให้พุทธบริษัทถูกเบียดเบียนและเพื่อให้อยู่สุขสำราญ พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยพระอาการคฺุณฺธิ และทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทใช้เป็นมนต์เครื่องรักษาสืบมาจนบัดนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/275-94/220-246)

สำหรับพระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของท้าวมหาราช ทั้ง 4 มีท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬภักซ์ ท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งเป็นเทวดาผู้ใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นสวรรค์ชั้นแรกของสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง 6 ชั้น โดยในอภานาถสูตรนี้ได้อธิบายถึงบทบาทและหน้าที่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 เอาไว้อย่างชัดเจนทั้งในส่วนของ 1) บทบาทหน้าที่บนสวรรค์ ก็คือ บทบาทในการให้การรักษาสถาพรหมเวทย์ของท้าวสักกะ หรือบทบาทในการปกครองชาวเมืองบนสวรรค์หรือว่าบทบาทในการทำสงครามกับเหล่าอสูร เป็นต้น 2) บทบาทหน้าที่ต่อโลกมนุษย์ เป็นบทบาทที่เหล่าท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นได้ตั้งให้บริวารของตนได้ทำหน้าที่ในการลงมาถึงเมืองมนุษย์แล้วตรวจดูการกระทำของมนุษย์ว่าใครทำความดีหรือใครทำความชั่วบ้างจากนั้นก็ทำการรายงานต่อท้าวมหาราชทั้ง 4 เพื่อทำการตัดสินลงโทษเหล่ามนุษย์ที่กระทำความผิดและดูแลรักษามนุษย์ที่กระทำแต่ความดี เป็นต้น 3) บทบาทหน้าที่ต่อการให้การรักษาและคุ้มครองพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะบทบาทในด้านการรักษาคัมภีร์ของพระพุทธเจ้า และบทบาทในด้านการรักษาคัมภีร์ของพุทธบริษัท 4 ด้วยการเสนอให้มีการนำเอาบทสวดที่มีชื่อว่า “มนต์อภานาถียะหรือมนต์เป็นเครื่องรักษา” ไปกราบทูลถวายแด่พระพุทธองค์เพื่อให้พระองค์นำไปมอบให้เหล่าพุทธบริษัทนำไปสวดเพื่อเป็นการปกป้องตนเองจากการถูกรบกวนหรือจากการถูกทำร้ายจากเหล่ามนุษย์ที่เป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นไม่ว่าจะเป็นพวกคนธรรพ์, กุมภัณฑ์, นาค หรือพวกยักษ์ที่มีอุปนิสัยดุร้ายและมุ่งหวังที่จะทำร้ายเหล่าพุทธบริษัทที่ออกไปปฏิบัติธรรมในป่าหรือที่เปลี่ยวได้ อย่างไรก็ดี ในงานวิจัยบางเรื่องยังย้ำว่าโลกบาลยังคงอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์

และยังเวียนว่ายตายเกิดเหมือนสัตว์โลกทั่วไป เพราะท้าวมหาราชนั้นก็ยังถือว่าเป็นสัตว์ที่จะต้องตกอยู่ในอำนาจของกรรมเมื่อหมดกรรมก็ต้องไปเกิดในภพภูมิอื่นเช่นกัน (ณชพล ศิริสวัสดิ์, 2555) นอกจากนั้นความเชื่อเรื่องท้าวมหาราชนี้ยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อและของชุมชนในยุคปัจจุบันในหลาย ๆ ด้าน มีด้านประเพณี และวัฒนธรรมอันได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีปอยหลวง และประเพณีสืบทอดเป็นต้น เป็นประเพณีทางภาคเหนือและแม่ในภาคอีสานหรือภาคอื่นก็เช่นเดียวกัน (จอมพล สมหวัง, พระสุกฤษฎี ปิยสีโล (תרินทร์), 2561)

จากการกล่าวมาจะพบว่า ในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมานนั้นถือว่าเป็นพระสูตรที่ได้กล่าวถึง บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้แก่ ท้าวธรรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬักษ์ ท้าวเวสสุวรรณ เอาไว้อย่างชัดเจนทั้งในส่วนที่เป็น 1) บทบาทหน้าที่บนสวรรค์ 2) บทบาทหน้าที่ในโลกมนุษย์ 3) บทบาทหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา อันถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ที่มีปรากฏในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมานอย่างชัดเจน ซึ่งการได้ศึกษาในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมานก็ถือว่าเป็นการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 โดยตรง อันเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของเทวดาที่ทำหน้าที่ในการรักษาสวรรค์และโลกมนุษย์ ซึ่งเดิมทีชาวพุทธมักจะทราบเฉพาะส่วนที่เป็น บทสวดของพระสูตรนี้ แต่ไม่ได้ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับพระสูตรนี้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 โดยตรง ดังนั้น พระสูตรนี้ได้ก่อให้เกิดคุณค่าจากการศึกษาและเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของอาถรรพณ์ภูมิกุสุมาน
2. เพื่อศึกษาบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมาน
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมาน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมาน เป็นพระสูตรหนึ่งที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 11 คือ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา รวมถึงเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ เอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ปรากฏในอาถรรพณ์ภูมิกุสุมาน

ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสาร บทความ ตำราวิชาการ เอกสารคัมภีร์อื่น ๆ และวารสารที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ พร้อมนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษา “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์สุต” โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของอาถรรพณ์สุต 2) เพื่อศึกษาบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์สุต 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์สุต ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ที่ 1 โดยอาถรรพณ์สุตก็ถือว่าเป็นหนึ่งในพระสูตรที่สำคัญและจัดว่าเป็นพระสูตรที่มีขนาดยาวพระสูตรหนึ่ง ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 11 เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาค คราวประทับอยู่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาชิลมกุฏ เขตกรุงราชคฤห์ ในขณะนั้นท้าวมหาราชทั้ง 4 นำโดยท้าวเวสสุวัณได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์โดยได้กราบทูลถึงเหตุที่เข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์เพราะเหตุที่เกรงว่าอมนุษย์ที่เป็นบริวารของท่านที่ไม่ชอบจะหาเหตุทำร้ายเหล่าพุทธบริษัท 4 ให้ได้รับอันตราย ดังนั้น จึงได้นำเอามนต์เป็นเครื่องรักษา ชื่อว่า “อาถรรพณ์มนต์” มาถวายพระพุทธองค์เพื่อให้พระพุทธองค์ได้มอบให้เหล่าพุทธบริษัทได้นำไปสวดสาธยายเพื่อป้องกันภัยอันเกิดแต่พวกอมนุษย์ทั้งหลาย สำหรับเนื้อหาในอาถรรพณ์สุตสามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 5 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เรื่องพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ เป็นตอนที่ท้าวมหาราชได้อ้างถึงความมีอยู่ของพระพุทธเจ้าทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยพระพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์ก็ได้แก่ 1) พระวิปัสสีพุทธเจ้า 2) พระสิขีพุทธเจ้า 3) พระเวสสพุทธเจ้า 4) พระกุกสันธพุทธเจ้า 5) พระโกนาคมพุทธเจ้า 6) พระกัสสปพุทธเจ้า 7) พระศากยโคตมพุทธเจ้า โดยท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้ยืนยันอย่างชัดเจนว่ามีความเคารพในพระพุทธเจ้าและรวมถึงบริวารทั้งหลายด้วยเช่นกัน

ตอนที่ 2 เรื่องท้าวมหาราชในทิศทั้ง 4 เมื่อได้กล่าวบูชาคุณของพระพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์แล้วท้าวเวสสุวัณในฐานะที่เป็นประธานของท้าวมหาราชทั้ง 4 ก็ได้กราบทูลถึงข้อมูลของท้าวมหาราชทั้ง 4 แก่ 1) ท้าวธตรฐ ผู้รักษาการณทางทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร 2) ท้าววิรูปักษ์ ผู้รักษาการณทางทิศใต้ มีพวกกุมภภินท์เป็นบริวาร 3) ท้าววิรูปักษ์ ผู้รักษาการณทางทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวาร 4) ท้าวเวสสุวัณ หรือท้าวกุเวร ผู้รักษาการณทางทิศเหนือมีพวกยักษ์เป็นบริวาร โดยพบว่าในข้อมูลของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นท้าวเวสสุวัณจะอธิบายโดยยกตัวอย่างเรื่องของวิมานของพระองค์รวมถึงบรรดาบุตรและเสนาอำมาตย์ของพระองค์ไว้มากเป็นพิเศษ ทั้งนี้ก็เพื่อยกข้อมูลเหล่านั้นมาเป็นตัวอย่างของวิมานของท้าวมหาราชองค์อื่น ๆ ว่ามีความงดงามและความสุขที่ไม่แตกต่างกันมาก

ตอนที่ 3 เรื่องอุตรกฐทวีปของท้าวเวสวัณ ในเฉพาะตอนที่ 3 นี้ท้าวเวสวัณท่านได้อธิบายถึงเมืองที่ตั้งอยู่ในวิมานทางทิศเหนือของท่านเกี่ยวข้องกับเมืองหลวง ผู้คนในเมืองหลวง เสนาอำมาตย์รวมไปถึงบุตรธิดาของพระองค์ ซึ่งเมื่อได้อ่านแล้วจะเข้าใจเมืองของท้าวมหาราช คือท้าวเวสวัณได้เป็นอย่างดีเพราะค่อนข้างเป็นข้อมูลที่ชัดเจนมาก

ตอนที่ 4 เรื่องผลที่เกิดและวิธีปฏิบัติในมณฑลอาณานิคม ต่อมาในตอนี่ 4 ท้าวเวสวัณท่านได้อธิบายถึงเหตุที่ได้นำเอามนต์ชื่อ “อาณานิคมมณฑล” มากราบพูลถวายก็เพราะ 1) มีพวกอมนุษย์ที่เป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นยักษ์ ยักษ์ณี บุตรยักษ์ ธิดายักษ์มหาอำมาตย์ของยักษ์ บริวารของยักษ์ ผู้รับใช้ของยักษ์ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นคนธรรพ์ นางคนธรรพ์บุตรคนธรรพ์ ธิดาคนธรรพ์ มหาอำมาตย์ของคนธรรพ์ บริวารของคนธรรพ์ ผู้รับใช้ของคนธรรพ์ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นกุมภกันท์ นางกุมภกันท์ บุตรกุมภกันท์ ธิดากุมภกันท์ มหาอำมาตย์ของกุมภกันท์ บริวารของกุมภกันท์ ผู้รับใช้ของกุมภกันท์ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นนาค นางนาค บุตรนาค ธิดานาค มหาอำมาตย์ของนาค บริวารของนาคผู้รับใช้นาคก็ตามที่เชื่อฟังในท้าวมหาราชทั้ง 4 ทำตัวเป็นศัตรูของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่อาจจะมาทำร้ายพุทธบริษัทได้ 2) แสดงผงดการลงโทษอมนุษย์ที่กระทำผิดโดยมีโทษ 2 สถานคือ โทษของสังคม และโทษที่จะต้องถูกกำจัดออกไปจากเมือง เป็นต้น

ตอนที่ 5 พระผู้มีพระภาคทรงสรุปเรื่อง เป็นตอนที่พระพุทธองค์ทรงนำเอาคำกราบพูลของท้าวเวสวัณมาเล่าซ้ำอีกครั้งเป็นการแสดงให้กับบรรดาผู้ฟังก็คือพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา โดยตอนท้ายทรงตรัสย้ำว่า จงเรียนมนต์ จงเล่าเรียน จงทรงจำมนต์เครื่องรักษาชื่ออาณานิคมไว้เพื่อคุ้มครอง เพื่อรักษา เพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่สำราญของภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย นอกจากนั้น ในพระสูตรยังมีการอธิบายถึงหลักการบริหารมณฑลอาณานิคม มีวิธีในการดำเนินการที่สำคัญก็คือ 1) การบริหารหรือการสาธยาย 2) สถานที่ประกอบการบริหารมณฑลอาณานิคม 3) ถ้าโยมนิมิตไปบ้านก็ให้ไปสวด แต่หากไล่ไม่สำเร็จให้พากันป่วยมาที่วัด นอกจากนั้น ก็มีกรอบในวิธีการสวดและการขับไล่โดยผู้สวดจะต้องมีจิตที่เมตตาเท่านั้นจึงจะทำให้บทสวดมีผล

วัตถุประสงค์ที่ 2 เป็นการศึกษาบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาณานิคมสูตรในด้านต่าง ๆ โดยในวัตถุประสงค์ข้อนี้มุ่งอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้คือ 1) แนวคิดเรื่องท้าวมหาราชทั้ง 4 ว่าด้วยเรื่องของกำเนิดที่มาของท้าวมหาราชทั้ง 4 บุญกรรมที่ทำให้มาเกิด ซึ่งก็มีอยู่ 3 ประการก็คือ 1) บุญกิริยาวัตถุ 2) การถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ 3) การทำบุญแล้วตั้งจิตอธิษฐาน จากนั้นก็เป็นการอธิบายถึงภพภูมิที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 ตามทิศที่รักษา คือ 1) ท้าวธตรฐ อยู่ทิศตะวันออก 2) ท้าววิรูปักษ์อยู่ทิศใต้ 3) ท้าววิรูปักษ์อยู่ทิศตะวันตก 4) ท้าวเวสวัณอยู่ทิศเหนือ จากนั้นก็เป็นการอธิบายถึงบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. บทบาทในการคุ้มครองพระพุทธเจ้า ได้แก่ 1) ตอนพระโพธิสัตว์ประทับอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต 2) ตอนพระโพธิสัตว์เสด็จจุติลงสู่พระครรภ์พระมารดา 3) พระนางสิริมหามายาทรงมีสุบินนิมิต 4) พระโพธิสัตว์ทรงประทับอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา 5) ในเวลาพระประสูติกาลของพระโพธิสัตว์ 6) ในวันเสวยวิมุตติสุข (7) บทบาทในการตั้งอารักขาในช่วงการออกเผยแผ่พระศาสนา

2. บทบาทที่มีต่อพุทธบริษัท 4 ได้แก่ 1) บทบาทต่อพระภิกษุ ภิกษุณี 2) บทบาทต่ออุบาสกและอุบาสิกา

3. บทบาทในโลกสวรรค์ ได้แก่ 1) คຸ້ມครองพระอินทร์ (ท้าวสักกะ) 2) บทบาทในการทำสงครามกับอสูร 3) บทบาทในการตรวจดูโลกมนุษย์ ซึ่งแต่ละบทบาทนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบของท้าวมหาราชทั้ง 4 เป็นอย่างดี และเมื่อแสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ แล้วก็จะก่อให้เกิดผลกับทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายด้วยเช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เป็นการวิเคราะห์บทบาทท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์ภูตสูตร มีการกำหนดประเด็นวิเคราะห์อยู่ 3 ประเด็น ก็คือ

1. วิเคราะห์บริบททั่วไปของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์ภูตสูตร ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ (1.1) วิเคราะห์กำเนิดและที่มา (1.2) วิเคราะห์อายุและการหมดอายุ (1.3) วิเคราะห์อุปนิสัย ซึ่งผลการวิเคราะห์ก็พบว่า ท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้น ถือว่าเป็นเทวดาที่เกิดมาเพราะบุญที่ทำมาตอนที่เป็นมนุษย์ และเมื่อการได้ทำบุญแล้วก็ต้องตั้งความปรารถนาเอาไว้ด้วยผลบุญจึงจะก่อให้เกิดผลได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาได้จริง อนึ่ง หากพิจารณาจากหลักฐานเชิงวิชาการก็มีแนวคิดว่าการเกิดขึ้นมาของท้าวมหาราชในสังคมอินเดียนั้นมาจากแนวคิดเรื่องเทวดายุคเดิมก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมา ส่วนเรื่องอุปนิสัยนั้นชัดเจนว่าท้าวมหาราชชอบความสนุกสนานและการร่ายรำเป็นผลให้คนในสังคมไทยนำความเชื่อนี้มาปรับใช้ในการร่ายรำเพื่อบูชาท่าน

2. วิเคราะห์เรื่องของบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ก็จะพบว่ามียุทธาทอยู่ 3 ประการคือ

2.1 บทบาทด้านการอุปถัมภ์และคຸ້ມครองพระพุทธศาสนา จะพบว่าท้าวมหาราชจะทำตัวเหมือนคนวัด และให้การคຸ້ມครองพระภิกษุและชาวพุทธตลอดเวลา

2.2 บทบาทด้านการตรวจดูโลก พบว่าท้าวมหาราชนั้นเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในการตรวจดูการกระทำของมนุษย์ในโลกแล้วนำไปเสนอต่อเทวดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถือว่าเป็นบทบาทที่สะท้อนความเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์และรับผิดชอบต่อหน้าที่มา

2.3 บทบาทด้านการปกครองมนุษย์ ถือว่าเป็นบทบาทที่สะท้อนภาวะของการเป็นนักปกครองของท้าวมหาราชที่ดีเยี่ยมเพราะท่านปกครองโดยธรรมและโดยสุจริตตรงไปตรงมาไม่ลำเอียง

3. วิเคราะห์คุณค่าจากการศึกษาเรื่องบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาถรรพณ์ภูตสูตร พบว่าการศึกษารูปแบบบทนี้ให้คุณค่าในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

3.1 คุณค่าเรื่องของการเรียนรู้หลักธรรม อันได้แก่ 1) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องกรรม 2) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องบุญ 3) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องเมตตา

3.2 คุณค่าเรื่องของการสวดมนต์

3.3 คุณค่าด้านสังคม

3.4 คุณค่าด้านการศึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยบทบทของท้าวมหาราชทั้ง 4 พบว่า ท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นมีบทบาทหน้าก่อนพุทธกาล มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์เสด็จจุติลงสู่พระครรภ์พระมารดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จจุติลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เทพบุตร 4 องค์ เข้าไปอารักขาประจำทั้ง 4 ทิศด้วยตั้งใจว่า ‘มนุษย์หรือมนุษย์ใด ๆ อย่าได้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์หรือพระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย’ สอดคล้องกับ ธนิต อยู่โพธิ์ (2529) ได้แปลและเรียบเรียง พระพุทธประวัติตอนต้น: ฉบับพระพุทธโฆสเถระ พบว่า พระโพธิสัตว์จะตติสินพระทัยลงมาเพื่อโปรดสรรพสัตว์ เมื่อเทวดาทั้งหลายทราบข่าว ก็จะมาประชุมและกล่าวอ้อนวอนให้พระโพธิสัตว์ทรงจุติท้าวมหาราชทั้ง 4 รวมอยู่ด้วย สอดคล้องกับ พระศกเทพ ทสธมโม และพระมหาสาภ สุธมฺมธโร (2560) ได้ทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ท้าวมหาราชในพุทธปรัชญาเถรวาทตามพระคัมภีร์พระราชนิพนธ์ พบว่า ท้าวมหาราชก็เริ่มปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาบำเพ็ญคุณความดี คอยให้การปกป้องคุ้มครอง ช่วยเหลือ พระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ ส่วนมากช่วยเหลือด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าเป็นส่วนใหญ่ การคุ้มครองพระพุทธศาสนาโดยการอุปถัมภ์บำรุงหรือการให้การดูแลรักษาพุทธบริษัท 4 อันได้แก่ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ทำหน้าที่เป็นเสมือนคนวัด หรือผู้ถวายความดูแลรับใช้พระภิกษุสงฆ์อยู่ภายในวัด ช่วยเหลือกิจกรรมที่มีประโยชน์ภายในวัด สอดคล้องกับ พระศกเทพ ทสธมโม และพระมหาสาภ สุธมฺมธโร (2560) กล่าวว่า ดูแลรักษาคู่มือคุ้มครองให้พุทธบริษัท 4 อยู่เป็นสุข และเป็นผู้รักษาด่านหน้าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ป้องกันพวกอสูรจะขึ้นมาเอาถิ่นสวรรค์ชั้นนั้นคืน และหน้าที่ให้เป็นผู้ตรวจโลกมนุษย์ ในวัน 8 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำแห่งปักษ์ มี สอดส่องพฤติกรรมของมนุษย์ที่ประกอบผลบุญโดยการให้ทาน การรักษาศีล 5 หรืออุโบสถศีล แล้วรายงานต่อพระอินทร์ที่สุธรรมสภา

2. การศึกษาเรื่องของบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอภินิหารยสุตตร พบว่า หลักธรรมของพระพุทธเจ้า ที่มีผลต่อการเกิดเป็นท้าวมหาราชทั้ง 4 และบริวาร ได้แก่บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล และภาวนา ที่คนเราหากทำในตอนที่เป็นมนุษย์เอาไว้มากก็จะสามารถไปเกิดบนสวรรค์ได้มากกว่าคนที่ไม่ได้ทำ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพันตรีสมคิด สวลีลา เรื่องการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า พบว่าการถามปัญหาของพระพุทธเจ้านั้นก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุญ และถึงหลักปฏิบัติที่จะทำให้นมนุษย์เป็นเทวดา โดยให้ปฏิบัติในหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 บุญกิริยาวัตถุ 10 หลักสัมปทา 5 วัตรบท 7 และหลักเทวธรรม หลักปฏิบัติเหล่านี้เป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดที่สวรรค์ (3) เรื่องของความเมตตา เป็นส่วนที่ได้รับจากการสาธยายมนต์อภินิหารยสุตตร ที่ผู้สวดจะต้องแผ่เมตตาไปก่อนสวดเพราะจะทำให้มนุษย์รับรู้และเข้าถึงได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระอธิการคำภา อติพโล (ปีมะกะเส) เรื่องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การที่มนุษย์หรือเทวดาจะอยู่ร่วมกันได้จะต้องมีการแผ่เมตตาและคิดถึงคุณความดีของกันและกัน คือเทวดาคิดถึงความดีที่มนุษย์ทำจึงแผ่เมตตาให้ ส่วนมนุษย์คิดถึงคุณธรรมที่ทำให้เกิดเป็นเทวดาก็จึงได้ทำการแผ่เมตตาให้ ซึ่งนั่นคือการแผ่เมตตาให้กันและกัน อันจะก่อให้เกิดความสุขได้ (4) คำสอนเรื่องความรับผิดชอบ โดยพิจารณาจากการ

ทำหน้าที่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ท่านจะมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่สูงมาก ดังปรากฏในงานวิจัยของพระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโณ (ทับทิมเทศ) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อโลกในเรื่องของการรับผิดชอบต่อการลงมาตรวดโลกและทำการลงโทษสำหรับคนที่ทำไม่ดีหรือให้คุณกับคนที่ทำแต่ความดี และเมื่อสังคมเกิดความเดือดร้อนเพราะบริวารท่านก็จะลงมากำจัดปัญหานั้นให้ ซึ่งการศึกษาในเรื่องนี้ย่อมทำให้ได้คุณค่าจากการศึกษาตนเองและสังคมได้

3. จากการศึกษาเรื่องบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตร พบว่า การศึกษาเรื่องบทบาทนี้ให้คุณค่าในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ (1) คุณค่าเรื่องของการเรียนรู้หลักธรรม อันได้แก่ (1.1) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องกรรม (1.2) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องบุญ (1.3) การเรียนรู้หลักคำสอนเรื่องเมตตา (2) คุณค่าเรื่องของการสวดมนต์ (3) คุณค่าด้านสังคม (4) คุณค่าด้านการศึกษา

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเรื่อง บทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตรนั้นจะพบว่าเมื่อศึกษาแล้วย่อมทำให้เกิดองค์ความรู้เรื่องบุญ โดยเฉพาะเรื่องบุญที่เกี่ยวกับการที่ท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์นั้นแม้ว่าจะเป็นการเข้าเฝ้าตามหน้าที่และความรับผิดชอบตามบทบาทของตนเองในการได้รับการมอบหมายจากท้าวสักกเทวราชในการทำหน้าที่ปกป้องรักษาและคุ้มครองพระพุทธบริษัท 4 แล้ว การมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ก็เพื่อมุ่งหวังบุญอันเกิดจาก (1) การเข้ามาถวายอาฏานาฏิยมนต์ หรือมนต์เป็นเครื่องป้องกันอันตรายให้กับพระสาวกและอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย อันเนื่องมาจากว่ามนต์นั้นมีอิทธิฤทธิ์หรืออำนาจของมนต์เมื่อสวดหรือสาธยายแล้ว ย่อมมีผลก็คือสามารถปกป้องเหล่าพุทธบริษัท 4 จากการรุกรานของอมนุษย์ซึ่งเป็นเหล่าบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้ การถวายมนต์นั้นก็เพื่อที่จะเป็นอุบายวิธีในการป้องกันอันตรายมิให้เกิดกับเหล่าพุทธบริษัท ซึ่งการกระทำเช่นนี้ก็ถือว่าเป็นบุญ (2) การได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธองค์และเหล่าพระสาวกนั้นก็จัดว่าเป็นบุญอย่างหนึ่ง ซึ่งการทำบุญของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นก็จัดเข้าอยู่ในกรอบของการทำบุญอันเกิดมาจากเหตุที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ดังนี้คือ (1) บุญที่เกิดจากการให้ทาน (2) บุญที่เกิดมาจากการรักษาศีล และ (3) บุญที่เกิดมาจากการภาวนา หรือที่เรียกว่าเป็นเหตุที่จะได้บุญหรือบุญกิริยาวัตถุ 3 ด้วยเหตุที่การได้ถวายมนต์นั้นก็ถือว่าเป็นทาง การได้มีความสงบเข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์นั้นถือว่าการรักษาศีล และการมุ่งทำการป้องกันภัยอันตรายแก่เหล่าพุทธบริษัทนั้นก็ถือว่าเป็นบุญที่เกิดมาจากการภาวนาก็คือการลงมือทำผ่านการทำการปกป้องคุ้มครองพระสาวกของพระพุทธองค์นั่นเอง

สรุป

จากการศึกษาบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 มาสถานที่อยู่สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ได้แก่ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ ท้าวเวสสุวรรณ มีบทบาทหน้าที่ คือ 1) บทบาทหน้าที่บนสวรรค์ 2) บทบาทหน้าที่ในโลกมนุษย์ 3) บทบาทหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา ซึ่งมีปรากฏในอาฏานาฏิยสูตรอย่างชัดเจน เป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของเทวดาที่ทำหน้าที่ในการรักษาสวรรค์และโลกมนุษย์ และเข้าใจเรื่องของภพภูมิทั้ง 31 ภูมิ เหตุที่ท้าวมหาราชทั้ง 4 เป็นเทวดา เมื่อครั้งที่เป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญกุศลบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ 1) บุญกิริยาสำเร็จด้วยทาน 2) บุญกิริยาสำเร็จด้วยศีล 3) บุญกิริยาสำเร็จด้วยภาวนา บำเพ็ญด้วยการถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ หมายถึง มีพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นเครื่องนำทางที่ประเสริฐ และด้วยการตั้งจิตอธิษฐาน ปรรณนาอย่างตั้งใจที่จะไปเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา การที่มนุษย์ได้ทำบุญทำกุศลไวเป็นจำนวนมากแล้วย่อมสามารถที่จะ “เลือกที่เกิด” แม้จะเลือกสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นที่เกิด ดังนั้น โลกของเทวดาต้องเคยบำเพ็ญบุญกิริยาจากความเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์โลกที่มีปัญญา มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกได้ พัฒนาตนเองได้ และมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐได้ มนุษย์จึงต้องศึกษาเส้นทางแห่งความเจริญในทางที่ประเสริฐ และฝึกฝน เรียนรู้การแก้ปัญหาที่ก่อให้เกิดความเสื่อมพัฒนาจิตใจให้ถึงความเป็นเลิศประเสริฐกว่าสัตว์อื่น ๆ ทั้งหลายได้ เมื่อมนุษย์ผู้มีปัญญาทราบเช่นนี้แล้วว่าที่พึงของสัตว์โลกที่แท้จริง คือ พระรัตนตรัย พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ในโลกมีแต่ทุกข์ มีแต่ภัย มนุษย์ผู้มีปัญญาจะพยายามเอาตัวเองออกให้พ้นจากทุกข์ ก้าวเดินตามพระพุทธเจ้าได้มอบสมบัติทั้งไว้ให้เรา เจริญศีล เจริญสมาธิ เจริญปัญญา นี่แหละจะเป็นที่พึงที่แท้จริง “ที่พึ่งอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ด้วยอำนาจแห่งความสัจนี้” เทวดายังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร ยังยึดถือเป็นที่พึ่งไม่ได้

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตร” นี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เท่านั้น ยังขาดการศึกษาที่ลงสู่ภาคปฏิบัติด้วยการนำหลักแนวคิดเกี่ยวกับท้าวมหาราชไปใช้ประกอบการก่อสร้างรูปปั้น และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องให้ถูกต้อง เช่น เรื่องของการนำไปเพื่อใช้สวดเพื่อการไล่ผีตามที่ปรากฏในคัมภีร์ซึ่งสังคมไทยเรายังไม่ได้ทำตามมาก่อนเลย ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นผลเชิงประจักษ์นั่นเอง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นนำเสนอเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์เรื่องบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในอาฏานาฏิยสูตร ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และมุมมองทางวิชาการต่าง ๆ เท่านั้น ฉะนั้น ในงานวิจัยครั้งนี้ จึงอาจจะยังมีเนื้อหาในส่วนที่ยังไม่ได้กล่าวถึงในประเด็นของเรื่องอื่น ๆ ที่น่าสนใจที่ควรจะต้องมีการนำไปเป็นประเด็นศึกษาต่อไปได้ดังต่อไปนี้

1. ควรนำไปศึกษาในเรื่อง “การศึกษารูปแบบของการร่ำบวงสรวงท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่สามารถศึกษาของสังคมในยุคปัจจุบัน
2. ควรนำไปศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับ “การศึกษาวิเคราะห์การใช้อาฏานาฏิยมนต์เพื่อการปราบผีในพระไตรปิฎก” ซึ่งที่ผ่านมาสังคมไทยเรายังมีความเข้าใจผิดในเรื่องของมนต์บทนี้อยู่มาก

บรรณานุกรม

- ธนิต อยู่โพธิ์. (2525). *อาณิสสสูตร 5*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนศิริพร จำกัด.
- พญาสิทธิ. (2528). *ไตรภูมิทิฎฐีหรือไตรภูมิพระร่วง*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร
**An Analytical Study of the Mental Development
according to Maraṇassati-Sutta**

¹พระณัฐนันท์ สุทธธนาโน, ²พระมหายุทธนา นรเชฐโธ และ ³พระครูสิริรัตนบัณฑิต

¹Phra Natthanan Suddhañño, ²Phramaha Yutthana Narachettho
and ³Phrakhrusiriratanabundit

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Sutthayano.951@gmail.com.

Received: May 21, 2024; **Revised:** August 5, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาจิตในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของมรณัสสติสูตร 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า 1) การฝึกฝนพัฒนาจิตเป็นกระบวนการสำคัญที่จะนำไปสู่การสิ้นกิเลส อาสวะ การพัฒนาจิตคือการเพิ่มคุณภาพจิต โดยการนำหลักสมณะ วิปัสสนา ไตรสิกขา มหาสติปัฏฐาน มาใช้ในการดำเนินการพัฒนานั้น จิตจะตั้งมั่นมีสติ สมาธิคลายความยึดมั่นถือมั่น 2) มรณัสสติสูตรกล่าวถึงหลักการ 3 ประการ (1) การมีสติระลึกถึงความไม่แน่นอนของชีวิต (2) ความสลดใจในการดำเนินชีวิตที่ประมาท (3) การระลึกถึงความตายอยู่เสมอ และปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือความดับทุกข์ 4 ประการ คือ (1) อภินิหารปัจจุขณะสูตร (2) กฏอทิปปัจจยตา (3) โยนิโสณมสิการ (4) อสุภกรรมฐาน 3) การอบรมกาย และการอบรมจิต ตามหลักการพระพุทธศาสนาคือการพัฒนาจิต จิตใจที่ตั้งมั่นในการปฏิบัติมรณสติกรรมฐาน เป็นจิตใจที่มีความสงบคลายจากความทุกข์และเข้าใจถึงหลักความจริงของชีวิตกับการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดความตระหนักรู้ว่า ที่เกิดเช่นนั้นก็ล้วนเป็นกฎธรรมดาของชีวิต เราไม่ต้องไปดีใจ เสียใจ เพราะว่านั้น คือความจริงที่แสดงให้เราได้รับรู้ ทำความเข้าใจและรู้จักรักษาจิตใจไม่ให้ไปเป็นทุกข์กับความแค้นความเจ็บ ความเจ็บและความตาย ที่เกิดขึ้นกับตน ยึดมั่นอยู่ในหลักการปฏิบัติมรณสติ คือ เอาสติน้อมระลึกถึงความตายอันมีแก่ตนและคนอื่น เป็นเครื่องเตือนจิตใจไม่ให้หลงประมาทในการสร้างความดี การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ (1) เจริญสติรักษากาย มีสติระลึกถึงความตายในทุกอิริยาบถ ทำความเข้าใจและรู้จักรักษาจิตใจไม่ให้ไปเป็นทุกข์ (2) พิจารณากายบรรลुरुธรรม พิจารณากายเป็นของไม่จีรัง ย่อมบรรลุพระนิพพานในที่สุด

คำสำคัญ: การพัฒนาจิต; มรณัสสติสูตร

Abstract

This research article has objectives: 1) to study the mental development in the Tipiṭaka, 2) to study the structure and essence of the Maṇassasī-Sutta, and 3) to analyze the mental development according to Maṇassasī-Sutta. This research is documentary research. The researcher aims to study and analyze data from the Tripitaka, Commentary, and Buddhist literature.

The results of the study found that: 1. Practicing mental development is an important process that will lead to the end of defilements and āsavas. Mental development is the enhancement of mental quality. By applying the principles of samatha, vipassana, three-sikkha and mahasatipatthana in developing it. The mind will be steady and mindful. 2. The structures of Maṇassasī-Sutta have three kinds; 1) Consciousness in remembering the uncertainty of life, 2) Sadness in living carelessly, 3) Constantly remembering death. The four principles concerning the Maṇassasī-Sutta are 1) Abhiṇhapaccavekkhaṇa-Sutta: Discourse on things for frequent contemplation, 2) Idappaccayatā: the nature of specific conditionality, 3) Yonisomanasikāra: reasoned attention, and 4) Asubha-kammaṭṭhāna: reflection on impurity. These principles were the way to practice for achieving the goal of the cessation of suffering. 3. The development of body and mind according to Buddhist principles was the mental development, the mental security for the reflection of death meditation. It was calm and free from suffering, and understanding the truth of life and change. It was realized that what a thing had arisen as the law of nature, we do not have to rejoice and regret. Because that is the truth we have to realize, understand, and know how to keep our mind from suffering, aging, pain, and death that had arisen with us. So, holding the development of mindfulness of death is being mindful of reflection of death to oneself and others, it is a reminder not to be careless in doing good deeds. Mental Development according to Maṇassasī-Sutta can be applied to (1) develop mindfulness to preserve the body be mindful of death in every posture, understand and know how to keep the mind from suffering, (2) Considering the body to attainment, Consideration of bodily instability achieve Nirvana.

Keywords: Mental Development; Maṇassasī-Sutta

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อจิตในฐานะเป็นธรรมชาติที่เป็นใหญ่กว่า สรรพสิ่งทั้งหลายสมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย: 25/2/24) และยังมีพระพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “โลกถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไล่ไป อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย: 15/62/73) พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักไล่ไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย: 15/62/73) จากพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่าง เริ่มต้นที่จิตสำคัญที่จิต ถ้าจิตคิดดี ทุกสิ่งทุกอย่างจะนำไปในสิ่งที่ดีนี้คือความคิดของพระพุทธศาสนา เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตเปรียบดังคำว่า ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว การพัฒนาจิตจึงเป็นเรื่องสำคัญเมื่อพูดถึงวิถีจิตเมื่อความตายใกล้เข้ามา ช่วงขณะที่จิตติดอยู่กับอารมณ์ใดอย่างหนึ่ง เป็นตัวโน้มไปสู่ภพชาติที่จะพึงเกิด ย่อมเกิดขึ้นเนื่องเมื่ออารมณ์เปลี่ยน กระแสจิตจะบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองอยู่ที่อารมณ์เคยชินกับสิ่งนั้น ๆ อุปมาเหมือนกระแสจิตของ

ผู้ที่กำลังผูกพันอยู่กับการเล่น หรือกำลังดื่มหรสพ เช่น กำลังเล่นไพ่ เล่นหมากรุก หรือกำลังฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ เหล่านี้ ด้วยจิตใจอันจดจ่ออยู่กับภาพหรือเสียงที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า หาได้คิดนึกไปในเรื่องราวอย่างอื่นไม่ แม้ว่าจะมีคนมาพูดจาไต่ถาม หรือใช้สอยบ้าง ก็ไม่ได้สนใจ สักแต่พูดไป ทำไปอย่างนั้นเอง ส่วนจิตใจหาได้เลิกละติดตามอารมณ์ที่ตนสนใจต่อไปไม่ คงจดจ่ออยู่กับภาพที่ดูหรือเสียงที่กำลังฟังเท่านั้น อุปมานี้ฉันใด พระพุทธศาสนายกย่องให้ความสำคัญกับจิต ในฐานะที่ต้องรักษาคุ้มครองและพัฒนาให้เข้ากับเป้าหมายอันสูงสุด คือการบรรลุพระนิพพานนั่นเอง

อย่างไรก็ดี การพัฒนาหรือ การยกระดับจิตให้สูงขึ้นนั้นต้องดำเนินการพัฒนาไปอย่างเป็นระบบมีขั้นตอนด้วยหลักการของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ไปตามลำดับจนสามารถเข้าใจกฎของธรรมชาติ คือ กฎของไตรลักษณ์ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาจนถอดถอนความยึดมั่นถือมั่น ในสรรพสิ่งทั้งหลาย จิตหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาอุปาทานได้ในที่สุด วิถีจิตเมื่อใกล้ตายกระแสจิตจะบริสุทธิ์หรือเศร้าหมอง ก็ตาม แล้วแต่กรรมที่จะส่งผลว่าจิตเมื่อพัฒนาไปแล้ว ท้ายที่สุดส่งผลอย่างไร ในพระพุทธศาสนาก็มีการระบุไว้ว่า จิตของคนทีใกล้จะดับไปเป็นตัวชี้วัดตัดสินได้ว่า จะไปสวรรค์ ไปนรก ดังนั้นจิตในเวลามรณสติหรือมรณะวิถีทีใกล้เข้ามาในปัจจุบัน ช่วงไหนที่เราระลึกถึงความดีจะไปสวรรค์ ระลึกถึงสิ่งไม่ดีก็ไปนรก ดังนั้น คุณภาพของจิตในขณะใกล้ตายมีความหมายมาก ดังนั้นในเรื่องของความใกล้ตาย จึงต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอ

ธรรมดาคนเราเกิดมาแล้ว มีความตายเป็นที่สุด เพราะไม่ว่าคนหนุ่มคนสาว คนแก่หรือเด็ก มังมีหรือยากจน ล้วนมีความตายเป็นที่สุด ทุกชีวิตมุ่งหน้าสู่ความตาย เมื่อพูดถึงความตายแล้ว ความตายของคนเรา ในภาษาไทยของเรา เรียกว่ามรณะ มาคู่ชาตะ ชาตะแปลว่าเกิด ส่วนมรณะ แปลว่าตาย ลักษณะของคนทีตาย สรุปลก็คือสิ้นลมหายใจหรือร่างกายหยุดการเคลื่อนไหวหรือหยุดการทำงานทุกส่วน หรือการที่ร่างกายแตกสลายไปหรือความขาดสูญของชีวิตในภพหนึ่ง ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค และคัมภีร์วิภังค์ ได้ให้ความหมายของความตายไว้ว่า “ความตาย หมายถึง ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้นๆ จากหมู่สัตว์นั้นๆ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 16/33/50) ความตาย ก็มีหลายชนิด เช่น ความตาย 2 ชนิด คือความตายปกติธรรมดาของคนทั่วไป เช่น คนแก่ทีตายเพราะอายุขัย กับความตายไม่ปกติ หรือทีเรียกกันว่าความตายก่อนวัยอันควรเป็นต้นว่า อุกรรชนตาย ถูกฆ่าตาย ซึ่งยังไม่น่าจะตายแต่ก็ตาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 36/117/67) ความตาย 3 ชนิด คือ (1) สมมติมรณะ ได้แก่ ความตายของสัตว์ทีสมมติเรียกกันว่า นาย ก. ตาย นาย ข. ตาย ต้นไม้ตาย เป็นต้น (2) ขณิกมรณะ ได้แก่ ความดับแห่งรูปนามทุก ๆ ภัคขณะ คือเมื่อนามรูปดับลงแล้ว ก็เกิดขึ้นใหม่สืบต่อกันไปอย่างไม่ขาดสาย จนกว่าจะถึงอนุปาทิเสสนิพพาน (ดับกิเลสและเบญจขันธ์) (3) สมุจเฉทมรณะ ได้แก่ การนิพพานของพระอรหันต์ซึ่งไม่มีการเกิดขึ้นแห่งรูปนามอีก (อรรถกถาภาษาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/193/108) ความตาย 4 ชนิด คือ (1) สมุจเฉทมรณะ คือ การดับขันธปรินิพพานของพระชินาสพผู้ตัดกิเลสและวัฏฏทุกขีได้สิ้นเชิง (2) ขณิกมรณะ คือ ความดับของรูปนาม ทีดับไปตลอดเวลาตราบเท่าทีสันตติแห่งรูปนามยังสืบต่ออยู่ (3) สมมติมรณะ คือความตายที

ชาวโลกสมมติกัน เช่นต้นไม้ตาย นาฬิกาตาย (4) ชีวิตินทรีย์ปัจเจกธรรมะ คือรูปนามของสัตว์ที่ขาดลงในภพหนึ่ง ๆ เช่น คนตาย (ฎีกาภาษาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/167/343) อย่างไรก็ตาม เมื่อความตายใกล้เข้ามาถึง ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่าจะมาเมื่อไหร่ ดังนั้นการศึกษามรณัสสติสูตร ก็เพื่อมาใช้ในการพัฒนาจิต ณ ปัจจุบัน เพื่อความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมองเห็นความสำคัญที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม จึงสนใจที่จะศึกษาการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร เพื่อที่จะได้ทราบถึงวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม พร้อมทั้งถือเอาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อความไม่ประมาทต่อชีวิต ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาจิตในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของมรณัสสติสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี/กฎระเบียบ (Documentary Study)

1.1 ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

1.2 ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้ศึกษาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา เป็นต้น เพื่อรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง มรณัสสติสูตร และได้อาศัยตำรา หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยเชิงวิชาการ ที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่อง และวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งปัญหาที่ต้องการทราบ เพื่อนำมาประมวลใช้ประกอบในการวิจัยครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ในขั้นนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ อธิบาย ขยายนัยจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส กล่าวคือ คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์วิมุตติมรรค เป็นต้น เอกสาร อินเตอร์เน็ต บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ นำเสนอผลการวิจัย เมื่อได้ข้อมูลจากการศึกษาเชิงเอกสาร และทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในการวิจัยเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งนำเสนอรายงานผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องนี้พบ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 การพัฒนาจิตในพระไตรปิฎก พบว่า พระพุทธองค์ให้ความสำคัญเรื่องของการพัฒนาจิต หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ สังคมมีคำสั่งสอนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อให้สมาชิกในสังคมนั้น ๆ ปฏิบัติตนไปในทางที่ดี ที่ถูกต้อง หลักธรรมคำสอนต่างๆ มีจุดหมายเดียวกัน คือ มุ่งให้ทุกคนกระทำแต่ความดี และละเว้นการกระทำชั่วทั้งปวง ในการดำรงชีวิตของมนุษย์เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ควรต้องมีการเรียนรู้และมีความสามารถในการวิเคราะห์ได้ว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิดสิ่งใดสมควรทำ สิ่งใดไม่สมควรทำ เหล่านี้ เป็นต้น หลักธรรมคำสอนจะสามารถช่วยให้บุคคลนั้น ๆ มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของตน ช่วยให้เขาเลือกที่จะกระทำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อตนเองและสังคม หลักธรรมคำสอนจะเป็นพื้นฐานสำคัญของคุณภาพชีวิตและคุณธรรม จริยธรรมในสังคม อันเป็นบรรทัดฐานหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างดี คุณธรรม และจริยธรรมอันเป็นผลของหลักธรรมคำสอนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพจิตใจ เพราะคุณธรรมเป็นความดีงามในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ที่ส่งผลให้มนุษย์มีความประพฤติดี และการประพฤติที่ดีนั้นก็ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ส่วนจริยธรรม คือ หลักเกณฑ์ของการประพฤติปฏิบัติที่เป็นแนวทางในการประพฤติที่เหมาะสมถูกต้องตามหลักศีลธรรมอันดี ไม่ว่าจะเป็นการประพฤติทางกาย ทางวาจา และทางด้านจิตใจ ที่ส่งผลอันก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดความสุขทั้งตนเอง ผู้อื่น และสังคม

ความประมาทเป็นหนทางสู่ความตาย และการที่จะไม่ตายนั้น จึงจำเป็นต้องพัฒนาจิต พัฒนาปัญญา ให้เจริญ และต้องอาศัยการฝึกหัดอบรมจิตให้เข้มแข็ง หรือฝึกฝนจิตให้เป็นสมาธิ เพราะสมาธิเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา หากเรามีจิตใจวอกแวก เอนเอียงอ่อนไหวง่าย การฟัง ก็จะไม่เกิดประโยชน์ การคิดก็ตาม การลงมือทำก็ตาม ก็เกิดความเสียหายผิดพลาดและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ เพราะฉะนั้น การฝึกหัดอบรมจิตให้เป็นสมาธิจึงเป็นความดีงามที่เราทุกคนควรหมั่นฝึกฝนอบรมอยู่เสมอ คือถ้ายังประมาทอยู่จิตย่อมเป็นอกุศลธรรม กลับเวียนว้ายในสังสารวัฏ เกิดตายไม่รู้จบ หากแต่ปฏิบัติได้ถึงขั้นอรหัตต์แล้วย่อมเป็นผู้ไม่ตาย คือ ไม่กลับมาเวียนว้ายในสังสารวัฏอีก พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2540) กล่าวถึงเป้าหมายของการพัฒนาจิตไว้ว่า คือทำให้บุคคลที่ฝึกฝนพัฒนาจิตดีแล้ว ย่อมได้ถึงเป้าหมายได้ใน 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) ด้านคุณภาพของจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นจิตใจที่สูง ประณีต เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา อยากช่วยเหลือ ปลดปล่อยทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือ มีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู เป็นต้น 2) ด้านสมรรถภาพของจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือ อดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือ จริงจัง มีอธิฐาน คือ เต็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดหมายที่ทำ เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญา คือ การคิดพิจารณาให้เห็นความจริงชัดเจนถูกต้อง 3) ด้านสุขภาพของจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพที่ดี มีความสุข สดชื่น ร่าเริงเบิกบานปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปิติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวาย ไม่คับข้องใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า เป็นต้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 โครงสร้างและเนื้อหาของมรณัสตีสสูตร พบว่า มรณัสตีสสูตรทั้งปฐมมรณัสตีสสูตร และทุติยมรณัสตีสสูตรกล่าวถึงการนึกถึงความตายเป็นอารมณ์กรรมฐาน ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดเจริญมรณัสสติว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ตลอดคืนหนึ่งและวันหนึ่ง เราพึงมโนถึงการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาค เราพึงทำกิจให้มากหนอ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/19/444-445) การเจริญมรณัสสติ ทำให้เราเห็นเหตุ 3 ประการ 1) สติต้องมีสติระลึกไว้ว่า เราจะต้องตายอย่างแน่นอน (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/373/301) 2) สังเวช เมื่อระลึกถึงความตายของตนแล้วหากรู้ว่าตนเองยังอยู่ในความประมาทขาดสติ ไม่ได้ทำบุญไว้ ก็จะสลดใจว่า เรายังประมาทอยู่เลย ทางที่ดีเราควรรีบทำความดีเสียแต่วันนี้ จึงเกิดความสลดใจในชีวิตที่ผ่านมา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2543) 3) ญาณ เมื่อระลึกได้ว่า ตนเองต้องตายแน่ ก็จะชวนขวยริบเร่งทำความดี ไม่มีความประมาทในชีวิต เช่น พิจารณาถึงชีวิตว่าดำรงอยู่ได้เพียงแค่ลมหายใจเข้าออก เพียงแค่นั้น ข้าวคำหนึ่งเท่านั้น(พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/131/72)

การเจริญมรณัสตินั้น จะเป็นการปรารภความตาย แต่เป็นการนึกถึงความตายที่จะมาในเบื้องหน้า โดยไม่มีใครสามารถคาดการณ์ได้ว่าเมื่อใด เวลาใด การใช้หลักธรรมในการพิจารณานั้น เพื่อให้เราไม่ประมาทในการทำความดี อกุศลใดที่ยังละไม่ได้ ให้รีบชวนขวยริบเร่งเสีย เพื่อที่จะไม่เป็นภัยในเวลาที่เราจะตายในเบื้องหน้า หลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องในมรณัสตีสสูตร 4 ประการ คือ (1) อภินิหารปัจเจกขณะสูตร (2) กฏอิตถ์ปัจเจกตา (3) โยนิโสมนสิการ (4) อสุภกรรมฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/20/447) ทั้ง 4 หลักนี้เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือความดับทุกข์ เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นความเป็นจริงของสัจโลกทั้งหลายผู้ที่ยังเวียนว่ายในสังสารวัฏ การปฏิบัติมรณัสสติให้รักษาจิตใจของตนให้ตั้งมั่นอยู่กับการระลึกถึงความตายอยู่เรื่อยๆ ถึงบางครั้งจิตใจอาจจะตกไปในที่อื่น ก็ให้มีสติระลึกกำหนดรู้พร้อมกับตั้งจิตใจให้กลับมาระลึกถึงความตายอยู่อย่างเดิม การกำหนดรู้อยู่อย่างนี้จิตใจของเราจะเกิดความนิ่ง สงบ เป็นสมาธิ ในระหว่างทำการปฏิบัติอาจมีอุปสรรคมาทำให้จิตใจไม่สงบ ให้คิดเสมอว่า สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่อารมณ์ของมรณัสสติ ให้ละอารมณ์เหล่านั้นเสียและให้คิดว่าไม่นานอารมณ์นั้นก็คงดับไปเอง ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในทางปฏิบัติจะต้องสร้างพลังให้เกิดขึ้นในจิตใจเสมอ

วัตถุประสงค์ที่ 3 วิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสตีสสูตร พบว่า ชีวิตที่ยึดหลักวิธีระลึกถึงความตายจะทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องมองเห็นสัจจะธรรมในการดำรงชีวิต และสามารถปกครองตนให้ตั้งอยู่ด้วยหลักธรรมด้วยทาน ศีล และภาวนาจนทำให้ชีวิตมีความสุข ความเจริญทั้งในโลกปัจจุบันและโลกหน้า ดังนั้น การปฏิบัติมรณัสสติที่ถูกต้องย่อมทำให้การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง จากการวิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสตีสสูตรนี้ พบว่า

1. การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสตีสสูตรด้วยหลักไตรสิกขา พบว่า (1) การพัฒนาจิตตามหลักศีล ต้องมีวินัยในตนเอง รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตน คือทำความเข้าใจอยู่เสมอว่า ร่างกายนั้นเป็นรังแห่งโรค ควรบริหารร่างกายให้เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม ไม่ใช่บริหารเพื่อความเป็นผู้มักมากตามสังคมบริโภคนิยม (2) การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตาม

เจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้ว ก็จะควบคุมดูแล และนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545) (3) การพัฒนาปัญญา คนเราจะมีพฤติกรรมอะไรอย่างไร และแค่นั้น ก็อยู่ที่ว่า จะมีปัญญาชี้แนะหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอัดอั้นมีปัญหาติดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระสามารถพัฒนาจิตปัญญาเพื่อเข้าถึงประโยชน์สูงสุด ที่จะให้มีจิตหลุดพ้นเป็นอิสระและเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) ดังนั้น การพัฒนาจิตตามแนวมรรณสตติด้วยหลักไตรสิกขา คือการมีชีวิตที่ยึดหลักวิถีระลึกถึงความตายจะทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องมองเห็นสัจจะธรรมในการดำรงชีวิต และสามารถปกครองตนให้ตั้งอยู่กับหลักธรรมด้วยทาน ศีล และภาวนาจนทำให้ชีวิตมีความสุข ความเจริญทั้งในโลกปัจจุบันและโลกหน้า ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการปฏิบัติมรรณสตติที่ถูกต้องย่อมทำให้การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง

2. คุณค่าการพัฒนาจิตตามแนวมรรณสตติสูตร พบว่า พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงความตาย โดยทรงตรัสแก่นางวิสาขาและหญิงผู้รักษาอุโบสถศีล 500 คนว่า “คนเลี้ยงโคใช้ท่อนไม้ไล่ต้อนฝูงโคไปยังที่หากิน ฉันทไค ความแก่และความตาย ก็ไล่ต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉันทัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/135/74) การฝึกจิตใจด้วยการระลึกถึงความตายอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ทำให้จิตใจเป็นสมาธิตั้งมั่นจนสามารถกำจัดกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้มีจิตใจตั้งมั่นในการสร้างสิ่งที่ดี หลีกเว้นจากสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา และไม่ประพฤติดีกฎหมายบ้านเมืองมีการยึดถือตามอย่างเคร่งครัดนอกจากนี้ยังรีบเร่งทำความดีด้วยการตั้งอยู่ในคุณธรรม 3 ประการคือ “เว้นจากความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้ถึงพร้อมและทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/24/39) ดังนั้น การพัฒนาจิตย่อมก่อให้เกิดคุณค่า 3 ประการ ได้แก่ (1) ช่วยให้ตั้งมั่นในการทำความดีอย่างจริงจัง (2) ช่วยพัฒนามุมมองความเป็นมนุษย์โดยเสมอภาคกัน (3) ช่วยพัฒนาตนเองให้บรรลุธรรมโดยความไม่ประมาท

3. การพัฒนาจิตตามแนวมรรณสตติสูตรในชีวิตประจำวัน พบว่า ในการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละวันปฏิเสธมิได้เลยว่า มีความทุกข์มากกว่าความสุข โดยเฉพาะความทุกข์อันเกิดแต่ความตาย เพราะชีวิตนั้นมีความตายเป็นปลายทาง ต้องปฏิบัติตามคำสอนที่ว่า “ถึงแม้ร่างกายของเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยไปด้วย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 17/2/3) และมีข้อความในนกุลปิตุสูตรว่า “..บุคคลผู้บริหารกายนี้อยู่ พึงรับรองความไม่มีโรคได้แม้เพียงครู่เดียว จะมีอะไรเล่า นอกจากความโง่เขลา เพราะเหตุนี้ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เมื่อเรามีกายกระสับกระส่ายอยู่ จิตจักไม่กระสับกระส่าย..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 17/1/1-2) ดังนั้น เราต้องรู้จักถึงวิธีปฏิบัติต่อความตายที่ถูกต้อง เราก็จะพ้นจากความทุกข์ได้ด้วยวิธีปฏิบัติตนให้มีความสุขไม่เป็นทุกข์ต่อการดำรงชีวิตแต่ละวัน ต้องยึดมั่นอยู่ในหลักการปฏิบัติมรรณสตติ การยึดมั่นอยู่ในหลักการปฏิบัติมรรณสตติ คือ เอาสติอันมระลึกถึงความตายอันมีแก่ตนและคนอื่น เป็นเครื่องเตือนจิตใจไม่ให้หลงประมาทในการสร้างชีวิต ให้ตั้งมั่นอยู่กับ

คุณความดี ให้ดำรงชีวิตด้วยสติปัญญา เมื่อปฏิบัติมรณสติที่ถูกต้องตามหลักการแล้ว ย่อมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต

3.1 ใช้เป็นแนวทางในการเจริญสติ การระลึกถึงความตายด้วยอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง และนอน เป็นการเจริญสติโดยให้เอาสติระลึกถึงถึงความตายในขณะที่อยู่กับอิริยาบถใด อิริยาบถหนึ่ง เช่น ขณะเรายืนก็กำหนดระลึกถึงความตายให้มีสติระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์เสมอ การเจริญสติในลักษณะนี้เป็นการดึงจิตใจให้ระลึกถึงความตายในอิริยาบถ ซึ่งมีวิธีการปฏิบัติ คือ (1) ในเวลาเย็นให้มีสติระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ (2) ในเวลาเดินให้มีสติระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ (3) ในเวลานั่งให้มีสติระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ (4) ในเวลานอนให้มีสติระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ การเจริญสติด้วยการระลึกถึงความตายในอิริยาบถทั้ง 4 นี้ จะเลือกปฏิบัติในอิริยาบถใด อิริยาบถหนึ่งก็ได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมหรือความสะดวกของแต่ละบุคคล การเจริญสติด้วยวิธีระลึกถึงความตายด้วยอิริยาบถทั้งสี่ไม่จำกัดเรื่องเวลา สถานที่ และบุคคล เพราะการเจริญสติในลักษณะนี้เป็นการทำเพื่อให้เกิดสติที่มั่นคง ด้วยการให้ระลึกถึงความตายเป็นอุบายที่ดึงจิตใจให้สงบและฝึกจิตใจไม่ให้ เป็นทุกข์กับเรื่องความตาย ผู้ที่รักษาจิตใจของตนจึงทำให้คลายออกจากสิ่งเหล่านี้ คือ 1) ทำให้จิตใจเราได้คลายจากความทุกข์กังวล คือ สามารถตัดความกังวลทั้งหลายให้หมดไป 2) ทำให้จิตใจเราไม่เป็นทุกข์จากความกลัว คือ มีจิตใจพร้อมที่จะต่อสู้กับทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องร้าย หรือเรื่องดีก็มีจิตใจไม่หวั่นกลัวแต่ประการใด 3) ทำให้จิตใจของเราสามารถวางเฉย คือ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในร่างกาย 4) ทำจิตใจของเราให้เกิดปัญญา ด้วยการรู้เท่าทันกับสิ่งที่เป็นอย่างนั้น 5) ทำจิตใจไม่ป่วยในเวลาเจ็บป่วย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถึงแม้ร่างกายของเราจะป่วย แต่ใจของเราจะไม่ป่วยไปด้วย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 17/2/3)

ดังนั้น เวลาที่ป่วยไข้ถ้าเราได้ปฏิบัติมรณสติ คือ การระลึกถึงความตายอันจะมีถึงตน สามารถทำให้เรารักษาจิตใจไม่ป่วยไข้ จนให้บรรเทาจากความสะอึกสั่นหวาดกลัว ไม่มีความกังวล และไม่มีความคิดกับเรื่องความเจ็บไข้ นั้น ตรงกันข้ามกลับระลึกเอาความเจ็บไข้ขึ้นมาเป็นเครื่องคอยเตือนจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่กับหลัก ทาน ศีล และภาวนาตลอดเวลา เพราะคิดอยู่เสมอว่าความเจ็บป่วยเป็นเรื่องธรรมดาของสังขาร ไม่มีใครหลีกเลี่ยงไปได้ ทุกคนต้องพบไม่วันใดก็วันหนึ่ง เพื่อการมีชีวิตที่ดีงามจึงควรดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาทในการสร้าง ความดีให้ถึงพร้อม นอกจากนั้นแล้วจิตใจก็จะมีภูมิคุ้มกันไม่ให้เป็นทุกข์ ไม่มีความหวาดกลัวและรู้จักทำจิตใจให้วางเฉยกับปัญหาต่างๆ ได้

3.2 ใช้เป็นแนวทางที่ยกระดับจิตใจเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนา การระลึกถึงความตายด้วยสติปัญญาสามารถทำให้จิตใจสงบ มีอารมณ์เดียว มีการพิจารณาความตายจนสามารถระงับนิรวณหำได้ มีความสงบนิ่งหยุด อยู่ในอารมณ์เดียว จึงเป็นจิตใจที่มีธรรมเป็นพลัง คือ (1) ความเชื่อ (2) ความเพียร (3) ความระลึกได้ (4) ความตั้งใจมั่น (5) ความรู้ทั่วชัด (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/843-900/256-271) คุณธรรมทั้ง 5 ที่เกิดขึ้นในจิตใจจึงเป็นพลังเกื้อหนุนจิตใจที่จะยกระดับจิตใจจากการปฏิบัติมรณสติเข้าสู่วิปัสสนา คือ เอาสติไปตั้งมั่นที่ฐานทั้งสี่ ที่ชื่อว่าผู้มีสติ ก็ด้วยเหตุ 4 ประการคือ 1) เจริญกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน (กำหนดรู้รูป) 2) เจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน (กำหนดรู้เวทนา) 3) เจริญจิตตา

นุปัสสนาสติปัฏฐาน (กำหนดรู้จิต) 4) เจริญธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (กำหนดรู้ธรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/273-300/325-351) การกำหนดรู้อยู่ในฐานทั้ง 4 นี้ บุคคลนั้นจึงเรียกว่ามีสติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 29/413/223) และเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน อันมีกำหนดรูป-นาม เป็นอารมณ์ให้ต่อเนื่อง ดุจสายน้ำไหล รูป-นาม จะหายหรือละเอียดยังแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ก็กำหนดรู้ได้ถ้อยถ้อย โดยไม่ให้จิตใจตกไปในที่อื่น ให้เห็นการเกิด การดับของรูปนาม และให้เห็นรูปนามที่เป็นไปตามหลักลักษณะของพระไตรลักษณ์ คือ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง สติที่กำหนดรู้เห็นตามความจริงนี้ จึงทำจิตใจของทุกคนในสังคมมีความสุข มีจิตใจหนักแน่น เป็นสมาธิ และไม่หวาดหวั่นสะอึกสั่น ต่อความตาย ถึงแม้จะมีคนในสมาธิได้มีการตายเกิดขึ้น ด้วยลักษณะใดก็ตาม ทุกคนในสังคมต่างก็มีจิตใจปกติ ไม่เสียใจ ไม่ร้องไห้ ไม่เศร้าโศก ดังนั้น กล่าวได้ว่าการปฏิบัติมรณสติจึงเป็นพื้นฐานที่จะทำให้จิตใจสงบเกิดสมาธิ และพร้อมที่จะยกระดับจิตใจจากการปฏิบัติมรณสติเข้าสู่วิปัสสนา ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่สูงสุดของการปฏิบัติตามหลักในทางพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้บรรลุมรรคผลนิพพาน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า จิตในทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถที่จะฝึกฝนให้เอื้อต่อการบรรลุธรรมหรือเพื่อการเป็นอยู่ที่ดีได้ เนื่องจากว่าจิตนั้นเป็นฐานสำคัญของการกระทำ หากมนุษย์ไม่รู้จักการฝึกจิตก็จะไม่สามารถที่จะวางท่าทีต่อกิเลสหรืออุปสรรคปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ ดังนั้น การฝึกจิตจึงมีความสำคัญมากประการหนึ่ง ผลแห่งการพัฒนาจิตและปัญญา ทั้งในฝ่ายสมณะและฝ่ายวิปัสสนา ย่อมทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนานั้น สามารถได้บรรลุอภิญญา 6 ประการ คือ (อิทธิวิธี) แสดงฤทธิ์ได้ (ทิพพโสต) มีหูทิพย์ (ปรจิตตวิชานน) รู้วาระจิตของบุคคลอื่น (ปุพเพนิวาสานุสสติ) ระลึกชาติได้ (ทิพพจักขุ) มีตาทิพย์ (อาสวักขยญาณ) ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป สอดคล้องกับงานบทความของทวีศักดิ์ ไครบุตร (2559) ว่า พระพุทธศาสนามีหลักการพัฒนาด้านจิตสำหรับผู้ที่ต้องการความหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏ แต่ขึ้นอยู่กับวาสนาบารมีและความเพียรพยายามของแต่ละคน หลักการพัฒนาด้านจิตไปตามลำดับจากน้อยถึงขั้นที่ต้องใช้เวลาและความเพียรมาก ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เหมาะสมกับจริตของแต่ละบุคคลที่ได้สั่งสมมาซึ่งเป็นไปตามกาลเวลา วิธีการนี้ท่านเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุได้แก่ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน สิลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญสมาธิภาวนา การให้ทานนั้นนับว่าเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการปรับสภาพจิต ใช้เวลาและความพยายามน้อยส่งผลให้จิตใจปราณีตผ่องใส เบาสบายได้ในระดับหนึ่ง การรักษาศีล สามารถทำได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรเลย เพียงแค่คอยระวังไม่ให้เกิดล่วงละเมิดทางกายหรือทางวาจาเท่านั้น และการทำสมาธิ ก็คือการรวมจิตให้เป็นหนึ่ง จิตที่มีสมาธิอยู่ในสภาพที่ประณีต สะอาด สว่าง และบริสุทธิ์กว่าจิตขั้นพื้นฐานของคนทั่วไป ภาวนามัยจึงทำให้มีความสุขมากกว่าทานมัย การให้ทานและสิลมัย การรักษาศีล

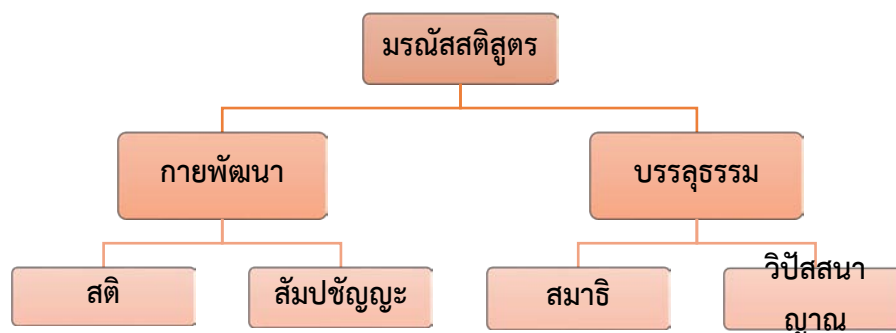
2. พบว่า มรณัสสติสูตร ว่าด้วยการระลึกถึงความตาย ไม่ใช่การปรารถนาความตาย แต่เป็นการนึกถึงความตายที่จะมาในเบื้องหน้า โดยไม่มีใครสามารถคาดการณ์ได้ว่าเมื่อใด เวลาใด เป็นการไม่ประมาทในชีวิต ซึ่งสรุปไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) สติ ต้องมีสติระลึกไว้ว่า เราจะต้องตายอย่างแน่นอน 2) สังเวคะ เมื่อระลึกถึงความตายของตนแล้วหากรู้ว่าตนเองยังอยู่ในความประมาทขาดสติ ไม่ได้ทำบุญไว้ ก็จะสลดใจว่า เรายังประมาทอยู่เลย ทางที่ดีเราควรรีบทำความดีเสียแต่วันนี้ จึงเกิดความสลดใจในชีวิตที่ผ่านมา 3) ญาณ เมื่อระลึกไว้ว่า ตนเองต้องตายแน่ ก็จะชวนขวยริบเร่งทำความดี ไม่มีความประมาทในชีวิต เช่น พิจารณาถึงชีวิตว่า ดำรงอยู่ได้เพียงแค่มหายใจเข้าออก เพียงแค่นั้น ข้าวคำหนึ่งเท่านั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปัญโญ (การตัน) (2565) ว่า ความตายเป็นสัจธรรมอันเที่ยงแท้ สรรพสัตว์ทุกภูมิต้องเผชิญกับความจริงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงไม่แปลกที่มนุษย์เกือบทุกคนกลัวความตาย ไม่อยากพูดถึง ไม่อยากได้ยิน ไม่อยากให้มาเยือนตนเองหรือผู้คนแวดล้อม และไม่สนใจศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับความตาย ทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจ เป็นเหตุให้เกิดกลัวความตายและความรู้สึกหดหู่จิตใจสำหรับปุถุชนคนธรรมดาเพิ่มเป็นทวีคูณ พร้อมทั้งทำให้ตั้งอยู่ในความประมาท หลงเพลิดเพลินมัวเมาหมกมุ่นอยู่ในความสุขอันเล็กน้อย มองข้ามความสำคัญของกาลเวลา วัย และความไม่มีโรค เป็นต้น โดยลืมไปว่าความตายอาจเกิดขึ้นกับทุกคนไม่จำกัดกาลเวลา หากไม่อยากพลาดพลังช่วงสำคัญแต่ละช่วงของชีวิต ควรหมั่นเจริญมรณัสสติเป็นประจำทุกๆ วัน เพื่อช่วยเตือนให้มีสติในการดำเนินชีวิต ไม่ให้หลงไหลไปกับความรื่นรมย์ตามอำนาจกิเลสในรูปแบบต่างๆ เพราะเมื่อดำเนินชีวิตในทุกขณะจิตด้วยความไม่ประมาท ประหนึ่งว่าความตายกำลังก้วมือเรียกอยู่ข้างหน้า จะตระหนักได้ว่าชีวิตของตนเองและของบุคคลรอบข้างมีค่ามากเพียงใด และสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญเพียงใด จะรู้ได้ทันทีว่าทรัพย์สินสรวงการอำนาจราชศักดิ์เป็นเพียงสิ่งสมมติมายา เกิดขึ้นเพียงชั่วคราว ในที่สุดความตายจะพรากสิ่งเหล่านั้นไป ซึ่งความตายจะเป็นดังระฆังแห่งสติที่เตือนให้เรากลับมาดำรงอยู่ด้วยความจริง และอยู่กับสิ่งที่เปี่ยมแก่นสารทั้งสิ่งที่เป็นเปลือกหรือห้วงของชีวิตอย่างรู้เท่าทันว่าทุกอย่างไม่เที่ยงแท้แน่นอน การเจริญมรณัสสติเป็นประจำทุกวัน จะช่วยให้เข้าใจแก่นแท้ของชีวิต ดำรงอยู่อย่างคนที่ตื่นตัวและตื่นรู้กับความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงจะได้ชื่อว่าดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ครั้นความตายมาถึงเข้าย่อมไม่ตกใจพร้อมเผชิญหน้ากับความตายอยู่ตลอดเวลา

3. พบว่า มรณสติในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงความตายไว้ 2 ลักษณะ คือ ยึดเอาความตายของบุคคลที่ตายตามกาลหรือตามอายุไขที่กำหนด และยึดเอาความตายนอกกาลหรือนอกเวลาอันสมควร การตายในลักษณะที่สองนี้เป็นการตายด้วยอุบัติเหตุ และเป็นความตายที่ขาดสิ้นชีวิต การปฏิบัติมรณสติจะต้องยึดเอาความตายในลักษณะทั้งสองมาเป็นอารมณ์ของการปฏิบัติมรณสติกรรมฐาน เพราะเป็นฐานที่จะตั้งจิตใจ หรือเป็นที่อยู่ของจิตใจ นักปฏิบัติมรณสติจะต้องมีที่ยึดของจิต เพื่อไม่ให้จิตใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ดิ้นรน เป็นสมาธิ เมื่อฝึกปฏิบัติเป็นนิจ ย่อมเกิดผล คือ (1) ช่วยให้ตั้งมั่นในการทำมาดอย่างจริงจัง (2) ช่วยพัฒนามุมมองความเป็นมนุษย์โดยเสมอภาคกัน (3) ช่วยพัฒนาตนเองให้บรรลุธรรมโดยความไม่ประมาท และยังสามารถยกระดับจิตใจเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนาในที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิสุทธิธรรมวิมล (ธเนศ อมโล) (2561) ว่า มรณสติเพื่อการพัฒนาชีวิต คือการเผชิญความตายตามหลักมรณสตินั้นถือว่าได้เตรียมตัวก่อนตาย คือ เอาสติ

น้อมระลึกถึงความตาย อันมีแก่ตนและคนอื่น ให้ตั้งมั่นอยู่กับคุณความดี ให้ดำรงชีวิตด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นจิตใจที่มีพลัง ด้บความร่าร้อนหวาดกลัวนานาประการได้ จิตใจที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส เป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์หลุดพ้น มีสติรู้เท่าทัน ไม่หวาดหวั่นต่อความตาย ทำให้มีความสุขในชีวิตประจำวันได้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูโกศลสุมังการ (ตรีญกุล) (2554) ว่า ความตายมีสาเหตุ 4 ประการ 1) ตายเพราะสิ้นอายุหรือหมดอายุ 2) ตายเพราะโรคร้ายหรือสุขภาพ 3) ตายเพราะอุบัติเหตุ 4) ตายเพราะฆ่าตัวตาย โดยย่อแล้ว คือ ตายเพราะถึงเวลาที่ต้องตาย ผู้ปฏิบัติธรรมมีความรู้ความเข้าใจวิธีการปฏิบัติตามหลักมรณานุสติของสำนักปฏิบัติธรรมวัดเมืองคงเป็นอย่างดี ได้แก่ วิธีการหลนหายใจเข้าและหลนหายใจออก โดยระลึกถึงความตายด้วยการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ แม้กระทั่งในพิธีรดน้ำศพ ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันพบว่า ผลของการปฏิบัติธรรม ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจแนวทางการปฏิบัติต่อความตาย โดยเข้าใจว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของสรรพสัตว์ เพราะเป็นสังขารที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นการแตกดับของเบญจขันธ์ คือ กายกับใจแยกออกจากกัน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยกายกับจิต กายกับจิตนี้เปลี่ยนแปลงเสมอ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน ดังนั้นไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แต่ควรมีสติไม่ประมาท มุ่งสร้างคุณความดีให้แก่ตนและสังคม

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษา “การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร” ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาต่อไปดังนี้

จากผังความคิดข้างต้น จะทำให้เห็นว่า มรณัสสติสูตรนั้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. กายพัฒนา เป็นการนำหลักการเจริญมรณัสสติด้วยการระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ โดยใช้หลัก สติ ความระลึกรู้ และสัมปชัญญะ การระลึกถึงความตายด้วยอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง และนอน เป็นการเจริญสติ โดยให้เอาสติระลึกถึงความตายในขณะที่อยู่กับอิริยาบถใด อิริยาบถหนึ่ง เช่น ขณะเรายืนก็กำหนดระลึกถึงความตายอยู่เสมอมีสติระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์เสมอ การเจริญสติในลักษณะนี้เป็นการตั้งจิตใจให้ระลึกถึงความตายในอิริยาบถ การเจริญสติด้วยการระลึกถึงความตายในอิริยาบถทั้ง 4 นี้ จะเลือกปฏิบัติในอิริยาบถใด อิริยาบถ

หนึ่งก็ได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมหรือความสะดวกของแต่ละบุคคล การเจริญสติด้วยวิธีระลึกถึงความตายด้วยอิริยาบถทั้งสี่ไม่จำกัดเรื่องเวลา สถานที่ และบุคคล เพราะการเจริญสติในลักษณะนี้เป็นการทำเพื่อให้เกิดสติที่มั่นคง ด้วยการระลึกถึงความตายเป็นอุบายที่ดึงดูดใจให้สงบและฝึกจิตใจไม่ให้เบี่ยงเบนไปกับเรื่องความตาย ผู้ที่รักษาคำสอนของตนจึงทำให้คลายออกจากสิ่งเหล่านี้ (1) ทำให้จิตใจเราได้คลายจากความทุกข์กังวล คือสามารถตัดความกังวลทั้งหลายให้หมดไป เพราะได้ตระหนักรู้ชัดแล้วว่าสักวันหนึ่งเราจะต้องพบกับความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจ เมื่อเราได้รู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์เช่นนี้แล้ว จึงทำให้เราสามารถข่มจิตใจ ตัดความทุกข์กังวลเสียได้ (2) ทำให้จิตใจเราไม่เบี่ยงเบนจากความกลัว คือมีจิตใจพร้อมที่จะต่อสู้กับทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องร้าย หรือเรื่องดีก็มีจิตใจไม่หวั่นกลัวแต่ประการใด เพราะว่ารู้ดี ถึงเราจะกลัวมากกลัวน้อย เราก็หนีจากสิ่งเหล่านั้นไม่ได้ (3) ทำให้จิตใจของเราสามารถวางเฉย คือ มีจิตใจรู้ว่างร่างกาย อันยาววา หนาตึกกว้างสอ และทรัพย์สินสมบัติของเรา ทั้งหมดนี้ล้วนจะต้องแตกดับลงในไม่ช้า ดังนั้น เพื่อมิให้จิตใจของเราเป็นทุกข์จึงต้องรู้จักรักษาคำสอนของตนให้ปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่นในร่างกาย ในทรัพย์สินสมบัติเพราะสิ่งเหล่านี้เป็นของสมมติ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีสภาพไม่คงทน เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง จึงควรทำจิตใจของเราให้สามารถปล่อยวางกับร่างกายและทรัพย์สินที่สูญหายหรือแตกดับได้ (4) ทำจิตใจของเราให้เกิดปัญญา คือ เมื่อเราได้พิจารณาถึงความตายของตนเองคนอื่น ด้วยความรู้เท่าทันกับสิ่งที่เป็นอย่างนั้น และก็สามารถทำจิตใจไม่ให้เบี่ยงเบน ไม่เศร้าโศก ไม่ร้องไห้ จิตใจที่รักษาอย่างนี้ก็จะยอมทำให้จิตใจเกิดมีความสังเวช เบื่อหน่ายในชีวิต จนบรรเทาจากกิเลสได้ แล้วตั้งจิตใจยึดมั่นในการทำความดีมีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาทในกิจทั้งปวง (5) ทำจิตใจไม่ป่วยในเวลาเจ็บป่วย คือ สิ่งที่เกิดขึ้นในร่างกายจิตใจของบุคคลที่เกิดขึ้นจากความผิดปกติของร่างกาย ในเรื่องธรรมชาติที่รักษาคำสอนไม่ให้เบี่ยงเบนเมื่อถึงคราวเจ็บป่วยจะอย่างไรเมื่อร่างกายเจ็บป่วยแล้วจิตใจจะไม่แปรปรวนไปตาม

2. บรรลุธรรม เมื่อพิจารณาภายในให้เห็นถึงความไม่จีรัง มีความเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป โดยใช้หลักสมาธิและวิปัสสนาญาณเป็นเครื่องมือ การเจริญมรณสติที่เนื่องด้วยวิปัสสนาญาณ เป็นการใช้ปัญญาพิจารณาถึงความตายอันจะมีแก่ตน และคนอื่น ให้เห็นถึงธาตุแท้ของชีวิตหรือความตายว่า ทำไมคนต้องตาย เมื่อมีการตายกับบุคคลที่เรารักทำไมญาติพี่น้องจึงพากันร้องไห้ เศร้าโศก เสียใจ และมีความทุกข์เช่นนั้น การเจริญมรณสติดังกล่าว (1) เป็นวิธีการระลึกถึงความตายที่จะมาถึงตนและคนอื่น (2) เป็นวิธีพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความตายในลักษณะต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นอุบายที่จะยึดเหนี่ยวจิตใจให้ตั้งมั่นมีอารมณ์เดียว อันจะทำให้จิตใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ดิ้นรน ไม่หวาดกลัว การทำจิตใจไม่ให้เบี่ยงเบนไปกับความตาย (3) เป็นวิธีการสร้างสติปัญญา คือ การที่ได้พิจารณาถึงสาเหตุของการตายอย่างถี่ถ้วน ย่อมเข้าใจว่าเป็นเรื่องของกาเกิด เมื่อมีเกิดที่ใด ความตายก็มีในที่นั้นโดยทุกสิ่งต่างก็ตกอยู่ในอำนาจของความตาย เมื่อความจริงปรากฏชัดเช่นนี้ย่อมทำให้เกิดปัญญาเพื่อไม่ให้เบี่ยงเบน สุตท้ายสามารถที่จะยกจิตเข้าสู่พระนิพพานในที่สุด

สรุป

การพัฒนาจิตตามแนวมรณัสสติสูตร เป็นพระสูตรที่มุ่งส่งเสริมให้คนในสังคมดำรงตนอยู่อย่างมีความสุข ด้วยการรู้จักพัฒนาจิตของตนให้รู้ทันกับสังขม โดยอาศัยหลักการในมรณัสสติสูตร การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้ว ก็จะควบคุมดูแล และนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจยิ่งกว่านั้น ปัญหา จะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้ง ยิ่งเรื่องที่เกิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล เมื่อปฏิบัติมรณัสสติที่ถูกต้องตามหลักการแล้ว ย่อมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต คือ 1. ทำให้มีสติในทุกอิริยาบถ 2. เมื่อปฏิบัติไม่ลดละย่อมมี พระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาจิตด้วยหลักมรณัสสติสูตร เป็นพระสูตรที่สำคัญ ที่แสดงถึงความไม่แน่นอนของชีวิต ซึ่งคณะสงฆ์ควรนำขยายความหมายให้ชัดเจน ให้ความเข้าใจกระจ่างให้กระจ่าง ไม่ใช่การนำเสนอเฉพาะในประเด็นการพิจารณาความตายเป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นประเด็นให้เกิดความหดหู่ ท้อถอยแก่บุคคลบางคน ดังนั้น คณะสงฆ์ หรือพระธรรมวิทยากร ควรตีความ ขยายความพุทธพจน์ให้ทันสมัย และสามารถชี้แนะนำไปปฏิบัติด้วย โดยบรรจุเป็นวาระสำคัญ ด้วยต้องการให้บุคคลในสังคมใส่ใจกับหลักการพัฒนาภายใน ศีล จิต และ ปัญญาอย่างถูกต้องในสังคมปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 ควรมีการทำวิจัยเรื่องการพัฒนาจิตของเยาวชนด้วยหลักการแห่งมรณัสสติเพื่อชีวิตเป็นสุข
- 2.2 ควรมีการทำวิจัยเพื่อส่งเสริมการนำหลักมรณัสสติไปใช้กับชีวิตประจำวัน
- 2.3 ควรศึกษาวิจัยเชิงสำรวจการพัฒนาจิตตามหลักมรณัสสติกับคน 3 วัย

บรรณานุกรม

- ทวีศักดิ์ ไกรบุตร. (2559). หลักการพัฒนาจิตตามแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารศรีล้านช้างปริทรรศน์*. 2(1), 41-50.
- พระครูโกศลสถิต (ตริยกุล). (2554). *การศึกษาความเข้าใจและวิธีการปฏิบัติธรรมตามหลักมรณานุสติของผู้ปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรมวัดเมืองคง อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิจิตรธรรมวิมล (ธเนศ อมโล). (2561). *ศึกษามรณสติเพื่อการพัฒนาชีวิต*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 46. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด
- พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปญโญ (การ์ตูน). (2565). *การเจริญมรณสติ*. *วารสารธรรมเพื่อชีวิต*. 29(1), 62-75.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2542). *ปกรณวิเลศ วิสุทธิมคโค ปฐโม*. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การศึกษาวิเคราะห์พลัง 4 ในพลสูตร An Analytical Study of the Four Powers (Bala) in the Bala-Sutta

¹พระวุฒิกกร รวิวิโส (ระวิพงษ์), ²พระมหาจীরวัฒน์ กนตวณโณ
และ³พระครูสิริรัตนบัณฑิต

¹Phra Wuttikorn Rawiwangso (Rawipong), ²Phramaha Chiravat Kantawanno
and ³Phrakhrusirirattanabundit

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: rawiwangso@gmail.com

Received: April 23, 2024; **Revised:** August 17, 2024; **Accepted:** August 25, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของพลสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องพลัง 4 ในพลสูตร 3) เพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องพลัง 4 ในพลสูตร ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา นำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักธรรมในหมวดพลธรรมนั้น มีปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายแห่งด้วยกัน จะมีความหมายเหมือนกันคือ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดกำลัง เกิดพลัง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถก้าวขึ้นไปสู่ความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่ผู้ปฏิบัติตั้งเป้าเอาไว้ ซึ่งมีทั้ง พละ 4 , พละ 5 , พละ 6 และ พละ 7 ประการ 2) พละธรรมที่มีในพระไตรปิฎกนั้น หากแต่จะแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายการนำไปใช้ ก็จะนำบางหัวข้อเข้าไปประกอบรวมกันเป็นพละธรรมในพระสูตรเหล่านั้น ในทางพุทธศาสนาปัญญาที่สร้างประโยชน์ในปัจจุบันชาติ รวมถึงใช้ในการปฏิบัติธรรมชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่อประโยชน์ในภพชาติต่อไปจนถึงภพชาติสุดท้ายคือเข้าพระนิพพาน ส่วนวิธีะ คือความเพียรเพื่อความสุข ความสำเร็จ การพยายามฝึกจิตให้เป็นสมาธิในทุกอิริยาบถ ส่วนของอนวัชชะ หน้าที่การงานและความประพฤตินี้ไม่มีโทษมีความสุจริต และส่วนสังคหะ การช่วยเหลือเกื้อกูล เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของชีวิตในด้านปัจจัย 4 เพื่อให้ผู้รับสามารถพึ่งพาตนเองได้ สร้างสังคมแห่งความสุข และการแก้ปัญหาที่แท้จริง คือ ความทุกข์ในจิตใจ เพราะจะเกิดพลังที่เสมือนภูมิคุ้มกันทาน สิ่งที่จะเป็นภัยอันตรายจากการดำเนินชีวิต คือ ภัยจากการครองชีพ ภัยจากการเสื่อมเสียชื่อเสียง ภัยจากความครั่นคร้ามเกรงใจในที่ชุมชน ภัยจากความตาย และภัยจากทุกคติภูมิ 3) การประยุกต์ใช้หลักพลัง 4 ในการเพิ่มสมรรถนะให้กับผู้ปฏิบัติงาน คือ การบูรณาการหลักธรรมที่นำมาเสริมสร้างสมรรถนะให้กับผู้ปฏิบัติงานหรือบุคลากรเพื่อประยุกต์ใช้โดยการนำหลักพลัง 4 และหลักสังคหะพลังกับหลักสมรรถนะตามหลักสากล คือ

ความรู้ ทักษะ และความสามารถ หากบุคคลมีลักษณะในด้านบวกเฉพาะตนได้บูรณาการหลักธรรมมาประยุกต์ในการทำงานจะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรมแล้ว ย่อมน่าองค์กรไปสู่เป้าหมายอย่างแน่นอน

คำสำคัญ: พละ 4; พลสูตร

Abstract

This research article aims to achieve three primary objectives: 1) to examine the structure and essence of various Pala Suttas in the Tripitaka, 2) to explore the doctrine of the four façades as presented in the Pala Sutta, and 3) to analyze the doctrine of the four façades within the Pala Sutta through documentary research methods, utilizing content analysis and descriptive presentation.

The findings of the research reveal that 1) the principles categorized within the Dharma appear in multiple suttas, consistently conveying a unified meaning. These principles serve as a framework for practice, empowering practitioners to advance towards the goals they have set for themselves. This includes the four faculties, five faculties, six faculties, and seven faculties, 2) as found within the Tripitaka. However, these faculties differ in their application depending on the intended purpose and goal. Certain topics are synthesized to form the Dhamma within specific suttas. In Buddhism, wisdom that yields benefits in this life, as well as in Dhamma practice aimed at purifying the mind for the benefit of future lives until the attainment of Nirvana, is emphasized. Perseverance, in this context, refers to the dedication to achieving happiness and success, cultivating mindfulness in every posture. Anawatcha pertains to the performance of duties and behaviors that are blameless and honest. The Sangha's role includes providing support to address basic life needs through the four requisites, fostering self-reliance, creating a harmonious society, and addressing the root cause of suffering, which lies in the mind. Such mental power serves as an immunity against life's dangers be it harm to reputation, fear, embarrassment in the community, or even the dangers associated with death and suffering. The application of the four Physical Education Principles to enhance the competency of individuals involves the integration of these principles to improve the abilities of operators or personnel. 3) By applying these principles in conjunction with the Sangha Phala Principles, competencies as defined by international standards knowledge, skills, and abilities are enhanced. When a person embodies positive characteristics and integrates Dhamma principles into their work, they develop both knowledge and morality, inevitably guiding the organization towards its goals.

Keywords: Four Powers; Bala-Sutta

บทนำ

พระพุทธองค์ทรงดำรงสถานอยู่ในฐานะของการเป็นบรมครูของสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยทรงแสดงธรรมเพื่อโปรดสัตว์ภายใต้การพิจารณาถึงพื้นฐานของบุญ และกำลังแห่งสติปัญญาของผู้รับฟังเป็นหลัก ดังที่จะพบว่าพระสัทธรรมที่ทรงแสดงแก่พระสาวกนั้น ทรงมุ่งถึงการให้พระสาวกเหล่านั้นได้เข้าถึงแก่นความรู้ ผ่านหลักธรรมของพระพุทธองค์ ที่ถูกรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) หลักธรรมที่ทรงแสดงนั้นก็มิหลายเรื่อง โดยมีเรื่องหนึ่งที่ทรงแสดง เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เรานั้นสามารถที่จะสร้างกำลังให้กับตัวเองหรือหมู่คณะได้ โดยหลักธรรมดังกล่าวนั้นก็คือ “หลักธรรมว่าด้วยพละ” ซึ่งคำว่า พละนั้นหมายถึง กำลัง หรือหมายถึง ธรรมอันเป็น กำลัง ซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง

ดำรงอยู่ได้ในสัมปยุตตธรรมทั้งหลาย อย่างไม่หวั่นไหว อันธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ จะเข้าครอบงำไม่ได้ หรืออีกที่ หมายถึงธรรมอันเป็นพลัง ทำให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ ไม่ต้องหวาดหวั่นกลัวภัยต่าง ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) หรือหมายถึง ธรรมที่เป็นกำลัง สำหรับชาวบ้านที่ดำรงชีพอยู่ในระบบสังคมแบบชาวบ้าน ซึ่งการทำงานของชาวบ้านจะให้ประสบความสำเร็จได้จะต้องมีผลหรือมีกำลัง (จรัส พยัคฆราชศักดิ์, 2544) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหลักการที่ชาวบ้านสามารถที่จะสร้างผลหรือกำลังให้ตนเองได้ ซึ่งธรรมที่เป็นกำลัง สำหรับชาวบ้านนี้ เรียกว่า พละ 4 ซึ่งมีอยู่ 4 ประการ คือ 1) ปัญญาพละ ได้แก่ กำลังปัญญา 2) วิริยะพละ ได้แก่ กำลังความเพียร 3) อดวิชชพละ ได้แก่ กำลังคือการกระทำที่ไม่มีโทษ หรือกำลังของการกระทำที่สุจริต 4) สังคหพละ ได้แก่ กำลังการสงเคราะห์คือ ช่วยเหลือเกื้อกูลอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538)

การแสดงธรรมเรื่องพละของพระพุทธองค์ พระองค์ทรงแสดงธรรมในเรื่องนี้ไว้อย่างครอบคลุม คือ ครอบคลุมทั้งในส่วนของการปฏิบัติธรรม และในส่วนของการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม จะพบว่าพระพุทธองค์ นั้น ทรงแสดงเรื่องของพละ 4 อันเป็นส่วนของการสร้างผลหรือกำลังให้เกิดกับการดำเนินชีวิตเอาไว้ใน พระไตรปิฎก เล่มที่ 23 ในพระสูตรชื่อว่า พลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ทรงแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับ พละ 4 ประการได้แก่ 1) ปัญญาพละ หมายถึง การพิจารณาธรรมเหล่านี้ คือ ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล ธรรมเหล่าใดเป็นธรรมมีโทษ นับว่าเป็นธรรมมีโทษ ธรรมเหล่าใดเป็น ธรรมไม่มีโทษ นับว่าเป็นธรรมไม่มีโทษ เป็นต้น ด้วยปัญญา 2) วิริยะพละ หมายถึง การพิจารณาธรรมเหล่านี้ ว่า บุคคลสร้างฉันทะ พยายาม พิจารณาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่าใดเป็น กุศล นับว่าเป็นกุศล ธรรมเหล่าใดเป็นธรรมไม่มีโทษ นับว่าเป็นธรรมไม่มีโทษ ธรรมเหล่าใดเป็นธรรมชั่ว นับว่าเป็นธรรมชั่ว ธรรมเหล่าใดเป็นธรรมที่ควรเสพ นับว่าเป็นธรรมที่ควรเสพ ธรรมเหล่าใดเป็นธรรมที่สามารถทำ ความเป็นอริยะ เป็นต้นด้วย แล้วปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่น เพื่อได้ธรรมเหล่านั้น 3) อดวิชชพละ หมายถึง การกระทำของผู้ประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษ ประกอบด้วยวจีกรรมที่ไม่มีโทษ ประกอบด้วย มโนกรรมที่ไม่มีโทษ 4) สังคหพละ หมายถึง กำลังที่เกิดมาจากการสงเคราะห์ชุมชนผ่านหลักธรรมที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 ประการได้แก่ 4.1) ทาน (การให้) 4.2) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) 4.3) อตถจริยา (การประพฤติ ประโยชน์) 4.4) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย: 23/5/439-442) เมื่อใครก็ตาม ที่นำหลักธรรมนี้ไปปฏิบัติ จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีกำลังคือมีอิทธิพลต่อ ตนเองและผู้อื่นสามารถที่จะเป็นที่พึ่งกับตนเองและผู้อื่นได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549) นอกจากนั้น ในพลสูตรนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแสดงหลักการที่เกิดมาจากการปฏิบัติตามหลักพละ 4 ในพลสูตร ย่อมสามารถที่จะข้ามพ้นภัยอันตราย 4 ประการนี้ได้คือ 1) อาชีวิกภัย ได้แก่ ภัยเนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ 2) อสิ โลกภัย ได้แก่ ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง 3) ปริสสารัชชภัย ได้แก่ ภัยคือความครั่นคร้ามในบริษัท 4) มรณภัย ได้แก่ ภัยคือความตาย 5) ทุกคติภัย ได้แก่ ภัยคือทุกคติ จะพบว่า ในพลสูตรนี้พระพุทธองค์ ทรงแสดง หลักการที่เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่องพละอยู่ 2 นัย คือ 1) สอนหลักการเกี่ยวกับ พละหรือกำลัง 2) สอนเกี่ยวกับ ผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติตามหลักพละ 4 ประการนั้น (บุญเกียรติ โชควัฒนา, 2554)

เนื้อหาหลักธรรมที่ปรากฏในพลสูตรนั้น เป็นหลักธรรมที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นผู้ศึกษาพระไตรปิฎก จึงมีความประสงค์ที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในพลสูตร ในเชิงการวิเคราะห์เพิ่มเติม ว่าพลสูตรต่าง ๆ ที่มีในพระไตรปิฎกว่ามีความหมายเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร คำว่าพละในพลสูตรนั้นหมายถึงอย่างไร หรือหลักธรรมที่เกี่ยวกับพละทั้ง 4 ประการนั้น เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดพละหรือกำลังได้อย่างไร อีกทั้งยังสามารถพิจารณาถึงประเด็นคุณค่าของการศึกษาหลักธรรมเหล่านี้ ได้ว่าก่อให้เกิดคุณค่าอย่างไรได้บ้าง ดังนั้นหลักธรรมที่ปรากฏในพลสูตรนั้นเมื่อมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งแล้ว ย่อมนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้ก่อเกิดความสุข สงบในชีวิตทั้งในปัจจุบันและเพื่ออนาคตต่อไปได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาและสาระสำคัญของพลสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ วิธีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นกระบวนการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเป็นการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยทำเป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ 2 ค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลในชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลในอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เอกสารงานวิจัย ตำรา รวมทั้งหนังสือ และเอกสาร ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวมเรื่องปัญหา ในการปฏิบัติกรรมฐาน จากเอกสารงานวิจัย หนังสือ สื่อออนไลน์ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 นำข้อมูลเนื้อหาที่เรียบเรียงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์ด้วยวิธีศึกษาเชิงคุณภาพ ด้านเอกสารลงในรายงานวิทยานิพนธ์ 5 บท ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 ประมวลวิเคราะห์ ศึกษาวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะและประเภทของพละ 4 จนถึงหลักธรรมตามที่ปรากฏในหลักคำสอนของพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบเนื้อหาสาระสำคัญของพลสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก และเพื่อให้ทราบหลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร

ขั้นตอนที่ 5 นำเสนอผสมผสานทำการจัดหมวดหมู่ แบ่งประเภท เปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ สังเคราะห์บูรณาการ ทำเป็นโมเดล นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ กล่าวคือ อธิบาย ตีความ นำข้อมูลที่ได้มา

กำหนดเป็นกรอบแนวคิดออกแบบเพื่อสร้างแนวทางการพุทธบูรณาการเพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตรและตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านรูปเล่มเอกสาร หรือไฟล์สื่อออนไลน์ต่อไป

ผลการวิจัย

1. โครงสร้างและสาระสำคัญของพลสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก พบว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก จัดพลธรรมอยู่ในมรรคภาวนา พละ หมายถึง กำลัง ธรรมอันเป็นกำลัง คือ ความไม่หวั่นไหว อันเป็นกำลังที่ผลักดันอกุศลธรรมให้พินาศไปและรู้แจ้งเห็นตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาที่เรียกว่าวิปัสสนาปัญญา หรือวิปัสสนาญาณ จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายจิตเข้าสู่กระแสธรรมะแห่งมรรค ผล นิพพาน ในที่สุด

ตารางที่ 1 สรุปพลสูตรที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก

ลำดับ	พระสูตร	ความหมาย	เล่ม/ข้อ/หน้า
1	ทสพลสูตร	พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต 10 ประการ ที่ทำให้พระองค์ทรงบันลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง	16/37-38/21
2	ชีณาสว พลสูตร	กำลังของพระชีณาสพ 10 ประการ ที่ทำให้สามารถปฏิญญาความสิ้นอาสวะทั้งหลาย	24/204-206/90
3	ปฐมพลสูตร	ว่าด้วยกำลัง 8 ประการ (สูตรที่ 1)	23/272/27
4	ทุติยพลสูตร	ว่าด้วยกำลังของพระชีณาสพ 8 ประการ (สูตรที่ 2)	23/272-274/28
5	พลกรณียสูตร	ภิกษุอาศัยศีลเป็นกำลังในการเจริญมรรคมีองค์ 8 ย่อมกำจัดราคะ โทสะ โมหะเป็นที่สุด และน้อมนำไปสู่พระนิพพานได้	19/78-80/149
6	พลสูตร	ว่าด้วยธรรม 6 ประการ ทำให้ภิกษุบรรลุถึงความมีกำลังในสมาธิ	22/594-595/72
7	พลสูตร	ว่าด้วยธรรม 6 ประการ ที่เป็นกำลังให้ภิกษุ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ฯลฯ เป็นนื่อบานุญอันยอดเยี่ยมของโลก	22/415-416/4
8	สังขิตต พลสูตร	ว่าด้วยพละโดยย่อ 7 ประการที่ทำให้ภิกษุยอมอยู่อย่างเป็นสุขเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย	23/4-5/3
9	วิตถตพลสูตร	เห็นแจ้งอรรถด้วยปัญญาความหลุดพ้นแห่งใจย่อมมีได้เหมือนความดับไปแห่งประทีป	23/5-8/4
10	พลสูตร	ว่าด้วยพละ 5 ประการ	22/346/204
11	พลสูตร	ว่าด้วยพละ 5 ประการ เป็นทางที่ทำให้ถึงอสังขตธรรม	18/451/374
12	สังขิตตสูตร	ว่าด้วยพละโดยย่อ 5 ประการ	22/17/13
13	ทฎฐัพพสูตร	ว่าด้วยธรรมะที่พึงเห็น 5 ประการ	22/19/15
14	ปุนณฺณสูตร	ว่าด้วยกำลังที่เป็นยอด	22/20/16
15	วิตถตสูตร	ว่าด้วยพละโดยพิสดาร 5 ประการ	22/17-18/14
16	วิตถตสูตร	ว่าด้วยเสขพละโดยพิสดาร 5 ประการ	22/2-4/2
17	พลสูตร	ว่าด้วยพละ 4 ประการ	23/439-441/5

หลักพลธรรมสำคัญที่ปรากฏในพลสูตร

พละ 4 เป็นกำลัง เป็นพลัง เป็นทรัพย์สำคัญที่จะทำให้บุคคลธรรมดาทั่วไปที่เริ่มมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้น้อมนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน โดยเริ่มจากหมั่นศึกษาหาความรู้ เสริมสร้างสติปัญญา ความเข้าใจในงานที่ตัวเองทำอยู่ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน ไม่ย่อท้อต่อความลำบาก การงานที่ทำอยู่ต้องเป็นสัมมาอาชีวะ ไม่เข้าข่ายมิจฉาอาชีวะ และมีน้ำใจช่วยเหลือ แบ่งปันให้กับบุคคลรอบ ๆ ข้าง เพื่อสร้างสายสัมพันธ์อันดี

พละ 5 เป็นกำลัง เป็นพลัง เป็นทรัพย์ที่สำคัญที่จะผลักดันให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้โดย เริ่มตั้งแต่ความศรัทธา ความเชื่อถือและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย มีความเพียร อดทนฟันฝ่าอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดจิตที่มุ่งมั่นและมั่นคงในพระพุทธศาสนา พละ 5 เป็นกำลังให้การพัฒนา หรือยกจิตให้สูงขึ้นด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระผู้มีพระภาคเพื่อเป็นกระแสนำไปสู่การบรรลุมรรค ผล และนิพพาน

พละ 6 เป็นกำลัง เป็นพลัง เป็นทรัพย์ที่สำคัญที่จะผลักดันให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้โดยเหมาะสมกับพระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นกำลังให้การพัฒนา หรือยกจิตให้สูงขึ้นด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระผู้มีพระภาคเพื่อเป็นกระแสนำไปสู่การบรรลุมรรค ผล และนิพพาน

พละ 7 เป็นกำลัง เป็นพลัง เป็นทรัพย์ที่สำคัญที่จะผลักดันให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้โดยเหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรม พระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นกำลังให้การพัฒนา หรือยกจิตให้สูงขึ้นด้วยการปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระผู้มีพระภาคเพื่อเป็นกระแสนำไปสู่การบรรลุมรรค ผล และนิพพาน

หลักธรรมในหมวดพลธรรมนั้น มีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ มากมาย แต่โดยรวม ๆ จะมีความหมายเหมือนกันคือ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดกำลัง เกิดพลัง เพื่อทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถก้าวขึ้นไปสู่ความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่ผู้ปฏิบัติตั้งเป้าเอาไว้ ซึ่งมีทั้ง พละ 4, พละ 5, พละ 6 และพละ 7 ประการ

2. ศึกษาหลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร พบว่า

2.1 ปัญญาพละ

ปัญญาแปลว่า ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ ในเหตุผลดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ปัญญาพละในพละ 4 กำลังแห่งปัญญาหรือความรู้ ความเข้าใจในวิชาความรู้ศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในอาชีพการงาน การดำเนินชีวิตให้มีความสุข ความสำเร็จในชาติปัจจุบัน เหมาะสำหรับพุทธศาสนิกชนที่เริ่มต้นในการฝึกฝนตนเองตามหลักธรรม ปัญญาพละในพระพุทธศาสนา หมายรวมถึงปัญญาที่สร้างประโยชน์ในปัจจุบันชาติ และยังหมายรวมถึงปัญญาที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ขจัดกิเลสภายใน เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในภพชาติต่อไปจนถึงภพชาติสุดท้ายคือเข้าพระนิพพาน

2.2 วิริยพละ ความเพียร หมายถึง ความก้าวไปข้างหน้า ความดำเนินไป ความบากบั่น ความพยายาม ความอดุสาหะ ความหมั่น ความออกแรง ความไม่ถอยหลัง ความทรงไว้ ความไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดทิ้ง ฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคอง ธุระไว้วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ ที่เป็นไปทางจิต

บรรดาธรรมเหล่านั้นวิริยะเป็นไฉน การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมวายามะนี้เรียกว่า วิริยะและวิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรคนับเนื่องในมรรคนี้เรียกว่า วิริยะ

วิริยะพละในพละ 4 กำลังแห่งความเพียรหรือความขยัน มีกำลังใจที่เข้มแข็ง กล้าตัดสินใจกล้าได้กล้าเสีย ไม่กลัวความยากลำบาก ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคใด ๆ มีความบากบั่นพากเพียรเป็นนิจเพื่อนำชีวิตให้ประสบความสำเร็จในชีวิต วิริยะในพระพุทธศาสนา หมายรวมทั้งความเพียรในการประสบความสุข ความสำเร็จในชาติปัจจุบันและยังหมายรวมถึงวิริยะหรือความเพียรในการปฏิบัติธรรม การพยายามฝึกจิตให้เป็นสมาธิในทุกอิริยาบถ ให้ผลการปฏิบัติธรรมมีความก้าวหน้าจนสามารถบรรลุธรรมลำดับขั้นต่าง ๆ อันจะยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชีวิตในภพชาติต่อ ๆ ไป

2.3 อนวัชชพละ พลังจากการทำสิ่งไม่เป็นโทษ แปลกลับอีกที คือ ทำสิ่งที่บริสุทธิ์ ที่สุจริต ที่เป็นคุณ คนเราถ้าทำอะไรที่บริสุทธิ์จะมีกำลัง จะมีพลัง จะมีความมองอาจผิ้วผาย ตรงกันข้ามถ้าเราทำอะไรไม่ชอบมาพากล เราก็จะไม่ค่อยมีความมองอาจผิ้วผาย คอยระแวงว่าใครจะพูดอะไรกระทบกระเทือนเรา จะรู้สึกเดือดร้อนทันที แต่ถ้าเราบริสุทธิ์ สะอาด เราจะรู้สึกว่ามีกำลังมาก คนจะเชื่อถือเรา อนวัชชพละในพละ 4 หน้าที่การงานที่ไม่มีโทษ คือ ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ผิดกฎหมาย และไม่ผิดประเพณี และยังหมายถึงความประพฤติที่ไม่มีโทษ ทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อให้ไม่เกิดความเดือดเนื้อร้อนใจในภายหลัง อันจะยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับชีวิตในปัจจุบัน อนวัชชพละในพระพุทธศาสนา จะหมายรวมทั้งหน้าที่การงานและความประพฤติที่ไม่มีโทษ และยังหมายถึงความประพฤติหรือการปฏิบัติตนให้มีความสุจริต ความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ ตามหลักธรรมขั้นสูง เช่น ไตรสิกขา มรรคมองค์ 8 ฯลฯ เพื่อให้กิเลสเบาบางลง จนบรรลุธรรม

2.4 สังคหพละ การแก้ปัญหาหรือการจัดปัญหา ทั้งในทางพระพุทธศาสนาและทางสังคมสงเคราะห์ นั้น ต้องเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกจุดโดยทางพุทธศาสนามองว่า ปัญหาทางจิตมันสำคัญกว่าทางวัตถุซึ่งก็เช่นเดียวกัน งานสังคมสงเคราะห์ที่มีความเชื่อว่า บุคคลที่พร้อมจะแก้ปัญหานั้น จะต้องมีความตั้งใจ มีความคิดที่จะยอมรับปัญหาของตนเองก่อนว่า มีปัญหาและพร้อมที่จะแก้ไข สังคหพละในพละ 4 เป็นการที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับบุคคลทุกคนมีอัธยาศัยดี ยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาสุภาพอ่อนหวาน ชอบเสียสละช่วยเหลือสังคม วางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่เห็นแก่ตนเองมากกว่าส่วนรวม การช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปันระหว่างผู้ให้และผู้รับ เพื่อยึดเหนี่ยวคนในสังคมให้มีความเมตตาต่อกัน และสร้างสังคมแห่งความสงบสุข ร่มเย็น สังคหพละนั้น ส่วนสังคหะในพระพุทธศาสนา จะหมายรวมทั้ง การช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปันเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของชีวิตในด้านปัจจัย 4 เพื่อให้ผู้รับสามารถพึ่งพาตนเองได้ สร้างสังคมแห่งความสุข และยังหมายถึงการแก้ปัญหาที่แท้จริง คือความทุกข์ในจิตใจมนุษย์ โดยการให้ธรรมทานเพื่อหล่อหลอมความเห็นถูก (สัมมาทิฏฐิ) และความคิดถูก (สัมมาสังกัปปะ) อันจะยังประโยชน์ให้กับชีวิตในภพชาติต่อ ๆ ไป

3. วิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร พบว่า พละหมวดนี้ เป็นหลักประกันของชีวิตในภพชาติปัจจุบัน ผู้ประพฤติธรรมทั้ง 4 นี้ ย่อมดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ เพราะเป็นผู้มีพลัง มีกำลังในตน ที่จะประกอบเหตุต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความสุข ความสำเร็จในชีวิตและกำลังนี้จะพาผู้ปฏิบัติตามธรรมให้ข้ามพ้นภัย

อันตรายในชีวิต อันมีอยู่ 5 ประการ ดังที่ปรากฏในพลสูตร ภัคฆุทั้งหลาย อริยสาวกประกอบด้วยผล 4 ประการนี้ ย่อมข้ามพ้นภัย 5 ประการได้

3.1 อาชีวัตภัย (ภัยเนื่องด้วยการครองชีพ)

การครองชีพคือ การประกอบกิจการอันสุจริต งานที่ไม่มีโทษ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสมบูรณ์พร้อมด้วยปัจจัย 4 เพราะปัจจัย 4 คือเครื่องมือหลักในการดำรงชีพ ความสำคัญของปัจจัย 4 ในพระพุทธศาสนานั้นเป็นสำคัญต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์เพื่อบ่มไปสู่จุดหมายหมายของชีวิตคือทำให้ชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขและทำให้ชีวิตเข้าถึง ซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส

โทษภัยจากการครองชีพ จะมาจากทั้งโทษภัยจากประกอบมิจฉาอาชีวะ การงานที่ไม่สุจริต ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม ส่งผลต่อความกังวลใจในความผิดที่ตัวเองทำ สูญเสียทรัพย์ เสียความน่าเชื่อถือ เสียอิสรภาพจากการถูกจองจำ ส่วนโทษภัยจากปัจจัย 4 หากมีไม่สมดุลกับความต้องการ และใช้สอยปัจจัย 4 ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ไม่เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ก็จะส่งผลต่อทุกขเวทนาจากโรคภัยไข้เจ็บ ความร้อนหนาวจากสภาพอากาศ และความรู้สึกไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน หากปฏิบัติตามหลักผล 4 สามารถก้าวพ้นภัยจากการครองชีพได้ กล่าวคือ ฝึกปัญญาพละในการศึกษาเล่าเรียน วิชาความรู้ จนค้นพบความสามารถของตัวเองที่โดดเด่น จากนั้นฝึกวิริยะพละ ให้ความสามารถนั้นกลายเป็นความเชี่ยวชาญชำนาญ เพื่อนำไปประกอบอาชีพ (เข้าตามหลักมงคลชีวิตของที่ 8 คือมีศิลปะ) เรียนรู้อ่อนวัชพละเพื่อให้มีวินัยจรรยาที่ต้อง ใช้เลือกอาชีพการงาน ที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม เพื่อไม่ให้เกิดเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจขึ้นมาในภายหลัง ฝึกสังคหพละเพื่อเรียนรู้การแบ่งปัน

3.2 อสิลอกภัย (ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง) ในทางพระพุทธศาสนา ความเสื่อม ใช้คำว่า “อบาย” หรือ “อบาย” มาจากคำว่า อบายมุข ที่แปลว่า ปากทางแห่งความเสื่อม แนวทางแห่งความเสื่อม หรือทางที่จะนำไปสู่ความเสื่อม โทษของการละเมิดอบายมุข 6 มีทั้งทรัพย์สินหมดไป ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นบ่อเกิดแห่งโรค เสียเกียรติเสียชื่อเสียง ทำให้ไม่รู้จักอาย ทอนกำลังปัญญา เป็นที่ระแวงสงสัย เป็นเป้าให้เขาใส่ขวาลือ เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก เสื่อมเสียการงาน ไม่มีความน่าเชื่อถือถ้อยคำ เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง วิธีการก้าวพ้นภัยจากการเสื่อมเสียชื่อเสียง คือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ และการปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ 10 รวมถึงการละเว้นจากอบายมุขทั้ง 6 ประการ หากปฏิบัติตามหลักผล 4 ประการครบถ้วน บริบูรณ์ย่อมก้าวข้ามพ้นภัยจากการเสื่อมเสียชื่อเสียงได้ กล่าวคือ ฝึกปัญญาพละเพื่อเรียนรู้รายละเอียดเกี่ยวกับศีล และข้อกฎหมาย กฎระเบียบ และข้อบังคับทางสังคมต่าง ๆ ฝึกวิริยะพละเพื่อฝึกความเพียรในการละเว้นการกระทำที่ผิดต่อศีลธรรมและผิดกฎหมายทุกชนิด ฝึกอ่อนวัชพละเพื่อเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ 10 เพื่อทำให้ชีวิตเราปราศจากมลทินหรือสิ่งมัวหมอง จากการละเมิดอบายมุข 6 ประการและฝึกสังคหพละ การแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อสร้างสังคมใกล้ ๆ ตัวให้เป็นสังคมศีลธรรม หรือเป็นกลุ่มกัลยาณมิตร ที่จะคอยแนะนำตักเตือนไม่ให้เราทำผิดศีลธรรมหรือผิดกฎหมายใด ๆ เมื่อเรามีความประพฤติที่เป็นกุศล ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดกฎระเบียบทางสังคมใด ๆ และเว้นขาดจากอบายมุขทั้ง 6 ประการ ย่อมไม่มีผู้ใดติฉินนินทา ใส่ร้าย เป็นเป้าให้ใส่ขวาลือต่าง ๆ นานา ๆ อันเป็นเหตุให้เสื่อมเสียชื่อเสียงได้

3.3 ปริสสารัชชกัณฑ์ (ภัยคือความครั่นคร้ามก่อเงินในที่ชุมนุม) ผู้ก่อภัย แปลความ ผู้ไม่รู้จักก่อเงิน ผู้ไม่รู้จัก ผู้หน้าด้าน เกิดจากความประพฤตินี้ไม่สุจริต หากปฏิบัติตามหลักพละ 4 ประการครบถ้วน บริบูรณ์ย่อมก้าวข้ามพ้นภัยคือความครั่นคร้ามก่อเงินในที่ชุมนุมได้แน่นอน กล่าวคือ ฝึกปัญญาพละในการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติตนที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต เข้าใจว่าการกระทำใดที่จะสร้างความเดือดร้อนใจในภายหลังก็ละเว้นเสีย ฝึกวิริยพละในการเจริญสมาธิภาวนา เพื่อให้จิตใจหนักแน่นมั่นคงอยู่เสมอ ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยวน ฝึกอนวัชพละเพื่อฝึกความประพฤตินี้สุจริตเพื่อไม่ให้มีโทษภัยเดือดร้อนตามมาในภายหลัง และฝึกสังคหพละเพื่อสร้างกลุ่มสังคมคนดี มีศีลธรรมมาเป็นหมู่ญาติใกล้ชิด ๆ ตัว การรักษาไว้ซึ่งสุจริต 3 ย่อมไม่ก่อกระดาก ไม่มีความรู้สึกระอวยใจไม่มั่นใจ หวั่นไหว ระแวง เมื่อต้องเข้าไปพบคนเยาะ เช่นสำนวนไทยว่า วัวสันหลังหะ เกิดจากความประพฤตินี้ไม่สุจริตคำว่า ทุจริต หมายถึง เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มีควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น (พุทธทาสภิกขุ, 2548) เมื่อความประพฤตินี้สุจริตแล้วย่อมบังเกิดความละอาย ก่อกระดาก ไม่กล้าสู้หน้า ยึดหลังไม่ตรงฉันนั้น ไม่มีความมั่นใจกลัวกล้าเมื่อเข้าสู่ที่ประชุม

3.4 มรณกัณฑ์ (ภัยคือความตาย) มรณกัณฑ์ หมายถึง ความตาย เป็นสิ่งที่เที่ยงและเป็นสัจธรรมที่ทรงอิทธิพลต่อมนุษย์โลกแต่ปางบรรพกาล ความหวาดกลัวมรณกัณฑ์มีสาเหตุอยู่ 2 ประการหลัก ประการแรกคือหวาดกลัวเพราะไม่รู้ว่าชีวิตหลังความตายเป็นอย่างไร ตายแล้วจะไปอยู่ที่ไหน ตายแล้วจะพบเจอกับใครบ้าง เพราะไม่เคยเจอเหตุการณ์ลักษณะนี้มาก่อน และไม่เคยศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ไม่เคยฝึกสติด้วยการปฏิบัติธรรมมาก่อน จึงไม่รู้วิธีการรับมือกับความตายที่ถูกต้อง ประการที่สองคือ ความหวาดกลัวต่อความเจ็บปวดทรมานในขณะก่อนจะตาย อาจเพราะตายด้วยอุบัติเหตุ ด้วยโรคร้ายไข้เจ็บ เป็นการตายแบบไม่มีสติหลังตาย วิธีข้ามพ้นมรณกัณฑ์นั้น ต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และฝึกฝนจิตใจให้พร้อมต่อการเผชิญหน้ากับความตายที่จะมาเกิดขึ้นกับเราได้ตลอดเวลา ด้วยวิธีการดังนี้ 1. ศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย จินตนาการว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา 2. หมั่นปฏิบัติธรรม ด้วยการฝึกเจริญมรณานุสติทุกวัน เพื่อทำให้มีสติรู้ตัวทุกขณะ 3. สังสมบุญกุศล ทำความดีให้สม่ำเสมอ ละเว้นความชั่วทุกชนิด บุคคลย่อมหวาดกลัวมรณกัณฑ์นั้นเป็นพวกที่ตายแบบคนหลงตายไม่มีสติ อาจตายด้วยอุบัติเหตุ ด้วยโรคร้ายไข้เจ็บร้ายแรง ด้วยเพราะถูกทำร้ายร่างกาย หรือความหวาดกลัวความเจ็บปวดทรมานขณะความตายมาเยือนแบบนี้ ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตามหลักพละ 4 ฝึกปัญญาพละในการเรียนรู้ทำความเข้าใจโลกและชีวิต ว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ชีวิตต้องผ่าน คล้ายกับการเกิด แก่ เจ็บ มีการฝึกวิริยพละ ย่อมรักษาศีลบริสุทธิ์ ฝึกฝนจิตใจให้เข้มแข็ง หนักแน่น มีสติ ด้วยการเจริญมรณานุสติ จิตย่อมไม่หวั่นไหวในความตายนั่น ฝึกอนวัชพละเพื่อไม่ให้มีความประพฤตินี้หรือหน้าที่การงานที่เป็นความผิดพลาด อันจะนำมาซึ่งความไม่สบายใจ จิตใจขุนมัวเมื่อนึกถึงสิ่งที่ตัวเองทำมาทั้งชีวิตในช่วงก่อนตาย ฝึกสังคหพละในการแบ่งปัน การทำความดี สังสมบุญกุศลให้กับตัวเอง เพื่อให้สามารถนึกถึงบุญกุศลในช่วงก่อนตายได้

3.5 ทุคติกัณฑ์ (ภัยคือทุคติ) ทุคติกัณฑ์ หมายถึงอบายภูมิ 4 (ภาวะหรือที่อันปราศจากความเจริญ) อบายภูมิ โดยความหมายแล้วหมายถึง เป็นสภาวะอันเป็นที่อยู่ที่ไม่เจริญของสัตว์จำพวกที่ไม่สร้างความคิดหรือ

สร้างกุศลกรรมให้เกิดความเจริญได้ โดยสัตว์ที่เกิดในอบายภูมินี้เป็นสัตว์ที่ได้รับสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจที่เป็นทุกข์ทั้งสิ้นซึ่งตรงกันข้ามกับสุคติภูมิโดยสิ้นเชิงที่ได้รับแต่อารมณ์ที่เป็นสุข ดังนั้นอบายภูมิจึงเป็นสภาพชีวิตของสัตว์ที่ต้องทนทุกข์ทรมานรับอกุศลกรรมที่ตนทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่จนกว่าจะสิ้นกรรม วิธีการข้ามพ้นภัยทุกข์ภัย มีวิธีการดังนี้ 1.หมั่นปฏิบัติธรรมให้ใจผ่องใสอยู่เสมอ 2.หมั่นสั่งสมบุญกุศลอยู่เป็นนิจ ด้วยการ ทำทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ทุกติภัยคือภัยที่จะเกิดหลังจากความตาย หรือหลังมรณภัย เป็นความหวาดกลัวต่อภพภูมิต่าง ๆ ที่จะต้องไปพบเจอ โดยเฉพาะหวาดกลัวต่อทุกติภูมิหรืออบายภูมิทั้ง 4 หากปฏิบัติตามหลักผล 4 ประการครบถ้วนบริบูรณ์ย่อมก้าวข้ามพ้นภัยจากทุกติภูมิ กล่าวคือ ฝึกปัญญาพละเพื่อศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ฝึกวิริยพละเพื่อหมั่นเจริญสมาธิภาวนา ให้จิตใจผ่องใสอยู่เสมอ ฝึกอภินิหารพละเพื่อให้กาย วาจา ใจบริสุทธิ์บริบูรณ์ นึกถึงเรื่องราวที่ผ่านมา ก็สบายใจ จิตใจผ่องใส ไร้กังวล ฝึกสังคหพละเพื่อการทำความคิดดี สั่งสมบุญกุศล หากบุคคลสั่งสมบุญ ปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ จิตจะผ่องใส ไม่เศร้าหมอง สุคติจะเป็นที่ไปสถานเดียว ไม่มีทางไปทุกติภูมิเลย

4. การประยุกต์ใช้ผล 4 ใน 3 ด้าน

4.1 การประยุกต์ใช้หลักผล 4 ในการบริหารงานองค์กร คือ การให้บุคลากรมีอำนาจในการตัดสินใจ และปกครองตนเอง บริหารงานภายในเขตอำนาจ และหน้าที่ของตน ในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ ที่เกิดจากความต้องการของประชาคมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และการนำหลักผล 4 เข้ามาบูรณาการใช้ในการบริหารงานองค์กร เพราะเป็นธรรมอันเป็นพลังสำคัญที่ช่วยให้สามารถบริหารองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล จำเป็นต้องประกอบขึ้นด้วยปัญญาพละ กำลังความรู้ การบริหารงานองค์กรต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจนในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ

4.2 การประยุกต์ใช้หลักผล 4 ในการพัฒนาภาวะผู้นำ คือ การนำหลักผล 4 ที่สามารถนำมาพัฒนาความเป็นผู้นำได้ ซึ่งพลังหรือกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองนั้น จำเป็นต้องประกอบขึ้นด้วย กำลังแห่งความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจนในเรื่องราว และกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดจนกระทำการสิ่งต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริงพร้อมกันนั้นพึงมีกำลังความเพียรด้วยความบากบั่นพยายามในการทำกิจกรรมทำหน้าอยู่ตลอดเวลาประกอบกับพึงมีกำลังความบริสุทธิ์ที่ปลูกฝังอยู่ในจิตใจด้วยการมีความประพฤติ และหน้าที่การงานสุจริตและพึงพร้อมด้วยกำลังการสงเคราะห์ด้วยการให้ที่ตนสามารถเอื้อได้ต่อเพื่อนร่วมงานหรือคนรอบข้างตามความสามารถตนอันจะส่งผลให้เป็นผู้เป็นที่ดีได้

4.3 การประยุกต์ใช้หลักผล 4 ในการเพิ่มสมรรถนะของงานในองค์กร เป็นการพัฒนาคูณลักษณะของบุคลากรในองค์กรที่เป็นคุณลักษณะจำเพาะบุคคลโดยผ่านกระบวนการสะสมจากประสบการณ์ชีวิตในด้านต่าง ๆ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และความสามารถ (Ability) ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร ซึ่งหากสมรรถนะนี้ได้ผ่านกระบวนการฝึกฝน อบรมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้บุคลากรในองค์กรมีศักยภาพในการปฏิบัติงานสูงและองค์กรสามารถขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายได้ตามที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. โครงสร้างและสาระสำคัญของพลสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก พบว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก จัดพลธรรมอยู่ในมรรคภาวนา พละ หมายถึง กำลัง ธรรมอันเป็นกำลัง คือ ความไม่หวั่นไหว อันเป็นกำลังที่ผลักดันอกุศลธรรมให้พินาศไปและรู้แจ้งเห็นตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาที่เรียกว่าวิปัสสนาปัญญา หรือวิปัสสนาญาณ จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายจิตเข้าสู่กระแสธรรมแห่งมรรค ผล นิพพาน ในที่สุด หลักธรรมในหมวดพลธรรมนั้น มีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ มากมาย แต่โดยรวม ๆ จะมีความหมายเหมือนกันคือ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดกำลัง เกิดพลัง มีความสุขเพื่อทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถก้าวขึ้นไปสู่ความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่ผู้ปฏิบัติตั้งเป้าเอาไว้ ซึ่งมีทั้ง พละ 4 , พละ 5 , พละ 6 และ พละ 7 ประการ พลธรรมที่มีในพระไตรปิฎกนั้น หากแต่จะแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์การนำไปปฏิบัติใช้ตามเป้าหมาย สอดคล้องกับวิริยธรรมาธิปไตย (2559) ได้วิจัยเรื่อง การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสังคมแห่งสันติภาพในประเทศไทย พบว่า หลักพละ 4 เป็นหลักที่มีเป้าหมายเพื่อการปรองดองนำไปสู่สันติสุขตามหลักพลสูตร เพราะ เป็นหมวดธรรมที่เป็นไปเพื่อความมั่นคง ปลอดภัยสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นในระดับสังคม ทั้งยังช่วยสร้างกุศลให้สังคมเจริญหรือมีปัญหาได้

2. ศึกษาหลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร พบว่า ปัญญาพละในพละ 4 กำลังแห่งปัญญาหรือความรู้รอบรู้ ความเข้าใจในวิชาความรู้ศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในอาชีพการงาน การดำเนินชีวิตให้มีความสุข ความสำเร็จในชาติปัจจุบัน เหมาะสำหรับพุทธศาสนิกชนที่เริ่มต้นในการฝึกฝนตนเองตามหลักธรรมวิธีพละในพละ 4 กำลังแห่งความเพียรหรือความขยัน มีกำลังใจที่เข้มแข็ง กล้าตัดสินใจกล้าได้กล้าเสีย ไม่กลัวความยากลำบาก ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคใด ๆ มีความบากบั่นพากเพียรเป็นนิจเพื่อนำชีวิตให้ประสบความสุข ความสำเร็จในชีวิต อนวัชพละในพละ 4 หน้าที่การงานที่ไม่มีโทษ คือ ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ผิดกฎหมาย และไม่ผิดประเพณี และยังหมายถึงความประพฤติที่ไม่มีโทษ ทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อให้ไม่เกิดความเดือดร้อนใจในภายหลัง อันจะยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับชีวิตในปัจจุบัน สังคพละในพละ 4 การช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปันระหว่างผู้ให้และผู้รับ เพื่อยึดเหนี่ยวคนในสังคมให้มีความเมตตาต่อกัน และสร้างสังคมแห่งความสงบสุข ร่มเย็นสอดคล้องกับชฎา ศิริภิรมย์ (2566) ได้วิจัยเรื่องหลักพละ 4 : สำหรับการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรในองค์กร พบว่า บุคลากรเพื่อประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานนั้น ได้นำหลักพละ 4 อันประกอบไปด้วย หลักปัญญาพละ หลักวิริยะ พละ หลักอนวัชพละ และหลักสังคพละ มาบูรณาการกับหลักสมรรถนะตามหลักสากล คือ ความรู้ ทักษะ และความสามารถ ซึ่งด้านปัญญา บุคลากรต้องเป็นผู้มีความรู้ในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นผู้รู้แจ้ง รู้ลึก รู้รอบ มีความวิริยะ อุตสาหะ และประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริตในการปฏิบัติงาน มีเมตตาริจาคต่อเพื่อนร่วมงาน ด้านทักษะ เป็นความสามารถเฉพาะสายงาน เป็นความชำนาญ

3. วิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องพละ 4 ในพลสูตร พบว่า เป็นหลักประกันของชีวิตในภพชาติปัจจุบัน ผู้ประพฤติดุกรรมทั้ง 4 นี้ ย่อมดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ เพราะเป็นผู้มีพลัง มีกำลังในตน ที่จะประกอบเหตุต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความสุข ความสำเร็จในชีวิตและกำลังนี้จะพาผู้ปฏิบัติตามธรรมให้ข้ามพ้นภัยอันตรายในชีวิตอันมีอยู่ 5 ประการ ได้แก่ อาชีวิตรภัย (ภัยเนื่องด้วยการครองชีพ) อสโภการภัย (ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง) ปริสสา

รัชชภัย (ภัยคือความครั่นคร้ามก่อขึ้นในที่ชุมนุม) มรณภัย (ภัยคือความตาย) และทุกติภัย (ภัยคือทุกติ) สอดคล้องกับพระครูโสภณวิธานวัตร(นิคม ญาณวโร)และคณะ (2566) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานตามหลักพละ 4 ของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลพลับพลาไชย อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าการปฏิบัติงานตามหลักพละ 4 คือ ด้านสมรรถนะในการสื่อสาร มีการเลือกใช้สื่อเทคโนโลยีในการสื่อสารได้เหมาะสม ด้านสมรรถนะในการวางแผนและการบริหารจัดการมีการวางแผนงานล่วงหน้า ด้านสมรรถนะในการทำงานเป็นทีม บุคลากรเข้าใจวัตถุประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน ด้านสมรรถนะในการปฏิบัติเชิงกลยุทธ์ กำหนดแผนปฏิบัติงาน นโยบาย และกลยุทธ์ในการปฏิบัติงาน ด้านสมรรถนะในการตระหนักรู้เรื่องโลกาภิวัตน์ เปิดรับองค์ความรู้ใหม่ ๆ พัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี ด้านสมรรถนะในการบริหารตนเองพัฒนาตัวเองผ่านการเรียนรู้

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์พละ 4 ในพลสูตรแล้วพบว่า ทุกติภัยคือภัยที่จะเกิดหลังจากความตาย หรือหลังมรณภัย เป็นความหวาดกลัวต่อภพภูมิต่าง ๆ ที่จะต้องไปพบเจอ โดยเฉพาะหวาดกลัวต่อทุกติภูมิหรืออบายภูมิทั้ง 4 หากปฏิบัติตามหลักพละ 4 ประการครบถ้วนบริบูรณ์ย่อมก้าวข้ามพ้นภัยจากทุกติภูมิ กล่าวคือฝึกปัญญาพละเพื่อศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ฝึกวิริยพละเพื่อหมั่นเจริญสมาธิภาวนา ให้จิตใจผ่องใสอยู่เสมอ ฝึกอนวัชพละเพื่อให้กาย วาจา ใจบริสุทธิ์บริบูรณ์ นึกถึงเรื่องราวที่ผ่านมา ก็สบายใจ จิตใจผ่องใส ไร้กังวล ฝึกสังคหพละเพื่อการทำความดี สังสมบุญกุศล หากบุคคลสังสมบุญ ปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ จิตจะผ่องใส ไม่เศร้าหมอง สุกติจะเป็นที่ไปสถานเดียว ไม่มีทางไปทุกติภูมิเลย และบุญกุศลที่สังสมมาก็จะนำพาดวงจิตไปเกิดใหม่ในสุคติภูมิ คือสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ดังตารางและรายละเอียดต่อไปนี้

พละ 4 ประการ ภัย 5 กระการ	ปัญญาพละ	วิริยพละ	อนวัชพละ	สังคหพละ
อาชีวิตรภัย (ภัยเนื่องด้วย การครองชีพ)	ศึกษาวิชาความรู้ ค้นพบ ทักษะที่ใช้สำหรับการ ประกอบอาชีพ	หมั่นฝึกฝนทักษะนั้น ๆ ให้ชำนาญ จน กลายเป็นวิชาชีพ	ปฏิบัติตามหลัก สัมมาอาชีวะ	แบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูล ใช้สอยปัจจัย 4 ให้เกิด ประโยชน์ต่อตนเองและ ผู้อื่น
อสิโลกภัย (ภัยคือความ เสื่อมเสียชื่อเสียง)	ศึกษาข้อกฎหมายศีลธรรม ระเบียบ ประเพณีใน บ้านเมือง หรือสังคมนั้น ๆ เพื่อให้รู้ว่าสิ่งใดควร ไม่ ควร	มีความเพียรในการละ เว้นในสิ่งที่ผิด กฎหมายและผิด ศีลธรรม	ละเว้นอบายมุขทุก ชนิด	แบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูล สร้างสังคมที่แวดล้อมด้วย กัลยาณมิตร มีศีลธรรม
ปริสสารัชชภัย (ภัยคือความครั่น คร้ามก่อขึ้นในที่ ชุมนุม)	เรียนรู้วิธีการปฏิบัติตนที่ ถูกต้องในการดำเนินชีวิต เข้าใจว่าการกระทำใดที่จะ สร้างความเดือดร้อนใจใน ภายหลังก็ละเว้นเสีย	การเจริญสมาธิภาวนา เพื่อให้จิตใจหนักแน่น มั่นคงอยู่เสมอ ไม่ หวั่นไหวต่อสิ่งชั่วร้าย	ปฏิบัติตามหลักสุจริต 3 เพื่อไม่ให้มีโทษภัย เดือดร้อนตามมาใน ภายหลัง	แบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูล สร้างกลุ่มสังคมคนดี มี ศีลธรรมมาเป็นหมู่ญาติ ใกล้ ๆ ตัว

		ละเว้นความทุจริตทุกประเภท		
มรณภัย (ภัยคือความตาย)	ศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำความเข้าใจว่าเป็นเรื่องธรรมดา ที่มนุษย์ทุกคนต้องพบเจอ	หมั่นเจริญมรณานุสติ อยู่เป็นนิจ พิจารณาความตายเป็นอารมณ์ ไม่หวั่นไหวกับความตาย	มีการงานไม่มีโทษ ความประพฤติที่สุจริต นึกถึงเรื่องในอดีต แล้วไม่มีอาการขมข้องใจ (คตินิมิตก่อนตาย)	การทำความดี สังสมบุญกุศลให้กับตัวเองเพื่อให้สามารถนึกถึงบุญกุศลในช่วงก่อนตายได้
ทุกตภัย (ภัยคือทุกต)	ศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับสสารวิภังค์ ภูมิ และชีวิต หลังความตาย มีสัมมาทิฐิเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมโลกนี้โลกหน้า	หมั่นเจริญสมาธิภาวนาเพื่อชำระใจให้สะอาด บริสุทธิ์	มีการงานไม่มีโทษ ความประพฤติที่สุจริต เพื่อตัดหนทางในการทำบาปอกุศล	การทำความดี สังสมบุญกุศลให้กับตัวเอง เพื่อให้นึกถึงบุญแล้วจิตใจผ่องใส

ตารางที่ 2 : พละ 4 ประการเพื่อข้ามพ้นภัย 5 ประการ

สรุป

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แล้วทรงเผยแผ่สู่ประชาชน ทุกหมู่เหล่า ด้วยอาศัยพระกรุณาคุณของพระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์พัฒนาศักยภาพของตนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ด้วยปัญญา และความ پاکเพียรของตนเอง โดยไม่หวังผลพึงพิงอิงอาศัยเหตุปัจจัยภายนอก ให้เข้าใจได้ว่าหากนำไปปฏิบัติแล้วจะสามารถก่อให้เกิดผลเป็นความสุขความร่มเย็นแก่ชีวิตได้ในปัจจุบัน จึงต่างพากันยอมรับนับถือน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติและได้รับผลจากการปฏิบัติมากขึ้นตามลำดับ เกิดเป็นหมู่แห่งสาวกพุทธบริษัท ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตมากมาย และช่วยกันเผยแผ่พระธรรมคำสอนจนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง มาจนถึงปัจจุบัน พละ 4 ในพลสูตรก็เป็นหมวดธรรมหรือหลักปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ ที่จะส่งผลให้เกิดความสุข ความสำเร็จได้ในปัจจุบันชาติ ทั้งความพร้อมในด้านปัจจัย 4 ในการครองชีพ การได้รับความยอมรับ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี และการมีสังคมที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้ชีวิตมีความสมบูรณ์พร้อมในด้านต่าง ๆ ก่อนที่จะก้าวขึ้นไปสู่หลักปฏิบัติขั้นสูงในลำดับต่อไปคือการปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนาเพื่อให้จิตใจสะอาด บริสุทธิ์ กำจัดกิเลสภายในให้หมดสิ้นไป พละธรรมในพระพุทธศาสนามี 4 ประการ ได้แก่ ปัญญา วิริยะ อดวิหะและสังคหะ อันเป็นความเจริญที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตเป็นธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จ และเป็นแรงเสริมกำลัง ที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ พละธรรมในพลสูตรจะเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความสุข ความสำเร็จในปัจจุบันชาตินั้น แต่พละธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติที่จะเกิดประโยชน์ทั้งในชาตินี้ ชาติหน้าและเพื่อการปฏิบัติธรรม ให้จิตใจบริสุทธิ์ ขจัดกิเลสให้เบาบางจนกระทั่งบรรลุดุจรรณเข้าสู่พระนิพพาน หรืออาจจะสรุปสั้น ๆ ได้ว่า พละธรรมในพลสูตรมีขอบเขตความหมายที่แคบกว่าพละธรรมในพระพุทธศาสนา หรือพละธรรมในพลสูตรถือเป็นส่วนหนึ่ง (Subset) ของพละธรรมในพระพุทธศาสนานั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องผละ 4 ในพลสูตร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะทั่วไป ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะทางวิชาการและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

หลักผละ 4 เป็นหลักธรรมที่ช่วยในการใช้ชีวิตในสภาพเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันได้ โดยการนำหลักผละ 4 มาปรับใช้ทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคม การประกอบอาชีพการงาน สภาพแวดล้อมในครอบครัว ล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการใช้ชีวิตของสาธุชนชาวพุทธที่แสวงหาความสุขสงบในชีวิต สถานที่ทำงาน ควรมีการส่งเสริมการเข้าโครงการปฏิบัติธรรมสมาธิ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง พร้อมจัดการฟังธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตได้ เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา อีกทั้งควรมีการจัดคอร์สอบรม แนวทางการนำผละ 4 มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันให้กับบุคคลทั่วไป โรงเรียน ควรมิมนต์พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เทศน์สอนศีลธรรม ให้มีการนำหลักผละ 4 มาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน โดยผ่านการอบรม หรือ นำเทศน์ตามโรงเรียนในช่วงเวลาเรียนรู้อุหรือตามที่สนใจในการอบรมพัฒนา สิ่งใดที่สามารถปลูกฝังได้แต่เล็ก สิ่งนั้นย่อมเป็นนิสัย เป็นการสร้างบุคคลคุณภาพให้กับสังคมในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การศึกษาวิเคราะห์ผละ 4 ในพลสูตร” ในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัย ในลักษณะ ต่อไปนี้

2.1 ศึกษาวิเคราะห์การนำผละ 4 มาปรับใช้กับการพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในสังคมยุค 4.0 ว่ามีวิธีการปฏิบัติอย่างไร นำหลักผละ 4 มาเป็นแนวทางได้อย่างไรบ้าง เพื่อเป็นแนวทางในการปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม

2.2 มีการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างการเรียนรู้หลักผละ 4 กับปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิตของพระหรือสาธุชนชาวพุทธ ว่าแตกต่างกันอย่างไร มีการเปรียบเทียบความแตกต่างได้อย่างไรบ้าง และสามารถนำสิ่งที่ได้มองหการพัฒนาในบางสิ่ง หรือนำความต่างมาปรับให้มีความเหมาะสมได้อย่างไรบ้าง เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมอย่างยั่งยืน

2.3 ศึกษาเปรียบเทียบหลักผละ 4 ในพระพุทธศาสนากับหลักพลสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก เป็นหลักธรรมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านได้นำมาเทศน์สอน ซึ่งมีการนำมาแปลเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ว่ามีความความหมายและวัตถุประสงค์การนำไปใช้ที่แตกต่างกันอย่างไร เพื่อให้หลักคำสอนยังคงอยู่ในสังคมไทย

บรรณานุกรม

- จรัส พยัคฆราชศักดิ์. (2544). *พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.
- ชญา ศิริภิรมย์. (2566). หลักพละ 4 : สำหรับการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรในองค์กร. *วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ*. 6(2), 1-11.
- บุญเกียรติ โชควัฒนา. (2554). *หลักคิดและปรัชญาในการทำงาน*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายโรง พิมพ์บริษัทเอมี เอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด.
- พระครูโสภณวิธานวัตร(นิคม ญาณวโร)และคณะ. (2566). การพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงานตามหลักพละ 4 ของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลพลับพลาไชย อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 6(4), 15-28.
- พระเทพวัชรเมธี(สมคิด จินตามโย)และคณะ. (2563). *แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพละ 5 เพื่อพัฒนาชุมชนบ้านศาลาดินอำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม*. รายงานวิจัย. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *ภาษาธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เลียงเชียง.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิถีการบริหาร*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538) *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). *ธรรมะกับการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เพชรประกาย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีรณัฐ โรจนประภา. (2559). การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสังคมแห่งสัมมาปัญญาในประเทศไทย. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต*. 12(3), 217-231.

การศึกษาการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา

A Study of Twelve-Protection Chanting

(Paritta) in Buddhism

¹พระวรวงศ์ เขมตโต, ²แม่ชีกฤษณา รักษาโถม,

³อรชร ไกรจักร์ และ⁴พระศรีวินยาภรณ์

¹Phra Worawong Khemadatto, ²Mae chee Kritsana Raksachom

³Orachorn Krichackra, and ⁴Phra Srivinayaphon

^{1,2,3}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

⁴ Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand

¹Corresponding Author's Email: worawongpoolthong@gmail.com

Received: May 9, 2024; **Revised:** July 29, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนากาการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาอิทธิพลของการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานที่มีในพระพุทธศาสนา 3) เพื่อวิเคราะห์ความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 16 คน ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาและนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) กำเนิดและพัฒนากาการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนามีกำเนิดและพัฒนากาการมาจากการเจริญพระพุทธมนต์โดยเริ่มจากการท่องจำ สาธยาย การสวดหรือสังคีตคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เริ่มจากเหตุทุกข์ภัย อมนุษย์ภัยและพยาธิภัยขึ้นที่เมืองเวสาลี ภายหลังได้มีการแต่งเป็นร้อยกรองขึ้นเพื่อการคุ้มครองปกป้องภัยและสรรเสริญ 2) อิทธิพลของการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานที่มีในพระพุทธศาสนาพบว่า มีอิทธิต่อความเชื่อในบทเจริญพระพุทธมนต์ในแง่ของการศึกษาประวัติศาสตร์ การสร้างขวัญและกำลังใจ และพิธีกรรมของสงฆ์ 3) การวิเคราะห์ความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนาพบว่า การเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานมีทั้งตำนาน (ประวัติความเป็นมาพัฒนาการและบริบท) และมีความมุ่งหมายสำคัญ คือ (1) เพื่อคุ้มครองป้องกันภัยและการรักษาโรค (2) เพื่อความสุข ความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต และ (3) เพื่อการรักษาพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การเจริญพระพุทธมนต์จึงมีอานุภาพยิ่งและเป็นการสรรเสริญคุณของพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ: เจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน; พระปริตร

Abstract

In this research, three objectives were purposely made: 1) to study the origin and development of Twelve-Protection Chanting tradition (Paritta) in Buddhism, 2) to study the influence of Twelve-Protection Chanting tradition (Paritta) in Buddhism, and 3) to analyze the objective of Twelve-Protection Chanting tradition (Paritta) in Buddhism. This research employed the qualitative research conducted through studying documents, there were 16 key informants using interviews as a tool for collecting data, content analysis, and then present by means of the descriptive manner accordingly.

The research results indicate that: 1) the origin and development of the practice of Twelve-Protection Chanting tradition (Paritta) in Buddhism involve memorization, recitation, chanting or rehearsal. These practices are considered to be the teachings of Lord Buddha found in the Tipitaka. They were originated during the times of famine, inhumane conditions, and pathological disasters in the Capital of Vesali. Later, they were composed in poetry for protection and safeguarding against danger and praise, 2) the Twelve-Protection Chanting tradition (Paritta) in Buddhism come to somehow influence on the belief in the Buddha's teachings, contributing to the historical studies, fostering morale and encouragement, and thereby being integrated into monastic rituals, 3) an analysis of the objective of Twelve-Protection Chanting tradition (Paritta) in Buddhism is (history, development and context) shows three primary aims as follows: (1) protection from danger and treatment of disease, (2) cultivation of happiness, success, and prosperity in life, (3) preservation of Buddhism respectively. Therefore, chanting Buddhist mantras holds significant power for the practitioner and serves as a means of praising the qualities of the Buddha, ensuring the continuity of the Dhamma, and perpetuating the monastic tradition.

Keywords: Twelve-Protection Chanting; Paritta

บทนำ

การเจริญพระพุทธมนต์มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในยุคแรกนั้นได้มีการจดจำเทศนา คำสอนหรือพุทธพจน์ด้วยวิธีการทรงจำด้วยปากเปล่าสืบต่อกันมา ที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมามีการจดบันทึกพระธรรมหรือพุทธพจน์เรียบเรียงเป็นหมวดหมู่เรียกว่าพระไตรปิฎก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2542) ภายหลังถือกันว่าเป็นบทพระพุทธมนต์ เป็นคำสวดที่ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์ เกิดพลานุภาพสามารถจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ปกป้องให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง และเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวดหรือผู้ที่ได้รับฟังเสียงการสวดสาธยายบทพระพุทธมนต์หรือนิยมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระปริตร” ซึ่งคำว่า “ปริตร” มีความหมายว่า การป้องกัน การรักษา ช่วยให้ปลอดภัย ช่วยบรรเทาให้เบาบางลงไป มี 12 บท หรือเรียกว่า 12 ตำนาน (พระธรรมมานันทมหาเถระ, 2534)

การเจริญพระพุทธมนต์ส่วนหนึ่งมีเนื้อหาเป็นบทสวดพระพุทธมนต์ในพระไตรปิฎก ดังมีปรากฏเหตุการณ์ครั้งหนึ่งอันเป็นปฐมเหตุแห่งการสวดบทพระพุทธมนต์ในครั้งพุทธกาล ครั้งนั้นในเมืองเวสาลีเกิดโรค

ร้ายแรงระบาดประชาชนเจ็บป่วยล้มตายกันเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงตรัสสั่งให้พระอานนท์เรียนมนต์บทสวด “รัตนสูตร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/1-18/9-14) ในการบริกรรมทำน้ำพระพุทธมนต์แล้วประพรมโดยทั่วทั้งพระนคร โรคระบาดก็บรรเทาจนระงับหมดสิ้นไป นอกจากนี้ก็ยังมีเหตุการณ์อีกหลายครั้งเช่น เมื่อพระพุทธองค์ทรงพระประชวรหรือพระสงฆ์สาวกอพาธ ทรงโปรดให้สาธยายมนต์บท “โพชฌคปริตร” ถวาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/197/130-131) เหตุการณ์ต่อมาเมื่อภิกษุทั้งหลายออกจาริกธุดงค์ไปเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา บำเพ็ญสมณธรรมอยู่กลางป่าภูผพวก อมนุษย์ ภูตผี ปีศาจ รังควาน พระพุทธเจ้าจึงทรงให้เรียนมนต์บท “กรณียเมตตสูตร” และนำไปสวดสาธยายมนต์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/1-10/20-22) และครั้งหนึ่งพวกยักษ์มารบกวพระภิกษุที่จาริกไปจำพรรษาพระพุทธเจ้าทรงตรัสให้สาธยายมนต์บท “อาถรรพณ์ปริตร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/275-295/219-246)

สำหรับรูปแบบการเจริญพระพุทธมนต์หรือการสวดพระปริตรเกิดขึ้นในประเทศลังกาเป็นครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 6 ด้วยชาวลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาในยุคนั้น มีความประสงค์ที่จะให้พระภิกษุสงฆ์เคราะหช่วยเหลือเกื้อหนุนให้เกิดความเป็นสิริมงคลและป้องกันอุปัทวันตรายทั้งหลายด้วยการสาธยายมนต์และคาถาตามอย่างพราหมณ์ ซึ่งมีความเชื่อว่าพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ทรงเวทย์มนตร์และคาถาอาคมเข้มขลังต่อมากษัตริย์แห่งแคว้นดินแดนประเทศลังกา เกิดพระราชศรัทธาจึงรับสั่งให้คณะสงฆ์เรียบเรียงรจนา ปรับปรุงบทสวดสำหรับเจริญพระพุทธมนต์พระสูตร พระปริตรและคาถา สำหรับใช้สวดขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับกาลและเพื่อใช้สวดในพระราชพิธีหลวง โดยได้มีการเพิ่มเติมบทสวดพระพุทธมนต์ให้มากขึ้น เรียกว่า “ราชปริตร” แปลว่า มนต์คุ้มครองพระราช (ธนิต อยู่โพธิ์, 2537) ภายหลังประชาชนเกิดความนิยมให้มีการสาธยายสวดบทพระพุทธมนต์ในบ้านเรือนของตนจึงได้นำไปใช้สวดในงานทำบุญ บำเพ็ญกุศล สืบกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน ดังนั้น การเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นเครื่องขจัดขัดเกลากิเลส โดยเริ่มต้นจากศรัทธา ความเชื่อแล้วน้อมนำไปสู่สัพสาทะ คือความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น เมื่อได้สวดมนต์จิตใจย่อมได้รับการชำระด้วยพระพุทธมนต์ หรือกล่าวได้ว่าการสวดมนต์ภาวนาเป็นประจำทำให้จิตสะอาด สว่าง และสงบ ดังที่ปรากฏในมลสูตรว่าด้วยการชำระมลทินว่า “มนตร์มีการไม่ท่องเที่ยวเป็นมลทิน เรือนมีความไม่ขยันหมั่นเพียรเป็นมลทิน ผิวพรรณมีความเกียจคร้านเป็นมลทิน ผู้รักษามีความประมาทเป็นมลทิน สตรีมีความประพฤติชั่วเป็นมลทิน ผู้ให้มีความตระหนี่เป็นมลทิน บาปอกุศลธรรมเป็นมลทินทั้งในโลกนี้และโลกหน้า มลทินที่ยิ่งกว่ามลทินนั้นคืออวิชชา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/15/241)

ผู้วิจัย ได้เห็นถึงความสำคัญของการเจริญพระพุทธมนต์ได้ว่าการเจริญพระพุทธมนต์เป็นการระลึกและสรรเสริญคุณของพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ ด้วยการน้อมนำคำสอนในบทเจริญพระพุทธมนต์มาปฏิบัติด้วยตนเองได้อย่างถูกต้องจะช่วยให้เกิดอนุสติทำให้จิตสงบ หากเข้าใจในเนื้อหาและความหมายของคำสวดมนต์ด้วยนั้นจะสร้างศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส อันจะเป็นแรงหนุนทำให้เกิดกุศลจริยาสม่ำเสมอปฏิบัติมากขึ้น ทำให้เกิดประโยชน์และความสุขในชีวิตอย่างเป็นผู้ศัล สมานและปัญญา ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากำเนิดและพัฒนาการของการเจริญพระพุทธมนต์ อิทธิพลของการเจริญพระพุทธมนต์ และความ

มุ่งหมายในการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน และจักได้เป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาค้นคว้าเชิงวิชาการสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนากิจการการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานที่มีในพระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์ความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาการเจริญพระพุทธมนต์ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดและพัฒนากิจการการเจริญพระพุทธมนต์ อิทธิพลของการเจริญพระพุทธมนต์ และความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน มีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบทเจริญพระพุทธมนต์ ได้แก่ มงคลสูตร รัตนสูตร กรณียเมตตสูตร ชันธปริตร โมรปริตร วัฏฏกปริตร ธชัคคปริตร อาฏานาฏิยปริตร อังคุลิมาลปริตร โพชฌังคปริตร อภัยปริตร ชยปริตร ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2553 มลีนทปยุต วิสุทธิมรรค หนังสือสวดมนต์ 12 ตำนาน หนังสือมหาราชปริตร ตำราหนังสือหรืองานวิจัยงานวิทยานิพนธ์ บทความตลอดจนหนังสืออิเล็กทรอนิกส์และเอกสารอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกำเนิดและพัฒนากิจการ อิทธิพลของการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานที่มีในพระพุทธศาสนา และความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ โดยกำหนดดังนี้ (1) กลุ่มผู้นำสวดพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน 4 รูป (2) กลุ่มผู้สวดพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน 10 คน และ (3) กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา 2 คน จำนวนทั้งสิ้น 16 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำแบบสัมภาษณ์การวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยข้อคำถามจะมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด (Open ended questions) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ขั้นตอนที่ 4 ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มาถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ จากนั้นนำข้อความจากการสัมภาษณ์ จำแนกเป็นประเด็น และประมวลผลข้อมูลตามนัยสำคัญของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มาจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามข้อคำถามและเรียงลำดับเชื่อมโยงข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 นำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 กำเนิดและ พัฒนาการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า กำเนิดการสวดหรือสาธยายพระพุทธพจน์ ซึ่งเป็นพระสัทธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้เริ่มต้นมาจากการจดจำ การท่องด้วยปากสืบทอดกันมาของสาวก เรียกว่า มุขปาฐะ (พระสุวรรณมหาพุทธาภิบาล, 2567) ต่อมามีการนับถือพระพุทธมนต์หรือบทพระปริตรว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ และเรียกชื่อเสียใหม่ว่าพระพุทธมนต์หรือปริตดาเป็นชื่อของพระพุทธมนต์ที่มีอำนาจเพื่อป้องกัน รักษา ต้านทาน กล่าวได้ว่ามีปรากฏในยุคกำเนิดแรกของพิธีกรรม เช่น ในวินัยปิฎก จูฬวรรค กล่าวถึงพิธีสวดมนต์ไว้ว่า ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดมรณภาพ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าเรื่องอันโศกร้ายนี้ ไม่ควรเกิดขึ้นเลย หากว่าพระภิกษุรูปนั้นจะได้ฝึกฝนการแผ่เมตตาแก่ผู้ทั้งมวลตั้งนั้น พระองค์จึงทรงให้ภิกษุพึงฝึกแผ่เมตตาแก่ผู้ทุกประเภทและแก่ตนเองด้วยดวงจิตอันประกอบด้วยเมตตา ด้วยบทสวดชั้นระปริตร หรืออิหราชปริตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 7/251/14-15) และมีอีกเหตุการณ์หนึ่ง ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ว่าท้าวเวสสุวรรณหาราชได้กราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่ามียักษ์เป็นจำนวนมากที่ไม่เลื่อมใสพระองค์ เพราะประพฤติตามคำสอนของพระองค์ไม่ได้ อาจทำร้ายพระสาวกที่อาศัยเสนาสนะป่าทิพย์ พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุเรียนมนต์เครื่องรักษาชื่อว่าอาถรรพณ์อาถรรพณ์ เพื่อให้อำนาจคุ้มครองรักษาและไม่มาเบียดเบียน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/275-277/219-222) จะเห็นได้ว่าพระพุทธมนต์เป็นบทสวดมนต์ที่ได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้มีการเรียนเพื่อป้องกันภัยต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน ดังที่พระโหราจารย์ได้รวมเป็นคัมภีร์ปริตร ที่ลังกาเรียกว่าจุลราชปริตร และมหाराชปริตรประเทศพม่าเรียกคัมภีร์ปริตร (พระมหาดวงรัตน์ ฐิตตโร (กิจประภานนท์), 2550) นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า มีการกล่าวถึงบทสวดพุทธมนต์ในคัมภีร์มิลินทปัญหา มี 6 พระพุทธมนต์ คือ ชั้นระปริตร รัตนสูตร โมระปริตร ระชัคคะปริตร อาถรรพณ์อาถรรพณ์ปริตร อังคุลิมาละปริตร ในปฐมสมันตปาสาทิกา ระบุไว้ 6 ปริตร คือ รัตนสูตร เมตตสูตร ชั้นระปริตร ระชัคคะปริตร อาถรรพณ์อาถรรพณ์ปริตร และโมระปริตร และท่านอุปเถระได้ระบุไว้ในคัมภีร์สัทธัมมปัชโชตติกา มีเพิ่ม ขึ้นอีกหนึ่ง คือ อีสิลิปริตร (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานสวดพระปริตร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554) และในประวัติของพระพุทธโฆสะ (พุทธโฆสปุตติ) ได้กล่าวไว้ว่าในรัชสมัยพระเจ้าอโศกที่ 1 ทรงครองราชย์สมบัติในประเทศศรีลังกา ได้เกิดทุกข์ภัยและโรคระบาดขึ้น พระเจ้าอโศกจึงทรงหาวิธีที่จะขจัดปัดเป่าภัยมิให้ประชาชนชาวลังกาต้องรับทุกข์ยาก จึงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปทองคำเป็นพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรแล้วโปรดให้นำบาตรศิลาใส่น้ำวางในพระหัตถ์ของพระพุทธรูปนั้น จากนั้นพระองค์ทรงสมათานศีลและทรงบริจาคทาน และโปรดสั่งให้ประชาชนรักษาศีลด้วยโปรดให้นำพระราชรถประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำอุ้มบาตรน้ำพุทธมนต์แท้ไปตามพระนครพร้อมกับนิมนต์พระภิกษุหมู่ใหญ่สวด

รัตนสูตร พุทธภิกขุภัยและโรคระบาดก็หายไป จึงเรียกพิธีนี้ว่า คังคาโรหณะ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2537) ดังนั้น การเจริญพระพุทธรูปจึงมีความสำคัญ คือ เพื่อรักษาพระธรรมวินัย เรียกว่าสาธยายธรรมและเพื่อคุ้มครองป้องกันภัย เรียกว่าสาธยายพระปริตร (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, 2514) ตามลักษณะการเจริญพระพุทธรูปทางพระพุทธรูปศาสนาจำแนกได้ 3 ประการ (พรหมมร โล่ห์สุวรรณ, 2557) คือ 1) การสวดมนต์นั้นเป็นไปเพื่อการสรรเสริญแสดงคุณความดีของพระพุทธเจ้าดังปรากฏในรัตนสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/1-18/9-14) 2) การสวดมนต์นั้นแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลเช่นกรณีเมตตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/1-10/20-23) และการแผ่เมตตาให้แก่ผู้อื่น 3) การสวดมนต์แสดงถึงความดีของเหล่าเทวดาที่เลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนาจะพึงรักษาพระพุทธรูปศาสนา ในการจำแนกพระพุทธรูปแบ่งเป็น 3 หมวดเรียกกันว่า 7 ตำนาน (จุลราชปริตร) และ 12 ตำนาน (มหाराชปริตร) มีรายละเอียด ดังนี้ 1) มังคะละสูตร เป็นการสวดสิ่งที่เป็นมงคลเหตุแห่งความเจริญ 38 ประการ 2) ระตะนสูตร การสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย 3) กะระณียะเมตตสูตร การสวดแผ่เมตตาให้กับมนุษย์และเทพยดา 4) ชันธะปริตร การสวดแผ่เมตตาให้กับสัตว์และอสรพิษ 5) โมระปริตร การสวดเพื่อแคล้วคลาดปลอดภัยอันตราย 6) วัฏฏะกะปริตร สวดป้องกันอัคคีภัย 7) ระชัคคะปริตร สวดเพื่อให้พ้นจากความกลัวและอุปสรรค 8) อาณานาฎิยะปริตร สวดแผ่เมตตาให้กับยักษ์ นาค และคนธรรพ์ไม่ให้คิดปองร้าย 9) อังคุลิมาละปริตร สวดเพื่อให้ตลอดบุตรง่ายและปลอดภัย 10) โพชฌังคะปริตร สวดเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยและเกี่ยวกับสุขภาพ 11) อะระยะยะปริตร สวดเพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติ ฝันร้ายไม่มีเวรมีภัยใด ๆ และ 12) ชะยะยะปริตร เพื่อชัยชนะทุกประการและความสุขสวัสดิ (สำรวย นักการเรียน, 2546)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการศึกษาอิทธิพลของการเจริญพระพุทธรูป 12 ตำนานที่มีใน

พระพุทธรูปศาสนา ผลการวิจัยพบว่า 1) การเจริญพระพุทธรูปมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้เจริญพระพุทธรูป เพราะเชื่อว่าพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นภาษาของพระพุทธเจ้า ในขณะที่เจริญพระพุทธรูปเหมือนกับได้เข้าเฝ้า ได้สรรเสริญและรับพรจากพระพุทธเจ้า และเชื่อว่าเทวอารักษ์จะปกป้องรักษา ผู้ใดเจริญพระพุทธรูปประจำจะเป็นสิริมงคลและบุญกุศลแก่ชีวิตที่ได้ระลึกถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้มีจิตใจสงบ มีกำลังใจ มีพลังใจ แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตราย 2) การเจริญพระพุทธรูปมีอิทธิพลต่อการศึกษาศาสตร์พระพุทธรูปศาสนาพบว่า ในบทเจริญพระพุทธรูปได้แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ ความเป็นมา ความสำคัญและผลของการเจริญพระพุทธรูปสมัยพุทธกาล ดังเช่น บทสวดชนะมาร หรือพาหุ มีปรากฏประวัติเกี่ยวกับช้าง พระเทวทัต และพระพุทธเจ้า ในเนื้อหาบทพระพุทธรูปพระพุทธเจ้าใช้ความเมตตาต่อช้างนาฬาคีรี หรือเหตุการณ์ภัยพิบัติที่เมืองเวสาลีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์จะพบได้ว่าเป็นที่มาของบทสวดรัตนสูตรและเป็นที่มาของการทำน้มนม 3) การเจริญพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลต่อการสร้างขวัญและกำลังใจพบว่า ขวัญและกำลังใจของผู้เจริญพระพุทธรูปเป็นสิ่งสำคัญที่ยึดเหนี่ยวใจเมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่นำทุกข์ภัยมาให้ เช่น บทพระพุทธรูปกรณีเมตตสูตร ใช้เจริญพระพุทธรูปป้องกันเพื่อไม่ให้เทวธรรมาภัย บัณฑิตสูตรเพื่อป้องกันไม่ให้มนุษย์ทำร้ายผู้คน ต่อมาได้มีการนำมาใช้ที่ประเทศลังกาเนื่องด้วยเป็นประเทศอยู่บนเกาะ มีทะเลล้อมรอบ อันตรายรอบด้าน ขวัญและกำลังใจที่จะทำให้พระสงฆ์ช่วยชาวลังกาได้ คือการเจริญ

พระพุทธรูปเพื่อป้องกันภัย ผลประโยชน์ติดตามมาก็คือ การระลึกถึงคุณและเดชานุภาพของพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้พุทธานุสติเข้ามาคุ้มครองใจมั่งมั่นเกิดศรัทธาและปิติและการบำเพ็ญเพียร ใน ขณะเดียวกันก็ได้อนุสติในแง่ที่ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส มีสติ แก่ลัทธิลัทธิว่ามิใช่ของศักดิ์สิทธิ์อยู่กับตัวเรา และ 4) การเจริญพระพุทธรูปมณีนี้อธิพลในการประกอบพิธีกรรมของสงฆ์พบว่า ศาสนาคู่กับการสวดมนต์ พิธีกรรมคู่กับพุทธศาสนิกชนตั้งแต่เกิดจนสิ้นชีวิต โดยบทพุทธรูปนำมาใช้ในงานมงคลและงานอวมงคล หาก ขาดการเจริญพระพุทธรูปพิธีกรรมทางศาสนาก็จะเลือนหายไป เพราะแก่นแท้ของการจัดพิธีกรรมคือหลอมจิตใจ ของคนให้อ่อนน้อมและเข้าใจในคำสอนของพระพุทธรูปเจ้า

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธรูป 12 ด้านใน

พระพุทธรูปศาสนา ผลการวิจัยพบว่า การเจริญพระพุทธรูปมีความมุ่งหมาย ดังนี้ 1) เพื่อขจัดทุกข์กาย ทุกข์ใจ ดับโรค ดับภัยให้วิनाศไป เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข เป็นเกาะคุ้มครองป้องกันโรคภัยไข้เจ็บบำรุงจิตใจให้เข้มแข็ง และเป็นสิริมงคลต่อชีวิต โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นหลักใจหลักชัย เช่น ในคราวที่เกิดโรคติดต่อไวรัสโคโร นา 2019 คณะสงฆ์และรัฐบาลกำหนดให้มีการเจริญพระพุทธรูปบิณฑบาต หรือแม้แต่การเจริญพระพุทธรูป ถวายพระพรเป็นพระราชาศุลทุกวันจันทร์ การร่วมถวายพระพรชัยที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว ทุกวันที่ 28 ของเดือนหลังจากเจริญพระพุทธรูปแล้วก็จะเจริญวิปัสสนากรรมฐาน 2) เพื่อความสุข ความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เพราะทุกครั้งที่ได้เจริญพระพุทธรูปรู้สึกได้ว่าจิตใจสงบ เกิดสมาธิ หลับสบาย ไม่ฝันร้าย เพราะเนื้อหาของบทพุทธรูปแสดงถึงอำนาจของพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ คุ้มครองผู้คนให้อยู่เย็นเป็นสุข บางบทพุทธรูปเป็นการอัญเชิญเทวดามาร่วมฟังจึงเกิดความศักดิ์สิทธิ์ บางบท พุทธรูปเป็นการแผ่เมตตา เช่น บทพุทธรูปกรณียเมตตสูตรหรือรัตนสูตร เมื่อเจริญพระพุทธรูปแล้วจิตเป็น สมาธิ เป็นสุขที่ได้สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และ 3) เพื่อการรักษาพระพุทธรูปศาสนา ด้วยการเจริญพระพุทธรูปตามแบบอย่าง แบบแผน แบบฉบับภาษาบาลี เพราะหากมีการสวดมนต์แปลความหมายเปลี่ยนไปการเข้า หาหลักธรรมก็เปลี่ยนไป พระสงฆ์จึงมีหน้าที่ในการรักษาพระพุทธรูปศาสนาด้วยการเจริญพระพุทธรูปและการ ปฏิบัติตามศาสนกิจญาติโยมศรัทธาเลื่อมใส พุทธศาสนิกชนฝ่ายธรรมะศาสนายังคงอยู่ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษากำเนิดและพัฒนากการเจริญพระพุทธรูป 12 ด้านในพระพุทธรูปศาสนา พบว่า การ เจริญพระพุทธรูปเริ่มจากการท่องจำ สาธยาย การสวด ถือกันว่าเป็นคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก ต่อมาภายหลังได้มีการแต่งเป็นร้อยกรองขึ้นเพื่อการคุ้มครอง ปกป้องภัย แรกเริ่มสมัยพุทธกาล เหตุแห่งการเจริญพระพุทธรูปและทำน้ามนต์ด้วยภัยพิบัติ 3 ประการ คือ ทุพภิกขภัย อดนุสภัย และโรคภัย ไข้เจ็บ ที่เมืองเวสาลี สอดคล้องกับ ญัตติวรรตน์ ผาหา (2550) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทสวด มนต์พุทธอัฐฐขมมงคลคาถา (คาถาพาหุง)” พบว่า การสวดมนต์หรือการสาธยายมนต์ ในสมัยเริ่มแรกของ พระพุทธรูปศาสนานั้นพระธรรมเทศนาของพระพุทธรูปเจ้ามิได้ถูกบันทึกไว้โดยวิธีการอื่น ๆ มีเพียงการท่องจำหรือ

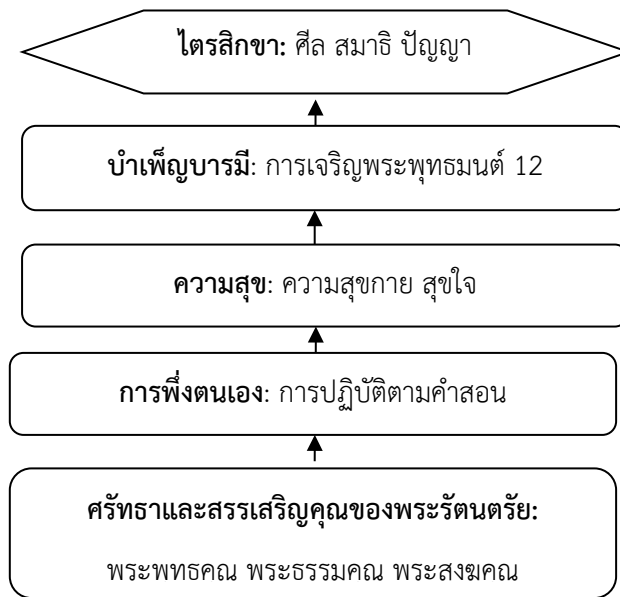
สาธยาย สอดคล้องกับ แม่ชีทัศนาศิริธรรม (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการสวดมนต์แปลเพื่อการบรรเทาทุกข์ทางใจ: กรณีศึกษาผู้เข้าร่วมโครงการอยู่เย็นเป็นสุขพันธุ์ร่วมกัน ณ เสถียรธรรมสถาน” พบว่าการเจริญพระพุทธรูป 12 ตำนาน เป็นการสวดหรือสาธยายพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะการสวดนั้นเริ่มต้นมาจากความพยายามในการจดจำจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาเล่าให้ศิษย์ฟัง และสอดคล้องกับเจ้าอธิการอุดมศักดิ์ อุตตมสกุโก และคณะ (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การเจริญพระพุทธรูปสิบสองตำนานในสังคมไทย” พบว่า การเจริญพระพุทธรูปได้แก่ การท่อง การสวด หรือ การทบทวนพระธรรมคำสอน โดยนับถือว่าเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ สามารถป้องกันอันตรายได้ การสวดเริ่มขึ้นที่เมืองเวสาลีตั้งแต่สมัยพุทธกาลในขณะนั้นเกิดภัย 3 ประการ คือ ข้าวยากหามาแก (ทุพภิกขภัย) ฤดูฝนปีศาจทำอันตราย (อมนุสภัย) และโรคภัยไข้เจ็บ (โรคภัย) และสอดคล้องกับ พระพิชญ์พล สุวณฺณรูป (รูปทอง) (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระปริตต์ในพระพุทธศาสนา” พบว่า การสวดมนต์มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จดจำด้วยวิธีแบบปากต่อปากที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” มีเนื้อหาสาระที่มีอนุภาพด้านการป้องกันคุ้มครองภัยอันตรายมาสาธยาย

2. การศึกษาอิทธิพลของการเจริญพระพุทธรูป 12 ตำนานที่มีในพระพุทธศาสนา พบว่า การเจริญพระพุทธรูปจึงต้องมีศรัทธาเป็นหลัก เชื่อในคุณของพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ เชื่อว่าบทเจริญพระพุทธรูปเป็นภาษาและคำสอนของพระพุทธเจ้า มีองค์ประกอบของการสวดมนต์ ได้แก่ การศึกษาให้รู้ถึงความหมาย ความสำคัญ วัตถุประสงค์และผลของการสวดมนต์เพื่อนำไปปฏิบัติได้ถูกต้องจึงจะเกิดมรรคเกิดผลเบื้องต้นต้องศรัทธาและสวดด้วยความเคารพ ซึ่งสอดคล้องกับ ญัตติพงษ์ มะลิซ้อน และคณะ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมความเชื่อการสวดมนต์ข้ามปีในสังคมไทย” พบว่า การสวดมนต์เป็นสิ่งที่ต้องกระทำด้วยความศรัทธา และเชื่อว่ามีคุณค่าทางจิตใจที่จะเกิดผลดีต่อตนเองให้เกิดความสุข ความสบายใจและมีสุขภาพจิตดี และสอดคล้องกับ พระมหาสุนทร สิริธมโม (เนเรียว) (2549) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กรณีเมตตสูตร” พบว่า การสวดมนต์ต้องให้ความสำคัญกับความรู้ ความเข้าใจ สวดถูกต้องตามอักขระและพยัญชนะ วัตถุประสงค์ ความหมายและหลักธรรมของการสวดมนต์เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้ถูกต้องตามลำดับพิธีการ และอิทธิพลต่อการสร้างขวัญและกำลังใจ เมื่อสวดมนต์แล้วเกิดปีติ สุข ความสบายใจ และอยากที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับ กรรพ สีสัน (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของรัตนปริตรที่มีต่อสังคมไทย” พบว่า ด้านความเชื่อเรื่องอานุภาพพระรัตนตรัย การให้ผลของกรรม ความเป็นสิริมงคล อาณิสสการบูชา ทำให้เกิดความสุขสบายใจ ความสามัคคี บำบัดโรคได้ ใ้บุญกุศล วัตถุประสงค์ 10 ประการ

3. การวิเคราะห์ความมุ่งหมายในการเจริญพระพุทธรูป 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา พบว่า ความมุ่งหมายของการเจริญพระพุทธรูปเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติหรืออันตรายและการรักษาโรคภัย เพื่อความสุข ความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เพราะทุกครั้งที่เราสวดจะรู้สึกได้ว่าจิตใจสงบ เกิดสมาธิ ก่อนนอนได้สวดมนต์หลับสบาย ไม่ฝันร้าย สุดท้ายคือเพื่อการรักษาพระพุทธศาสนา การเจริญพระพุทธรูปจะทำให้พระพุทธศาสนาคงอยู่สืบไป สอดคล้องกับ ณรงค์วรราช บุญมา (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์

การสวดมนต์ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ความมุ่งหมายเริ่มด้วยสวดเพื่อรักษาสืบทอดพระธรรมคำสอน ต่อมาสวดเพื่อกำจัดสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงและยังความสวัสดิ์ให้เกิดขึ้น สวดเพื่อสรรเสริญบูชาพระรัตนตรัย และสวดเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ และคุณค่าของการสวดมนต์ จัดเป็นสมาธิง่าย สุขภาพกายดี ทำให้เข้าใจความหมายของหลักธรรมในบทสวด และให้คุณตามควรแก่การปฏิบัติ และสอดคล้องกับ พระมหาดวงรัตน์ ฐิตะตโน (กิจประภานนท์) (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของธัมมปัทมสูตรกล่าวเรื่องอายุวัฒนกุมารต่อประเพณีสืบชะตาของล้านนา” พบว่า การสาธยายมนต์มีจุดมุ่งหมายทั้งภายนอก คือ การสวดเพื่อเป็นเครื่องคุ้มครอง ป้องกันอันตรายภายนอก เป็นต้นว่า โจร ยักษ์ สัตว์เดรัจฉาน ส่วนป้องกันอันตรายภายใน คือ โรคภัยไข้เจ็บ เพื่อป้องกัน รักษา ด้านทานภัยและโรคต่าง ๆ และผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการเจริญพระพุทธมนต์มี 2 ประเภทคือ การสวดมนต์ในงานมงคล เช่น งานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานอวมงคล เช่น งานสูญเสียผู้ที่จากไป การสวดมนต์ทั้ง 2 ประเภท ยังมีรูปแบบการสวดที่ต่างกันไปตามการสวดมนต์ในแต่ละงาน สอดคล้องกับ เกื้อ ชัยภูมิ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การสวดมนต์มีรูปแบบตามงาน ได้แก่ การสวดมนต์ทำวัตรเช้า-ทำวัตรเย็น การเจริญพระพุทธมนต์ในงานมงคล การสวดมนต์งานอวมงคล และการสวดมนต์แบบมีทำนองพิเศษเช่น สวดคาถาพุทธาภิเษก สวดภาณยักษ์ และสอดคล้องกับ พระสมรรัตน์ รตนสโม และประเวศ อินทองปาน (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการสาธยายพระพุทธมนต์ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า การสาธยายมนต์ใช้ในการทำวัตรเช้า-เย็น สาธยายมนต์ในงานมงคล สาธยายมนต์ในงานอวมงคล สาธยายงานทักษิณานุประทาน และสาธยายงานพิธี นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า อานิสงส์ของการเจริญพระพุทธมนต์ที่ส่งผลต่อผู้เจริญพระพุทธมนต์คือการเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ความสุขใจ ความสงบ สวดมนต์แล้วทำให้เป็นคนใจเย็นมากขึ้น และมีนิสัยชอบทำบุญ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักระงับความโกรธ รู้จักการให้อภัย มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป รู้จักการปล่อยวาง ไม่เครียดและไม่โลภ ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูโอภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เดชธมโม) (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พัฒนาการรูปแบบการสวดมนต์ในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า การสวดมนต์คือการกล่าวสรรเสริญในสิ่งที่ตนเองให้ความเคารพซึ่งเกิดผลต่อผู้สวดทำให้จิตสงบ เป็นสมาธิ และเป็นผู้มีปัญญา บรรเทาความสงบสุขทางร่างกาย จิตใจ มุ่งให้เกิดความเมตตาต่อกันและการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และสอดคล้องกับ พระอธิการศิริศักดิ์ ยสินธโร (ล้ำเลิศ) (2565) พบว่า การสวดมนต์ทำให้การดำเนินชีวิตที่นำไปสู่ความสำเร็จความเจริญก้าวหน้า มีความสุขทางใจ มีหลักการทำบุญ การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา อ่อนน้อมถ่อมตน ช่วยเหลือสังคมรอบข้าง ยอมรับและยินดีในการทำความดี การฟังธรรม แสดงธรรม และทำความเห็นให้ถูกต้องเหมาะสม

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยนำมาสรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยได้ว่า เจตนารมณ์แท้จริงของพระพุทธเจ้าที่ให้พระภิกษุเจริญพระพุทมนต์ คือต้องการให้ผู้เจริญพระพุทมนต์และผู้ฟังสวดพระพุทมนต์พึงระลึกและสรรเสริญในคุณของพระรัตนตรัย คือ การน้อมจิตไปสู่ความดีงามเสมือนหนึ่งว่าได้ใกล้ชิดพระพุทธองค์ด้วยการเจริญบทพระพุทคุณ คือ คุณของพระพุทธเจ้า พึงระลึกและสรรเสริญว่าพระพุทธองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ผู้เสด็จไปดีแล้ว ผู้รู้แจ้งแห่งโลก เป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว และทรงเป็นผู้จำแนกแจกธรรม ทรงโปรดสั่งสอนสัตว์โลก พระคุณนี้มุ่งหมายเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องสำเร็จของความเป็นพระพุทธเจ้า การพึ่งตนเองได้ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยความกรุณา อันเป็นเครื่องสำเร็จในการทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าและเป็นที่พึ่งของชาวโลกได้ ความศรัทธาและสรรเสริญในพระธรรมคุณ คือ คุณของพระธรรม เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสดีแล้ว อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจและวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คุณนี้หมายเอาคำสั่งสอนด้วยมุ่งให้เป็นคุณของโลกุตตรธรรม และพระสงฆ์คุณ คือ คุณของพระสงฆ์ ความศรัทธาและสรรเสริญในสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรง เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง เป็นผู้ปฏิบัติสมควร เป็นผู้ควรแก่การคำนับ เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่การอัญชลี และเป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เมื่อผู้เจริญพระพุทมนต์และผู้ฟังสวดพระพุทมนต์มีจิตศรัทธาแล้วนั้นส่งผลให้นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนตามคำสอนจากบทพระพุทมนต์ซึ่งสามารถปฏิบัติตนได้ด้วยตนเอง ด้วยการพึ่งตนเองลงมือปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่ใช่อ่านวนวนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิปาฏิหาริย์หรืออำนาจลบลับดาล เพื่อการละกิเลสทั้งปวง และเชื่อในผลของการกระทำหรือกฎแห่งกรรม จึงเป็นความศรัทธาเลื่อมใสที่ถูกต้องนำมาซึ่งความสุขกายสุขใจในชีวิต จึงถือได้ว่าการเจริญพระพุทมนต์และการฟังสวดพระพุทมนต์เป็นการบำเพ็ญบารมีถึงพร้อมด้วยเนกขัมมบารมี เพราะการสวด

มนต์เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรม ตั้งต้นในการถือบวชใจเป็นการได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า การเจริญพระพุทธมนต์เป็นการกล่าวที่เป็นจริงคือ สัจจธรรมมีสร้อยคุณของพระรัตนตรัย และยังเป็นการอธิษฐานบารมีเพื่อให้มนต์ทั้งหลายเกิดอานุภาพและอานิสงส์จากการสวดมนต์ ซึ่งทุกครั้งหลังสวดมนต์เสร็จเรียบร้อยแล้วจะนำสู่การแผ่เมตตาบารมีให้กับตนเองและผู้อื่น การเจริญพระพุทธมนต์เป็นผลของความคิดที่ถูกต้องตามความเป็นจริง วางใจได้อย่างถูกต้องและตั้งงาม คิดพิจารณาด้วยเหตุผลและแก้ไขปัญหาจนสำเร็จด้วยวิธีการแห่งไตรสิกขา ซึ่งเป็นความมุ่งหมายสูงสุดของการเจริญพระพุทธมนต์ด้วยการเป็นผู้มีศีล สมาธิ และปัญญา ในเบื้องต้นของการเจริญพระพุทธมนต์นั้นมีการสมาทานศีล ในขณะที่สาธยายบทพระพุทธรูปอันเกิดจากการสวดเองก็ดี การฟังเสียงสวดก็ทำให้เกิดสมาธิ เมื่อจิตสงบมีสมาธิเกิดขึ้นแล้วจึงมีการพิจารณาธรรมนำไปสู่การเกิดปัญญา

สรุป

พระพุทธมนต์ 12 ตำนาน ได้แก่ บทพระพุทธรูปมั่งคละละ ระตะนະสูตร กะระณียะเมตตะสูตร ขันธะปริตร โมระปริตร วัฏฏะกะปริตร รัชตะกะปริตร อาฏานาฏิยะปริตร อังคุลิมาละปริตร โพชฌังกะปริตร อะระยะปริตร และชะยะปริตร เป็นบทพระพุทธมนต์ที่มีเจตนารมณ์ใช้เพื่อการสรรเสริญบูชาคุณพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ เพื่อการสืบทอดพระธรรมคำสอน ป้องกันกำจัดวิบัติภัย และขจัดสิ่งชั่วร้ายสิ่งไม่เป็นมงคลทั้งปวงให้อันตรธานหายไปสิ้น และเพื่อความเป็นสิริมงคล เสริมสร้างขวัญและกำลังใจ มีรูปแบบการเจริญพระพุทธมนต์ด้วยการสวดด้วยตนเอง ประโยชน์เกิดแก่ตนเอง การฟังผู้อื่นสวด ประโยชน์แก่ผู้สวดและผู้ฟัง และการสวดให้ผู้อื่นฟัง ประโยชน์แก่ตนเองและผู้ฟัง ดังนั้น ทั้งผู้สวดและผู้ฟังสวดต้องมีความเข้าใจในความหมายและหลักธรรมของบทสวด เมื่อเข้าใจแล้วจะเกิดศรัทธาแล้วนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดีในการตั้งสัจจะอธิษฐานและแผ่เมตตาด้วยจิตให้แน่วแน่จะเกิดอานิสงส์ของการเจริญพระพุทธมนต์ เกิดคุณค่าภายในจิตใจ จิตเป็นกุศล เป็นศีล สมาธิ ปัญญา และสำเร็จด้วยพลานุภาพของพระพุทธมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์เปรียบได้กับการบำเพ็ญบารมีจะมีอานุภาพเป็นพลังอันใหญ่ยิ่งที่จะนำสุขสวัสดิ์ให้บังเกิดมรรคผลนิพพานแก่ผู้สวดและผู้ฟังพระพุทธมนต์ จึงควรผลักดันและขยายผลของการเจริญพระพุทธมนต์ที่ถูกต้องตามแบบอย่าง แบบแผน แบบฉบับจากวัดไปสู่โรงเรียน ชุมชนและสังคมอย่างบูรณาการเพื่อการรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า การเจริญพระพุทธมนต์ที่ถูกต้องและตั้งงามตามเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าในการที่จะพึงรักษาพระพุทธศาสนาและการปกป้องคุ้มครองให้รอดปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ และเป็นสิริมงคลแก่ผู้เจริญพระพุทธมนต์ ดังนั้น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัดและหน่วยงานทั้งภาครัฐและ

เอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมบำรุงรักษาพระพุทธศาสนา ควรนำบทเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานไปใช้ดำเนินการจัดทำคู่มือและขั้นตอนการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนาน เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันอย่างมีแบบอย่าง แบบแผน แบบฉบับเพื่อคงความเป็นพุทธศาสนาไว้อย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวพุทธด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา เหตุเพราะการดำเนินชีวิตในปัจจุบันประสบกับปัญหาด้านสุขภาพ โรคระบาด ครอบครัวยุคใหม่และสังคม ปัญหาดังกล่าวนำมาซึ่งความทุกข์กายทุกข์ใจ ความกังวล ความเครียด และความกลัวเป็นอย่างมาก ดังนั้น ชาวพุทธจึงควรมีสติและปัญญาในการที่จะแก้ไขและสู้กับปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ด้วยการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณเป็นที่ตั้งในการเจริญพระพุทธมนต์เพื่อนำชีวิตให้มีความสุข

2.2 ควรศึกษาคุณค่าทางหลักธรรมของการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย เหตุเพราะพระพุทธมนต์ มีเรื่องราวในอดีตที่ปรากฏให้เห็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าทางหลักธรรม ดังนั้น จึงควรที่จะนำมาศึกษาซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและผู้สนใจนำไปเผยแพร่ให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

2.3 ควรศึกษาแนวทางการนำหลักไตรสิกขามาส่งเสริมการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานในพระพุทธศาสนา เหตุเพราะอานิสงส์ของการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานมีอานุภาพยิ่งในการปกป้องคุ้มครอง การป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ และยังมีผลในใจให้เกิดความสุข ความสงบ ดังนั้น หากศึกษาการเจริญพระพุทธมนต์ 12 ตำนานร่วมกับวิธีปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดมรรคผล จักเป็นคุณประโยชน์และเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีงามให้แก่ผู้เจริญพระพุทธมนต์

บรรณานุกรม

- กรภพ สีสัน. (2561). *การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของรัตนปริตรที่มีต่อสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เกื้อ ชัยภูมิ. (2558). *รูปแบบการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานสวดพระปริตรมหากุศลเฉลิมพระเกียรติฯ. (2554). *บทสวดมนต์พระปริตรธรรม 12 ตำนาน*. กรุงเทพฯ: อาสารักษาดินแดน.
- เจ้าอธิการอุดมศักดิ์ อุตตมสกุโและคณะ. (2566). ศึกษาวิเคราะห์การเจริญพระพุทธมนต์สิบสองตำนานในสังคมไทย. *วารสารวิจัยวิชาการ*. 6(6), 15-28.

- ณรงค์วรรษ บุญมา. (31 มีนาคม - 1 เมษายน 2559). ศึกษาวิเคราะห์การสวดมนต์ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย. 1541-1547.
- ณัฐรัตน์ ผาทา. (2550). การศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐมยงคคาถา (คาถาพาหุง). วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน และคณะ. (2566). พฤติกรรมความเชื่อการสวดมนต์ข้ามปีในสังคมไทย. *วารสารวิจัยธรรมศึกษา*. 6(2), 267-281.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2559). *อานุกรภาพพระปริตต์*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโอภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เดชธมโม). (2559). พัฒนาการรูปแบบการสวดมนต์ในสังคมไทยปัจจุบัน. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 1(1), 23-36.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมมานันท์มหาเถระ. (2534). *อัครมหาบัณฑิตานุสรณ์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพิชญ์พล สุวณฺณรูป (รูปทอง). (2559). การศึกษาวิเคราะห์พระปริตต์ในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาดวงรัตน์ ฐิตรัตโน (กิจประภานนท์). (2550). *อิทธิพลของธัมมปทัฏฐกถา เรื่องอายุวัฒนกุมารต่อประเพณีสืบทอดของล้านนา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุนทร สิริธมโม (เนเรียวะ). (2549). การศึกษาวิเคราะห์กรณีเมตตสูตร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมรรัตน์ รตนสโม และประเวศ อินทองปาน. (2566). แนวทางการสาธยายพระพุทธรูปมนต์ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของวัดคลองตาลอง ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*. 9(1), 23-36.
- พระสุวรรณมหาพุทธานิบาล. (2567). *คู่มือพุทธบริษัท สวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็นแปล และบทสวดมนต์พิเศษวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร.
- พระอธิการศิริศักดิ์ ยสินธโร (ล้ำเลิศ). (2565). *ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าจตุราขปริตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พราหมมร โลสุวรรณ. (2556). *การศึกษาเรื่องการสวดมนต์ที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย: เพื่อศึกษาพุทธศาสนิกชน วัดพระศรีมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แม่ชีทัศนาศิริธรรม. (2552). *ศึกษาการสวดมนต์แปลเพื่อการบรรเทาทุกข์ทางใจ: กรณีศึกษาผู้เข้าร่วมโครงการอยู่เย็นเป็นสุขพันธุ์ร่วมกัน ณ เสถียรธรรมสถาน*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวรสาธุการญาณูป. (2514). *ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา ตำนานพระปริตร*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม.

สำรวย นักการเขียน. (2546). *ธรรมะจากเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานและคาถาพาหุง*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร
An Analytical Study of the Method of Eliminating Grief
in the Salla Sutta

¹รวิวรรณ ปุณณภิรมย์, ²พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ

และ ³พระครูสิริรัตนบัณฑิต

¹Ravivan Punnapirom, ²Phramaha Chiravat Kantawanno,
and ³Phrakhrusirirattanabundit

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkomrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Raviwan09@hotmail.com

Received: May 8, 2024; **Revised:** August 1, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาอุบายระงับความเศร้าโศกในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของสัลลสูตร 3) เพื่อวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์และนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ในพระไตรปิฎกกล่าวเรื่องความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก สอนให้รู้จักความจริง อันเป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ได้นำพุทธอุบายมา ระงับความเศร้าโศกจากการสูญเสีย เช่น นางปฏาจาราที่สูญเสียบุคคลในครอบครัว, นางกิสาโคตมีที่สูญเสีย บุตร เป็นต้น และนำหลักธรรม มาระงับความเศร้าโศก เช่น มรณานุสติ, อภินิหารปัจจุเวกขณ์, ไตรลักษณ์, อริยสัจ 4 เป็นต้น 2) สัลลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเรื่องราวของอุบาสกท่านหนึ่ง ที่เกิดความเศร้าโศกเนื่องจาก บุตรชายของตนได้สิ้นชีวิตลง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสพระสูตรนี้ว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ดำเนินไปสู่ ความตายทุกขณะ ไม่มีใครหนีพ้นความตายได้ การเศร้าโศกเสียใจถึงบุคคลที่ตายไปแล้ว ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ใด ๆ มีแต่เพิ่มทุกข์ทำร้ายกายและจิตใจ บุคคลผู้มีปัญญา พึงถอนลูกศรคือกิเลสของตน ระงับความเศร้าโศก จงมีปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง 3) วิเคราะห์เกี่ยวกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก และการใช้อุบาย ระงับความเศร้าโศก ด้วยโยนิโสมนสิการ ประกอบหลักธรรมไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 โดยมีเป้าหมายเพื่อ กำจัด และระงับความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

คำสำคัญ: ความเศร้าโศก; ความตาย

Abstract

This research paper had objectives: 1) to study the method of eliminating grief in the Tipiṭaka 2) to study the structures and essences of Salla-Sutta, and 3) to analyze the method of eliminating grief in the Salla-Sutta. It was documentary research. Analyze and present descriptively.

The results of the study were as follow: 1) in the Tipiṭaka, it talked about grief from the loss of a loved one. Taught to know the truth of the nature. In the Buddha's time, the Lord Buddha brought the method of eliminating grief from loss, such as Mrs. Paṭāṅārā who lost a family member, Mrs. Kīṣāgotamī who lost a child, etc. and applied Dhamma principles to eliminate grief, such as The mindfulness as to death, The Aphinhapaccavekha, The three Characteristics, The Four Noble Truths, etc. 2) The Salla Sutta was a sutta about the story of a layperson who was grief because his son died. The Lord Buddha then recited this sutta: The lives of all beings in this world led to death every moment. No one can escape death. Grieving over someone who has died It does not bring any benefit, it only increases suffering and harms the body and mind. Intelligent person So he withdraw the arrow of his own desires. eliminating grief. Be wise and see the truth. 3) Analyzed about Loss of a beloved person and used the method of eliminating grief with “Yonisomanasikāra” Contained the principles of The three Characteristics and The Four Noble Truths, with the goal of eliminating and suppressing the grief losing a loved one.

Keywords: Grief; Death

บทนำ

วัฏจักรของชีวิต สิ่งที่มีมนุษย์ทุกคนจะต้องพบเจอ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ก็คือความตาย ความพลัดพรากจากคนที่รัก หรือญาติสายโลหิต ซึ่งความตาย คือความแตกแห่งขันธทั้งหลาย ความทอดทิ้งร่างกาย ความเข้าไปตัดขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ความตายนั่นทำให้มนุษย์ต้องพลัดพรากจากกัน อันเป็นเหตุทำให้เกิดความเศร้าโศก ซึ่งความตายนั่นไม่มีใครที่ต้องการ แต่เมื่อเกิดมาแล้ว เราทุกคนก็ต้องตายอย่างแน่นอน ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “สัตว์ทั้งปวงมีความตายเป็นธรรมดา มีความตายเป็นที่สุด ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 15/133/166) ชีวิตนี้จึงมีความพลัดพรากเป็นที่สุด มีความดับไป สลายไปเป็นธรรมดา การพบกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความพลัดพราก เมื่อวันเวลาที่ต้องพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักได้มาถึง เมื่อนั้นความเศร้าโศกเสียใจก็บังเกิดขึ้น ยิ่งรักมากก็ยิ่งเศร้าโศกมาก ความเศร้าโศกย่อมทิ่มแทงหัวใจของผู้ที่เศร้าโศกดุจถูกลูกศรอาบยาพิษ ย่อมจะเสียใจ ร้องไห้ ได้รับทุกข์ ทอดอาลัยในชีวิต ละทิ้งการงาน กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ที่เสียใจจนเป็นบ้าไปก็มี ที่ซึมเศร้า หงอยเหงา จมอยู่กับความหลังเหมือนคนไร้อนาคต หมดหวังในชีวิตก็มี นี่เป็นความจริงที่ขมขื่น และความปวดร้าวจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความเศร้าโศก การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก โดยพระผู้มีพระภาค และพระสาวก ได้มีพุทธอุบายในการระงับความเศร้าโศก ไว้หลายกรณี เช่น กรณีนางกิสาคโคตมิ พระผู้มีพระภาคให้นางไปหาเมล็ดผักกาดจากเรือนที่ไม่เคยมีใคร ๆ ตาย เพื่อเป็นยาชুবชีวิตบุตรชาย นางไปเรือนใด ก็ล้วนมีแต่คนเคยตายทั้งสิ้น ทำให้นางได้สติว่า ไม่เฉพาะบุตรชายนางที่ตาย แท้จริงทุกคนล้วนต้องตาย เป็นต้น

สัลลสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/580-599/641-644) เป็นพระสูตรที่แสดงให้เห็นว่า ความตาย ความพลัดพราก เป็นธรรมดาของทุกชีวิต ความตายคือการทำลายขั้นสุด การตัดขาดชีวิตินทรีย์ เราล้วนอยู่ในโลกสมมุติ ทุกชีวิตล้วนไปตามกรรม จงยอมรับความจริง และมองทุกอย่างตามความเป็นจริง ไม่เศร้าโศกกับสิ่งที่สูญเสียเพราะเศร้าโศกไปก็ไร้ประโยชน์ มีแต่จะเพิ่มทุกข์ทับถมตนมากขึ้น จงใช้ปัญญากำจัดตัณหา ทิณฺฐิ ถอนลูกศร คือกิเลส ความเศร้าโศกให้ได้ โดยใช้อุบายระงับความเศร้าโศก เช่น การพิจารณาเนื่อง ๆ ถึงความจริง ได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจ และการทำกรรมอันใดไว้ ต้องได้รับผลกรรมนั้น ๆ ตามนัยแห่งการพิจารณาอภิณหปัจจเวกขณะ หรือฐานสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/57/99-100), การใช้อุบายอันแยบคาย ด้วยหลักโยนิโสมนสิการ เช่น โดยใช้ปัญญาพิจารณาด้วยเหตุผล, การพิจารณาโทษของความเศร้า เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556), การใช้อุบายระงับความเศร้าโศกด้วยหลักไตรลักษณ์ พิจารณาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/358/394-396) และอุบายระงับความเศร้าโศกด้วยหลักอริยสัจ 4 พิจารณาทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยกำหนดทุกข์ หาสาเหตุแห่งทุกข์ รู้ภาวะดับทุกข์ที่จะพึงบรรลุด้วยการปฏิบัติตามมรรคมรรค 8 ซึ่งเป็นทางพ้นทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร เพื่อให้เข้าใจความธรรมดาของชีวิต และมีปัญญาในการแก้ปัญหา ประกอบกับสัลลสูตร เป็นพระสูตรที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีลักษณะเป็นพระคาถา กล่าวถึงความตาย และการระงับความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งความจริงนี้ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องประสบ ดังนั้น การได้เรียนรู้ ฝึกทำใจ และศึกษาอุบายระงับความเศร้าโศกไว้ถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาอุบายระงับความเศร้าโศกในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของสัลลสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาคณิสิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร” โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์และนำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนา ซึ่งแนวทางการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) และข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การเรียบเรียงและจัดลำดับข้อมูลเกี่ยวกับสัลลสูตร ตามที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า ข้อมูลชั้นปฐมภูมิและข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์สัลลสูตร โดยจำแนกข้อมูลแยกเป็นประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัย ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ แล้วสรุปผลการวิจัยเป็นประเด็น โดยใช้แนวคิดทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทาง นำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ขอคำแนะนำ ปรัชญา และความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสม

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอผลการศึกษางานวิจัย สรุปผลที่ได้จากการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ และประเด็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาภาพรวมในพระไตรปิฎกถึงพุทธอุบายและหลักธรรม ที่พระผู้มีพระภาคและพระสาวก ตรัสสอนเพื่อระงับความเศร้าโศก โดยรวบรวมมาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เข้าใจภาพกว้าง ดังนี้

1) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความหมายเบื้องต้น ที่เกี่ยวกับอุบายระงับความเศร้าโศก ดังนี้

1.1 โสกะ ได้แก่ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะความเศร้าโศกภายใน ความหม่นหมองภายใน ความเร่าร้อนภายใน ความหม่นหมองแห่งจิต ความทุกข์ใจ ลูกศรคือความเศร้าโศก ของผู้ที่ถูกความเสียหายของญาติกระทบบ้าง ถูกความเสียหายแห่งโภคทรัพย์กระทบบ้าง ถูกความเสียหายเพราะโรคกระทบบ้าง ถูกสัลวิบัติกระทบบ้าง และ ถูกทิวณวิบัติกระทบบ้าง ประจวบกับความเสียหายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง ถูกเหตุแห่งทุกข์อื่น นอกจากที่กล่าวแล้วกระทบบ้าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/21/126)

1.2 อุบาย หรือ อุปาย คือ วิธี หนทาง ช่องทาง กลวิธี ช่องทางแห่งความคิด ซึ่งประกอบด้วย อายโกศล (ความเป็นผู้ฉลาดในความเจริญ), อุปายโกศล (ความเป็นผู้ฉลาดในความเสื่อม) และ อุปายโกศล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/753/485)

1.3 ลูกศร 7 ชนิด ในพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วย 1) ลูกศรคือราคะ 2) ลูกศรคือโทสะ 3) ลูกศรคือโมหะ 4) ลูกศรคือมานะ 5) ลูกศรคือทิฏฐิ 6) ลูกศรคือโสกะ และ 7) ลูกศรคือความสงสัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 29/173/491) สัตว์เป็นผู้ปรุงแต่งลูกศรเหล่านั้นให้เกิดขึ้น เมื่อสัตว์ผู้ถูกลูกศรใดปักติด ก็จะมีวิงพลาญไปทุกทิศทาง วิ่งจากภพนี้ไปภพหน้า วิ่งจากคตินี้ไปคติน้ำ วิ่งจากวิญญูนี้ไปวิญญูหน้า ต่อเมื่อสัตว์นั้นสามารถถอนลูกศรเหล่านั้นออกได้แล้ว จึงไม่ต้องวิ่งพลาญไปทุกทิศทาง

2) ผู้วิจัยยกตัวอย่าง พระสูตรและชาดกที่เกี่ยวข้องกับความเศร้าโศก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (ในงานวิจัยนี้ เป็นเพียงบางส่วน) ดังนี้

2.1 ปฏาจารย์เถรี นางปฏาจารย์สูญเสียสามี บุตร 2 คน มารดา บิดา และพี่ชาย ทำให้นางเสียสติ พระผู้มีพระภาคตรัสพุทธอุบายในการระงับความเศร้าโศก “น้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 มีประมาณน้อย, น้ำตาของคนผู้อันทุกข์ ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก ไม่ใช่บ่อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น: เหตุไร เธอจึงประมาทอยู่เล่า? แม่น้อง” (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/4/189) อธิบายได้ว่า น้ำตาที่หลั่งออกมาเพราะความสูญเสีย และความพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจ เมื่อเทียบแล้วมีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 เหตุไร นางจึงมีชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

“บุคคลเมื่อถึงคราวจะตาย บุตรทั้งหลายก็ต้านทานไว้ไม่ได้ บิดาก็ต้านทานไว้ไม่ได้ พวกพ้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้ แม้นญาติพี่น้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/288/122) อธิบายได้ว่า บุคคลเมื่อถึงคราวตาย ไม่มีใครสามารถต้านทานไม่ให้ตายได้ เมื่อ นางปฏาจารย์ ได้ฟังธรรม จึงได้สติ และถอนลูกศรคือความเศร้าโศกได้ เป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศก สอดคล้องกับงานวิจัยของอารยา บัตรเจริญ (2563) ที่กล่าวว่า นางปฏาจารย์ มีความทุกข์ที่เกิดจากความสูญเสียบุคคลที่เป็นที่รัก จึงเสียสติสัมปชัญญะ เพราะจิตปรุงติดอยู่กับบุคคลที่ตายไป ทำให้เกิดความทุกข์ใจ เสียใจ และเมื่อได้พบพระพุทธองค์ทรงเทศนาธรรม สติก็เกิดขึ้นช่วยให้สามารถพิจารณาถึงความจริงของธรรมชาติว่าทุกอย่างมีเกิดขึ้น และดับไป

2.2 กิสาคโคตมีเถรี นางกิสาคโคตมีสูญเสียบุตรชาย นางอุ้มร่างบุตรชายที่ตายแล้ว ตระเวนไปทั่วพระนคร ร้องขออย่าสำหรับบุตรชายของตน พระผู้มีพระภาคทรงใช้อุบายให้นางกิสาคโคตมี ไปนำเมล็ดผักกาดจากบ้านเรือนที่ไม่เคยมีคนตายมาถวายเพื่อทำยารักษาให้บุตรชายนางฟื้นคืนชีพ และจากที่นางไปตามเรือนต่าง ๆ ทำให้นางได้พบว่าไม่มีเรือนหลังใด ไม่เคยมีคนตาย นางจึงได้สติ โดยพระผู้มีพระภาคตรัสพุทธอุบายว่า “นรชนผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์ มีใจเกี่ยวข้องในอารมณ์ต่าง ๆ ย่อมถูกมฤตยูคร่าไป เหมือนชาวบ้านผู้หลับใหลถูกห้วงน้ำพัดพาไป ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/287/122) อธิบายได้ว่า ชีวิตนี้ไม่เที่ยง การหลงมัวเมาในอารมณ์เศร้าโศกที่สูญเสียบุตรชายนั้น เหมือนชาวบ้านที่หลับใหลแล้วถูกห้วงน้ำพัดพาไป นางกิสาคโคตมีได้ฟังธรรม ได้สติ และถอนลูกศรคือความเศร้าโศกได้ เป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศก สอดคล้องกับงานวิจัยของพอศรี อินดี (2555) ที่กล่าวว่า นางกิสาคโคตมี อยู่ในความเศร้าโศก เพราะยึดมั่นถือมั่นในบุตร ไม่ยอมรับความตาย พระพุทธองค์ตรัสให้นางได้พิสูจน์ความจริงด้วยตนเอง จนนางยอมรับความจริง เห็นความตายเป็นธรรมดาของทุกชีวิต คลายความเศร้าโศก

2.3 นารทสูตร พระนางภัททาราชาเทวีผู้เป็นที่รักของพระเจ้ามุนทะ สวรรคตลง พระเจ้ามุนทะถูกความเศร้าโศกครอบงำ พระนารทะได้แสดงธรรมแด่พระเจ้ามุนทะว่า ฐานะ 5 ประการ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกนี้ไม่พึงได้ คือ 1) ของสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่ 2) ของสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา อย่าเจ็บไข้ 3) ของสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา อย่าตาย 4) ของสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา อย่าสิ้นไป 5) ของสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา อย่าฉิบหายอย่าฉิบหาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/50/84) ซึ่งธรรมนี้ “สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ” จะเป็นดังถูกลูกศร คือความเศร้าโศกที่มีพิษที่แทงแล้ว ย่อมทำตนให้เดือดร้อน หากธรรมนี้ “สำหรับอริยสาวก” จะ

เป็นผู้ไม่มีความเศร้าโศก ปราศจากลูกศร ย่อมดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง กรณีนี้พระเจ้ามุนะ ได้ฟังธรรมจากพระนารทะ ถึงเหตุที่โลกนี้ไม่พึงได้ พิจารณาเห็นความจริง สิ่งที่เป็นธรรมดา ที่ไม่ได้เกิดแก่เราผู้เดียวเท่านั้น แต่เกิดกับสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป จึงได้สติ ถอนลูกศร คือความเศร้าโศกได้ เป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศก

2.4 วิสาขาสุต หลานสาวผู้เป็นที่รัก ที่ชอบใจ ของนางวิสาขามิคารมาตา เสียชีวิตลง ยังความเศร้าโศก นางจึงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสพุทธอุทานว่า “ความโศก ความคร่ำครวญ และความทุกข์หลากหลายมีในโลกนี้ ย่อมเกิดมิได้เพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ความเศร้าโศกเป็นต้นเหล่านี้ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น คนที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักในโลกไหน ๆ จึงชื่อว่ามีความสุข ปราศจากความเศร้าโศก ดังนั้น ผู้ปรารถนาความไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสจตุจลิจึงไม่ควรยึดสิ่งเป็นที่รักในโลกไหน ๆ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/78/341) อธิบายได้ว่า ความเศร้าโศก เกิดจากความยึดมั่นถือมั่น การยึดว่าเป็นของ ๆ เรา เพราะฉะนั้นเมื่อใดที่เราสละทิ้งไม่ยึดในสิ่งใด ๆ ว่าเป็นของเรา ไม่ทำสัตว์ สังขารให้เป็นที่รัก เมื่อนั้นเราก็ไม่มีความเศร้าโศก นางวิสาขามิคารมาตา ได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมถอนลูกศร คือความเศร้าโศกได้

2.5 อุดรชาดก บุตรชายพราหมณ์เสียชีวิต พราหมณ์ได้กำหนดถึงความเป็นอนิจจังว่า สิ่งที่มีการแตกเป็นธรรมดา แตกไปแล้ว สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ตายไปแล้ว สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สำเร็จด้วยความตาย และพราหมณ์ ได้กล่าวเหตุไม่เศร้าโศกแก่ท้าวสักกะว่า “บุตรของข้าพเจ้าละทิ้งร่างกายของตนไป เหมือนงูลอกคราบเก่า เมื่อร่างกายใช้การไม่ได้ จึงจะไปตายไปอย่างนี้ เขาถูกเผาก็ไม่รู้ถึงความคร่ำครวญของหมู่ญาติ เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่เศร้าโศกถึงเขา เขาไปแล้วตามคติ (ภพ) ของเขา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 27/19-20/202) อธิบายได้ว่า ไม่ควรร้องไห้อยู่กับคราบของงู (ร่างกายผู้ตาย) ผู้ตายได้ไปสู่สุคติในภพภูมิใหม่แล้วของเขา บุคคลในครอบครัวพราหมณ์ ไม่เศร้าโศกร้องไห้ เพราะทุกคนเจริญมรณสติ (การระลึกถึงความตาย) อย่างสม่ำเสมอ ทำให้ไม่เกรงกลัวต่อความตาย เห็นความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เปรียบเสมือนบุคคลที่ฝึกสมาธิแล้ว ทำให้มีสติ มองเห็นตามความเป็นจริง เป็นผู้ระงับแล้วซึ่งความเศร้าโศก

2.6 มิคโปตกชาดก ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรดาบสร้องไห้ เพราะลูกเนื้อตายไป จึงกล่าวว่า “ชนเหล่าใดร้องไห้ บ่นเพ้อ ร่ำพัน ถึงคนที่ตายแล้วและคนที่จะตาย สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวการร้องไห้ว่าเปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้น ท่านอย่าร้องไห้ไปเลย พราหมณ์ สัตว์ที่ตายละโลกนี้ไปแล้ว จะพึงลุกขึ้นได้เพราะการร้องไห้ เราทุกคนก็คงมาประชุมกัน ร้องไห้ถึงหมู่ญาติของกันและกัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 27/118-119/221) อธิบายได้ว่า การร้องไห้เป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ น้ำตาไม่สามารถทำให้คนตายฟื้นคืนชีพได้ ดาบสเมื่อได้ฟังธรรม จึงได้สติ เข้าใจความจริงของชีวิต ถอนลูกศร คือความเศร้าโศกได้ เป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศก

2.7 มัญญุกุณฑลชาดก สมัยพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมัญญุกุณฑล มาณพเทพบุตร ได้มาแสดงธรรมแก่พราหมณ์ผู้เป็นบิดาที่เศร้าโศกถึงบุตรที่ตาย โดยกล่าวว่า เรามีเรือนรถที่ทำด้วยทองคำ หากแต่ขาดล้อทั้งคู่ โดยมาณพแปลงกายประสงค์จะขอดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มาทำเป็นล้อรถ พราหมณ์ได้ฟังแล้วจึงกล่าว

ว่า ท่านโง่หรือเปล่าที่ขอดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มาทำเป็นล้อรถ เป็นสิ่งที่ไม่ควรปรารถนาด้วยไม่สามารถกระทำได้ มานพจึงกล่าวตอบว่า “แม้การโคจรไปมาของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังปรากฏรัศมี ยังปรากฏในวิถีทั้ง 2 ส่วนคนที่ตายไปแล้วย่อมไม่ปรากฏเราทั้ง 2 ผู้ร้องให้คร่ำครวญอยู่ในที่นี้ ใครหนอโง่กว่ากัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 27/120/342) อธิบายได้ว่า การปรารถนาในสิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ หรือปรารถนาในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ เมื่อพราหมณ์ได้ฟัง จึงได้สติ สามารถถอนลูกศรคือความเศร้าโศกได้ เป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศก

3) หลักธรรมที่สำคัญ คำสอนที่เป็นแนวทางให้ประพฤติปฏิบัติ เพื่อระงับความเศร้าโศก ดังนี้

3.1 อภินิหารปัจจุเวกขณะ 5 (ฐานสูตร) ว่าด้วยฐานะที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า 1) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 2) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 3) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 4) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น 5) เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/57/99-100)

3.2 มรณสติ หรือ มรณัสสติ คือ การระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศลธรรม เกิดความไม่ประมาท และไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนขวายนบำเพ็ญกิจ และทำความดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิสุทธิธรรมวิมล (ธเนศ อมโล) (2561) ที่กล่าวว่า ควรระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้าออก จนใจสามารถคลายจากสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่น ความฟุ้งซ่านในอารมณ์ต่าง ๆ ก็บรรเทาลง

3.3 สติสัมปชัญญะ คำว่า สติ หมายถึงความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) สัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนัก ความรู้ชัดเข้าใจชัด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) สอดคล้องกับบทความวิชาการ ของ กัญญกร คำพรรณ และ สิริวัฒน์ ศรีเครือตอง (2564) ที่กล่าวว่า สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความหวนระลึก การรู้สึกรู้สึกตัวทั่วพร้อม อยู่เสมอทั้งในขณะคิด พูด ทำ ด้วยความระลึกรู้ในขณะนั้น ๆ ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ โดยมีให้ความคิด หรือการกระทำนั้น ๆ ตกอยู่ภายใต้ความประมาท และกิเลส

3.4 โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย โดยการคิดถูกวิธี, การคิดมีระเบียบ, การคิดมีเหตุผล และ การคิดที่มุ่งในสิ่งที่เป็นกุศล มีวิธีคิดตามหลักของโยนิโสมนสิการ 10 วิธี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

3.5 ปัญญา 3 ได้แก่ จินตามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา, ปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง), สุตมยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน, ปัญญาสืบแต่ปรโตโฆสะ) และ ภาวนามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ, ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแล้วหมั่นมนสิการในสภาวะธรรม) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558)

3.6 ไตรลักษณ์ ความจริงตามธรรมดา ได้แก่ อนิจจตา ความไม่เที่ยง, ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และ อนัตตตา ความไม่ใช่ตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558)

3.7 อริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์, ทุกขสมุทัย, ทุกขนิโรธ และ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า “สัลลสูตร” ว่าด้วยเรื่องลูกศรคือกิเลส จัดอยู่ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก เล่มที่ 25 ขุททกนิกาย สุตตนิบาต หมวดมหาวรรค เป็นพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระเป็นประเภทร้อยกรองล้วน (คาถา) จำนวน 20 คาถา และ อรรถกถา “ปรมัตถโชติกา ภาค 2” อธิบายขยายความเนื้อหาที่เป็นคาถาเพิ่มเติม โดยเนื้อหาในอรรถกถากล่าวถึงที่มาของพระสูตรว่า เหตุเกิดจาก อุบาสกคนหนึ่งเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาค บุตรชายของเขาได้ถึงแก่กรรม เขาถูกความเศร้าโศกเพราะบุตรชายครอบงำ จึงอดอาหารถึง 7 วัน เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องราว จึงเสด็จไปยังเรือนของเขาเพื่อบุตรชายให้บรรเทาความเศร้าโศก โดยผู้วิจัยสามารถสรุปเนื้อหาจากพระคาถาได้ เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1. กล่าวถึงเรื่องความตาย กลุ่มที่ 2. กล่าวถึงเรื่องความเศร้าโศก กลุ่มที่ 3. กล่าวถึงเรื่องการระงับความเศร้าโศก

กลุ่มที่ 1. กล่าวถึงเรื่องความตาย พระผู้มีพระภาค ได้กล่าวถึงเรื่องความตาย ไว้ในคาถาที่ 1 ถึงคาถาที่ 8 สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

คาถาที่ 1. ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมมีความตายเป็นธรรมดา ความตายของมนุษย์ไม่มีเครื่องหมายบอก ไม่มีนิมิตบอก ไม่มีใครรู้ได้ ต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่าง และประกอบไปด้วยทุกข์ ดังนี้

(1) **ไม่มีเครื่องหมาย** (นิมิต) ไม่มีกิริยาอาการ บอกว่า จะตายอย่างไร จะตายเวลาไหน จะตายที่ไหน

(2) **ใคร ๆ รู้ไม่ได้** ว่าชาติหน้าจะเกิดในภพไหน (คติ) จะเกิดเป็นมนุษย์ หรือ เทวดา หากเกิดเป็นมนุษย์จะมีอายุยืนยาวเท่าไร ใคร ๆ รู้ไม่ได้ โดยทั่ว ๆ ไปมนุษย์มีอายุประมาณ 100 ปี หากเกิดเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา จะสามารถรู้ได้ว่า จะเป็นอยู่ในชั้นนี้ 500 ปีทิพย์ หรือ 9 ล้านปีมนุษย์

(3) **ทั้งลำบาก** มนุษย์จะเป็นอยู่ด้วยความยากลำบาก มีปัจจัยประกอบหลายอย่าง เช่น มนุษย์ต้องอาศัยลมหายใจเข้า-ออก, อาศัยมหาภูตรูป 4 (ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ), อาศัยกฬิงการาหาร (อาหาร) และ อาศัยวาโยธาตุ (ไฟ) ในการช่วยเผาผลาญอาหาร ให้ไอร้อนกับร่างกาย เป็นต้น

(4) **สันนิทเดียว** มนุษย์เป็นอยู่ชั่วขณะจิตเดียว มนุษย์มีอายุยืนยาวก็ด้วยจิตจากอดีต แม้ชีวิตในอนาคตก็เป็นจิตในอนาคต ชีวิตที่ดำเนินอยู่ในภพนี้ก็เป็นจิตปัจจุบัน สุขทุกข์ของมนุษย์เป็นอยู่ด้วยจิตชั่วขณะเดียวนั่น ความทุกข์ก็เป็นจิตชั่วขณะหนึ่ง ความสุขก็เป็นจิตอีกชั่วขณะหนึ่งเช่นกัน

(5) **ประกอบด้วยทุกข์** อันเป็นทุกข์ที่เกิดจากการสัมผัส มีความผันแปรอยู่ตลอดเวลา มีหนาว มีร้อน มีหิว กระจาย มีทุกข์จากสังขาร และทุกข์จร

คาถาที่ 2. คาถาที่ 3. และคาถาที่ 4. สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดา มีภัยจากความตายเป็นนิรันดร์ เปรียบเหมือน 1) ผลไม้สุกแล้วมีภัยจากการหล่นในเวลาเช้า เมื่อราก ลำต้น กิ่ง ใบ ได้รับความร้อนจาก

แสงแดด ได้รับน้ำจากดิน เมื่อผลไม้แก่จัด ย่อมหลุดจากขั้ว และหล่นลงพื้นเป็นธรรมดา และ 2) ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ ย่อมมีความแตกเป็นที่สุด

คาถาที่ 5. คาถาที่ 6. คาถาที่ 7. และคาถาที่ 8. มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งโง่ ฉลาด ย่อมมีความตายรออยู่ข้างหน้า ล้วนถูกความตายครอบงำอยู่ ไม่มีผู้ใดต้านทานความตายไว้ได้ บิดาไม่สามารถต้านทานได้ พวกหมูญาคิก็ไม่สามารถต้านทานได้ เปรียบเหมือน โคที่จะถูกนำไปยังโรงฆ่า ก็ไปแต่ตัวเดียวเท่านั้น นักปราชญ์ทราบความจริงนี้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก

กลุ่มที่ 2. กล่าวถึงเรื่องความเศร้าโศก พระผู้มีพระภาค ได้กล่าวถึงเรื่องความเศร้าโศก ไว้ในคาถาที่ 9 ถึงคาถาที่ 13 สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

คาถาที่ 9. คาถาที่ 10. คาถาที่ 11. คาถาที่ 12. และคาถาที่ 13. มนุษย์ทั้งหลายไม่รู้ทางของตัวเอง ที่มาสู่กรรมของมารดา และไม่รู้ทางไปของตนเองเมื่อจุติ (ตาย) จากภพนี้แล้วจะไปยังภพอื่น (คติ) เมื่อไม่รู้ทางทั้งสองนี้แล้ว การคร่ำครวญถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมไร้ประโยชน์ นักปราชญ์ผู้รู้ความจริงแห่งที่สุดทั้งสองนี้แล้ว ย่อมไม่คร่ำครวญถึงผู้ที่จากไป มนุษย์ที่หลงคร่ำครวญ ร้องไห้ ถึงผู้ที่ตายไปแล้ว เป็นการเบียดเบียนตนเอง ย่อมเกิดทุกข์แก่ตน หาประโยชน์อันใดไม่ได้เลย และยังนำความพินาศมาสู่ตนเอง ทำให้ร่างกายซีดเซียว ชูบดม ไม่ผ่องใส ทุกข์กาย ทุกข์ใจมากขึ้น

กลุ่มที่ 3. กล่าวถึงเรื่องการระงับความเศร้าโศก พระผู้มีพระภาค ได้กล่าวถึงการระงับความเศร้าโศก ไว้ในคาถาที่ 14 ถึงคาถาที่ 20 สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

คาถาที่ 14. คาถาที่ 15. และคาถาที่ 16. สัตว์ทั้งหลายผู้มีความตาย เป็นไปตามกรรม เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจของมัจจุราช ย่อมมีอาการสำคัญหมายว่า จะเป็นผู้มีอายุยืน 100 ปี เป็นผู้ไม่มีโรค ไม่มีการพลัดพรากจากกันและกัน อาการเหล่านี้ ย่อมมีความผันแปรเป็นอื่น ย่อมตายบ้าง ย่อมมีโรคบ้าง ย่อมพลัดพรากจากกันและกัน ต้องละทิ้งชีวิตในภพนี้ไปเป็นที่สุด

คาถาที่ 17. คาถาที่ 18. คาถาที่ 19. และคาถาที่ 20. บุคคลพึงธรรมเทศนาจากพระอรหันต์แล้ว ควรกำจัดความคร่ำครวญ กำหนดรู้ว่าผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ไม่สามารถฟื้นคืนชีวิตได้อีก ผู้มีปัญญาควรขจัดความเศร้าโศกที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน เหมือนลมที่พัดนูนปลิวไป เหมือนคนใช้น้ำดับไฟที่กำลังลุกไหม้ ผู้มีปัญญาควรถึงพร้อมด้วยจินตามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยความคิด) สุตมยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม) เป็นบุคคลผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย ถึงความสงบใจ ล่วงพ้นความเศร้าโศกได้ ชื่อว่า เป็นผู้ดับกิเลสได้แล้ว

สรุป ในสัลลสูตร พระผู้มีพระภาค ทรงตรัส 1) ความตายไม่มีเครื่องหมาย ไม่มีนิมิตบอก ไม่มีใครรู้ได้ว่า ตนเองจะตายเมื่อไหร่ ตายที่ไหน และตายอย่างไร ชีวิตนี้อาศัยปัจจัยหลายอย่าง เช่น อาศัยมหาภูตรูป 4, อาศัยกวมังการาหาร (อาหาร) เป็นต้น ชีวิตนี้มีความยากลำบาก และสัตว์ทั้งหลายเมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมมีความตายเป็นที่สุด เปรียบเหมือนผลไม้สุกที่ต้องตกลงสู่พื้น และเปรียบเหมือนภาชนะดินทุกใบ ล้วนมีความแตกเป็นที่สุด ความตายก็เช่นเดียวกัน ย่อมตายเป็นธรรมดา 2) มนุษย์ทั้งหลายเกิดเพราะเหตุปัจจัย และดับ (ตาย) เมื่อ

เหตุปัจจัยนั้นสิ้นสุดลง ทุกชีวิตล้วนเป็นไปตามกรรม การร้องไห้ คร่ำครวญถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด มีแต่เกิดผลเสียต่อตนเอง ทำให้ร่างกายซูบผอม ซีดเซียว ไม่ผ่องใส เบียดเบียนตนเอง เพิ่มทุกข์แก่ตนมากขึ้น 3) ผู้มีปัญหาควรถึงพร้อมด้วยจินตามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยความคิด) สุตมยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม) เป็นบุคคลผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย ถึงความสงบใจ ล่วงพ้นความเศร้าโศก

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิเคราะห์อุบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร ผู้วิจัยได้แยกวิเคราะห์ 2 ประเด็นดังนี้

1. ประเด็นด้านการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

1.1 การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก อุบาสกสูญเสียบุตรชายอันเป็นที่รัก ทำให้เกิดความเศร้าโศก คร่ำครวญ อดอาหาร 7 วัน ทำให้ตนเองเดือดร้อน ร่างกายซูบผอม ซีดเซียว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การพิจารณาความจริงการสูญเสียนี้ กับหลักธรรมอภินิหารปัจเจก (ฐานสูตร) ว่าด้วยฐานะ 5 ประการ ความเป็นจริงที่สัตว์โลกควรพิจารณาเนื่อง ๆ คือ 1) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ (ชราธัมมตา) 2) เราความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ (พยาธิธัมมตา) 3) เราความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ (มรณธัมมตา) 4) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น (ปิยวินาभावตา) 5) เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (กัมมัสมกตา) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/57/99-101)

จากการวิเคราะห์พบว่า อุบาสกด้วยบุตรตาย เป็นผู้ไม่ได้พิจารณาถึงสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา มีความต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เนื่องจากอุบาสกยังเกิดความคร่ำครวญ เศร้าโศกถึงบุตรชายอยู่ อุบาสกควรพิจารณาว่า สิ่งที่มี “ความตายเป็นธรรมดาของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ” ย่อมตายไป ความตายความพลัดพรากนั้น ไม่ใช่ของเราคนเดียว แต่เป็นของสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ก็ตายไปก็พลัดพรากทั้งสิ้น ถ้าเราจะพึงเศร้าโศก คร่ำครวญ หลงมกมาย ไม่อยากอาหาร กายก็จะเศร้าหมอง การงานก็จะหยุดชะงัก พวกศัตรูก็จะดีใจ พวกมิตรก็จะเสียใจ ผู้ที่ยังเศร้าโศกนั้นเรียกว่า “ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ” ถูกลูกศรคือความเศร้าโศกที่มีพิษทิ่มแทง

1.2 การยอมรับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก อุบาสกไม่ยอมรับการสูญเสีย เนื่องจากตัณหา และทิฏฐิ ไม่อยากให้บุตรตาย และยึดว่านี่เป็นบุตรของเรา เมื่อสูญเสียจึงทำใจยอมรับไม่ได้ ซึ่งหากอุบาสกพึงธรรมพิจารณาตามคำสอนพระผู้มีพระภาค (พระคาถาในสัลลสูตร), ประพฤติตนอย่างมีสติสัมปชัญญะ, พิจารณามรณัสสติ (การระลึกถึงความตาย) และพิจารณาตามหลักธรรมอภินิหารปัจเจก 5 ทิวา “ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้น ที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ก็ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น” เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิด อริยสาวกนั้นย่อมเสพอ เจริญ ทำให้มากขึ้นมรรคนั้น เมื่อเสพอ เจริญ ทำให้มากอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

2. ประเด็นด้านอุบายระงับความเศร้าโศก

2.1 อุบายระงับความเศร้าโศกด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ในสัลลสูตรนี้ เพื่อให้อุบาสกรงับความเศร้าโศก ต้องให้หลักคิดทางปัญญา คือ ให้รู้จักคิดแบบถูกวิธี คิดแบบมีระเบียบ คิดแบบมีเหตุผล และคิดสิ่งที่มุ่งไปในกุศล เช่น 1) การตายของบุตรชายเป็นเหตุ ยังผลให้อุบาสกเกิดความเศร้าโศก อุบาสกต้องคิดสืบสาวเหตุปัจจัย คือเมื่อมีการเกิด ย่อมมีการตาย ทุกชีวิตย่อมเป็นไปตามเหตุและปัจจัย เป็นไปตามกรรม 2) หากบุตรชายแม้ไม่ตายในวัยหนุ่ม เมื่อถึงวัยชรา หรืออายุ 100 ปี ก็ย่อมต้องตายเป็นธรรมดา 3) อุบาสก ย่อมพิจารณาโทษของความเศร้าโศก ทำให้ใจห่อเหี่ยว หดหู่ ไม่ผ่องใส ร่างกายก็ซูบผอม ร้องไห้ไปก็ไม่สามารถทำให้บุตรชายฟื้นคืนชีพได้ 4) อุบาสก ควรทำใจ ยอมรับความจริง ใช้ปัญญาพิจารณาความจริง ตัดต้นเหตุอุปาทาน ปลอ่ยวางความยึดมั่นถือมั่น และอยู่กับปัจจุบัน ระงับความเศร้าโศก เป็นต้น

2.2 อุบายระงับความเศร้าโศกด้วยหลักไตรลักษณ์ อุบาสกพึงพิจารณาถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา (มิใช่ตัวตน) บุตรชายอุบาสกย่อมมีความตายเป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความตายไปได้ แม้อุบาสกเองก็ไม่สามารถล่วงพ้นความตายไปได้เช่นเดียวกัน ชีวิตนี้เป็นเพียงขันธธาตุ กองธาตุ ที่มาประกอบกัน เมื่อตายกองธาตุก็แยกจากกัน ไม่มีอะไรเหลืออยู่ ร่างกายไม่ว่าจะเป็นของใคร ล้วนคืนสู่ธรรมชาติ คืนสู่ธาตุดิน สังขารนี้จึงไม่เที่ยง เกิดมาจากเหตุและดับด้วยเหตุ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่ว่า คน สัตว์ สิ่งของ เงินทอง ลาภ ยศ นินทา สรรเสริญ เป็นของสมมุติ เป็นภาพมายา เป็นของชั่วคราว ไม่มีตัวตนที่แท้จริง อุบาสก จึงควรรู้ตามจริง เข้าใจความจริงของกฎธรรมดา ทุกชีวิตล้วนเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์

2.3 อุบายระงับความเศร้าโศกด้วยหลักอริยสัจ 4 พิจารณาในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

1) ทุกข์ คือ สภาพปัญหา ภาวะที่ถูกบีบคั้นที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ขาด ขาด มรณะ โสกะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก บรรณาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทาน ขันธ์ 5 เป็นทุกข์ อุบาสกเกิดความทุกข์ จากบุตรชายตาย ทำให้สภาพจิตใจเกิดความคับข้อง กดดัน เศร้าโศก คร่ำครวญ อดอาหาร 7 วัน ร่างกายซูบผอม ซีดเซียว

2) สมุทัย เหตุเกิดแห่งความทุกข์ ได้แก่ ต้นเหตุ 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา อุบาสกมีตัณหา อุปาทาน มีความยึดมั่นถือมั่นในบุตรชาย เช่น ไม่อยากให้บุตรชายตาย อยากเห็นหน้า อยากได้ยินเสียง ได้สัมผัสกาย รักใคร่พอใจ เป็นต้น เหตุเพราะอวิชชา ความไม่รู้ ความไม่มีปัญญาของอุบาสก จึงคิดว่าเขาเป็นของเรา เมื่อความยึดมั่นถือมั่นเกิดขึ้น ตัณหาเกิดขึ้น ทุกข์จึงเกิดตามมา

3) นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่การดับต้นเหตุ ด้วยการคิดที่ถูกต้อง เข้าถึงความจริง

4) มรรค ได้แก่มรรคาเมืองค์ 8 ประการ อันนำไปสู่ความดับทุกข์ เมื่ออุบาสกเกิดปัญญา เห็นแล้ว รู้แล้วว่าทุกข์เกิดด้วยบุตรชายตาย จึงเกิดความเศร้าโศก ทำให้ตนเองเดือดร้อน สาเหตุเพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เมื่ออุบาสกได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมพิจารณาความจริง น้อมใจยอมรับความจริง ละตัณหา ทิฏฐิ ความอยาก ความพอใจ ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส การยึดติดในบุตรชาย โดยพิจารณาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ควบคุมตัณหาให้อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม ของหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ปลอ่ยวางความยึดมั่นถือมั่น

เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาความจริงตามธรรมชาติ ตามธรรมดานี้แล้ว จิตใจจึงหลุดพ้นเป็นอิสระ ไม่ถูกกิเลส และความทุกข์ครอบงำ ความเศร้าโศกก็จะระงับลง

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่าในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงความเศร้าโศก คือความหม่นหมองแห่งจิต ความทุกข์ใจ เสียใจ อาลัยอาวรณ์ ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ลูกศรคือความเศร้าโศก ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากผู้ถูกความเสียหายของ ญาติกระทบ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระปณต คุณวฑฺฒโน (อิสรสกุล) (2553) ที่กล่าวว่า ความเศร้าโศก คือ กระบวนการตอบสนองทางอารมณ์ต่อประสบการณ์พลัดพราก หรือสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รัก ซึ่งเป็นความทุกข์ ทางใจ อันนำมาซึ่งผลในความรู้สึกและพฤติกรรม ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคำสอนหรือพุทธอุบายที่ พระพุทธเจ้า และพระสาวก ทรงใช้สอนเตือนสติหรือปลอบใจผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เพื่อมาเป็นแนวทาง ในการปฏิบัติ เช่น กรณีนางกิสาโคตมี นางสูญเสียบุตรชาย พระผู้มีพระภาคทรงใช้อุบายให้นางไปนำเมล็ด ผักกาดจากเรือนที่ไม่เคยมีคนตาย ทำให้นางได้พบว่าไม่มีเรือนหลังใด ไม่เคยมีคนตาย นางจึงได้สติ สอดคล้อง กับรายงานการวิจัยของอติเทพ ผาทา (2552) ที่กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงใช้กุศโลบาย 1) ให้ความหวังว่า ยารักษาชีวิตหรือทำให้ลูกนางฟื้นคืนชีพได้มีอยู่ 2) พอนางมีหวัง ก็ให้ไปหายา คือเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากบ้านที่ไม่มี คนตายมาก่อน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่นางต้องไปพิสูจน์เอง เป็นการให้ความหวัง และให้ลงมือทำ และ กรณีอุรชชา ดก บุคคลในครอบครัวพราหมณ์ เมื่อมีบุคคลในครอบครัวเสียชีวิต ทุกคนไม่เศร้าโศก เพราะทุกคนเจริญมรณ สติอยู่เสมอ ระลึกถึงความตายเป็นประจำ เมื่อความตายมาถึงทุกคนจึงทำได้ และเข้าใจถึงความจริงของ ชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของ พอศรี อินดี (2555) ที่กล่าวว่า เรื่องราวในอุรชชาดก แสดงให้เห็นการบำเพ็ญ มรณสติและการถึงพร้อมด้วยทาน ศีล ภาวนา ของพระโพธิสัตว์ นางพราหมณ์ น้องสาว ภรรยา และสาวใช้ ที่ สามารถประคองสติไว้ได้ และไม่แสดงอาการเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้ คร่ำครวญเมื่อประสบกับความพลัดพราก จากคนเป็นที่รัก อันเนื่องมาจากจิตที่อบรมดีแล้ว ซึ่งควรยึดเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ เป็นต้น

2. พบว่าสัลลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เนื่องจากการ ตายจาก และได้กล่าวถึงการระงับความเศร้าโศก โดยให้ยอมรับความจริงว่า ทุกคนล้วนต้องตายเป็น ธรรมดา ความตายสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกวัย เมื่อความตายมาถึง ก็ไม่มีผู้ใดสามารถต้านทานความตายได้ ผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ต้องทำใจให้ได้ อย่าเศร้าโศก อย่าทำร้าย ตนเอง เพราะไม่ก่อประโยชน์อะไร มีแต่จะเกิดโทษ จงมีสติรู้เท่าทันธรรมดา รู้สมมุติของสัตว์โลก ดับตัณหา ทิณฺฐิ และใช้ปัญญาดับความเศร้าโศกนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พอศรี อินดี (2555) ที่กล่าวว่า ผู้ที่ประสบ ทุกข์จากการพลัดพราก ทำให้เกิดความทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางจิตใจ และเมื่อผู้ประสบทุกข์นั้น มีสติ เห็นแจ้งใน ทุกข์ ในความดับทุกข์ ความทุกข์นั้น ก็จะคลายหายไป ส่งผลให้จิตเกิดปัญญา และดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข

3. การวิเคราะห์อุปบายระงับความเศร้าโศกในสัลลสูตร

3.1 ประเด็นความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก โดยการไม่ยึดว่าเป็นของ ๆ เรา และการพิจารณาหลักธรรมอภินิหารปัจเจกชน 5 พิจารณาถึงความตาย ความพลัดพราก คือความจริง เป็นธรรมดาของสัตว์โลก เมื่อรู้ความจริงนี้แล้ว ก็ต้องทำใจยอมรับความจริงนี้ด้วยปัญญา มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันอารมณ์ต่าง ๆ และหมั่นเจริญมรณัสสติ (การระลึกถึงความตาย) อย่างสม่ำเสมอ

3.2 ประเด็นด้านอุปบายระงับความเศร้าโศก ด้วย 1) หลักโยนิโสมนสิการ โดยการคิดถุวิธี, การคิดมีระเบียบ, การคิดมีเหตุผล และ การคิดที่มุ่งในสิ่งที่เบญจกถา ใช้อุปบายโดยแยบคายในการแก้ไขปัญหามากมาย ด้วยสติปัญญา 2) หลักไตรลักษณ์ ทุกสิ่งล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย และดับไปเพราะสิ้นเหตุปัจจัย ชีวิตนี้ไม่เที่ยง เป็นของชั่วคราว ไม่มีตัวตนที่แท้จริง มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา เมื่อเข้าใจกฎของธรรมชาติ พิจารณารู้เท่าทันความจริง ยอมรับความจริง ความยึดมั่นถือมั่นก็จะคลายลง 3) หลักอริยสัจ 4 วิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุ แล้วแก้ที่เหตุ เมื่อทุกอย่างในโลกไม่มีอะไรเที่ยงแท้ เกิด ดับ สุข ทุกข์ ตลอดเวลา ไม่มีอะไรเป็นของเรา ทุกสิ่งเป็นเพียงสมมุติ เมื่อรู้แล้ว เข้าใจแล้ว จงละซึ่งตัณหา ทิฏฐิ ประพตติธรรม รักษาศีล ปฏิบัติสมาธิ และฝึกปัญญาให้มีสติ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อารยา บัตรเจริญ (2563) ที่กล่าวว่า เมื่อผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักใช้สติพิจารณา เห็นตามความเป็นจริง และใช้ปัญญาในการมองปัญหา มองชีวิต มองถึงความ เป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ มีกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ จะสามารถนำไปสู่การมีปัญญา หลุดพ้น ปัญหา ผู้มีปัญหาจะขจัดทุกข์ ความเศร้าโศก และอยู่กับความจริงได้อย่างสงบสุข

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิเคราะห์อุปบายระงับความเศร้าโศกตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ทำให้เข้าใจชีวิต เข้าใจเพื่อนมนุษย์ในโลก ปลอ่ยกวางชีวิตได้มากขึ้น และจะพยายามฝึกฝน ปฏิบัติตน ให้มีคุณค่า ดังนี้

1. ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ดำเนินชีวิตในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม เป็นคุณเป็นประโยชน์ที่จะพึงกระทำได้ และไม่เลื่อนไหลไปตามสิ่งที่ชั่วร้าย เสียหาย ไม่มัวเมาในความสุข ไม่เมาในวัย และเมาชีวิต จะเห็นคุณค่าของชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท รีบเร่งทำความดี บำเพ็ญตนด้วยทาน ศีล ภาวนา เจริญสมาธิ และ บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น

2. หมั่นเจริญมรณัสสติ และเจริญสติด้วยหลักอภินิหารปัจเจกชน 5 เพื่อฝึกฝนตน คลายความยึดมั่นถือมั่น ปลอ่ยกวาง เตรียมใจให้พร้อมเผชิญความตาย ไม่หวั่นไหวต่อความแปรปรวนที่จะเกิดขึ้นกับชีวิต

3. สอนตนเองในการดำเนินชีวิต ยึดหลักไตรลักษณ์ ทุกสิ่งมีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา ปลอ่ยกวาง อย่างจริงจังกับชีวิตให้ใจต้องเป็นทุกข์, ยึดหลักโยนิโสมนสิการ แก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญา และยึดหลักเรื่องกรรม “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”

สรุป

ความตาย การพลัดพราก และความเศร้าโศกเป็นเรื่องธรรมดาของทุกชีวิต โดยมีพุทธอุบาย หลักธรรม ที่ช่วยให้ผู้สูญเสีย ยอมรับความจริง ระบายความเศร้าโศกได้ คือ พิจารณาความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ คือ ทุกคนย่อมต้องแก่ เจ็บ ตาย มีการพลัดพรากจากกันเป็นธรรมดา เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่มีผู้ใดสามารถหลีกเลี่ยงได้ ชีวิตนี้จึงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุและปัจจัย เป็นไปตามกรรม เป็นของสมมุติโลก เป็นเพียงการยืมมาใช้ชั่วคราว เมื่อเข้าใจแล้ว จงละวาง ระบายเศร้าโศกลง พิจารณาทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ หนทางดับทุกข์ ตามหลักอริยสัจ 4 กำจัดอวิชชา อุปาทาน ตัณหา ทิณฐิ เช่น สาเหตุเศร้าโศกเพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ความยึดถือที่เที่ยงแท้ไม่มีอยู่ ความพลัดพรากจากกันนี้ เป็นสิ่งที่มียู่จริง เป็นต้น จงพิจารณาด้วยปัญญา ดำเนินชีวิตตามมรรคมงคล 8 ใช้อุบายโดยแยบคายในการแก้ปัญหาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ คิดอย่างเป็นขั้นตอน มีระบบ ตามข้อเท็จจริง ไม่ใช่อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล เช่น การพิจารณาโทษของความเศร้าโศก ทำให้เกิดผลเสียแก่ร่างกายและจิตใจ เศร้าโศกไปก็ไม่เกิดประโยชน์ แก่ผู้ที่จากไป ร้องไห้ไปคนจากไปก็ไม่สามารถฟื้นคืนชีพได้ เป็นต้น ผู้มีปัญหาควรพิจารณาตามความเป็นจริง คลายความยึดมั่นถือมั่น ปลอ่ยวาง ระบายความเศร้าโศก นำหลักธรรมมาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ฝึกฝน พัฒนาจิตใจ ให้เกิดปัญญา ปรับตัว ยอมรับความจริง กลับมาดำเนินชีวิตได้ตามปกติ และมีคุณค่า

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

สถาบันสงฆ์ โดยพระสงฆ์ สามารถนำพุทธอุบาย หลักธรรม ไปเผยแพร่ สอนเตือนสติแก่บุคคลที่เศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เพื่อช่วยบรรเทาความเศร้าโศก เยียวยาใจด้วยธรรม เรียกสติ และเป็นกัลยาณมิตร ช่วยคลายทุกข์ คลายความเศร้าโศกได้ และหน่วยงานกรมสุขภาพ (จิตวิทยา) สามารถนำพุทธอุบาย หลักธรรม ไปแนะนำ เปิดเผย แก่ผู้ที่มีความเศร้าโศกจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เพื่อช่วยเยียวยารักษาใจ ให้ไม่เป็นโรคซึมเศร้าได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัย “ประยุกต์พุทธอุบาย หลักธรรม การระบายความเศร้าโศกสู่สังคมไทย”

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัย “ความธรรมดาของชีวิต ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา ประยุกต์สู่สังคมไทย”

บรรณานุกรม

- กัญญกร คำพรรณ และสิริวัฒน์ ศรีเครือดง. (2564). พุทธจิตวิทยาเพื่อการฟื้นฟูพลังจิตใจผู้ผิดหวังในความรัก. *วารสาร มจร. มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. 7(2), 290-307.
- พระครูวิสุทธิธรรมวิมล (ธเนศ อมโล). (2561). *ศึกษามรณสติเพื่อการพัฒนาชีวิต*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปณต คุณวฑฺฒโน (อิสรสกุล). (2553). *ผลของกิจกรรมเชิงพุทธที่เน้นธรรมะเรื่องหลักกรรมและชีวิตหลังความตายต่อความเศร้าโศก ของผู้เคยสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย บทที่ 13. พิมพ์แยกเล่มเฉพาะบท ครั้งที่ 1. ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- พอสรี อินดี. (2555). *พุทธวิธีการแก้ปัญหาความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อริเทพ ผาตา (2552). *กุศโลบาย: ศึกษาการใช้ปัญญาเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุสาสนา*. รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อารยา บัตรเจริญ. (2563). *ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการบรรเทาความทุกข์ในใจ*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

วิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร

An Analysis of Buddha's Method in Answering the Sakka's Questions in the Sakkapañhasutta

¹พระอธิการมานะ จิตญาโณ (พุลท้าวญาติ) และ²พระมหาอดิเดช สติวโร

¹Phra Athikan Mana (Punthuayat) and ²Phramaha Adidej Sativaro

^{1,2}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Faculty Of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Mana.25202528@gmail.com

Received: April 18, 2024; **Revised:** July 24, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในสักกปัญหาสูตร 2) เพื่อศึกษาพุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร เป็นงานวิจัยเชิงเอกสารโดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสรุป วิเคราะห์ เรียบเรียง และบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) สักกปัญหาสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะที่ทูลถามพระพุทธเจ้าเป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบมี 2 ภาณวาร ภาณวารที่ 1 เป็นตอนปัญจสิขะคันธรรพบุตรบรรเลงเพลงและตอนท้าวสักกะเข้าเฝ้า และภาณวารที่ 2 เป็นตอนที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหาและตอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสถามท้าวสักกะ 2) พุทธวิธีการตอบปัญหาแบ่งเป็น 4 ประการได้แก่ (1) ปัญหาที่ตอบแบบตรงไปตรงมา (2) ปัญหาที่ย้อนถามให้ชัดเจนก่อนแล้วจึงตอบปัญหานั้น (3) ปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็น (4) ปัญหาที่ไม่ควรตอบเพราะไม่มีประโยชน์ ส่วนลีลาการสอนของพระพุทธเจ้าคือทรงมีจุดมุ่งหมาย วิธีการ อูบาย รูปแบบแผนการสอน การสื่อสารในการสอน ซึ่งการสอนนับเป็นพุทธกิจที่สำคัญอีกด้วย 3) พุทธวิธีการตอบปัญหาในสักกปัญหาสูตร คือ เพราะทรงทราบเรื่องการปฏิบัติธรรมและผลแห่งการปฏิบัติธรรมของโคปกเทพบุตรพระองค์จึงทรงอนุญาตให้ทูลถามปัญหา ผลของการฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวาร 80,000 คน ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบัน และละความเป็นท้าวสักกะแก่ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม

คำสำคัญ: พุทธวิธีการตอบปัญหา; ท้าวสักกะ; สักกปัญหาสูตร

Abstract

This objectives of this research article are 1) to study the structure and essence of Sakkapañhasutta; 2) to study the Buddha's method of answering questions in the Tipiṭaka; and 3) to study and analyze the Buddha's method of answering the questions of Sakka deva in Sakkapañhasutta. It is a documentary research which is done by studying information from the Tipiṭaka and various related documents. Moreover, the research consists of a summary, analysis, compilation, and descriptive narrative.

The final result indicated that 1) Sakkapañhasutta regards Sakka's question as asking the Buddha. It is a rhetorical narrative in the form of a question-answer, consisting of two bhanavāras. The first is the episode where Pañcasikha plays a song and when Sakka meets. The latter is the episode when the Sakka asked questions and when the Buddha asked the Sakka; 2) the Buddha's method of answering can be divided into four parts: 1. Questions that are answered in a straightforward manner. 2. Questions that are asked clearly and then answered 3. Questions that should be answered separately. 4. Questions that should not be answered due to their usefulness. Further, in the Buddha's teaching style, he had objectives, methods, strategies, formats, lesson plans, and communication in teaching. Teaching is an important part of Buddha's routine as well; and 3) the Buddha's method for answering questions in the Sakkapañhasutta is because he knew about the Dhamma practice and the results of the Dhamma practice of Gopaka. Therefore, he allowed Gopaka to ask the questions. As a result of listening to the prophecy of problems at that time, the Sakka and his 80,000 angel followers attained the Eyes of the Dhamma, achieved as a single monk, and relinquished being an old Sakka to becoming a young Sakka.

Keywords: Buddha's method of answering questions; The Sakka; Sakkapañhasutta

บทนำ

ท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นเทพสำคัญในฝ่ายพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา ในฝ่ายแรกนั้นเป็นเทพสูงสุดที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทแต่ก็ถูกลดลงมาเป็นเทพระดับรองเพราะพระพุทธศาสนายกให้พระอินทร์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าในกาลต่อมา (กิตติรัช ศรีฟ้า, 2561) มีตัวอย่างในการแสดงโฉมของไทยว่า “พระอินทร์ปรากฏบทบาทในฐานะเทพชั้นรองที่รับคำสั่งจากพระอิศวรให้ไปปฏิบัติภารกิจ” (บวรนรรณ อัญญะโพธิ์ และอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2565) ส่วนท้าวสักกะในฝ่ายพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นเทพสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องเชิงเป็นมิตรกับพระพุทธเจ้าในหลายเหตุการณ์ดังปรากฏทั้งในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ในขณะที่ยามนตรี สิริโรจนานันท์ ระบุว่า “พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์จึงมีบทบาทเป็นผู้สนใจในธรรม เป็นเทพเจ้าที่มีภูมิธรรมความรู้ในหลักคำสอน พร้อมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้า และ พระพุทธสาวกในด้านต่าง ๆ” (มนตรี สิริโรจนานันท์, 2561) ท้าวสักกะจึงถูกกล่าวถึงอย่างบ่อยครั้งในฐานะเทพที่สนับสนุนพระศาสนาและยังเป็นผู้ปฏิบัติธรรมในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้ยังขาดการศึกษาเฉพาะเรื่องคือในพระสูตรที่ชื่อว่า สักกปัญหสูตร ที่พรรณนาถึงท้าวสักกะที่ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ผู้วิจัยจึงอยากจะศึกษาลีลาการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าต่อท้าวสักกะว่ามีลักษณะอย่างไร เนื่องจากว่าท้าวสักกะเป็นหัวหน้าของเทวดาแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เป็นกามจรรณมอันเป็นภูมิที่ยัง

ประกอบด้วยผัสสะ ในพระไตรปิฎกบรรยายว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมสอนเทวดาเป็นประจำดังแสดงในพุทธกิจ 5 อย่างที่ทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำทุกวันตั้งแต่เช้าไปจนถึงตอนใกล้รุ่ง กล่าวคือ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เวลาเย็นแสดงธรรม เวลาค่ำคืนประทานโอวาทแก่ภิกษุ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาเทวดา และเวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลก ต่อมาพระองค์จะเสด็จไปโปรดด้วยพุทธญาณ (อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/4/73-76) อย่างไรก็ตามโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการตอบปัญหาแก่เทวดา ทำไมพระพุทธองค์จึงให้ความสำคัญแก่เทวดา หรือทรงมีพระประสงค์อย่างไรในการตอบปัญหาเทวดา ผู้วิจัยจึงนำประเด็นการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในสักกปัญหสูตรมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงคัมภีร์ คือ พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรอง ผู้วิจัยสนใจศึกษาเฉพาะในสักกปัญหสูตรแห่งคัมภีร์ที่ขนิณาย-มหาวรรคเท่านั้น เพราะเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาของท้าวสักกะโดยตรง วิธีการศึกษาจึงเป็นการค้นคว้าทางคัมภีร์และมีการวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะ ในสักกปัญหสูตรปรากฏคำถามของท้าวสักกะ (พระอินทร์) จำนวน 12 ข้อ มีใจความโดยสังเขปว่า ท้าวสักกะถามคำถามในประเด็นว่า ทำไมสรรพสัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ จึงตั้งจิตปรารถนาความไม่มีเวรต่อกันและกัน แต่ในความเป็นจริงกลับจองเวรกันด้วยสาเหตุนานาประการ เช่น ความอิจฉา ความตระหนี่ ฉันทะ ความวิตก เป็นต้น และภิกษุจะมีข้อปฏิบัติอย่างไรให้ปัญจสัญญาดับ เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/357-366/285-294) ทั้งนี้ท้าวสักกะเป็นผู้ถามแต่เพียงฝ่ายเดียว ส่วนพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตรัสตอบเพื่ออธิบายปัญหาแต่ละข้อ ดังนั้น คำถาม คำตอบ ลักษณะการตอบปัญหา และเจตนาของผู้ถามกับผู้ตอบ จึงเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยในครั้งนี้ โดยปัญหาดังกล่าวของท้าวสักกะที่นำมากราบทูลถามพระพุทธองค์นั้น ถือว่าเป็นปัญหาที่น่าสนใจในการศึกษา

ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นผู้ศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความสนใจที่จะศึกษาในการถามตอบปัญหาของท้าวสักกะกับพระพุทธเจ้าว่า พระองค์มีกรอบในการตอบปัญหานั้น ๆ อย่างไร และคำตอบที่ทรงตอบนั้นเป็นคำตอบที่ให้แง่คิดหรือความจริงอย่างไร ผู้วิจัยหวังว่าเมื่อดำเนินการเสร็จแล้วผลการวิจัยนี้สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิตประจำวันต่อไปได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหสูตร” เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และจะได้เป็นข้อมูลนำเสนอที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยมีความต้องการค้นคว้าและนำเสนองานวิจัยในเรื่องนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในสักกปัญหสูตร
2. เพื่อศึกษาพุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะใน สักกปัญหาสูตร เป็นการวิจัยที่ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 งานวิจัยเป็นการศึกษาด้านเอกสาร (Documentary Study) โดยค้นคว้าจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องกับการตอบ ปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร

ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 นำมาเรียบเรียงตามกระบวนการที่ถูกต้อง คือ ใช้ระเบียบ วิธีวิจัยในการรวบรวมข้อมูล คือ ให้ความสำคัญกับข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎกก่อน แล้วไล่ไป ตามลำดับ อรรถกถา ฎีกา และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลทางเอกสารเพื่อค้นหาคำความรู้ในพระสูตรที่ ศึกษาในหัวข้อ พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร โดยเน้นความสนใจไปที่การตอบปัญหา ของพระพุทธเจ้า 12 ข้อที่เป็นสาระสำคัญของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ด้วยวิธีการนำข้อมูลมาเรียบเรียง จัดกลุ่มพร้อมกับแยกประเภทข้อมูล และหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลแต่ละชุด เพื่อค้นหาวัตถุประสงค์และ การประยุกต์ใช้ของพุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร

ขั้นตอนที่ 4 อภิปรายผลโดยเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่นที่คล้ายกันเพื่อให้เห็นข้อแตกต่างและองค์ ความรู้ที่ได้ จากนั้นเสนอองค์ความรู้ที่ได้นั้นเป็นแผนภูมิประกอบคำอธิบายเพื่อความเข้าใจได้ง่าย

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผลการวิจัยเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมของงานทั้งหมดอันประกอบด้วยความรู้ที่ได้ จากการศึกษาค้นคว้าและแง่มุมใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ พร้อมกับเขียนข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ในครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างและสาระสำคัญในสักกปัญหาสูตร โครงสร้างและ สาระสำคัญในสักกปัญหาสูตร โดยแบ่งออกเป็น

1) โครงสร้างของสักกปัญหาสูตรอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 10 คือ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์เล่มที่ 2 ของทีฆนิกายซึ่งมีทั้งหมด 10 สูตร และสักกปัญหาสูตรนี้อยู่ในสูตรที่ 8 เป็นพระ สูตรว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะที่ทูลถามพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ที่ภูเขาวะทียกะ ทางทิศเหนือของหมู่บ้านพราหมณ์ชื่ออัมพลันท์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เป็นการบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ เนื้อหาของพระสูตรนี้มี 2 ภาณวาร ภาณวารที่ 1 อาจแบ่งย่อยเป็น 4 ตอน คือ ตอนที่ เป็นบทนำ ตอนปัญจสิขะ คันธรรพบุตรบรรเลงเพลง ตอนท้าวสักกะเข้าเฝ้า ตอนท้าวสักกะ

กราบทูลเรื่องโคปกเทพบุตร และภาณวาทที่ 2 อาจแบ่งย่อยเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหา ตอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสถามท้าวสักกะดังได้อธิบายมาแล้ว

2) บุคคลสำคัญในสักกปัญหสูตรแบ่งออกเป็น 4 ท่าน กล่าวคือ

1) พระพุทธเจ้า ผู้ตอบปัญหาท้าวสักกะ มีใจความสรุปได้ 12 ข้อเช่น ท้าวสักกะทูลถามว่า พวกเทพมนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่น ๆ จำนวนมากต่างตั้งความปรารถนาว่า ขอพวกเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่ถูกลงโทษ ไม่มีศัตรู ไม่ถูกเบียดเบียน ไม่จองเวรกัน แต่เพราะอะไรเล่าผูกมัดไว้ พวกเขาจึงยังคง มีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียนและจองเวรกันอยู่ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และ มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ผูกมัดไว้เป็นต้น

2) ท้าวสักกะ ผู้ถามปัญหากับพระพุทธเจ้า มีใจความสรุปได้ 12 ข้อเช่น ท้าวสักกะทูลถามว่า อิสสา และมัจฉริยะเกิดจากอะไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เกิดจากอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ถ้าไม่มีอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ก็ไม่มีอิสสาและมัจฉริยะเป็นต้น

3) ปัญจสิขะ คันธรรพบุตร ผู้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควรได้บรรเลงพิณสีเหลืองดัง ผลมะตูมและกล่าวคาถาอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระอรหันต์ และกามเหล่านี้กับแม่กัททาสุริยวัจฉสาเทพธิดา ผู้มีสิริโฉมงดงามทั่วสรรพางค์ มีรัศมีอ่อน ๆ เปล่งออกจากร่างกายดุจแสงอ่อนของดวงอาทิตย์ยามทอแสง ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญจนา ตำบลอุรุเวลา

4) โคปกเทพบุตร ท่านเกิดในกรุงกบิลพัสดุ์นี้ ได้มีศากยธิดานามว่า โคปิกาผู้เลื่อมใสในพระพุทธ เลื่อมใสในพระธรรม เลื่อมใสในพระสงฆ์ ผู้รักาศิล หน่ายความรู้สึกเป็นหญิง อบรมความรู้สึกเป็นชาย หมายถึง อาการที่ไม่ได้เกิดจากภาวะผิดปกติด้านความรู้สึก แต่เกิดจากความปรารถนาจะบำเพ็ญบารมีให้สูงขึ้น เนื่องจากเพศหญิงไม่อาจบรรลุปัจเจกโพธิญาณและสัมมาสัมโพธิญาณได้ หลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ได้อยู่ร่วมกับพวกเทพชั้นดาวดึงส์

3) สารสำคัญของสักกปัญหสูตร กล่าวคือ ท้าวสักกะจอมเทพเห็นได้โอกาสตรัสเรียกปัญจสิขะ คันธรรพบุตรมารับสั่งให้กราบทูลขออนุญาตเข้าเฝ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต จึงเสด็จนำเหล่าเทพเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องโคปกเทพบุตรให้ทรงทราบ ทรงสรุปว่า เพราะทรงทราบเรื่องการปฏิบัติธรรม และผลแห่งการปฏิบัติธรรมของโคปกเทพบุตรจึงเสด็จมาเฝ้าเพื่อจะฟังธรรมเช่นนั้นแล้วทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตจึงทูลถามปัญหามีใจความสรุปได้ 12 ข้อ เมื่อฟังธรรมตามที่กราบทูลพระผู้มีพระภาค และทรงได้รับผลสมตามที่ทรงปรารถนา คือ ได้เป็นท้าวสักกะหนุ่มทันทีที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

4) หลักธรรมสำคัญในสักกปัญหสูตร โดยแบ่งออกเป็น

1) เวทนากัมมัญฐานในสักกปัญหสูตร ดังที่ท้าวเธอทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควร และดำเนินไปสู่ความดับแห่งปญจสัจจะ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า จอมเทพ เรากล่าวโสมนัสไว้ 2 อย่าง คือ โสมนัสที่ควรเสพและโสมนัสที่ไม่ควรเสพ กล่าวโสมนัสไว้ 2 อย่าง คือ

โหม่นสัที่ควรเสพ และโหม่นสัที่ไม่ควรเสพเป็นต้น และตรัสถึงเวทนา 3 อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และ อุเบกขาเวทนาเป็นต้น

2) ปาติโมกขสังวรในลักกปัญหสูตรตั้งที่ท้าวสักกะทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อ สำรวมในปาติโมกข์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เรากล่าวกายสมาจาร คือ ความประพฤติกายไว้ 2 อย่าง คือ กายสมาจารที่ควรเสพ และกายสมาจารที่ไม่ควรเสพ กล่าววจีสมาจาร คือ ความประพฤติกายวาจาไว้ 2 อย่างคือ วจีสมาจารที่ควรเสพ วจีสมาจารที่ไม่ควรเสพ และกล่าวปริเยสนา คือ การแสวงหาไว้ 2 อย่างคือ ปริเยสนาที่ควรเสพ ปริเยสนาที่ไม่ควรเสพ ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้ จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสำรวมในปาติโมกข์

3) อินทริยสังวรในลักกปัญหสูตรกล่าวคือ ท้าวสักกะทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อ สำรวมอินทริย พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เรากล่าวรูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทาง ใจไว้ 2 อย่างคือ ธรรมารมณ์ที่ควรเสพ ธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพเป็นต้นเพื่อปิดอินทริยทั้งหลาย ได้แก่ เพื่อ คัมภรอกทวารได้ คือ เพื่อความระแວดระวังทวารทั้ง 6 ไว้เพื่อไม่ให้ทำในสิ่งที่เป็นบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท โดยแบ่งออกเป็น

(1) หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวคือ

1) หลักโอวาทปาติโมกข์ในฐานะเป็นหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนากล่าวคือ เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้อย่างมั่นคงในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เหตุการณ์ที่มีความสำคัญมากจึงกำหนดถึงวันนี้เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า วันมาฆบูชา เป็นการประชุมพระสาวกของพระพุทธเจ้าครบองค์ทั้ง 4 ประการ คือ มีพระสาวกจำนวน 1,250 รูป แต่ละองค์ล้วนบวชกับ พระพุทธเจ้า มีพระอุปชฌาย์องค์เดียวกันล้วนเป็นพระอรหันต์ต่างมาประชุมโดยไม่ได้นัดหมาย และ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ มีทั้งหลักการ มีทั้งหลักคำสอน และหลักการปกครองคณะสงฆ์มี ทั้งหมด 13 ข้อเช่น การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตใจให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นต้น

2) สติการสอนของพระพุทธเจ้ากล่าวคือ ลักษณะวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้าได้แก่ พระพุทธองค์มีจุดมุ่งหมายในการสอน มีวิธีที่ทรงสอน มีอุปายประกอบการสอน มีรูปแบบการสอน มีแผนการสอน มีแนวคิดทางการสื่อสารการสอน มีการโน้มน้าวใจเพื่อการสื่อสารของมนุษย์ที่สร้างขึ้น มา เพื่อให้มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อถือ ค่านิยม มีการโน้มน้าวจิตใจ มีความตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ มีความคิดเห็น ทศนคติ และความเชื่อให้ถูกต้องตามความเป็นจริงทั้งด้านอารมณ์และ พฤติกรรมเป็นต้น

(2) พุทธกิจ 5 ประการของพระพุทธเจ้า กล่าว คือ

1) พุทธกิจข้อที่ 1 เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงตื่นพระบรรทมแต่เช้า เสด็จออกบิณฑบาตเสวยแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดประชาชนในที่นั้นๆ เช่น ทรงอนุเคราะห์รับอาหารของชาย

ยากจนที่บุรุษบัณฑิต ผู้จัดอาหารถวายภิกษุสงฆ์ชักชวนให้ถวายอาหารภิกษุรูปหนึ่งแล้วไม่ได้จัดภิกษุให้ด้วย เห็นว่าเป็นคนยากจน พระพุทธองค์ทรงอนุเคราะห์เสด็จไปปิ่นบาทรับอาหารของเขาถึงที่บ้าน และทรงรับร่ำข้าวชุปน้ำปิ้งจนสุกเพียงขึ้นเดียวของนางทาสีผู้ถวายเองก็เข้าใจดีว่า อาหารที่ตนถวายนั่นเป็นอาหารชั้นเลว นางคิดว่า เมื่อผ่านเลยนางไปแล้วพระพุทธองค์คงจะให้กาหรือสุนัขกินแล้วเสด็จไปรับอาหารดี ๆ ของพระราชามหาอำมาตย์ แต่พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งเสวยขนมร่ำข้าวปิ้งนั้นให้นางเห็นและก็เสวยขนมร่ำข้าวปิ้งนั้นเท่านั้นเสวยเสร็จแล้วทรงแสดงธรรมโปรดจนนางได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วเสด็จกลับวิหารเป็นต้น

2) พุทธกิจข้อที่ 2 เวลาเย็นทรงแสดงธรรม กล่าว คือ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุหลายรูป พระราหุล และคฤหัสถ์หลายท่านมีอนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในเวลาสายวัน สมัย คือ เวลาตั้งแต่หลังฉันอาหารไปจนถึงเวลาเย็น เพื่อเป็นเครื่องรองรับพุทธกิจข้อว่า สายณฺเห ธมฺมเทสนํ หมายถึง เวลาสายวันทรงแสดงธรรมที่น่าเสนอพอเป็นตัวอย่าง ยังมีพระธรรมเทศนาแบบพระสูตรชาดกและแบบอื่นนอกจากพระสูตรและชาดกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในเวลาสายวันอีกจำนวนมาก ซึ่งพระสังคีติกาจารย์มิได้แสดงกำหนดเวลาอีกนับร้อยนับพันสูตร

3) พุทธกิจข้อที่ 3 เวลาพลบค่ำประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายเช่น เวลาเย็นวันหนึ่งพระจุนทะน้องชายของพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ทรงแสดงหลักธรรมสำหรับขัดเกลากิเลสให้ฟัง พระธรรมเทศนานี้ชื่อว่าสัลเลขสูตร และเวลาเย็นวันหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปยังป่าโคสิณคสาวัน ได้ทรงทักทายสนทนาทรงรับฟังเรื่องการเป็นอยู่กันอย่างผาสุกที่พระเถระเหล่านั้นกราบทูลถวาย ทรงให้สาธุการแก่พระเถระเหล่านั้น

4) พุทธกิจข้อที่ 4 เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาเทวดาเช่น สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เทวดาตนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับกราบทูลถามว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจำนวนมาก ต่างมุ่งหวังความสุขดีพากันคิดเรื่องมงคลขอพระองค์โปรดตรัสบอกมงคลอันสูงสุด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาผู้ที่ควรบูชา 3 ประการนี้เป็นมงคลอันสูงสุดเป็นต้น

5) พุทธกิจข้อที่ 5 เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลกเช่น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นโจรองคฺคิมาลทรงทราบว่ เมื่อพระองค์เสด็จไปโปรดโจรองคฺคิมาลจะมีความสุขดี เขาได้ฟังธรรมแล้วจะขอบวช บวชปฏิบัติแล้วจะได้สำเร็จอภิญญา 6 ถ้าพระองค์ไม่เสด็จไปโปรด เขาจะทำความผิดในมารดาแล้วไม่มีใครสามารถช่วยเหลือเขาได้ พระองค์จึงเสด็จไปโปรดจนโจรองคฺคิมาลบวชในพระพุทธศาสนา ท่านหลักเร้นไปอยู่รูปเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายใจ ไม่นานนักก็ได้บรรลุอรหัตผล

(3) พุทธวิธีในการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า กล่าว คือ

1) **พุทธวิธีในการตอบปัญหาเทวดา**เช่น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาค จงมาปรากฏเข้าเฝ้าทูลขอให้แสดงธรรม พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหม และทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูแล้วได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายที่มีสติปัญญาในระดับความสามารถที่แตกต่างกันทั้งนี้อุปมาเหมือนดังในกออุบล กอปทุม หรือกอบอนทริก พระพุทธองค์ตรัสตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า เราเปิดประตูมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะพึงจงปล่อยศรัทธา มาเกิด พรหมเพราะเรามีความสำคัญในความลำบากจึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่วในหมู่มนุษย์ ครั้นท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้วจึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป

2) **รูปแบบการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า** เป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับผู้ที่มาเข้าเฝ้า เพื่อสอบถามข้อสงสัยของตนเอง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้ข้อมูลข่าวสารเป็นหลักในการตอบปัญหาแต่ละข้อ โดยพิจารณาถึงลักษณะของปัญหาและวิธีที่เหมาะสมกับการตอบปัญหานั้นๆ ได้แยกลักษณะของปัญหาไว้ 4 ประการได้แก่ 1) เอกังสพยากรณียปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ตอบแบบตรงไปตรงมา ไม่อ้อมค้อม ไม่มีเงื่อนไข 2) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ย้อนถามให้ชัดเจนก่อนแล้วจึงตอบปัญหานั้น 3) วิทชชพยากรณียปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็น 4) ฐปณียปัญหา หมายถึง ปัญหาที่ไม่ควรตอบ ถือว่าไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องไร้สาระทำให้เสียเวลา

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า ศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร กล่าวคือ

1) **การตอบปัญหาข้อที่ 1** ในสักกปัญหาสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า พวกเทพ มนุษย์ อสูรนาคนาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่น ๆ จำนวนมากต่างตั้งความปรารถนาว่า ขอพวกเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่ถูกลงโทษ ไม่มีศัตรู ไม่ถูกเบียดเบียน ไม่จองเวรกัน แต่เพราะอะไรเล่าผูกมัดไว้ พวกเขายังคง มีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียนและจองเวรกันอยู่ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เพราะมีอิสสา คือ ความริษยา และมัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ผูกมัดไว้

2) **การตอบปัญหาข้อที่ 2** ในสักกปัญหาสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า อิสสา และมัจฉริยะเกิดจากอะไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เกิดจากอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ถ้าไม่มีอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ก็ไม่มีอิสสาและมัจฉริยะ

3) **การตอบปัญหาข้อที่ 3** ในสักกปัญหาสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า อารมณ์เป็นที่รัก และอารมณ์ไม่เป็นที่รักเกิดจากอะไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เกิดจากฉันทะ (ความพอใจ) ถ้าไม่มีฉันทะ ก็ไม่มีอารมณ์เป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รัก

4) **การตอบปัญหาข้อที่ 4** ในสักกปัญหาสูตรกล่าวคือ ท้าวสักกะทูลถามว่า ฉันทะเกิดจากอะไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เกิดจากวิตัก (การตรึก การไตร่ตรอง) ถ้าไม่มีวิตัก ก็ไม่มีฉันทะ

5) การตอบปัญหาข้อที่ 5 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถาม วิตกเกิดจากอะไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เกิดจากแง่ต่างแห่งปัญจสัญญา (การคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่าง ๆ ด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทวิขุของตน ๆ จนเกิดแง่หรือมุมมองต่างกันไป) ถ้าไม่มีแง่ต่างแห่งปัญจสัญญา ก็ไม่มีวิตก

6) การตอบปัญหาข้อที่ 6 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควรและดำเนินไปสู่ความดับแห่งปัญจสัญญา พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า โสมนัส คือ ความดีใจ โทมนัส คือ ความเสียใจ และอุเบกขา คือ ความวางเฉย มีอย่างละ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ กล่าว คือ 1) ฝ่ายที่ควรเสพ อธิบายว่า ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป 2) ฝ่ายที่ไม่ควรเสพ มีนัยตรงกันข้าม อนึ่ง ในโสมนัส โทมนัส และอุเบกขาฝ่ายที่ควรเสพแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่มีวิตกและวิจารณ์ และฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่มีวิจารณ์ ทั้ง 2 ฝ่ายนี้ ฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่มีวิจารณ์ประณีตกว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควร และดำเนินไปสู่ความดับแห่งปัญจสัญญา

8) การตอบปัญหาข้อที่ 8 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสำรวมในปาติโมกข์ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า กายสมาจาร คือความประพฤติทางกาย วาจาสมาจารคือ ความประพฤติทางวาจา และปริยเสนา คือ การแสวงหา มีอย่างละ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ควรเสพ และฝ่ายที่ไม่ควรเสพกล่าวคือ 1) ฝ่ายที่ควรเสพ อธิบายว่า ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป 2) ฝ่ายที่ไม่ควรเสพ มีนัยตรงกันข้ามภิกษุปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อสำรวมในปาติโมกข์

8) การตอบปัญหาข้อที่ 8 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า อารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ควรเสพ ฝ่ายที่ไม่ควรเสพ

9) การตอบปัญหาข้อที่ 9 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดมี วาทะคือหลักการ ศีลคือข้อปฏิบัติ ฉันทะ คือ ลัทธิ และอัชโหมसानะคือจุดหมายอย่างเดียวกันใช่หรือไม่ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ไม่ใช่อย่างเดียวกัน

10) การตอบปัญหาข้อที่ 10 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า เพราะเหตุไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เพราะโลกมีธาตุคือ นิสสัยใจคือ ความนิยมหลากหลาย ในโลกที่มีธาตุหลากหลายนี้ เหล่าสัตว์ยึดมั่นธาตุใด ๆ อยู่ ก็ย่อมยึดมั่นธาตุนั้น ๆ ด้วยเรี่ยวแรง และความยึดมั่นว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง

11) การตอบปัญหาข้อที่ 11 ในสักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด มีความสำเร็จสูงสุดคือหมดกิเลส มีความเกษมจากโยคะสูงสุดคือบรรลุนิพพาน ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุดคือ บรรลุนิพพาน มีที่สุดอันสูงสุดคือถึงนิพพาน ใช่หรือไม่ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ไม่ใช่

12) การตอบปัญหาข้อที่ 12 ในลักกปัญหสูตร กล่าว คือ ท้าวสักกะทูลถามว่า เพราะเหตุไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นยังไม่สิ้นตัณหา ภิกษุทั้งหลายเท่านั้นเป็นผู้หลุดพ้น เพราะสิ้นตัณหาจึงมีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด และมีที่สุตอันสูงสุด

ผลของการตอบปัญหาท้าวสักกะของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น

1) ท้าวสักกะได้โสมนัส กล่าว คือ ท้าวสักกะกราบทูลพระผู้มีพระภาคถึงการได้โสมนัสของข้าพระองค์ เพราะได้ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคนั้นจึงไม่เป็นทางมาแห่งพันธนาการ ไม่เป็นทางมาแห่งศัสตราวุธ แต่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่ารู้ยิ่ง เพื่อดำริรู้ เพื่อนิพพาน ข้าพระองค์พิจารณาเห็นอำนาจประโยชน์ 6 ประการเช่น เมื่อข้าพระองค์เกิดเป็นเทพดำรงอยู่ในนี้ ข้าพระองค์กลับได้อายุเพิ่มขึ้นอีก จึงประกาศการได้โสมนัสเช่นนี้ เป็นต้น

2) ท้าวสักกะบรรลุพระโสดาบัน กล่าว คือ ในการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง ส่งผลให้เกิดการพัฒนาภาวะความเป็นอยู่ของเทวดาไปในทางที่ดีขึ้น กล่าว คือ เทวดาบางคนได้เป็นพระโสดาบันซึ่งเป็นการยกระดับภาวะของเทวดาให้สูงขึ้นเช่น ท้าวสักกะพร้อมเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้เข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตจึงทูลถามปัญหามีใจความสรุปได้เป็น 12 ข้อ ผลของการฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวาร 80,000 คน ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุเป็นพระโสดาบันละความเป็นท้าวสักกะแก่ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม ด้วยผลของการฟังธรรมดังกล่าวนี้

อภิปรายผลการวิจัย

1. คำตอบของพระพุทธเจ้าที่มีต่อท้าวสักกะ (พระอินทร์) ส่งผลให้พระอินทร์บรรลุโสดาปัตติผล เป็นเพราะพระอินทร์ได้ฟังธรรมอันเป็นไปโดยลำดับของพระพุทธเจ้า คือ ธรรมที่ดับปญจสัจจะ เป็นต้น ไปจนถึงธรรมที่ทำให้หลุดพ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์ ที่ว่า “พระอินทร์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์จึงมีบทบาทเป็นผู้สนใจในธรรม เป็นเทพเจ้าที่มีภูมิธรรมความรู้ในหลักคำสอน พร้อมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและ พระพุทธสาวกในด้านต่าง ๆ” (มนตรี สิริโรจนานันท์, 2561)

2. รูปแบบการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ามี 4 วิธี ได้แก่ 1) เอกังสพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ตอบแบบตรงไปตรงมา) 2) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ย้อนถามให้ชัดเจนก่อนแล้วจึงตอบปัญหานั้น) 3) วิวัชชพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็น) 4) ฐปณียปัญหา (ปัญหาที่ไม่ควรตอบ) ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าที่มาในพระสูตรต่าง ๆ มักจัดเข้าได้ในวิธีเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม (หรือหลายวิธีประกอบกัน) สอดคล้องกับ งานวิจัยของพระอธิการวิชาญ ปิยะมโณ ที่ว่า “วิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ามี 4 วิธี 1) การตอบปัญหาแบบเชิงเดียว 2) การตอบปัญหาแบบแยกแยะ 3) การตอบปัญหาแบบย้อนถาม 4) การตอบโดยอาการนี้” (พระอธิการวิชาญ ปิยะมโณ, 2564)

3. หลักธรรมสำคัญในสักกปัญหสูตรที่ทรงตรัสต่อเทวดา ได้แก่ เวทนากัมมัญฐานที่นำไปสู่ความดับแห่งปัญจสัญญา ปาติโมกขสังวรเพื่อสำรวมในปาติโมกข์ และอินทริยสังวรเพื่อความระวังในทวารทั้ง 6 ไม่ให้ทำบาปอกุศล ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพินลธรรมานุกูล (สันติชัย โชติโก) และ พันตรีสมคิด สวยล้ำ โดยสรุปคือ หลักธรรมที่ได้จากการตอบปัญหาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้าสามารถสรุปได้ว่ามี 4 จำพวกคือ 1) หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา 2) หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง 3) หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม และ 4) หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น (สันติชัย โชติโก, 2561, สมคิด สวยล้ำ, 2554) เพราะ ที่ว่าหลักธรรม 3 ประการ คือ เวทนากัมมัญฐาน ปาติโมกขสังวร และอินทริยสังวร เป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองไปสู่ความสงบสุขในสังคมและการหลุดพ้นเช่นกัน

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาพุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหสูตร ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ใหม่จากการตอบปัญหาของเทวดาดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 : พุทธวิธีการตอบปัญหาของเทวดา

1. ตั้งเจตนาให้ถูก หมายถึง ผู้ตอบปัญหาจะต้องทราบว่า ตนเองนั้นอยู่ในฐานะใดและจะสอนใครไปเพื่ออะไร การตั้งเจตนาเหมือนการตอบคำถามกับตัวเองว่า ทำไมฉันจะต้องตอบปัญหาเหล่านี้ การตั้งเจตนาที่ถูกต้องจะทำให้ได้ผลสัมฤทธิ์ที่ต้องการ เหมือนการตั้งวัตถุประสงค์แล้วได้ผลการวิจัยตามที่คาดหวังไว้

2. สำนวญภูมิธรรมของผู้ถาม หมายถึง ผู้ตอบคำถามย่อมต้องอาศัยความรู้เดิมของผู้ถามเพื่อเป็นข้อมูลในการตอบ เช่นว่า เด็กป.1 ถามคำถามก็ตอบให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาของเด็กป.1 มิใช่ตอบด้วยความ

เข้าใจของเด็กมหาวิทยาลัย การสำรวจภูมิปัญญาของผู้ถามเสมือนเป็นการสำรวจในเบื้องต้นว่า ผู้ตอบควรจะตอบอะไรและอย่างไรเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจและนำสิ่งนั้นไปปฏิบัติได้

3. ตอบไปตามลำดับ หมายถึง ผู้ถามมักจะเข้าใจในสิ่งที่ผู้ตอบตอบไปตามลำดับโดยไม่ข้ามขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตอบปัญหาในเชิงปฏิบัติกรณฐานที่ต้องอาศัยการอธิบายวิธีการเพื่อแก้ปัญหา เมื่อแก้ปัญหาได้แล้วก็อาศัยการต่อยอดการปฏิบัติเพื่อการบรรลุขั้นสูงต่อไป ดังนั้น ถ้าผู้ตอบอธิบายแบบข้ามขั้นจะทำให้ผู้ถามเกิดความสับสนและปฏิบัติได้ไม่ถูกต้อง การตอบคำถามในครั้งนี้นั้นก็ยากที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของทั้งสองฝ่าย

4. ใช้โวหารที่เหมาะสมกับจริต หมายถึง ถ้าผู้ถามเป็นเทวดาก็ใช้บรรยายโวหารและเทศนาโวหาร คือการอธิบายอย่างตรงไปตรงมาให้ผู้ถามได้รับความรู้ตามขั้นตอนเพื่อหวังให้ผู้ถามเกิดความเชื่อเพื่อจะนำไปเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสู่ความดีงามของชีวิต เพราะโดยทั่วไปแล้ว แสดงว่าเทวดามีจริตที่ชอบการอธิบายในโวหารลักษณะนี้ดังแสดงออกในสักกปัญสูตรและมงคลสูตร การประยุกต์ใช้จึงต้องสังเกตในข้อที่ 2. ก่อนแล้วผู้ตอบจึงเลือกโวหารให้เหมาะกับผู้ฟังเป็นกรณีเฉพาะ

สรุป

พุทธวิธีการตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญสูตรเป็นการศึกษาหลักการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าที่มีต่อท้าวสักกะ 12 ประการ เป็นการวิเคราะห์ลักษณะการตอบปัญหาและเจตนาของพระองค์ว่าต้องการให้เกิดผลลัพธ์เช่นใดและศึกษากลวิธีการสื่อสารให้ประสบความสำเร็จ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่จะต้องอนุเคราะห์แก่ชาวโลก การตอบปัญหาเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ผู้เผยแผ่จะต้องรู้กลวิธีและมีความรู้ในเรื่องที่ผู้ถามต้องการจะรู้ ทั้งนี้การสื่อสารโดยการตอบคำถามจะสำเร็จได้ก็ด้วยการตั้งเจตนาให้ถูก คือเป็นสัมมาทิฐิเพื่อหวังให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ถามโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน สำรวจเจตนาของผู้ถามในเบื้องต้นเพื่อจะได้รู้วิธีตอบให้เข้าใจ ใช้การตอบตามลำดับเพื่อไม่ให้ผู้ฟังสับสน และเลือกโวหารที่เหมาะสมแก่ผู้ถามเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในข้อปฏิบัติ เมื่อผู้ตอบปัญหาอาศัยการตอบปัญหาไปตามขั้นตอนดังนี้แล้วก็จะทำให้ผู้ถามเกิดความเข้าใจและได้บรรลุวัตถุประสงค์ของการถาม ในทางพุทธศาสนาคือการให้ความกระจ่างในข้อธรรมอันเป็นปัญหาของสรรพชีวิตที่มีสาเหตุจากกิเลส แต่ผู้ตอบก็จะให้วิธีการแก้ไขอันเป็นสัมมาปฏิบัติเพื่อแก้ข้อผิดพลาดเหล่านั้นด้วย พุทธวิธีการตอบปัญหาจึงประกอบด้วย การอธิบายสาเหตุแห่งทุกข์และข้อปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ตรงตามหลักการแก้ปัญหาแบบอริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ด้วยสิ่งที่ผู้วิจัยกล่าวมาทั้งหมดนี้จึงเป็นความรู้ที่ได้ว่า การตอบปัญหาแบบพุทธต้องอาศัยเจตนาที่บริสุทธิ์เพื่อสงเคราะห์กัน อาศัยความรู้ของผู้ตอบที่มีประสบการณ์ เลือกใช้วิธีที่เหมาะสมกับผู้ถาม และตอบอย่างมีขั้นตอนไปตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า ผลของการพึงพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวาร 80,000 คน ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบัน และละความเป็นท้าวสักกะแก่งถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม ดังนั้น การเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ผู้สอนธรรมควรมีความรู้ในหลักการทางพระพุทธศาสนา และเข้าใจความต้องการของผู้ถาม เมื่อผู้สอนสามารถตอบคำถามได้ตรงใจผู้ถามและตอบได้อย่างถูกต้องตามธรรมแล้ว ก็จะทำให้ผู้ถามเกิดความเลื่อมใสจนนำไปสู่การปฏิบัติตามธรรม ต่อมาเมื่อผู้ถามปฏิบัติได้จนเกิดปัญญาแล้วก็จะสามารถบรรลุผลตามที่ต้องการได้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับธรรมนิเทศจึงควรนำหลักการในสักกปัญหสูตรไปปรับใช้เพื่อประโยชน์ในทางเผยแผ่พระศาสนาต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิเคราะห์อภิสสาและมัจฉริยะในสักกปัญหสูตร เพราะเป็นองค์ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับความดี การศึกษาวิเคราะห์องค์ธรรมเหล่านี้จะทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจเรื่องอภิสสา (ความอิจฉา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) ที่เป็นสาเหตุให้การบรรลุธรรมล่าช้า เมื่อได้ศึกษาสาเหตุแห่งทุกข์แล้วก็จะได้วิธีดับทุกข์ต่อไป

2.2 ศึกษาวิเคราะห์ปาดิโมกขสังวรในสักกปัญหสูตร เพราะเป็นวิธีปฏิบัติที่นำไปสู่ความหลุดพ้นได้ เป็นการแก้ปัญหาเรื่องความขาดสติและความประมาทอันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม เมื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้ให้ชัดแล้วก็จะได้แนวทางที่ชัดเจนของความระมัดระวังในสิกขาบทอันมีวัตถุประสงค์เพื่อการบรรลุธรรมในขั้นสูงโดยลำดับ

2.3 ศึกษาวิเคราะห์อินทริยสังวรในสักกปัญหสูตร เหมือนกับข้อเสนอแนะที่ 2. ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติเพื่อป้องกันทวารทั้ง 6 มิให้หลงเสพอารมณ์อย่างประมาท การศึกษาประเด็นนี้จะได้ประโยชน์อันเป็นผลลัพธ์คือการปฏิบัติธรรมให้ถูกวิธีเช่นกัน

บรรณานุกรม

กิตติธัช ศรีฟ้า. (2561). พระอินทร์ในบริบทสังคมไทย. *วารสารศิลป์พีระศรี*. 6(1), 68-72.

บวรบรรณ อัญญะโพธิ์ และอนุกุล โรจนสุขสมบุรณ์. (2565). พระอินทร์ในนาฏกรรมไทย. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 14(1), 183-202.

พระครูพิมลธรรมมานุกูล (สันติชัย โชติโก). (2561). *การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหสูตร*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระอธิการวิชาญ ปิยะมโฆ (พันเกษราช). (2564). *การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในอภยราชกุมารสูตร*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนตรี สิริโรจนานันท์. (2561). พระอินทร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. 5(1), 44-56.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมคิด สวยล้ำ. (2554). *การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 28. กรุงเทพฯ: ผลิตัมม.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช. (2540). *เอกสารการสอนชุดวิชาภาคเพื่อการสื่อสาร (Language for Communication)*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: สุโขทัยธรรมมาธิราช.

การเปรียบเทียบหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท

กับหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก:

กรณีศึกษาเปรียบเทียบสองชุมชนในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

A Comparison of the Principles of Community Assistance in Theravada

Buddhism with the Principles of Community Pastoral Care in

the Roman Catholic Way of Life: A Comparative Case Study

of Two Communities in Prachuap Khiri Khan Province

¹พระอาทิตย์ อาทิจจวโส (กรุดทอง) และ ²คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์

¹Phra Athit Athichavamsa (Krudthong) and ²Khongsaris Pangthrap

^{1,2}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: artid7836@gmail.com

Received: May 28, 2024; **Revised:** August 25, 2024; **Accepted:** August 29, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก 3) เพื่อเปรียบเทียบหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย 1) ทาน ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชน 2) ปิยวาจา ให้คำปรึกษาและวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรม 3) อุตถจริยา ช่วยเป็นแหล่งจิตอาสา สามารถช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ ได้ตลอดเวลา 4) สมานัตตตา ปฏิบัติคล้อยตามกฎระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด 2. หลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ได้แก่ 1) หลักความรักความเมตตา การฟื้นฟูความเชื่อ 2) หลักเกื้อกูล พระสงฆ์อภิบาลชุมชนโดยเข้าเยี่ยมเยียนสัตบุรุษในชุมชน และ 3) การแบ่งปัน คือ ความรัก และการช่วยเหลือแบ่งปัน 3. เมื่อนำหลักการสงเคราะห์ชุมชนของทั้งสองศาสนามาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง พบว่า ความเหมือนของทั้ง 2 ศาสนานั้น จุดประสงค์หลัก คือ ดำเนินการเพื่อป้องกัน แก้ไขช่วยเหลือ และส่งเสริมให้ผู้ที่ประสบความเดือดร้อนต่าง ๆ ในชุมชนให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ความแตกต่าง คือหลักธรรมของแต่ละศาสนาที่นำมาปฏิบัติ ทำให้เกิดคุณูปการของการศึกษาเปรียบเทียบทั้ง 2 ศาสนานี้สามารถนำวิธีการสงเคราะห์ชุมชนในพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ได้

คำสำคัญ: ชุมชนวิถีพุทธ; ชุมชนวิถีคริสต์; การสงเคราะห์ชุมชน; การอภิบาลชุมชน

Abstract

This research article aims to 1) Principles of community assistance in Theravada Buddhism 2) Principles of community pastoral care in the Roman Catholic way and 3) compare the similarities and differences of the Theravada Buddhist community with the principles of community pastoral care of the Roman Catholic Christian community.

Research results found that: 1. The principles of community assistance in Theravada Buddhism include the 4 principles of Sangha Vatthu, consisting of 1) alms, providing assistance and support to the community, 2) piyavaja, giving advice and temples as a source of Dhamma learning, 3) Atthacariya, helping as a source of volunteerism. Able to help other communities at any time. 4) Samanatta. Strictly comply with the rules and regulations of the community. 2. Principles of love and kindness. Restoring faith 2) principles of support, monks caring for the community by visiting the faithful in the community, and 3) sharing, which is love and helping share. 3. When comparing the principles of community assistance of the two religions to compare the similarities and differences, it was found that the similarities of the two religions have the main purpose is to act to prevent Edit Help and encourage those who experience various difficulties in the community to be able to help themselves. The difference is the principles of each religion that are put into practice. This makes the contribution of a comparative study of these two religions able to connect the methods of community care in Buddhism with community care in Christianity.

Keywords: Buddhist Community; Christian Community; Community Assistance; Pastoral Care According.

บทนำ

ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมและเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในชีวิตมนุษย์ (อติตยา จารุจินดา, 2556) ศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชน ชุมชนได้รับอิทธิพลจากบทบาทผู้นำศาสนา ระบบความเชื่อถือจึงมีอิทธิพลมาก สถาบันศาสนามีหน้าที่สำคัญอยู่หลายประการ การเสริมบทบาทและความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชนถือเป็นค่านิยมพื้นฐานของสังคม เพราะศาสนาก่อให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคม การศึกษาหลักคำสอนของศาสนาทำให้เข้าใจในสังคมหนึ่ง ๆ ได้และจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกับวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ในความหมายที่แฝงอยู่ในรูปแบบของ “สัญลักษณ์” (ประเวศ วะสี, 2542) ซึ่งคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ได้เสนอว่าวัฒนธรรม, บ่งชี้ถึงรูปแบบของความหมาย (Pattern of meanings) ที่ได้รับสืบทอดกันมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ เป็นระบบของแนวคิดที่ได้รับสืบทอดกันมา (Inherited conceptions) และแสดงออกในรูปแบบของสัญลักษณ์ (อคิน รพีพัฒน์, 2551)

วัดและพระสงฆ์คือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญหน้าที่หลักของพระสงฆ์คือการศึกษปฏิบัติธรรมและการสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาให้แพร่หลายและสืบทอดคำสอนของศาสนาให้คงอยู่ในสังคมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา วัดในฐานะองค์กรที่สำคัญองค์กรหนึ่งในสังคมไทย และเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในอดีตวัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพนับถือและเป็น

ศูนย์รวมในด้านจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยนัยนี้วัดและพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักที่สำคัญของประเทศชาติ (พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), 2552)

คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก มีธรรมเนียมในการยกย่องคริสตชนที่ปฏิบัติตนด้วยความรักและความมั่นคงในองค์พระผู้เป็นเจ้า ยอมสละชีพเพื่อความศรัทธา ยอมรับความยากจนถือความบริสุทธิ์มีความ นอบ และถึงพร้อมด้วยคุณธรรมและความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน ให้เป็นศาสนบุคคลผู้ศักดิ์สิทธิ์หรือเรียกว่า“นักบุญ”เป็นผู้สืบทอดศาสนา โดยยึดมั่นในหลักคำสอนของพระเยซูคริสต์ ให้ความช่วยเหลือและดูแลคนอื่น ๆ ในคริสตจักร หรือชุมชนของพวกเขาอภิบาลในความรู้สึกลึกซึ้งนี้สามารถนำไปใช้กับการฟัง การสนับสนุน ส่งเสริม และตีสอน ชุมชนแห่งความเชื่อ หมายถึง สมาชิกในชุมชนนั้น ๆ มีความคิดความเข้าใจและการยอมรับ นับถือ เชื่อมมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลใดมาสนับสนุนหรือพิสูจน์ (บาทหลวงสมชัย พิทยาพงศ์พร, 2566)

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่หลักคือการศึกษาตามหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา เนื่องจากพระสงฆ์คือสาวกของพระพุทธเจ้า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน พุทธทาสภิกขุกล่าวถึง บทบาทที่พระสงฆ์ทำได้สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ(เบญจา มังคละพลฤกษ์, 2552) คือ พัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ให้แก่ประชาชน ด้วยการแนะนำให้ประพฤติตามหลักพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่โอกาส 2) ทำหน้าที่เป็นผู้ให้การศึกษาแก่ประชาชนในท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมให้มีการเรียนและสอบธรรมศึกษาแก่เยาวชน และ 3) เป็นผู้นำการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ อาทิ การเป็นผู้นำในการทำงาน การเป็นผู้ประสานเพื่อให้เกิดการร่วมมือจากทุกฝ่าย เป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและการพัฒนา นอกจากนั้นท่านยังเป็นวิทยากรให้ความรู้และกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทนั้นจะเกิดขึ้นและประสบความสำเร็จได้ ต้องได้รับการเรียกร้องหรือตอบรับหรือตอบสนองจากสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกับวัด ที่ยังมีวัฒนธรรม ประเพณีค่านิยม และความเชื่ออื่น ๆ ที่มีอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา

คริสต์ศาสนาเน้นหลักคำสอนที่ช่วยให้ผู้ศรัทธาถือปฏิบัติตนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านจิตวิญญาณ กิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิต และการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมมีความเชื่อในคำสอนและการเลียนแบบการดำเนินชีวิตอย่างพระเยซูคริสต์เป็นสิ่งสำคัญซึ่งทรงสอนให้คริสเตียนสำแดงความรักที่มีต่อพระเจ้าที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ (ยูทเธอร์แลนด์ พินิจและคณะ, 2566) “ความรัก” ถือเป็นหัวใจสำคัญและพื้นฐานคำสอนของศาสนาคริสต์ซึ่งความรักขององค์พระผู้เป็นเจ้า เป็นความรักที่มีต่อมนุษย์โดยปราศจากเงื่อนไข (อภิชาติ นามวงศ์, 2549) พันธกิจเพื่อสังคม เป็นการกระทำตามพระมหาบัญญัติข้อที่สองขององค์พระเยซูคริสต์ มีใจความว่า “จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง” (มธ. 22:39) คำว่า “เพื่อนบ้าน” ในที่นี้หมายถึงเพื่อนมนุษย์ ซึ่งรวมถึงเพื่อนต่างศาสนาและผู้คนในสังคม ด้วยเหตุนี้องค์กรคริสต์ทั่วโลกจึงมักกำหนดให้พันธกิจเพื่อสังคมเป็นนโยบายหนึ่งขององค์กร และจัดกิจกรรมเพื่อสังคมในลักษณะต่าง ๆ ตลอดจนส่งเสริมให้สมาชิกในองค์กรมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสังคม โดยเฉพาะการทำดีต่อผู้ที่ขัดสน ผู้ด้อยโอกาส ถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกกดขี่ข่มเหง ทั้งนี้การทำดีจะต้องมีพื้นฐานมาจากความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์แสดงออกเป็นการกระทำ

อย่างชัดเจน ซึ่งสิ่งพิเศษคือความการุณย์คือการมีความเข้าอกเข้าใจความเดือดร้อนของผู้อื่น ควบคู่กับความปรารถนาจะแบ่งเบาหรือบรรเทาความเดือดร้อนนั้น พันธสัญญาจะติดตามพระผู้ช่วยให้รอดเป็นพันธสัญญาของความการุณย์ยาก “แบกภาระของกันและกัน” (โมไซยาห์ 18: 8) งานมอบหมายให้ดูแลผู้อื่นเป็นโอกาสให้ปฏิบัติศาสนกิจเฉกเช่นพระเจ้าจะทรงทำด้วย “เมตตาคนที่ยังสงสัยอยู่” (ดา 1: 22) พระเจ้าทรงบัญชาให้ “แสดงความกรุณาและความปรานีต่อพี่น้องของตน” (ศคย. 7: 9)

ชุมชนคริสตชนที่สมาชิกทุกคนในชุมชน ทั้งบาทหลวง นักบวช และฆราวาส ร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมีประสบการณ์การประทับอยู่ของพระเยซูเจ้าผู้ทรงกลับคืนพระชนมชีพใน “พระวาจา” ที่พวกเขาแบ่งปันและใน “ศีลมหาสนิท” ที่พวกเขาเข้าไปรับในพิธีบูชาขอบพระคุณ การมีประสบการณ์ชีวิตกับพระเยซูคริสต์เจ้าผู้ทรงกลับคืนพระชนมชีพดังกล่าว จะขับเคลื่อนสมาชิกแต่ละคนให้ออกไปประกาศข่าวดี และแบ่งปันประสบการณ์ความเชื่อในชีวิตของตนให้แก่บุคคลที่อยู่รอบข้างในทุกซอกทุกมุมของชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ทั้งกับผู้ที่เป็นคริสตชนและกับผู้นับถือศาสนาอื่น เพื่อให้ความมุ่งหวังนี้ประสบความสำเร็จ พระศาสนจักรแนะนำให้ฟื้นฟูกลุ่มชุมชน (บาทหลวงอภิสทิธิ์ กฤษเจริญ และคณะ, 2554) องค์คริสตมีความโดดเด่นด้านงานพันธกิจเพื่อสังคม เป็นองค์กรร่วมพันธกิจมีเจตจำนงที่จะดำเนินตามแบบอย่างขององค์พระเยซูคริสต์พระผู้ช่วยให้รอดในการทำงานร่วมกับคนยากไร้ และด้อยโอกาส ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงชีวิตที่ดีขึ้น แสวงหาความยุติธรรมและเป็นพยานถึงข่าวประเสริฐแห่งแผ่นดินของพระเจ้า โดยมุ่งมั่นดำเนินพันธกิจด้วยแนวทางที่ผสมผสานและครบบริบูรณ์ ได้แก่ การพัฒนาชุมชนสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิต มีฐานที่ชุมชนอย่างยั่งยืน และเน้นความต้องการที่จำเป็น การบรรเทาทุกข์ฉุกเฉินในการช่วยคนผู้ประสบทุกข์ภัยจากความขัดแย้ง หรือวินาศภัย การส่งเสริมความยุติธรรมในสังคมในการแสวงหาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งมีผลกระทบต่อผู้ยากไร้ การร่วมพันธกิจกับคริสตจักรเพื่อช่วยเหลือคริสตจักรทำพันธกิจของตนเองให้สมบูรณ์

บทบาทของพระสงฆ์และบาทหลวง จะเห็นได้ว่าสังคมปัจจุบันมีบทบาทอย่างมากในแง่ของความสุข เวลา การปฏิสัมพันธ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงน้อย ผู้คนมีความเครียดอย่างแรงซึ่ง กันและกัน คนในชุมชนสังคมต่างคนต่างรู้หน้าที่ของตน หน้าที่ของกันและกันว่าควร หรือต้องทำอะไรจึงจะทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นต่อไป ดังนั้นการพัฒนาจึงต้องมีการวางแผนเป้าหมาย ในการพัฒนา และสิ่งที่ควรพัฒนาเป็นประการแรก คือ การพัฒนาคน เพื่อนำศักยภาพของคนมาใช้ใน การบริหารงาน การมีเศรษฐกิจเจริญได้ก็ต้องเริ่มมาจากการพัฒนาคน และต้องพัฒนา แบบองค์รวม ซึ่งเป็นการพัฒนาทางพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ประสานเกื้อหนุนสอดคล้องกัน จึง เป็นหนทางที่ทำให้การพัฒนาถูกต้องและยั่งยืนนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน ถ้าจะแก้ปัญหของโลกให้ สำเร็จนำมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดีงามมีความสุขอย่างอารยชนผู้มีอารยธรรมที่แท้จริงได้ มนุษย์ต้องดำเนินชีวิตเป็นระบบ และต้องพัฒนาให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลโยงประสานกันครบทั้งสามด้าน คือ ตัวมนุษย์เอง สังคม สิ่งแวดล้อม และการพิจารณาให้ตลอดรวม เรียกว่า ระบบองค์รวมสมบูรณ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในด้านความเหมือนกันและความแตกต่างกันในประเด็นหลัก คือ แนวคิดทฤษฎี หลักการ การประยุกต์ใช้ การสังเคราะห์ชุมชนวิधिพุทธศาสนาเถรวาทและ

หลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก และความร่วมมือกันระหว่างศาสนาในชุมชนเพื่อให้เกิดกระบวนการสร้างการสงเคราะห์ชุมชนวิถีศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและการอภิบาลชุมชนวิถีศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก
3. เพื่อเปรียบเทียบหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ขั้นตอนดังนี้

1. ปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ คัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎก และคัมภีร์สำคัญของศาสนาคริสต์ คือ ไบเบิล

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) จากประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ชุมชนวัดแสงอรุณ ตำบลวัดแสงอรุณ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และชุมชนวัดวังยาว ตำบล กุยบุรี อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การวิจัยในครั้งนี้ใช้เครื่องมือแบบสอบถามแบบสอบถามแบบปลายปิดและปลายเปิด

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information)

1. พระสงฆ์และบาทหลวงที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ จำนวน 2 รูป
2. ผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ในพื้นที่ จำนวน 2 คน
3. ประชากรในชุมชนวัดพุทธและคริสต์ในพื้นที่ จำนวน 6 คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

1. การสำรวจ โดยการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเบื้องต้นที่จำเป็นที่จะต้องประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการสำรวจนี้ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ประกอบการสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ขั้นตอน คือ 1) สำรวจทางโทรศัพท์ 2) ลงพื้นที่สำรวจรายบุคคล 3) สัมภาษณ์ผู้ตอบรับ 4) บอกรายละเอียดของการสำรวจ ผลจากการสำรวจได้รับความร่วมมือจากผู้ตอบรับการสำรวจเป็นอย่างดี

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth interview) ในทุกประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อตอบคำถามการวิจัย โดยเลือกสัมภาษณ์จากพระสงฆ์ บาทหลวง ผู้นำชุมชน และประชาชน โดยจะใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบ

มีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลหลักการสงเคราะห์ชุมชนในพระพุทธานิเทศนิกายเถรวาทและการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกถูกต้อง และครอบคลุมประเด็นที่ศึกษามากที่สุด

3. การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษารวมทั้งการเข้าไปร่วมกิจกรรมและเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น โดยมีการสังเกตดังนี้

3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมเรียนรู้การสงเคราะห์ชุมชนของวัดในปี 2565 ให้มีความสอดคล้องกับชุมชนในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การเข้าร่วมประชุม การตั้งประเด็น การเก็บรวบรวมข้อมูลและพฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมทำกิจกรรม รวมถึงความก้าวหน้าในการสงเคราะห์ชุมชนวัด

3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เนื่องจากผู้วิจัยอาศัยประสบการณ์จากการเป็นพระสงฆ์ในชุมชนกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในชุมชน เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ การรับบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางของความช่วยเหลือโดยเจ้าอาวาสมอบหมายให้เป็นผู้อำนวยความสะดวกในกิจกรรมเหล่านั้น

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการ วิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสาร ที่แสดงความสัมพันธ์ของแนวคิด หลักการ วิถีชุมชน ความสัมพันธ์พื้นฐานทางศาสนา และการประยุกต์หลักธรรมคำสอน ดังนี้

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์พระคริสต์ธรรม ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ พ.ศ. 2531 และหลักคำสอนและพันธสัญญา

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ การสัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการสงเคราะห์ชุมชนของศาสนาพุทธและการอภิบาลชุมชนของศาสนาคริสต์ โดยเป็นการศึกษาเฉพาะพุทธานิเทศนิกายเถรวาทและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ประกอบด้วย 1) หนังสือและตำรา 2) งานวิจัย 3) วิทยานิพนธ์ 4) บทความวิชาการ 5) บทความวิจัย 6) วารสาร 7) ออนไลน์

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นตามแต่ละประเด็น
2. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน ก่อนจะนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์
3. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูลก่อนจะนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์
4. นำข้อมูลที่ได้จากการเปรียบเทียบมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อสรุปผลการวิจัย โดยใช้นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 หลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท พบว่า พระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นนักพัฒนาการสาธารณสงเคราะห์ นอกจากมีบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการเทศน์ปาฐกถาธรรม สันทนาธรรม หรือบรรยายธรรมตามวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ พระสงฆ์ยังมีบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นบทบาทในพันธกิจตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2560-2564

(1) หลักการสำคัญของงานสงเคราะห์ชุมชนในศาสนาพุทธทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร 2 ประการ คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกหมุ่นในความสุขาทางกาม กับอัตตคิลมถานุโยค คือการทรมานตนให้ลำบาก มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง (มรรคมีองค์ 8) หลัก 4 ส. สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และอริยสัจ 4 แล้วนักชุมชนสงเคราะห์ยังได้ยึดถือหลักการทางวิชาชีพอื่น ๆ อีก 7 ประการ คือ 1) หลักปัจเจกภาพของบุคคล 2) หลักการยอมรับในศักดิ์ศรีของมนุษย์ 3) หลักการไม่ตำหนิ ติเตียน 4) หลักการให้บุคคลตัดสินใจด้วยตนเอง 5) หลักในการรักษาความลับ 6) หลักการมีส่วนร่วม 7) หลักการรู้จักสังวรให้ตนเอง

(2) ลักษณะชุมชนวิถีพุทธ ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวพุทธที่ครอบคลุมทั้งระดับพฤติกรรม จิต และปัญญา ลักษณะของความเป็นชุมชนผู้นับถือศาสนาพุทธหลักๆ ดังต่อไปนี้คือ 1) ศาสนาพุทธคือศาสนาหลักของชุมชน 2) วัดคือศูนย์กลางของชุมชน 3) พระพุทธรูปและสัญลักษณ์ทางพุทธประจำบ้าน 4) งานประเพณีไม่ทิ้งลักษณะทางพุทธ 5) การตรวจสอบพฤติกรรมมักอ้างอิงพุทธศาสนา 6) การสงเคราะห์ศาสนสถาน เชิงสร้างสรรค์ และ 7) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน ศीलสำหรับผู้ประพฤติดี คือ สัปปริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 ศีลการเป็นสมาชิกชุมชน คือ สีสัมมัญญตา ทิฏฐีสัมมัญญตา ศีลของผู้นำชุมชน คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภอยาคติ

(3) บทบาทของพระสงฆ์ในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทกับการสงเคราะห์ชุมชน ประกอบด้วย 3 หลักใหญ่ คือ 1. สงเคราะห์ช่วยเหลือ เป็นกิจกรรมที่พระสงฆ์ให้ความช่วยเหลือทางตรงในแบบให้เปล่า ซึ่งการให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์แก่ประชาชนทั้งในยามปกติที่เป็นการช่วยเหลือแก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต 2. สนับสนุนเกื้อกูล หมายถึง การที่พระสงฆ์ให้การสนับสนุนชุมชนหรือหน่วยงาน/องค์กรสาธารณะที่ต้องการความช่วยเหลือ และ 3) สนับสนุนโครงการหรือกิจกรรมเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมด้านอาชีพและเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่ายให้แก่ประชาชน

(4) หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการชุมชนสงเคราะห์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้การช่วยเหลือเกื้อกูลแก่มหาชนทั้งในด้านจิตใจและวัตถุ การนำเอาหลักพุทธธรรมมาใช้ให้เหมาะสมกับงานสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 เพื่อ การยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนไว้ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการให้ชุมชนเกาะกุมค้ำกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สารานียธรรม 6 เป็นหลักธรรมการเสริมสร้างความปรองดองของการอยู่ร่วมกันในชุมชน พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมพื้นฐานของงานชุมชน

สงเคราะห์ ซึ่งเน้นที่การช่วยเหลือบุคคลให้สงเคราะห์จนกระทั่งสามารถช่วยตนเองได้นั้นก็สอดคล้องกับคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ให้บุคคลฝึกตนเพื่อให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ และทศพิธราชธรรม หลักการสำคัญในการกล่อมเกลารามณ์ หรือเป็นธรรมที่หล่อเลี้ยงอารมณของคนที่เป็ผู้นำเพื่อให้ผู้นำสามารถกำกับ และควบคุมอารมณของผู้นำให้สามารถบริหารจัดการอารมณ และความรู้สึกของตัวเองให้มีสุขภาพจิตดี คุณภาพจิตดี และสมรรถภาพจิตดี เป็นหลักปฏิบัติสำหรับกล่อมเกลารามณ์เพื่อให้สามารถปรับใจให้สอดคล้องกับวิกฤติการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ และทดสอบจิตใจ และสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนเป็นสำคัญ

(5) การประยุกต์ใช้หลักธรรมกับชุมชนวิถีพุทธปัจจุบันนี้ทางพระพุทธศาสนาก็มีกลยุทธ์ในการสร้างคนให้เป็นคนปกติคือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คือ มีศีล มีสมาธิ มีปัญญาเข้าใจลักษณะการดำเนินชีวิตที่ดีงามประกอบด้วยหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต คือ หลักสัปปุริสธรรม 7 อันเป็นธรรมะของคนดีหรือคนที่แท้เป็นคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์เนื่องจากธรรมะนี้ จะทำให้บุคคลรู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเองและช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุข หลักอริยสัจ 4 เป็นเรื่องของเหตุและผล หลักโยนิโสมนสิการ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นและหาแนวทางที่จะช่วยกำจัดปัญหา และหลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบรรลุเป้าหมายของความสำเร็จ

วัตถุประสงค์ที่ 2 หลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า คริสตจักรเป็นแหล่งแห่งความหวังที่พระเยซูคริสต์ทรงสถาปนาขึ้น เพื่อจะสำแดงให้คนใน ชุมชนได้เห็นและรับความรักของพระเจ้า อีกทั้งเชิญชวนผู้คนได้เข้ามาสู่ความสัมพันธ์ที่ดีต่อพระองค์ คริสตจักรเป็นพระกายของพระเยซูคริสต์บนโลกนี้ที่มีบทบาทสำแดงอาณาจักรของพระเจ้าและกระทำพันธกิจตามที่พระเยซูคริสต์มอบหมายคือการสำแดงความรักและมอบสัมพันธภาพที่ดีเยี่ยมแก่ผู้คนเปลี่ยนแปลงชีวิตผู้คนในชุมชนกับชุมชนเพื่อชุมชน อันเป็นพันธกิจที่สำคัญของคริสตจักรคือการดูแลหรืออภิบาลชีวิตของผู้คนในชุมชน

(1) หลักการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ คือการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนคริสต์ บนพื้นฐานของความรักเมตตา ความเสียสละ ด้วยความสุภาพอ่อนตน และความยากจนโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน

(2) ชุมชนคริสต์มีลักษณะทั้งแบบที่เป็นกลุ่มคนที่มีเอกลักษณ์ร่วมกันด้านวัฒนธรรมศาสนา และมีแนวปฏิบัติหรือแบบแผนพฤติกรรมบนพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาของตนเอง

(3) บทบาทของบาทหลวงในการอภิบาลชุมชน ได้แก่ 1) บทบาทบาทหลวงผู้สืบทอดงาน พระคริสตเจ้า 2) บทบาทหน้าที่ประกาศก ผู้ประกาศข่าวดีแห่งอาณาจักรของพระเจ้า ซึ่งมีหน้าที่ผู้บันดาลความศักดิ์สิทธิ์โดยอาศัยบุญบาปมิสซาคศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ 3) บทบาทผู้มีหน้าที่นำประชากรของพระเจ้า คือ การปกครองเอาใจใส่สัตบุรุษเยี่ยงนายชุมพาบาลที่ดี

(4) หลักคำสอนสำคัญในศาสนาคริสต์ที่เกี่ยวข้องกับการอภิบาลชุมชน จากพระคัมภีร์ภาคพันธมิตรสัญญาเดิมเป็นเรื่องการดูแลเลี้ยงดูชุมชนให้มีความสัมพันธ์บนพื้นฐานคุณค่าของพระเจ้า ความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ ต้องมีคุณค่าแห่งพระบัญญัติ 10 ประการ วิธีอภิบาลชุมชนจากพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ คือ ต้อง

ประกอบด้วย ความรักความเมตตา เคารพซึ่งกันและกัน เกื้อกูลและแบ่งปัน และมีความเป็นพี่น้องกัน และหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้วิถีศาสนาคริสต์ ได้แก่ ความรัก ความเมตตา ความอดทนอดกลั้น การให้อภัย และบัญญัติ 10 ประการ ได้แก่ ไม่กราบไหว้รูปเคารพ ศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียว ไม่ฆ่าคน นับถือบิดามารดา ไม่ลักทรัพย์ ไม่คิดมิชอบ ไม่โลภของคนอื่น ไม่ผิดประเวณี วันอาทิตย์เป็นวันของพระเจ้า และไม่กินเนื้อสัตว์

(5) หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้วิถีศาสนาคริสต์ ได้แก่ ความรัก ความเมตตา ความอดทนอดกลั้น การให้อภัย และบัญญัติ 10 ประการ ได้แก่ ไม่กราบไหว้รูปเคารพ ศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียว ไม่ฆ่าคน นับถือบิดามารดา ไม่ลักทรัพย์ ไม่คิดมิชอบ ไม่โลภของคนอื่น ไม่ผิดประเวณี วันอาทิตย์เป็นวันของพระเจ้า และไม่กินเนื้อสัตว์

วัตถุประสงค์ที่ 3 เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก พบว่า

(1) เปรียบเทียบหลักการสงเคราะห์ชุมชนในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทกับการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า หลักการสงเคราะห์ชุมชนในศาสนาพุทธ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งสองด้าน คือด้านจิตใจ และด้านวัตถุ ด้านหลักการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ลักษณะคล้ายคลึงกับศาสนาพุทธทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ กล่าวคือ ด้านจิตใจ เป็นการสอนและพัฒนาให้คริสต์ศาสนิกชนเข้าใจถึงแก่นแท้ของพระวรสารในพระคัมภีร์เมื่อเข้าใจถึงหลักคำสอนแล้วคริสต์ศาสนิกชนก็จะรับรู้ถึงสิ่งที่พระเยซูเจ้านั้นถ่ายทอดให้คริสต์ศาสนิกชนนั้นได้ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง ด้านวัตถุ มุ่งการเสริมสร้างและพัฒนาชุมชนวัดให้เป็นชุมชนแห่งความเชื่อที่มีชีวิตชีวา

(2) เปรียบเทียบลักษณะชุมชนวัดตามวิถีพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับชุมชนวัดตามวิถีคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า ลักษณะชุมชนวิถีพุทธได้รับการหล่อหลอมด้วยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนา มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีประเพณีและการมีส่วนร่วมทางศาสนาที่เหมือนกันของชุมชน ส่วนลักษณะชุมชนวิถีคริสต์ มีลักษณะชุมชนคล้ายกับชุมชนศาสนาพุทธ ชุมชนหมู่คณะคริสต์ชน มีแก่นกลางของชีวิตหมู่คณะอยู่ที่องค์พระเยซูคริสต์เจ้า มีการอ่านพระวาจาไตร่ตรองแบ่งปันประสบการณ์ ภาวนาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพบปะและหล่อเลี้ยงชีวิตของสมาชิก

(3) เปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทกับการสงเคราะห์ชุมชนกับบทบาทพระสงฆ์ในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกกับการอภิบาลชุมชน พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทกับการสงเคราะห์ชุมชน 2 ด้าน ได้แก่ 3.1 พัฒนาด้านจิตใจของคนในชุมชน 3.2 การพัฒนาด้านวัตถุ เน้นสงเคราะห์ด้านการสาธารณสุข ในด้านต่าง ๆ ส่วนบทบาทการอภิบาลชุมชนของคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกนั้น ลักษณะคล้ายศาสนาพุทธนิกายเถรวาท แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ด้านจิตใจ คือการเผยแผ่ศาสนาและการสงเคราะห์ด้านการศึกษา สร้าง ความเชื่อ การดำเนินชีวิต และประเพณีวัฒนธรรม

ของชุมชนคาทอลิก 2) การพัฒนาด้านวัตถุคือการอภิบาลด้านการช่วยเหลือผู้ยากไร้และการส่งเสริมอาชีพและการปรับปรุงชุมชนในด้านต่าง ๆ

(4) เปรียบเทียบหลักคำสอนสำคัญในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทที่เกี่ยวกับการสังคัมสงเคราะห์ชุมชนกับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่เกี่ยวกับการอภิบาลชุมชน พบว่า หลักคำสอนสำคัญในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทที่เกี่ยวกับการสังคัมสงเคราะห์ชุมชน ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 และหลักสาราณียธรรม ส่วนหลักคำสอนสำคัญในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่เกี่ยวกับการอภิบาลชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกับศาสนาพุทธ ได้แก่ 1) หลักความรัก (ความรักและความเมตตาในเพื่อนมนุษย์) 2) หลักคำสอนเรื่องการแบ่งปันและการให้ทาน (การเสียสละหรือการสงเคราะห์) 3) จิตอาสา (เป็นผู้ที่เสียสละเวลา แรงกาย แรงใจ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น)

(5) เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทกับการสงเคราะห์ชุมชนกับหลักธรรมในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกกับการอภิบาลชุมชน พบว่า พบว่า หลักคำสอนสำคัญ 2 ศาสนา ได้แก่ พระพุทธศาสนา และศาสนาคริสต์ พบว่า ศาสนาพุทธประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 กับการสงเคราะห์ชุมชน แบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ 1. หลักธรรมด้านจิตวิญญาณ ได้แก่ 1) ทาน 2) ปิยวาจา 2. หลักธรรมด้านวัตถุ ได้แก่ 1) อุตถจริยา 2) สมานัตตตา ซึ่งสอดคล้องกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในศาสนาคริสต์ แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1. หลักธรรมฝ่ายจิต ได้แก่ หลักความรักความเมตตาธรรม 2. หลักธรรมฝ่ายกาย ได้แก่ หลักการช่วยเหลือเกื้อกูล และหลักความเสมอภาค

(6) เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธชุมชนวัดวังยาว ตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กับหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์ของชุมชน วัดแสงอรุณ ตำบลวัดแสงอรุณ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า ของหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธชุมชนวัดวังยาว ตำบลกุยบุรี อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดังนี้ 1) หลักการ ใช้หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 2) ทาน วิธีการ ช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชน ปิยวาจา วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรม อุตถจริยา เป็นจิตอาสา สามารถช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ ได้ตลอดเวลา สมานัตตตา ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด 3) ผลสัมฤทธิ์ ประชากรในชุมชนมีความรัก ความสามัคคีปรองดองกันจึงทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสงบสุข ส่วนหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์ของชุมชน วัดแสงอรุณ ตำบลวัดแสงอรุณ อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ได้แก่ 1) หลักการ หลักความรักความเมตตา หลักเกื้อกูล การแบ่งปัน, 2) วิธีการ หลักความรักความเมตตา หลักเกื้อกูล การแบ่งปัน 3) อุดมการณ์ เชื่อศรัทธาและไว้วางใจในพระเจ้า ชุมชนชีวิตที่มีความรักมั่นคงในความรักพระเจ้าและรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง มีความความเสียสละและการแบ่งปัน และความเห็นใจกัน

อภิปรายผลการวิจัย

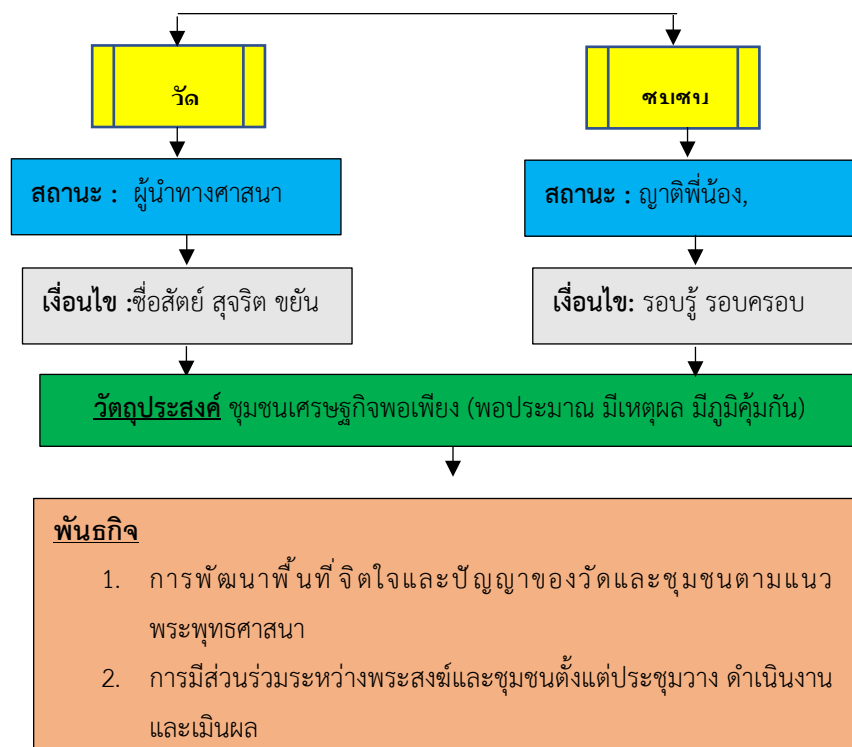
วัตถุประสงค์ที่ 1 หลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท พบว่า ชุมชนเป็นฐานในการทำงาน บ้านกับวัดต้องผนึกกันให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้น ร่วมคิด ร่วมทำกับชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นแกนกลางของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการขับเคลื่อนในด้านการสงเคราะห์ พระสงฆ์ทำงานเป็นผู้ประสาน กระตุ้นส่งเสริม เพื่อให้เกิดการพัฒนา โดยใช้หลักสังคหวัตถุในการสงเคราะห์ทั้งสองด้าน คือ ด้านจิตใจ และด้านวัตถุ ให้มีการพัฒนาควบคู่กันไป ให้ในการพึ่งพาอาศัยกันสอดคล้องกับแนวคิดของ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ป.อ. ปยุตโต), 2543) ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า “การที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรว่านั้น คงอยู่ที่หลักการ อันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเองก็มีหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้อง และพร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นได้ด้วย ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมทุกหมู่เหล่า ก็มีหน้าที่ให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติ และความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย และสอดคล้องกับ พระเด่นชัย ยโสธโร (สุขพิพัฒน์) และคณะ (2565) ได้กล่าวว่า บทบาทของพระสงฆ์ด้านการพัฒนาและชุมชนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม พร้อมกับการพัฒนาความสัมพันธ์กับสังคมด้วยการพัฒนาการส่งเสริมกิจกรรมที่ดีมีคุณค่าให้ต่อเนื่องและต้องยึดหลักการในการพัฒนาคือความเป็นกลางทางการเมือง เป็นผู้ให้สติและปัญญาแก่สังคม และต้องอยู่เหนือความขัดแย้งพร้อมกับการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมด้วยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นใหม่ในอนาคต ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นผลสำเร็จของการพัฒนาชุมชน จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำแตกต่างในเรื่องชนชั้นในสังคมให้น้อยลงมีความเสมอภาคเป็นธรรมแก่สังคม

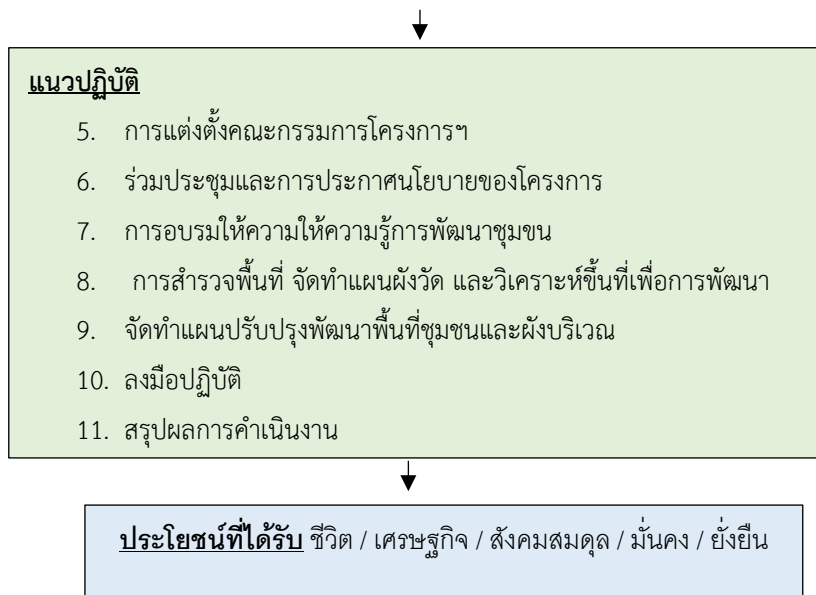
วัตถุประสงค์ที่ 2 หลักการอภีบาลชุมชนวิถีคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า การช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนคริสต์ บนพื้นฐานของความรักเมตตา ความเสียสละ ด้วยความสุภาพถ่อมตน และความยากจนโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน สอดคล้องกับแนวคิดของ อภิชาติ นามวงษ์ และคณะ (2564) ได้กล่าวว่า การอภีบาลชุมชนตามหลักจิตตารมณ์ คือการอภีบาลที่มุ่งเน้นความรักเมตตาเป็นสิ่งสำคัญในการประกาศข่าวดีแก่กลุ่มชาติพันธุ์พี่น้องต่างความเชื่อ และผู้อยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก โดยไม่จำกัดเชื้อชาติหรือศาสนา ให้ความช่วยเหลือคนยากจน คนพิการ คนป่วย คนชราที่ถูกทอดทิ้ง เด็กกำพร้า และคนที่อยู่ชายขอบของสังคม บนพื้นฐานของความรักเมตตา ความเสียสละ ด้วยความสุภาพถ่อมตน และสอดคล้องกับ พระคาร์ดินัล ฟรังซิส เซเวียร์ และเกรียงศักดิ์ โกวิทวาณิช (2558) กล่าวว่า หลักการอภีบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ คือการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนคริสต์ บนพื้นฐานของความรักเมตตา ความเสียสละ ด้วยความสุภาพถ่อมตน และความยากจนโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับหลักการอภีบาลชุมชนวิถีคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก พบว่า หลักการสงเคราะห์ชุมชนในศาสนาพุทธ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งสองด้าน คือด้านจิตใจ และด้านวัตถุ ด้านหลักการอภีบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ลักษณะคล้ายคลึงกับศาสนาพุทธ ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ กล่าวคือ ด้านจิตใจ เป็นการสอนและพัฒนา

ให้คริสตศาสนิกชนเข้าใจถึงแก่นแท้ของพระวรสารในพระคัมภีร์เมื่อเข้าใจถึงหลักคำสอนแล้วคริสตศาสนิกชนก็จะรับรู้ถึงสิ่งที่พระเยซูเจ้านั้นถ่ายทอดให้คริสตศาสนิกชนนั้นได้ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง ด้านวัตถุ มุ่งการเสริมสร้างและพัฒนาชุมชนวัดให้เป็นชุมชนแห่งความเชื่อที่มีชีวิตชีวา สอดคล้องกับแนวคิดของ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2543) กล่าวไว้ว่า โดยอาศัยบทบาทและสถานะในความเป็นผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรมช่วยเหลือสังคมในทุกรูปแบบ บางครั้งออกมาในรูปแบบของการพัฒนาทางด้านวัตถุบางครั้งออกมาในรูปแบบของการพัฒนาทางด้านจิตใจหรือ แม้กระทั่งออกมาในรูปแบบของการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจควบคู่กันไป ยังผลให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น และสอดคล้องกับ จำเริญ ภาวิจิตร (2557) กล่าวว่า วิถีชุมชนวัดคริสต์ : พระศาสนจักรที่ทุกคนต่างร่วมมือกัน วิถีชุมชนวัดเป็นการดำเนินชีวิตตามวิถีทางคริสตชนที่มีพระคริสต์เจ้าเป็นศูนย์กลางในการดำเนินชีวิต ซึ่งแนววิถีทางการดำเนินชีวิตนี้ได้รับการปฏิบัติมายาวนาน เริ่มตั้งแต่กลุ่มคริสตชนสมัยแรกเริ่ม พวกเขาดำเนินชีวิตโดยมีพระคริสต์เจ้าเป็นศูนย์กลางโดยมีพิธีบิปปิงหรือพิธีบูชาขอบพระคุณเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตคริสตชน อีกทั้งการชุมนุมกันเพื่อรับฟังพระวาจาของพระเจ้าอย่างสม่ำเสมอ ฟังคำสอน คำอธิบายจากบรรดาอัครสาวก และเจริญชีวิตเป็นประจักษ์พยานถึงคุณค่าแห่งพระวรสารท่ามกลางเพื่อนพี่น้อง ในหมู่พวกเขาไม่มีใครได้ขัดสนเพราะพวกเขาได้เจริญชีวิตในความรัก ความเป็นหนึ่งเดียว และทุกคนต่างสำนึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของพระศาสนจักรที่ต้องมีส่วนร่วม

องค์ความรู้ใหม่

สรุป

หลักการสงเคราะห์ชุมชนในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งสองด้าน คือด้านจิตใจ และด้านวัตถุ ด้านหลักการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ลักษณะคล้ายคลึงกับศาสนาพุทธ ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ กล่าวคือ ด้านจิตใจ เป็นการสอนและพัฒนาให้คริสต์ศาสนิกชนเข้าใจถึงแก่นแท้ของพระวรสารในพระคัมภีร์ เมื่อเข้าใจถึงหลักคำสอนแล้วคริสต์ศาสนิกชนก็จะรับรู้ถึงสิ่งที่พระเยซูเจ้านั้นถ่ายทอดให้คริสต์ศาสนิกชนนั้นได้ ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง ด้านวัตถุ มุ่งการเสริมสร้างและพัฒนาชุมชนวัดให้เป็นชุมชนแห่งความเชื่อที่มีชีวิตชีวา ในลักษณะของความแตกต่างหลักการสงเคราะห์ชุมชนในพระพุทธศาสนากับหลักการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์คือหลักธรรมของแต่ละศาสนา หลักความเชื่อในศาสนา และลำดับขั้นตอนการพัฒนาชุมชนในแต่ละศาสนา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัย พบว่า การสงเคราะห์ชุมชนในพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีจุดประสงค์เดียวกันคือการช่วยเหลือคนในชุมชนที่เดือดร้อนให้บรรเทาเบาบางและสามารถช่วยเหลือตนเองได้ต่อไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน/ชุมชน ผู้นำชุมชน เป็นต้น สามารถนำแนวทางการสงเคราะห์ชุมชนในพระพุทธศาสนา และการอภิบาลชุมชนในศาสนาคริสต์ศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชุมชนเพื่อให้เกิดชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาท คณะสงฆ์ควรสนับสนุนพระ สังฆาธิการผู้ดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์เพื่อให้คุณค่า โดดเด่นด้วยการยกย่องเชิดชูให้ปรากฏในสังคม เพื่อเป็นกำลังใจในการปฏิบัติงานพระพุทธศาสนาต่อไป

2.2 ศึกษาหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก การวางแผนการดำเนินงาน การทำกิจกรรม การสรุปและการประเมินผลงานให้สอดคล้องกับความสำเร็จ และจิตตารมณ์ของพระศาสนจักรคาทอลิก เป็นเหตุให้ต้องมีการฟื้นฟูจิตตารมณ์พื้นฐานของกลุ่มกิจการคาทอลิก เพื่อให้บังเกิดผลขึ้นต่อ คริสตชนที่เข้าร่วมบางส่วนของคนในชุมชนวัด

2.3 เปรียบเทียบหลักการสงเคราะห์ชุมชนวิถีพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับหลักการอภิบาลชุมชนวิถีคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ผู้วิจัยทำการศึกษาต่อไป อาจเปรียบเทียบประเด็นด้านหลักธรรมอย่างเดียวของ 2 ศาสนาที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กรอื่นที่มีลักษณะคล้ายกัน

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- จำเรียง ภาวิจิตร. (2557). *ปัจจัยพื้นฐานในการเป็นวิถีชุมชนวัด/ชุมชนคริสตชนพื้นฐานในประเทศไทย*. รายงานวิจัย ศูนย์วิจัยค้นคว้าศาสนาและวัฒนธรรม: วิทยาลัยแสงธรรม.
- บาทหลวง ดร.อภิสิทธิ์ กฤษเจริญ และคณะ. (2554). *ปัจจัยพื้นฐานในการเป็นวิถีชุมชนวัด/ชุมชนคริสตชนพื้นฐานในประเทศไทย*. ศูนย์วิจัยค้นคว้าศาสนาและวัฒนธรรม. นครปฐม: วิทยาลัยแสงธรรม.
- เบญจมา มังคละพฤกษ์. (2552). *พระกับการเมือง หลวงตามหาบัวกับทักษิณ บันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย*. นนทบุรี: บ้านหนังสือ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระคาร์ดินัล ฟรังซิสเซเวียร์ และเกรียงศักดิ์ โกวิทวาณิช. (2558). *ศิษย์พระคริสต์เจริญชีวิตประกาศข่าวดีใหม่*. กรุงเทพฯ: มปป.
- พระเด่นชัย ยโสโร (สุขพิพัฒน์) และคณะ. (2565). บทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*. 5(1), 12-34.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช 2539*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิลป์ชัย เชาวน์เจริญรัตน์. (2549) *หลักความเชื่อคริสเตียน*. กรุงเทพฯ: สถาบันคริสเตียนศึกษาและพัฒนาคริสตจักร.
- สมาคมพระคริสตธรรมไทย. (2531). *พระคริสตธรรมคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ (ฉบับ 1971)*. กรุงเทพฯ: สมาคมพระคริสตธรรมไทย.

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2567) : **บทความวิจัย** - 195 -

สมาคมคริสตธรรมในประเทศไทย. (2541). *ไบเบิล พระคริสต์คัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิม*. กรุงเทพฯ: คริสตธรรมในประเทศไทย.

อภิชาติ นามวงษ์. (2564). การอภิบาลคริสตชนคาทอลิกตามจิตตารมณ์ความรักเมตตาของพระสงฆ์คณะธรรมทูตไทย. *วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรม*. 13(2), 235-300.

การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชน

ประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

Potential Strengthening of Sub-District People's Training Unit Administration in Muang District, Kamphaeng Phet Province

¹พระครูสิทธิวิชโรสถิต (ประสิทธิ์ พวงไทยสงค์), ²พระเทพวชิรเมธี (วีระ ภูมิเมือง),

³พระครูวชิรคุณพิพัฒน์ (เอนก เตไธสง) และ ⁴พระครูสังฆรักษ์โกศล มณिरตนา (โกศล ญีม)

¹Phrakhru Sitthiwachirasophit (Prasit Phuangthaisong), ²PhraThepwachiramethi

(Veera Pumemueng), ³Phrakhru Wachirakoonpipat (Anek Tethaisong),

and ⁴Phrakhrusangkharak Kosal Maniratana (Kosal Yoem)

^{1,2,3,4}วิทยาลัยสงฆ์กำแพงเพชร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4} Kamphaeng Phet Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: khmerkosal999@gmail.com

Received: July 8, 2024; **Revised:** July 29, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร 2) เพื่อพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร 3) เพื่อวิเคราะห์และเสนอรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณดำเนินการโดยศึกษากลุ่มตัวอย่าง จำนวน 160 รูปคน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินการโดยสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 19 รูปคน โดยเลือกแบบเจาะจง และการสนทนากลุ่มกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 รูปคน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสัมมาชีพ ด้านสามัคคีธรรม ด้านกตัญญูกตเวทิตา และด้านสันติสุข 2) พัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย การการ

วางแผนส่งเสริมพัฒนากิจกรรม การดำเนินกิจกรรม การตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงาน และการปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านกตัญญู กตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม 3) รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย รูปแบบการวางแผนพัฒนา, รูปแบบการดำเนินการพัฒนา, รูปแบบการตรวจสอบประเมินผล และรูปแบบการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพ

คำสำคัญ: การเสริมสร้างศักยภาพ; การบริหารจัดการ; หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

Abstract

Objectives of this research article were to: 1) the conditions of sub-district public training unit management, 2) to the potential development of sub-district public training unit management, 3) to analyze and propose the model for potential strengthening of sub-district public training unit management. The research methodology was mixed methods research between quantitative and qualitative research. The quantitative research was conducted by studying a sample of 160 people. The tools used to collect data was a questionnaire. The statistics used frequency, percentage, mean and standard deviation. The qualitative research conducted by structured interviewing the 19 key informants which selected by specific and focus group discussion with 10 experts and analyzing the data by Content Analysis.

The Results of the study are summarized as follows 1) The overall of the conditions of sub-district public training unit management is in high level. When considering in each aspect, it was found that in high level at all aspects such as public welfare, health and Hygiene, welfare education, morality and culture, right livelihood, harmony, Gratitude and gratefulness, and peace. 2) The potential development of sub-district public training unit management consisting of: planning promotion and activities development, doing activities, checking of performance evaluation and acting of operational of sub-district public training unit in morality and culture, health and hygiene, right livelihood, peace, welfare education, public welfare, gratitude and gratefulness, harmony. 3) The model for potential strengthening of sub-district public training unit management consisting of: development planning model, development doing model, development checking model and development action model of sub-district public training unit.

Keywords: Potential Strengthening; Administration; Sub-District People's Training Unit

บทนำ

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นหน่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ที่จัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลซึ่งปรับปรุงแก้ไขในปี พ.ศ. 2546 เริ่มดำเนินการและมีระเบียบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 โดยให้วัดที่มีความพร้อมในตำบลหนึ่งๆ จัดตั้งดำเนินการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เพื่อทำหน้าที่อบรมและปฏิบัติการอันเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในตำบลนั้นๆ โดยมีคณะกรรมการหน่วยอบรมดำเนินการในความควบคุมของคณะกรรมการอำนวยการอบรมตามลำดับขั้น โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 5 ประการ คือ 1) เพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลตั้งอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้

ช่วยเหลือตนเองได้และพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่ถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ 2) เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยงานในการที่จะร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้าน 3) เพื่อเป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชนทุกหมู่เหล่า 4) เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข 5) เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารของทางราชการจำเป็นจะต้องรับทราบอย่างทันทั่วที่ตรงไปตรงมา (พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, 2562)

จากระบบเศรษฐกิจแบบเสรีการค้าการลงทุนทำให้ประชาชนได้รับเอาวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลหล่อหลอมทำให้คนไทยมีค่านิยมวิถีชีวิตทัศนคติ พฤติกรรม นิสัยใจคอเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สมดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546) ได้กล่าวถึงปัญหาทางด้านสังคมซึ่งในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ศีลธรรมได้เสื่อมถอยลง เห็นได้จากข่าวอาชญากรรมตามหน้าหนังสือพิมพ์มีให้พบเห็นกันอยู่ทุกวันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตกทำให้ผู้คนละทิ้งความคิด และคุณธรรมจึงส่งผลให้คุณธรรมทางด้านจิตใจลดต่ำลงเกิดปัญหาความรุนแรงในสังคมไทย ซึ่งสรุปสาเหตุได้ 2 ประเด็น คือ ประเด็นที่หนึ่ง ปัญหาความเจริญทางด้านวัตถุ ทำให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมของการบริโภคหรือความต้องการวัตถุหรือสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่งผลให้เกิดปัญหาอาชญากรรม มีโจรผู้ร้ายทั้งโจรในเครื่องแบบและโจรผู้ร้ายจริง และประเด็นที่สอง ปัญหาความเสื่อมทางด้านจิตใจ จากการแสวงหาความเจริญด้านวัตถุหลงใหลวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้คุณค่าด้านจิตใจลดลง และจากระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่โรงเรียนแยกออกจากวัดทำให้เยาวชนสมัยใหม่ไม่สนใจศาสนา และคำสอนทางศีลธรรม ขาดการอบรมด้านจิตใจจึงส่งผลให้วัยรุ่นขาดความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ขาดความเชื่อตรงเริ่มจาก พฤติกรรมทุจริตในการสอบเข้าโรงเรียน หรือการเข้าทำงานโดยใช้อำนาจเงิน ดังนั้น เมื่อไปทำธุรกิจก็ไม่มี ความซื่อสัตย์ และขาดความคิดสร้างสรรค์

จากนโยบายรัฐบาลที่เน้นการสร้างสังคมเข้มแข็งให้คนในชาติอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันอย่างสมานฉันท์บนพื้นฐานของคุณธรรม ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีสันติสุขอย่างยั่งยืน บนฐานของวัฒนธรรมไทย เพื่อเชิดชูคุณค่า และจิตวิญญาณของความเป็นไทย ตลอดจนสร้างความสามัคคี เอื้ออาทร สมานฉันท์ของสังคมและประเทศชาติ เร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้ และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีสันติสุขอย่างยั่งยืนประกอบกับการนำทุนทางสังคมที่เป็นเสมือนรากแก้วของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีตด้วยการส่งเสริมให้คณะสงฆ์ร่วมพัฒนาสังคมโดยเฉพาะในระดับชุมชน ท้องถิ่น จากบทบาทภารกิจของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาสงเคราะห์ที่ทุกวัดได้ปฏิบัติภารกิจตามศักยภาพของวัดที่อาจอ่อนด้อยหรือโดดเด่น การส่งเสริมและผลักดันให้มีการนำพระพุทธศาสนากับการพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นคนดี มีคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงปรารถนาเพื่อเป็นการวางรากฐานให้กับเด็ก เยาวชนไทยอย่างแท้จริงตามความคาดหวังของทุกภาคส่วนของสังคมและวัดมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยเพราะคนไทยกับพระพุทธศาสนาเป็นของคู่กัน คนไทยกับวัดมีความผูกพันกันอย่างแยกไม่ออก วัดคือศูนย์รวมจิตใจของคนไทย (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2551)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวนั้น คณะผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงประโยชน์ที่ผู้วิจัยจะได้รับจากการวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อเป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการอบรมปลูกฝังหล่อหลอมเด็กเยาวชน ประชาชน คนในชุมชนท้องถิ่นในสังคมประเทศชาติให้มีคุณธรรม จริยธรรมและเป็นคนดีมีทักษะมีความรู้ความสามารถในการดำเนินชีวิตและเพื่อเป็นส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาชุมชนสังคมประเทศชาติสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมืองจังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
3. เพื่อวิเคราะห์ และเสนอรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเนื้อหาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารแนวคิดทฤษฎี หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องที่แสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึง การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม/พื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มุ่งเน้นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ และหน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ และภาคประชาชน ที่มีความคิดเห็นต่อ การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลโดยมีกระบวนการ คือ 1) การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ 2) การสำรวจกลุ่มประชาชน และหน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ และภาคประชาชน 3) ประมวลผลความคิดเห็นในรูปแบบของข้อมูลทางสถิติ ระบบสารสนเทศ และพัฒนาไปสู่ประเด็นของการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล 4) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นฐานการวิจัย

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และสนทนากลุ่มในประเด็นที่เกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บมูลภาคสนามมาจัดทำข้อมูล เพื่อทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร (Key Informant) การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย พระสงฆ์สามเณร คณะกรรมการและผู้บริหารหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กับตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ และประชาชนทั่วไปที่อยู่ในพื้นที่ โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบความน่าจะเป็น คือการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling) เป็นการสุ่มตัวอย่างโดยแยกประชากรออกเป็นกลุ่มประชากรย่อย ๆ หรือแบ่งเป็นชั้นภูมิก่อน โดยหน่วยประชากรในแต่ละชั้นภูมิจะมีลักษณะเหมือนกัน แล้วสุ่มอย่างง่ายเพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของขนาดกลุ่มตัวอย่างและกลุ่มประชากร จำนวน 160 รูปคน

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) 1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย พระสงฆ์สามเณร คณะกรรมการและผู้บริหารหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ผู้นำชุมชน กำนัน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาควิชาการ และประชาชนทั่วไป รวมทั้งสิ้นจำนวน 19 รูป/คน และ 2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยจัดสนทนากลุ่มโดยการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญแบบเจาะจง เพื่อใช้ในการศึกษาความคิดเห็น ทศนคติ ความรู้สึก การรับรู้ ความเชื่อต่อ การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จำนวน 10 รูปคน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และการจัดประชุมสนทนากลุ่มย่อย

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารแนวคิดทฤษฎี หนังสือ รายงานการวิจัย ที่เกี่ยวข้อง การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

2. นำความรู้ที่ได้รับมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการที่จะสร้างเครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม

3. กำหนดวัตถุประสงค์ในการที่จะสร้างเครื่องมือเพื่อให้ได้มาซึ่งการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

4. ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม

5. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อที่ปรึกษาวิจัยเพื่อขอรับคำชี้แนะและนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข
6. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อคณะผู้เชี่ยวชาญเพื่อรับการตรวจสอบและนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข
7. จัดพิมพ์เครื่องมือฉบับสมบูรณ์ที่เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คณะผู้วิจัยจึงได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. จัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจ และจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัยได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ ในการทำงาน

2. การสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) คือคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของพื้นที่ โดยการทำจดหมายและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายโดยใช้ แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

3. การจัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ทำหน้าที่กำกับติดตามตรวจสอบเพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. **การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis)** โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ (Social Science) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอตามลำดับ โดยสถิติที่ใช้คือค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ($\bar{x}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation= S.D.)

2. **การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ** เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร และเชิงคุณภาพ คือการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคณะผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) และสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.86$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ($\bar{X} = 3.95$) ด้านสุขภาพและอนามัย ($\bar{X} = 3.90$) ด้านศึกษาสงเคราะห์ ($\bar{X} = 3.88$) ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ($\bar{X} = 3.87$) ด้านสัมมาชีพ ($\bar{X} = 3.87$) ด้านสามัคคีธรรม ($\bar{X} = 3.86$) ด้านกตัญญูตเวทิตา ($\bar{X} = 3.80$) และด้านสันติสุข ($\bar{X} = 3.73$)

2. พัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย 1. การวางแผนส่งเสริมพัฒนากิจกรรม 2. การดำเนินกิจกรรม 3. การตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงาน และ 4. พัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยการปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญูตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม

3. รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย รูปแบบการวางแผนพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการ รูปแบบการดำเนินการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการ รูปแบบการตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการ และ รูปแบบการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญูตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสุขภาพและอนามัยด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสัมมาชีพ ด้านสามัคคีธรรม ด้านกตัญญูตเวทิตา และด้านสันติสุข ผลการศึกษาสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พิศณุพงศ์ กล้ากลีจิก (2562) พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกำแพงเพชร ด้านการเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุน พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านส่งเสริมและพัฒนาให้มีขีดความสามารถ พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านการเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตัวเอง พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านเกิดศักยภาพความเข้มแข็งของประชาชนในหมู่บ้าน พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมาก และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระปลัดนพรัตน์ สุเมโธ (ล้ำเลิศ) (2565) พบว่า สภาพทั่วไปของรูปแบบการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดในจังหวัดนนทบุรี ด้านจุดแข็ง วัดมีเจ้าหน้าที่ทำบัญชีรายรับรายจ่ายทุกประเภท มีคณะกรรมการวัดเข้ามาดูแล

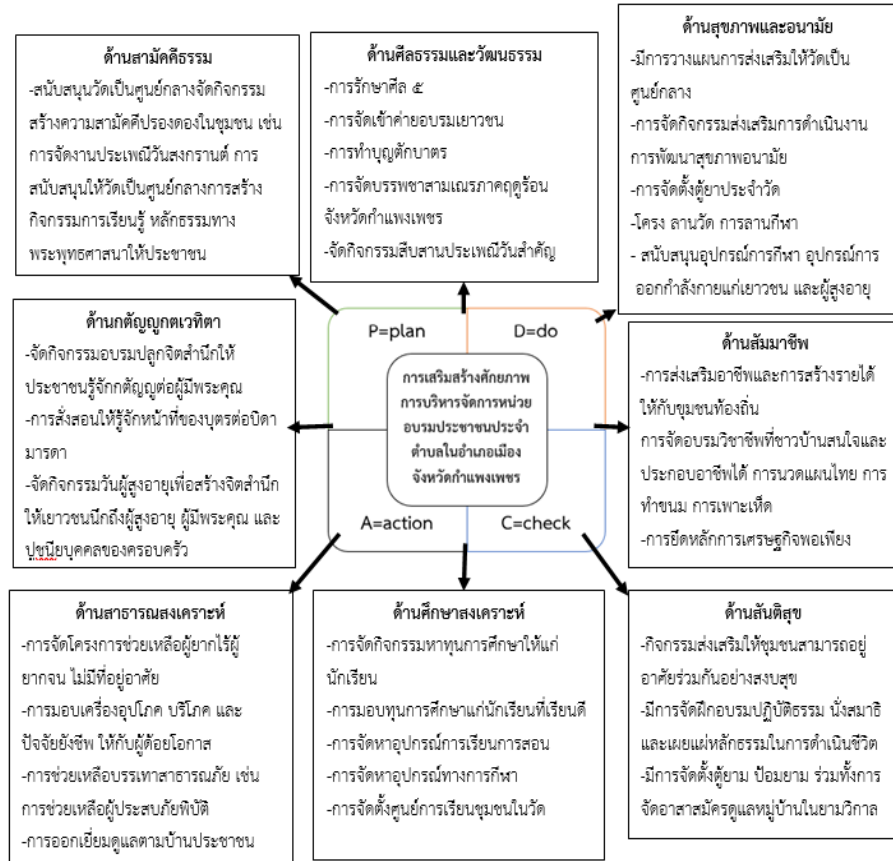
การจัดการทรัพย์สินของวัด ด้านจุดอ่อน การทำบัญชีของวัดยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านบัญชีเข้ามาช่วยดูแล ด้านโอกาส สินทรัพย์ประเภทที่ดินสามารถจัดประโยชน์เพื่อสร้างมูลค่าได้ วัดเป็นนิติบุคคลสามารถทำนิติกรรมได้ ด้านอุปสรรค ที่ดินของวัดไม่สามารถขายและแปลงเป็นสินทรัพย์อย่างอื่นได้ ไม่สามารถนำเงินของวัดมาลงทุนเพื่อเพิ่มมูลค่าได้

2. การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย การการวางแผนส่งเสริมพัฒนากิจกรรม การดำเนินการพัฒนากิจกรรม การตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงาน และ 4. การปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเรื่องด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญูทเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม การศึกษาสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระราชปัญญาภรณ์ (สิงห์คำ ชยวิโส) (2565) พบว่า ความดีและความมีคุณธรรมนั้น เป็นรากฐานสำคัญของสังคมเป็นอุดมการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ทุกฝ่าย ไม่มีความรุนแรงล้างผลาญไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเอื้อเพื่อแบ่งปัน สามารถพัฒนาบุคลากรในสังคมได้อย่างสร้างสรรค์ ทั้งทางร่างกายจิตใจ และสติปัญญา พระพุทธศาสนามีหลักการในการพัฒนาสังคม ไปสู่สังคมที่มีคุณธรรม 8 ประการ คือ ความถูกต้อง ความเสมอภาค ความยุติธรรม ความสันติ ความพอเพียง สามัคคีธรรม การพึ่งพาอาศัย การมีศรัทธาและปัญญา ซึ่งถ้าสังคมใดมีธรรมเหล่านี้ทั้งหมด สังคมนั้นก็จะมีความสุข มีการเกื้อกูลแบ่งปัน และช่วยพัฒนาบุคคลให้ เป็นผู้มีความสุจริตสามารถก้าวข้ามไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา ความอยากต่าง ๆ ได้ หรือสามารถเข้าถึงธรรมได้

3. รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย รูปแบบการวางแผนพัฒนาศักยภาพ รูปแบบการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ รูปแบบการตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และรูปแบบการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญูทเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม ผลการศึกษาสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระครูสุนันทกิจโกศล (2559) พบว่า การพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรี 1) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก 2) ด้านสภาพแวดล้อมเป็นการจัดบริเวณวัดให้มีความร่มรื่นให้สอดคล้องกับการเป็นอุทยานการศึกษาทางพระพุทธศาสนา 3) ด้านการเผยแพร่โดยการจัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนทั่วไป เยาวชน นักเรียน นักศึกษา 4) ด้านบุคลากรโดยจัดพระสงฆ์ภายในวัดที่มีความรู้เป็นผู้ให้ความรู้แก่ประชาชนผู้สนใจทางพระพุทธศาสนา 5) ด้านการจัดการ เจ้าอาวาสได้ถ่ายทอดแนวความคิดการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาผ่านการกำหนดกิจกรรมที่ชัดเจน

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1: การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยแสดงให้เห็นถึงการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรดังนี้

1. ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น การรักษาศีล 5 การจัดเข้าค่ายอบรมเยาวชน การทำบุญตักบาตร การจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ฟังธรรม นุ่งสมาธิ ทุกวันพระ จัดอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน การเทศน์มหาชาติ การจัดอบรมศีลธรรม การอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น เช่น การแห่เทียนพรรษา วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ วันลอยกระทง ประเพณีแข่งเรือ

2. ด้านสุขภาพและอนามัย การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์ประจำวัด การจัดกิจกรรมบริจาคโลหิตเพื่อสภากาชาด การเชิญนายแพทย์มาตรวจรักษา การอบรมเน้นให้รู้จักโทษของบุหรี่ สุรา การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ การอบรมเน้นให้รู้จักโทษของบุหรี่ การจัดสวนสมุนไพรในวัด การจัดสถานที่ออกกำลังกายเพื่อชุมชน การจัดตั้งชมรมออกกำลังกาย การส่งเสริมให้ผู้ป่วยยากจน การพัฒนาให้ลานวัดกลายเป็นลานกีฬา การจัดหอกระจายข่าวเผยแพร่ข่าวสารด้านสุขอนามัย

3. ด้านสัมมาชีพ การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น การตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ การนำศาสตร์พระราชาไปส่งเสริมอาชีพ การเชิญวิทยากรมาช่วยฝึกอบรมในการประกอบอาชีพต่างๆ การส่งเสริมและพัฒนากลุ่มงานที่มีอยู่ในชุมชนให้มั่นคงขึ้น การจัดอบรมวิชาชีพที่ชาวบ้านสนใจและประกอบอาชีพได้ เช่น การนวดแผนไทย การทำขนมการเพาะเห็ด การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อลดการว่างงานของคนในชุมชน

4. ด้านสันติสุข การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์ ป้อมยาม การจัดตั้งอาสาสมัครดูแลหมู่บ้านในยามวิกาล การจัดฝึกอบรมปฏิบัติธรรม นุ่งสมาธิ การจัดอบรมประชาชนให้มีความรักสามัคคี การเชิญเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ มาบรรยายให้ความรู้ในเรื่องยาเสพติดให้แก่พระภิกษุสงฆ์และสามเณร เยาวชนและประชาชนทั่วไป

5. ด้านศึกษาสงเคราะห์ การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมหาทุนการศึกษาให้แก่นักเรียน การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจน การจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน การจัดหาอุปกรณ์ทางการกีฬา การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในวัด การใช้สถานที่ของวัดจัดทำห้องสมุดประชาชน การดูแลการศึกษาของเด็กที่ด้อยโอกาส เช่น จัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัด ฯลฯ การส่งพระภิกษุเดินเข้าไปสอนศีลธรรมในสถานศึกษา การจัดสอนธรรมศึกษา ทั้งเด็กและประชาชนในหมู่บ้าน การจัดหาทุนการศึกษาภายในวัด

6. ด้านสาธารณสงเคราะห์ การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนา

ศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วย
อบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น การจัดโครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้ผู้ยากจน ไม่มีที่อยู่อาศัย
การมอบเครื่องอุปโภค บริโภค และปัจจัยยังชีพ ให้กับผู้ด้อยโอกาส การช่วยเหลือบรรเทาสาธารณภัย เช่น
การช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ การออกเยี่ยมดูแลตามบ้านประชาชน

7. ด้านกตัญญูกตเวทิตา การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำ
ตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนา
ศักยภาพ การตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วย
อบรมประชาชนประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น จัดกิจกรรมอบรมปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนรู้จักกตัญญูต่อผู้มี
พระคุณ การสั่งสอนให้รู้จักหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา จัดกิจกรรมวันผู้สูงอายุเพื่อสร้างจิตสำนึกให้เยาวชน
นึกถึงผู้สูงอายุ ผู้มีพระคุณ และปูนียบุคคลของครอบครัว

8. ด้านสามัคคีธรรม การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลใน
อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรประกอบด้วยการวางแผนพัฒนาศักยภาพการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ การ
ตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพ และการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชน
ประจำตำบล ในเรื่องต่างๆ เช่น สนับสนุนวัดเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมสร้างความสามัคคีปรองดองในชุมชน
เช่นการจัดงานประเพณีวันสงกรานต์ การสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้หลักธรรม
ทางพระพุทธศาสนาให้ประชาชน

สรุป

ผลของการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง
จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วยการวางแผนส่งเสริมพัฒนากิจกรรมในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้าน
สุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญู
กตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม, การดำเนินกิจกรรมใน ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้าน
สัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญูกตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม,
การตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงานใน ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ
ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญูกตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม และ การ
ปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลใน ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้าน
สุขภาพและอนามัย ด้านสัมมาชีพ ด้านสันติสุข ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านกตัญญู
กตเวทิตา ด้านสามัคคีธรรม และผลของการเสนอรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วย
อบรมประชาชนประจำตำบลอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ประกอบด้วย รูปแบบการวางแผนพัฒนา
ศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, รูปแบบการดำเนินการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชน
ประจำตำบล, รูปแบบการตรวจสอบประเมินผลการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล และ

รูปแบบการปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาศักยภาพหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

คณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการและส่งเสริมการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ เพื่อนำไปปฏิบัติหน้าที่ในหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล และส่งเสริมให้พระสงฆ์เรียนรู้กระบวนการทำงานพัฒนาตามพันธกิจ สุขภาพอนามัย สาธารณสุข เศรษฐกิจ ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน ถือเป็นกระบวนการที่มีคุณค่าและช่วยพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และปลูกฝังค่านิยม วัฒนธรรม วิธีคิดและกระบวนการทัศนให้คนมีความตระหนักและมีพฤติกรรมแสดงออกที่มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อยกระดับคุณภาพจิตใจ ปัญญาโดยสามารถสอดแทรกองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของการส่งเสริมกระบวนการพัฒนากิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรวิจัยในประเด็นเรื่องกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

2.2 ควรวิจัยในประเด็นเรื่องรูปแบบการขับเคลื่อนเครือข่ายหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น

2.3 ควรวิจัยในประเด็นเรื่องการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมวิถีพุทธในชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดกำแพงเพชร

บรรณานุกรม

- พระครูสุนันทกิจโกศล. (2559). *การพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรี*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิกจำกัด.

พระปลัดนพรัตน์ สุเมธ (ล้ำเลิศ). (2565). การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดในจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชปัญญาภรณ์ (สิงห์คำ ชยวิโส). (2565). กระบวนการสร้างสังคมคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมภายใต้รูปแบบธนาการความดีสำหรับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล หนเหนือ. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุธีรัตนบัณฑิต และ คณะ. (2562). คู่มือและแบบรายงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.). นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

พิศณุพงศ์ กล้ากลีจ. (2562). ต้นแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). คู่มือการดำเนินงาน โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ปีงบประมาณ 2551. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ศึกษาวิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก

An Analytical Study of Alternative Gender and Enlightenment in Tipitaka

¹สุจินต์ เกตุไทย, ²พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ และ ³พระมหา Yongyut Dhiradhammo

¹Sujin Katethai, ²Phramaha Yutthana Narajettho and

³Phramaha Yongyut Dhiradhammo

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Sujinkt2512@gmail.com

Received: May 24, 2024; **Revised:** August 28, 2024; **Accepted:** August 29, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเพศทางเลือกในวิทยาการสมัยใหม่และพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก 3) เพื่อวิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) ในวิทยาการสมัยใหม่ เพศทางเลือกคือกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายในพฤติกรรมทางเพศและเพศสรีระ ในโลกยุคปัจจุบันนี้มีมากถึง 20 เพศ มีหญิงรักหญิง ชายรักชาย เป็นต้น ส่วนเพศทางเลือกในพระไตรปิฎก หมายถึง “บัณฑิต” แบ่งได้ 5 ประเภท คือ 1) อาสิตตบัณฑิต หมายถึง ชายที่เอาปากคาบอวัยวะเพศชายอื่นเมื่อถูกน้ำสุจริตเอาแล้วความร่ำร้อนจึงสงบไป 2) อสุยบัณฑิต หมายถึง คนที่มีความรู้สึกพอใจมีความสุขเมื่อได้เห็นอชฌมาจารของผู้อื่นหรือการได้แอบดูคนอื่นสมสู่กัน 3) โอปักกมิกบัณฑิต หมายถึง ชายที่ถูกตัดอวัยวะเพศหรือถูกตอนด้วยความพยายามเรียกว่าขันที 4) ปักขบัณฑิต หมายถึง คนที่ขังแรมเป็นบัณฑิตด้วยอานุภาพแห่งอกุศลกรรมวิบาก แต่ขังขึ้นความร่ำร้อนของเขาก็สงบไป 5) นปฺงสกบัณฑิต หมายถึง คนที่เกิดมาไม่มีเพศ ไม่มีภาวะรูปร่างใดๆ คือไม่ปรากฏว่าเป็นชายหรือหญิงมาแต่กำเนิด 2) การบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า การบรรลุธรรม หมายถึง การเข้าถึงมรรคผลนิพพาน การเข้าใจธรรมในระดับต้น ๆ คือ ระดับโลกียะ จนถึงเข้าใจถึงธรรมในระดับมรรคผล คือระดับโลกุตระ 3) เพศทางเลือกหมายถึงบัณฑิตเรียกว่าอภัพบุคคล แม้ว่าจะพยายามฝึกพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาที่สุดแล้วก็ไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ในทันที เพราะว่าเป็นผู้ถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์เพราะผลแห่งอกุศลกรรมปฏิสนธิที่ปราศจากอโมหะเหตุ คือผู้มีวิบากเป็นเครื่องกั้น แต่อย่างไรก็ตามก็ยังสามารถสั่งสมบุญเพื่อบรรลุธรรมในชาติภพต่อไป ในพระพุทธานุศาสน์เรียกผู้บรรลุธรรมว่าอริยบุคคล ส่วนของเพศทางเลือกแม้จะ

บรรลุลหรรณในชาตินี้ยังไม่ได้ ก็สามารถฝึกพัฒนาและมีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยกระดับขึ้นมาได้ เพราะการฝึกปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาเพื่อการบรรลุลหรรณได้นั้นต้องมีความมั่นคงในพระรัตนตรัย ในศีล สมาธิและปัญญา

คำสำคัญ: เพศทางเลือก; การบรรลุลหรรณ; พระไตรปิฎก

Abstract

This research article has three objectives: (1) to study the concept of alternative genders in modern science, (2) to examine the concept of enlightenment in the Tipiṭaka, and (3) to analyze the relationship between alternative genders and enlightenment in the Tipiṭaka. This research is qualitative in nature.

The study of alternative genders in modern science reveals that queer individuals represent a diverse group in terms of sexual behavior and physiology. Modern classifications identify as many as 20 genders, including identities such as lesbian, homosexual. In the context of the Tipiṭaka, the term "Bandha" can be categorized into five types: (1) Asita Bandhaka, (2) Usuiya Bandhaka, (3) Opakkamika Bandhaka, (4) Pakkha Bandhaka, and (5) Napungsaka Bandhaka. Regarding enlightenment in the Tipiṭaka, it is described as the attainment of the Four Paths, Four Fruitions, and the Unconditioned State. Within this framework, an alternative gender referred to as the eunuch, or Abhabba (unable person), is notable. Despite earnest efforts in self-development according to the Threefold Training, the eunuch is ultimately unable to attain enlightenment due to unwholesome karmic re-linking and the absence of non-delusion. Nonetheless, such individuals can accumulate merit for the potential attainment of enlightenment in future lives. The analysis of alternative genders and enlightenment in the Tipiṭaka reveals that an enlightened individual in Buddhism is referred to as a Noble Person (Ariyapuggala). Although an alternative gender may not attain enlightenment in this life, they can still be trained and accumulate merit through the practice of the Threefold Training. This training requires steadfast adherence to the Triple Gem, morality, concentration, and wisdom.

Keywords: Alternative gender; Enlightenment; Tipiṭaka.

บทนำ

เพศสรีระของคนที่มีมาแต่กำเนิด ระบุว่าเป็นเพศหญิง หรือเพศชาย ตามลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ เมื่อสังคครอบตัวหรือได้เห็นได้ฟังตามสื่อบุคคลนั้นเป็นกระเทย เป็นตุ๊ด เป็นทอม เป็นเลสเบี้ยน มีสรีระทางเพศเป็นทั้งหญิง และชาย ในคนเดียวกัน หรือมีคนในครอบครัวยุคเป็นชายข้ามเพศ มีหลานชอบผู้ชายด้วยกัน การพูดว่าหรือกล่าวว่าบุคคลนั้นมีความผิดปกติทางสรีระ ทางกายภาพ ซึ่งการกำหนดเพศสรีระหรือเพศวิถีในโลกปัจจุบันนี้ มิได้มีเพียงเพศหญิง หรือ เพศชาย ที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้เท่านั้น ด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์ วิทยาการสมัยใหม่ กอปรกับจิตใจของบุคคลนั้นมีการเปลี่ยนไปจากเพศสรีระเดิม เกิดการเปลี่ยนแปลงเพศสรีระที่มีมาแต่กำเนิด ให้เป็นเพศสรีระตรงกันข้าม เป็นการเปลี่ยนทางกายภาพภายนอกที่เห็นได้ชัด แต่ในอีกส่วนหนึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ โดยมีเพศสรีระเดิมที่มีมาแต่กำเนิด แต่จิตใจใฝ่ในกามารมณ์ มีอารมณ์ ความรักใคร่ ความชอบพอ เกิดการกำหนดในเพศสรีระเดียวกัน ต่างกับเพศส่วนใหญ่ที่มีความชอบพอในเพศสรีระตรงข้าม

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา คำว่าบัณเฑาะก์ เป็นกลุ่มบุคคลที่ถูกห้ามไม่ให้อุปสมบทว่า หมายถึง ชายมีราคะกล้าชอบประพฤตินอกกริตในการเสพกาม และยั่ววนชายอื่นให้ประพฤติดังอย่าง,ชายที่

ถูกตอนหรือที่เรียกว่าขันที, คนที่เป็นกะเทยโดยกำเนิดและอุกโตพยัญชนก หมายถึงคน 2 เพศ ในสมัยพุทธกาล มีเหตุการณ์ออกบวชของบุคคลทั้งที่มีเพศสรีระเป็นชาย การประพฤติปฏิบัติธรรมออกบวชของบุคคลที่มีเพศสรีระเป็นหญิง และปรากฏในพระวินัยปิฎกพบว่ามีบุคคลที่เป็นบัณฑิตเป็นลักษณะของชายรักชาย เมื่อได้บวชแล้วชักชวนให้พระภิกษุและสามเณรประทุษร้ายตน ต่อมาพระพุทธเจ้ามีพระบัญญัติห้ามมิให้สงฆ์บวชให้ถึงแม้ว่าบวชแล้วทราบในภายหลังก็ต้องให้สึก ทรงกล่าวว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุสัมบันคือบัณฑิต ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึกเสีย”(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง: 4/125/141-142)

สาเหตุที่บัณฑิตไม่ได้รับอนุญาตให้อุปสมบท เป็นเรื่องพฤติกรรมทางเพศและปัญหาด้านบุคลิกของสงฆ์ที่เป็นบัณฑิต รวมทั้งศักยภาพและอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมด้วย ต่อมาอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่ามีบัณฑิตบางประเภทที่สามารถบวชได้ พระพุทธศาสนาให้โอกาสมนุษย์ทุกเพศได้เข้ามาศึกษาหลักธรรมคำสอนและเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถบรรลุธรรมได้หากมีความพากเพียรพยายามมากพอ “ธรรมชาติส่วนพิเศษของมนุษย์คือเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก สามารถที่จะศึกษาเรียนรู้และพัฒนาได้ เรียกว่าเป็นสัตว์พิเศษคือแปลกกว่าสัตว์ชนิดอื่นตรงที่สามารถฝึกได้และฝึกได้แทบไม่มีที่สิ้นสุด แม้แต่พระพุทธองค์ก็ทรงฝึกมาแล้ว”(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544) การบวชเป็นการเข้าสู่กระบวนการฝึกตนอย่างเข้มข้น ผู้บวชจะต้องสละทรัพย์สินสมบัติ ละวงศ์ญาติ ละการนุ่งห่มอย่างฆราวาส ละการกินอยู่อย่างฆราวาส ละการใช้สอยอย่างฆราวาส ละกิจวิเวกทางกายวาจาอย่างฆราวาส และละความรู้สึกนึกคิดอย่างฆราวาส (พุทธทาสภิกขุ, 2534) โดยหลักแล้วมนุษย์ทุกคนทุกชนชั้นวรรณะและทุกเพศล้วนประสบกับปัญหาเดียวกันคือความทุกข์ และปรารถนาที่จะนำพาตนให้หลุดพ้นไปจากความทุกข์

มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเพศนักบวชกับการบรรลุธรรม ฆราวาสกับการบรรลุธรรม บัณฑิตกับการบรรลุธรรม ทำให้ผู้วิจัยประสงค์จะทำการค้นคว้าเพิ่มเติมว่า ความหลากหลายทางเพศหรือเพศทางเลือก ที่มีลักษณะที่แตกต่างจากเพศสรีระที่มีมาแต่กำเนิดทั้งทางร่างกาย และจิตใจ มีปรากฏในพระไตรปิฎกหรือไม่ และบุคคลเหล่านี้ในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา และทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วแคว้น บุคคลเหล่านี้ มีข้อจำกัด หรือพระวินัยบัญญัติเป็นเช่นไร ประเด็นต่อมา จะศึกษาหลักเกณฑ์การบรรลุธรรมโดยเชื่อมโยงไปที่ความเป็นเพศทางเลือก เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเองตามหลักพุทธธรรมหรือไม่ และอีกประเด็นคือศักยภาพหรืออุปนิสัยที่จะได้บรรลุธรรม ว่าสามารถเข้าใจธรรมหรือเข้าถึงมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งในปัจจุบันชาติหรือไม่ จากการศึกษาเอกสารงานบทความ วิทยานิพนธ์และดุชนิพนธ์อื่นๆ จะเป็นงานวิจัยเฉพาะเรื่องการระบุเพศสรีระเป็นส่วนใหญ่ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเจาะจงว่า บุคคลที่มีเพศสภาพเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีเพศสรีระเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จนเป็นที่มาของคำว่าเพศทางเลือกในงานวิจัยนี้ สามารถบรรลุธรรมได้หรือไม่อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเพศทางเลือกในวิทยาการสมัยใหม่และพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาการบรรลุลัทธิธรรมในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุลัทธิธรรมในพระไตรปิฎก.

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ วิธีที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นกระบวนการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเป็นการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และค้นคว้าชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่ปรากฏในอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งเอกสารงานวิจัย ตำรา หนังสือ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี หลักการที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลัก

ขั้นตอนที่ 2 ค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลในชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลในอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เอกสารงานวิจัย ตำรา รวมทั้งหนังสือ และเอกสาร ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวมเรื่องแนวคิดเรื่องเพศทางเลือกกับการบรรลุลัทธิธรรม จากเอกสารงานวิจัย หนังสือ สื่อออนไลน์ และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 นำข้อมูลเนื้อหาที่เรียบเรียงข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์ด้วยวิธีศึกษาเชิงคุณภาพ ด้านเอกสารลงในรายงานวิทยานิพนธ์ 5 บท ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 ประมวลวิเคราะห์ ศึกษาวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะและประเภทของเพศทางเลือกหรือบัณฑิตะก์ จนถึงหลักธรรมตามที่ปรากฏในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบเนื้อหาสาระสำคัญของหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎก

ขั้นตอนที่ 5 นำเสนอผลสมผสานทำการจัดหมวดหมู่ แบ่งประเภท เปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการ ทำเป็นโมเดล นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ กล่าวคือ อธิบาย ตีความ และตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านรูปแบบเอกสาร หรือไฟล์สื่อออนไลน์ต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องเพศทางเลือกในวิทยาการสมัยใหม่และพระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่าเพศทางเลือกเป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหรือรสนิยมทางเพศที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคม ด้วยวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพศสรีระที่มีมาแต่กำเนิด อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจในเรื่องการยอมรับ ทำให้เกิดความสับสนที่ต่างไปจากธรรมชาติกำหนด โครงสร้างสรีระของร่างกายทางกายภาพของมนุษย์ทั่วไปจำแนกเป็น 2 เพศ คือเพศชายและเพศหญิง เพศของมนุษย์แยกทางชีววิทยานั้น สามารถแบ่งได้โดยโครโมโซมเพศชาย คือ XY และ โครโมโซมเพศหญิง คือ XX ทั้งยังมีการกำหนดฮอร์โมนเพศ อย่างฮอร์โมนเทสโทสเตอโรน (Testosterone) คือ ฮอร์โมนเพศชาย ซึ่งจะมีหน้าที่ทำให้ลูกกระเดือกมีขนาดใหญ่ขึ้น, มีขนที่ใบหน้า, มีกล้ามเนื้อ และฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) คือ ฮอร์โมนเพศหญิง ที่ทำให้ผู้หญิงมีหน้าอก สะโพกที่พวย มีเสียงที่แหลม มีช่วงไหล่ที่แคบ “เมื่อมีโครโมโซม Y อยู่ คุณเป็นผู้ชาย และหากไม่มีโครโมโซม Y คุณก็คือผู้หญิง แต่ทางการแพทย์ทราบมานานแล้วว่าคนบางคนคร่อมพรหมแดนเพศ โครโมโซมเพศของพวกเขาบอกสิ่งหนึ่ง แต่อวัยวะสืบพันธุ์ (รังไข่หรืออัณฑะ) หรือกายวิภาคศาสตร์ทางเพศบอกอีกอย่างหนึ่ง ที่รู้จักกันในภาวะที่มีเพศคลุมเครือหรือความแตกต่างหรือความผิดปกติของพัฒนาการทางเพศ (DSDs) ซึ่งงานวิจัยในปัจจุบัน ทุกๆ ทารก 100 คนจะมีมากกว่า 1 คนที่เป็น DSDs หรือ อินเทอร์เซ็กซ์ (Intersex)

เพศเป็นตัวแปรในการกำหนดความคาดหวัง กฎเกณฑ์หรือมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติตนที่ต่างกัน สำหรับชายและหญิง ทางจิตวิทยามีการศึกษาบทบาททางเพศในปลาย ค.ศ. 19 สรุปได้ว่า บทบาททางเพศที่สังคมคาดหวังให้บุคคลเพศชายหรือเพศหญิงแสดงออกว่าเป็นชายหรือหญิง ได้ถูกกำหนดด้วยปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือปัจจัยด้านชีวภาพ (Biological Factors) และปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม (Environmental Factors) (Boonsat: 2022) ปัจจุบันนี้เพศทางเลือกมีถึง 20 เพศ นับเพศส่วนใหญ่คือเพศชายและหญิง แล้วก็มี ทอม ดี ทอมเกย์ เลสเบี้ยน ผู้หญิงข้ามเพศ และผู้ชายข้ามเพศ เป็นต้น (สำนักข่าวอิศรา: 2560) ในพระไตรปิฎกได้จำแนกลักษณะของบัณฑิตหรือเพศทางเลือกไว้ 5 ประเภท (อรรถกถา มหาวรรค ภาค 1 มหาขันธกะ ปิณฑกะวัตถุ) ได้แก่

- 1) อาสิตตบัณฑิต หมายถึง ชายที่เอาปากคาบอวัยวะเพศชายอื่นเมื่อถูกน้ำอสุจรดเอาแล้วความร่ำร้อนจึงสงบไป
- 2) อุษยบัณฑิต หมายถึง คนที่มีความรู้สึกพอใจมีความสุขเมื่อได้เห็นอชมาจารของผู้อื่นหรือการได้แอบดูคนอื่นสมสู่กัน
- 3) โอปปกมิกบัณฑิต หมายถึง ชายที่ถูกตัดอวัยวะเพศหรือถูกตอนด้วยความพยายามเรียกว่าขันที
- 4) ปักขบัณฑิต หมายถึง คนที่ขำแรมเป็นบัณฑิตด้วยอานุภาพแห่งอกุศลกรรมวิบาก แต่ข้างขึ้นความร่ำร้อนของเขาก็สงบไป
- 5) นปฺยสกบัณฑิต หมายถึง คนที่เกิดมาไม่มีเพศ ไม่มีภาวะรูปร่างใดๆ คือไม่ปรากฏว่าเป็นชายหรือหญิงมาแต่กำเนิด

แนวทางจิตวิทยาได้ศึกษาบทบาททางเพศที่สังคมคาดหวัง ให้บุคคลเพศชายหรือเพศหญิงแสดงออกว่าเป็นชายหรือหญิง ได้ถูกกำหนดด้วยปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือปัจจัยด้านชีวภาพ (Biological Factors) และปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม (Environmental Factors) องค์การอนามัยโลก(WHO)ได้กำหนดวาระการพัฒนาสุขภาพที่ยั่งยืนของประชากรโลก โดยกำหนดว่าภายในปี 2030 ผู้คนทั่วโลกกำลังดำเนินการไปสู่เป้าหมายโลกที่สะท้อนความยุติธรรมสากลทางด้านสุขภาพ ที่เคารพต่อศักดิ์ศรีความเท่าเทียมกันของมวลมนุษยชาติในโลก ได้ยกเลิกกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศและกลุ่มคนรักเพศเดียวกัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดประเภทของโรคระหว่างประเทศหรือ ICD 11 ฉบับล่าสุด โดยย้ายหัวข้อ “การมีเพศสภาพไม่สอดคล้องกับเพศกำเนิด” ออกจากหมวดความผิดปกติของจิตและพฤติกรรม และย้ายไปอยู่หมวด “กรณีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพทางเพศ” เพราะการมีเพศสภาพไม่สอดคล้องกับเพศกำเนิดนั้นไม่ถือว่าเป็นอาการป่วยทางจิต แต่ก็มีกลุ่มที่ไม่เข้าใจ มองในแง่ลบ ทั้งไม่แสดงออกและแสดงออกอย่างชัดเจน ใช้กำลังต่อต้านอย่างรุนแรง ไม่ให้รับสิทธิเท่าเทียมกับคนอื่น (คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: 2019)

ในพระไตรปิฎกที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเรียกเพศหลากหลายเหมือนในปัจจุบัน แต่ใช้คำว่าขันธะกะ เทียบเคียงกับเพศทางเลือกในวิทยาการสมัยใหม่ และทรงให้พระภิกษุศึกษาเกี่ยวกับพระวินัย พระสูตรต้นตอปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก แต่เป้าหมายการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาแตกต่างกัน ตรงที่พระพุทธศาสนาต้องการสอนให้เกิดความป้อนาย คลายกำหนด ไม่ยึดมั่นถือมั่นในรูปรายของตน

2. การบรรลุนิพพานในพระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่า มนุษย์มีธรรมชาติส่วนพิเศษคือเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องได้รับการฝึกหัดขัดเกลาดนเองเพื่อให้พ้นไปจากอำนาจของกิเลส เพื่อความหลุดพ้นเป็นอิสระและกระทำการต่างๆ ด้วยสติและปัญญา เป็นสัตว์ที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาตน ความดีเลิศประเสริฐของมนุษย์นั้นอยู่ที่การเรียนรู้ฝึกพัฒนาให้มีคุณธรรมยิ่งขึ้นไป การเป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึกนี้ ดังพระพุทธองค์ได้รับการสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศในการฝึกมนุษย์ในพุทธคณบทหนึ่งว่า "เป็นสารถิฝึกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม" เพศทางเลือกก็มีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับเพศส่วนใหญ่คือเพศชายเพศหญิง หากแม้ว่ามีศรัทธามีความมุ่งมั่นและมีความเพียรพยายามที่จะพัฒนาและฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขาเหล่านั้นก็มีโอกาสบรรลุถึงจุดหมายในทางพระพุทธศาสนาได้

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ เกิดมาได้ด้วยผลแห่งกรรม และสิ่งหนึ่งที่ติดตัวมากับมนุษย์ทุกคน คือ กิเลส ซึ่งเป็นปัจจัยปรุงแต่งให้มนุษย์กระทำความชั่วบ้างดีบ้าง เมื่อมนุษย์กระทำการต่างๆด้วยกิเลสก็เท่ากับมนุษย์อยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ไม่ได้มีอิสระ ในตัวเองอย่างแท้จริง โดยใช้หลักไตรสิกขาเป็นหลักใหญ่ เป็นกระบวนการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาเพื่อนำชีวิตมนุษย์ให้ดำเนินไปสู่ภาวะที่ดีงาม มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมทางวัตถุที่ถูกต้อง มีสุขภาพจิตที่ดี พึงตนได้ จนกระทั่งบรรลุถึงโพธิ์ คือภาวะแห่งผู้รู้ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจควบคุม ของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เรียกว่าพ้นจากทุกข์ บรรลุถึงภาวะที่เป็นอิสระ คือ นิโรธ ลักษณะสำคัญของกระบวนการฝึกหัดของพระพุทธศาสนา จะเริ่มต้นจากระดับพฤติกรรมภายนอก ซึ่งเป็นระดับที่ต้องสัมพันธ์กับโลกไปสู่ขั้นที่ละเอียด

ประณิต คือกระบวนการฝึกจิตใจและปัญญาตามลำดับ การฝึกหัดอบรมหรือการศึกษาตามกระบวนการไตรสิกขา ในเบื้องต้นต้อง อาศัยหลักความเชื่อและความเข้าใจในหลักการดังที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ว่า “เชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือการถือหลักการแห่งเหตุปัจจัยซึ่งเป็นความเชื่อถือเป็นฐานสำคัญของการพัฒนา เริ่มต้นด้วยความเชื่อที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญาที่ถูกต้องเป็นตัวนำที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ” ซึ่งต้องอาศัย ปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอกเรียกว่า ปรโตโฆสะ และปัจจัยภายในเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ดังมีพุทธพจน์ว่า “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ มี 2 ประการ คือ (1) ปรโตโฆสะ การได้สดับจากบุคคลอื่น (2) โยนิโสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคายเมื่อได้กัลยาณมิตรคอยให้คำแนะนำตามแนวทางที่ถูกต้องเป็นสื่อชักนำให้เกิดคุณสมบัติ 5 ประการ คือ

1. มีความคิดเห็น มีท่าทีต่อสิ่งต่าง ๆ เจตคติหรือทัศนคติ คือ การมองสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เรียกว่า ทิฐิสัมปทา
2. มีการสังสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม คือความเป็นระเบียบเรียบร้อย ในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมฝึกตนให้มีวินัยที่จะไม่ให้ตัวเองไปเป็นเครื่องก่อกวนให้เสียความเรียบร้อย การจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ในสังคม เพื่อเอื้อโอกาสต่อการสร้างสรรค์พัฒนา เรียกว่า สีลสัมปทา
3. ทำตนให้มีความพร้อมเพื่อการพัฒนาศักยภาพให้เต็มที่ เรียกว่า อุตตสัมปทา
4. สร้างแรงจูงใจใฝ่รู้ มุ่งปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส เรียกว่า ฉันทสัมปทา
5. ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท อันได้แก่ จิตสำนึกในเรื่องกาลเวลาและ ความเปลี่ยนแปลง กาลเวลาผ่านไป พร้อมด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเราที่ไม่อยู่นิ่งตลอดเวลา ทุกส่วนในชีวิตของเราทั้งรูปธรรมนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงต้องไม่เป็นคนนิ่งเฉย ต้องมีสติ ระลึก ระวัง ตื่นตัวอยู่เสมอ เรียกว่า อัปมาทสัมปทา

ปัจจัยหลักซึ่งเป็นตัวชักนำให้เกิดปัจจัยอื่น ๆ ตามมาก็คือโยนิโสมนสิการ การรู้จักพิจารณา รู้จักคิดหรือคิดเป็น แยกแยะเห็นประโยชน์ใช้ สติปัญญาคิดอย่างแยบคายและรอบคอบชักนำตนให้เข้าหากัลยาณมิตร เพื่อชี้แนะแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง เมื่อบุคคลมีความพร้อม คือ สัมมาทิฐิ อันได้แก่ความเห็นที่ถูกต้องแล้ว ก็เข้าสู่ ระบบไตรสิกขา อันเป็นวิธีการหรือกระบวนการฝึกมนุษย์ให้มีชีวิตที่ดี ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และ ใ้มนุษย์เป็นองค์รวมอย่างมีดุลยภาพ

องค์ประกอบของไตรสิกขา

ก. อธิศีลสิกขา มีศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ สวรรค์ศีลเป็นเครื่องกันความทุจริต ทำจิตให้ร่าเริง เป็นท่าทีหยั่งลงมหาสมุทรคือนิพพาน พึงชำระศีลให้ บริสุทธิ์ศีลเป็นกำลังหาเปรียบมิได้ เป็นอาวุธอย่างสูงสุด เป็นอารมณ์อันประเสริฐ เป็นเกราะอันน่าอัศจรรย์ ศีลเป็นสะพาน เป็นมหาอำนาจ เป็นกลิ่นหอมอย่างยอดเยี่ยม เป็นเครื่องอุปโลภ อันประเสริฐ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมหลุดพ้นขจรไปได้ทั่วทุกทิศ ศีลเป็นกำลังอย่างเลิศ เป็นเสบียงเดินทางชั้นเยี่ยม เป็นพาหนะอันประเสริฐยิ่งนัก เป็นเครื่องหอมฟุ้งไปทั่วทุกทิศานุทิศ คนพาลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นในศีล ย่อมได้รับการ นิินทาในเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้ว ย่อมได้รับทุกข์โทมนัสใน

อบายภูมิ ย่อมได้รับทุกขโหมันสนิที่ทั่วไป ศีลเท่านั้นเป็นยอด และผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุดในโลกนี้ ความชนะในมนุษย์และเทวโลก ย่อมมีได้เพราะศีลและปัญญา

ประกอบด้วยองค์มรรค 3 ข้อ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

สัมมาวาจา มีคำจำกัดความ ดังนี้

1. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ
2. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากวาจาส่อเสียด
3. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากวาจาหยาบคาย
4. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

สัมมาวาจา 2 ระดับ คือ

1. สัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปปี
2. สัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค สัมมากัมมันตะ มีคำ

จำกัดความ ดังนี้

1. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
2. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของเขามีได้ให้
3. เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติดินในกาม

สัมมากัมมันตะ 2 ระดับ คือ

1. สัมมากัมมันตะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปปี
2. สัมมากัมมันตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาอาชีวะ มีคำจำกัดความ ดังนี้

1. ละมิจฉาอาชีวะแล้ว
2. สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ 2 ระดับ คือ

1. สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปปี
2. สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะที่ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

ข. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกปรือให้จิตมีคุณสมบัติตามที่ต้องการ “การศึกษาในจิต ก็ คือการที่มาปฏิบัติอบรมจิตให้สงบจากความคิดลวงละเมิดในศีลต่าง ๆ ให้สงบจากอารมณ์อัน เป็นที่ตั้งของกิเลสต่าง ๆ ที่เป็นตัวนิรณัน ที่บังเกิดขึ้นกลุ่มรุมจิตใจ กันจิตไว้ให้ได้สมาธิ ให้ ไม่ได้ปัญญา” หรือการฝึกจิตให้อยู่ในภาวะแห่งอัมมณียะ ควรแก่การงาน เพราะจิตโดย ธรรมชาติ มีสภาพดิ้นรนควบคุมได้ยาก จิตที่ไม่ได้รับการฝึกฝนให้ถูกทาง ย่อมจะนำให้คนทำ ความผิดง่ายขึ้น แต่ถ้าจิตที่ได้รับการฝึกฝนอบรมให้ถูกทางแล้วย่อมนำความสุขมาให้ ดังในพุทธภาษิตว่า “จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้” สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตของผู้ปฏิบัติในชั้นอธิจิตตสิกขา 5 ประการ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา และธรรม 5 ประการ เหล่านี้จะถูกกำจัดออกไปเมื่อจิตไต่ระดับสูงขึ้นไปในองค์ฌาน คือ ในองค์ปฐมฌานมี สภาวะธรรมเกิดขึ้นภายในจิต 5 ประการ พอถึงขั้นทุติย

มานถูกกำจัดออกไป 2 เหลือองค์ ธรรม 3 คือปิติ สุข และเอกัคคตา ในขั้นตติยมานถูกกำจัดออกไป 3 เหลือ องค์ธรรม 2 คือ สุข และเอกัคคตา ในขั้นจตุตถมานจิตอยู่ในสภาวะที่แน่นอน คือ เอกัคคตา ไม่มีภาวะของ ความรู้สึกที่เป็นสุขหรือทุกข์ ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าจิตมีความเป็นกลาง คืออุเบกขา

ขั้นตอนการพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตทั้งในด้าน คุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อ เพื่อแผ้วถางในด้านความสามารถของจิต ความ แน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความ อิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ การพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพ ของจิต ประกอบด้วยองค์มรรค 3 ข้อ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ องค์ธรรม ทั้ง 3 ข้อ เสมือน เครื่องมือควบคุมปรับแต่งให้จิตมีคุณสมบัติตามต้องการ ในขั้นอธิจิตตสิกขา เป็นกระบวนการสร้างสภาพจิตให้ เกิดความเหมาะสมแก่การใช้ งาน ซึ่งสภาพจิตสงบนิ่ง มีพลัง เป็นสมาธิ เมื่อไปเชื่อมประสานกับปัญญาแล้วย่อม ได้ผลดี โดยมีศีลมาเป็นตัวค้ำจุน “สมาธิเป็นเรื่องของการพัฒนาชีวิตให้ก้าวไปในมรรคซึ่ง ประสานกับ องค์ประกอบทุกด้านในมรรคนั้น สมาธินั้นต้องเกื้อหนุนปัญญา พอจิตเหมาะกับการใช้งานโดยเฉพาะ ใช้กับ ปัญญา ก็พัฒนาปัญญาก้าวไป แล้วก็โยกกันไปทั้งระบบ

ค. อธิปัญญาสิกขา

เป็นกระบวนการฝึกขั้นสุดท้ายหรือขั้นสูงสุด เป็นขั้นการฝึกปรี้อ ปัญญาให้เกิดการรู้ การเห็น เพื่อให้ เกิดความเข้าใจ ในปรากฏการณ์ทั้งหลาย ตามความเป็นจริง จนกระทั่งไม่หลงไม่ยึดติดในปรากฏการณ์ เหล่านั้น เพราะเห็นและรู้เท่าทันตามที่มีนมี มันเป็น “การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามความเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้น สงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแนบเนียนยิ่งขึ้น ประกอบด้วยองค์มรรค 2 ข้อ คือ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ

สัมมาทิฐิ มีคำจำกัดความว่า 1. ความรู้ในทุกข์ 2. ความรู้ในสมุทัย 3. ความรู้ในทุกข์นิโรธ 4. ความรู้ ในทุกข์นิโรธคามินิปฏิบัติ สัมมาทิฐิ 2 ระดับ คือระดับสาสวะและโลกุตตระ

1. สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ
2. สัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาสังกัปปะ มีคำจำกัดความว่า 1. ความดำริในการออกจากกาม 2. ความดำริในการไม่ พยาบาท 3. ความดำริในการไม่เบียดเบียน”

สัมมาสังกัปปะ 2 ระดับ

1. สัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ
2. สัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค (พระพรหมคุณาภรณ์

(ป.อ. ปยุตโต) พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย)

3. วิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุมรรคในพระไตรปิฎก

ผลการวิจัยพบว่าเพศทางเลือกเป็นกลุ่ม บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ มีด้านอัตลักษณ์ทางเพศ ด้านรสนิยมทางเพศและด้านการแสดงออกทาง เพศที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ ในทางวิทยาศาสตร์เพศของมนุษย์แยกทางชีววิทยานั้นมีเพียงแค่เพศชาย และเพศหญิง สามารถแบ่งได้โดยโครโมโซมเพศชาย คือ xy และ โครโมโซมเพศหญิง คือ xx ทั้งยังมีการกำหนด

ฮอร์โมนเพศ อย่างฮอร์โมนเทสโทสเตอโรน (Testosterone) คือ ฮอร์โมนเพศชาย และฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) คือ ฮอร์โมนเพศหญิง เพศทางเลือดยังมีการพัฒนาทางเพศ การอบรมเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งพันธุกรรมเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลด้วย

ในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายบั้นเพาะกว่าเป็นอภัพบุคคล เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นเครื่องกัน ผู้ที่มีกิเลสเป็นเครื่องกัน ผู้ที่มีวิบากเป็นเครื่องกัน หมายถึง ผู้ที่ถือกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์เพราะผลแห่งอกุศลกรรม และผู้ที่มีปัญญาทึบ ความสามารถในการบรรลุธรรมของบั้นเพาะหรือเพศทางเลือก ในอวรรณตาสูตฺร มีบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่ไม่สามารถบรรลุหรือก้าวลงสู่อริยมรรคมีองค์ 8 ได้ คือ

1. เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีกรรมเป็นเครื่องกัน
2. เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีกิเลสเป็นเครื่องกัน
3. เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีวิบากเป็นเครื่องกัน
4. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
5. เป็นผู้ไม่มีฉันทะ
6. เป็นผู้ที่มีปัญญาทึบ

บุคคล 6 ประเภทนี้ ถือว่าเป็นอภัพบุคคล ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายขยายให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า หมายถึง บุคคลเหล่านี้คือ

1. ผู้ที่มีกรรมเป็นเครื่องกันหรืออุปสรรค หมายถึงผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรม 5 อย่าง
2. ผู้ที่มีกิเลสเป็นเครื่องกัน หมายถึง บุคคลผู้เป็นนียตมิฉฉาปฏิญญี คือ มีความ เชื่อว่าสัตว์วิญญาน หรือชีวาตมันมีความเที่ยงแท้ไม่ดับสลาย อันเป็นความเชื่อที่ขัดแย้งกับ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่าบุคคลกลุ่มนี้เมื่อมีความเห็นที่ขัดแย้งกับหลัก พระพุทธศาสนาทำให้ขาดศรัทธาความเชื่อมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วย

3. ผู้ที่มีวิบากเป็นเครื่องกัน หมายถึง ผู้ที่ถือกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์เพราะผลแห่ง อกุศลกรรม หรือปฏิสนธิที่ปราศจากกุศลเหตุ 3 ประการ คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ (อกุศลวิบากปฏิสนธิหรือเหตุกปฏิสนธิ) ได้แก่ ปฏิสนธิของสัตว์ดิรัจฉาน และทุกเหตุกปฏิสนธิ หมายถึงปฏิสนธิที่ปราศจากอโมหะเหตุ ได้แก่ ปฏิสนธิของมนุษย์บางจำพวก เช่น พวก ที่บอดใบ้ แต่กำเนิด รวมถึงบั้นเพาะอีกด้วย

4. ผู้ที่มีปัญญาทึบ หมายถึง ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียง ตัวบทคือพยัญชนะ หมายถึงบุคคลที่ฟังไว้มาก แสดงไว้มาก และพูดไว้มาก แต่ไม่สามารถ จะบรรลุธรรม ในชาตินี้ คือ ไม่สามารถที่จะบำเพ็ญฌาน วิปัสสนา มรรค หรือผล ให้บังเกิดได้ บุคคลที่ไม่มีสติปัญญาพอที่จะศึกษาให้เข้าใจในหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ได้ ส่วนหนึ่ง เพราะขาดฉันทะความพอใจใคร่ศึกษา

มิลินทปัญหาได้จำแนกแยกแยะให้เห็นละเอียดไปอีกเป็น 16 จำพวก คือ 1. บุคคลผู้เกิดในดิรัจฉาน แม้ปฏิบัติแล้ว 2. บุคคลผู้เกิดในเปรตวิสัย 3. บุคคลผู้มีฉฉาปฏิญญี 4. บุคคลโง่ 5. บุคคลผู้ขี้เมา 6. บุคคลผู้ ขี้เมา 7. บุคคลผู้ขี้เมาพระอรหันต์ 8. บุคคลผู้ทำลายสงฆ์ 9. บุคคลผู้ทำโลหิตให้หือขึ้นในพระกายแห่ง พระพุทธเจ้า 10. บุคคลผู้ลักสังวาส 11. บุคคลผู้หลีกไปสู่ลัทธิแห่งเดียรีถีย์ 12. บุคคลผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี

13. บุคคลผู้ต้องครุกาบัติสิบสาม อันใดอันหนึ่งแล้วไม่อยู่กรรม 14. บัณเฑาะก์ (แม้ปฏิบัติดีแล้ว) 15. อุภโตพยัญชนก (แม้ปฏิบัติดีแล้ว) 16. มนุษย์ยังเด็กอยู่มีอายุน้อยกว่าเจ็ดปี

พระพุทธองค์ได้ทรงเน้นย้ำหลักการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ไว้มากและเตือนส่งเสริมกำลังใจให้ทุกคนมุ่งมั่นในการฝึกอบรมตนเองตามหลักไตรสิกขา ก็ทำให้มีโอกาสพบความสุขสงบในชีวิตประจำวันจนบรรลุถึงพระนิพพานได้ในที่สุดไม่ว่าช้าหรือเร็ว

อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องเพศทางเลือกในวิทยาการสมัยใหม่และในพระไตรปิฎก พบว่า เพศทางเลือก เป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีอัตลักษณ์ทางเพศ รสนิยมทางเพศและการแสดงออกทางเพศ ที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ที่จำแนกโดยโครงสร้างทางสรีระของร่างกายทางกายภาพของมนุษย์ที่แบ่งเป็น 2 เพศคือเพศชายและเพศหญิง ในพระไตรปิฎกอรุณกถาได้จำแนกลักษณะบัณเฑาะก์ 5 ประเภท ได้แก่

1) อาสิตตบัณเฑาะก์ หมายถึง ชายที่เอาปากคาบอวัยวะเพศชายอื่นเมื่อถูกน้ำอสุจิจรดเอาแล้วความร่ำร้อนจึงสงบไป

2) อสุยบัณเฑาะก์ หมายถึง คนที่มีความรู้สึกพอใจมีความสุขเมื่อได้เห็นอวัยวะของผู้อื่นหรือการได้แอบดูคนอื่นสมสู่กัน

3) โอปักกมิกบัณเฑาะก์ หมายถึง ชายที่ถูกตัดอวัยวะเพศหรือถูกตอนด้วยความพยายามเรียกว่าขันที

4) ปักขบัณเฑาะก์ หมายถึง คนที่ข้างแรมเป็นบัณเฑาะก์ด้วยอานุภาพแห่งอกุศลกรรมวิบาก แต่ข้างขึ้นความร่ำร้อนของเขาก็สงบไป

5) นปฺงสกบัณเฑาะก์ หมายถึง คนที่เกิดมาไม่มีเพศ ไม่มีภาวะรูปใดๆ คือไม่ปรากฏว่าเป็นชายหรือหญิงมาแต่กำเนิด

2. การบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า ในพระพุทธศาสนาเรียกผู้บรรลุธรรมว่าอริยบุคคล ส่วนของเพศทางเลือกแม้จะบรรลุธรรมในชาตินี้ยังไม่ได้ ก็สามารถฝึกสั่งสมมีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยกระดับขึ้นมาได้ เพราะการฝึกปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาเพื่อการบรรลุธรรมได้นั้นต้องมีความมั่นคงในพระรัตนตรัย ในศีล สมาธิและปัญญาซึ่งตรงกับงานวิจัยของ (พระมหาดุลย์ ยโสธโร, 2549) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณเฑาะก์กับการบรรลุธรรม” ผลการศึกษาพบว่าบัณเฑาะก์จัดเป็นอภัพบุคคลซึ่งไม่อาจบรรลุธรรมได้ในชีวิตนี้ ถึงแม้ว่าจะพยายาม ฝึกปรือพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาแล้วก็ตาม เพราะบัณเฑาะก์เกิดได้เพราะผลแห่งอกุศลกรรม คือเป็นบุคคลที่ปฏิสนธิที่ปราศจากอโมหะเหตุหรือ ทุกเหตุกปฏิสนธิ (ผู้มีวิบากเป็นเครื่องกั้น) นอกจากบัณเฑาะก์แล้วผู้ท่อนันตริยกรรม (ผู้มีกรรมเป็นเครื่องกั้นหรืออุปสรรค) ผู้เป็นนิตยมิฉชาติภูมิจิ (ผู้มีกิเลสเป็นเครื่องกั้น) และผู้มีปัญญาทึบ ก็ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชีวิตนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ผู้ที่ถือกำเนิดเป็นบัณเฑาะก์นั้นยังไม่มีอุปนิสัยบรรลุธรรมในชีวิตปัจจุบัน แต่เป็นการถือกำเนิดในฐานะอภัพบุคคลชาติสุดท้าย ถัดจากชาติที่เป็นบัณเฑาะก์นั้นไป จะพ้นจาก สภาพความเป็นอภัพบุคคล

3. วิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุลหธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า เพศทางเลือกหมายถึงบัณฑิตที่เรียกว่าอภัพบุคคล แม้ว่าจะพยายามฝึกพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา ที่สุดแล้วก็ไม่สามารถที่จะบรรลุลหธรรมได้ เพราะว่าเป็นผู้ถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์เพราะผลแห่งอกุศลกรรมปฏิสนธิที่ปราศจากอโมหะเหตุ คือผู้มีวิบากเป็นเครื่องกัน แต่อย่างไรก็ตามก็ยังสามารถสั่งสมบุญเพื่อบรรลุลหธรรมในชาติภพต่อไปซึ่งตรงกับงานวิจัยของ (พระมหาสมเจต สมจारी, 2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบัณฑิตที่เลือกกับการบรรลุลหธรรมขั้นสูงในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การบรรลุลหธรรมในพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาศักยภาพในตัวเองให้เต็มเปี่ยมและการเก็บสั่งสม ทนทางปัญญาเป็นปัจจัยให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด การที่บุคคลผู้เป็นบัณฑิตได้เกิดเป็นมนุษย์ และได้มีโอกาสฟังธรรมของพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นบุคคลที่มีบุญกุศลสะสมมากพอสมควร จากพระคัมภีร์มหาปริณิพพานสูตร ในพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า ตราบใดที่ยังมีผู้ศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์อยู่ ตรานั้นโลกก็จะไม่ว่างเว้นพระอรหันต์ มนุษย์มีลักษณะเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงฝึกสอนตลอดจนจนได้ชื่อว่า เป็นนายสารีบุตรผู้ฝึกบรูชอย่างเยี่ยมยอด จึงมีหลักการสำคัญที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงเปิดโอกาสให้มนุษย์ทั้งหลายได้ศึกษาหลักคำสั่งสอนและฝึกปฏิบัติจนสามารถบรรลุลหธรรมได้ มีผู้ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วก็จะสามารถพ้นทุกข์ได้ แม้พ้นทุกข์ได้ก็ไม่ใช่ว่าในระดับเดียวกัน บุคคลที่จะเข้าถึงธรรมไว้ 4 ประเภท ประกอบด้วย อุคฆัตติญญ วิปจิตติญญ เนยยะ และปทปรมบุคคล

องค์ความรู้ใหม่

เมื่อผู้วิจัยพบว่า การบรรลุลหธรรมของเพศทางเลือกหรือบัณฑิตสามารถบรรลุได้ จึงไม่ควรปล่อยโอกาสให้ผ่านไปโดยไม่ฝึกพัฒนากาย วาจาและใจ ในฐานะของลูก นักเรียนนักศึกษา พ่อแม่ คนในองค์กรการทำงานไม่ว่าจะหน่วยงานใดๆ

สมณะเพศ นักบวช นักปฏิบัติ ในบทบาทของวัด สำนักงาน สำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ครูอาจารย์ผู้สอน นำปฏิบัติให้ความรู้ และในบทบาทของกัลยาณมิตรที่ดี ให้มีการปฏิบัติเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ทางบวก ให้เกิดการพัฒนาในทางตนมีร่างกายและจิตใจจนถึงสามารถนำไปต่อยอดพัฒนาวัตถุ สิ่งของ สถานที่ และเป็นพลังเหนี่ยวนำจิตใจผู้อื่นให้เกิดในร่างกายและจิตวิญญาณที่มีความสงบสุขต่อไป

สรุป

ในการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์เพศทางเลือกกับการบรรลุลหธรรมในพระไตรปิฎก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่มีเพศทุกเพศ ไม่ว่าจะเป็นเพศทางสรีระ เพศสภาพ เพศวิถี เพศทางเลือก มีการใช้หลักธรรม

เพื่อการดำรงชีวิตในการคิด พูดและทำแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์คุณค่าทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นไม่ว่าจะเป็น
หลักธรรมคำสอนใดในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ล้วนนำมาซึ่งความสุข สงบ สันติในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า ในพระพุทธรูปศาสนาเรียกผู้บรรลุนิพพานว่าอริยบุคคล ส่วนของเพศทางเลือกแม้จะ
บรรลุนิพพานในชาตินี้ยังไม่ได้ ก็สามารถฝึกสั่งสมมีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยกระดับขึ้นมาได้ เพราะการฝึก
ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาเพื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมี บ้าน วัด สถาน ที่ราชการ โรงเรียน โรงแรม ควร
นำไปใช้ดำเนินการในการจัดสถานที่ที่ทำงาน ห้องอาหาร ห้องพัก แนวทางในการปฏิบัติการทำงาน การอยู่
ร่วมกันเป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุนิพพานของเพศทางเลือกกับอุบาสกอุบาสิกาและผู้ถือถือนวชาด (ภิกษุ-
ภิกษุณี) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสถานะและบทบาทภายหลังการบรรลุนิพพาน (ทำให้ทราบการปฏิบัติเพื่อการบรรลุนิพพาน
ในหลากหลายเพศวิถี)

2.2 ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุนิพพานของเพศทางเลือกในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทและมหายานและ
เพศทางเลือกในศาสนาอื่นๆ (ทำให้ทราบการปฏิบัติเพื่อการบรรลุนิพพานในพระพุทธรูปศาสนาทั้งเถรวาทและ
มหายาน)

2.3 สังคมไทยในยุคปัจจุบันและสังคมในสมัยพุทธกาลกับเรื่องการบรรลุนิพพานของเพศทางเลือก
เหมือนหรือมีความแตกต่างกันอย่างไร (ทำให้ทราบสังคมในอดีตเพื่อนำมาประยุกต์ปรับใช้ในการปฏิบัติเพื่อ
การบรรลุนิพพานในปัจจุบัน)

บรรณานุกรม

กองบรรณาธิการวอยซ์ออนไลน์. Who ประกาศ คนข้ามเพศไม่ได้ป่วยทางจิต. สืบค้น 18 มีนาคม 2567 จาก
https://voicetv.co.th/read/HJVbWd8ZX#google_vignette.

กุลธิดา ติระพันธ์อำไพ. กรอบเพศแบบสองขั้ว (Gender binary): วิทยาศาสตร์ชายเป็นใหญ่ที่กดทับเด็กใน
ระบบการศึกษา. สืบค้น 16 กันยายน 2566 จาก [https://thepotential.org/knowledge/patriar-](https://thepotential.org/knowledge/patriarchy-in-education-system/)
[chy-in-education-system/](https://thepotential.org/knowledge/patriarchy-in-education-system/).

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศ & แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติ*. แปลและดัดแปลงจาก Charles Sturt University. สืบค้น 15 มิถุนายน 2566 จาก <https://www.law.tu.ac.th/how-to-respect-lgbtq/>

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *LGBT+ให้เกียรติกันและกันโดยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ ความหลากหลายทางเพศ*. สืบค้น 19 มีนาคม 2567 จาก <https://www.law.tu.ac.th/how-to-respect-lgbtq/>.

दनัย อังควัฒนวิทย์. *ความหลากหลายทางเพศ*. นิตยสารอิเล็กทรอนิกส์ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. สืบค้น 16 มีนาคม 2567 จาก <https://www.rama.mahidol.ac.th/atrama/issue016>

เตชิน อิศระภาณวงศ์. (2561). *ศึกษาการบรรลุธรรมของฆราวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ. *ความหลากหลายทางเพศในกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์*. สืบค้น 16 มีนาคม 2567 จาก <https://ojs.lib.buu.ac.th/index.php/huso2/article/view/7587>.

มนูญ วงษ์มะเขาะห์. *ทำความเข้าใจกับ LGBTQI ด้วยสื่อที่มีความหมายและประเด็นที่น่าสนใจในความก้าวหน้าของกลุ่ม LGBTQI ในปี 2020*. สืบค้น 16 มีนาคม 2567 จาก <https://www.amnesty.or.th/latest/blog/860/>:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มูลนิธิเด็กโสสะแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. *Pride Month: สิทธิทางเพศที่ครอบครัวควรทำความเข้าใจ*. สืบค้น 16 มีนาคม 2567 จาก <https://www.sosthailand.org/blog/pride-month-sexual>.

บุษกร สุริยสาร. (2557). *อัตลักษณ์และวิถีทางเพศในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: องค์การแรงงานระหว่างประเทศ.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2537). *ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระเทพสิทธิมนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2548). *คำบรรยายเรื่อง วิปัสสนากรรมฐาน (มหาสติปัฏฐาน)*. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2541). *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง*. พิมพ์ครั้งที่ 46. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2547). *ต้นกันเสียที่ จากความเท็จของหนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. 1*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาสมเจต สมจारी. (2559). ศึกษาบัณฑิตเพื่อกำกับการบรรลุลุทธิธรรมขั้นสูงในพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารศึกษาศาสตร์ มมร.* 4(2), 151-165.

พระระพี พุทธิสารโร. (2561). เพชฌัญญูพื้นที่ทางความเชื่อและเพศ: การแสดงอัตลักษณ์ทางเพศของภิกษุสามเณรไทย. *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 5 ระดับนานาชาติ ครั้งที่ 3.* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. 1-15.

พระเกรียงศักดิ์ สิริสกุโก (ศรีโชติ). (2565). *จริยศาสตร์เพศในวรรณกรรมของพุทธปรัชญา.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหา อุทัย ภูริเมธี (ชะกิจ). (2552). *ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอดิเดช สติวโร (สุขวัฒนวดี). 2555. *การศึกษาวิเคราะห์กายวิภาคศาสตร์ที่เกี่ยวข้องต่อการปฏิบัติกรรมฐาน.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอดุลย์ ยโสธโร. (2549). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตเพื่อกำกับการบรรลุลุทธิธรรม.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. (2563). *พระอภิธรรม ไตรวैयाก.* กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

การศึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง ต่อความเครียดสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี

Online Psychological Counseling based on Reality Therapy on Stress of Undergraduate Students

¹กนกวรรณ แสงซื่อ, ²วารางคณา โสมะนันท์ และ ³มฤฎ์ แก้วจินดา

¹Kanokwan Sangsue, ²Varangkana Somanandana and ³Marid Kaewchinda

^{1,2,3}คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

^{1,2,3}Faculty of Education, Kasetsart University.

¹Corresponding Author's Email: Kanokwan.Sangs@ku.th

Received: July 14, 2024; **Revised:** August 11, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลของการศึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อความเครียดสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี จำนวน 5 คน มีคะแนนประเมินความเครียด ST-5 อยู่ในระดับมากที่สุด และมีความสนใจในการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริง เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ 1) แบบประเมินความเครียด ST-5 2) แผนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง 3) แบบสัมภาษณ์นิสิตที่เข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์และแปลผลแบบประเมินความเครียด ST-5 ทั้งก่อนและหลังด้วยแบบประเมินความเครียด ST-5

ผลการวิจัยพบว่า ผู้รับการปรึกษามีผลคะแนนจากแบบประเมินความเครียดลดลงกว่าก่อนเข้ารับการปรึกษาจากระดับความเครียดมากที่สุดลดลงไปที่ระดับเครียดน้อย นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริง พบว่า 1) ผู้รับการปรึกษาได้สำรวจความต้องการของตนเองในสิ่งที่เกิดความเครียดอยู่เกิดจากอะไร ในการนำสู่การวางแผนและตั้งเป้าหมายในการจัดการความเครียดที่เกิดขึ้น โดยที่ผู้รับการปรึกษาสามารถแก้ปัญหาที่จะต้องเผชิญต่อสภาพความเป็นจริงและตระหนักถึงความเป็นจริงว่าผู้รับการปรึกษามีหน้าที่ต้องหาทางจัดการความต้องการของตนเอง 2) ผู้รับการปรึกษาได้ฝึกในการปรับความคิดและพฤติกรรม ในการลดความเครียดลง สามารถที่จะแก้ปัญหาในปัจจุบันที่ผู้รับการปรึกษากำลังเผชิญได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมในการดำเนินชีวิตประจำวัน 3) ผู้รับการปรึกษานำวิธีการในการเข้ารับการปรึกษาแต่ละครั้งไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความเครียดของตนเองที่เกิดขึ้นในขณะศึกษาต่อ หรือเจอรายวิชาที่ยาก ก็สามารถที่จะยอมรับ เข้าใจ และจัดการปัญหาที่กำลังเผชิญได้ในด้านการเรียน

คำสำคัญ: การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์; ทฤษฎีเผชิญความจริง; ความเครียด

Abstract

The purpose of this research article was to study the effect of online psychological counseling based on the theory of facing stress for 5 undergraduate students with the highest stress assessment score of ST-5 and voluntarily participating in online psychological counseling along the face of reality. The tools used were 1) ST-5 stress assessment form, 2) online psychological counseling plan based on reality theory, and 3) Interview form for students participating in online psychological counseling based on reality theory data analysis includes analysis and interpretation of the ST-5 stress assessment form. Before and after with the ST-5 stress assessment

The results showed that the counseling recipients had lower scores on the stress assessment than before the consultation, from the highest stress level to the low stress level. In addition, the results of the content analysis from the interviews showed that online psychological counseling was based on the reality of the situation. 1) The counselees surveyed their own needs for what caused the stress. In order to plan and set goals for managing the stress that occurs. The counselee can solve the problems faced by the reality and realize the reality that the counselee has the responsibility to find a way to manage his or her own needs. 2) The counselees have been trained in adjusting their thoughts and behaviors. In order to reduce stress. Able to solve the current problems that the client is facing correctly and appropriately in daily life. 3) The counselees apply the methods of each consultation to manage their own stress that occurs while continuing their studies or encounter difficult courses, so that they can accept, understand, and manage the problems they are facing in the field of study.

Keywords: Online Psychological Counseling; Reality Theory; Stress

บทนำ

สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (Covid-2019) ทำให้รูปแบบการใช้ชีวิตของประชากรเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในเรื่องของพฤติกรรม การศึกษา ครอบครัว สังคม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่ส่งผลอย่างรวดเร็ว และบางพฤติกรรมก็กลายเป็นพฤติกรรมถาวรเกิดเป็น วิถีปกติใหม่ (New Normal) นิสิตเป็นจำนวนมากที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วส่งผลให้นิสิตจะต้องรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวในด้านพฤติกรรม ครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อมและโดยเฉพาะการศึกษาที่เปลี่ยนจากการเรียนในห้องมาเป็นการเรียนแบบออนไลน์ ซึ่งการเรียนแบบออนไลน์ยังมีนิสิตจำนวนหนึ่งที่ยังไม่สามารถปรับตัวได้จากข้อจำกัดต่างๆ เช่น การขาดทุนทรัพย์ในการซื้ออุปกรณ์การเรียนที่จำเป็นต้องใช้ในการเรียนออนไลน์ สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียน ขาดการปฏิสัมพันธ์กับอาจารย์และเพื่อน เป็นต้น จากข้อจำกัดในข้างต้นนี้ส่งผลต่อสภาพจิตใจของนิสิตจึงทำให้เกิดความเครียดตามมาได้ (Chertoff, et al. 2020) ซึ่งความเครียดตามพระพุทธศาสนามองว่าความทุกข์ที่เป็นความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ (พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์, 2555) และ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) กล่าวว่า ความเครียดคือความทุกข์ทางปัญญา หรือปัญหาของบุคคลที่เกิดจากความสัมพันธ์กันทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นการนำเอาทฤษฎีเผชิญความจริงมาใช้ในการช่วยเหลือนิสิตที่เกิดความเครียด โดยทฤษฎีเผชิญความจริงเป็นวิธีการทางจิตวิทยาที่ใช้ในการรักษา ความเครียด และความกลัวต่างๆ โดยให้ผู้ที่มีปัญหาเผชิญหน้ากับสิ่งที่กลัวหรือวิตกกังวลในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและควบคุมได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้ผู้ที่มีปัญหาเรียนรู้ว่าความเครียดนั้นไม่อันตราย และสามารถจัดการได้ ทำให้ความเครียดลดลงเมื่อเวลาผ่านไป จะเน้นที่การแก้ปัญหาในปัจจุบัน ไม่เน้นอดีตและความรู้สึกมากเกินไป ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาไม่ใช่ข้ออ้างว่าเหตุการณ์ในอดีตเป็นสาเหตุของปัญหา และช่วยให้การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดำเนินเร็วขึ้น (Glasser, 1965;1972) โดยทฤษฎีเผชิญความจริงจะพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง และตระหนักว่าตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะสนองความต้องการของตน โดยไม่กระทบกระเทือนสิทธิของผู้อื่น แม้ว่าการสนองความต้องการนั้นมีอุปสรรคขัดขวางอยู่ก็ตาม จึงมีการใช้กระบวนการ WDEP มีกระบวนการช่วยให้บุคคลตรวจสอบพฤติกรรมของตนเองในปัจจุบันทำให้มีสติระลึกว่าปัจจุบันทำอะไรอยู่ ดังนั้นกระบวนการให้การปรึกษาดำเนินตามทฤษฎีเผชิญความจริง ช่วยให้บุคคลเกิดการตรวจสอบการกระทำในปัจจุบันของตนเอง (Evaluation) และพิจารณาการกระทำนำไปสู่ความต้องการได้ใหม่ (Wants) ในการกระทำปัจจุบัน (Describe) ซึ่งทำให้บุคคลที่มีสติรับรู้การกระทำ ณ ปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งทำให้บุคคลได้เกิดการตระหนักว่าการกระทำในปัจจุบัน ยังไม่นำไปสู่ความต้องการที่ตั้งไว้ได้ จึงเกิดการวางแผน (Plan) เพื่อปรับปรุงพฤติกรรมใหม่ เป็นกระบวนการที่ช่วยให้ผู้เข้ารับการปรึกษาสามารถระบุสิ่งที่ทำให้เกิดความเครียด สามารถที่จะจัดลำดับสิ่งที่เครียด และเริ่มเผชิญจากสิ่งที่ทำให้เกิดความกลัวจากน้อยไปหา มาก่อน โดยที่ผู้เข้ารับการปรึกษาที่มีปัญหาจะค่อยๆ เผชิญหน้ากับสิ่งที่เครียดในลำดับขั้นที่กำหนด โดยในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและควบคุมได้ จากนั้นจึงทำการประเมินผลและปรับปรุงในการตรวจสอบและประเมินผลเพื่อปรับปรุงวิธีการตามความเหมาะสม ในการช่วยให้ผู้รับการปรึกษาได้รับความเข้าใจที่ดีขึ้นเกี่ยวกับความต้องการของตนเองและพัฒนาแผนเพื่อให้ตรงตามความต้องการและความเชื่อของตนเอง กระบวนการนี้จะสามารถช่วยให้ผู้รับการปรึกษารู้สึกควบคุมชีวิตได้มากขึ้นและลดความเครียดโดยจัดการกับปัญหาพื้นฐานที่ทำให้เกิดความเครียด นอกจากนี้การมุ่งเน้นไปที่สิ่งที่สำคัญสำหรับตนเอง และสามารถรู้สึกถึงจุดประสงค์และความหมายที่มากขึ้นซึ่งสามารถช่วยลดความเครียดได้

ความสอดคล้องกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ได้แก่ วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือพิจารณาให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างหลักการ กับ ความมุ่งหมายเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือการกระทำตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนไหวคลาด และวิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ ต้องรู้ต้องทำเป็นสำคัญ ในระดับชีวิตประจำวัน สิ่งที่เป็นปัจจุบัน คลุมถึงเรื่องราวทั้งหลายที่เชื่อมโยงกันมาถึงสิ่งที่กำลังรับรู้กำลังพิจารณาเกี่ยวข้องต้องกระทำอยู่ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำกิจหน้าที่ เรื่องที่ปรารถนา เพื่อทำสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหรือปฏิบัติได้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) กระบวนการปรึกษาตามแนวเผชิญความจริงจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลได้ตรวจสอบพฤติกรรมในขณะปัจจุบัน และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองเพื่อให้สามารถไปเป้าหมายที่ตนมุ่งหวังไว้ได้ สามารถพัฒนาได้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการ

วิจัยของชัยญา ภาควุฑุทัย และ วรากร ทรัพย์วิระปกรณ์ (2015) ทำการศึกษาผลการปรึกษากลุ่มทฤษฎีเผชิญความจริงต่อการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นงานวิจัยกึ่งทดลอง พบว่า การให้คำปรึกษากลุ่มตามแนวทฤษฎีเผชิญความจริงส่งผลดีต่อการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยเฉพาะในระยะหลังการทดลองและระยะติดตามผล ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ดีขึ้นและมีความพร้อมในการปรับตัวทางสังคมมากขึ้น งานวิจัยของอาทิตย์ พานิชอัตรา (2561) ทำการศึกษาผลการปรึกษากลุ่มตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อการการยับยั้งชั่งใจในการดื่มแอลกอฮอล์ของนิสิตปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีการศึกษา 2560 พบว่า โปรแกรมการปรึกษากลุ่มตามทฤษฎีเผชิญความจริงสามารถพัฒนาการยับยั้งชั่งใจในการดื่มแอลกอฮอล์ให้เพิ่มขึ้นได้ และ Neda Smaeeli Far et al. (2013) ทำการศึกษาผลของการบำบัดด้วยความเป็นจริงแบบกลุ่มในการเพิ่มความสุขของนักเรียนการวิจัยใช้รูปแบบการทดลองแบบกึ่งทดลอง พบว่า การบำบัดด้วยความจริงในกลุ่มเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มความสุขของนักศึกษา และมีผลเชิงบวกต่อหลายองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความสุข เช่น ความพึงพอใจในชีวิต ความมองโลกในแง่ดี ประสิทธิภาพในตนเอง ความภาคภูมิใจในตนเอง และสุขภาพ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเอาการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ ตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อความเครียดสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี เพื่อช่วยเหลือนิสิตที่เกิดความเครียดจากการเรียนสามารถที่จะจัดการความเครียดในด้านการเรียนของตนเองได้ หลังจากการเข้ารับการปรึกษาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลของการปรึกษาทางเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อความเครียดของนิสิต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบศึกษารายกรณีโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยวิธีการคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองอย่างละเอียดทุกขั้นตอน เพื่อนำมาสังเคราะห์วิเคราะห์ แผลความและสรุปผล พร้อมทั้งวัดผลก่อนและหลังการให้การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบประเมินความเครียด (ST-5) 2) แผนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง 3) แบบสัมภาษณ์นิสิตที่เข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องการแนวคิดทฤษฎีเผชิญความจริง และตัวแปรความเครียด

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์จากหน่วยส่งเสริมสุขภาวะนิสิตและให้คำปรึกษา งานแนะแนวและการจัดหางาน กองกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่ง เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร เพื่อขออนุญาตในการขอผู้เข้าร่วมในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 นิสิตที่เข้ารับบริการการปรึกษาที่หน่วยส่งเสริมสุขภาวะนิสิตและคำปรึกษา งานแนะแนว และการจัดหางาน กองกิจการนิสิตที่มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่ง เขตจตุจักร เป็นนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2566 จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบประเมินความเครียด (ST-5) พัฒนาโดยอรรณพ ศิลปกิจ โดยมีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เท่ากับ 0.86
2. แผนการศึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีค่า IOC ระหว่าง 0.60-1.00
3. แบบสัมภาษณ์นิสิตที่เข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีค่า IOC ระหว่าง 0.80-1.00

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูลผ่านการถอดเทปเสียง/แบบสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์และแปลผลแบบประเมินความเครียด ST-5 ทั้งก่อนและหลังด้วยแบบประเมินความเครียด ST-5 และการวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 7 ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ในเชิงบรรยาย นำมาสรุป และอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลของการปรึกษาทางเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อความเครียดของนิสิต ผลการวิจัยพบว่า การปรึกษาทางเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริงต่อความเครียดของนิสิต ทำให้ความเครียดจากการเรียนของผู้รับการปรึกษาที่ทำแบบทดสอบ ST-5 มีผลก่อนเข้าร่วมการปรึกษาอยู่ในเกณฑ์ความเครียดมากที่สุด (14 คะแนน) หลังเข้าร่วมการปรึกษาความเครียดของผู้รับการปรึกษาลดลงอยู่ในเกณฑ์เครียดน้อย (2-4 คะแนน) ทำให้ผู้รับการปรึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมในการจัดการความเครียดจากการเรียนในทางที่ดีขึ้น มีวิธีการที่จะผ่อนคลายความเครียดได้จากการรับรู้ถึงสาเหตุของปัญหาที่กำลังเผชิญ รวมถึงการเผชิญหน้าที่จะแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง ดังรายละเอียดตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางสรุปผลจากการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาของผู้รับปรึกษาจำนวน 5 คน จากแบบประเมิน ST-5 ก่อนและหลังเข้าร่วมการปรึกษา พบว่า

จำนวนนิสิต	ก่อนเข้ารับการปรึกษา	หลังเข้ารับการปรึกษา
1	8	3
2	7	4
3	14	2
4	7	2
5	8	4

จากตารางสรุปผล จะเห็นว่าการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงหลังจากการเข้าร่วมปรึกษาผู้เข้ารับการปรึกษาที่มีความเครียดในระดับมากที่สุดลดลงมาที่ระดับน้อย จึงเห็นได้ว่าการเข้ารับการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงสามารถช่วยให้ผู้เข้ารับการปรึกษาสามารถจัดการความเครียดได้ด้วยตนเองอย่างเหมาะสม

ผู้รับการปรึกษาคนที่ 1 หลังการการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง พบว่า

การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงสามารถที่จะช่วยจัดการความเครียดในด้านการเรียนให้ดีขึ้นได้ ผู้รับการปรึกษาสามารถที่จะเผชิญกับปัญหาเหล่านั้น และจัดการกับความเครียดในเรื่องของเพื่อนการทำงานกลุ่มการแบ่งเวลา อย่างเป็นระเบียบตามแผนที่ตนเองวางไว้

ผู้รับการปรึกษาคนที่ 2 หลังการการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง พบว่า การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงสามารถที่จะช่วยจัดการความเครียดในเรื่องของการอ่านหนังสือ ที่ผู้รับการปรึกษาดีขึ้นกว่าตอนที่ได้คุยกันสามารถที่จะกำหนดเป้าหมายในการอ่านหนังสือแต่ละครั้งและค้นพบการอ่าน หนังสือที่เหมาะสมกับตนเองช่วยให้สามารถอ่านหนังสือได้ดีขึ้นมีสมาธิกับการอ่านหนังสือและการทำการบ้านมากขึ้นส่งผลให้การเรียน และผลการเรียนดีขึ้นตามลำดับ

ผู้รับการปรึกษาคนที่ 3 หลังการการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง พบว่าการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงสามารถที่จะช่วยจัดการความเครียดของผู้รับการปรึกษาดีขึ้น ผู้รับการปรึกษาสามารถที่จะทำตามความต้องการของตนเองที่ยังคงที่จะเลือกเรียน ในสาขาปัจจุบันตรงนี้ก่อน ช่วยให้โฟกัสกับการเรียนปัจจุบันให้เต็มที่ และทำสิ่งที่พอจะทำได้ก่อนส่วนเรื่องที่จะทำได้หรือไม่ได้ผู้รับการปรึกษา มองว่าเป็นเรื่องของอนาคต

ผู้รับการปรึกษาคนที่ 4 หลังการการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง พบว่าการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงสามารถที่จะช่วยจัดการความเครียดของผู้รับการปรึกษา จากการเรียนที่กังวลในด้านการจัดลำดับของผลการเรียนที่เลือกสาขาของตนเองต้องการได้ดีขึ้น จากการนำเอาวิธีการไปปรับใช้กับตนเองในช่วงของการปรับตัวกับการเรียนวิชาคำนวณให้มีความเข้าใจมากขึ้นจากการไปโรงเรียนพิเศษ ทบทวนบทเรียนและการทำแพลนเนอร์เพื่อช่วยจัดตารางการแบ่งเวลา

ส่งผลให้ความเครียดที่เคยมีลดน้อยลงจนไม่เกิดความเครียดในด้านการเรียนแล้วเพราะนำไปใช้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมกับตนเอง

ผู้รับการศึกษาคคนที่ 5 หลังการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง พบว่าการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงหลังจากการเข้าร่วมปรึกษาผู้เข้ารับการศึกษา จึงให้ผู้เข้ารับการศึกษาตั้งเป้าหมายด้านการเรียนในปัจจุบันตั้งเป้าหมายระยะสั้นช่วยให้การเกิดความเครียดที่กังวลในเรื่องของการเรียนในอนาคตดีขึ้น และในด้านของการทำงานกลุ่มผลจากการรับฟังและสนทนากับผู้รับการปรึกษา ณ ขณะนั้นได้ให้ผู้เข้ารับการปรึกษาระบายสิ่งที่เครียดภายในใจและชวนมองถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานกลุ่ม ผู้เข้ารับการศึกษาสามารถที่จะเข้าใจปัญหาและนำไปปรับมุมมองความคิดในเชิงบวกเพื่อลดความลงและพัฒนาดตนเองให้เกิดความมั่นใจในด้านการเรียนมากขึ้น

ความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมการปรึกษาจากการสัมภาษณ์จากปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง ผู้วิจัยศึกษาความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมการปรึกษาจากการสัมภาษณ์จากปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง เพื่อนำมาวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้อง 3 ประเด็น ดังนี้ 1) ประสพการณ์จากการเข้าร่วมการปรึกษา 2) การเปลี่ยนแปลงจากการเข้าร่วมการปรึกษา 3) ประโยชน์จากการเข้าร่วมการปรึกษา ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ประสพการณ์จากการเข้าร่วมการปรึกษา

1.1 ประสพการณ์ที่ได้จากการเข้าร่วมการปรึกษา “ไม่เคยมีประสพการณ์เลยทำให้เวลาคุยแรกๆ เกร็ง พอได้คุยรู้สึกดีขึ้นที่มีคนรับฟัง รู้สึกดี” “รู้สึกโอเคมีคนคุยด้วย ตามเรว่าถึงไหนแล้ว ดีกว่าปล่อยตัวเอง”

จากข้อมูลที่ผู้รับการปรึกษาย่อยทอดออกมา แสดงให้เห็นว่าประสพการณ์ในการเข้าร่วมการปรึกษาในแต่ละครั้ง ช่วยทำให้ผู้รับการปรึกษา ที่ไม่เคยมีประสพการณ์ในการคุยกล้าที่จะเปิดใจในการเข้ารับการศึกษา รู้สึกสบายใจที่ได้เข้ารับการศึกษาที่ไม่ต้องเก็บไว้คนเดียว ผู้รับการปรึกษาก็ได้มีวิธีการใหม่ ๆ ที่ตนเองสามารถนำไปปรับใช้ได้จากการเข้ารับการศึกษา และความเครียดรู้สึกดีขึ้นจากการเข้ารับการศึกษาในแต่ละครั้ง

1.2 ความคิดเห็นที่ได้จากการเข้าร่วมการปรึกษา “การเข้าการศึกษาในแต่ละครั้งดีที่ช่วยตั้งเป้าหมายให้เราได้เห็นสิ่งที่ต้องทำ” “การเข้ารับการศึกษาในแต่ละครั้งดีที่ช่วยให้หนูได้โฟกัสกับปัจจุบันมากขึ้น” จากข้อมูลที่ผู้รับการปรึกษาย่อยทอดออกมา แสดงให้เห็นว่าในแต่ละครั้งที่ผู้รับการปรึกษาเข้าร่วม ช่วยให้ผู้เข้ารับการศึกษา ตั้งเป้าหมายกับการเรียนได้ดีขึ้น นำวิธีการในการเข้ารับการศึกษาแต่ละครั้งไปปรับใช้ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาสามารถที่จะจดจ่ออยู่กับปัจจุบันได้ ส่งผลให้การเข้ารับการศึกษาในแต่ละครั้ง ส่งผลให้ความเครียดในด้านการเรียนของผู้เข้ารับการปรึกษาลดลง

1.3 ความรู้สึกที่ได้จากการเข้าร่วมการปรึกษา “รู้สึกดีเหมือนหนูได้ระบายความเครียดให้พี่ฟัง ทำให้หนูได้พูดสิ่งที่อัดอัดได้ มีคนคอยแนะนำหนู รู้สึกดีที่ได้คุยกับ ได้มีคนฟังหนูอีกคน ฟังแบบไม่ตัดสิน” “รู้สึกสบายใจ คลายความกังวลได้” จากข้อมูลที่ผู้รับการปรึกษาย่อยทอดออกมา จากความรู้สึกในการเข้าร่วมการปรึกษาแต่ละครั้ง ผู้รับการปรึกษารู้สึกดีขึ้นจากความเครียด จากการสร้างสัมพันธภาพจากผู้ให้การศึกษา

ช่วยสร้างความสบายใจให้แก่ผู้รับการปรึกษาสามารถที่จะเล่าระบายความเครียดออกมาได้อย่างสบายใจ และได้สะท้อนตัวเองระหว่างพูดคุย จึงได้เห็นคำแนะนำในการปรึกษาแต่ละครั้ง เพื่อที่จะนำไปใช้ในการจัดการความเครียดของตนเอง ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ประเด็นที่ 2 การเปลี่ยนแปลงจากการเข้าร่วมการปรึกษา

2.1 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น “ได้เรียนรู้เกี่ยวกับตัวเองดีขึ้น” “ภาวะเครียดน้อยลง พอไม่มีเรื่องกังวลอะไรในหัวก็ทำอะไรได้มากขึ้น มองโลกแง่บวกขึ้น กล้าเปิดใจมากขึ้น” จากข้อมูลที่ผู้รับการปรึกษาถ่ายทอดออกมา จากการเข้ารับการปรึกษาในแต่ละครั้ง ผู้รับการปรึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านของความเครียดที่ลดลง เพราะจากการ ระบายความเครียดออกมาจากการสนทนา ผู้รับการปรึกษาในแต่ละครั้งที่เข้าร่วม จะได้รับวิธีการในการนำไปปรับใช้กับตนเองให้เผชิญกับความเครียดจัดการให้ดีขึ้น และช่วยส่งเสริมให้ผู้รับการปรึกษามีความคิดเชิงบวกในด้านการเรียนกล้าเปิดใจกับการเรียนมากขึ้น แม้จะมีผู้รับการปรึกษาที่ความเครียดอาจจะลดน้อยลงบ้างแต่ก็พยายามที่จะ จัดการกับความเครียดกับตัวเองให้อยู่กับปัจจุบัน

2.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อการดำเนินชีวิตของนิสิตอย่างไรบ้าง “ดีขึ้นจากเดิม แบบค่อยๆ ดีขึ้นตามลำดับ” “กล้าตัดสินใจในชีวิตได้มากขึ้น มองหาโอกาสใหม่ๆ บ้าง” จากข้อมูลที่ผู้รับการปรึกษาถ่ายทอดออกมา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้เข้ารับการปรึกษาในทิศทางที่ดีขึ้นจากเดิมตามลำดับ ช่วยให้ผู้เข้ารับการปรึกษาสามารถที่จะกล้าตัดสินใจ วางเป้าหมายให้กับตนเอง ส่งผลให้การเรียนดีขึ้น จากการนำวิธีการในการเข้ารับการปรึกษาในแต่ละครั้งนำไปปรับใช้ต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง

ประเด็นที่ 3 ประโยชน์จากการเข้าร่วมการปรึกษา จากข้อมูลที่ผู้รับการปรึกษาถ่ายทอดออกมาพบว่าประโยชน์ของการเข้ารับการปรึกษาในแต่ละครั้งผู้เข้ารับการปรึกษาส่วนใหญ่เห็นว่ามีประโยชน์เป็นอย่างมาก จากการที่ผู้ให้การปรึกษาร่วมสร้างสัมพันธภาพให้ผู้รับการปรึกษาเกิดความไว้วางใจ สบายใจที่จะสนทนาในการเข้ารับการปรึกษา ซึ่งผู้รับการปรึกษาเห็นว่าในแต่ละครั้งช่วยให้ผู้รับการปรึกษาแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญกับความเครียด ให้อิสระไม่ได้พยายามจัดการอยู่คนเดียว มีผู้ให้คำปรึกษาเป็นผู้รับฟังอย่างไม่ตัดสิน คอยให้คำแนะนำ และเป็นกำลังใจทุกครั้งในการเข้าร่วมการปรึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัย พบว่า ผู้รับการปรึกษามีความรู้สึกสะดวก รวดเร็ว ต่อการเข้ารับการบริการในรูปแบบออนไลน์ ซึ่งผู้รับการปรึกษามองเห็นความสำคัญในการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์มากขึ้น จากการที่มีกระบวนการที่ผู้ให้การปรึกษาชี้แจงขั้นตอนในการเข้ารับการปรึกษาในแต่ละครั้ง ในเรื่องการรักษาความลับ ระยะเวลาในการเข้ารับการปรึกษาในแต่ละครั้ง รวมทั้งการขออนุญาตบันทึกเสียง เพื่อให้ผู้รับการปรึกษาเกิดความไว้วางใจ สบายใจในการสนทนาถึงปัญหาความเครียดที่กำลังเผชิญอยู่ให้แก่บุคคลที่ตนเองไม่คุ้นเคยผ่านการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ อีกทั้งช่วยให้ผู้รับการปรึกษาประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง สามารถเลือกสถานที่ที่ผู้รับการปรึกษารู้สึกปลอดภัย สบายใจในการเข้ารับการปรึกษา โดยที่หากไม่สะดวกในการเปิดเผยที่อยู่หรือการเปิดเผยใบหน้าเพื่อลดความกังวลก่อนเข้ารับการปรึกษาเชิงจิตวิทยาได้

(สุวภูมิ วงศ์ทรงสวัสดิ์, 2559) ในการเข้ารับการปรึกษาแบบออนไลน์ในแต่ละครั้งผู้รับการปรึกษามีทางเลือกในการที่จะเปิดเผยใบหน้าหรือไม่เปิดเผยในการสนทนา เป็นทางเลือกที่ช่วยให้รับการปรึกษาเกิดความปลอดภัยและสบายใจในการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาที่มีความเครียดสามารถที่จะมีเป็นตัวเลือกในการช่วยเพิ่มทางเลือกในการเข้ารับการปรึกษาที่กำลังเผชิญปัญหาต่างๆ (คณิติน จรโคกรวด และลักขณา สรวิวัฒน์, 2564) โดยในปัจจุบันช่องทางในการเข้ารับการปรึกษาเชิงจิตวิทยามีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้เป็นแนวทางในการลดความเครียดของนิสิตด้วยการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยารายบุคคลแบบออนไลน์ เมื่อผู้รับการปรึกษาเกิดความเครียดหรือปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ เช่น ปัญหาการเรียน ปัญหาการสอบ ปัญหาเรื่องเพื่อน ที่ไม่สามารถจัดการได้ด้วยตนเองและส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน สามารถที่จะใช้บริการการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ โดยที่สามารถที่จะเข้าถึงบริการแบบออนไลน์ได้หลายช่องทางขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้รับการปรึกษา เพราะการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์สามารถที่จะอำนวยความสะดวกในเรื่องของเวลา สถานที่ ค่าใช้จ่าย ต่อการเข้ารับการปรึกษา การปรึกษาเชิงจิตวิทยาจึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาถึงได้ด้วยตนเองรายบุคคล จึงทำให้มีความสำคัญต่อการช่วยเหลือผู้รับการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ (วรารัณ โสมะนันท์ และคณะ, 2564)

2. ผลการวิจัย พบว่า จากการให้การปรึกษาเชิงจิตวิทยาตามแนวเผชิญความจริงในการปรึกษาครั้งแรกความเครียดของผู้รับการปรึกษายังไม่สามารถที่จะจัดการให้ลดลงได้ในทันที ต้องใช้เวลาในการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเพื่อที่จะให้มองเห็นถึงปัญหาที่ผู้รับการปรึกษากำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน โดยกระบวนการ WDEP สามารถช่วยให้ผู้รับการปรึกษาเข้าใจปัญหาความต้องการของตนเอง นำไปสู่การวางแผนในการแก้ไขปรับพฤติกรรมตนเองให้เกิดขึ้น ในการจัดการความเครียดของตนเองได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้ความต้องการบรรลุผลผู้เข้ารับการปรึกษาจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เรียนรู้ที่จะยอมรับพฤติกรรมและแก้ไขยอมรับได้ว่าการอยู่กับความเป็นจริง สามารถช่วยให้ผู้เข้ารับการปรึกษาเรียนรู้และปรับพฤติกรรมของตนเองได้ การตระหนักถึงปัญหาและช่วยให้ผู้รับการปรึกษาเข้าใจ และแก้ไขสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ส่งผลให้เกิดความเครียดในปัจจุบัน ซึ่งจากการเข้ารับการปรึกษาทั้ง 3 ครั้ง พบว่า ผู้รับการปรึกษาสามารถที่จะหาวิธีในการจัดการความเครียดในด้านการเรียนที่เหมาะสมกับตนเอง โดยผู้รับการปรึกษาเข้าใจสาเหตุของความเครียด ยอมรับความรู้สึกรับรู้ของตนเองที่กำลังเครียด มีการวางแผนจัดการกับความเครียด และจัดจ้อยู่กับปัจจุบันในการจัดการความเครียดที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่ได้อย่างเหมาะสมกับผู้รับการปรึกษาตามการให้การปรึกษาเชิงจิตวิทยาตามแนวเผชิญความจริง กระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาตามแนวเผชิญความจริง เป็นการปรับความคิดและพฤติกรรมของผู้รับการปรึกษาให้เผชิญกับปัญหาในปัจจุบันผ่านกระบวนการ WEDP เพื่อให้ผู้รับการปรึกษาได้สำรวจความต้องการของตนเองในสิ่งที่เกิดความเครียดอยู่เกิดจากอะไร ในการนำสู่การวางแผนและตั้งเป้าหมายในการจัดการความเครียดที่เกิดขึ้น โดยที่ผู้รับการปรึกษาสามารถแก้ปัญหาที่จะต้องเผชิญต่อสภาพความเป็นจริง และตระหนักถึงความเป็นจริงว่าผู้รับการปรึกษามีหน้าที่ต้องหาทางจัดการความต้องการของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีอุปสรรคขวางอยู่ก็ตาม กระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยา

ตามแนวเผชิญความจริง เชื่อว่าเราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอดีต ฉะนั้นการคิดถึงแต่อดีตไม่ใช่หนทางแก้ปัญหา แต่อาจเป็นข้ออ้างที่บุคคลจะไม่ยอมเผชิญสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันของชีวิต (วัชร ทรัพย์มี, 2549)

จากการเข้าร่วมการปรึกษาเชิงจิตวิทยาตามแนวเผชิญความจริง ทำให้ผู้รับการปรึกษา ได้ฝึกในการปรับความคิดและพฤติกรรม ในการลดความเครียดลง สามารถที่จะแก้ปัญหาในปัจจุบันที่ผู้รับการปรึกษากำลังเผชิญได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมในการดำเนินชีวิตประจำวัน อีกทั้งผู้รับการปรึกษายังนำวิธีการในการเข้ารับการปรึกษาแต่ละครั้งไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความเครียดของตนเอง ที่เกิดขึ้นในขณะศึกษาต่อ หรือเจอรายวิชาที่ยาก ก็สามารถที่จะยอมรับ เข้าใจ และจัดการปัญหาที่กำลังเผชิญได้ในด้านการเรียน เช่น การจัดการตารางเวลาทำงาน ทบทวนหลังเรียน จึงทำให้ผู้เข้ารับการปรึกษามีความเครียดในด้านการเรียนลดลง

องค์ความรู้ใหม่

กระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามทฤษฎีเผชิญความจริง เป็นการให้การปรึกษาที่ช่วยให้ผู้รับการปรึกษานำเอาวิธีการจากทฤษฎีเผชิญความจริงไปจัดการความเครียดได้ ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

1. การเผชิญหน้าและยอมรับความจริง ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาสามารถทำการวิเคราะห์ปัญหาของผู้รับการปรึกษาได้อย่างมีเหตุผล ทำให้ผู้รับปรึกษาสามารถเสนอแนวทางการดำเนินงานหรือการแก้ไขปัญหาที่มีเหตุผลและเป็นระเบียบ ซึ่งช่วยให้ผู้รับปรึกษาสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงได้ตามความต้องการ

2. ทักษะการใช้สื่อออนไลน์ เป็นการสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น การสนทนาแบบเรียลไทม์ (Realtime) หรือแพลตฟอร์ม(Platform)การปรึกษาผ่านวิดีโอ เพื่อให้ผู้รับการปรึกษาสามารถเข้าถึงบริการได้สะดวก ทุกที่ทุกเวลา ลดความจำเป็นในการเดินทางและการจัดเวลา การรักษาความลับของผู้รับการปรึกษา ในปัจจุบันช่องทางการให้การปรึกษาแบบออนไลน์มีความหลากหลายมากขึ้นผู้ให้การปรึกษาจะต้องเรียนรู้กับแพลตฟอร์มออนไลน์ต่างๆ เพื่อสามารถเลือกช่องทางที่เหมาะสมแก่ผู้รับการปรึกษา

3. เทคนิคการลดความเครียด การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงมีกระบวนการที่สามารถช่วยให้ผู้รับการปรึกษาสามารถที่จะจัดการความเครียดที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมในเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการกระทำของตนเองเพื่อให้นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้คือ การมีสติระลึกรู้ในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ รู้จักใคร่ครวญข้อมูลอย่างรอบด้าน มีสมาธิในการควบคุมอารมณ์ตนเอง ตรวจสอบการกระทำของตนเอง เพื่อทำให้สิ่งที่กระทำอยู่นั้นตรงตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ไม่เสียเวลาในการทำเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง และการให้การปรึกษาผ่านออนไลน์เป็นแพลตฟอร์มการปรึกษาที่มียังระบบบันทึกข้อมูล รักษาความเป็นส่วนตัวของผู้รับการปรึกษา ทำให้เกิดการปรึกษาที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของผู้ปรึกษาได้อย่างเหมาะสม

สรุป

จากการเข้ารับการปรึกษาในแต่ละครั้งของผู้เข้ารับการปรึกษาทั้ง 5 คน หลังเข้าร่วมการปรึกษาคะแนนการทำแบบประเมิน ST-5 ลดลงต่ำกว่าก่อนเข้ารับการปรึกษา จากแบบสัมภาษณ์หลังเข้ารับการปรึกษาพบว่า ผู้เข้ารับการปรึกษาในครั้งแรกขึ้นตอนการสร้างสัมพันธภาพมีผลให้ผู้เข้ารับการปรึกษามีความสบายใจและรู้สึกปลอดภัยในการเล่าถึงปัญหาที่กำลังเผชิญ ในแต่ละครั้งผู้เข้ารับการปรึกษามีความเข้าใจความต้องการของตนเอง เรียนรู้และยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้น นำไปสู่การวางแผนตั้งเป้าหมาย นำวิธีการไปจากการเข้ารับการปรึกษาแต่ละครั้งไปปรับใช้กับปัญหาที่กำลังเผชิญกับความเครียด ช่วยให้ผู้เข้ารับการปรึกษาสามารถจัดการกับความเครียดได้ดีขึ้น ส่งผลให้ความเครียดในด้านการเรียนลดลง สิ่ง que ผู้เข้ารับการปรึกษาได้ในแต่ละครั้งคือการได้นำกระบวนการ WEDP มาปรับใช้ในการปรับความคิดและพฤติกรรมให้อยู่ในการจัดจ้กับปัญหาด้านการเรียนที่ผู้เข้ารับการปรึกษากำลังเผชิญอยู่ อีกทั้งยังช่วยทำให้ผู้เข้ารับการปรึกษาเรียนรู้ที่จะยอมรับกับปัญหาในปัจจุบัน ยอมรับความรู้ของตนเอง ณ ขณะนั้นที่เกิดความรู้สึกเครียดและหาสาเหตุเพื่อที่จะได้นำเอาวิธีการในการเข้ารับการปรึกษาแต่ละครั้งมาปรับใช้ จากการตั้งเป้าหมายกับปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม การเข้ารับการปรึกษาแบบออนไลน์ ยังเพิ่มความสะดวก รวดเร็วให้แก่ผู้เข้ารับการปรึกษาที่ไม่สะดวกที่จะเดินทางไปเข้ารับการปรึกษากับผู้ให้การปรึกษาแบบตัวต่อตัว สามารถที่จะเลือกสถานที่ที่ผู้เข้ารับการปรึกษามีความสบายใจในการเข้าร่วมการปรึกษาได้เอง มีการเก็บข้อมูลเพื่อรักษาความลับจากการแจ้งกติกาในขั้นตอนแรกในการสร้างความสบายใจให้แก่ผู้เข้ารับการปรึกษา ทำให้ผู้เข้ารับการปรึกษาสามารถที่จะได้รับการช่วยเหลือจากปัญหาที่กำลังเผชิญจากผู้ให้การปรึกษาได้เองตรงตามความต้องการเพราะการให้การปรึกษาแบบออนไลน์มีช่องทางที่หลากหลายมากขึ้นในปัจจุบัน ทำให้สามารถที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เข้ารับการปรึกษาได้ทันเมื่อเจอปัญหา ดังนั้น จะเห็นได้ว่า จากการเข้ารับการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ตามแนวเผชิญความจริงสามารถที่จะช่วยให้ผู้เข้ารับการปรึกษาความเครียดลดลงได้ จากการทำเอาวิธีการไปปรับใช้และการให้การปรึกษาแบบออนไลน์มีความสะดวก รวดเร็วทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงผู้เข้ารับการปรึกษาได้ทันเวลาเมื่อเจอปัญหา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า การปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ผู้วิจัยได้นำมาใช้กับผู้รับการปรึกษาที่มีความเครียดในด้านการเรียน ซึ่งจะมีการให้ผู้รับการปรึกษาทำแบบประเมิน ST-5 ก่อนและมีการสัมภาษณ์ความพร้อมก่อนเข้ารับการปรึกษา เนื่องจากเป็นการปรึกษาแบบออนไลน์ จึงไม่เหมาะสมกับผู้ที่เป็นโรคทางสุขภาพจิต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ผลการพัฒนาสติในการลดความเครียดในสถานศึกษา เหตุผลที่ควรทำเพราะ การเรียนในปัจจุบันมักมีความเครียดสูง การวิจัยนี้สามารถช่วยให้เข้าใจว่าสติสามารถเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการลดความเครียด และช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพการเรียนรู้และความสุขในชีวิตประจำวันได้อย่างไร

2.2 ประสิทธิภาพของโปรแกรมการจัดการความเครียดโดยใช้ทฤษฎีเผชิญความจริงในนักศึกษาปีแรก เหตุผลที่ควรทำเพราะ นักศึกษาปีแรกมักเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัว โปรแกรมนี้อาจช่วยลดความเครียดและสนับสนุนการปรับตัวเข้าสู่ชีวิตมหาวิทยาลัย

2.3 การใช้ทฤษฎีเผชิญความจริงในการพัฒนาทักษะการจัดการความเครียดในนักเรียนมัธยม เหตุผลที่ควรทำเพราะ นักเรียนมัธยมมักเผชิญกับความเครียดจากการเตรียมสอบเข้ามหาวิทยาลัย การศึกษานี้จะช่วยพัฒนาโปรแกรมการฝึกทักษะการจัดการความเครียดที่มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- คณิติน จรโคกกรวด และ ลักขณา สิริวัฒน์. (2565). การพัฒนาแอปพลิเคชันด้านสุขภาพจิตสำหรับการให้การปรึกษารายบุคคล แบบออนไลน์เพื่อลดความเครียดของวัยรุ่น. *วารสารชุมชนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา*. 16(3), 222-235.
- ชญญา ภาคอุทัย และ วรากร ทรัพย์วิระปกรณ์. (2558). ผลการศึกษากลุ่มทฤษฎีเผชิญความจริงต่อการเรียนรู้ด้วยการนำตน ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6. *วารสารวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา*. 12(2), 81-91.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*, กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2555). *อานาปานสติภาวนา ลำดับการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า, สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ตรวจชำระ*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- วัชร ทรัพย์มี. (2549). *ทฤษฎีให้บริการปรึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรางคณา โสมะนันท์, คาลอส บุญสุภา และ พลอยไพลิน กมลนาวัน. (2564). การให้บริการการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบออนไลน์ : มิติใหม่ของการให้บริการปรึกษาเชิงจิตวิทยา. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 2(1), 247-260.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *โยนิโสมนสิการ-วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. สืบค้น 7 กรกฎาคม 2566 จาก https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/592

สุววุฒิ วงศ์ทางสวัสดิ์. (2559). ผลของการปรึกษาเชิงจิตวิทยารายบุคคลแบบออนไลน์ แนวอัตถิภาวนิยม-มนุษยนิยมต่อสุขภาวะของนิสิตนักศึกษาปริญญาตรีที่มีบุคลิกภาพแบบไม่มั่นคงทางอารมณ์.

วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะจิตวิทยา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อรรรรณ ศิลปกิจ. (2551). แบบวัดความเครียดฉบับศรีธัญญา. วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย. 16(3), 177-185.

Chertoff, J. D. et al. (2020). The early influence and effects of the coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic on resident education and adaptations. *Journal of the American College of Radiology.*, 17(10), 1322-1328.

Glasser, W. (1965). *Reality therapy*. New York: Harper & Row, Pub.

ศึกษาวิเคราะห์การบริหารชุมทรัพย์ในนิกัณทสูตร
An Analytical Study of the Properties Management
in Nidhikanda-Sutta

¹อภัสนันท์ จิรสินธุ์รัฐ, ²อติเทพ ผาธา และ³สุภาพรรณ เพิ่มพูล

¹Apussanan Jeerasinthunyarat, ²Atitthep Phattha and ³Supaphan Permpoon

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: noknoin009@gmail.com

Received: April 25, 2024; **Revised:** August 9, 2024; **Accepted:** August 9, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาในนิกัณทสูตร 2) เพื่อศึกษาวิธีการบริหารชุมทรัพย์ในนิกัณทสูตร 3) เพื่อวิเคราะห์การบริหารชุมทรัพย์ในนิกัณทสูตร เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ด้วยวิธีค้นคว้าจากเอกสารพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) โครงสร้างและเนื้อหาในนิกัณทสูตร จัดเป็นพุทธพจน์ประเภทคาถา อยู่ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 25 ในหมวดขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ตรัสสอนเรื่องการฝังชุมทรัพย์ โดยแบ่งทรัพย์ออกเป็นสองอย่างคือ ทรัพย์ภายนอก ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทองซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มั่นคง และทรัพย์ภายใน คือ บุญกุศลคุณธรรม ได้แก่ ทาน ศีล สัจจะ ทมะ จัดเป็นอริยทรัพย์สามารถติดตามตนตลอดไป และส่งผลในเรื่องมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ 2) วิธีการบริหารชุมทรัพย์ในนิกัณทสูตร พระสูตรนี้ให้ความสำคัญกับชุมทรัพย์ภายใน ที่เป็นบุญกุศลเกี่ยวกับการทำทาน การรักษาศีล การสำรวมอินทรีย์ การรู้จักข่มใจข่มกิเลสระงับความโลภ โกรธ หลง โดยปฏิบัติต่อสิ่งที่สมควร ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ บิณฑบาต ญาติพี่น้อง มิตรสหาย หรือสถานที่อันควรสักการบูชา 3) การบริหารชุมทรัพย์ในนิกัณทสูตรวิเคราะห์ได้ว่า ทรงสอนให้รู้จักแสวงหาทรัพย์ภายในที่บุญกุศลไว้เป็นต้นทุนในภพหน้า ทำให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่าของหลักธรรมพื้นฐานสามัญที่ปัจจัยนำไปสู่ได้รับผลมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ตามเหตุปัจจัยของแต่ละบุคคลได้สร้างสมไว้ ธรรมในพระสูตรนี้จึงเป็นการคุ้มครองตนให้ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทในธรรม

คำสำคัญ: การบริหาร; ชุมทรัพย์; นิกัณทสูตร

พระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องทรัพย์สินเงินทองมีหลายพระสูตร เช่น “อุชชยสูตร” ในความที่ทรงตรัสถึงเรื่องสมชีวิตการรู้จักคิดวางแผนเพื่อที่จะได้เสาะแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์เพื่อประโยชน์ในการเลี้ยงตัวและครอบครัวให้มีความสุข (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/55/346) หรือเรื่อง “โภควิภาค” ทรงสอนให้รู้จักจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง โดยจัดแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่งใช้สอยในชีวิตประจำวัน ส่วนที่สองและสามใช้ประกอบการงานและส่วนที่สี่เก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/265/211) มีพระสูตรหนึ่งที่นำเสนอใจตรัสถึงเรื่องขุมทรัพย์ หรือ “นิธิ” กล่าวคือ “นิธิกัณทสูตร” เป็นพระสูตรเกี่ยวกับเรื่องการฝังขุมทรัพย์ที่เป็นอริยทรัพย์หรือทรัพย์ภายในที่สามารถติดตามตนตลอดไปแม้โลกหน้า นั่นก็คือบุญกุศลที่เป็นคุณธรรมต่าง ๆ ทรงตรัสถึงหลักธรรมไว้ 4 อย่าง คือ ทาน ศีล สัจฉริยะ และทมะ ว่าธรรมเหล่านี้จัดเป็นขุมทรัพย์ที่แท้จริง สมควรที่จะฝังไว้อย่างดี ด้วยการปฏิบัติต่อสถานที่ควรบูชามีสังเวชนียสถาน กับบุคคลที่ควรบูชามีบิดามารดา เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/6-13/18-19) และผลบุญนั้นจะส่งผลอันนำปรารถนาในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ

อรรถกถาอธิบายขุมทรัพย์ภายในว่ามีอยู่ 4 อย่าง (อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/1/313) คือ (1) ถาวรนิธิ ได้แก่ ขุมทรัพย์อันถาวรที่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ด้วยตนเอง เช่น ที่ดิน สวน ไร่ นา เงิน ทอง เป็นต้น (2) ชังคมนิธิ ได้แก่ ขุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ด้วยตนเอง เช่น ข้าว ไม้ โค กระบือ เป็นต้น (3) อังคสมนิธิ ได้แก่ ขุมทรัพย์ที่เป็นวิชาความรู้อันเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะต่าง ๆ ขุมทรัพย์ในสามข้อแรกทรงจัดไว้เป็นขุมทรัพย์ภายนอกไม่มีความมั่นคง สามารถลักขโมย โจรจี้ปล้นได้ แม้จะฝังไว้ที่ปลอดภัยสักจนถึงน้ำหรือเก็บรักษาไว้อย่างมิดชิด ก็อาจมีเหตุให้สูญหายไปได้ เช่น ถูกลูกหลานไม่รักดีลักขโมยไปเที่ยว เล่นเกม เสพยา เล่นการพนันบ้าง หรือถูกพวกแก๊งมิจฉาชีพ พวกคอลเซ็นเตอร์หลอกดูดเงินหมดเกลี้ยงบัญชีก็มี เหตุเหล่านี้ทรงตรัสว่าเป็นเพราะผู้นั้นหมดบุญนั่นเอง (อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/5/318) จะเห็นว่าการมีทรัพย์หรือรักษาทรัพย์ไว้ได้นั้นต้องอาศัยบุญกุศลด้วย และ (4) อนุคามิกนิธิ เป็นทรัพย์ภายในเป็นบุญกุศลที่สำเร็จด้วย ทาน ศีล สัจฉริยะ และทมะ เป็นขุมทรัพย์ที่ติดตามตนตลอดไป ทรงตรัสในนิธิกัณทสูตรว่าเราสามารถฝังขุมทรัพย์ที่เป็นบุญกุศลดังกล่าว ด้วยการกระทำหรือปฏิบัติต่อสิ่งที่ควรบูชา กล่าวคือ การปฏิบัติสักการบูชาต่อพระเจดีย์ หรือสังเวชนียสถาน การปรนนิบัติต่อพระสงฆ์บิดามารดาผู้มีพระคุณ ต่อบุคคลที่ให้ความเคารพนับถือ เป็นต้น เมื่อได้ฝังขุมทรัพย์ไว้ในที่อันควรแล้ว ย่อมได้ผลอันนำปรารถนา ในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ เช่นผู้ที่มีผิวพรรณงดงาม มีเสียงไพเราะ ความมีรูปร่างสวยงามสมส่วน มียศถาบรรดาศักดิ์ใหญ่โต การมีบริวารมาก จัดเป็นคุณสมบัติของผู้มีมนุษย์สมบัติ ส่วนการได้เสวยทิพย์วิมานหรือเป็นใหญ่ในหมู่เทพคือสวรรค์สมบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/11-12/19) สำหรับนิพพานสมบัติความดับสนิทแห่งกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ในพระพุทธานุญาตว่านิพพานเป็นจุดหมายอันสูงสุด ทั้งหมดนี้เป็นสมบัติที่ทุกคนย่อมมีความปรารถนาตามจริตและวาสนาของแต่ละบุคคล แต่การจะได้มาซึ่งความปรารถนาในสมบัติดังกล่าว บุคคลต้องเป็นผู้หมั่นประกอบในบุญกุศลต่าง ๆ

จากหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในนิคัณทสูตร ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นธรรมพื้นฐานที่สามารถปฏิบัติได้ง่าย อย่างเช่น เรื่องการให้ทานหรือการรักษาศีล ชาวพุทธถือปฏิบัติกันเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้ว จึงนับว่าเป็นธรรมที่ใกล้ชิดกับตัวเรามาก ถ้าสามารถเข้าใจในอานิสงส์หรือคุณค่าของการได้ประพฤติตนตามหลักธรรมที่ทรงกล่าวไว้ ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อผู้มีความมุ่งมั่นเข้าสู่เส้นทางอริยมรรคอย่างยิ่ง เนื่องจากการให้ทาน การรักษาศีล การรู้จักสำรวมอินทรีย์ รู้จักข่มใจไม่หลงไปตามกิเลส นี่เป็นพื้นฐานของการเจริญสมาธิภาวนาทำให้การเจริญสติภาวนาตั้งมั่นได้ง่าย มีความก้าวหน้าตามลำดับ สามารถพัฒนาตนเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้น และสามารถถึงฝั่งพระนิพพานได้ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความต้องการจะวิเคราะห์หลักธรรมหรือการบริหารชุมชนทรัพย์ในนิคัณทสูตรให้แจ่มแจ้งขึ้น เพื่อให้เข้าใจในคุณธรรมพื้นฐานสำหรับต่อยอดในการปฏิบัติธรรมหรือเพื่อยกระดับจิตเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้น และเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้รับให้กับสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาในนิคัณทสูตร
2. เพื่อศึกษาวิธีการบริหารชุมชนทรัพย์ในนิคัณทสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์การบริหารชุมชนทรัพย์ในนิคัณทสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่องการศึกษาวิเคราะห์การบริหารชุมชนทรัพย์ในนิคัณทสูตร เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมเรื่อง ทาน ศีล สัจจะ อดทน มีขั้นตอนศึกษา ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) แนวคิดหลักธรรมเกี่ยวกับ ทาน ศีล สัจจะ อดทน เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยศึกษาองค์ประกอบของหลักธรรมในนิคัณทสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2559

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) แนวคิดหลักธรรมเกี่ยวกับ ทาน ศีล สัจจะ อดทน เป็นการศึกษาค้นคว้าเนื้อหาในนิคัณทสูตรและรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากคัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณ์ หนังสือ ตำรา เอกสารงานวิจัย บทความวิชาการ เอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ตลอดจนถึงข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 3 ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ นำข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ศึกษาแล้วสังเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 เรียบเรียง สรุปผลการวิจัยเป็นเชิงพรรณนาและบรรยาย (description and narrative)

ผลการวิจัย

1. โครงสร้างและเนื้อหาในนิธิกัณทสูตร พบว่า นิธิกัณทสูตรเป็นพระพุทฺธพจน์ประเภทคาถา ในหมวดขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ประกอบด้วย 16 คาถา เป็นพระสูตรที่แสดงธรรมแก่ภุมมพิ (หมายถึงคนมั่งมี) ในเมืองกรุงสาวัตถี เพื่ออนุโมทนาวิธีการฝังขุมทรัพย์ของเขาด้วยการถวายภัตตาหาร (ถวายทาน) แต่พระสงฆ์ โดยมีพระพุทฺธเจ้าเป็นประมุขและเพื่อแสดงความถึงพร้อมด้วยบุญ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/1-16/17-20) ทรงตรัสสอนเรื่องขุมทรัพย์ 2 อย่าง คือขุมทรัพย์ภายนอกและขุมทรัพย์ภายใน ทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่าขุมทรัพย์ภายนอกซึ่งเป็นทรัพย์สินเงินทอง ไม่มีความมั่นคง ถึงแม้ว่าจะเก็บรักษาไว้อย่างดีแล้วก็ตาม สาเหตุเกิดจากการหมกมุ่นนั่นเอง ส่วนขุมทรัพย์ภายในคือบุญกุศลคุณธรรมต่าง ๆ อาทิ ทาน ศีล สัจจะ และทมะ ที่บุคคลได้ปฏิบัติดีแล้วจะเป็นอริยทรัพย์มีความมั่นคงสามารถติดตามตนตลอดไปแม้โลกหน้าโดยจะได้ผลในเรื่อง มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ เมื่อทรงแสดงธรรมจบ ภุมมพินั้นได้บรรลุโสดาปัตติผลพร้อมชนจำนวนมาก

2. วิธีการบริหารขุมทรัพย์ในนิธิกัณทสูตร พบว่า พระพุทฺธองค์ทรงตรัสสอนให้เห็นความสำคัญของทรัพย์ภายในมากกว่าทรัพย์ภายนอก ผู้มีปัญญาควรทำแต่บุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ภายในที่จะติดตามตนตลอดไป ด้วยการทำความดีที่เป็นบุญกุศล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/9/18) ในการทำทานสามารถทำได้ทั้งสามสถานที่เป็นวัตถุสิ่งของและธรรมทานการให้คำแนะนำที่ก่อให้เกิดการพัฒนาชีวิต การรู้จักควบคุมตนเองเว้นจากการประพฤติชั่วทางกาย วาจา อยู่ในกรอบของศีลธรรม การรู้จักระมัดระวังสำรวมอินทรีย์ ด้วยการมีสติคอยคุมจิตไม่ให้หลงไปยึดเกาะเกี่ยวกับอารมณ์ต่าง ๆ เพื่อมิให้เกิดสังโยชน์ผูกจิต ซึ่งจะนำมาซึ่งกิเลสความโลภ โกรธ หลง การรู้จักข่มใจข่มกิเลสระงับยับยั้งความโลภ โกรธ หลง สำหรับแนวปฏิบัติสามารถทำได้หลายวิธี ทั้งต่อสถานที่หรือบุคคลที่ควรเคารพบูชา ล้วนเป็นบุญกุศลทั้งสิ้น ในอรรถกถาท่านอธิบายว่า ชนทั้งหลายถวายปัจจัยแม้เล็กน้อยที่พระเจดีย์ เหมือนที่ท่านพระชันทสมณเถระและพระโสฬสเถระกล่าวไว้ว่า “เพราะถวายดอกไม้ดอกเดียวแท้ๆ ข้าพเจ้าจึงไม่รู้จักทุกข์เลย ตลอด 80 โกฏิกับผลแห่งการถวายดอกไม้” (อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/7/321) จะเห็นว่าการมีปัญญากระทำการที่ควรที่เป็นบุญกุศลจะได้รับอานิสงส์มาก

3. วิเคราะห์การบริหารขุมทรัพย์ในนิธิกัณทสูตร พบว่า

3.1 การบริหารขุมทรัพย์ภายใน

ในนิธิกัณทสูตรทรงให้ความสำคัญเรื่องทรัพย์ภายในที่เป็นพฤติกรรมคุณธรรมมากกว่าการแสวงหาวัตถุทรัพย์สินเงินทองของมีค่าอื่น ๆ ทรงสอนให้รู้จักแสวงหาทรัพย์ภายในที่บุญกุศลไว้เป็นต้นทุนในภพหน้า ซึ่งเราไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะถึงฝั่งพระนิพพานเมื่อใด จึงไม่ควรประมาทในธรรมที่พระพุทฺธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ แม้ยังไม่ถึงฝั่งก็ยังได้รับประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฐธัมมิกัตถะ) การได้บำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาและสมณะพราหมณ์ หรือจุนเจือมิตรสหายด้วยความเมตตาปรารถนาดี คุณประโยชน์หรืออานิสงส์ก็เกิดขึ้นในชาตินี้ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า ทำให้ทุกคนมีความผาสุกร่วมกัน เกิดความยินดี ความรักสามัคคีปรองดองกัน ประโยชน์เบื้องต้นในภพ

หน้า (สัมปรายิกัตถะ) ก่อนจะเข้าถึงพระนิพพานยังได้รับอานิสงส์ในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ตามแต่บุญกุศลที่ปัจเจกบุคคลสร้างทำไว้ และประโยชน์สูงสุด (ปรมาตมะ) คือพระนิพพาน (พระวุฒิไกร สิริสาโร (ตาไรสง) (2561) ทั้งนี้ การเข้าถึงพระนิพพานได้ต้องมีการปฏิบัติต่อยอดในการเจริญภาวนาสมาธิและวิปัสสนา จนรู้แจ้งด้วยปัญญาว่าตนหมดสิ้นอาสวะกิเลสแล้วสิ้นภพสิ้นชาติ

3.2 คุณค่าที่ได้จากการศึกษาการบริหารชุมทรัพย์ในนิคัณทสูตร

คุณค่าด้านความไม่ประมาท จากการศึกษาในนิคัณทสูตร ทำให้เป็นบุคคลตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาทในการสร้างอริยะทรัพย์ ทาน ศีล การส่ำรวม การข่มใจ ย่อมได้รับอานิสงส์ของบุญ ในประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้าและประโยชน์สูงสุด (นิพพาน) (อรรถกถา ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เอกนิบาต อุโภถถลสูตร), (2567)

คุณค่าด้านการศึกษาและคัมครองชีวิต ทำให้รู้ถึงคุณค่าหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของทรัพย์ ลึกซึ้งขึ้น เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญที่ควรสั่งสมไว้ เรียกว่า “บุญ” หรือ “นิธิ” เป็นชุมทรัพย์ที่จะอำนวยผลให้ได้รับความสำเร็จสมบูรณ์ทุก ๆ ด้าน ยิ่งกว่าทรัพย์ที่เป็นวัตถุ การศึกษาทำให้รู้ว่าการจะเข้าสู่กระแสรรคผลนิพพาน นั้นต้องผ่านการปฏิบัติคุณธรรมในระดับพื้นฐานก่อน จากง่ายไปจนถึงระดับสูงสุด เปรียบเสมือน การขึ้นบันไดไปสู่จุดหมายสูงสุดต้องไปทีละขั้น จึงไม่ควรประมาทในธรรมระดับพื้นฐานที่ดูเหมือนไม่สำคัญแต่สำคัญ จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอันเป็นอุดมคติของชีวิต คือการเข้าถึงพระนิพพาน เป็นสภาวะของความสงบเย็นภายในจิตใจปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง เป็นทรัพย์ที่แต่ละบุคคลต้องแสวงหาด้วยความเพียรของตนเอง ด้วยการกระทำตนให้ตั้งอยู่ในความดีที่เป็นคุณธรรมทั้งหลาย และช่วยยังเป็นเกราะคุ้มครองชีวิตของตนมิให้ตกไปสู่โลกที่ชั่ว ซึ่งเป็นฝั่งตรงข้ามกับฝั่งพระนิพพาน การศึกษาเรื่องชุมทรัพย์ในนิคัณทสูตร จึงเป็นคุณประโยชน์ต่อผู้ที่ปรารถนามุ่งหวังเข้าสู่รรคผลนิพพานเป็นจุดหมายปลายทางอันสูงสุด

อภิปรายผลการวิจัย

1. นิคัณทสูตรเป็นพระพุทพจน์ประเภทคาถา โดยตรัสแสดงอนุโมทนาแก่กุกุมภูมิจิตเลื่อมใสที่กำลังถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ในขณะที่เดียวกันพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแห่งกรุงสาวัตถีได้ส่งราชบุรุษไปเชิญกุกุมภูมิจิตเข้าเฝ้าเพื่อหวังจะครอบครองในทรัพย์ของเขา แต่เขาตอบกลับไ้ว่า “กำลังฝึงชุมทรัพย์อยู่เชิญท่านกลับไปก่อนเดี๋ยวจะตามไป” เมื่อพระพุทธเจ้าฉันภัตตาหารเสร็จทรงได้อนุโมทนาต่อการกระทำของกุกุมภูมิจิตนั้น และได้อธิบายผลของบุญที่เกิดจากการให้ทาน การรักษาศีล การส่ำรวมอินทรีย์ การข่มใจ ที่ได้กระทำต่อพระสงฆ์ ต่อบิดามารดา ต่อมิตรสหาย และต่อพระเจดีย์ จะได้อานิสงส์มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ บุญกุศลที่ทำนั้นจัดเป็นทรัพย์ภายในที่จะติดตามตนไปทุกภพ ส่วนทรัพย์สินเงินทองเป็นทรัพย์ภายนอกไม่สามารถนำติดตัวไปได้สิ้นสุดแคล้วคลาดหายใจ ซึ่งสอดคล้องกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) (2556) ได้กล่าวในหนังสือเรื่อง “ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ เลื่อนลอย เพื่้ออะไร และชีวิตที่สมบูรณ์” ว่าทรัพย์สินเงินทองนั้น เป็นสิ่งที่สูญหายโจรลักขโมยได้ เป็นเหตุต้องระวังรักษาและเกิดความห่วงใยทรัพย์สินเงินทองนั้น

ยิ่งใช้ยิ่งสิ้นเปลือง ยิ่งใช้ยิ่งหมดจะต้องหามาเพิ่มหา มาชดเชย แต่ทรัพย์ภายในคือความดีนั้นไม่สูญหายไม่ต้องรักษาไม่หายไปไหน และความดีนั้นยิ่งประพาศก็ยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้น ทรัพย์ภายในนี้มีมากหลายประการ ทรัพย์นั้นเป็นเครื่องทำให้คนเรามีความสมบูรณ์ในตัวเองจิตใจจะสมบูรณ์ได้ มีความมั่นใจก็เพราะมีทรัพย์ภายใน

2. วิธีการบริหารขุมทรัพย์ในนิคัณทสูตร พบว่าในพระสูตรนี้ทรงมีพุทธประสงค์เน้นที่เรื่องทรัพย์ภายในซึ่งเป็นบุญกุศลเป็นหลักสำคัญ (อรรถกถา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 1/1/313) ผลของบุญจักอำนวยผลในเรื่องมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ด้วยเหตุที่เกิดบุญกุศลที่ได้ทำทาน รักษาศีล การสัรรวมอินทรีย์ การข่มใจ ซึ่งสอดคล้องกับสิริธรรมสี่ สิ่งสนธิ (2564) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีกรรมในคัมภีร์วิมานวัตถุ” ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมในวิมานวัตถุ การให้ทานการรักษาศีล การฟังธรรม การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เช่น ศรัทธาต่อพระรัตนตรัย การบูชาพระธาตุเจดีย์สถาน เป็นต้น วิมานวัตถุเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงการทำความดีของเหล่าเทวดาและเทพธิดาว่าในสมัยที่ตนเป็นมนุษย์ ได้ประกอบคุณงามความดีอะไรไว้บ้าง เช่น บางตนก็ให้ข้าวน้ำเป็นทาน บางตนก็ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นคุณธรรมที่ส่งผลให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และหากต่อยอดการปฏิบัติภาวนาในขั้นที่สูงขึ้นก็สามารถบรรลุผลนิพพานได้

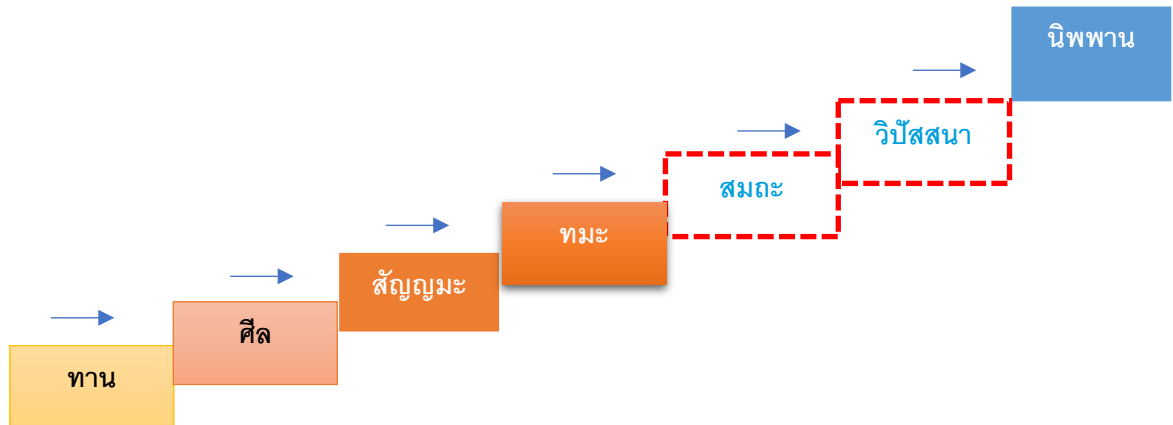
3. วิเคราะห์การบริหารขุมทรัพย์ในนิคัณทสูตร พบว่า

3.1 การบริหารขุมทรัพย์ภายใน เป็นการบริหารบุญกุศลให้เกิดขึ้นด้วย ทาน ศีล สัจจะ และทมะ โดยการปฏิบัติต่อสถานที่และบุคคลที่สมควรด้วยความเคารพบูชา อาานิสงส์ผลบุญที่ได้รับจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ตามแต่ปัจเจกบุคคลที่สั่งสมบุญและเจริญภาวนาตามขั้นตามภูมิของตนตามลำดับและอาานิสงส์ของผลบุญยังส่งผลให้ได้รับคุณประโยชน์ 3 คือประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์สูงสุด (นิพพาน) สอดคล้องกับพระวุฒิกโร สิริสาโร (ตาโธสง) (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาประโยชน์ 3 ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา” ผลการวิจัยพบว่า ประโยชน์มี 3 อย่าง ดังกล่าว มีความสำคัญต่อชีวิตเพราะเป็นจุดหมายของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะพุทธศาสนาสอนให้เข้าถึงประโยชน์ทั้งระดับ โลภียะ และระดับโลกุตระ ส่วนหลักการทำให้สำเร็จถึงประโยชน์ทั้ง 3 นั้น ต้องปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญาที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เพื่อบรรลุถึงผลอันสูงสุดนั้น คือ มรรคผลนิพพาน

3.2 คุณค่าที่ได้จากการศึกษาการบริหารขุมทรัพย์ในนิคัณทสูตร 1) คุณค่าด้านการบริหารชีวิตในชาตินี้เพื่อผลในชาติหน้า การได้บำรุงพระสงฆ์บิดามารดาและมิตรสหายย่อมเกิดความสุขแก่ใจตนและคนรอบข้างจึงได้ผลในชาตินี้และยังส่งผลถึงชาติหน้า 2) คุณค่าด้านความไม่ประมาท ความประมาทคือการไม่เห็นคุณค่าของธรรม ไม่ทำความเพียรในธรรม เมื่อได้รู้จักสร้างบุญกุศลด้วยทาน ศีล หรือมีสติสำรวมกาย วาจา ใจ ทำให้เป็นผู้ไม่ประมาทในชีวิต สอดคล้องกับพระครูประสิทธิสรคุณ (บุรินทร์ ฐิตธมโม) (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความไม่ประมาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ได้ชื่อว่าย่างประโยชน์ให้สำเร็จทั้งต่อตนเองและสังคมทั้งในชาตินี้และชาติหน้า 3) ส่งผลให้เป็นเกราะคุ้มครองชีวิตไม่ให้เกิดไปสู่โลกที่ชั่ว หรืออบายภูมิ นับว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการศึกษาการบริหารขุมทรัพย์ในนิคัณทสูตร

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิเคราะห์การบริหารชุมชนทรัพย์ในนิคัณตสูตร ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ธรรมขั้นพื้นฐานที่เป็นปัจจัยสำคัญในการนำไปสู่การเจริญสติภาวนาสมาธิและวิปัสสนาให้ตั้งมั่นได้ง่าย และเข้าสู่ทางมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด เพื่อแสดงภาพให้เป็นรูปธรรมในหลักธรรมอาจแยกเป็นขั้นตอนตามลำดับ คือ 1) ทาน 2) ศีล 3) สัญญะ 4) ทมะ 5) สมถะ 6) วิปัสสนา 7) นิพพาน โดยมีแผนภาพประกอบดังนี้

แผนภาพที่ 1 : หลักธรรมพื้นฐานในการนำเข้าสู่ทางมรรคผลนิพพาน

1. ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการดำเนินสู่มรรคผลนิพพาน

โดยปกติชนทั้งหลายคิดว่าการดำเนินเข้าสู่มรรคผลนิพพานเป็นเรื่องยากสำหรับปุถุชนทั่วไป เป็นเรื่องของสมณบรรพชิตที่มีวัตรเคร่งครัดจึงจะบรรลุมรรคผลได้ เมื่อผู้วิจัยได้มาศึกษาพระธรรมคำสอนในพระสูตรนี้ จึงได้แนวคิดใหม่ว่า การจะเข้าถึงเส้นทางมรรคผลนั้นทุกคนสามารถทำได้ จากการประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันของชาวพุทธเราทั่ว ๆ ไปโดยเริ่มจาก

1) ทาน เป็นพื้นฐานเบื้องต้นนับหนึ่งที่ต้องทำก่อนปฏิบัติข้ออื่น ๆ เนื่องจากทำได้ง่ายที่สุดในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น ทำบุญใส่บาตรพระ ทำทานให้กับขอทาน การบริจาคสิ่งของช่วยเหลือผู้เดือดร้อนหรือแนะนำเพื่อนฝูงที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น คุณประโยชน์ของการให้ทานสิ่งแรกคือจะทำให้มีจิตใจอ่อนโยน มีเมตตาไม่เบียดเบียนต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้น

2) ศีล ขึ้นอยู่กับสถานะว่าเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ให้รักษาตามฐานะแห่งตน เมื่อได้ให้ทานแล้วจิตใจก็อ่อนโยนน้อมไปในทางศีลธรรมเกรงกลัวบาป ไม่ทำผิดศีลธรรม จิตใจเริ่มสงบจากการเบียดเบียน คือทำให้กาย วาจา สงบไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทำให้สามารถที่จะทำให้จิตสงบได้ง่ายในการทำสมาธิ ซึ่งเป็นการเจริญสมาธิในขั้นสูงขึ้น

3) สัญญะ การสำรวมระวังจิตมิให้ไปยึดเกาะเกี่ยวกับอารมณ์ที่มากกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะทำให้จิตผูกเป็นสังโยชน์เกิดกิเลสโลภ โกรธ หลงได้ ในการดำรงชีวิตต้องมีสติคอยระมัดระวังอารมณ์ที่มากระทบทุกขณะจิต ซึ่งต้องอาศัยสติสมาธิคอยควบคุมจิตใจตลอดเวลา สติสมาธิที่จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องก็เป็นผล

มาจากพื้นฐานของการมีเมตตาจากการให้ทาน มีจิตสงบระงับซึ่งเป็นผลจากการรักษาศีล ตามลำดับ สัญญะจึงเป็นการทำสมาธิเพื่อการปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไป

4) ทมะ การข่มจิตข่มใจระงับกิเลส ความโลภ โกรธ หลง ที่มันเป็นตะกอนนอนก้นตุ่มอยู่ในใจ เมื่อยังไม่มီးอะไรมากระทบมันก็คงนอนนิ่งอยู่ แต่ถ้ามีอะไรมาสะกิดเข้ากิเลสตัวนั้น ๆ ก็จะมีฟุ้งขึ้น โดยปกติคนทั่วไปมักจะทำตามใจกิเลส คือปล่อยให้กิเลสฟุ้งตามอำเภอใจ สร้างเป็นบาปอกุศลต่าง ๆ จึงต้องรู้ข่มจิตข่มใจข่มกิเลสไม่ตามใจกิเลส การไม่ตามใจกิเลสต้องใช้สติปัญญาพิจารณาหาเหตุผลข้อเท็จจริงที่ถูกที่ควร ถ้าใช้ปัญญาพิจารณาบ่อย ๆ กิเลสก็จะถูกกดข่มไว้ในอำนาจของเราได้ และการจะได้สติปัญญาคอยข่มจิตข่มใจไว้ไม่ให้กิเลสฟุ้งขึ้นมานั้นเป็นผลจากการที่รู้จักสำรวจระวังอินทรีย์มาก่อน ฉะนั้นทมะจึงเป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นสะพานให้เข้าสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้นตามลำดับขึ้นไป

5) สมถะ เป็นการฝึกสมาธิให้จิตสงบอยู่ในระยะหนึ่ง เมื่อจิตสงบก็ไม่ก่อกิเลสเรื่องโลภ โกรธ หลง ได้ในระยะหนึ่ง หรือเป็นการดับกิเลสชั่วคราว เป็นการเจริญจิตภาวนาลำดับสูงขึ้นไป

6) วิปัสสนา หลังจากที่ได้จิตสงบตั้งมั่นมาตามลำดับแล้วก็เป็นการเจริญสติปัญญาวิปัสสนา ทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง และเข้าสู่มรรคผลนิพพานในที่สุด

สอดคล้องกับพระมหาสุชิน ตสฺสโล (นราเกตุ) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศีลกับการบรรลุมรรคผล” ผลการวิจัยพบว่า ศีลเป็นผู้นำสำคัญที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องต่อการบรรลุมรรคผลทั้งในโลกียะธรรมและโลกุตระธรรมตามหลักไตรสิกขา เมื่อมีศีลเป็นพื้นฐานย่อมทำให้เกิดสมาธิ เมื่อมีสมาธิเป็นพื้นฐานย่อมเกิดปัญญา เมื่อปัญญารู้แจ้ง จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย ศีลเป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นรากเหง้าในการทำกุศลเจริญขึ้น เป็นหัวหน้าในพระพุทธานุสสาอันจะนำไปสู่มรรคผลและนิพพาน

พุทธศาสนามีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด ฉะนั้นการเกิดเป็นมนุษย์จึงควรตั้งความมุ่งหวังไปถึงฝั่งพระนิพพาน สำหรับการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาหลักธรรมพื้นฐานเรื่องทาน ศีล สมาธิ (สัญญา, ทมะ) ซึ่งเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่สำคัญต่อการปฏิบัติธรรมในขั้นเจริญสมถะและเจริญวิปัสสนาทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งมรรคผลนิพพานในที่สุด การวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ใหม่มองเห็นภาพว่าเส้นทางสู่พระนิพพานนั้นมีเส้นทางเดินอย่างไร ดังคำตอบจากแผนภาพ

2. คุณค่าการนำไปใช้ จากการศึกษาวิเคราะห์การบริหารชุมทรัพย์ในนิคคณสูตร ทำให้เห็นความสำคัญของหลักธรรมพื้นฐานที่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำสู่การปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าสู่มรรคผลนิพพานชัดเจนขึ้น เหมือนเป็น Jigsaw หรือ Road map เห็นเส้นทางที่จะเดินสู่เป้าหมายชัดเจนขึ้น ในการประพฤติปฏิบัติธรรมข้อที่ 1 – 4 เป็นคุณธรรมที่ทรงตรัสสอนในนิคคณสูตร ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ตามปกติในสถานการณ์ต่าง ๆ และเป็นการปฏิบัติเพื่อพัฒนายกระดับจิตใจให้สูงขึ้นสำหรับรองรับการปฏิบัติที่สูงขึ้นเพื่อให้ได้ปัญญารู้แจ้งถึงฝั่งพระนิพพาน ซึ่งเป็นเรื่องที่ทุกคนทั่วไปสามารถทำได้โดยอาศัยแนวปฏิบัติดังกล่าว

สรุป

การบริหารชุมทรัพย์ในนิธิกัณฑ์สูตร เป็นการสอนให้เห็นความสำคัญในการแสวงหาทรัพย์ภายในที่เป็นบุญกุศลมากกว่าทรัพย์ภายนอกที่เป็นทรัพย์สินเงินทอง เพราะทรัพย์ภายในเป็นบุญกุศลมีอันสงส์ที่จะติดตามตนไปให้ถึงฝั่งพระนิพพาน การสร้างสมบุญกุศลที่เป็นทรัพย์ภายในนั้นสามารถทำได้จากเรื่องง่ายในระดับเริ่มต้น คือการทำทานทั้งที่เป็นอาโมกขทานหรือธรรมทานต่อบุคคลต่อสิ่งที่ควรสักการบูชา เช่น การทำบุญใส่บาตร หรือการทำทานทั่วไป ซึ่งเรื่องนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่ทำง่ายที่สุด เพราะเป็นวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวไทย เรื่องของศีลยังนับว่าอยู่ในขอบข่ายที่ชาวพุทธยึดถือปฏิบัติกันอยู่มากน้อยตามจริตนิสัย เพียงแค่มีเจตนางดเว้นการล่วงละเมิดในศีล 5 อย่างบริบูรณ์ สุขสงบก็ปรากฏให้เห็นได้ชัดในครอบครัว ชุมชนหมู่คณะนี้เป็นเพียงอันสงส์ในเบื้องต้นในปัจจุบัน (ทฤษฎีธัมมิกัตถะ) และยังเป็นอันสงส์ติดตามไปภพหน้า การรู้จักสำรวมอายตนะไม่ให้จิตหลงไปยึดเกาะเกี่ยวกับอารมณ์ที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะช่วยสกัดต้นตอแห่งการพอกพูนกิเลสอกุศลได้ โดยการมีสติยับยั้งมิให้ความคิดที่เป็นอกุศลเกิดขึ้นในขณะจิตที่มีการกระทบทางอายตนะ ซึ่งต้องอาศัยสติมีสมาธิฝึกฝนให้มีความชำนาญขึ้น ในการข่มจิตข่มใจข่มกิเลสหรือหมาเป็นการฝึกฝนข่มกิเลส โลภ โกรธ หลง ที่เป็นตะกอนนอนก้นตมอยู่ในจิตใจไม่ให้พุ่งออกมาสร้างความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น

หลักธรรมที่กล่าวมามีทาน ศีล สัจจญมะ และทมะนี้เป็นทรัพย์ภายในที่เป็นบุญกุศล เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำเราเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้นตามลำดับคือสมณะและวิปัสสนาเข้าสู่พระนิพพานในที่สุด แม้ยังไม่ถึงฝั่งพระนิพพาน บุญกุศลจากการทำทาน การรักษาศีล ยังอำนวยผลที่น่าปรารถนาในสุคติภูมิ คือ มนุษย์สมบัติ เช่น เกิดเป็นมนุษย์ได้รูปร่างสวยผิวพรรณผ่องใส ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทอง มีบริวารมากมาย มียศถาบรรดาศักดิ์ หรือได้สวรรค์สมบัติ เกิดเป็นเทวดาได้เสวยทิพย์วิมานบนสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เป็นต้น การเห็นคุณค่าและการไม่ประมาทในธรรมที่ควรกระทำดังกล่าว ย่อมจะเป็นเกราะคุ้มครองชีวิตให้เดินทางสายตรงมุ่งหน้าถึงพระนิพพาน ความประมาทจะทำให้เสียเวลาเนิ่นนานในทุคติภูมิ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ชาวพุทธจะได้ศึกษาเรียนรู้หลักธรรมคำสอนในนิธิกัณฑ์สูตรและนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตให้เกิดมรรคเกิดผลทั้งในชาตินี้และภพหน้าตลอดจนเข้าถึงฝั่งพระนิพพานในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า การวิจัยเรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการบริหารหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานเบื้องต้นในวิถีชีวิตตามปกติ ทำให้เกิดความสงบสุขเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในครอบครัวและสังคม และสามารถพัฒนาระดับจิตขึ้นสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูงยิ่งขึ้นได้ง่าย จนสามารถเข้าสู่มรรคผลนิพพาน หรือได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติตามเหตุปัจจัย เป็นงานวิจัยที่เหมาะสมแก่ผู้อ่านทุกระดับ เหมาะแก่หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ นำไป

อบรมให้ความรู้แก่บุคลากรในองค์กรเพื่อพัฒนาจิตให้ได้รับประโยชน์ปัจจุบัน (ทฤษฎีธัมมิกัตถะ) คือการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในองค์กรนั้น ๆ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในนิธิกัณฐสูตรกับวิปัสสนากรรมฐาน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาต่อยอดของการปฏิบัติเรื่อง ทาน ศีล สัจจะ และทมะ เชื่อมต่อด้วยการวิปัสสนาให้เป็นแนวปฏิบัติตลอดสายให้ถึงจุดหมายปลายทางพระนิพพาน

2.2 “การศึกษาวิเคราะห์ผลที่เกิดจากปฏิบัติตามหลักธรรมในนิธิกัณฐสูตร” เป็นการวิจัยประเภทผสมผสานเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความชำนาญในการปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อแสดงให้เห็นภาพของผลที่ได้รับจากการปฏิบัติอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นการจุดประกายให้มีปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไป

บรรณานุกรม

พระครูประสิทธิสรคุณ (บุรินทร์ฐิตธมฺโม). (2545). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความไม่ประมาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุชิน ตสีโล (นราเกตุ). (2558). *ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศีลกับการบรรลุธรรม*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวุฒิกโร สิริสาโร (ตาโธสง). (2561). *ศึกษาประโยชน์ 3 ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). *อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2565). *พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 37. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ เลื่อนลอย เพื่ออะไร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สิริรัศมี สิงห์สนธิ. (2564). *การศึกษาวเคราะห์ฤกษ์กรรมในคัมภีร์วิมานวัตถุ*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การศึกษาเปรียบเทียบนิยามและพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตาม

มิติพุทธศาสตร์กับมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์

A Comparative Study of the Definition and Development of Human Life between the Buddhism and the Medical Science

¹วิชุดา ร่วมกระโทก, ²กัญยานุช เทาประเสริฐ, ³ยิ่งยง เทาประเสริฐ,

⁴ศิวพงษ์ ตันสุวรรณวงศ์ และ ⁵วนิษา ปันฟ้า

¹Wichuda Ruamkrathok, ²Kanyanoot Taoprasert, ³Yingyong Taoprasert,

⁴Siwapong Tansuwanwong and ⁵Wanisa Punfa

^{1,2,3,4,5}วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

^{1,2,3,4,5}School of Traditional and Alternative Medicine, Chiang Rai Rajabhat University.

¹Corresponding Author's Email: wruamkrathok@hotmail.co.th

Received: June 22, 2024; **Revised:** August 13, 2024; **Accepted:** August 15, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความหมายของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิด พุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์ 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการกำเนิดชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์ 3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลองค์ความรู้เรื่องชั้น 5 ในอิทธิธรรมปิฎก ร่วมกับบทความเรื่องชั้น 5 ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และในตำรากายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาของวิทยาศาสตร์การแพทย์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) นิยามของชีวิตตามแนวคิดพุทธศาสตร์ คือ ชั้น 5 ซึ่งประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ ส่วนชีวิตตามนิยามของวิทยาศาสตร์การแพทย์ คือ ร่างกาย 2) การกำเนิดชีวิตตามแนวคิดพุทธศาสตร์จะต้องมีการเกิดของร่างกายและจิตใจ โดยร่างกายเกิดจากการปฏิสนธิระหว่างธาตุพ่อกับธาตุแม่ จิตใจเกิดจากจิตเดิมมาจุติในครรภ์มารดา ส่วนแนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์มองว่าร่างกายเกิดจากการปฏิสนธิระหว่างอสุจิกับเซลล์ไข่ จิตใจเป็นผลมาจากการทำงานของสมองและระบบประสาท ดังนั้นการกำเนิดของร่างกายมีความสอดคล้องกันทั้ง 2 แนวคิด แต่ด้านจิตใจแตกต่างกัน 3) พัฒนาการของชีวิตตามแนวคิดพุทธศาสตร์อธิบายว่าร่างกายถูกสร้างมาจากธาตุ 4 วิทยาศาสตร์การแพทย์อธิบายว่าร่างกายถูกสร้างมาจากอาหาร แต่พบว่ามีความสอดคล้องกันคือธาตุ 4 สร้างร่างกายผ่านอาหาร ส่วนพัฒนาการทางด้านจิตใจตามแนวคิด

พุทธศาสตร์อธิบายว่ากรรมที่สะสมสืบทอดมาจากจิตเดิมมีผลต่อพฤติกรรมที่มีมาแต่กำเนิด ร่วมกับเมื่อเติบโตขึ้นผ่านการบ่มเพาะจากครอบครัวและสังคมก็จะเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่มองว่าพัฒนาการทางด้านจิตใจเกิดจากการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทำงานของสมองและระบบประสาทเท่านั้น

คำสำคัญ: ชันธ 5; ชีวิตมนุษย์; การแพทย์แผนไทย; วิทยาศาสตร์การแพทย์

Abstract

The objectives of this research article were: 1) to compare the definition of human life between Buddhism and medical science concepts, 2) to compare the origin of human life between Buddhism and medical science concepts and 3) to compare the development of human life between Buddhism and medical science concepts. This research is qualitative research. The methodology was documentary reviews of knowledge about the five aggregates in the Abhidhamma Pitaka together with the article on the five aggregates of Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A.Payutto) and Phra Dharmakosacarya (Buddhadasa Bhikkhu) and anatomy and physiology textbooks of medical science. Data were analyzed using content analysis and presented descriptively.

The findings revealed that: 1) The definition of life based on Buddhism concepts is the five aggregates which consists of body and mind. The definition of life based on medical science concepts is the body. 2) The genesis of life based on Buddhism concepts requires the birth of both body and mind. The body's birth results from the fusion of the father and mother elements. The mind arose from the death of consciousness to be rebirth in the embryo in the mother's womb. The genesis of the body based on medical science concepts is fertilization between sperm and egg cells. The mind is the result of the functioning of the brain and nervous system. Therefore, the origin of the body is consistent with both concepts, but the mental is different. 3) The development of life based on Buddhism concept explains that the body is building from four elements. The medical science concept explains that the body is building from food. It was found two concepts were consistent with each other, in term of four elements contribute to build the body through food. The psychological development based on Buddhism concept explains that the accumulated karma inherited with the consciousness affects born behavior. Together with growing up through family and social nurturing, it caused learned behavior. This is different from the medical science concept that psychological development only occurs from learning through the processes functioning of brain and nervous system.

Keywords: Five Aggregates; Human life; Thai Traditional Medicine; Medical Science

บทนำ

คนไทยหรือชนเผ่าไทสามารถดำรงเผ่าพันธุ์มาได้กว่า 3,000 ปี ในแถบสุวรรณภูมิ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2549) แสดงถึงการสั่งสมประสบการณ์ของบรรพชนแพทย์แผนไทยที่เรียนรู้ผ่านการลองผิด ลองถูก สังเกตจดจำจนก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย นอกจากนี้ยังเรียนรู้จากอารยธรรมจีนและอารยธรรมอินเดีย โดยสืบทอดความรู้ในการดูแลสุขภาพส่งต่อให้ลูกหลานมาอย่างยาวนาน เนื่องจากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเป็นความรู้ที่ได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ร่วมกับได้เรียนรู้จากอารยธรรมข้างเคียงแล้วนำมาปรับใช้ ดังนั้นองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาอาการเจ็บป่วยจึงเป็นความรู้เชิงประสบการณ์ โดยไม่ได้เริ่มจากการศึกษา

สาเหตุปัจจัยการเกิดโรค ต่อมาเมื่อคนไทยได้หันมานับถือศาสนาพุทธจึงได้เรียนรู้องค์ความรู้จากชั้น 5 และได้มีการอ้างอิงถึงสาเหตุการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากธาตุซึ่งเป็นปัจจัยในการสร้างชีวิต ทั้งนี้แพทย์ไทยในอดีต ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายและผ่านการบวชเรียนมาก่อน จึงได้นำเอาแนวคิดเรื่องธาตุ 4 อันได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ มาเป็นตัวช่วยในการอธิบายถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยว่ามาจากธาตุไม่สมดุลในลักษณะกำเริบ หย่อน และพิการ (กองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2549) ซึ่งเป็นการพาดพิงหรืออ้างอิงถึงสาเหตุการเจ็บป่วยโดยไม่มีรายละเอียดอธิบายกลไกที่ก่อให้เกิดอาการเจ็บป่วยเหล่านั้น

การแพทย์ตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้เห็นความสำคัญและความเสื่อมถอยของการแพทย์แผนไทย จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการฟื้นฟูการแพทย์แผนไทย โดยชำระตำรา การแพทย์แผนไทยที่กระจัดกระจายนำมารวบกัน ตรวจสอบให้ตรงกับต้นฉบับเดิม จึงเกิดเป็นตำรา “เวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5” และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “ศิริราชพยาบาล” ซึ่งให้การรักษาพยาบาลตามแบบ การแพทย์ตะวันตกและการแพทย์แผนไทยควบคู่กันตามความสมัครใจของผู้ป่วย พระองค์ทรงตั้งโรงเรียน ฝึกหัดแพทย์เรียกว่า “โรงเรียนแพทยากร” ต่อมาได้ยกขึ้นเป็นโรงเรียนราชแพทยาลัย มีหลักสูตรการศึกษา 3 ปี โดยศึกษาทั้งการแพทย์แผนตะวันตกและการแพทย์แผนไทย นอกจากนี้พระองค์ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้ พระยา พิศณุประสาทเวชจัดทำตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ขึ้น ไม่เพียงแต่ใช้สำหรับการเรียนการสอนในโรงเรียน แพทย์เท่านั้น แต่ยังสงเคราะห์ให้กับประชาชนได้ใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในการดูแลสุขภาพของตนเองได้ง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น (พระยาพิศณุประสาทเวช, 2450) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ถือว่าเป็นช่วงตกต่ำ ของวงการแพทย์แผนไทย ประชาชนเลื่อมใสในการแพทย์แผนตะวันตกมากขึ้นจากเหตุการณ์การเกิดโรค ระบาดและสามารถรักษาหายได้ด้วยวิธีการแพทย์แผนตะวันตก อีกทั้งในส่วนของการศึกษาในโรงเรียนราช แพทยาลัยในปี พ.ศ. 2458 ได้มีการยกเลิกการเรียนการสอนวิชาแพทย์แผนโบราณในโรงเรียน ราชแพทยาลัย (วิมล พงศ์พนิตานนท์, 2558) การแพทย์แผนไทยจึงถูกลดทอนบทบาทและหมดโอกาสในการถ่ายทอดความรู้ ในโรงเรียนแพทย์ จึงทำให้การแพทย์ตะวันตกเข้ามาแทนที่ อีกทั้งเมื่อมีการตรา พ.ร.บ.การแพทย์ พ.ศ. 2466 เพื่อควบคุมการประกอบโรคศิลปะ ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกของประเทศที่กำหนดให้ผู้ที่ จะทำการประกอบ โรคศิลปะจะต้องขึ้นทะเบียนและรับอนุญาตกับทางราชการ จากนั้นมีการตรากฎหมาย พ.ศ. 2472 แบ่งผู้ ประกอบโรคศิลปะเป็น “แผนปัจจุบัน” และ “แผนโบราณ” แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง โดยกำหนดว่า ประเภทแผนโบราณ คือ “ผู้ประกอบโรคศิลปะโดยอาศัยความสังเกตความชำนาญ อันได้บอกเล่าสืบต่อกันมา เป็นที่ตั้ง หรืออาศัยตำราที่มีมาแต่โบราณ มิได้ดำเนินไปทางวิทยาศาสตร์” ซึ่งเป็นการปิดกั้นการพัฒนาและ จำกัดการเรียนรู้ให้อยู่ในกรอบของความรู้ดั้งเดิมเท่านั้น และกำหนดให้ผู้ประกอบโรคศิลปะต้องขึ้นทะเบียน ทำให้แพทย์แผนโบราณจำนวนมากไม่สามารถขึ้นทะเบียนได้ ผู้ที่ยังคงประกอบโรคศิลปะต่อโดยไม่ได้ขึ้น ทะเบียนจึงกลายเป็น “หมอเถื่อน”

ต่อมาการแพทย์แผนไทยได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมี พ.ร.บ.การประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านนิยามและทิศทางในการพัฒนาการแพทย์แผนไทยซึ่งได้เปลี่ยนชื่อจาก “การ ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณ” เป็น “การแพทย์แผนไทย” และได้แก้ไขคำนิยามเป็น “การประกอบ โรค

ศิลปะตามความรู้หรือตำราแบบไทยที่ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา หรือตามการศึกษาจากสถานศึกษาที่ คณะกรรมการรับรอง” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตรา 33(1) (ข) ที่กำหนดให้มีแพทย์แผนไทยที่ได้รับความรู้จาก สถาบันการศึกษาการแพทย์แผนไทยที่ คณะกรรมการวิชาชีพรับรอง ทำให้เกิดการผลักดันให้มี สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาเปิดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีจนถึงระดับปริญญาเอกในเวลาต่อมา ส่งผลให้มีการศึกษาพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านการแพทย์แผนไทยในแวดวงวิชาการมากขึ้น ซึ่งภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่สืบทอดกันมาในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์มีตำรับยามากถึง 3,151 ตำรับ (กฤษณา หนูเครือ, 2566) และ พบว่าในตำราการแพทย์แผนไทยมีโรคหรืออาการที่สามารถรักษาได้มากถึง 951 โรคหรืออาการ (สุพรรณา สุขสมทรง, 2562) แต่เนื่องจากความรู้ดั้งเดิมขาดการพัฒนามาเป็นเวลา 100 ปี จึงไม่ได้รับการพัฒนา องค์ความรู้ให้ร่วมสมัยคู่ขนานกับการแพทย์แผนปัจจุบัน อีกทั้งโรคในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งมีสาเหตุปัจจัย แตกต่างไปจากเดิม เช่น โรคติดเชื้อ โรคกลายพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งแม้แต่การแพทย์แผนปัจจุบันก็ยังไม่สามารถรักษา ได้ครบถ้วน จึงจำเป็นต้องมีวิธีการที่หลากหลายเพื่อเป็นทางเลือกให้กับประชาชน ดังนั้นถ้าจะนำภูมิปัญญา ดั้งเดิมกลับมาใช้ใหม่ จึงจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีดั้งเดิมที่แพทย์ไทยอ้างอิงเพื่อที่จะนำมาพัฒนา องค์ความรู้การแพทย์แผนไทยให้ร่วมสมัยโดยไม่ทิ้งรากฐานเดิม

ทั้งนี้เมื่อศึกษาเรื่องธาตุ 4 ที่แพทย์ไทยดั้งเดิมได้อ้างอิงว่าเป็นเหตุแห่งการเจ็บป่วย พบว่าธาตุ 4 อยู่ใน พุทธธรรมเรื่องขันธ 5 หรือเบญจขันธ์ ซึ่งตามหลักพุทธศาสนา เบญจขันธ์ เป็นอนัตตา คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละส่วนเป็นมายาไร้ตัวตน (พุทธทาสภิกขุ, 2535) เมื่อแยกขันธ 5 ออกพิจารณาแต่ละส่วน จะเห็นว่าขันธทุกขันธ์ไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยง ก็เป็นทุกข์ เป็นสภาพบีบคั้นกดดันแก่ผู้เข้าไปยึด เมื่อเป็นทุกข์ ก็ ไม่ใช่ตัวตน ที่ว่าไม่ใช่ตัวตน ก็เพราะแต่ละอย่างล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย ไม่มีตัวตนของมันเอง เพราะไม่อยู่ใน อำนาจ ไม่เป็นของของสัตว์บุคคลนั้นแท้จริง ถ้าสัตว์บุคคลนั้นเป็นเจ้าของขันธ 5 แท้จริง ก็ย่อมต้องบังคับเอา เองให้เป็นไปตามความต้องการได้ และไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพที่ต้องการได้ เช่น ไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บป่วย เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) ทั้งนี้แม้แต่รูปขันธ์ก็เป็นการมองในลักษณะนามธรรม เพื่อ ไม่ให้เกิดการยึดติด ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ที่การแพทย์แผนไทยแนบอิงกับพุทธปรัชญานั้นมีลักษณะ เป็นนามธรรมแตกต่างจากแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ของวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่เป็นรูปธรรม ส่งผลให้ การเรียนการสอนในด้านการแพทย์แผนไทยในยุคปัจจุบันที่นักศึกษาแพทย์แผนไทยต้องเรียนความรู้ทางด้าน วิทยาศาสตร์การแพทย์ซึ่งเป็นความรู้ใหม่และทฤษฎีทางการแพทย์แผนไทยตามคัมภีร์ดั้งเดิมเพื่อใช้ในการสอบ ใบประกอบวิชาชีพ แต่ความรู้ทั้ง 2 ด้านนี้ยังไม่สามารถอธิบายเชื่อมโยงกันได้ทั้งที่เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับ ร่างกายมนุษย์เหมือนกัน ดังนั้น คณะผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้สอนทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ของโปรแกรม วิชาการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่จึงมองเห็นโอกาสและความจำเป็นที่จะต้องศึกษา เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องชีวิตมนุษย์ในมิติพุทธศาสนาที่มีมุมมองเป็นนามธรรมกับแนวคิดเรื่องชีวิตมนุษย์ในมิติ วิทยาศาสตร์การแพทย์ที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้เห็นส่วนที่เหมือนและส่วนที่แตกต่างกันของ 2 แนวคิดนี้ โดยใน ประเด็นที่มีแนวคิดเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันจะสามารถนำมาศึกษาหาความเชื่อมโยงกันต่อไป ส่วนใน ประเด็นที่แตกต่างกันก็จะได้นำเอาจุดแข็งของแต่ละแนวคิดมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดูแลรักษาผู้ป่วย

อย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมทุกมิติของสุขภาพทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณต่อไป ซึ่งการมองมิติทางจิตวิญญาณผ่านแนวคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ช่วยให้สามารถเห็นแง่มุมใหม่ๆ ที่เชื่อมโยงมิติทางจิตวิญญาณจากเรื่องของศาสนาและปรัชญาไปสู่องค์ความรู้ใหม่ๆ ในด้านวิทยาศาสตร์ได้ การขยายมุมมองนี้จะช่วยให้เห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ที่จะทำให้มิติทางจิตวิญญาณสอดคล้องกับสถานการณ์โลกและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และณนาท อนุพงศ์พัฒน์, 2560) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของร่างกายและจิตใจซึ่งมาจากกระบวนการคิด โดยมีสมองและระบบประสาททำบทบาทสำคัญในการรับรู้ การรับรู้ต่อสิ่งเร้าเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญมากต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งปรากฏอยู่เกือบทุกแง่มุมของพฤติกรรมมนุษย์ ตั้งแต่ทักษะการรับรู้ขั้นพื้นฐานจนถึงความสามารถในการพัฒนาด้านสติปัญญาที่ซับซ้อน (นนทพล โรจนโกศล, 2552) ทั้งหมดนี้จึงทำให้เห็นถึงโอกาสที่จะนำความรู้ทั้งพุทธศาสตร์และวิทยาศาสตร์การแพทย์มาผสมผสานเชื่อมโยงกันและนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาองค์ความรู้ในการดูแลรักษาผู้ป่วยทั้งร่างกายและจิตใจต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความหมายของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการกำเนิดชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาเจาะลึกในรายละเอียดของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์ที่แพทย์ไทยดั้งเดิมใช้เป็นฐานในการทำความเข้าใจชีวิตมนุษย์ และศึกษารายละเอียดของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์ โดยมีการวิจัยเอกสารและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจากเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 สืบค้นข้อมูลจากเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1.1 การสืบค้นคำอธิบายเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ในประเด็นความหมายของชีวิตมนุษย์ การกำเนิดชีวิตมนุษย์และพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ที่ปรากฏในอภิธรรมปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับบทความเรื่องขั้น 5 ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

1.2 การสืบค้นคำอธิบายเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ในประเด็นความหมายของชีวิตมนุษย์ การกำเนิดชีวิตมนุษย์และพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์ ที่ปรากฏในตำรากายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากเอกสาร พระอภิธรรมปิฎกร่วมกับบทความเรื่องชั้น 5 ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) และพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และตำรากายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาของวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในประเด็นความหมายของชีวิตมนุษย์ การกำเนิดชีวิตมนุษย์และพัฒนาการของชีวิตมนุษย์

ขั้นตอนที่ 3 เปรียบเทียบข้อมูลในประเด็นความหมายของชีวิตมนุษย์ การกำเนิดชีวิตมนุษย์และพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ ระหว่างแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์ โดยการแจกแจงข้อมูลที่มีประเด็นคล้ายคลึงกัน และข้อมูลที่มีประเด็นแตกต่างกัน

ขั้นตอนที่ 4 จัดหมวดหมู่ข้อมูล ตีความข้อมูล พร้อมสรุปข้อค้นพบแล้วนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 การเปรียบเทียบความหมายของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดพุทธศาสตร์ให้นิยามของ ชีวิต คือ ชั้น 5 ซึ่งประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ โดยองค์ประกอบทางด้านร่างกาย ได้แก่ รูปชั้น และองค์ประกอบทางด้านจิตใจ ได้แก่ วิญญาณชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น และสังขารชั้น โดยแต่ละชั้นมีรายละเอียดดังนี้

1) รูปชั้น หมายถึง ส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติของสสารและพลังงานเหล่านั้น

2) วิญญาณชั้น หมายถึง การรับรู้ผ่านทางอายตนะภายในทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ได้แก่ การมองเห็นรูป การได้ยินเสียง การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรับรู้อารมณ์ทางใจ

3) เวทนาชั้น หมายถึง การตีความเมื่อได้รับรูปรูปล เสียง กลิ่น รส สัมผัส เกิดเป็นความรู้สึก คือ สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์

4) สัญญาชั้น หมายถึง ความจำได้หมายรู้ถึงสิ่งนั้น ๆ อันเป็นเหตุให้จดจำอารมณ์หรือความรู้สึกต่อสิ่งนั้น ๆ ได้

5) สังขารชั้น หมายถึง ความนึกคิดและปรุงแต่งสิ่งที่ได้รับรู้ ตีความและจดจำ ซึ่งจะปรุงแต่งจิตใจให้ดี หรือชั่ว หรือเป็นกลางๆ นำไปสู่การแสดงออกทางกาย วาจา เป็นที่มาของกรรม

ชั้นทั้ง 5 ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีรูปชั้นเป็นส่วนกาย นามชั้นเป็นส่วนใจ ในแนวคิดชั้น 5 ต้องมีทั้งกายและใจจึงจะเป็นชีวิต กายกับใจทำหน้าที่เป็นปกติและประสานสอดคล้องกัน ชีวิตจึงจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549)

ส่วนในทางชีววิทยา ชีวิต คือ หน่วยที่ต้องใช้พลังงาน (เชาว์ ชีโนรักษ์ และพรณี ชีโนรักษ์, 2552) โดยมีเซลล์เป็นหน่วยชีวิตพื้นฐานของร่างกาย ทั้งนี้ร่างกายประกอบด้วยเซลล์ประมาณ 100 ล้านล้านเซลล์ เซลล์หลายชนิดประกอบกันเป็นเนื้อเยื่อ เนื้อเยื่อหลายชนิดประกอบกันเป็นอวัยวะ และอวัยวะร่วมกันทำงานเป็น

ระบบอวัยวะของร่างกาย (บัวรอง ลีวเฉลิมวงศ์ และคณะ, 2557) ทั้งนี้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตในมุมมองของวิทยาศาสตร์เป็นความรู้ทางกายภาพหรือความรู้เกี่ยวกับรูปธรรม และวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์อาศัยการสังเกตและทดลองซึ่งเรียกว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งวิทยาศาสตร์ไม่ยอมรับความรู้ที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสทั้ง 5 อันเป็นความรู้ที่เรียกว่านามธรรม ในการอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับชีวิต นักวิทยาศาสตร์จึงมุ่งความสนใจไปที่ชีวิตทางด้านกายภาพเป็นสำคัญ ดังนั้นนิยามของชีวิตตามแนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์จึงหมายถึงร่างกายเท่านั้น แม้กระทั่งจิตใจก็ยังคงเป็นเพียงการทำงานของสมองและระบบประสาทซึ่งอยู่บนฐานของระบบอวัยวะในร่างกาย ทั้งนี้นักวิทยาศาสตร์ก็พยายามที่จะศึกษาทางด้านจิตใจโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการพิสูจน์ ดังเช่น การศึกษาวิจัยทางประสาทชีววิทยา (Neurobiology) ได้ข้อค้นพบที่แสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติภาวนาหรือการปฏิบัติสมาธิหลากหลายรูปแบบที่มีอยู่ในศาสนาต่าง ๆ นั้น มีผลต่อกระบวนการทางชีววิทยาและสรีรวิทยาของระบบประสาท ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของคลื่นไฟฟ้าสมอง การเพิ่มมากขึ้นหรือลดลงของการทำงานของปฏิกิริยาทางชีวเคมีของสมองส่วนต่าง ๆ รวมทั้งสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง ขนาดและโครงสร้างของสมองในผู้ที่ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอได้ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และนภนาท อนุพงศ์พัฒน์, 2560)

วัตถุประสงค์ที่ 2 การเปรียบเทียบการกำเนิดชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์ ผลการวิจัยพบว่า การกำเนิดชีวิตมนุษย์ในมิติของพุทธศาสตร์ จะต้องมีการเกิดของทั้งร่างกายและจิตใจ แต่การกำเนิดชีวิตมนุษย์ในมิติของวิทยาศาสตร์การแพทย์จะมีเพียงการเกิดของร่างกายเท่านั้น ซึ่งรายละเอียดในส่วนที่เหมือนหรือแตกต่างกันนั้นมีดังนี้

พุทธปรัชญาได้อธิบายการกำเนิดชีวิตมนุษย์ว่าต้องมียोगค์ประกอบครบทั้ง 3 ประการ คือ

- 1) มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน หมายถึง มารดาบิดาต้องมีเพศสัมพันธ์กัน
- 2) มารดาต้องมีระดู หมายถึง มารดาต้องอยู่ในวัยเจริญพันธุ์
- 3) มีคันธัพพะปรากฏ หมายถึง มีสัตว์ผู้จะมาเกิดในครรภ์นั้น

จากองค์ประกอบทั้ง 3 ข้อของการกำเนิดแบบชลาพุชะในครรภ์มารดา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/408/443-444) จะเห็นได้ว่าการกำเนิดชีวิตในมิติชั้น 5 ของ พุทธศาสตร์นั้นสามารถแบ่งการเกิดออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) การเกิดของร่างกาย ที่มาจากองค์ประกอบใน ข้อที่ 1 มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน และข้อที่ 2 มารดาต้องมีระดู ซึ่งตรงกันกับแนวคิดกำเนิดมนุษย์ของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ซึ่งได้น้อมนำเอาคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการอธิบายชีวิตมนุษย์ ดังข้อความว่า “เมื่อเริ่มมีการปฏิสนธิระหว่างธาตุเพศชาย (ธาตุดิน) กับธาตุเพศหญิง (ธาตุน้ำ) ขึ้นในครรภ์มารดาก็จะก่อตัวเป็นรูป/องค์/ร่างหรืออาการ 32 ขึ้นมาเป็นอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย” (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2546) จึงสรุปได้ว่าการเกิดของร่างกายมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์เกิดจากการปฏิสนธิระหว่างธาตุพ่อกับธาตุแม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกำเนิดชีวิตมนุษย์ในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์คือ บิดาและมารดาที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ เมื่อมีเพศสัมพันธ์กันและเกิดการปฏิสนธิระหว่างอสุจิและเซลล์ไข่ก็จะทำให้เกิดการสร้างร่างกายของชีวิตใหม่ขึ้น 2) การเกิดของจิตใจ ซึ่งในมิติชั้น 5 ของพุทธศาสตร์นั้นจะต้องมีจิตเดิมหรือวิญญาณธาตุมาจุติที่ทารกในครรภ์มารดา ดัง

พุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในมหานิทานสูตรสรุปใจความว่า เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เนื่องจากถ้าวิญญานไม่ห้อยลงในท้องของมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นในท้องมารดาไม่ได้ เพราะเหตุเกิดและปัจจัยแห่งนามรูปก็คือ วิญญานนั่นเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/115/65-66) โดยกรรมเก่า ที่มากับจิตเดิมหรือวิญญานธาตุที่เรียกว่ากรรมสืบทอดนั้นเชื่อว่าสามารถส่งผลต่อการเจริญเติบโตของทารก ดังปรากฏในจูฬกัมมวิภังคสูตรที่ว่า “..สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็น กำนีน มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/289/350) ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่ากรรมเก่าที่ได้ทำใน อดีตชาติสามารถส่งผลต่อสุขภาพร่างกายของบุคคลนั้นในชาติภพต่อไปด้วย แต่ในมิติของวิทยาศาสตร์ การแพทย์จะมีเพียงการเกิดของร่างกายเท่านั้น ในส่วนของจิตใจยังคงเป็นเพียงในระดับของความรู้สึกนึกคิดที่ เกิดจากการทำงานของสมองและระบบประสาทที่จะสั่งการหรือก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ส่งผ่านทางสารสื่อ ประสาทหรือฮอร์โมน จะไม่มีความเชื่อหรือแนวคิดในส่วนของกรรมเก่าหรือกรรมสืบทอดที่มีผลต่อการ เจริญเติบโตของร่างกาย ในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์การเจริญพัฒนาของร่างกายนั้นเป็นผลมาจากสาร พันธุกรรมที่ได้รับมาจากพ่อแม่ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นพิมพ์เขียวในการสร้างร่างกายของทารกเท่านั้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 การเปรียบเทียบพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ การแพทย์ ผลการวิจัยพบว่า ชีวิตในมิติขั้น 5 ของพุทธศาสตร์ ประกอบด้วยส่วนที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม หรือที่เรียกว่ารูปขันธ์และนามขันธ์ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดในมิติวิทยาศาสตร์ที่มองชีวิตเฉพาะในส่วนที่เป็น รูปธรรมนั้นคือร่างกายเท่านั้น พัฒนาการทางด้านร่างกายตามแนวคิดขั้น 5 เกิดจากธาตุ 4 อันได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งมีบทบาทในการสร้างรูปขันธ์หรือร่างกายขึ้น ทั้งนี้ธาตุทั้ง 4 ถือเป็นธาตุที่เป็นต้น กำนีนสิ่งมีชีวิตซึ่งคือพืชที่เป็นอาหารของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาช่วยอธิบายขยายความ บทบาทของธาตุ 4 ในการสร้างร่างกายก็พบว่ามีความสอดคล้องกันดังนี้ ธาตุดินซึ่งมีลักษณะเป็นของแข็งโดยมี องค์ประกอบของแร่ธาตุที่เป็นอินทรีย์วัตถุและอนินทรีย์วัตถุที่จำเป็นสำหรับการเจริญเติบโตของพืช ธาตุน้ำซึ่ง มีลักษณะเป็นของเหลวทำหน้าที่เป็นตัวทำละลายแร่ธาตุต่าง ๆ ที่อยู่ในดิน เพื่อช่วยให้รากดูดซึมและลำเลียง น้ำและแร่ธาตุไปยังส่วนต่าง ๆ ของพืช ธาตุลมซึ่งมีคุณสมบัติกระจายตัวฟุ้งอยู่ในบรรยากาศประกอบด้วยก๊าซ ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่เป็นวัตถุดิบสำหรับกระบวนการสังเคราะห์ด้วยแสง ธาตุไฟ ซึ่งมีคุณสมบัติในการให้พลังงานซึ่งในที่นี้หมายถึงแสงอาทิตย์ ที่พืชจำเป็นต้องใช้ในการกระบวนการสังเคราะห์ ด้วยแสง เมื่อพืชได้รับพลังงานแสงจากดวงอาทิตย์แล้วจะเปลี่ยนสารวัตถุดิบคือน้ำและก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ให้เป็นน้ำตาลกลูโคส และก๊าซออกซิเจน โดยพืชจะใช้น้ำตาลกลูโคสที่ได้เป็นแหล่งอาหารของพืชเพื่อใช้ในการ เจริญเติบโต ในขณะที่พืชเจริญเติบโตนั้นก็กลายเป็นอาหารให้กับสัตว์ ส่วนมนุษย์ที่บริโภคทั้งพืชและสัตว์ เป็นอาหารก็จะนำมวลสารอาหารที่สร้างมาจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟมาสร้างร่างกาย ทั้งนี้ในมิติ วิทยาศาสตร์การแพทย์การที่ชีวิตใหม่ที่เกิดขึ้นนั้น จะมีการเจริญเติบโตของร่างกายและสามารถดำรงชีวิตอยู่ ได้นั้นก็ต้องอาศัยอาหารตั้งแต่ที่เป็นตัวอ่อนอยู่ในครรภ์มารดา ซึ่งจะเห็นได้ว่าอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะ ทำให้มนุษย์เจริญเติบโตทั้งในแง่การสร้างโครงสร้างของร่างกาย (Body Builder) การให้พลังงานเพื่อใช้ในการ

ดำเนินชีวิต (Energizer) และช่วยให้ปฏิกิริยาชีวเคมีในร่างกายดำเนินไปอย่างปกติ (Facilitator) ทั้งนี้ในมิติขั้น 5 ของพุทธศาสตร์ หน่วยพื้นฐานในธรรมชาติที่มีบทบาทในการสร้างร่างกายคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ โดยธาตุทั้ง 4 นั้นเป็นปัจจัยในการสร้างพืชซึ่งเป็นอาหาร มนุษย์บริโภคทั้งพืชและสัตว์เป็นอาหารก็จะนำมวลสารอาหารที่ได้มาสร้างร่างกาย ซ่อมแซมร่างกาย และให้พลังงานในการดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าปัจจัยที่ทำให้ร่างกายมนุษย์มีการเจริญเติบโตหรือมีพัฒนาการทางด้านร่างกายได้นั้นก็คือ อาหาร เช่นเดียวกันทั้งในมิติของพุทธศาสตร์และวิทยาศาสตร์การแพทย์ เพียงแต่ในมิติขั้น 5 ของพุทธศาสตร์นั้นจะเป็นการมองทะลุไปยังต้นตอจุดกำเนิดของอาหารในธรรมชาตินั้นคือธาตุ 4 ทั้งนี้คำว่า “ธาตุ” ในทางพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงวัตถุ แต่เป็นการบ่งบอกคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุ โดยธาตุดินมีคุณสมบัติเป็นของแข็งและกินเนื้อที่ ธาตุน้ำมีคุณสมบัติอ่อนตัวได้แต่เกาะกุมกันอยู่ มันจึงไหลไปได้ ธาตุลมมีคุณสมบัติที่ระเหยได้ เคลื่อนได้ ลอยได้ ส่วนธาตุไฟมีคุณสมบัติที่ร้อนที่เผาไหม้ ทำให้สิ่งอื่นไหม้ไปได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2564) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าธาตุในทางพุทธศาสนาเป็นภาษานามธรรมซึ่งแสดงคุณสมบัติของสิ่งนั้น ๆ ไม่ได้หมายถึงวัตถุที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นร่างกายที่ถูกสร้างขึ้นในมิติของขั้น 5 จึงมองร่างกายในลักษณะที่เป็นนามธรรมคือทุกสิ่งที่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะหนึ่งโดยอยู่ใน 4 สภาวะ อันได้แก่ สภาวะแข็ง สภาวะเหลว สภาวะไหล และสภาวะร้อน ส่วนมิติทางวิทยาศาสตร์การแพทย์จะมองร่างกายที่ถูกสร้างขึ้นจากอาหารนี้ในรูปของสสารและพลังงาน โดยอยู่ใน 4 สถานะ คือ สถานะแข็ง สถานะเหลว สถานะก๊าซ และสถานะกึ่งสสารกึ่งพลังงาน ซึ่งถือว่ามีความสอดคล้องกัน ส่วนธาตุที่ 5 หรืออากาศธาตุในมิติขั้น 5 นั้นมีบทบาทเชื่อมโยงโครงหรือช่องว่างภายในร่างกายกับภูมิอากาศและสภาพแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับความรู้ในมิติทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ซึ่งภายในร่างกายมนุษย์มีโครงหรือช่องว่างของร่างกายที่ติดต่อเชื่อมโยงสู่บรรยากาศภายนอก เช่น ท่อทางเดินหายใจ ท่ออุสเทเซียนภายในหู ตลอดจนรูขุมขน ซึ่งจะทำหน้าที่ช่วยในการปรับตัวของร่างกายจากการแปรปรวนของสภาพอากาศภายนอกผ่านระบบทางเดินหายใจและระบบผิวหนัง ทั้งในแง่อุณหภูมิ ความชื้น หรือความกดอากาศ (ร่ำแพน พรเทพ เกษมสันต์, 2556)

ประเด็นที่มีความแตกต่างกันของแนวคิดพัฒนาการของชีวิตทางด้านจิตใจในมิติขั้น 5 กับมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ นั่นคือพัฒนาการทางด้านจิตใจในมิติขั้น 5 จะมีกรรมสืบทอดที่มากับจิตเดิมหรือวิญญานธาตุซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมที่มีมาแต่กำเนิด (Born behavior) ร่วมกับเมื่อเติบโตขึ้นผ่านการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวก็จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learned behavior) ซึ่งเกิดจากการทำงานของนามขั้นทั้ง 4 ที่ได้ปรุงแต่งจิตให้เกิดกิเลสตัณหาแล้วนำไปสู่การกระทำหรือกรรม ไม่ว่าจะเป็นมโนกรรม วจีกรรม หรือกายกรรม โดยส่งผลต่อทั้งการทำงานของร่างกายในภาพปัจจุบัน รวมไปถึงมีอิทธิพลต่อการไปเกิดในภพใหม่ที่จะสืบทอดไปกับวิญญานธาตุ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่พัฒนาการทางด้านจิตใจเกิดจากการเรียนรู้ที่มากับการทำงานและระบบประสาท (Learned behavior) หรือกรรมปัจจุบันเท่านั้น ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงดูของครอบครัว จากการศึกษาในสถาบันการศึกษาและจากสังคมซึ่งจะบ่มเพาะความรู้สึกนึกคิด ส่วนพฤติกรรมที่มีมาแต่กำเนิด จะเป็นเพียงสัญชาตญาณเท่านั้น ใน

ส่วนความเชื่อเรื่องกรรมสืบทอดหรือวิญญานธาตุจะมีเฉพาะแนวคิดในมิติขั้น 5 ไม่พบในแนวคิดของมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์

ตารางที่ 1 ผลการเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์

ประเด็นที่ศึกษาเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์	แนวคิดพุทธศาสตร์	แนวคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์	สอดคล้อง/แตกต่าง
1. ความหมายของชีวิตมนุษย์	ขั้น 5 คือ รูปขั้น และนามขั้น ทั้ง 4 ได้แก่ วิญญาณขั้น เวทนาขั้น สัญญาขั้น และสังขารขั้น	ร่างกาย ซึ่งมีจิตใจที่เป็นผลจากการทำงานของสมองและระบบประสาท	- มีความสอดคล้องกันในส่วนของร่างกาย - มีความแตกต่างกันในส่วน of จิตใจ
2. กำเนิดชีวิตมนุษย์	ต้องมีการเกิดของทั้งร่างกายและจิตใจ - ร่างกาย เกิดจากการปฏิสนธิระหว่างธาตุพ่อกับธาตุแม่ - จิตใจ เกิดจากการมาจุติของจิตเดิมที่ทาร์กในครรภ์มารดา	มีการเกิดเฉพาะของร่างกาย - ร่างกาย เกิดจากการปฏิสนธิระหว่างอสุจิของบิดากับเซลล์ไข่ของมารดา	- มีความสอดคล้องกันในส่วนของการเกิดของร่างกาย - มีความแตกต่างกันในส่วนของการเกิดของจิตใจ
3. พัฒนาการของชีวิตมนุษย์ - ทางด้านร่างกาย - ทางด้านจิตใจ	- สร้างมาจากธาตุ 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ - เกิดจากจิตเดิม ร่วมกับการเรียนรู้ผ่านการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวและสังคม	- สร้างมาจากอาหาร - เกิดจากการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทำงานของสมองและระบบประสาท	- มีความสอดคล้องกันเนื่องจากธาตุ 4 เป็นปัจจัยในการสร้างอาหารซึ่งมีบทบาทในการสร้างร่างกายให้เจริญเติบโตและดำรงชีวิตอยู่ได้ - มีความแตกต่างกัน

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการศึกษาเปรียบเทียบนิยามความหมายของชีวิตในมิติพุทธศาสตร์และในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ พบว่ามีความแตกต่างกันคือ ชีวิตในมิติพุทธศาสตร์คือร่างกายและจิตใจ ส่วนชีวิตในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์มีเฉพาะร่างกาย โดยที่จิตใจนั้นก็ยังเป็นการทำงานของสมองและระบบประสาทซึ่งอยู่บนฐานของร่างกายหรือที่เรียกว่า จิตประสาท ต่างจากแนวคิดของพุทธศาสตร์ที่จิตใจนั้นเป็นกระบวนการทางจิตที่ปรุง

แต่ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพุทธศาสนามุ่งเน้นในเรื่องของจิตใจไปถึงระดับจิตวิญญาณเพื่อให้มนุษย์ละซึ่งการยึดติดตัวตนสามารถหลุดพ้นและพบกับนิพพานได้ สอดคล้องกับที่ท่านปยุตโตได้ให้ความเห็นว่าการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ และกระบวนการทำงานทางร่างกายนั้นปล่อยให้เป็นการของนักศึกษาทางแพทยศาสตร์และชีววิทยา ส่วนการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการทำงานด้านจิตใจ ก็ปล่อยให้เป็นการของนักอภิธรรมและจิตวิทยา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2549)

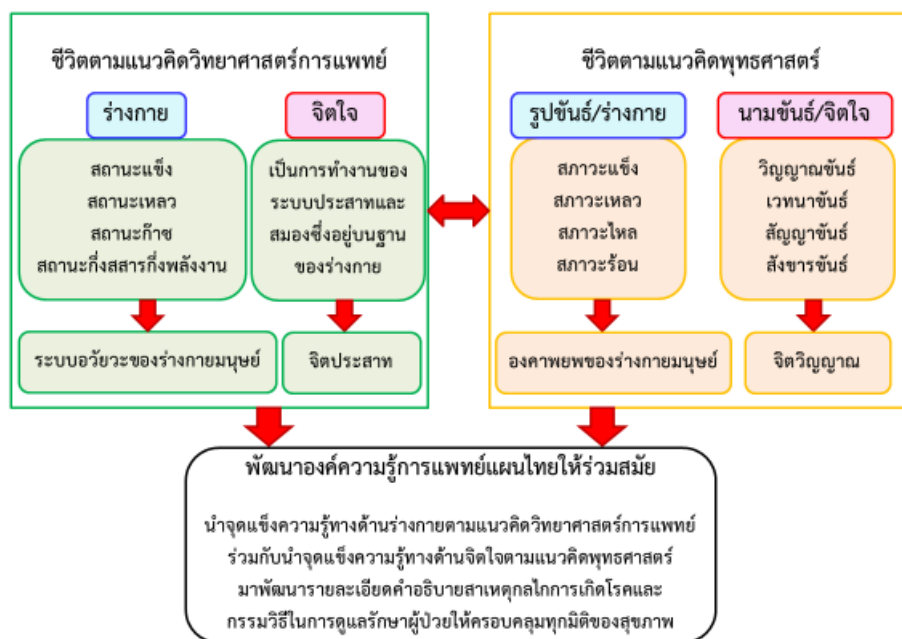
2. แนวคิดของการกำเนิดชีวิตมนุษย์ในมิติพุทธศาสตร์และในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ พบว่ามีจุดที่สอดคล้องกันในแง่การเกิดร่างกายของทารกนั้นต้องอาศัยบิดามารดาที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ โดยในมิติของพุทธศาสตร์ จะเป็นการมองในลักษณะภาพรวมภาพกว้าง (Macro-Telescopic) คือต้องมีปัจจัยดังนี้ บิดามารดาต้องอยู่ด้วยกันและต้องอยู่ในวัยเจริญพันธุ์ เมื่อบิดามารดามีเพศสัมพันธ์กันก็จะทำให้มีโอกาสตั้งครรภ์ได้ ส่วนในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์จะเป็นการมองลึกลงไปรายละเอียด (Micro-Electroscopic) นั่นคือการปฏิสนธิระหว่างอสุจิกับเซลล์ไข่จะทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตใหม่ที่ร่างกายมีการเจริญพัฒนาตามผังดีเอ็นเอ (DNA) ที่ได้รับจากบิดาและมารดา ส่วนจุดที่แตกต่างกันคือในแง่ของการเกิดจิตใจนั้นในมิติของพุทธศาสตร์ จำเป็นต้องมีจิตเดิมหรือวิญญาณธาตุมาจุติที่ทารกในครรภ์มารดา ซึ่งในส่วนของจิตเดิมนั้นจะมีกรรมเก่าที่ติดตามมาจากภพก่อนและสามารถส่งผลต่อการเจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและจิตใจของมนุษย์ในชาติภพปัจจุบัน ในส่วนนี้จะแตกต่างจากแนวคิดในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ซึ่งไม่มีความเชื่อในเรื่องของจิตเดิมหรือวิญญาณธาตุจากชาติภพก่อนที่จะมาส่งผลต่อร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้ในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์เชื่อว่าจิตใจคือผลจากการทำงานของสมองและระบบประสาทเท่านั้น จากผลการศึกษาในเรื่องกำเนิดชีวิตตามแนวคิดพุทธศาสตร์ยังสอดคล้องกับแนวคิดของการแพทย์พื้นบ้านล้านนาที่เชื่อว่าจะมีจิตเดิมเข้ามาจุติในสัปดาห์ที่ 6 ของทารกในครรภ์มารดา ดังข้อความว่า “...ในที่สุดเมื่อครบกำหนด 42 วัน หรือภายหลังจากการมีหน้าผาก จิตเดิมาก็จะเข้าจุติในร่างที่ได้มีการเจริญเติบโตขึ้นมา แต่ถ้าหากมี รูป/องค์/ร่าง ที่เติบโตขึ้นมาไม่สมบูรณ์ หรือไม่มีการจุติของจิตเดิม ก็จะไม่ก่อเกิดชีวิตมนุษย์ เป็นสาเหตุทำให้แท้ง...” (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2546) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับคุณสมบัติของเสริมสุข วิจารณ์สถิตย์ (2561) ซึ่งได้ศึกษาพัฒนาการของกำเนิดมนุษย์ในครรภ์เชิงเปรียบเทียบพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและสุติศาสตร์ พบว่า แนวคิดทางพุทธศาสนาในเรื่องกำเนิดมนุษย์แบบชลาพุชะ มีองค์ประกอบของการเกิดในครรภ์ คือ บิดามารดาอยู่ร่วมกัน และมารดามีระดูพร้อมที่จะมีครรภ์ได้ โดยเมื่อนำความรู้ทางสุติศาสตร์มาอธิบายทำให้เข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎกชัดเจนขึ้น แต่เรื่องคันธ์พะและเรื่องผลของกรรมจำแนกมนุษย์ให้แตกต่างกันทางสุติศาสตร์ไม่ได้มีการศึกษาถึงประเด็นนี้

3. จากผลการศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ทางด้านร่างกายในมิติพุทธศาสตร์และในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ พบว่าในมิติของพุทธศาสตร์จะเป็นการมองในลักษณะภาพรวมภาพกว้าง คือมองไปที่ปัจจัยพื้นฐานในธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่งทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมถึงร่างกายของมนุษย์ด้วย นั่นก็คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ซึ่งธาตุนั้นถือเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดไม่สามารถจะแยกให้ลึกหรือละเอียดลงไปได้อีก ทำหน้าที่ทรงไว้หรือทำให้สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ได้ ส่วนในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์จะ

เป็นการมองลึกลงไปในรายละเอียด นั่นคือเป็นการขยายความในส่วนของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เป็นปัจจัยในการสร้างพืชซึ่งเป็นอาหารให้กับทั้งสัตว์และมนุษย์ มนุษย์ที่บริโภคทั้งพืชและสัตว์เป็นอาหารจึงทำให้ร่างกายมนุษย์เจริญเติบโตและดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของของศิริวรรณ เกตุเพชร (2566) ซึ่งพบว่า ธาตุ 4 เป็นผู้ให้กำเนิดร่างกายผ่านทางอาหารซึ่งมีบทบาทในการสร้างองค์ประกอบของร่างกายในสภาวะแข็ง เป็นพลังให้กับร่างกาย และช่วยให้ปฏิกิริยาชีวเคมีดำเนินไปอย่างปกติในการนำสารอาหารไปสร้างร่างกาย และสอดคล้องกับงานวิจัยของภานุ อัครยรรยง และ พระมหาวิโรจน์ คุณตวีโร (2564) ที่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ชั้น 5 ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาตามทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ พบว่า รูปชั้น 5 ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกายหรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ รวมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น รูปชั้น 5 ประกอบขึ้นมาจากธาตุ 4 ซึ่งเป็นสิ่งที่ทรงสภาวะของมันอยู่เองตามธรรมชาติของเหตุปัจจัย ไม่สามารถแยกย่อยออกไปได้อีก โดยปฐวีธาตุเทียบได้กับสถานะของแข็ง อาโปธาตุกับสถานะของเหลว วาโยธาตุกับสถานะก๊าซ และเตโชธาตุกับความร้อนแฝง

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้จากการวิจัยเปรียบเทียบนิยามและพัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามมิติพุทธศาสตร์กับมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์สะท้อนให้เห็นถึงการนำแนวคิดชั้น 5 ที่แพทย์แผนไทยดั้งเดิมใช้อ้างอิงในการอธิบายเหตุแห่งการเจ็บป่วยซึ่งเป็นความรู้ในลักษณะนามธรรมมาพัฒนาเชื่อมโยงกับความรู้วิทยาศาสตร์การแพทย์ที่เป็นรูปธรรมและร่วมสมัย ซึ่งองค์ประกอบของชีวิตในด้านร่างกายตามแนวคิดชั้น 5 ในมิติพุทธศาสตร์จะมองว่าร่างกายอยู่ใน 4 สภาวะ ที่ทำงานร่วมกันเป็นองค์ประกอบของร่างกาย และเมื่อมองร่างกายผ่านสสารและพลังงานในมิติวิทยาศาสตร์จะเห็นว่าร่างกายอยู่ใน 4 สถานะ ที่ทำงานร่วมกันเป็นระบบอวัยวะของร่างกาย จึงทำให้สามารถเชื่อมโยงความรู้ร่างกายใน 4 สภาวะที่เป็นนามธรรมตามแนวคิดชั้น 5 ของพุทธศาสตร์ เทียบได้กับร่างกายใน 4 สถานะตามแนวคิดวิทยาศาสตร์เพื่อให้สามารถจับต้องได้เป็นรูปธรรมและสามารถนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ทั้งกายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา โภชนาการ และชีวเคมี มาใช้เพื่อช่วยอธิบายรายละเอียดการทำงานของร่างกายและเพื่อใช้ประโยชน์ในการอธิบายกลไกการเกิดโรคและกลไกในการรักษา ส่งผลให้ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยพัฒนาให้ร่วมสมัยกับยุควิทยาศาสตร์ในปัจจุบันโดยไม่ทิ้งรากฐานเดิม นอกจากนี้องค์ประกอบของชีวิตในด้านจิตใจพบว่าจากแนวคิดชั้น 5 โดยเฉพาะในส่วนการทำงานของ นามชั้น 5 ทั้ง 4 ที่มาสร้างจิตหรือวิญญาณธาตุของแต่ละคนนั้นมีผลต่อพฤติกรรมและการทำงานของร่างกาย ส่งผลให้สามารถใช้ประโยชน์จากแนวคิดชั้น 5 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบวิถีจิตเวชในการดูแลผู้ป่วยที่นอกจากการเจ็บป่วยทางด้านร่างกายแล้วยังมีการเจ็บป่วยทางด้านจิตใจร่วมด้วยต่อไป เพื่อให้การดูแลรักษาผู้ป่วยครอบคลุมทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ

ภาพที่ 1: แสดงองค์ความรู้ใหม่ของงานวิจัย

สรุป

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องชีวิตในมิติพุทธศาสตร์และมิติของวิทยาศาสตร์การแพทย์ สรุปได้ว่าแนวคิดเรื่องชีวิตตามความหมายของพุทธศาสตร์เป็นการมองชีวิตแบบภาพรวม จึงทำให้มองชีวิตครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมนั่นคือรูปขันธ์และนามขันธ์ โดยในส่วนรูปขันธ์นั้นจะเป็นการมองภาพกว้างของสรรพสิ่งในโลกที่ล้วนก่อกำเนิดมาจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ แต่ในส่วนของนามขันธ์จะมีรายละเอียดที่ลึกซึ้งไปถึงระดับจิตวิญญาณ เนื่องจากศาสนาพุทธมุ่งเน้นให้มนุษย์ละซึ่งการยึดติดตัวตนเพื่อให้สามารถหลุดพ้นและพบกับนิพพานได้ ทั้งนี้แตกต่างจากแนวคิดเรื่องชีวิตตามความหมายของวิทยาศาสตร์การแพทย์ซึ่งจะเป็นการมองลึกลงไปรายละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของร่างกายนั้นจะมีการศึกษาเจาะลึกในรายละเอียดขององค์ประกอบต่าง ๆ และกลไกการทำงานของร่างกายอย่างเป็นระบบ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้ร่างกายสามารถทำงานได้ตามปกติ แต่ในส่วนของจิตใจก็ยังคงอิงอยู่กับการทำงานของระบบประสาทและสมองในระดับของความรู้สึนึกคิดเท่านั้น จึงส่งผลทำให้แนวคิดกำเนิดชีวิตมนุษย์ของพุทธศาสตร์จึงมีการเกิดของทั้งร่างกายและจิตใจ ส่วนแนวคิดกำเนิดชีวิตมนุษย์ของวิทยาศาสตร์การแพทย์จะมีการเกิดเฉพาะในส่วน of ร่างกายเท่านั้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องชีวิตในมิติขันธ์ 5 ของพุทธศาสตร์ มีจุดแข็งในแง่ของความรู้ความเข้าใจในเรื่องจิตใจที่มีความลึกซึ้งไปถึงระดับจิตวิญญาณ จึงสามารถนำความรู้ในเรื่องพัฒนาการทางด้านจิตใจตามแนวคิดพุทธศาสตร์มาช่วยในกระบวนการดูแลรักษาผู้ป่วยในมิติทางด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณได้ ส่วนแนวคิดเรื่องชีวิตในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์จะมีจุดแข็งในแง่ขององค์ความรู้ทางด้านร่างกายอย่างละเอียด เป็นเหตุเป็นผล พิสูจน์ได้ ซึ่งสามารถนำมาเป็นฐานความรู้ในการทำความเข้าใจ

และอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับกลไกการเกิดโรคทางด้านร่างกายตลอดจนพัฒนากรรมวิธีในการดูแลรักษา
ร่างกายผู้ป่วยได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ในการพัฒนาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยควรนำจุดแข็งของแนวคิดเรื่องชีวิตในมิติขั้น 5 ของพุทธ
ศาสตร์ที่แพทย์ไทยดั้งเดิมใช้เป็นฐานในการทำความเข้าใจชีวิตและมองชีวิตมนุษย์ครอบคลุมทั้งร่างกายไป
จนถึงจิตวิญญาณ และนำจุดแข็งของแนวคิดเรื่องชีวิตในมิติวิทยาศาสตร์การแพทย์มาใช้ประโยชน์ในแง่ของ
องค์ความรู้ที่มีรายละเอียดเจาะลึกถึงองค์ประกอบและกลไกการทำงานของร่างกาย มาเป็นฐานความรู้ในการ
พัฒนารายละเอียดคำอธิบายสาเหตุกลไกการเกิดโรคตลอดจนกรรมวิธีทางการแพทย์แผนไทยในการดูแลรักษา
ผู้ป่วยทั้งทางเภสัชเวช หัตถเวช โภชนเวช และจิตเวช เพื่อให้ผู้ป่วยมีสุขภาวะที่ดีทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์
สังคม และจิตวิญญาณ ตามแนวคิดการแพทย์องค์รวม (Holistic Medicine)

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การศึกษาความเชื่อมโยงร่างกายมนุษย์ตามแนวคิดพุทธศาสตร์กับวิทยาศาสตร์การแพทย์
เพื่อที่จะได้นำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์มาช่วยอธิบายรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับกลไกการทำงานของ
ร่างกายและกลไกการเกิดโรค ซึ่งจะเป็นการพัฒนาองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยให้ร่วมสมัย

2.2 การศึกษาความเชื่อมโยงการทำบทธาบทหน้าที่ของนามขันธ์กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์
เพื่อที่จะได้นำเอาความรู้ทางพุทธศาสตร์มาช่วยอธิบายรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับกลไกการทำงานของจิตใจและ
กลไกการเกิดปัญหาสุขภาพจิตที่สอดคล้องกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์

บรรณานุกรม

กฤษณา หนูเครือ. (2566). *การศึกษาตำรับยาที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์*. การศึกษาอิสระ
หลักสูตรการแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก:
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

กองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. (2549). *ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวช
กรรมไทย เล่ม 1*. นนทบุรี: บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิง จำกัด.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และนันทา อนุพงศ์พัฒน์. (2560). *สุขภาพทางปัญญา: จิตวิญญาณ ศาสนาและ
ความเป็นมนุษย์*. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.

เชาว์ ชีโนรักษ์ และพรณี ชีโนรักษ์. (2552). *ชีววิทยา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2549). *ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

นันทพล โจนโกศล. (2552). *พุทธประสาทจริยศาสตร์กับภาวะบกพร่องทางสมอง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บัวรอง ลีวเฉลิมวงศ์ และคณะ. (2557). *สรีรวิทยา เล่มที่ 1*. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: บริษัท เท็กซ์แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระยาพิศณุประสาทเวช. (2450). *แพทยศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: ศุภการจำรูญณน อักษร.

พุทธทาสภิกขุ. (2535). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2564). *ปรมาตมภาวะธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ภาณุ อัครยรรยง และพระมหาวิโรจน์ คุตตวิโร. (2564). การศึกษาวิเคราะห์ชั้น 5 ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาตามทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*. 7(1), 107-122.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (2546). *วิธีการดูแลรักษาสุขภาพในระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: วนิดา เพรส.

จำแนก พรเทพเกษมสันต์. (2556). *กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาของมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

วิทย์ พงศ์พนิตานนท์. (2558). *ชีวนาทนเรนทรานุสรณ์*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ศิริวรรณ เกตุเพชร. (2566). *การศึกษาและพัฒนาสาเหตุปัจจัยการเกิดโรคของการแพทย์แผนไทยที่ร่วมสมัย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรการแพทย์แผนไทยดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

สุพรรณฯ สุขสมทรง. (2562). *การประมวลโรคหรืออาการที่ปรากฏในตำราการแพทย์แผนไทย*. การศึกษาอิสระหลักสูตรการแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

เสริมสุข วิจารณ์สถิต. (2561). *พัฒนาการของกำเนิดมนุษย์ในครรภ์เชิงเปรียบเทียบพระคัมภีร์พุทธศาสนาและสูติศาสตร์*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก

Study the Buddhist Method of Propagating Doctrines to

Low Caste People in the Tripitaka

¹ธนาธิป ฮาดเนาลี,²พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม,³พระสุชีตม สีสเตชปุตติโย,

⁴พระมหายงยุทธ ธีรธมโม,⁵พระครูพิศิษฐ์ธรรมพิสุทธิ์ และ⁶กฤต ศรียะอาจ

¹Dhanardhip Hardnaulee,²Phraaha Mongkolkan Dhitadhammo,³Phra Sukheesama

Silatechaputtiyo, ⁴Phramaha Yongyut Dhiradhammo,

⁵Phrakhropisitdhammapisut, and⁶Krit Sriya-at

^{1,2,3,4,5,6}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4,5,6}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: dhanardhip.hard@mcu.ac.th

Received: June 13, 2024; **Revised:** August 7, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ร่วมสมัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างจำนวน 10 รูป/คน แล้วนำมาเรียบเรียงบรรยายเป็นเชิงพรรณนาเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและแก้ไขตามคำแนะนำโดยใช้กระบวนการศึกษาวิเคราะห์นำไปสู่การ บูรณาการและสร้างองค์ความรู้ใหม่

ผลวิจัยพบว่า 1) พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกครอบคลุมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยกฎเกณฑ์ หลักธรรมและการวิเคราะห์ทางปรัชญา ปรากฏวิธีการเผยแผ่หลากหลายแง่มุมที่สะท้อนถึงบทบาทในการสอนของพระองค์ มีสาระสำคัญ 4 ประการ (1) สันติสนา คือ การอธิบายเนื้อหาธรรมะให้ชัดเจนตรงไปตรงมา เข้าใจง่าย (2) สมาทปนา คือ การชักจูงให้ผู้ฟังเห็นจริง เชื่อในสิ่งที่ได้ฟังและอยากนำไปปฏิบัติ (3) สมุตเตชนา กระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความกล้าหาญ มั่นใจ มีกำลังใจที่จะนำธรรมะไปปฏิบัติ (4) สัมปหังสนา สอนธรรมด้วยวิธีที่สนุกสนาน น่าสนใจ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบิกบาน ร่าเริง 2) พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกปรากฏการเผยแผ่คำสอนของพระองค์ไปยังวรรณะต่ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการยอมรับคนวรรณะต่ำเข้าสู่คณะสงฆ์เป็นการนำเสนอเส้นทางสู่การหลุดพ้นทางจิตวิญญาณที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของระบบวรรณะ 3) วิเคราะห์ บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย เป็นการวิเคราะห์วิธีการเผยแผ่คำสอนสู่คนวรรณะต่ำคือการศึกษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็น

คัมภีร์ที่เชื่อถือได้ของพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยการสังเคราะห์คำสอนและมีความหมายโดยนัยที่เผยแผ่เข้าสู่
วรรณะต่ำมีหลักการสำคัญว่าด้วยบริบทและภาพรวมของพระไตรปิฎกบ่งชี้ถึงทัศนคติชาวพุทธต่อระบบวรรณะ
โดยสะท้อนถึงบทบาทและการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: พุทธวิธี; การเผยแผ่หลักคำสอน; วรรณะต่ำ; พระไตรปิฎก; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research article aims to: 1) Study the Buddhist methods of disseminating the teachings in the Tripitaka, 2) Study the Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka, and 3) Study and analyze the Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka, including their roles, impacts, and ways to apply them in contemporary society. It is a qualitative research study based on information from the Tripitaka scriptures, commentaries, sub-commentaries, and other related contemporary scriptures, along with unstructured interviews that are compiled and described narratively. The findings are presented to experts for verification and correction based on their recommendations, using an analytical study process to lead to integration and creation of new knowledge.

The research findings are: 1) The Buddhist methods of disseminating teachings in the Tripitaka encompass the Buddha's teachings on rules, principles, and philosophical analysis, showing various dissemination methods that reflect the roles of the Buddha and his disciples in teaching. The key points are: (1) Sandassana: explaining the content of the Dhamma clearly, straightforwardly, and understandably; (2) Samadapana: persuading listeners to truly believe and wish to practice what they have heard; (3) Samuttejana: encouraging listeners to be brave, confident, and motivated to practice the Dhamma; and (4) Sampahamsana: teaching Dhamma in an enjoyable and interesting way that makes listeners feel cheerful and lively. 2) The Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka show the effective dissemination of the Buddha's teachings to lower castes, especially by accepting lower caste individuals into the monastic order, presenting a path to spiritual liberation that transcends the limitations of the caste system. 3) The analysis of the Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka includes the roles, impacts, and ways to apply them in contemporary society. It is an analysis of the methods of disseminating teachings to lower castes by delving into the Tripitaka, which is a trusted scripture of Theravada Buddhism, synthesizing teachings with implied meanings that reach lower castes. The key principles involve the context and overall picture of the Tripitaka, Buddhist attitudes towards caste, the dissemination of teachings to lower castes, roles and impacts, and application in contemporary society.

Keywords: Buddhist method; propagation of doctrine; low caste; Tripitaka; Theravada Buddhism

บทนำ

ภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงใช้เวลาถึง 45 ปีในการเผยแผ่หลักคำสอนให้ขยาย
กว้างขวางออกไป ทำให้มีผู้คนเลื่อมใสมากมาย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยใคร่สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้าต่อคนวรรณะต่ำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกด้วยประสงค์จะทราบว่า พระพุทธเจ้ามีแนวคำสอน
เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีพื้นหลังที่แตกต่างกันอย่างไรโดยการศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์

หลักที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าเอาไว้ จากการศึกษาข้อมูลเชิงลึกพบว่าคำสอนของพระองค์นั้นแบ่งเป็นสามส่วนหลัก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2550) แต่ละส่วนมีบทบาทในการเผยแผ่คำสอนแตกต่างกันออกไป ประกอบไปด้วย 1) การบรรยายธรรม หมายถึง การสอนและการเทศนาเป็นวิธีหลักที่ใช้ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้าจะทำการบรรยายธรรมในสถานที่ประชุมใหญ่ต่างๆหลายที่และแตกต่างกันออกไปตามแต่วาระและโอกาสและมักจะมีผู้ฟังที่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามาฟังเพื่อเพิ่มเติมความรู้และแสวงหาความสงบทางจิตใจ (หลินภู มนตรี, เจือจินดา สมิทธิ์ และโพธิ์ ผลิวรรณภา, 2023) 2) การศึกษาและเผยแผ่หลักคำสอน หมายถึง การศึกษาและเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระคัมภีร์ต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ร่วมสมัยอื่นๆ (พรพิมล จอโกชาอุดม และคณะ, 2565) ซึ่งมีผลกระทบต่อการเผยแผ่หลักธรรมในสังคมร่วมสมัยเช่นเดียวกับกลุ่มวรรณคดีในอดีตที่ขาดการเข้าถึงหลักธรรมเพราะด้วยค่าตนเองว่าไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้าถึงได้ 3) การสอนหลักความจริง หมายถึง วิธีการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้ฟังมองเห็นความจริงของชีวิตและธรรมชาติ โดยใช้วิธีการสอนที่ตรงตามหลักความจริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรม เช่น การสอนอริยสัจ 4 และ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นต้น ดังกรณีศึกษาเรื่องทาสชื่อโสสะและนางปุนทาสี (พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน, (2021) ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่นอกเหนือในระบบวรรณะ 4 (Caste System) ของอินเดียโบราณ

ดังที่ปรากฏในกระบวนการสอนตามหลักการ 4 ส. ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการถ่ายทอดธรรมะให้แก่คนทุกระดับเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งโดยการอธิบายเนื้อหาธรรมะให้ชัดเจน ตรงไปตรงมา เข้าใจง่าย เปรียบเสมือนการจูงมือผู้ฟังไปดูด้วยตาตัวเอง พระพุทธเจ้าจะทรงอธิบายเนื้อหาธรรมะซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง โดยใช้ภาษาที่เรียบง่าย เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังคุ้นเคยดังที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเรื่องไตรลักษณ์ เปรียบเสมือนใบไม้ร่วงจากต้นไม้ แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิตมีลักษณะชักจูงให้ผู้ฟังเห็นจริงเชื่อในสิ่งที่ได้ฟังวิธีการต่างๆ เช่น การถามตอบ การเล่าเรื่องอดีต เช่น กรณีที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระเวสสันดรชี้ให้เห็นถึงความเสียสละ อดทน และความดีงาม มักจะทรงกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความกล้าหาญ มั่นใจ มีกำลังใจที่จะนำธรรมะไปปฏิบัติ พระพุทธเจ้าจะทรงเน้นย้ำถึงผลดีของการปฏิบัติธรรมดังตัวอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “การปฏิบัติธรรมนำไปสู่ความพ้นทุกข์” (พระครูสถิตธรรมมาลังการ (จำเนียร สุขชาติ), 2024) การสอนธรรมะของพระองค์นั้นมักเน้นวิธีที่สนุกสนาน น่าสนใจ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบิกบาน รื่นเริง ทรงเปรียบเทียบธรรมะกับสิ่งต่างๆเพื่อให้เห็นความแตกต่างจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ง่ายขึ้น แสดงถึงวิธีการให้ทุกคนเข้าใจธรรมะและนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ได้โดยสมบูรณ์ (บุญทอง พระพิทักษ์, 2023) การศึกษานี้เพิ่มความเข้าใจวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกโดยมุ่งหวังที่จะค้นพบกลยุทธ์และเทคนิคที่พระพุทธเจ้าใช้ในการเผยแผ่คำสอนรวมถึงการปรับปรุงวิธีการศึกษาในปัจจุบันโดยการเรียนรู้จากอดีตเข้าใจธรรมชาติคำสอนพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีอิทธิพลต่อคณาจารย์ (Yesapogu, 2016) เป็นการตอบสนองการวิเคราะห์และบันทึกวิธีการเผยแผ่ที่ใช้โดยพระพุทธเจ้า เนื่องจากวิธีการเหล่านี้ยังไม่ได้รับการศึกษาครบถ้วนตามความต้องการทางสังคม ดังนั้น การเข้าใจวิธีการที่พระพุทธเจ้านำมาเผยแผ่สู่คณาจารย์ในอดีตจะ

สามารถให้ข้อมูลที่มีค่าในการส่งเสริมความเสมอภาคในสังคมร่วมสมัย การศึกษานี้ได้เน้นย้ำการมีส่วนร่วมในหลายมิติรวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและบทบาททางการศึกษา (Guruge, 2003) เข้าถึงหลักธรรมเชิงลึกที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการเผยแผ่ในยุคปัจจุบันด้วยการปรับวิธีการใช้ของพระพุทธเจ้า ในอดีตบูรณาการวิธีการเผยแผ่ประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ร่วมสมัย เน้นย้ำลักษณะความเท่าเทียมทางคำสอน แก่คนทุกวรรณะ คนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงหลักคำสอนได้เท่าเทียมกัน

การค้นคว้านี้มุ่งเน้นการเข้าใจวิธีการเฉพาะที่ใช้ในการเข้าถึงคนวรรณะต่ำโดยผู้วิจัยหวังที่จะเน้นย้ำถึงธรรมชาติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาและความพยายามในการเข้าถึงชุมชนที่ถูกกีดกันและศึกษาวิธีการเผยแผ่คำสอนต่อคนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกและวิธีการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย ไม่เพียงแต่ศึกษาวิเคราะห์วิธีการเท่านั้น แต่ยังประเมินบทบาทและผลกระทบของวิธีการเหล่านั้นอีกด้วย นอกจากนี้ ก็ยังมุ่งหวังที่จะหาวิธีการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัยเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคโดยการไล่ตามวัตถุประสงค์ คาดหวังว่า จะมีส่วนอย่างมีนัยสำคัญในการเข้าใจและประยุกต์ใช้วิธีการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ในด้านวิชาการและการปฏิบัติเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ ขณะเดียวกันก็ครอบคลุมเหตุผลตามวัตถุประสงค์ ความสำคัญ ความคาดหวัง คุณค่า และประโยชน์ของการศึกษา ดังกล่าวด้วย

บทความวิจัยนี้ นำเสนอข้อมูลและผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อเป็นประโยชน์ทางวิชาการในด้านทำให้ทราบข้อมูลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนแบบมีนัยสำคัญ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ได้รับอนุมัติตามโครงการการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยของบุคลากรใหม่ BRI NEW GEN ปีงบประมาณ 2567 ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก” ได้รับการอุปถัมภ์ทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) ได้ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ต้นฉบับของพระพุทธรูปศาสนาทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฎีกา อนุฎีกา งานวิจัยและคัมภีร์อื่นๆที่เกี่ยวข้องโดยใช้หลักทฤษฎี 4 ส. (สันตัสสนา, สมาทปนา, สมุตเตชนา, สัมปหังสนา) เป็นพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตถูกนำมาประยุกต์ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังได้นำเอาทฤษฎีการสื่อสารสมัยใหม่ ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีการสื่อสาร กระบวนการสื่อสาร แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชน สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกลุ่มและสื่อใหม่ กลยุทธ์การสื่อสารและแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้เกี่ยวกับการสื่อสารการเผยแผ่จากมุมมองของนักวิชาการตะวันตกและตะวันออกร่วมสมัย การนำไปประยุกต์ใช้เพื่อบูรณาการหลักการเผยแผ่ผ่านรูปแบบการสื่อสารร่วมสมัยใหม่

ขั้นตอนที่ 2 พื้นที่ศึกษา (Field Study) เป็นการศึกษาวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวกับการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาแก่คนวรรณะต่ำ โดยเฉพาะในบริบทของพระไตรปิฎก กล่าวถึงความเข้าใจพลวัตทางสังคม วิเคราะห์วิธีการที่ใช้ในพระไตรปิฎกในการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแก่คนวรรณะต่ำเพื่อทำความเข้าใจผลกระทบของวิธีการเหล่านี้ต่อการจัดลำดับชั้นทางสังคมและความเป็นศูนย์รวมในชุมชนพระพุทธศาสนา มีการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์กรณีศึกษาและการอธิบายแหล่งข้อมูล เช่น ข้อความเฉพาะจากพระไตรปิฎก บันทึกทางประวัติศาสตร์ และการตีความร่วมสมัย เช่น การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาของการเผยแผ่หลักธรรมแก่คนวรรณะต่ำ โดยเน้นทัศนียภาพทางสังคมและศาสนา เช่น ความเกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ ความพร้อมของแหล่งข้อมูลและการมีอยู่ของชุมชนคนวรรณะต่ำ รวมถึงวิธีการต่างๆที่บันทึกในพระไตรปิฎกที่มีผลกระทบต่อชุมชนคนวรรณะต่ำรวมถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคม การยอมรับคำสอนของพระพุทธศาสนาและความสามัคคีในชุมชนเปรียบเทียบผลการศึกษาเพื่อเน้นความเหมือนและความแตกต่างมีการวิเคราะห์เชิงลึกของผลการศึกษาเชื่อมโยงกับทฤษฎีและแนวคิดที่กว้างขึ้นในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาและความมีส่วนร่วมทางสังคมซึ่งกล่าวถึงนัยสำคัญของผลการศึกษานี้ต่อแนวทางการปฏิบัติร่วมสมัยและการทำความเข้าใจบทบาทของศาสนาในเชิงลำดับชั้นทางสังคมผ่านแนวคิดทฤษฎีหลักการการสื่อสารในพระพุทธศาสนา ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร บริบท แนวคิด เทคนิค วิธีการ ขั้นตอน ในกระบวนการของ (1) พุทธวิธีในการสอน 5 ประการ คือ 1. เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ 2. เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ 3. เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา 4. เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส 5. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/159/205) (2) พุทธวิธีรูปแบบการสอน คือ 1.แบบสนทนา 2.แบบบรรยาย 3.แบบตอบปัญหา 4. แบบวางกฎข้อบังคับ (Phramaha Kittithat Siripukgao, 2019) (3) กลวิธีและอุบายการสอน คือ 1.ยกอุทาหรณ์ 2.การอุปมา 3.อุปกรณการสอน 4.การเป็นตัวอย่าง 5.การเล่นคำและใช้ในความหมายใหม่ 6.การปฏิบัติต่อรายบุคคล 7.การรู้จักจังหวะและโอกาส 8.ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ 9.การลงโทษและให้รางวัล 10.กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) (4) พุทธลีลารูปแบบการสอน คือ 1.สันตัสสนา 2.สมาทปนา 3.สมุตเตชนา 4.สัมปหังสนา (พระเดชฯ นามวงษา และคณะ, 2022)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร ด้านผู้ให้ข้อมูล (Key Information) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้างเพื่อศึกษาข้อมูลพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎกคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) จำนวนทั้งหมด 10 รูป/คน ซึ่งเป็นตัวแทนของพระสงฆ์จำนวน 5 คน และฆราวาสผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน มีประสบการณ์เผยแผ่หลักธรรมมากกว่า 10 ปี

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง 2 แบบ คือ การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) จำนวน 10 รูป/คน (พระสงฆ์ 5 คน/ฆราวาส 5 คน) ซึ่งมีประสบการณ์เผยแผ่หลักธรรมมากกว่า 10 ปี จากผู้มีความเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่และการทำสื่อออนไลน์ในแบบต่างๆ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลวิจัยด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) จนกว่าจะได้ข้อมูลที่อิ่มตัวและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การจัดประชุมกลุ่มย่อย/สานเสวนา/ประชาพิจารณ์ (Focus group) ได้จัดการประชุมออนไลน์กลุ่มย่อยจากบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อดำเนินการตามกระบวนการแบบสานเสวนาผ่านรูปแบบการประชาพิจารณ์จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 6 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในหลายมิติจากการดำเนินการประชุมกลุ่มย่อยของผู้เชี่ยวชาญเพื่อสัมภาษณ์ตรวจสอบข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา งานวิจัยและเอกสารเกี่ยวข้องอื่นๆ รวมถึงการบันทึกข้อมูลผ่านซูมวิดีโอ ถ่ายภาพหน้าจอและถ่ายภาพของผู้เชี่ยวชาญที่กำลังให้สัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การจัดหมวดหมู่และการจัดระเบียบข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแก่บุคคลวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก เราสามารถเข้าใจวิธีการที่พระพุทธเจ้าสอนได้อย่างครอบคลุม วิธีการนี้เน้นหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า การตรัสรู้สามารถเข้าถึงทุกคนได้โดยไม่คำนึงถึงสถานะทางสังคม ผ่านการตรวจสอบอย่างละเอียดและการเปรียบเทียบอย่างรอบคอบ กลยุทธ์การเผยแผ่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน ซึ่งให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาพยายามที่จะก้าวข้ามและท้าทายลำดับชั้นวรรณะที่เข้มงวดในยุคนั้นได้อย่างไร รูปแบบที่พระพุทธเจ้าใช้ในการเข้าหาและสอนบุคคลวรรณะต่ำ เช่น การปรับคำสอนเพื่อแก้ปัญหาทางสังคมที่เฉพาะเจาะจงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ร่วมสมัยในการวิเคราะห์วิธีการเผยแผ่หลักธรรมแก่คนวรรณะต่ำ จำเป็นต้องกลั่นกรองผ่านเนื้อความที่กว้างขวางเพื่อระบุคำสอนและกรณีที่เกี่ยวข้อง กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อค้นหารูปแบบและกลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์ใช้ในพระไตรปิฎกซึ่งการศึกษาจะเน้นไปที่พระสูตรปิฎกเป็นหลักเนื่องจากมีบันทึกการสอนของพระพุทธเจ้าแก่สาวกจำนวนมาก

ขั้นตอนที่ 7 รูปแบบการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย (Presentation of the Research Results) นำเสนอผลการศึกษาวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

7.1 ด้านข้อมูล: การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อศึกษาข้อมูลพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยคัดเลือกแบบเจาะจงผู้เชี่ยวชาญ (Purposive selection) พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป และ คฤหัสถ์ จำนวน 5 คน ที่มีประสบการณ์การเผยแผ่หลักธรรมมากกว่า 10 ปี

7.2 ด้านเนื้อหา: ศึกษาเอกสารปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปี 2539 และข้อมูลทุติยภูมิ คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.3 ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย: แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

7.4 ด้านการเก็บข้อมูล: ผู้วิจัยเก็บแบบสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

7.5 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล: วิเคราะห์ทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 โดยนำผลที่ได้จากการศึกษาในข้อ (1) และข้อ (2) มาประกอบการวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกพบว่า ปราภฏเนื้อหาและวิธีการสอนที่หลากหลายพอจะประมวลวิธีการได้ คือ (1) มุขปาฐะ (Oral Transmission) หมายถึง การทบทวนหลักคำสอนถ้อยหรือสาธยายบ่อยๆ เป็นการอ่านซ้ำทวนความและการท่องจำอย่างแม่นยำโดยหมู่แห่งพระสงฆ์มีลักษณะสังคีติเหมือนการสวดมนต์ ได้แก่ การที่พระภิกษุหรือบุคคลทั่วไปพยายามท่องเพื่อจำคำสอนด้วยการออกเสียงในที่ชุมนุมชน (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:11-7/319-340/293-341) วิธีการนี้ สามารถรับประกันความถูกต้องและความแม่นยำในการถ่ายทอดเนื้อความให้สมบูรณ์ได้ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีการสาธยายเป็นกลุ่มเพื่อช่วยในการท่องจำและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของหมู่พระสงฆ์เองรวมไปถึงการท่องจำแบบรายบุคคล เช่น การสาธยายพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น เป็นการทบทวนเพื่อการจดจำ (Remembrance) หลักคำสอนไว้เป็นการเน้นย้ำเนื้อหาเฉพาะเจาะจงของหลักธรรม (2) การผลิตต้นฉบับ ภายหลังการท่องจำด้วยมุขปาฐะหลักธรรมก็ถูกพัฒนาสู่การจารึกลงใบลานซึ่งผูกเข้าด้วยกันเป็นหนังสือ บางครั้งคำสอนและหลักธรรมสำคัญๆ อาจจารึกไว้บนหลักศิลาทำให้บุคคลทั่วไปเข้าถึงได้ (3) การสอนและการเทศนา หมายถึง กิจกรรมการเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในที่สาธารณะ พระธรรมเทศนานั้นๆ มักจะมาจากพระสูตรต้นตอปิฎก (สมชาย ธัญธนกุล, ประจักษ์ สายแสง และพระมหาสายัณห์ เปมสิโล, 2019) พบว่า ส่วนใหญ่จะดำเนินการ 2 วิธี คือ 1) มีการสนทนาถามตอบ เช่น พระภิกษุตอบคำถามจากฆราวาส ให้ความกระจ่างและให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับคำสอน 2) การศึกษาอย่างเป็นทางการของสงฆ์ เช่น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้โดยพระภิกษุสามเณรมุ่งแสวงหาการศึกษาคำสอนภายใต้คำแนะนำของพระภิกษุผู้แตกฉานในหลักคำสอนจากพระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ (4) การแสดงภาพและศิลปะ หมายถึง การที่ศิลปินจะเป็นผู้แทนแสดงออกด้วยการสร้างศิลปะ เช่น การวาดภาพพุทธประวัติและการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคำสอน

ในทางพระพุทธศาสนา แสดงความศรัทธาของบุคคล เช่น การสร้างเจดีย์และพระธาตุเพื่อจะช่วยเหลือถ่ายทอดคำสอนผ่านศิลปะเชิงสัญลักษณ์ (5) พิธีกรรมและพิธีการ ประเพณีต่างๆ เช่น วันอุโปสธ ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งสงฆ์จะรวมตัวเพื่อสวดมนต์พระปาติโมกข์และชาวบ้านจะฟังพระธรรมเทศนา ศาสนสถานมักจะเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมร่วมกัน (6) การแสวงบุญ ชาวพุทธมักจะไปสักการะสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ เช่น ลุมพินี พุทธคยา สารนาถ กุสินารา และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ทั่วโลกเป็นวิธีการแสดงความเคารพต่อคำสอนอย่างกว้างขวาง (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11-6/304-305/245-292) (7) การมีส่วนร่วม การสนับสนุนเพื่ออำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์มีโอกาสปฏิบัติตามหลักธรรมได้ง่ายขึ้น สามารถเข้าถึงคำสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ในชุมชนและสังคม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก พบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับคนวรรณะต่ำโดยตรงนั้น ไม่ปรากฏทั้งในคัมภีร์หลัก เช่น พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ แต่พอจะสรุปแนวทางและสาระสำคัญพอสังเขป ดังต่อไปนี้

1. พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎกมีความเกี่ยวข้องกับหลักวินัยของสงฆ์เป็นหลัก พระพุทธเจ้าแม้จะไม่ได้เน้นที่วิธีการเผยแผ่ไปยังวรรณะใดๆ เป็นการจำเพาะ แต่ก็ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับธรรมชาติของชุมชนสงฆ์ที่เปิดกว้างและลดการกีดกันทางวรรณะและสังคม **1) การยอมรับ** พระวินัยอนุญาตให้บุคคลจากวรรณะใด ๆ มาเป็นพระภิกษุก็ได้ การไม่แบ่งแยกวรรณะนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากพระพุทธศาสนา มีวิธีการปฏิบัติที่ตรงกันข้ามกับระบบวรรณะที่เข้มงวดของอินเดียโบราณ **2) ความเสมอภาค** เมื่อบุคคลใดบวชเป็นภิกษุแล้ว จะถือว่า บุคคลนั้นเท่าเทียมกับพระภิกษุอื่นๆ โดยไม่คำนึงถึงฐานะทางสังคมในอดีต การปฏิบัตินี้ โดยธรรมชาติแล้ว ย่อมส่งเสริมแนวคิดที่ว่า “ทุกคนสามารถเข้าถึงความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณได้รวมถึงกลุ่มวรรณะศุทรและจัณฑาลด้วย”

2. พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎกประกอบด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พระสูตรหลายข้อให้ข้อมูลเชิงรายละเอียดว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าได้รับการเผยแผ่ไปยังชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างไร รวมถึงวรรณะต่ำ ดังปรากฏใน (1) อัมพภุสสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสกับพราหมณ์ชื่ออัมพภุสและอภิปรายถึงความไม่เกี่ยวข้องกับวรรณะในการกำหนดคุณค่าของบุคคล พระสูตรนี้ได้ตอกย้ำจุดยืนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งต่อต้านระบบวรรณะของอินเดียโบราณ (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9-6/559/247) (2) วสสสูตร ได้กล่าวถึงพวกจัณฑาล (คนนอกรวรรณะ) โดยเฉพาะและกำหนดความหมายเสียใหม่ว่า “การที่ใครจะเป็นผู้สูงศักดิ์อย่างแท้จริงและใครจะเป็นจัณฑาล ย่อมเป็นไปตามการกระทำของพวกเขา ไม่ใช่มาจากชาติกำเนิด” (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25-9/114-119/523-588) คำสอนของพระพุทธเจ้าในประเด็นนี้ เป็นการท้าทายบรรทัดฐานทางสังคมในสมัยของพระองค์โดยตรง (3) กาลามสูตร พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนให้ชาวกาลามะซึ่งเป็นผู้ไม่ใช่วรรณะสูง ให้พึงพาประสบการณ์ สติปัญญาและความเข้าใจด้วยตนเอง แทนที่จะยอมรับคำสอนตามประเพณี วิธีการสอนแบบประชาธิปไตยนี้มีความสอดคล้องเข้า

กันได้กับบุคคลจากวรรณะที่ต่ำกว่า (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20-7/70/275-320)

3. พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระอภิธรรมปิฎก พระอภิธรรมปิฎกมีลักษณะทางเทคนิคและการวิเคราะห์มากกว่า โดยเกี่ยวข้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าในด้านปรัชญาและจิตวิทยา ไม่ได้กล่าวถึงวิธีการเผยแผ่ไปยังกลุ่มสังคมใดกลุ่มหนึ่งโดยตรง แต่นำไปสู่การนำไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นสากลของพระธรรม สรุปวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำ

1. คำสอนของพระพุทธเจ้าครอบคลุมและมุ่งเป้าไปที่การทำลายอุปสรรคทางวรรณะ พระพุทธศาสนาเสนอทางเลือกที่ต่างไปจากระบบวรรณะด้วยการอนุญาตให้คนทุกวรรณะเข้าร่วมคณะสงฆ์และปฏิบัติต่อพระภิกษุทุกองค์อย่างเท่าเทียมกัน

2. พระพุทธเจ้าได้กำหนดบรรทัดฐานทางสังคมใหม่โดยเน้นความประพฤติดีทางศีลธรรมมากกว่าสิทธิ โดยกำเนิดซึ่งปรากฏในหลักธรรมว่าด้วยวสสสูตร สาระสำคัญนี้ ย่อมทำให้คำสอนในพระพุทธศาสนาน่าสนใจสำหรับพวกวรรณะต่ำที่ถูกกีดกันจากโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ของอินเดียโบราณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/116-142/528-532)

3. พระพุทธเจ้าทรงให้กำลังใจแก่บุคคลในการทดสอบคำสอนเพื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของตนเอง ดังที่เราได้เห็นในหลักการของกาลามสูตร ซึ่งจะช่วยให้ผู้คนรวมถึงผู้ที่มาจากวรรณะต่ำสามารถควบคุมการเดินทางแห่งจิตวิญญาณของพวกเขาได้

4. พระพุทธเจ้ามักจะตรัสโดยตรงถึงบุคคลจากวรรณะต่ำในคำสอนของพระองค์ โดยให้ความเคารพและเอาใจใส่แก่พวกเขา วิธีการนี้ ย่อมสร้างความอัศจรรย์แก่คนในยุคหนึ่ง เพราะถือเป็นเรื่องใหญ่และมีความแปลกใหม่มาก เป็นการกะเทาะชุดความคิดแบบโบราณจากอิทธิพลของพระเวทในยุคหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้ได้รับความไว้วางใจและสนใจในธรรมะจากทุกกลุ่มชนชั้นวรรณะมากขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย มีการศึกษาเชิงลึกในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เชื่อถือได้ของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีการสังเคราะห์โดยละเอียดว่าด้วยคำสอนที่เผยแผ่ไปยังวรรณะต่ำและมีความหมายโดยนัย ดังต่อไปนี้

1. ทักษะคติของชาวพุทธต่อวรรณะ (Buddhist Attitude Towards Caste)

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ระบบวรรณะอย่างเข้มข้น พระองค์ทรงเน้นย้ำถึงความเท่าเทียมของมนุษย์ทุกคนโดยไม่คำนึงถึงสถานะการเกิดของพวกเขา มีหลักธรรมเกี่ยวกับภรณ์นี้ (1) วสสสูตร พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า “บุคคลนั้น ย่อมไม่ใช่คนที่ถูกขับออก (คนถ้อย) ไปโดยกำเนิด แต่โดยมาจากการกระทำของตนเอง” (2) อัสนายนสูตร พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับพราหมณ์ชื่ออัสนายนะ โดยพระองค์ทรงหักล้างความคิดเรื่องความเหนือกว่าโดยธรรมชาติของพราหมณ์และเน้นย้ำถึงความประพฤติดีทางศีลธรรมมากกว่าการเกิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/613-629/422-432) (3) มหาสุทตสนะสูตร พระพุทธเจ้าทรงบรรยายถึงการที่สมเด็จพระมหาสุทตสนะผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงมีพระคุณ

มาก ทรงปฏิบัติต่อพสกนิกรทุกคนอย่างยุติธรรมโดยไม่คำนึงถึงวรรณะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:10/163-186/160-182)

2. การเผยแผ่หลักคำสอนสู่คนวรรณะต่ำ (Propagation to the Lower Castes)

2.1. การรวมตัวกันในคณะสงฆ์ คณะสงฆ์เปิดให้ทุกคนรวมทั้งผู้ที่มาจากวรรณะต่ำดังเราจะพบตัวอย่างที่โดดเด่น ได้แก่ พระอุบาลีเถระ ผู้เป็นช่างตัดผม ถ้าแบ่งตามวรรณะแล้ว พระอุบาลีเถระนั้น เป็นคนวรรณะต่ำ ซึ่งต่อมาท่านได้กลายมาเป็นหนึ่งในสาวกชั้นยอดของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ ก็ยังมีพระสุณิสาเถระ อดีตคนจับทาสผู้ได้อุปสมบทแล้วเป็นพระอรหันต์

2.2. การใช้ภาษาท้องถิ่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่คนทั่วไปเข้าถึงได้ ต่างจากภาษาสันสกฤตซึ่งถูกอนุรักษ์จากพราหมณ์ การเลือกภาษานี้ เป็นก้าวสำคัญในการเผยแผ่คำสอนให้กับคนวรรณะต่ำ (เมธี เชษฐวิสุต, 2019)

2.3. อุปมาและเรื่องราว พระพุทธเจ้ามักทรงใช้การอุปมาเรื่องราวเพื่อถ่ายทอดคำสอนของพระองค์ ซึ่งง่ายสำหรับคนทุกภูมิหลังที่จะเข้าใจเรื่องราวต่างๆดังจะพบเนื้อหาทำนองอุปมาในนิทานชาดกที่มีความสัมพันธ์และมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง

3. หลักจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงเน้นความประพฤติทางศีลธรรมและการพัฒนาตนเองมากกว่าความบริสุทธิ์หรือชาติกำเนิดซึ่งแนวทางการปฏิบัตินี้ได้ดึงดูดผู้ที่มาจากวรรณะต่ำซึ่งมักถูกแยกออกจากพิธีกรรมของพราหมณ์โดยสิ้นเชิงหลักฐานจากพระไตรปิฎกเพียงพอลงความพยายามของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่คำสอนของพระองค์แก่บุคคลทุกคน โดยไม่คำนึงถึงวรรณะ พระพุทธศาสนาทำทนายระเบียบสังคมที่มีอยู่ทั่วไปและเสนอเส้นทางแห่งการยกระดับจิตวิญญาณและสังคมแก่วรรณะที่ต่ำกว่าด้วยการปฏิบัติที่ครอบคลุมการใช้ภาษาที่เข้าถึงได้และการมุ่งเน้นที่หลักจริยธรรม หลักการนี้ ยังคงสร้างแรงบันดาลใจกับความพยายามร่วมสมัยที่มีต่อความเท่าเทียมและความยุติธรรมทางสังคมมาอย่างยาวนานและสอดคล้องกับระบบคิดแบบประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อศึกษาหลักการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจากผลการศึกษาเรื่องศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก พบประเด็นสำคัญ สามารถนำมาอภิปรายผลโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ พบว่า

1. พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเลือกเอาคนวรรณะหนึ่งวรรณะใดให้มีบทบาททางศาสนาของพระองค์เพียงกลุ่มเดียว แต่เปิดโอกาสให้กับคนทุกกลุ่ม ทั้งนี้บ่งชี้ถึงการกำเนิดลัทธิสิทธิการยอมรับสังคมโดยไม่แบ่งแยกทั้งวรรณะต่ำและสิทธิสตรีสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพระพุทธศาสนากับเพศสภาพที่ถูกตีกรอบใหม่และมุ่งความสนใจไปที่การอภิปรายความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมของเพศสภาพและสถานะทางสังคม (Collett, 2006)

2. พบว่า พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก ได้เจียรไนคุณภาพหลักคำสอนที่เป็นธรรมชาติแบบกลางๆซึ่งตรงกับจริตของมนุษย์โดยไม่ได้คำนึงถึงสถานะและเพศของบุคคลแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้พูดถึงความจริงที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้เพราะเป็นธรรมชาติจริงอยู่แบบนั้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 1961) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการวิเคราะห์ กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกที่อธิบายถึงความเป็นกลางของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปประยุกต์กับมนุษย์ ไม่ใช่สถานะของบุคคลและกลยุทธ์ในมิติพุทธวิธีการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้หลัก 4 ส. ดังกล่าวแล้ว ซึ่งเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับคชฺชวินิพนธ์ของ (พระครูญาณเพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยะทสฺสี), 2557) เรื่องยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อเยาวชนโดยนำกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าด้วยหลักการ 4 ส. มาเป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกในการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมสมัย

3. พบว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาสามารถรองรับทุกคนจากทุกกลุ่มวรรณะ ไม่มีข้อยกเว้น แม้จะเป็นบุรุษหรือสตรี ดังปรากฏความสอดคล้องในงานวิจัยของพระมหากิตติธัช สิริบุญโญ เรื่องกลวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเชิงภาษาภาพพจน์ในพระสุตตันตปิฎก ทั้งนี้ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้นสามารถปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างกว้างขวาง ประกอบด้วย 3 รูปแบบ (1) ตอบปัญหา (2) บรรยายธรรม สอนทนา (3) วิธีการสอนเชิงภาษาภาพพจน์เน้นการอุปมาและสัมพจน์ ด้านคุณค่าคำสอนประกอบด้วย (1) ด้านบุคคล (2) ด้านสังคม (3) ด้านการศึกษา (4) ด้านการสอน (5) ด้านระบบจักรวาล (6) ด้านประวัติศาสตร์ (พระมหากิตติธัช สิริบุญโญ, 2019) กลวิธีการสอนนี้สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวิธีการเรียบแหลมของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมะตามลักษณะพฤติกรรม 6 ประเภท (จริต 6 อย่าง) ที่ได้อธิบายถึงวิธีของพระพุทธเจ้าทรงผู้ฉลาดในกุศล 3 (1) ฉลาดในความเจริญ (2) ฉลาดในความเสื่อม (3) ฉลาดในอุปายและจริตทั้ง 6 ประการ โดยพบว่า หลักการสอนของพระองค์นั้นไม่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับวรรณะหรือสถานะทางสังคมแต่อย่างใด (พระครูประสิทธิ์ ภาวนาวิสุทธิ, 2017)

4. พบว่า พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกมีงานวิจัยที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้โดยตรงจากกรณีศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกและเห็นผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท (พระมหา ศักย์ศรณ คุณปญโญ, พระครูโฆสิตวิธานานุกุล และ สวัสดิ์ อโณทัย, 2019) กล่าวถึงวิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่าด้วยการประยุกต์ใช้พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอรรถกถาธรรมบทกับสังคมในปัจจุบัน มี 4 เรื่อง 1) หลักกฎแห่งกรรม 2) หลักธรรมหัวใจพระพุทธศาสนา 3) ความประพาสส่วนบุคคลและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น 4) รูปแบบพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาและการใช้สื่อกระแสโลกซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีพัชโรดม (ลักษณะ กิตติญาโณ) เรื่องรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยว่าสามารถนำเอาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าไปปรับหรือพัฒนาเป็นรูปแบบการเผยแผ่ได้เหมาะสมซึ่งวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้น มีรูปแบบและยุทธศาสตร์การเผยแผ่แตกต่างกันออกไปซึ่งมุ่ง

ประโยชน์ 3 ประการ 1) โลกัตถจริยา 2) ญาติัตถจริยา 3) พุทธัตถจริยา สามารถพัฒนากำหนดเป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยได้จริง (พระศรีพัชโรดม และ ชยุต ภาวนานันทกุล, 2560) ผลการวิจัยทั้ง 3 เรื่อง (1) ศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก (2) วิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทและ (3) รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทย มีความสอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ ผลงานวิจัยได้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของการปรับวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับทุกกลุ่มเป้าหมาย มุ่งผลลัพธ์การเผยแผ่ศาสนา คือ ประโยชน์สุขแก่ประชาชน ส่วนงานวิจัยของพระศรีพัชโรดม (ลักษณะ กิตติญาโณ) มุ่งเน้นไปที่วิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยร่วมสมัย วิเคราะห์จากบริบทและสถานการณ์ของสังคมไทย และงานวิจัยของพระมหาศรัยคุณ คุณปณฺโญ เรื่องพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มุ่งเน้นไปที่วิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล วิเคราะห์หลักคำสอนและตัวอย่างจากพระสูตรและเรื่องศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก มุ่งไปที่การศึกษาเนื้อหาหลักธรรมที่มุ่งสอนแก่คนวรรณะที่แตกต่างกัน แต่กลับพบว่า ไม่มีหลักธรรมใดมุ่งสอนประชาชนที่อยู่ในกลุ่มวรรณะต่ำโดยแยกเป็นเอกเทศ แต่กลับสนับสนุนให้ทุกกลุ่มวรรณะเข้าถึงหลักธรรมได้อย่างเท่าเทียมกันถ้วนหน้า

งานวิจัยดังอ้างถึงนั้นชี้ให้เห็นว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้มีรูปแบบตายตัว แต่ต้องปรับให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่และกลุ่มเป้าหมาย สิ่งสำคัญที่สุด คือ มุ่งเน้นไปที่ผลลัพธ์ของการเผยแผ่หลักธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคกัน ในอดีตพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นแนวทางที่ชัดเจนในการไม่แบ่งแยก (No Discrimination) โดยกล่าวถึงลำดับชั้นทางสังคมและส่งเสริมความเท่าเทียมกัน ในพระไตรปิฎกมีการอ้างอิงหลักคำสอนมากมายที่แสดงให้เห็นเจตนาของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับวรรณะและวิธีการเผยแผ่คำสอนไปยังทุกส่วนของสังคม รวมถึงกลุ่มวรรณะต่ำ เช่น วรรณะสุทรและจันทาล การวิเคราะห์คำสอนที่เกี่ยวข้องกับบทบาท ผลกระทบและการประยุกต์ใช้ร่วมสมัย พบว่า

วิธีการเผยแผ่สู่คนวรรณะต่ำ การไม่แบ่งแยกและมีการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน ในอรรถกถา อธิบายถึงคำสอนเรื่องความเท่าเทียมกันซึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างชัดเจนว่าวรรณะหรือชาติเกิดไม่ได้กำหนดความบริสุทธิ์หรือคุณค่าทางจิตวิญญาณของตน แต่เป็นการกระทำและความประพฤติของตนต่างหากที่เป็นตัวกำหนดชีวิตอย่างแท้จริง (2) การมีส่วนร่วมโดยตรง พระพุทธเจ้ามีส่วนร่วมโดยตรงกับผู้คนทุกวรรณะรวมถึงกลุ่มคนวรรณะต่ำโดยเน้นถึงการนำไปประยุกต์ใช้หลักคำสอนของพระองค์เป็นสากล (3) การอุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ผู้คนจากทุกวรรณะเข้าร่วมเป็นชุมชนสงฆ์โดยทำลายอุปสรรคทางสังคมแบบดั้งเดิม

บทบาทและผลกระทบ 1) บทบาทการเผยแผ่ต่อบุคคลวรรณะต่ำในพระพุทธศาสนา มีตัวอย่างของการเคลื่อนไหวทางสังคมของบุคคลจากคนวรรณะต่ำ เช่น พระสุนิตเถระและพระอุบาลีเถระได้เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงศักยภาพในการบรรลุผลทางจิตวิญญาณโดยไม่คำนึงถึงสถานะทางสังคม 2) อิทธิพลและคุณูปการ พระภิกษุสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกามีส่วนในการเผยแผ่และการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เรื่องราวของพวกเขาได้รับการบันทึกไว้ในตำรามากมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทซึ่งเน้นย้ำถึงพลวัตของธรรมะ

ผลกระทบต่อสังคม (1) การพังทลายอคติทางวรรณะ พระพุทธศาสนาได้ทำลายและกัตกร่อนอคติทางวรรณะโดยการยอมรับบุคคลจากวรรณะต่ำเข้าไปในคณะสงฆ์และปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างเท่าเทียมกัน (2) การปฏิรูปสังคม การเน้นย้ำถึงความประพฤติอย่างมีจริยธรรมและคุณธรรมส่วนบุคคลเหนือชาติกำเนิด ได้วางรากฐานสำหรับการปฏิรูปสังคมและส่งเสริมสังคมที่มีความเท่าเทียมมากขึ้น

แนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย (1) การส่งเสริมความเท่าเทียมกันโดยการมีโครงการริเริ่มด้านการศึกษาเพื่อสอนหลักความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติที่พบในคำสอนของพระพุทธศาสนา หลักการนี้ สามารถช่วยต่อต้านอคติทางวรรณะที่เคยถูกผูกมัดได้ (2) แนวทางปฏิบัติแบบครอบคลุม องค์กรศาสนาและชุมชนสามารถนำแนวปฏิบัตินี้มาใช้เพื่อให้มั่นใจว่าสมาชิกทุกคนจะถูกปฏิบัติโดยไม่ถูกคำนึงถึงวรรณะสามารถเข้าถึงโอกาสทางศาสนา สังคมและเศรษฐกิจได้อย่างเท่าเทียมกัน (3) การอุปสมบท ส่งเสริมบุคคลจากชุมชนชายขอบให้เข้าร่วมคณะสงฆ์เปิดโอกาสให้พวกเขาเติบโตทางจิตวิญญาณและการเคลื่อนไหวทางสังคม (4) การสร้างเครือข่ายสนับสนุนสำหรับพระภิกษุและคณวรรณะต่ำเพื่อให้แน่ใจว่าพวกเขาได้รับทรัพยากรที่จำเป็นและการสนับสนุนจากชุมชนที่ตัดเย็บกัน คำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกเป็นกรอบที่ชัดเจนในการจัดการกับการเลือกปฏิบัติทางวรรณะและส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางสังคม แนวทางที่ครอบคลุมของหลักการทางพระพุทธศาสนา การมีส่วนร่วมโดยตรงกับทุกส่วนของสังคมและบทบาทของบุคคลวรรณะต่ำภายในคณะสงฆ์แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นทางประวัติศาสตร์ในการเอาชนะลำดับชั้นทางสังคมในสังคมร่วมสมัย หลักการเหล่านี้จะสามารถนำไปใช้ผ่านการริเริ่มด้านการสนับสนุนการอุปสมบทจากชุมชนชายขอบและการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าเพื่อส่งเสริมสังคมที่มีความเท่าเทียมและความสามัคคีมากขึ้นและเป็นเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยตรงถือว่า เป็นวิธีการที่ทรงประสิทธิภาพมากที่สุด

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยนำเสนอผ่านการสังเคราะห์ออกมาในรูปแบบของแผนภูมิ อธิบายถึงกระบวนการ คุณค่าและประโยชน์ประกอบด้วยรูปแบบแนวทางการนำไปใช้ปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดแนวทางขั้นตอนปฏิบัติต่อสังคมและมีคำอธิบายครอบคลุมทุกหัวข้อทุกประเด็น ดังแผนภูมินี้

แผนภูมิ	หลักการความเสมอภาค	ประโยชน์ส่วนตน	ผลกระทบต่อสังคม (Roles and Impacts)
หลักคำสอนที่มีต่อบทบาทของวรรณะต่ำในชุมชนชาวพุทธ	การเน้นย้ำความเสมอภาคและศีลธรรมเหนือสถานะการเกิดมีความเกี่ยวข้องในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม การประยุกต์ใช้หลักการประกอบรูปแบบการศึกษาได้รับแรงบันดาลใจจากพระพุทธศาสนา	บุคคลวรรณะต่ำสามารถก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญในคณะสงฆ์ เป็นครู เป็นเกจิ เป็นนักวิชาการ เป็นแบบอย่างที่ดีได้ และมีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านการ	ความคล่องตัวทางสังคมเกิดขึ้นของบุคคลวรรณะต่ำปฏิบัติเท่าเทียมกัน เสนอการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นบรรทัดฐานใหม่ที่ท้าทายรวมความโดดเด่นของบุคคลวรรณะต่ำในคณะสงฆ์ที่

มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนชายขอบ องค์กร พระพุทธศาสนาสนับสนุนการปฏิรูปสังคมจัดการกับประเด็นร่วมสมัยเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติเท่าเทียมกันทางสังคม	สอนการปฏิบัติเป็นผู้นำทางสังคมแสดงให้เห็นว่าทุกคนสามารถเข้าถึงการรู้แจ้งได้	สามารถสร้างการทำลายสังคมที่มีอยู่และส่งเสริมความเท่าเทียมกันมากขึ้น
--	---	---

สรุป

พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแก่คนวรรณะต่ำโดยศึกษาวิธีการต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนา รวมถึงวิเคราะห์บทบาทและผลกระทบของการเผยแผ่คำสอนในสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม ความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทางที่ดีขึ้นซึ่งตอบโจทก์ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกที่อำนวยความสะดวกต่อนักการศาสนาและพระสงฆ์จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ด้านการให้สิทธิที่เท่าเทียม อิสรภาพต่อการดำรงชีวิตและยอมรับสถานะของบุคคลในฐานะมนุษย์ไม่ใช่เพราะยศศักดิ์หรือความมั่งคั่ง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกยังคงเป็นเนื้อหาที่ยังจำกัดอยู่เฉพาะแต่ในพระคัมภีร์ ยังไม่ปรากฏเป็นการแพร่หลาย จึงยากแก่การเข้าถึงข้อมูล ควรศึกษาประเด็นสถานะของคนวรรณะต่ำเปรียบเทียบกับความเหลื่อมล้ำในสังคมเพื่อให้เห็นความชัดเจน ยอมรับให้คนวรรณะต่ำสามารถแสดงบทบาทในสังคม โดยไม่กีดกัน เล็งเห็นความสามารถส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่และยอมรับความหลากหลายของคนในสังคม สนับสนุนการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน ปรับโครงสร้างแนวความเชื่อภาพลักษณ์ของคนวรรณะต่ำให้มีสถานะเท่าเทียมกับกลุ่มสังคมอื่นๆ

2. ข้อเสนอแนะทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกที่ปรากฏในพระสูตรต้นปิฎก และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในศตวรรษแห่งเทคโนโลยี

2.2 ควรศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ว่าด้วยการปฏิบัติต่อคนในวรรณะที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

- เดชา นามวงษา (คุณสมปโน) และคณะ. (2022). การสอนตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสาร มจร อุบล ปริทรรศน์*. 7(3), 963-976.
- บุญทอง พระพิทักษ์. (2023). การสอนตามพุทธวิธีเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีของนิสิต. *วารสารสังคมศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรม*. 4(1), 95-103.
- พรพิมล จอโกชาอุดม, และคณะ. (2022). การวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธรูปเจ้าในพระไตรปิฎก. *วารสารมจรพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 6(3), 115-132.
- พระครูสถิตธรรมาลังการ (จำเนียร สุชาติ). (2024). การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อการพ้นทุกข์. *วารสาร มจร สุพรรณบุรีปริทรรศน์*. 3(1), 57-70.
- พระครูประสิทธิ์ภาวนาวิสุทธิ. (2017). อุบายวิธีของพระพุทธรูปเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต 6 (พรชัย สุขธมโม/ประสิทธิ์สุขสันต์). *วารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 24(3), 29-44.
- พระมหากิตติธัช สิริปัญญา. (2019). กลวิธีการสอนของพระพุทธรูปเจ้าเชิงภาษาภาพพจน์ในพระสูตรตันตปิฎก. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 15(เพิ่มเติม), 191-202.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2003). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระศรีพัชรโรดม (ลักษณะ กิตติญาโณ) และ ชยุต ภาวนานันทกุล. (2560). รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 13(2), 335-346.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2566 จาก <https://tripitaka-online.blogspot.com/2016/09/tpd-main.html>
- เมธี เชษฐวิสุต. (2019). สื่อสังคมออนไลน์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 10(2), 1-11.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2504). *อริยสัจคืออะไร?*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2548). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- หลินภู มนตรี, เจื้อจินดา สมิทธิ, และ โพธิผลิ วรรณนา. (2023). ความสอดคล้องของพฤติกรรมมนุษย์ตามแนวทฤษฎีผู้นำสัตว์ 4 ทิศ กับจรีต 6 ในทางพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธจิตวิทยา*. 8(1), 97-109.
- Collett, A. (2006). Buddhism and gender: Reframing and refocusing the debate. *Journal of Feminist Studies in Religion*. 22(2), 55-84.
- Guruge, A. W. (2003). How the Buddha taught. *Hsi Lai Journal of Humanistic Buddhism*. 4(1), 23-53.

- Phramaha Kittithat Siripukhao Nachai. (2019). The Buddha's teaching strategies on figurative languages in Dīgha Nikāya. *Journal of Graduate Studies Review*. 15(Supplemental Issues), 191-202.
- Thanyathanakul, S. Saisaeng, P. & Phra Maha Saiyan Phemasilo. (2019). Guidance in Buddhism: Analysis of the Sutta Pitaka. *Nisit Wang Journal*. 21(1), 1-12.
- Yesapogu, V. (2016). The nature of Hinduism, Buddhism and Christianity on caste system: In view of Ambedkar's philosophy – A critical elucidation. *International Journal of Research*. 3(3), 1-6.

Application of Mindfulness Meditation with Dhamma Song For Senior Practitioner: A Case Study of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya

¹Kriangrit Supavanichyanon, ²Phra Medhivajarpundit and ³Phramaha Weerasak Abhinandavedi (Sangphong)

^{1,2,3}International Buddhist Studies College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: tukta44@hotmail.com

Received: May 16, 2024; **Revised:** August 11, 2024; **Accepted:** August 16, 2024

Abstract

This research article has three objectives as follow: 1) To study the practice and the problem of Mindfulness meditation for senior practitioners. Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya. 2) To study the mindfulness meditation with Dhamma song according to music therapy for senior practitioners. Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya And 3) To apply the mindfulness meditation with Dhamma Song for senior practitioners. Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya. This research is utilizing a mixed-method research approach, combining Quasi-Experimental and Qualitative Research methodologies, by selecting the sampling group of 16 key informants from the population who are senior practitioners and attended one day mindfulness meditation course at Buddhamahametta Foundation. The research tools are the questionnaire of the Thai Mental Health Indicator – 15 (TMHI – 15) which submitted to the sampling group before and after taking the one-day mindfulness meditation course and in-dept interview to collect the answer covering the objective of the research. After successfully collecting and organizing the data from the questionnaires, the research team utilized statistical software for social science analysis to examine the pre-test and post-test results related to mental health. Additionally, the data analysis for in-depth interviews was conducted using content analysis techniques to interpret the information gathered. To ensure quality, statistical methods such as the dependent T-test and Wilcoxon Signed Ranks Test were employed to compare the mean values of mental health outcomes in the qualitative research.

The result of research can be found that 1) The results highlighted the physical sensations and mental suffering experienced by some individuals, particularly the elderly or those with physical discomfort. These challenges include difficulties with mobility, sitting for extended periods, and maintaining focus during activities such as meditation. 2) Practicing mindfulness meditation with Dhamma songs can enhance relationships within families and communities, as well as improve both physical and mental health. Senior practitioners find that engaging in mindfulness meditation, guided by the lyrics of Dhamma songs, provides comfort and helps them connect more deeply with the teachings of the Buddha. 3) The application of mindfulness meditation with Dhamma songs significantly improved the mental health of senior practitioners, embracing these practices with consistency and readiness, practitioners can experience numerous benefits, including enhanced mental well-being and deeper spiritual connections.

Keywords: Mindfulness Meditation; Dhamma Song; Senior Practitioner; Music Therapy; Buddhamahametta Foundation

Introduction

In the world today, mindfulness meditation is something that every Buddhist should pay attention to. Buddhism is a religion of peace and happiness for all humanity, regardless of gender or age. In this research, the researcher emphasizes the importance of mindfulness for the senior practitioners. As people age, their physical bodies deteriorate over time, and illnesses can affect their mental well-being. Therefore, it is essential to provide suitable forms of mindfulness for the elderly. These practices should strengthen their spirits, add happiness to their lives, and help them not overly focus on their physical ailments. It is crucial to design mindfulness practices tailored to the elderly, as they can accept the truths of life and let go of various sufferings. Incorporating Buddhist teachings into these practices can be beneficial for the elderly to come to terms with the realities of life and release their suffering. Using Buddhist chants and scriptures in mindfulness practices can help the elderly find happiness, relaxation, and prevent excessive stress.

Mindfulness meditation is a practice that fosters present-moment awareness and non-judgmental acceptance, known to reduce stress and improve mental clarity. The Satipatthana Sutta, an essential teaching in Theravada Buddhism, outlines mindfulness meditation through four foundations: body, feelings, mind, and mental objects. By cultivating mindfulness in these aspects, practitioners develop insight, the seven factors of awakening, and seek liberation from suffering. This practice is highly respected as a practical guide for spiritual development in Buddhism and has gained popularity in secular contexts for its benefits in overall well-being (Thera, 1994).

"Mindfulness Meditation with Dhamma Song" is a user-friendly meditation practice tailored for easy access to the Dhamma teachings, making it especially suitable for senior practitioners. This practice integrates mindfulness meditation with the teachings of Buddhism, conveyed through the lyrics of Dhamma songs. Its benefit can be described as the benefit of Music Therapy as follows:- 1) reduce anxiety 2) Reduce Depression and 3) Reduce Stress (Klemm, 2022). In addition, Arnaud Cabanac and colleagues found a significant correlation between listening to pleasant music and better academic performance among students. (Thorsen et al., 2013).

In this approach, senior practitioners contemplate specific Dhamma teachings during their meditation sessions, fostering a deeper understanding of these principles and their relevance to daily life. The practice also involves developing insight (Vipassana) by mindfully observing the impermanent nature of all phenomena, leading to profound insights into reality. Moreover, practitioners focus on cultivating virtues such as compassion, loving-kindness, and equanimity, extending these qualities to themselves and others. Additionally, they may aim to deepen their concentration (samadhi) during meditation, fostering profound experiences and insights supported by a strong foundation in mindfulness.

The Objective of the Research

1. To study the practice and the problem of Mindfulness meditation for senior practitioners. Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya.

2. To study the mindfulness meditation with Dhamma song according to music therapy for senior practitioners. Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya.

3. To apply the mindfulness meditation with Dhamma Song for senior practitioners. Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya.

Research Methodology

This research is concerned to the PhD dissertation in the title of Application Of Mindfulness Meditation With Dhamma Song For Senior Practitioner: A Case Study Of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya and received the certification of Research Ethics No. MCU 8007/R496 from Buddhist Research Institute of MCU on 26 December 2023. The research has the principal of the mixed method research which consisted of the following steps:-

Step 1 : Documentation Study The research is the mixed method research which consisted of Quasi-Experimental Research and Qualitative Research as follows: - 1) Quasi-Experimental Research which will use the questionnaire of the Thai Mental Health Indicator – 15 (TMHI – 15) of Department of Mental Health before and after taking the one-day meditation course at Buddhamahametta Foundation, Chiangraknoi, Ayutthaya province to study the mental health of the selected group in the research. And 2) Qualitative Research which is the study of the fundamental principles in the Tipitaka (Practice of Insight Meditation for Mental Development), theoretical concepts in mental health development, methods of practice in Insight Meditation based on the fundamental principles in Thailand, and the effectiveness of practicing Insight Meditation for the selected group.

Step 2 : Field Study In this research, One day meditation course at Buddhamahametta Foundation for senior practitioners to attend as the sample group.

Step 3 : Key Informant The term "key informants" in this study refers to a group of academics who will be interviewed and used to practice the mindfulness meditation for choosing key information in order to get the most detailed and up-to-date data and information. A set up 8 Vipassana masters and professors for focus group discussion to give the comment and appropriate in this research. And 16 person made up for participate in the meditation course at Buddhamahametta Foundation

Step 4 : Research Tools Questionnaire and In-depth Interviews

1. Questionnaire of before and after attending the one-day mindfulness meditation course by separated to two parts as follows: - Part I: General data of practitioner such as status, sex, age, educational level, frequency of taking meditation course. And Part II: Thai Mental Health Indicator – 15 (TMHI – 15) of Department of Mental Health

2. In-depth Interviews. The researcher set up the Open-ended questionnaire for in-depth interviews by the following step of the research tool's investigation: -

1) Draft the questionnaire to align with the objectives and guidelines studied from relevant documents and research.

2) Submit the questionnaire to the advisor for content validation.

3) Take the questionnaire back and make improvements according to the advice given by the advisor.

4) Present a draft of the research tool to the thesis advisor and 6 experts for review and refinement based on their recommendations.

5) Submit the draft questionnaire to the project advisor for feedback and make improvements accordingly shown as the IOC form. Then, send it to experts for validation of content accuracy

6) The researcher assessed the reliability of the self-created questionnaire by determining the Cronbach's alpha coefficient using social science statistics. The obtained reliability coefficient was more than 0.5, indicating a high level of reliability for the questionnaire.

Focus Group Discussion The researcher arrange the focus group discussion by inviting 8 vipassana master and professor to give the comment about the research.

Step 5 : Data Collection The researcher has conducted data collection with the following steps:-

1) Submit a request letter to obtain permission for research data collection from the Director of the International College of Buddhist Studies, sent to the Buddhamahametta Foundation.

2) Distribute questionnaires to the sample group before and after participating in the one-day Mindfulness Meditation Course with a team of research assistants assisting in the process and collect data, including in-depth interview data (open-ended).

3) Take the collected data for statistical analysis and processing using specialized software such as Excel.

4) Set up the focus group discussion to approve the appropriate of the research and give recommendation.

Step 6 : Data Analysis

1. The statistics used for analyzing

The questionnaire data, after successfully collecting and organizing the data from the questionnaires, involve data analysis using a computer with statistical software for social science research, as follows: -

1) Using Descriptive Statistics to explain the general characteristics of selected group and clarify the level of mental health development of them. The statistics which used in the study are frequency, percentage, mean and standard deviation. The criteria for considering the analysis of the mean (Mean) and the calculation of the standard deviation (S.D.) involve setting the criteria for mean scores into 5 levels as follows:

Range of the mean	Translation of Meaning
4.51 – 5.00	Most
3.51 – 4.50	Much
2.51 – 3.50	Average
1.51 – 2.50	Less
1.00 – 1.50	Least

2) The researcher analyzed data from open-ended questions by converting them into frequencies and percentages using content analysis techniques

2. The data analysis of in-depth interviews

The data analysis of in-depth interviews involved using content analysis techniques to analyze the information obtained through in-depth interviews. Quality assurance methods included using statistical methods such as dependent t-test and Wilcoxon Signed Ranks Test in qualitative research to analyze data for comparing the mean values of mental health as the following steps:-

1) Seek advice from the thesis advisor and experts to review the tools that have been developed.

2) Take the interviews with key informants and make adjustments for conducting in-depth interviews with the key informants.

3) Gather data from general questionnaires, mental health assessments in the Thai population, and in-depth interviews for the purpose of data analysis and summarization through narrative writing..

Step 7 : Presentation of the Research Results. Presenting a combination of categorization, classification, analysis, synthesis, and integration to create a new knowledge innovation. Specifically, it includes explaining, interpreting, and utilizing the collected data to develop a mindfulness practice process that is suitable for elderly practitioners and adapted to the modern era. The results will be published and disseminated through printed documents or online media.

Result of the Study

Based on Objective 1 The result of research has found that the result of the demographic characteristics of the sample group, which consists of 16 senior practitioners with a history of participating in over 10 meditation courses. Among them, 75% were female and 25% were male. Regarding age distribution, the majority fell within the 61-65 age range (50%), followed by those over 70 years old (25%), 66-70 years old (18.75%), and 60 years old (6.25%). Concerning sources of income, the majority were retired government officials (25%) and business owners (56.25%), with smaller proportions from housewives (6.25%) and inheritance (12.50%). In terms of educational background, 31.25% had education levels below a bachelor's degree, 56.25% held bachelor's degrees, and 12.50% possessed master's degrees. And the results of research in the part of the practice and the problem of Mindfulness meditation for senior practitioners. The research has summarized the concerned literature that Mindfulness Meditation finds its roots in the Satipatthana Sutta (M I 55), a foundational Buddhist discourse emphasizing the Four Foundations of Mindfulness. By cultivating awareness in the realms of the body, feelings, mind, and mental phenomena, practitioners gain profound insights into the impermanence, unsatisfactoriness, and non-self-nature of existence. This practice, as outlined in the Satipatthana Sutta, leads to the development of wisdom and insight crucial for enlightenment and liberation from the cycle of suffering. And The result of whole key informants informed in the two sights of physical sensation and mental suffering. The sight of physical sensation describes the challenges and limitations some individuals, particularly the elderly or those with physical discomfort, may face when it comes to mobility, sitting for extended periods, and maintaining focus during activities like meditation. It can be described as the following items:

1) Physical Limitations: Issues such as knee pain, leg discomfort, and fatigue can hinder mobility and make prolonged sitting or walking difficult.

2) Preference for Low Leg Lifting Activities: There is a preference for routines that don't involve excessive leg lifting to accommodate physical limitations.

3) Need for Comfortable Seating: Comfortable chairs are essential for those who struggle with sitting for long periods, especially individuals with knee problems or physical discomfort.

4) Importance of Mindfulness: Cultivating mindfulness, even during activities like sleep or meditation, can help manage physical discomfort and maintain focus.

5) Moderation in Practice: Consistent practice, in moderation, can lead to tranquility and confidence, but it's essential to consider individual limitations and adjust accordingly.

6) Awareness in Movement: Maintaining awareness and focus during movement, such as walking, can prevent accidents or discomfort, especially for those with unreliable legs or vision impairments.

7) Individual Differences: The ability to handle certain activities may vary depending on an individual's mindset, physical condition, and consistency in practice. Overall, it is crucial to acknowledge and accommodate physical limitations while incorporating mindfulness practices to promote well-being and comfort.

And the result of the other sight of mental suffering indicated as:-

1. Preparation and Openness in mind: the practitioners should have no mental or spiritual resistance before meditation, pays respects to the Supreme Patriarch and then finding that contemplation opens the mind.

2. Perspective on Challenges: These can be noted in 1) the acknowledges that reassurance about not falling is not always enough and the worry of walking can be more

troubling. 2) Embraces a mindset of no problems, worries, or concerns, expressing a desire for a peaceful life.

3. Mental State and Peaceful: The comments are such as 1) Describes a restless and unsettled mental state, lacking sufficient concentration for tranquility and 2) Highlights the impact of meditation in alleviating mental and physical suffering.

4. Physical Benefits of Meditation: The details of this issue are 1) Details the positive effects on physical well-being, including relief from fatigue, leg pain, and knee discomfort. And 2) Separating mind and body leads to happiness without reliance on external sources.

5. Elderly Practitioners and Dharma Impact: The key informants gave comments in these topics as follows: - 1) Elderly individuals, through accumulated practice, generally fare well. 2) Meditation helps with family and economic dynamics, fostering compassion and empathy. 3) Retirement provides more time for meditation, contrasting with challenges during working years.

6. Time and Mindfulness: 1) Free time allows for more meditation at home. 2) Recognizes the importance of mindfulness in preventing mental issues and promoting good concentration.

7) Challenges and Frustrations: The key informants gave details of this items as 1) Describes occasional release of consciousness and losing awareness during meditation. 2) Acknowledges the tendency to reminisce about the past, especially concerning family and responsibilities. 3) Expresses feelings of frustration and restlessness, leading to boredom and reluctance to continue meditation practice.

8) Positive Motivation: Emphasizes a positive correlation between consistent practice and growing love for the Buddha. For the result of the relationship for family and friend , it can be noted that practicing meditation and Dhamma positively influence family relationships by fostering better communication, self-reliance, and mindfulness in daily interactions, leading to a more harmonious and fulfilling family life. The practicing Dhamma and mindfulness positively impact relationships by fostering understanding, gratitude, and support among family and friends, creating harmonious and supportive social networks.

Based on Objective 2 The result of research has found that the benefits of the mindfulness meditation with Dhamma song from the whole group of key informants as follows:-

1. Benefits of Dharma Music and Mindfulness Practices: Finding happiness and peace without relying on external factors, reducing stress and worry, leading to greater happiness and balance, accessing Dharma teachings more easily and deepening understanding, cultivating better awareness, mindset, and mental health, and enhancing emotional well-being, compassion, and flexibility.

2. Transformation and Personal Growth: Journey from initial discomfort to profound transformation, Perseverance leading to ease, tranquility, and inner peace, Fostering kindness, compassion, and reverence towards others, and Understanding the value of forgiveness, inner happiness, and societal contribution.

3. Physical and Emotional Benefits: Physical benefits of walking, exercising, and avoiding prolonged sitting, Emotional benefits of feeling serene, grateful, and compassionate and Strengthening the mind, fostering resilience, determination, and warmth.

And the result of research in the part of Dhamma teaching to support the mindfulness meditation for senior practitioners are noted that :-

1) Khanda 5: Impermanence and Aging: Recognition of impermanence in physical bodies and navigating aging with stability and confidence.

2) Buddhanussati and Compassion: Cultivating loving-kindness towards the Buddha helps in developing compassion towards others, and Mindfulness and awareness lead to steadfast mindfulness and relaxation of the mind and compassion in Bramavihara 4.

3) Compassion and Mindfulness Practice: Teaching compassion fosters love for the Buddha and leads to understanding the Dharma better, and Practicing mindfulness and concentration are fundamental for true merit and understanding.

In conclusion, the collective insights from the group of key informants highlight the manifold benefits of mindfulness meditation with Dhamma music. These include finding happiness and peace independent of external factors, fostering personal growth, experiencing physical and emotional well-being, and deriving value from Buddhist teachings. The research underscores the significance of mindfulness, compassion, and inner peace in navigating life's challenges, recognizing impermanence, and embracing the transformative power of meditation. The key informants stress the importance of applying these teachings in daily life, emphasizing patience, peacefulness, and compassion as integral aspects of the journey toward understanding and contentment.

Based on Objective 3 the result of research has found as the following details:-

1. The result of Quasi-Experimental Research. The result of comparison of pre-test and post-test of mental health scores by using the criteria score >42 from Thai Geriatric Mental Health Assessment Tool (T-GMHA-15) to analysis the mental health of senior practitioners for applying the mindfulness meditation with Dhamma Song for senior practitioners.

Mental Health	Pre-test			Post-test		
	Below Normal ≥ 42	Normal 43-49	Above Normal 50-60	Below Normal ≥ 42	Normal 43-49	Above Normal 50-60
# Practitioners	3	7	6	-	2	14
Percentage (%)	18.75%	43.75%	37.50%		12.50%	87.50%

Table 1: Pre-test and post-test of Mental Health Scores: Group Comparison

From Table 1, the research findings reveal that in the pre-test, 3 senior practitioners (18.75%) scored below normal, 7 (43.75%) scored within the normal range, and 6 (37.50%) scored above normal. In the post-test, none scored below normal, 2 (12.50%) scored within the normal range, and 14 (87.50%) scored above normal. Thus, after participating in mindfulness meditation with Dhamma songs, all senior practitioners achieved scores at or above the normal range, indicating improved mental health for all individuals.

Comparison	Pre-test		Post-test		T-test	p-value
	Mean	D	Mean	D		
Score	47.44	6.9471	55.13	4.3951	6.37098	0.00001

Table 2: The result of comparing the difference in average scores of mental health status before and after practicing mindfulness using a dependent t-test

For Table 2: The analysis of the data reveals the following results: The average score of the sampling group in the pre-test was found to have a mean of 47.44 with a standard deviation of 6.9471, while in the post-test, the mean was 55.13 with a standard deviation of 4.3941. This decrease was statistically significant at a p-value of less than 0.05, with a t-value

of 6.37098 (p-value = 0.0001). These findings indicate that mindfulness meditation with Dhamma songs leads to a significant increase in the mental health of the elderly.

2. Result of the Qualitative Research For this session, the result concerned to the particularly activities of 1 day mindfulness meditation course at Buddhamahametta which consisted of 1) Walking meditation, distance 1-2-3 2) Walking meditation with Dhamma Song 3) Slowly bowing the Buddha 4) Matching spreads kindness 5) Session : “The Law of Karma” and 6) Session : “Parent Appreciation” can be summarized as follows:-

The research findings overwhelmingly support the appropriateness of applying mindfulness meditation with Dhamma song for senior practitioners. The practice is seen as highly beneficial, alleviating loneliness, calming the mind, and fostering spiritual growth. Dhamma music serves as a powerful tool for mental cultivation, promoting happiness, peace, and deeper connection with Buddhist teachings. It is especially suitable for seniors, providing gentle methods to cultivate mindfulness and compassion.

Moreover, The collective insights from the group regarding walking meditation, walking meditation with Dhamma song, and slowly bowing to the Buddha underscore their suitability and benefits for elderly individuals. These practices promote mindfulness, balance, and inner peace, offering physical and mental benefits while fostering compassion and reverence. Walking meditation with Dhamma song provides relaxation, happiness, and accessibility, while slowly bowing to the Buddha cultivates respect, merit, and a deep connection to Buddhist principles. As KI12 noted that “walking meditation with Dhamma song make me feel relax the mind and have more compassion” and KI14 informed that “Slowly bowing brings a sense of solemnity and shows our intention to be present in front of the Buddha and it’s done with a pure heart”. Overall, these practices offer gentle yet profound methods for spiritual cultivation and well-being in older practitioners. The group highlighted the transformative power of spreading kindness and compassion, emphasizing its benefits for personal well-being, familial harmony, and societal welfare. They also underscored the significance of understanding and adhering to the law of karma, promoting moral values and ethical conduct for spiritual and intellectual growth. Furthermore, they stressed the importance of appreciating parents, advocating for activities that foster gratitude, reflection on parental virtues, and positive interactions to strengthen familial bonds and contribute to a more empathetic society. Overall, the focus lies on cultivating kindness, morality, and gratitude to create a more harmonious and compassionate world.

And the group identified challenges faced by senior practitioners in promoting mental well-being and proposed solutions such as guided practice, mindful walking, and incorporating music to alleviate discomfort. They aimed to achieve a lighter mind through mindfulness meditation with Dhamma songs, seeking benefits like emotional comfort, family empathy, compassion cultivation, and liberation of the mind. The recommended practice showed calming effects, physical benefits, mental development, receptivity to teachings, and emotional resonance, leading to improved physical and mental health. Overall, mindfulness meditation with Dhamma songs was seen as a holistic approach to promoting well-being in both body and mind for senior practitioners.

Discussions

Discussions of research findings can be described according to the objectives as follows: -

1. Based on the finding of the 1st objective, It was found that the study underscores the significant benefits of mindfulness meditation for seniors, including improved physical comfort, mental peace, and social relationships. However, challenges such as physical limitations and consistency issues must be addressed. Strategies for overcoming these obstacles, maintaining a positive mindset, and tailoring meditation practices to individual needs

are crucial. Integrating mindfulness into healthcare settings could enhance well-being for elderly individuals. This issue is related to Nurumon Jiwattanasuk (2021) 's dissertation in the title of A Process of Development for Peaceful Well-Being of Meditation Practitioners Through Buddhist Peaceful Means; A Case Study of Buddhamahametta Foundation, Chiang Rak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya which the research findings indicate that meditation, specifically through mindfulness-based interventions, can present challenges like stress, anger outbursts, and emotional disturbances. And Michelle Brown (2018)'s dissertation in the title of Mindfulness Meditation: A Self-Awareness Approach to Weight Management which this project develops a weight management program to improve the quality of life, productivity, and reduce chronic illnesses, and Mindfulness meditation is highlighted as a key self-awareness tool for sustainable weight loss. Overall, mindfulness offers promising avenues for promoting the holistic well-being of seniors, but tailored approaches and supportive environments are essential for its effective implementation.

2. From the research result of the 2nd objective, the study underscores the manifold benefits of mindfulness meditation with Dhamma music for senior practitioners. Key informants highlight emotional, mental, and physical well-being, as well as personal growth and the value derived from Buddhist teachings. The practice leads to a transformative journey, fostering inner peace, kindness, and compassion. The influence of revered figures, particularly monks and Lord Buddha, is evident in promoting patience and a peaceful mindset. Practical application in daily life is emphasized, contributing to problem-solving and mental adjustments. This topic is related to the research of Raymond Payton (2019) in the title of Music Therapy Effects on Social-Communicative Response of Children with Autism Spectrum Disorder which discusses the strengths of a project study focused on addressing the social communicative needs of students with Autism Spectrum Disorder (ASD) . And Kerry L. Byers (2012) studied the research namely A Philosophical Inquiry Of Music Therapy: Seeking Points Of Unification which found that Music therapy is a diverse and complex profession that lacks a unified definition or theory to bind its various approaches. Overall, the integration of mindfulness with Dhamma music offers holistic benefits, enhancing understanding of inner peace and contentment through the lens of Buddhist teachings and practices.

3. From the research outcome of the 3th objective, It was found that the application of mindfulness meditation with Dhamma songs, especially in conjunction with music therapy, offers profound benefits for senior practitioners. These practices alleviate loneliness, promote spiritual growth, and foster inner peace. Walking meditation with Dhamma songs and slowly bowing to the Buddha are particularly suitable for the elderly, providing physical, mental, and spiritual benefits. Challenges faced by senior practitioners can be addressed through guided practice and cultivating a generous mind. This holistic approach emphasizes not only techniques but also attitudes conducive to well-being. This issue is related to the dissertation of Rebecca Zarate (2012) namely The Sounds of Anxiety: A Quantitative Study of Music Therapy and Anxiety which evaluated the effectiveness of music therapy clinical improvisation in treating anxiety symptoms and Effects of music on well-being and mental-health, University of Barcelona, 2022 by Lander Román (2022) which indicated that Music has the potential to be a powerful tool in addressing global mental health challenges. It can provide discipline, socialization, cognitive improvement, and act as a medical tool for mental health and other health issues. Overall, incorporating music into mindfulness practices offers a universal method for promoting health and happiness among seniors.

New Knowledge gained from the research

The knowledge from this research can be emphasized as

1. Spreading Kindness: Encouraging kindness fosters a supportive and caring community, which is beneficial for both individuals and society.

2. Understanding the Law of Karma: Awareness of karma encourages ethical behavior and mindfulness of one's actions and their consequences. And Appreciating Familial Bonds: Strengthening family ties through mindfulness practices enhances emotional support and overall well-being.

Conclusion

The study shows that Dhamma and mindfulness practices greatly benefit senior practitioners. Even though they face challenges like physical limitations and time constraints, they find that being prepared, open, and consistent with meditation is crucial. These practices improve their physical comfort and mental peace, and also strengthen their family and social relationships. By promoting better communication and understanding through gratitude and shared beliefs, mindfulness helps them experience more peace, satisfaction, and connection with others. The study on mindfulness meditation with Dhamma songs, based on music therapy for senior practitioners, highlights many benefits. It shows that this practice helps people find joy and peace, regardless of their circumstances. It supports personal growth, improves both physical and emotional health, and deepens understanding of Buddhist principles. The research emphasizes how mindfulness, empathy, and inner calm are important for dealing with life's challenges and changes. Key informants recommend using these teachings in everyday life and developing patience, calm, and compassion as key elements for finding understanding and fulfillment. In summary, the research shows that mindfulness meditation with Dhamma songs is very effective for senior practitioners. It helps reduce loneliness, calm the mind, and support spiritual growth. Recommended practices like walking meditation and bowing to the Buddha are gentle but powerful ways to improve both physical and mental well-being. The focus on spreading kindness, understanding karma, and valuing family bonds also helps make the world more compassionate and harmonious. Even though there are challenges, solutions like guided meditation and mindful walking offer practical ways to boost mental health for seniors. Overall, mindfulness meditation with Dhamma songs is a great way to promote kindness, morality, and gratitude, leading to a more caring society.

Recommendations

Regarding to the result of the research, the research would like to present the suggestion as follows:-

1. The recommendation from the the research

According to the result of research, the researcher found that senior practitioners like to practice the mindfulness meditation with Dhamma Songs because they can practice easily and continuously without any suffering, so the organization concerned to the senior people such as elderly center, temple could bring the program to add in the meditation course in order to improve mental health of senior practitioner.

2. The recommendation for the further research

For the topic in the further research, the researcher suggested that it could be as follows:-

2.1 Development of cultivating Law of Karma awareness for adolescent practitioners.

2.2 Application of mindfulness meditation with Dhamma songs for adolescent practitioners.

References

- Brown, M. (2018). *Mindfulness Meditation: A Self-Awareness Approach to Weight Management*. Doctoral dissertation of Nursing Practice. Walden University.
- Byers, K. L. (2012). *A Philosophical Inquiry of Music Therapy: Seeking Points of Unification*. Doctoral dissertation of Music. The University of Western Ontario.
- Jiwattanasuk, N. (2021). *A Process of Development For Peaceful Well-Being of Meditation Practitioners Through Buddhist Peaceful Means: A Case Study of Buddhamahametta Foundation, Chiang Rak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya*. Doctoral dissertation of Philosophy (Peace Studies). Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Abby K. (2022). 9 Benefits of Music Therapy. *Choosing Therapy*. Retrieved 20 October 2022 from <https://www.choosingtherapy.com/benefits-of-music-therapy/>
- Thera, N. (1994). Satipatthana Sutta: The Foundations of Mindfulness. Retrived 3 January 2024 from <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/mn/mn.010.nysa.html>
- Payton, R. (2019). *Music Therapy Effects on Social-Communicative Response of Children with Autism Spectrum Disorder*. Doctoral dissertation of Education. Walden University.
- Román, L. (2022). *Effects of music on well-being and mental-health*. Research Work. University of Barcelona.
- Thorsen, S. et al. (2013). The predictive value of mental health for long-term sickness absence: the Major Depression Inventory (MDI) and the Mental Health Inventory (MHI-5) compared. *BMC Medical Research Methodology*. 13(115), 1-3.
- Zarate, R. (2012). *The Sounds of Anxiety: A Quantitative Study of Music Therapy and Anxiety*. Doctoral dissertation of Philosophy. Lesley University.

พัฒนาการของต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนา Development of the Pārichāt Tree in Buddhism

¹ปฐมพงศ์ บุชาบุตร

¹Pathompong Buchabutra

¹วิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Chaing Mai Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Pathompong.butara@gmail.com

Received: May 27, 2024; **Revised:** August 11, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการของต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า เรื่องราวของต้นปาริชาติในพระไตรปิฎกมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า 3 เหตุการณ์ ได้แก่ 1) พระพุทธเจ้าไปโปรดชฎิลอุรุเวลกัสสปะทรงเก็บดอกปาริชาติที่สมบุรณ์ด้วยสีและกลิ่น 2) พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบการปฏิบัติตนของพระอริยสาวกกับต้นปาริชาติ และ 3) การอธิบายเชิงเปรียบเทียบการใช้ชีวิตเหมือนต้นทองหลางสง่างามอยู่ในป่าเพียงลำพัง ส่วนในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาพบ 3 เรื่องที่อธิบายถึงต้นปาริชาติ ได้แก่ 1) เทภูมิกถา 2) ปฐมสมโพธิกถา และ 3) กามนิต-วาสิต्ฐิ วรรณกรรมทั้ง 3 เรื่องนี้ให้ความสำคัญกับต้นปาริชาติมากขึ้นแตกต่างกันไป พัฒนาการของต้นปาริชาติที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาช่วงแรกในพระไตรปิฎกพบว่า เป็นการเปรียบเทียบต้นปาริชาติกับการละอาสวะกิเลสเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน ต่อมาในงานวรรณกรรมเทภูมิกถาและปฐมสมโพธิกถาให้ความสำคัญกับต้นปาริชาติว่าเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา เมื่อเวลาผ่านไปต้นปาริชาติถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพียงเท่านั้น แต่ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาสมัยหลังพบว่าการขยายเรื่องราวของต้นปาริชาติไปในทำนองปาฏิหาริย์ โดยเฉพาะในวรรณกรรมเรื่องกามนิต-วาสิต्ฐิ

คำสำคัญ: ปาริชาติ; พระพุทธศาสนา; ดาวดึงส์

Abstract

This academic article aims to study the development of the Pārichāt tree in Buddhism. The study found. The story of the Pārichāt tree in the Tipitaka to related the Buddha in 3 events: 1) The Buddha went to please Uruvela Kassapa. 2) The Buddha compared his noble disciples to the Pārichāt tree. 3) A metaphorical description of living like a graceful Erythrina variegata Linn, living alone in the forest. As for Buddhist literature, three stories are found that describe the Pārichāt tree: 1) Tebhumikatha 2) Pathamasambodhikatha 3) Kamanita-Vasitthi. These three works of literature give different importance to the Pārichāt tree. The development of the Pārichāt tree that appears in early Buddhist literature in the Tripitaka is found. It is a comparison of the Pārichāt tree and the abandonment of the defilements in order to reach Nirvana. Later, in the literary works Tebhumikatha and Pathamasambodhikatha, importance was given to the Parijat tree as the place where the Buddha preached his Abhidhamma to his

mother. As time passed, the Parijat tree was only used as a symbol of the realm of the Thirty-three Gods heaven. But in later Buddhist literature, it is found that the story of the Pārīchāt tree has been expanded to include miracles. Especially in the literature on Kamanita-Vasitthi.

Keywords: Erythrina variegata Linn; Buddhism; Daowadung

บทนำ

ปาริชาติ ปาริชาติ ภาษาบาลีใช้คำว่า ปาริจฉตฺต แปลว่า ต้นไม้ในสวนพระอินทร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ภาษาสันสกฤตใช้คำว่า ปาริชาติ ภาษาอังกฤษว่า Indian Coral Tree, Tiger's claw, Variegated Coral Tree. ชื่อในทางวิทยาศาสตร์เรียก Erythrina variegata Linn (บ้านและสวน, 2543) ด้วยเหตุนี้ต้นปาริชาติจึงเป็นชื่อเรียกต้นทองหลาง มีหลายประเภท ทองหลางต่าง ทองหลางลาย และทองหลางเผือกเป็นต้น (บรรจบ พันธุเมธา, 2526) โดยธรรมชาติของต้นทองหลาง เมื่อใบร่วงหมดจะออกดอกสีแดง ดอกใหญ่ เต็มต้น และไม่มีกลิ่น ต้นปาริชาติเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งใน 5 ชนิดที่ปรากฏในสวนของพระอินทร์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต้นไม้อื่นนอกจากนี้ ได้แก่ 1) มณฑารพ 2) กัลปพฤกษ์ 3) สันดาน 4) หริจันทน์ ทั้งหมดนี้เรียกทิพยพฤกษ์ หรือปัญจพฤกษ์ แปลว่า ต้นไม้ทั้งห้า (อรไท ผลดี, 2549) ตามธรรมชาติดอกไม้เหล่านี้ไม่มีกลิ่นหอม ทว่าในงานวรรณกรรมพุทธศาสนาได้ระบุถึงกลิ่นอันน่าอภิรมย์ของดอกไม้เหล่านี้ ทำให้เกิดความน่าสนใจว่า เพราะเหตุใดนักวรรณศิลป์จึงได้อธิบายถึงกลิ่นของดอกไม้ทั้ง 5 นี้ไว้ นำมาซึ่งการวิเคราะห์พัฒนาการของต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนาในครั้งนี้

ต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนา

1. ต้นปาริชาติในพระไตรปิฎก

เรื่องราวของต้นปาริชาติในพระไตรปิฎกปรากฏอยู่หลายตอน ตอนหนึ่งเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าแสดงปาฏิหาริย์เก็บดอกปาริชาติ (ปาริชาติ) มีเนื้อความโดยสังเขป ดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเพื่อโปรดชฎิล 3 พี่น้อง ขณะที่กำลังโปรดชฎิลอุรุเวลกัสสปะ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทรงเก็บดอกปาริชาติแล้วเสด็จกลับมาประทับนั่งในโรงไฟ เมื่อชฎิลอุรุเวลกัสสปะกลับมาเห็นว่าพระพุทธเจ้ากลับมาก่อนตน จึงเกิดความสงสัยในใจขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าได้ไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อไปเก็บดอกปาริชาติ จากนั้นทรงอธิบายถึงความสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นของดอกปาริชาติ แต่ทว่าชฎิลอุรุเวลกัสสปะก็ยังคิดในใจว่าพระพุทธเจ้ามีอานุภาพมากจริง แต่ก็ไม่ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนตนแน่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/45/58) จากพระวินัยปิฎกเล่มที่ 4 นี้แสดงให้เห็นถึงต้นปาริชาติหรือปาริชาติในพระพุทธศาสนานั้น อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยมีรูปลักษณะที่สมบูรณ์ทั้งสีและกลิ่น

นอกจากนี้ ยังพบเรื่องของต้นปาริชาติในปาริฉตตสุตที่กล่าวถึงการเปรียบเทียบอริยบุคคลกับต้นปาริชาติ โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสแยกรายละเอียดของต้นปาริชาติไว้ 7 ส่วน ดังนี้

1) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มมีใบเหลือง เดี่ยวใบก็จะร่วงหล่น

- 2) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มผลัดใบ เดี่ยวก็จะผลิดอกออกใบ
- 3) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มผลิดอกออกใบ เดี่ยวก็จะเป็นช่อใบช่อดอก
- 4) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มเป็นช่อใบช่อดอกแล้ว เดี่ยวก็จักมีดอกตูม
- 5) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มมีดอกตูมแล้ว เดี่ยวก็จักแย้ม
- 6) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มมีดอกแย้มแล้ว เดี่ยวก็จักบานสะพรั่ง
- 7) เมื่อต้นปาริชาติเริ่มออกดอกบานสะพรั่งแล้ว เทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ต่างดีใจกันด้วยกามคุณ 5

บำเรอตนอยู่ตลอด 5 เดือนทิพย์อยู่ ณ บริเวณโคนต้นปาริชาติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/69/147) เมื่อต้นปาริชาติออกดอกบานสะพรั่งแล้ว ดอกปาริชาติสามารถส่งกลิ่นหอมโชยไปตามลมได้ไกลถึง 100 โยชน์ กลิ่นหอมของต้นปาริชาตินี้พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนพระอริยสาวกไว้ 7 ส่วนดังนี้

- 1) เมื่ออริยสาวกคิดออกบวช อริยสาวกจึงเปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่มีใบเหลือง
- 2) เมื่ออริยสาวกโกนผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวช เปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่ผลัดใบแล้ว
- 3) เมื่ออริยสาวกสังัดจากกามและอกุศลทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน เปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่ผลิดอกออกใบแล้ว
- 4) เมื่ออริยสาวกวิตรก วิจารณ์ สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน เปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่เป็นช่อใบช่อดอกแล้ว
- 5) เมื่ออริยสาวกปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติ สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน อริยสาวกเปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่มีดอกตูมแล้ว
- 6) เมื่ออริยสาวกละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไป บรรลุจตุตถฌาน อริยสาวกเปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่มีดอกแย้มแล้ว
- 7) เมื่ออริยสาวกทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อาสวะสิ้นไป อริยสาวกเปรียบเหมือนต้นปาริชาติที่ออกดอกบานสะพรั่งแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/69/148-149)

เมื่อพระอริยสาวกทั้งหลายปฏิบัติตามอย่างนี้ได้แล้ว ภูมิเทวดาทั้งหลายกระจายข่าวว่าพระอริยสาวกรูปนี้มีชื่ออย่างนี้ ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ได้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอาสวะสิ้นไป หลังจากนั้นเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้ยินเสียงของภูมิเทวดาแล้ว ได้กระจายข่าวต่อไปยังเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาชั้นพรหมกายิกา จนขึ้นไปถึงชั้นพรหมโลก เสียงป่าวประกาศทั้งหลายนี้เป็นไปเพราะอำนาจของพระอริยบุคคล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/69/149)

จากพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงความอัศจรรย์ของต้นปาริชาติโดยแยบคาย อีกทั้งยังทรงนำมาเปรียบเทียบกับพระอริยสาวกของพระองค์โดยแสดงให้เห็นว่า แม้กลิ่นหอมของดอกปาริชาติที่

สามารถส่งกลิ่นหอมได้ไกลมากสักเพียงใด แต่ความสิ้นไปในอาสวะของพระอริยสาวกย่อมส่งกลิ่นหอมกระจาย ฟุ้งไปได้ไกลมากกว่ากลิ่นหอมของดอกปาริชาติ

ทั้งนี้ยังพบว่าในพระไตรปิฎกได้เรียกต้นปาริชาติว่าต้นทองหลวง โดยมีเนื้อหาที่แสดงถึงความพิเศษของต้นทองหลวงในเชิงเปรียบเทียบกับพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ดังว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงเปรียบต้นทองหลวงเหมือนพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสอธิบายว่า ต้นทองหลวงนั้นมีใบหนาแน่น มีร่มเงาชัดเจนใด พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นก็ทรงบาตรและจีวร ออกบวช ประพฤติปฏิบัติตนอยู่แต่เพียงผู้เดียวเหมือนนอแรด พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าไม่ยินดีในรส ไม่โลเล เป็นผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น ออกเที่ยวบิณฑบาตตามตรอก ไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ ประพฤติอยู่ผู้เดียวเปรียบเสมือนต้นทองหลวงที่มีใบทึบ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/151/479-480) จากพระสูตรข้างต้นทำให้เห็นลักษณะอันโดดเด่นของต้นทองหลวงว่าเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ขึ้นอยู่ในป่าตามลำพัง เปรียบได้กับการดำรงตนของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าที่อาศัยอยู่ในป่าเพียงผู้เดียว ด้วยเหตุนี้ สัญลักษณ์ต้นปาริชาติในพระไตรปิฎกใช้เชิงเปรียบเทียบ เป็นการอุปมาต้นปาริชาติกับพระอริยบุคคล เพื่อแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนการประพฤติปฏิบัติตนให้เข้าถึงความหลุดพ้นความสิ้นไปของอาสวะกิเลส

2. ต้นปาริชาติในงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ต้นปาริชาติที่ปรากฏในงานวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องสำคัญ มีดังนี้ 1) วรรณกรรมเรื่องเตภูมิกถา 2) วรรณกรรมเรื่องปฐมสมโพธิกถา และ 3) วรรณกรรมเรื่องกามนิต-वासुคีสถิ เป็นต้น

2.1) วรรณกรรมเรื่องเตภูมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิโลกวิจิตร และเตภูมิลोकวิจิตร เป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่แต่งเป็นภาษาไทย แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัยประมาณปี พ.ศ. 1888 แต่งโดยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ปีระกา หรือตรงกับวันพฤหัสบดี ที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 1864 (ปีเกา) ซึ่งตรงกับการครองราชย์ของพญาลิไทในปีที่ 6 (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2543) มีลักษณะเป็นการรวบรวมเนื้อหาต่าง ๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษ โดยเนื้อหาในเตภูมิกถานี้กล่าวถึงภพภูมิทั้ง 3 ที่เรียกไตรภูมิ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ สำหรับเนื้อหาเกี่ยวกับต้นปาริชาติ ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเตภูมิกถาได้อธิบายถึงที่ตั้งของต้นปาริชาติว่าอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือดาวดึงสาภูมิ (สวรรค์ชั้นฉกามาวจรภูมิ) ซึ่งมีท้าวสักกะ (พระอินทร์) ผู้เป็นจอมเทพปกครอง โดยต้นปาริชาติอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในอุทยานสวนปูลุทริกวัน ได้ต้นปาริชาติมีแท่นแก้วสีแดงชื่อ มณฑกัมพลศิลาอาสน์

คำว่า ดาวดึงส์ หรือ ดาวดึงสา แปลว่า สามสิบสาม หมายถึง เทวดา 33 องค์ โดยมีพระอินทร์เป็นประธาน (พญาลิไท, 2554) ในวรรณกรรมระบุว่าปาริชาติเป็นสถานที่อันเป็นทิพย์ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ ต้องมองด้วยตาทิพย์เท่านั้น ล้อมด้วยกำแพงแก้วประตูแก้ว 100 ประตู กลางพระนครมีเวชยันต์ปราสาทประดับด้วยรัตนชาติ 7 ประการ ประกอบด้วยแก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วประพาฬ แก้วมุกดา แก้ววิเชียร แก้วผลึก และแก้วหุง ด้านตะวันตกเฉียงเหนือมีเจดีย์สำคัญ คือ จุฬามณีเจดีย์ ประดับด้วยแก้วมณี 7 ประการ มีความสูงแปดหมื่นวา กำแพงทองคำล้อมรอบทั้งสี่ทิศ ยาวทิศละหนึ่งแสนหกหมื่นวา ข้างในบรรจุ

พระเกศาธาตุ เป็นมวยผมของพระพุทธเจ้าที่พระอินทร์อัญเชิญมาเพื่อสร้างจุฬามณีเจดีย์ครั้งแรก ต่อมาได้ อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วข้างขวาของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้จากการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุโดยโทณพราหมณ์ (พญาลิไท, 2554) ความสำคัญนี้ทำให้จุฬามณีเจดีย์เป็นสถานที่เทวดาในชั้นอื่น ๆ มาประชุมและทำสักการะอยู่เป็นประจำ

อุทยานสำคัญทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของดาวดึงส์ คือ อุทยานปูลุทริกวัน มีกำแพงล้อมรอบ ข้างในใจกลางอุทยานมีต้นปาริชาติ ได้ต้นปาริชาติมีแท่นแก้วสีแดงคล้ายสีของดอกชบา มีชื่อเรียกว่ามณฑุกัมพลศิลาอาสน์ คือ ที่ประทับปูด้วยขนสัตว์สีเหลือง เป็นที่ประทับของพระอินทร์ ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังต้นปาริชาติ และได้ทรงประทับนั่งบนมณฑุกัมพลศิลาอาสน์แห่งนี้ แล้วแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาและเหล่าเทวดาทั้งหลาย (พญาลิไท, 2554) ใกล้ต้นปาริชาติมีศาลาใหญ่ชื่อสุทธรรมาเทวสภา ใช้เป็นที่ประชุมของเหล่าเทวดาในวันธรรมสวนะหรือวันพระใหญ่ พื้นทำด้วยแก้วผลึกประดับด้วยรัตนะ ล้อมรอบด้วยกำแพงทอง ภายในกลางศาลามีธรรมาสน์แก้ว ถัดมาคืออาสนะของพระอินทร์และสหายของพระอินทร์อีก 32 อาสนะ และอาสนะของเทพองค์อื่น ๆ วางเรียงกันไป โดยปกติศาลาสุทธรรมาเทวสภาแห่งนี้จะมีเทวดาหมุนเวียนกันมาแสดงธรรม บางครั้งพระอินทร์จะแสดงธรรมเอง หรือบางครั้งก็มีพรหมเสด็จลงมาแสดงธรรม เช่น สันถัมมารพรหม เป็นต้น เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้มีอายุชัวยาวนานถึง 1,000 ปีทิพย์ เทียบเท่ากับ 32 ล้านปีมนุษย์ วันหนึ่งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่ากับ 100 ปีในโลกมนุษย์ (พญาลิไท, 2554) เรื่องราวของต้นปาริชาติในงานวรรณกรรมเตมิกถาพบว่า เป็นการอธิบายถึงรายละเอียดของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ประกอบด้วยสวนอุทยานในแต่ละทิศ โดยต้นปาริชาติจะตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ใจกลางอุทยานปูลุทริกวัน ได้ต้นปาริชาติมีมณฑุกัมพลศิลาอาสน์ซึ่งเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าทรงเสด็จมาแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา และทรงอยู่จำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

2.2) วรรณกรรมพุทธประวัติเรื่องปฐมสมโพธิกถา มีเนื้อหาแสดงถึงประวัติพระพุทธเจ้าตั้งแต่ก่อนประสูติกระทั่งปรินิพพาน แต่งไว้ด้วยหลายภาษา เช่น ภาษาบาลี ภาษาไทย ภาษามอญ และภาษาขอมเป็นต้น ปฐมสมโพธิกถาฉบับแรกที่เก่าแก่ที่สุด สันนิษฐานว่าแต่งในล้านนา พ.ศ. 2128 สมัยพระเจ้าติโลกราช เป็นภาษาบาลี ใช้อักษรธรรมล้านนา พบที่เมืองท่าส้อย จังหวัดตาก ผู้แต่งเป็นพระสงฆ์เชียงใหม่ นามพระสุวรรณรังสี (พระครูสิริรัตนโสภิต (ศรีวรรณ โสภณสิริ), 2559) มี 9 ปริจเฉท มาแต่งเพิ่มเติมในสมัยอยุธยา ภายหลังสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อาศัยพระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์มาเทียบเคียงเนื้อหาในคัมภีร์เดิม แต่งเพิ่มเติมเป็นจำนวน 30 ปริจเฉท

ในปฐมสมโพธิกถา พบเนื้อหาเกี่ยวกับต้นปาริชาติในปริจเฉทที่ 23 (พระครูสิริรัตนโสภิต (ศรีวรรณ โสภณสิริ), 2559) อธิบายเรื่องราวในพรรษาที่ 7 เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบพวกเดียรถีย์แล้ว ทรงเสด็จขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดาและจำพรรษาที่นั่น พระพุทธเจ้าเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพียง 3 อย่างก้าวเท่านั้นกล่าวคือ ก้าวที่ 1 ยกพระบาทขวาเหยียบยอดคันทามพฤกษ์ ก้าวที่ 2 ยกพระบาทซ้ายเหยียบยอดเขายุกันธรและอิสินธร และก้าวที่ 3 ยกพระบาทขวาเหยียบยอดเขาสินธุ แล้วเสด็จไปประทับนั่งที่มณฑุกัมพลศิลาอาสน์ได้ต้นปาริชาติ (พระมหาวชิราวุธ วชิรเมธี, 2548) ทำวสักกะเทวราชและ

เหล่าเทวดาทั้งหลายเห็นพระพุทธรูปต่างพากันปีติยินดี ท้าวสักกะเทวราชทราบความประสงค์จึงรีบไปตามพุทธรูปมารดาที่สวรรค์ชั้นดุสิต พระพุทธรูปเจ้าทรงดำริว่าพุทธรูปมารดานั้นมีอุปการะมาก ทรงเห็นว่าพระอภิธรรมเท่านั้นที่คู่ควรแก้ปัญญาบารมีของพุทธรูปมารดา

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรม 7 คัมภีร์โปรดพุทธรูปมารดา เริ่มตั้งแต่ธรรมสังคินีเป็นต้นไป คือ กุสลา ธมมา อุกุสลา ธมมา ยกเป็นบทมาติกาเป็นต้นแล้ววิสาขนาการด้วยกัณฑ์ทั้ง 4 คือ จิตตวิภังคกัณฑ์ รูปวิภังคกัณฑ์ นิกเขปวาลีกัณฑ์ และอรรถกถารกัณฑ์ จากนั้นก็ทรงตรัสเทศนาพระวิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัญฐาน รวมทั้งหมด 7 คัมภีร์ มี 42,000 พระธรรมขันธ์ เมื่อพระพุทธรูปเจ้าแสดงธรรมจบพุทธรูปมารดาบรรลुโสตาปัตติผล เหล่าเทวดาทั้งหลายก็ได้บรรลุผลจกจำนวนแปดสิบโกฏิด้วยกัน (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2556) ด้วยเหตุนี้ความสำคัญของต้นปาริชาติในงานวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถา จึงได้แสดงถึงสถานที่อันพระพุทธรูปเจ้าเสด็จประทับนั่งเพื่อแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธรูปมารดา ซึ่งเป็นพุทธประวัติตอนสำคัญตอนหนึ่ง อีกทั้งต้นปาริชาติยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

2.3) วรรณกรรมเรื่องกามนิต-วาสสิฐิ เป็นงานวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยกวีและนักเขียน นวนิยายชาวเดนมาร์กชื่อ ออดอล์ฟ เจลลิร์ป (Karl Adolph Gjellerup) ได้รับรางวัลโนเบลทางวรรณคดีเมื่อปี พ.ศ. 2460 และเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2462 ออดอล์ฟ เจลลิร์ป แต่งวรรณกรรมเรื่องกามนิตขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2449 เป็นภาษาเยอรมัน ใช้ชื่อเรื่องว่า Der Pilger Kamanita ต่อมาจอห์น อี. โลจี (John E. Loge) นำมาแปลเป็นภาษาอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2454 โดยเปลี่ยนชื่อเรื่องเป็น The Pilgrim Kamanita (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) ภายหลังเสถียรโกเศศ-นาคะประทีปแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยในปี พ.ศ. 2473 โดยใช้ชื่อเรื่องว่า กามนิต-วาสสิฐิ เป็นงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหายาน มีการดำเนินเรื่องราวโดยอิงอาศัยพุทธประวัติ มีหลักธรรมในพระสูตรต่าง ๆ และยังมีเรื่องคติความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ในอินเดียสอดแทรกอีกด้วย

ในวรรณกรรมนี้มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับต้นปาริชาติเล่าว่า เมื่อกามนิตได้ทราบข่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงได้เสด็จมายังกรุงราชคฤห์ประทับอยู่สวนมะม่วงด้านนอกเมือง กามนิต จึงเร่งรีบเก็บข้าวของเพื่อรีบไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าให้เร็วที่สุด ขณะที่กามนิตวิ่งอยู่นั้นในใจเกิดปีติขึ้นมาจึงได้รำพึงว่า ช่างโชคดียิ่งกว่าพระพุทธรูปเจ้าจะมาตรัสรู้ช่วงเป็นเวลาที่แสนนาน ผู้ที่จะได้พบพระองค์ก็มีน้อยนัก เรามีความสุขจริงที่จะได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) แต่ทว่าในขณะที่กำลังวิ่งไปในตรอกซอยได้เกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิดขึ้น มีโคบ้าตัวหนึ่งวิ่งไล่คนแตกกระเจาย กามนิตมิทันได้สังเกตจึงทำให้โคตัวนั้นพุ่งเข้าขวิดทำให้ล้มลงไปทันใดนั้นกามนิตรู้ตัวทันทีว่าจกต้องตายเป็นแน่แท้ จึงเกิดความวิตกว่าจะไม่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าอีกแล้ว ต่อมาได้สิ้นใจแล้วเคลื่อนไปจุติเป็นเทพบุตรอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) กามนิตตื่นขึ้นมา ณ สระมโฬารรูจีาลัย เห็นเทพบุตรใส่ชุดสีน้ำเงินไกล ๆ จึงเกิดความสงสัยขึ้นมาในใจว่าเมื่อข้าพเจ้าล้มตามากก็เห็นท่านที่นี่แล้ว ท่านล้มตามาพร้อมข้าพเจ้า หรือท่านอยู่ที่นี่มานานแล้ว เทพบุตรสีน้ำเงินได้ตอบทันทีว่า ข้าพเจ้าอยู่ที่นี่มานานแล้ว ถ้าไม่ได้เห็นดอกบัวบาน หรือมีผู้มาเกิดใหม่ และถ้าไม่ได้กลิ่นหอมของดอกปาริชาติ ก็คงคิดว่าข้าพเจ้าอยู่มานานเป็นเวลานานตากาลแล้ว กามนิตสงสัยจึงถามกลับไปว่ากลิ่นหอม

ของอะไร เทพบุตรชุดน้ำเงินตอบกลับว่า ต้นปาริชาติเป็นต้นไม้ที่ยิ่งใหญ่แล้วนำพิศวงที่อยู่ในสวรรค์แห่งนี้ท่านจะพบเองในไม่ช้า (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552)

กามนิดมองเหล่าเทวดาอย่างพิศวงรู้สึกแปลกประหลาดเป็นอย่างมาก จึงได้สอบถามกับเทวดาเหล่านั้น เหล่าจึงเทวดากล่าวว่า เพราะท่านยังไม่ได้ตื่นอย่างสมบูรณ์ คิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความฝัน และท่านยังไม่ได้ไปยังต้นปาริชาติ กามนิตสงสัยในความพิเศษของต้นปาริชาติ จึงเกิดความรู้สึกสนใจอยากไปยังสถานที่แห่งนั้น จึงสอบถามทางไปยังสถานที่ของต้นปาริชาติ เทวดาจึงตอบว่า เมื่อถึงเวลาแล้วจะหาทางไปถูกเอง (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) จากนั้นเหล่าเทวดาก็เลือนลอยหายไป กามนิตรำพึงถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ดูแปลกประหลาดเกิดขึ้นได้อย่างไร ในขณะที่กำลังนั่งอยู่ทันใดนั้นเองกามนิตก็ได้กลิ่นหอมแปลก ๆ จึงเอ่ยขึ้นว่ากลิ่นหอมอะไร หอมกว่ากลิ่นดอกไม้ทั้งหลาย กลิ่นหอมนี้ชวนให้สุดดม ทำให้ปั่นป่วนใจ กลิ่นนี้มาจากไหน และตัวเรามาจากไหน (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) ขณะที่กำลังคิดถึงเรื่องเหล่านี้ตัวกามนิตก็ล่องลอยขึ้นสูงไปยังระหว่างยอดเขา ล่องลอยไปเรื่อย ๆ ยิ่งได้กลิ่นหอมแรงขึ้น ลอยไปถึงจรดขอบสวรรค์ เข้าไปยังท่ามกลางหุบเขา พบต้นไม้ประหลาด ลำต้นกิ่งเรียบรื่นเป็นสีแดงดั่งแก้วประพาฬที่มีสีแดงอ่อนอันเกิดจากหินปะการังใต้ทะเล ใบแกมเหลืองแก่ มีดอกสีแดงเข้มรุ่งโรจน์ราวกับจะลุกไหม้ เหนือยอดผาและยอดต้นไม้มีห้องฟ้าเป็นสีน้ำเงินแก่ ไม่มีเมฆ ในหุบเขานี้มีสัตว์สวยงามเพียงสามสี คือ สีน้ำเงินแก่ของห้องฟ้า สีเขียวของหิน และสีแดงประพาฬของต้นไม้ มีกลิ่นหอมอันนำพิศวงมาจากต้นไม้ (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) ทันใดนั้นอาการประหลาดจากการสูดกลิ่นก็ได้เกิดขึ้นกับกามนิต ความรู้สึกระลึกถึงเรื่องในอดีตย้อนกลับไปในขณะที่กำลังเป็นช่างปั้นหม้อนั่งสนทนากับภิกษุอยู่รูปหนึ่ง เห็นว่าตนกำลังรับวิงในตรอกชอกชอยเมืองกรุงราชคฤห์แล้วถูกโคขวิดจนเสียชีวิตลง กามนิต ระลึกชาติถัดไปอีกเรื่อย ๆ ในชาติใกล้จะเห็นชัดเจน แต่ชาติที่ห่างไกลออกไปจะเห็นเลือนลางไม่ชัดเจน กามนิตได้เข้าใจแล้วว่าทำไมเหล่าเทวดากล่าวถึงการไปพบต้นปาริชาติ ได้เข้าใจว่าชาติก่อนปรารถนาจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สวนมะม่วง ณ กรุงราชคฤห์ แต่ไม่สมดังปรารถนาต้องมาเสียชีวิตก่อน ด้วยเจตนาอันเป็นกุศลนี้เองทำให้ได้มาเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ (เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2552) การอธิบายถึงเรื่องราวต้นปาริชาติในงานวรรณกรรมเรื่องกามนิต-वासिष्ठी มีความโดดเด่นในเรื่องการบรรยายรายละเอียดรอบบริเวณที่ตั้งของต้นปาริชาติ ตลอดจนอธิบายถึงลักษณะของต้นปาริชาติว่ามีลำต้น มีกิ่ง เรียบรื่น เป็นสีแดง มีใบแกมเหลืองแก่ มีดอกสีแดงเข้ม ตั้งอยู่เหนือนยอดผา บนยอดต้นปาริชาติมีห้องฟ้า กลิ่นหอมของดอกปาริชาติสามารถทำให้ระลึกชาติได้

3. พัฒนาการต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนา

จากแนวคิดในการสร้างสรรค์งานตามแบบศิลปะตะวันตกและตะวันออก ได้นำไปสู่การวิเคราะห์ในครั้งนี้ โดยพบว่า งานวรรณกรรมพุทธประวัติที่ใช้เป็นตัวแทนของการสร้างสรรค์งานตามแบบศิลปะตะวันตก ได้แก่ พระไตรปิฎก เถกมิกกา ปฐมสมโพธิกถา ส่วนงานวรรณกรรมพุทธประวัติที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยชาวตะวันตก คือ วรรณกรรมเรื่องกามนิต-वासिष्ठी

การอธิบายต้นปาริชาติในพระไตรปิฎกมีลักษณะเป็นเชิงเปรียบเทียบส่วนประกอบต่างๆ ตามธรรมชาติของต้นปาริชาติ กับ ลำดับขั้นในการปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงนิพพาน แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของ

ต้นปาริชาติตั้งแต่เริ่มมีใบสีเหลือง ต่อมาใบร่วงหล่น เริ่มผลัดใบ เริ่มผลิดอกออกใบ เริ่มเป็นช่อใบช่อดอก ดอกเริ่มตูม ดอกเริ่มแย้ม ดอกบานสะพรั่ง และดอกส่งกลิ่นหอมกระจายฟุ้งไปไกลถึง 100 โยชน์ นี่คือธรรมชาติของต้นปาริชาติ นอกจากนี้ยังมีการเปรียบเทียบพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าคล้ายดั่งต้นทองหลางที่มีใบทึบ ซ้อนกันจนหนา ขึ้นอยู่ท่ามกลางป่าใหญ่ มีความโดดเด่นเป็นสง่าอยู่เพียงลำพัง

สำหรับในวรรณกรรมเตภูมิกถาอธิบายถึงการสร้างบุญกุศลอย่างไรเพื่อให้ได้มาเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ ซึ่งเป็นสถานที่อันเป็นทิพย์มีต้นปาริชาติเป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์ เนื้อหาการเล่าเรื่องจะอ้างอิงเนื้อหาจากพระไตรปิฎกเป็นหลัก ไม่ได้มีการแต่งเพิ่มเติมเนื้อหาให้พิสดารมากนัก แต่ให้ความสำคัญกับสถานที่ตั้งของต้นปาริชาติว่าเป็นศูนย์รวมของเหล่าเทวดาทั้งหลายที่จะผลัดกันมาแสดงธรรมในวันพระ เสมือนเป็นศูนย์รวมของเหล่าเทวดาที่คิดดีทำดี ซึ่งเป็นแนวคิดของชาวตะวันออกที่จะเชื่อเรื่องการสร้างสมความดีเพื่อให้เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ต้นปาริชาติกลายเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง วรรณกรรมพุทธประวัติปฐมสมโพธิกถามีการแต่งเพิ่มเติมหลายยุคหลายสมัยด้วยกัน แต่เนื้อหาหลักก็จะอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นหลัก ในปฐมสมโพธิกถาให้ความสำคัญกับต้นปาริชาติว่าเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา ซึ่งเป็นพระอภิธรรมนี้มีถึง 42,000 พระธรรมชั้น ด้วยเหตุนี้เองแนวคิดชาวตะวันออกจะเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย จึงทำให้บทสวดพระอภิธรรมได้ถูกนำมาใช้ในการบำเพ็ญกุศลศพของผู้เสียชีวิต เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าเมื่อได้ฟังบทพระอภิธรรมนี้จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และได้พบเจอกับต้นปาริชาติ

นอกจากในวรรณกรรมเตภูมิกถากับปฐมสมโพธิกถาจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะจิตใจของบุคคล อันเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์วรรณกรรมทางตะวันออกแล้ว ยังได้เพิ่มเติมในการอธิบายถึงที่ตั้งและลักษณะของต้นปาริชาติให้เกิดความสมจริงอีกด้วย โดยในเตภูมิกถาอธิบายต้นปาริชาติในเชิงพรรณนาว่า ต้นปาริชาติอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นสถานที่อันเป็นทิพย์ มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ ต้นปาริชาติตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อยู่ในใจกลางอุทยานปุนทริกวัน ได้ต้นปาริชาติมีแท่นแก้วชื่อ มณฑุกัมพลศิลาอาสน์ พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังต้นปาริชาติ แล้วทรงประทับนั่งใต้ต้นปาริชาติแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาและเหล่าเทวดาทั้งหลาย ใกล้ต้นปาริชาติมีศาลาใหญ่แห่งหนึ่งชื่อ สุธรรมาเทวสภา ใช้เป็นที่ประชุมของเหล่าเทวดาในวันธรรมสวนะ ศาลาสุธรรมาเทวสภาแห่งนี้มักจะมีเทวดาหมุนเวียนกันมาแสดงธรรมอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญว่าเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา อีกทั้งบริเวณโดยรอบต้นปาริชาตินี้ยังเป็นศูนย์รวมของเหล่าเทวดาที่จะมาแสดงธรรมกันทุกวันธรรมสวนะ

สำหรับในปฐมสมโพธิกถาอธิบายถึงต้นปาริชาติในเชิงพุทธประวัติ โดยอธิบายเรื่องราวของต้นปาริชาติหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบพวกเดียรัจฉานเสร็จ ทรงเสด็จขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ยังต้นปาริชาติเพียง 3 อย่างก้าวเท่านั้น แล้วประทับนั่งที่มณฑุกัมพลศิลาอาสน์ใต้ต้นปาริชาติแล้วแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา ในปฐมสมโพธิกถานี้ยังเปรียบเทียบต้นปาริชาติเสมือนธงชัยของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยเหตุนี้ต้นปาริชาติในวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ประจำสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนชื่อ

เรียกที่ประทับนั่งได้ต้นปาริชาติในวรรณกรรมปฐมสมโพธิกาให้ชื่อว่า บันขุมพลศิลาอาสน์ แต่ในวรรณกรรมเตฎมิกกาให้ชื่อว่า มณขุมพลศิลาอาสน์

ส่วนวรรณกรรมกามนิต-วาสิฏฐี ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยชาวตะวันตกมาก่อน ซึ่งเน้นในเรื่องการพรรณนาสถานที่ บุคคล วิถีชีวิต ให้ความสำคัญกับสิ่งรอบตัว ในวรรณกรรมกามนิตนี้จะอธิบายเนื้อหาการเดินทางของกามนิตไปยังต้นปาริชาติแบบแฟนตาซีมาก มีการใส่รายละเอียดปลีกย่อย เช่น พบเจอเทวดาสีน้ำเงิน ล่องลอยไปยังหุบเขาผ่านอะไรบ้าง ท้องฟ้ามีลักษณะอย่างไรเป็นต้น ซึ่งแนวคิดแบบตะวันตกนี้เองมักจะสร้างความน่าตื่นตื้นให้กับเนื้อหามากยิ่งขึ้น เพื่อชวนให้เกิดความน่าสนใจและสร้างจินตนาการให้อ่าน แต่ทว่าเนื้อหาของกามนิตก็ยังแฝงด้วยคติธรรมอย่างครบถ้วน ทำให้งานวรรณกรรมกามนิต-วาสิฏฐีมีความคิดสร้างสรรค์เหมาะกับยุคสมัยนั้นอย่างมาก ส่วนในการอธิบายถึงความสำคัญของต้นปาริชาติ มีลักษณะเป็นการพรรณนาเช่นเดียวกัน แสดงไว้ในตอนที่กามนิตที่ได้ไปบังเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นจังหวะที่ต้นปาริชาติออกดอกบานพоди กลิ่นหอมของดอกปาริชาติได้กระจายไปทั่วทั้งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กลิ่นหอมของดอกปาริชาติทำให้กามนิตสามารถระลึกชาติย้อนที่ห่างออกไปได้หลายชาติ แต่ยิ่งย้อนชาติมากจะยิ่งเลื่อนราง ซึ่งการออกดอกของต้นปาริชาตินั้นตรงกับ การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าด้วยการมีจุดมุ่งหมายที่ต่างออกไปจากวรรณกรรมตะวันออก ทำให้มีการอธิบายรายละเอียดต้นปาริชาติในกามนิต-วาสิฏฐี มากกว่าในวรรณกรรมเรื่องอื่น เช่นการบรรยายสีและผิวของลำต้น กิ่งไม้ ที่มีความเรียบ ลื่น เป็นสีแดง มีใบแฉกเหลืองแก่ มีดอกสีแดงเข้ม ตั้งอยู่เหนือยอดผา บนยอดต้นปาริชาติมีท้องฟ้า และยังสร้างเรื่องราวปาฏิหาริย์ของดอกปาริชาติเพิ่มเติมเชื่อมกับกลิ่นหอมที่กระจายไปไกล มีผลทำให้ผู้ที่สุดคมเข้าไปสามารถระลึกชาติได้ ซึ่งการแต่งเรื่องโดยใช้ตัวละครอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้า เข้าไปเป็นตัวเอกในการดำเนินเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดการเล่าเรื่องนี้เป็นรูปแบบแนวคิดจากทางตะวันตกโดยตรง ทำให้การแสดงปาฏิหาริย์ของดอกปาริชาติอาจสืบเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาหายานก็ได้ ทั้งในกามนิต-วาสิฏฐี ยังตั้งใจแต่งให้ต้นปาริชาติออกดอกตรงกับสมัยที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้พоди อันเป็นการเพิ่มเติมเรื่องราวปาฏิหาริย์ในวรรณกรรมพุทธประวัติเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า พัฒนาการของการสร้างสรรค์วรรณกรรมพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับต้นปาริชาติเริ่มต้นหลังจากวรรณกรรมเตฎมิกกา ปฐมสมโพธิกา จนกระทั่งวรรณกรรมกามนิต-วาสิฏฐีมีการใส่ความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบการเล่าเรื่องแบบตะวันตกโดยตัวละครหลักไม่ใช่พระพุทธเจ้า แต่ใช้ตัวกามนิตเป็นผู้ดำเนินเรื่องราว โดยแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มากกว่าในงานวรรณกรรมอื่น มีการอธิบายบรรยากาศโดยรอบอย่างละเอียด กระทั่งอธิบายถึงรูปลักษณะของต้นปาริชาติว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง มีการสร้างให้กลิ่นหอมของดอกปาริชาติผู้ที่ได้สุดคมไปแล้วสามารถระลึกชาติย้อนหลังกลับไปได้ การสร้างเรื่องราวปาฏิหาริย์นี้ทำให้เกิดความน่าสนใจในเรื่องราวของต้นปาริชาติมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 1 : พัฒนาการของต้นปาริชาติในพระพุทธศาสนา

เรื่อง	ปี พ.ศ.	ผู้แต่ง	เนื้อหา	จุดประสงค์
พระไตรปิฎก	หลังพุทธ ปรินิพพาน		อธิบายพัฒนาการต้น ปาริชาติ 7 ขั้นตอน, การ เปรียบเทียบพระอริยสาวก กับต้นปาริชาติ, พระ ปัจเจกสัมพุทธเจ้าเปรียบ เหมือนต้นทองหลางมีใบ ทึบ	เพื่อเปรียบเทียบลักษณะ ต้นปาริชาติกับการปฏิบัติ ตนของพระอริยบุคคล และการดำรงตนของพระ ปัจเจกสัมพุทธเจ้า
เตภูมิกถา	1888 (สมัย สุโขทัย)	พระมหา ธรรมราชา ที่ 1 (พญา ลิไท)	ต้นปาริชาติอยู่ทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือใน อุทยานปทุมทริภังค์, ได้ต้น ปาริชาติมี มณฑุกัมพลศิลา อาสน์, พระพุทธเจ้าโปรด พุทธมารดา, ข้างต้น ปาริชาติมีศาลาสุธรรมา เทวสภา	เพื่ออธิบายถึง รายละเอียดของสถานที่ ที่ตั้งต้นปาริชาติบน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ปฐมสมโพธิ กถา	2128 (สมัย ล้านนา)	พระ สุวรรณรังสี พระภิกษุ ชาว เชียงใหม่	พระพุทธเจ้าเดินเพียง 3 ย่างก้าวถึงยังต้นปาริชาติ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ ต้นปาริชาติมีมณฑุกัมพล ศิลาอาสน์อาสน์ พระพุทธเจ้าโปรดพุทธ มารดา	ให้ความสำคัญกับต้น ปาริชาติเปรียบเสมือนเป็น สัญลักษณ์ ประจำสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์
กามนิต-วา สิณฐี	2449	อดอล์ฟ เจลลิรูป (Karl Adolph Gjellerup)	กลิ่นหอมของดอกปาริชาติ เมื่อสุกเต็มแล้วสามารถ ระลึกรู้ชาติย้อนหลังได้ กุศล จิตสุดท้ายที่ต้องการเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าทำให้เกิดใน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์	เพื่ออธิบายบรรยากาศ โดยรอบของต้นปาริชาติ อธิบายรูปลักษณะของต้น ปาริชาติ ความมหัศจรรย์ ของกลิ่นดอกปาริชาติ

องค์ความรู้จากการศึกษา

พัฒนาการของต้นปาริชาตในพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อความเชื่อความศรัทธาของคนในแต่ละยุคสมัยแตกต่างกันออกไปทั้ง 4 เรื่อง ซึ่งองค์ความรู้ที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้ปรากฏพบอยู่ในยุคสมัยพุทธกาล แนวคิดเรื่องต้นปาริชาตนั้นพระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบรายละเอียดลักษณะของต้นปาริชาตกับความเป็นพระอรหันต์ และการปฏิบัติของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า โดยพระพุทธเจ้าทรงเน้นความเป็นพระชินาสพโดยยกตัวอย่างวิวัฒนาการของต้นปาริชาตมาอธิบายความให้เข้าใจอย่างเรียบง่าย พระพุทธเจ้าไม่ทรงกล่าวถึงเรื่องราวของปาฏิหาริย์ แต่ทรงเน้นเรื่องการปฏิบัติตนให้บรรลุธรรมเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งเนื้อหาสำคัญที่เกี่ยวกับหลักคำสอนนี้ไม่ปรากฏพบในวรรณกรรมเตภูมิกถา วรรณกรรมปฐมสมโพธิกถา และวรรณกรรมกามนิต-วาสิฏฐี

วิวัฒนาการทางความคิดคติความเชื่อเกี่ยวกับต้นปาริชาตนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่ากระบวนการผูกเรื่องราวพุทธประวัติ ให้มีความสำคัญกับสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปโปรดพุทธมารดา อีกทั้งต้นปาริชาตยังถูกนำมาใช้เรียกต้นไม้ในโลกมนุษย์เพื่อเป็นตัวแทนหรือเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าอีกด้วย ทั้งนี้เรื่องราวของต้นปาริชาตยังถูกแต่งเป็นวรรณกรรมต่าง ๆ มีการใส่ความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบการเล่าเรื่องแบบตะวันตกดำเนินเรื่องราวอธิบายบรรยากาศโดยรอบบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อย่างละเอียด มีการสร้างให้กลิ่นหอมของดอกปาริชาตสามารถระลอกชาติได้ โดยการสร้างเรื่องราวปาฏิหาริย์นี้เพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจในเรื่องราวของต้นปาริชาตมากยิ่งขึ้น แต่ทว่าแนวคิดคติธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ได้ถูกกลืนเลือนหายไป ได้ถูกแทนที่เป็นเรื่องราวของปาฏิหาริย์ขึ้นมาแทน

ฉะนั้นแล้วเราควรมองย้อนกลับไปดูที่ต้นรากของแนวคิดคติความเชื่อเรื่องต้นปาริชาตนี้ที่พระพุทธเจ้าเคยกล่าวไว้ในสมัยพุทธกาล แล้วจะเห็นเส้นทางปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความจริงอันสูงสุดคือพระนิพพาน เห็นคุณค่าความสำคัญแรกเริ่มของต้นปาริชาตนี้ยิ่งกว่าความบันเทิงทางอิทธิปาฏิหาริย์ทั้งปวง

จากการศึกษาพัฒนาการของต้นปาริชาตนี้ทำให้บทความวิชาการนี้เป็นรากฐานความคิดให้ผู้ที่สนใจในเรื่องราวของต้นปาริชาตในมิติที่ลึกซึ้ง สามารถนำไปต่อยอดงานวิจัยเกี่ยวข้องกับต้นไม้ที่สำคัญในพุทธประวัติ สามารถนำไปสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะ นำไปแต่งเป็นวรรณกรรมหรือนิยายเรื่องสั้นได้ และใช้คติธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้เพื่อสร้างคุณค่าให้กับต้นปาริชาต ทั้งนี้องค์ความรู้ที่ได้กล่าวมานั้นสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดได้อีกมากมายหลากหลายตามแต่ผู้ที่สนใจในสาขาต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องต้นปาริชาต ระลึกถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงตรัสไว้เพื่อเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้เข้าถึงพระนิพพาน

สรุป

พัฒนาการของต้นปาริชาตที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาช่วงแรกนั้น เป็นการเปรียบเทียบต้นปาริชาตกับการบำเพ็ญเพียรละกิเลสเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน ต่อมาเรื่องราวของต้นปาริชาตในงานวรรณกรรมเตภูมิกถาได้ให้ความสำคัญกับต้นปาริชาตว่าเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธ

มารดาในบริเวณต้นปาริชาตินี้ เหล่าเทวดามักมารวมตัวกันเพื่อแสดงธรรมกันในวันธรรมสวนะหรือวันพระใหญ่ เมื่อเวลาผ่านไปในวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถาต้นปาริชาติถูกนำมาใช้เป็นเพียงแค่สัญลักษณ์ประจำสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น แต่ทว่าโดยสมัยหลังมีนักเขียนชาวตะวันตกที่ได้รับแนวคิดคติความเชื่อแบบพระพุทธศาสนา มหายานจึงได้สร้างเรื่องราวปาฏิหาริย์ให้กับต้นปาริชาติขึ้นมาใหม่ ทำให้เรื่องราวของต้นปาริชาตินั้นกลับมาเป็นที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น โดยเรื่องราวของต้นปาริชาตินั้นพบอยู่ในพระไตรปิฎก เถกมิกกา ปฐมสมโพธิกถา และ กามนิต-วาสิฎฐี

สำหรับพัฒนาการของต้นปาริชาติ พบว่าในพระไตรปิฎกมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า 3 เหตุการณ์ ได้แก่ 1) พระพุทธเจ้าไปโปรดชฎิลอุรุเวลกัสสปะ 2) พระพุทธเจ้าเปรียบพระอริยสาวกกับต้นปาริชาติ 3) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเปรียบเหมือนต้นทองหลาง โดยทั้งสามเหตุการณ์นี้ไม่กล่าวถึงปาฏิหาริย์ของต้นปาริชาติโดยพิสดารเลย มีการอธิบายพัฒนาการของต้นปาริชาติตั้งแต่ใบเหลืองจนกระทั่งออกดอกนำมาเปรียบเทียบกับพระอริยสาวก เพื่อให้ประพจน์ปฏิบัติตามขั้นตอนจนสิ้นอาสวะกิเลส ทรงเน้นย้ำถึงความหอมของดอกปาริชาติไว้ว่า เมื่อพระสาวกลิ้นอาสวะกิเลสแล้ว แม้ความหอมของดอกปาริชาติก็มิอาจเทียบเท่าความหอมของผู้ที่บรรลุปะระนิมิตได้ นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงให้พระอริยสาวกประพจน์ปฏิบัติตนเสมือนต้นปาริชาติที่ขึ้นอยู่ท่ามกลางป่าใหญ่เพียงลำพังอย่างสง่างามดังพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า

พัฒนาการของต้นปาริชาติในงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามีปรากฏพบอยู่ 3 เรื่อง ได้แก่ 1) วรรณกรรมเถกมิกกาจะกล่าวถึงสถานที่ตั้งของต้นปาริชาติ ควบคู่กับการแสดงพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าโปรดพุทธมารดา 2) วรรณกรรมปฐมสมโพธิกถากล่าวถึงต้นปาริชาติในทำนองเดียวกันกับที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมเถกมิกกา และ 3) วรรณกรรมกามนิต-วาสิฎฐี สร้างเรื่องราวโดยเน้นคุณสมบัติของดอกปาริชาติที่มีกลิ่นหอม ซึ่งกลิ่นหอมนี้ส่งผลทำให้สามารถระลึกชาติได้ โดยการอธิบายในลักษณะนี้ไม่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมก่อนหน้านี้อีกทั้งในเนื้อหาของวรรณกรรมกามนิต-วาสิฎฐีนี้มีการสอดแทรกธรรมะให้แง่คิดคติธรรมอย่างลึกซึ้ง

บรรณานุกรม

พระครูสิริรัตนโสภิต (ศรีวรรณ โสวณฺณสิริ). (2559). ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา: การปริวรรตการชำระและการศึกษาวิเคราะห์. รมยสาร. 14(2), 79-87.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2543). ไตรภูมิพระร่วง การศึกษาที่มา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แม่คำผาง.

บรรจบ พันธุเมธา. (2526). อันเนื่องด้วยชื่อ ชื่อเขมร. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

บ้านและสวน. (2543). สารานุกรมไม้ประดับในประเทศไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.

พญาลีไท. (2554). สมุทภาพไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระมหาวิชราวุธ วชิรเมธี. (2548). *ปฐมสมโพธิกถา ปริเฉทที่ 24 - 30: การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2556). *สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

อดอล์ฟ เจลลิรูป. (2552). *กามนิต-วาสิฏฐี*. แปลโดย เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ศยาม.

อรไท ผลดี. (2537). ประวัติพรรณพืชทางศิลปวัฒนธรรมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ*. 2(1), 29-40.

การพัฒนาศติเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน

Development of Mindfulness for Well Being

¹พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (นิรันดร์ อภิปัญโญ),

²พระภวนาพิศาลเมธี (ประเสริฐ มนต์เสวี)

และ³ศรินรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ์

¹Phrakrupaladsampipatthanadhammajan (Niran Abhipunyo),

²Phrabhawanapisanmethi (Praseart Mantasevee) and

³Sarinrat Chitathammasit

^{1,2,3}วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Palisuksabuddhaghosa Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³Corresponding Author's Email: happiness 2009@hotmail.com

Received: June 4, 2024; Revised: August 9, 2024; Accepted: August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาศติเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน ด้วยการพัฒนาศติให้แก่งานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอันจะนำไปสู่เป้าหมายทางพระพุทธศาสนา คือ มรรค ผล นิพพาน ซึ่งจะนำความสุขที่ยั่งยืนมาสู่ตน วิปัสสนาภาวนาเป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานที่เก่าแก่ที่สุดวิธีหนึ่งของอินเดียที่มีไว้เพื่อการปฏิบัติสำหรับแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ในชีวิต ซึ่งได้ถูกค้นพบโดยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อกว่า 2500 ปี วิปัสสนา หมายถึง ปัญญาที่เห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง อันเป็นกระบวนการชำระจิตให้บริสุทธิ์โดยการเฝ้าสังเกตตนเอง ด้วยการเจริญสติ เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ เมื่อมีสติแหลมคมมากขึ้น จะเป็นการสังเกตธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปของร่างกายและจิตใจ ทำให้ได้พบกับสัจธรรมที่เป็นสากลของชีวิต คือความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไร้อัตตาตัวตน การเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงด้วยประสบการณ์ตรงนี้เป็นการชำระจิตให้บริสุทธิ์ และสามารถพัฒนาจิตให้เข้าถึงสุขภาวะที่ยั่งยืน อันปราศจากความทุกข์ได้ แต่วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้ไปถึงยังเป้าหมายดังกล่าว จำเป็นต้องมีการพัฒนาโดยเฉพาะหัวใจหลักของวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาคือ การเจริญสติ หรือการทำสติให้เจริญ เพื่อให้เกิดผลอันพึงปรารถนาสำหรับผู้ปฏิบัติได้อย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ความพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เข้าสู่สันติสุขที่ยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การพัฒนา; สติ; สุขภาวะที่ยั่งยืน

Abstract

This article presents issues regarding the development of mindfulness for sustainable health by developing mindfulness in Vipassana meditation practice, which will lead to the Buddhist goals (Nirvana) or will bring lasting happiness to oneself by development mindfulness to make the mind meditative. It will be an observation of the changing nature of the body and mind or the truth of life. It is impermanence, suffering, and non-self. Seeing the true nature of Dhamma through this experience purifies the mind and develop mind to state of sustainable health, free from suffering. But how to practice Vipassana meditation to reach that goal, it is necessary to develop the mindfulness to quickly achieve until to the Buddhist goals (Nirvana), that is, freedom from all suffering or into lasting peace.

Keywords: Development; Mindfulness; Sustainable Health

บทนำ

วิปัสสนาภาวนาเป็นวิธีการปฏิบัติกรรมฐานที่เก่าแก่ที่สุดวิธีหนึ่งของอินเดีย ซึ่งได้สาบสูญไปจากมนุษยชาติมาเป็นเวลานาน แต่ก็ได้ถูกค้นพบอีกครั้งโดยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อกว่า 2,500 ปี วิปัสสนา หมายถึงปัญญาที่เห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง อันเป็นกระบวนการชำระจิตให้บริสุทธิ์โดยการเฝ้าสังเกตตนเอง โดยเริ่มต้นจากการเจริญสติ เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ เมื่อมีสติพัฒนามากขึ้น จะเป็นการสังเกตรูปร่างที่เปลี่ยนแปลงไปของร่างกายและจิตใจ ทำให้ได้พบกับสัจธรรมที่เป็นสากลของความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไร้отตาตัวตน การเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงด้วยประสบการณ์ตรงนี้เป็นการชำระจิตให้บริสุทธิ์ เข้าถึงสุขภาวะตามหลักพระพุทธศาสนา ตามลำดับ คือ การเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิต เป็นต้น จนบรรลุถึงสุขภาวะที่ยั่งยืน คือ มรรค ผล พระนิพพาน ตามหลักพระพุทธศาสนาต่อไป ซึ่งจะต้องเป็นการเจริญสติตามหลักสติปัฏฐานเท่านั้น เพราะเป็นทางเดียวที่จะทำให้บรรลุถึงสุขภาวะที่ยั่งยืน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานิ วิสุทธินา โสกะปริเทวานํ สมตักกมย ทุกขโหมนสฺसानํ อตฺถกมย ฌายสส อธิคมย นิพฺพานสส สจฺฉิกิริยา, ยทิทํ จตฺตารํ สติปฺภูจฺานา (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/90/43) แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! ทาง นี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงโสกะปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโหมนสนเพื่อบรรลุญาณธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน 4” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/377/301) ดังนั้น การพัฒนาสติอันเป็นหัวใจหลักในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนา เพื่อผลอันเป็นเป้าหมายคือสุขภาวะอันยั่งยืนจักได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน 4 ตลอด 7 ปี พึงหวัง ได้ผลอย่าง 1 ใน 2 อย่าง คือ อรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทาน เหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี 7 ปียกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน 4 นี้ อย่างนี้ตลอด 6 ปี ... 5 ปี ... 4 ปี ... 3 ปี ... 2 ปี ... 1 ปี เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน 1 หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี 1 ... 1 ปียกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน 4 นี้ อย่างนี้ตลอด 7 เดือน เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน 1 หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี 1 ..7 เดือนยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญสติปัฏฐานทั้ง 4 นี้ อย่างนี้ตลอด 6 เดือน ... 5 เดือน ... 4 เดือน ... 3 เดือน ... 2 เดือน ... 1 เดือน ... กึ่งเดือน เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลใน

ปัจจุบัน 1 หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี 1 กึ่งเดือนยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน 4 อย่างนี้ตลอด 7 วัน เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน 1 เมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี 1” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/404/338-340) ดังนั้น เมื่อผลสัมฤทธิ์ของการปฏิบัติสามารถสำเร็จได้ในเวลาเช่นนี้ ควรจะมีวิธีการพัฒนาให้วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้ประสบกับผลสัมฤทธิ์ต่างๆ อันรวดเร็ว ดังกล่าวได้ หากได้รับการพัฒนาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างถูกต้องตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดประโยชน์อันสูงสุดสำหรับผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่ที่จะสามารถใช้วิธีการปฏิบัติในแต่ละสำนักมาปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในชีวิตประจำวันได้

ความหมายของสติ

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องสติไว้หลายความหมาย ซึ่งสตินั้นมีความสำคัญต่อการนำมาประพจน์ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา และนำมาเป็นแนวทางในดำเนินชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะสิ่งใดๆ ต้องอาศัยสติเป็นสำคัญ สติจึงเป็นตัวกำหนดอิริยาบถต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม พูด และคิด ซึ่งเป็นอาการที่จิตระลึกได้รู้ตัวอยู่ตลอดเวลาทำให้ไม่หลงลืมตื่นตัวอยู่เสมอ เรียกว่า ความไม่ประมาท ซึ่งมีคัมภีร์พระพุทธศาสนาและนักวิชาการ มีอธิบายดังนี้

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายของ คำว่า สติ คือ การตามระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม คือสติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสติ นี้ชื่อว่าสติที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของสติว่า “สติ คือ การตามระลึกความหวนระลึก กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม คือสติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสติ นี้ชื่อว่าสติที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/52/36) ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์อธิบายคำว่า สติ มีรูปวิเคราะห์ว่า สรตติ สติ ย่อมระลึก (สร ธาตุ ในความระลึก รู้ ตี ปัจจัย) มีรูปวิเคราะห์อีกว่า สรณ สติ การระลึกรู้นั้น ชื่อว่า สติ คือความระลึก นั้นเอง (สร ธาตุ ในความระลึก รู้ ตี ปัจจัย) (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2542)

หลวงพ่อกุศล จิตตสุโข ได้อธิบายเรื่องการเจริญสติไว้ว่า การมีสติกำหนดรู้ ดูกายเคลื่อนไหว ดูใจนึกคิด ให้เป็นปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำได้ในทุกอิริยาบถ เมื่อความคิดเกิดขึ้นเรารู้เท่าทันความคิดนั้น ความคิดก็จะหยุด จะไม่คิดต่อ ไม่ปรุงแต่งต่อให้เป็นทุกข์ เพราะเรารู้เท่าทันมันว่า ความคิดเกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป ด้วยตัวของมันเอง ทุกข์ก็จะลดลงและหมดไปในที่สุด (คำพอง สมศรีสุข, 2546) พระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อกุศล สุภโท) กล่าวไว้ว่า “สติ คือความระมัดระวังรู้อยู่ว่าเดี๋ยวนี้เราทำอะไรอยู่ สติสัมปะชัญญะ คือรู้ตัวว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ระลึกได้ถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิต ระลึกได้ว่าเรากำลังพูด หรือกำลังทำอะไรอยู่ และต้องประกอบด้วยปัญญา หรือมีปัญญาเกิดร่วมด้วยเสมอ (พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภโท), 2553) พระพรหมคุณาภรณ์ ได้อธิบายเรื่องสติไว้ว่า สติ หมายถึง ความระมัดระวังความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักรู้ว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552)

สรุปได้ว่า สติมีลักษณะระลึกได้ ซึ่งมีหน้าที่ทำให้ไม่หลงลืม และมีประโยชน์ในการสำรวมระวังรักษาจิต หรือมีภาวะมุ่งหน้าสู่อารมณ์เป็นผลเฉพาะหน้า มีความจำได้หมายรู้ มั่นคงเป็นทางดำเนินหรือมีสติในกาย แต่พึงเข้าใจว่าสตินั้นเป็นประดุจเสาระเนียด เพราะตั้งอยู่ในอารมณ์อย่างมั่นคง และเป็นดูจนายประตูดอยระวังรักษาประตูดุ ไม่ให้เกิดความประมาท มีสติ ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่หลงลืมในการทำงานทั้งปวง

ความสำคัญของสติ

สติ เป็นธรรมมีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ หากนำมาใช้กับทางโลกทั่วไปก็ย่อมมีประโยชน์มหาศาล ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ การคิดอ่านย่อมเป็นระบบ จิตย่อมจดจ่อในการทำกิจการงานใดๆ ความทุกข์จะลดน้อยลง เพราะอารมณ์จะเป็นปกติ ไม่ค่อยมีความโกรธ เกรี้ยว หรือทุกข์ใจ กล่าวโดยรวมคือย่อมเกื้อกูลชีวิตประจำวันทางโลกได้อย่างดีซึ่งเป็นประโยชน์ที่เห็นได้ชัดเจน ถ้าได้เจริญสติเนืองๆ มากๆ จนเป็นมหาสติ ก็จะได้ประโยชน์จากทางธรรมด้วย คือการได้รู้เห็นความเป็นจริง อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ให้เจริญสติอย่างต่อเนื่อง เป็นผู้ไม่ประมาท ให้รู้ตัวอยู่ว่า บัดนี้เราทำอะไรอยู่ ระลึกได้ถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้น ระลึกได้ว่าเรากำลังพูด หรือกำลังยืน เดิน นั่งอยู่ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงมีสติสัมปชัญญะอยู่เถิด นี่เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับ เธอทั้งหลาย ภิกษุผู้มีสติ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาใน เวทนาทั้งหลาย พิจารณาเห็นจิตในจิต และพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุผู้มีสติ เป็นอย่างนี้แล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/401/258-259)

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการเจริญสติที่สามารถกำจัดความประมาท คือ ความเผลอตว์ ความหลงลืม เพราะสติเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นใหญ่ในธรรมทั้งปวงและเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก มีบทบาทและหน้าที่ คือ คอยรักษา ควบคุมเป็นปกติ ต้องมีสติและสัมปชัญญะเป็นเกราะ เป็นเครื่องตรวจ เป็นเครื่องป้องกันอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ไม่ให้กิเลสมาครอบงำจิตใจ ต้องรู้ตัวเข้าใจชัด อยู่เสมอตนเอง

การเจริญสติตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา

วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ วิธีการปฏิบัติหลักสติปัฏฐาน 4 หมายถึง การเจริญสติในฐานกาย การเจริญสติในฐานเวทนา การเจริญสติในฐานจิต และการเจริญสติในฐานธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/373/301) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การเจริญสติในฐานกาย แบ่งเป็น

1) **อานาปานปัพพะ** คือ การเจริญสติระลึกรู้ลมหายใจเข้า-ออก หมายถึง ในทุกครั้งที่หายใจเข้าและหายใจออก ผู้ปฏิบัติจะต้องเจริญสติระลึกรู้ลักษณะของลมหายใจเข้าและออกตลอดเวลา

2) **อิริยาบถปัพพะ** ได้แก่ การเจริญสติในอิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในขณะที่อยู่ในกิริยาท่าทางอย่างใด ๆ ใน 4 อิริยาบถเหล่านี้ ให้ผู้ปฏิบัติพึงมีสติรู้เท่าทันสภาวะเคลื่อนไหวของอิริยาบถนั้นๆ

3) **สัมปชัญญปัพพะ** ได้แก่ การเจริญสติในอิริยาบถย่อย ว่าด้วยการเจริญสติรู้อาการเคลื่อนไหว คือ ความรู้สึกตัวในการกระทำทุกอย่าง และรู้อาการความเคลื่อนไหวทุกอย่าง เช่น การก้าวเดิน การเหยียวมอง การเหยียดมือ การนุ่งห่ม การกิน ดื่ม เคี้ยว ขับถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ เป็นต้น

4) **ปฏิกุลมนสิการปัพพะ** หมายถึง การเจริญสติด้วยวิธีการพิจารณาร่างกายโดยความเป็นของปฏิกุล คือ เป็นที่รวมของสกลปรกไม่สะอาดนานาชนิด ที่ประกอบด้วยผม ขน เล็บ หน้าง กระทั่งน้ำตา น้ำมูก น้ำลาย และของไม่บริสุทธิ์อื่น ๆ 32 ประการ กำหนดพิจารณาโดยอนุโลม (ตามลำดับ) และปฏิโลม (ย้อนลำดับ) กำหนดพิจารณาโดย สี่ สัณฐาน เป็นต้น

5) **ธาตุมนสิการปัพพะ** ได้แก่ การเจริญสติด้วยการพิจารณาโดยความเป็นธาตุ มีสภาวะลักษณะคือ (1) ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) มีลักษณะแข็งและอ่อน (2) ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) มีลักษณะไหลและเกาะกุม (3) ธาตุไฟ (เตโชธาตุ) มีลักษณะร้อนและเย็น (4) ธาตุลม (วาโยธาตุ) มีลักษณะเคลื่อนไหวและหย่อนตึง

6) **นวสีวลิกปัพพะ** ว่าด้วยการพิจารณาเห็นศพในป่าช้า หมายถึง ให้เจริญสติด้วยการพิจารณาร่างกายโดยความเป็นเสมือนกับซากศพที่ถูกทิ้งไว้ในป่าช้า 9 ลักษณะ

3.2 **การเจริญสติในฐานเวทนา** คือการเจริญสติระลึกรู้เท่าทันอาการของเวทนาต่าง ๆ ทั้งทางกายและทางใจ มี 9 ลักษณะ ได้แก่ (1) สุขเวทนา (2) ทุกเวทนา (3) อทุกขมสุขเวทนา (4) สุขเวทนามีอามิส (5) ทุกเวทนามีอามิส (6) อทุกขม สุขเวทนามีอามิส (7) สุขเวทนา มีอามิสไม่มีอามิส (8) ทุกขเวทนาไม่มีอามิส (9) อทุกขม สุขเวทนา ไม่มีอามิส

3.3 การเจริญสติในฐานจิต คือ การมีสติระลึกรู้เท่าทันสภาพจิต 16 ขึ้นดังนี้

1) **จิตมีราคะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตมีราคะ” 2) **จิตปราศจากราคะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากราคะ” 3) **จิตมีโทสะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตมีโทสะ” 4) **จิตปราศจากโทสะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากโทสะ” 5) **จิตมีโมหะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตมีโมหะ” 6) **จิตปราศจากโมหะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากโมหะ” 7) **จิตหดหู่** ก็รู้ชัดว่า “จิตหดหู่” 8) **จิตฟุ้งซ่าน** ก็รู้ชัดว่า “จิตฟุ้งซ่าน” 9) **จิตเป็นมหัคคตะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตเป็นมหัคคตะ” 10) **จิตไม่เป็นมหัคคตะ** ก็รู้ชัดว่า “จิตไม่เป็นมหัคคตะ” 11) **จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า** ก็รู้ชัดว่า “จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า” 12) **จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า** ก็รู้ชัดว่า “จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า” 13) **จิตเป็นสมาธิ** ก็รู้ชัดว่า “จิตเป็นสมาธิ” 14) **จิตไม่เป็นสมาธิ** ก็รู้ชัดว่า “จิตไม่เป็นสมาธิ” 15) **จิตหลุดพ้นแล้ว** ก็รู้ชัดว่า “จิตหลุดพ้น” 16) **จิตไม่หลุดพ้น** ก็รู้ชัดว่า “จิตไม่หลุดพ้น”

3.4 การเจริญสติในฐานะธรรม คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ได้แก่การใช้สติตามกำหนดัมมมารมณ 5 ประเภท คือ นิ वर्ณ 5 ชั้น 5 อย่าง 12 โพชฌงค์ 7 และอริยสัจ 4

สรุปวิธีการเจริญสติในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การเจริญสติตามฐานทั้ง 4 เรียกว่าการปฏิบัติที่ว่า สติปัฏฐาน 4 ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่าเป็นแนวทางเดียวเท่านั้นที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุผลพระนิพพานได้ โดยแบ่งวิธีการเจริญสติไว้ 4 ฐาน ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และ ธัมมานุปัสสนา ดังนี้

4. สุขภาวะอันเป็นผลจากการเจริญสติ

การเจริญสติตามหลักวิปัสสนาภาวนา ย่อมทำให้ได้รับผลหรืออานิสงส์จากการปฏิบัติ คือ สุขภาวะที่เกิดขึ้นตามลำดับตั้งแต่ การเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิต การขจัดความเศร้าโศก การดับทุกข์โทมนัส การพัฒนาปัญญา และการบรรลุผลพระนิพพาน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) สุขภาวะคือการเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิต

การเข้าถึงความบริสุทธิ์หมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย (สตตาน วิสุทธิยา) จะต้องเจริญสติตามหลักการแห่งมหาสติปัฏฐาน จะทำให้กิเลสที่เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลายถูกละไปชั่วคราว (ตทังคปหาน) นั้นหมายความว่า จิตก็จะบริสุทธิ์ผ่องแผ้วได้ชั่วคราวเช่นเดียวกัน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ความผ่องแผ้วของจิตนั้นจะมีได้ เพราะการเจริญสติปัฏฐานนี้” เป็นความสุขที่เรียกว่า เนกขัมมสุข สุขของผู้ออกจากกามแม้จะเป็นสุขที่เกิดแต่ความสงบ ปวิเวกสุข ก็จัดเป็นสุขเกิดแต่ความสงบจากกาม และ อุปสมสุข เพราะอรรถว่าเป็นไปเพื่อสงบกิเลส มีรากะ เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/186/222)

2) สุขภาวะคือการขจัดความเศร้าโศก

สุขภาวะที่เกิดขึ้นจากการขจัดความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ พิโรธำพัน ความน้อยอกน้อยใจ ความคับแค้นใจ (โสภปริเทวาน สมตักกมย) เพราะเมื่อผ่านการเจริญสติในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานแล้ว จะยอมรับความจริงว่า ชีวิตคือการเปลี่ยนแปลงจากความเจริญไปสู่ความเสื่อม และเกิดปัญญาเห็นความจริงว่า ร่างกายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ความแปรปรวนทางอารมณ์จึงลดน้อยลงตามลำดับ ทำให้ภาวะความโศกเศร้าลดลง และทำให้คุณภาพชีวิตในมิติทางด้านร่างกายดีขึ้น เป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็ง อดทน มีความเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ เป็นที่พึ่งของสังคม นอกจากนี้ยังสามารถนำศักยภาพที่เพิ่มขึ้นไปถ่ายทอด สร้างสรรค์พัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า บุคคลมีความเข้าใจสภาพความเป็นอยู่และความเป็นจริงของชีวิต ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

3) สุขภาวะคือการดับทุกข์โทมนัส การไม่มีความทุกข์กายทุกข์ใจ เพราะขจัดความทุกข์กายทุกข์ใจ (ทุกข์โทมนสฺสาน อตถกมย) ได้ ถึงจะมีความทุกข์ปรากฏที่ร่างกายอยู่ จิตใจก็ไม่เป็นทุกข์ไปกับร่างกายคล้ายกับอยู่คนละส่วนกัน เหมือนหยาดน้ำบนใบบัว ถึงจะอยู่บนบัวแต่ก็ไม่ยึดติดกับใบบัว เช่นเดียวกับผู้บรรลุถึงการดับทุกข์โทมนัสหรือทุกข์กายทุกข์ใจเสียได้ด้วยการเจริญสติ ท่านใช้ร่างกายที่มีอยู่ตามเหตุปัจจัย ไม่ทุกข์ไปกับร่างกาย เช่น ความปวดเมื่อย เป็นแค่อาการอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ปวดเมื่อยไปกับสังขารร่างกาย สามารถที่จะแยกแยะอาการกับความรู้สึกว่าเป็นคนละอย่างกันได้

4) สุขภาวะคือการพัฒนาปัญญา การเข้าถึงสัจจะความจริงของชีวิตเป็นความสุขอย่างยิ่ง ด้วยการทำปัญญาให้พัฒนายิ่งขึ้นไปตั้งแต่เริ่มรู้ความจริงของธรรมชาติ คือรู้เพียงแค่ว่าสิ่งที่มีอยู่เท่านั้น ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเรา ไม่มีเขา มีเพียงธรรมชาติที่ถูกรู้กับธรรมชาติที่รู้เท่านั้น และธรรมชาติเหล่านี้เกิดและดับไปอยู่เนื่องนิรันดร์ ปัญญาเหล่านี้จะสามารถพัฒนาขึ้นได้ด้วยการเจริญสติ เพราะสติทำให้เกิดสมาธิ สมาธิทำให้เกิดปัญญา จนสามารถบรรลุพระนิพพาน ดังนั้น การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาด้วยการเจริญสติปัฏฐานทั้ง 4 ด้วยความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/289/222) ย่อมปรากฏญาณปัญญาที่เรียกว่าโสดาญาณ (ญาณ 16) ตามลำดับ

5) สุขภาวะคือการบรรลุพระโสดาบัน ผู้เข้ากระแสแห่งความดับทุกข์ได้ระดับหนึ่ง ทำให้เป็นผู้บริบูรณ์ในศีล มีความบริบูรณ์ในด้านสมาธิพอประมาณ มีความบริบูรณ์ในด้านปัญญาพอประมาณ และสามารถละสังโยชน์ได้ 3 อย่าง คือ ละความเห็นผิดว่าร่างกายเป็นตน ตนเป็นร่างกาย ร่างกายอยู่ในตน หรือตนอยู่ในร่างกาย (สัkkายทิฏฐิ) ละความลัษณสงสัยในพระรัตนตรัยเสียได้ (วิจิกิจฉา) และ ละการปฏิบัติที่ผิดๆ เพื่อการบรรลุธรรม (สัลลพต ปรามาส) ได้ การบรรลุขั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่าโสดาปัตติมรรค ผลเรียกว่าโสดาปัตติผล พระอริยบุคคล ผู้บรรลุมีชื่อว่าพระโสดาบัน เรียกความสุขนี้ว่า สัมโพธิสุข เพราะอรรถว่าเป็นไปเพื่อรู้พร้อมซึ่งมรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/186/222)

6) สุขภาวะคือการบรรลุพระสกทาคามี ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว ก็สามารถกำจัดทุกข์ให้สิ้นไปได้ ผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในขั้นศีล มีสมาธิและปัญญาพอประมาณ นอกจากนี้สามารถทำสังโยชน์ 3 อย่าง คือ สัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัลลพตปรามาส ให้หมดสิ้นไป และยังทำราคะ คือความกำหนัดยินดีในกามคุณ และโทสะ ความโกรธให้เบาบางลงไป ในส่วนที่ไม่สามารถนำไปสู่อบายภูมิชนิดหยาบ

7) สุขภาวะคือการบรรลุพระอนาคามี เป็นผู้จะปรินิพพาน(เข้าสู่ภาวะสุขที่ยั่งยืน)ในที่อันตนเกิดขึ้นไม่เวียนกลับมาเกิดอีกในโลกนี้ ผู้ที่ได้บรรลุธรรมระดับนี้เป็นผู้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ส่วนปัญญามีพอประมาณ สามารถละสังโยชน์ได้ 5 ประการ คือ ละสัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัลลพตปรามาส ละกามราคะ และปฏิมะ ให้หมดสิ้นไป

8) สุขภาวะคือการบรรลุพระอรหันต์ เป็นระดับสุดท้าย ผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลส ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนี้อีกต่อไป เข้าสู่แดนเกษมคือพระนิพพานที่เป็นสุขอย่างยั่งยืน (นิพพาน ปรมิ สุข) สามารถทำให้บริบูรณ์ในสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สามารถละกิเลสได้ 10 อย่าง คือ สัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัลลพต ปรามาส กามราคะ ปฏิมะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา

5. การพัฒนาสติเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้บรรลุถึงเป้าหมายทางพระพุทธศาสนา คือ มรรค ผล นิพพานนั้น จำเป็นต้องฝึกสติให้มีกำลังจนเป็นมหาสติ จักทำได้รับผลหรืออานิสงส์ 5 ประการดังกล่าวมาแล้ว เป็นระดับขั้นของความสุกสกาวที่จะเกิดขึ้น แต่ความสุขระดับต่างๆ ดังกล่าว จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีการพัฒนาสติตามลักษณะของผู้มีสติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/8/70) ดังนี้

1) เว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ คือ ความหลงลืม แปลว่า ความเผลอ ลืมตัว เผลอสติไปชั่วขณะ ผิดพลาดเพราะหลงลืมไปชั่วขณะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) อาจกล่าวได้ว่า ขณะที่เกิดสติทำให้เกิดสมาธิและสมาธิทำให้เกิดปัญญา เกิดความรู้ตามความเป็นจริง ขณะนั้นผู้ปฏิบัติก็ย่อมเห็นความแตกต่างระหว่างขณะที่มีสติกับการขาดสติเพราะการขาดสติจะไม่เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง แต่ตราบใดที่ปุณฺณคนทั่วไปยังไม่ถึงพระอรหันต์แล้ว ปุณฺณคนทั่วไปก็ยังเป็นผู้หลงลืมสติเพราะอกุศลจิตย่อมเข้าครอบงำ แต่ถ้าเมื่อใดจิตเกิดกุศลจิตของผู้นั้นก็จะเป็นผู้ไม่หลงลืมสติ ผู้ปฏิบัติกรรมฐานหากหลงลืม หรือขาดสติในการเข้าไปกำหนดรู้ต่อสภาวะธรรมปัจจุบันขณะที่มากระทบแล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมจะไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เลย ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็จะพัฒนาไปได้ช้า ไม่ก้าวหน้า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุผู้ประพฤติธรรมอยู่อย่างนี้ ธรรมที่เป็นบาปอกุศล มีความดำริชานไปเกื้อกูลแก่สังโยชน์ย่อมเกิดขึ้น เพราะความหลงลืมสติในบางครั้ง เมื่อสติเกิดเข้าในขณะนั้น เธอพึงละบรรเทาบาปอกุศล การหลงลืมสติที่เกิดขึ้น ขณะนั้นเธอย่อมละบรรเทาธรรมที่เป็นบาปอกุศลนั้น ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกพลันทีเดียว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 18/244/253)

2) กระทำสิ่งทั้งหลายด้วยสติ คือ การเจริญสติในทุกๆ อิริยาบถ ก็จะช่วยส่งเสริมให้สติมีกำลังในการใส่ใจที่เข้าไปประจักษ์รู้ด้วยโยนิโสมนสิการในการทำความรู้สึกตัวในสัมปชัญญะ คือ ความรู้ทั่วพร้อม รู้อย่างรอบรู้ตัวเสมอ รู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์ การเจริญวิปัสสนาด้วยการตั้งสติไว้ที่ฐาน คือ อิริยาบถย่อยต่าง ๆ ประกอบด้วยที่รู้เท่าทันว่า การทำความรู้สึกตัวด้วยการก้าวไป การถอยกลับ การและดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวร การฉน การดื่ม การเคี้ยว การยืม การถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง ในอิริยาบถย่อยต่าง ๆ นี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/105/554)

3) กำจัดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ ได้แก่ ความประมาท อวิชชา โมหะ ความประมาท หมายถึงความปราศจากสติ ควบคุมสติไม่ได้ ละเลย เลินเล่อ นับว่าเป็นอกุศลธรรมที่เป็นข้าศึกต่อสติและสัมปชัญญะโดยตรง อวิชชา คือ ความไม่รู้อย่างแท้จริง ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้อย่างแท้จริง คือ ความไม่รู้ในอริยสัจ 4 คือ ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้เหตุเกิดแห่งทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ และไม่รู้อย่างแท้จริงถึงความดับทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) ในการปฏิบัติกรรมฐานถือเป็นความไม่รู้อย่างแท้จริงทั่วพร้อมโดยสมบูรณ์ในความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ในขณะที่กำลังเผชิญหน้ากับมัน กล่าวคือไม่รู้กายในกาย ไม่รู้เวทนาในเวทนา ไม่รู้จิตในจิต และไม่รู้อารมณ์ในอารมณ์ก็คือไม่มีสติ ปัญฐาน 4 ที่บริบูรณ์นั่นเอง คือ อวิชชา เป็นการขาดปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) โมหะ คือ ความหลง ไม่รู้อย่างแท้จริง มีลักษณะเช่นเดียวกับอวิชชา เช่นที่มีปรากฏในอรรถกถา ภัยภราดรสูตรพระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ที่ชื่อว่า อวิชชา เพราะหมายความว่า ไม่ทำให้รู้แจ้งซึ่งขั้นที่อาศัยอยู่ในชาติก่อน อวิชชา พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเรียกว่า โมหะ ความหลง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/1/311) ความหลง หมายความว่า เป็นสภาพที่หลงไปจากสภาวะที่เป็นความจริง ทั้งที่เป็นสมมติสัจจะ และปรมาตตสัจจะ หลงไปในสิ่งที่ไม่เป็นสารประโยชน์ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ เกิดเพราะการขาดสติ และสัมปชัญญะ ทางแก้ก็ต้องเจริญสติและสัมปชัญญะ ทำความรู้สึกตัวทั่วพร้อมทั้งการทำ พูด คิด ยืน เดิน

นั่ง นอน และอาการต่างๆที่เกิดขึ้นทางกายและใจ จะสามารถจัดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ คือ ความประมาท อวิชา โมหะ ได้

4) ไม่ลืมธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุเกิดของสติ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งฐานเป็นที่ตั้งที่เกิดแห่งสติ ดังพระบาลีว่า สติปฐฐาน ปจฺจุปฐานา เหตุโกลีให้เกิดสตติคือสติปฐฐาน ผู้ปฏิบัติย่อมเจริญสติตามฐานทั้ง 4 เหล่านี้ตามที่ปรากฏชัดในขณะปัจจุบัน ย่อมไม่ละเลยในการเจริญสติกำหนดระลึกรู้ในฐาน 4 อย่างต่อเนื่อง ด้วยการมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

5) เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ หมายถึง เป็นผู้สมบูรณ์ บริบูรณ์ เต็มรอบด้วยสติอยู่ตลอดเวลา เนื่องด้วย ไม่ว่าจะเป็นเวลาไหน ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ประมาท ดังนั้น สติที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “อัปมาทะ” คือ ความไม่ประมาท ซึ่งพระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ในพระธรรมบทว่า โส ปนส อตฺถโต สตฺติยา อวิปฺวาโส นาม นิจฺจํ อฺปฺภูตยา สตฺติยา เจตํ นามํ แปลความว่า อันความไม่ประมาทนั้นนั้น โดยความหมาย ก็คือการไม่อยู่อย่างปราศจากสติ และคำว่าความไม่ประมาทนี้ เป็นชื่อของสติที่เข้าไปตั้งอยู่เป็นประจำนั่นเอง

6) เป็นผู้ชำนาญ คล่องแคล่วในสติ หมายถึง สามารถนำสติมาใช้ได้ตลอดเวลาที่ต้องการ โดยเฉพาะเวลาที่คับขัน ย่อมระลึกถึงธรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศลได้ทันที อุปมาเหมือนนายคลังของพระราชา ย่อมทูลเตือนพระเจ้าจักรพรรดิ ให้ทรงระลึกถึงราชสมบัติในเวลาเช้าเย็นว่า ข้าแต่สมมุติเทพ ช้างของพระองค์มีเท่านี้ ม้ามีเท่านี้ รถมียี่สิบเท่านี้ พลเดินเท้ามีเท่านี้ เงินมีเท่านี้ ทองมีเท่านี้ สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เจ้าของมีเท่านี้ ข้านี้มีอุปมาฉันใดสติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้ระลึกถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษไม่มีโทษ เลวดี ดำขาว ว่าเหล่านี้เป็นสติปฐฐาน 4 เหล่านี้เป็นสัมมปปธาน 4 ฯลฯ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เกี่ยวข้องกับธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบกับธรรมที่ควรคบ ไม่คบกับธรรมที่ไม่ควรคบ (ไว้ทีลินินบุ๊คส์, 2552) ดังนั้น จะเป็นผู้ชำนาญ คล่องแคล่วในสติได้ จะต้องเจริญสติอยู่บ่อยๆ ดังพุทธพจน์ว่า ภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/307/278)

7) เป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ หมายถึง ไม่คลายจากความเพียรในการระลึกรู้ เจริญสติอย่างจดจ่อต่อเนื่อง จนเกิดญาณทัสสนะ เห็นความจริงของธรรมชาติ เห็นเหตุปัจจัยแห่งรูปนาม ซึ่งเป็นจุดที่จะทำให้เป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ ซึ่งถือได้ชื่อว่าเป็นพระจุลโสดาบัน แปลว่า ผู้แรกเข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพาน คือ เริ่มเข้าสู่กระแสแล้ว ถึงอย่างไรก็ไม่คลาดเคลื่อนจากพระนิพพาน

องค์ความรู้ใหม่

การพัฒนาสติเพื่อสภาวะที่ยั่งยืนเมื่อได้นำมาวิเคราะห์แล้ว ได้องค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ตารางที่ 1 : ลำดับสภาวะอันเกิดเป็นผลจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ที่	ลำดับสภาวะ	ความหมาย	หมายเหตุ
1	การบรรลุพระอรหันต์	เป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลส สามารถทำให้บริบูรณ์ในสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สามารถละกิเลสได้อีก 10 อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราคาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา	ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป หมดการเวียนว่ายตายเกิด
2	การบรรลุพระอนาคามี	ผู้จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ส่วนปัญญามีพอประมาณ สามารถละสังโยชน์ได้ 3 อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสลัปปตปราคาส ให้หมดสิ้นไป และ ยังสามารถละกามราคะและปฏิฆะได้	ไม่กลับมาเกิดบนโลกนี้อีก จะเกิดในสุทธवासพรหม แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์
3	การบรรลุพระสกทาคามี	ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว ก็สามารถกำจัดทุกข์ให้สิ้นไปได้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในชั้นศีล มีสมาธิและปัญญาพอประมาณ สามารถทำสังโยชน์ 3 อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสลัปปตปราคาส ให้หมดสิ้นไป และยังทำราคะ โทสะ ให้เบาบางลงไป	มาเกิดบนโลกนี้อีก 2-3 ครั้ง หรือครั้งเดียวแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์
4	การบรรลุพระโสดาบัน	ผู้เข้ากระแสธรรมหรือผู้ปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรค เป็นผู้บริบูรณ์ในศีล มีสมาธิ ปัญญาพอประมาณ และ สามารถละสังโยชน์ได้ 3 อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสลัปปตปราคาส	เกิดอีกไม่เกิน 7 ชาติ (ครั้ง) แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์
5	การพัฒนาปัญญา	การที่มีสติกำหนดตระลึกลับู่กับรูปนามที่ปรากฏอยู่ตามเป็นจริง ด้วยความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมปรากฏญาณปัญญาที่เรียกว่า โสฬสญาณ (ญาณ 16) ซึ่งเป็นสภาวะของการปฏิบัติวิปัสสนา คือ ญาณที่เกิดแก่ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาซึ่งเพิ่มขึ้นโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมายคือมรรคผลนิพพาน 16 อย่าง	มีวิปัสสนาปัญญาพัฒนา มากขึ้น
6	การดับทุกข์โทมนัส	ไม่ทุกข์ไปกับขันธ(ร่างกาย) เช่น ความปวดเมื่อย เป็นแค่อาการอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ปวดเมื่อยไปกับสังขารร่างกาย สามารถที่จะแยกแยะอาการกับความรู้สึกว่าเป็นคนละอย่างกันได้	ทุกข์ลดลง
7	การจัดความเศร้าโศก	เพราะเกิดปัญญารู้เห็นความจริงว่า ร่างกายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ความแปรปรวนทางอารมณ์จึงลดน้อยลงตามลำดับ ทำให้ภาวะความโศกเศร้าลดลง และทำให้คุณภาพชีวิตในมิติทางด้านร่างกายดีขึ้น เป็นผู้ที่จิตใจเข้มแข็ง อดทน	รู้ทันความเศร้าโศกเสียใจ
8	เข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิต	เมื่อเจริญสติ จิตก็บริสุทธิ์เพราะกิเลสเกิดจากจิต จะบริสุทธิ์ได้ด้วย การกำหนดรู้ที่จิตเท่านั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ความผ่องแผ้วของจิตนั้นจะมีได้ เพราะการเจริญสติปัญญานี้	จิตปราศจากกิเลสชั่วคราว ด้วยสามารถแห่งสติ

ตารางที่ 2 : การพัฒนาสติในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ลำดับ	การพัฒนาสติ	ความหมาย
1	เว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ	ความเผลอ ความหลง ความเหม่อลอย
2	กระทำสิ่งทั้งหลายด้วยสติ	อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย
3	กำจัดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ	ความประมาท อวิชชา โมหะ
4	ไม่ลืมนิพพานทั้งหลายที่เป็นเหตุเกิดของสติ	สติปัฏฐาน 4 และร่างกาย
5	เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ	สมบูรณ์ด้วยสติตลอดเวลา
6	เป็นผู้ชำนาญ คล่องแคล่วในสติ	สามารถใช้ได้ในทุกเวลา
7	เป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ	ไม่คลายความเพียร

สรุป

การพัฒนาสติเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาสติในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อบรรลุสุขภาวะที่ยั่งยืน ซึ่งหมายถึง ความสุขที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตั้งแต่เริ่มต้นคือ เนกขัมมสุข สุขในการออกจากกาม ปวิเวกสุข สุขเกิดแต่ความสงบจากกาม ความสุขที่เกิดขึ้นจากการเข้าถึง ความบริสุทธิ์แห่งจิต การขจัดความเศร้าโศก และ อุปสมสุข ความสุขที่เป็นไปเพื่อสงบกิเลสมีราคะ คือ การดับทุกข์โทมนัส การพัฒนาปัญญาด้วยการเจริญสติอย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาสติไปสู่สัมโพธิสุข ความสุขที่เป็นไปเพื่อรู้พร้อมซึ่งมรรค คือ การบรรลุมรรคผลนิพพาน โดยการพัฒนาสติตามลำดับ คือ เว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ กระทำสิ่งทั้งหลายด้วยสติ กำจัดสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสติ ไม่ลืมนิพพานทั้งหลายที่เป็นเหตุเกิดของสติ เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ เป็นผู้ชำนาญ คล่องแคล่วในสติ และเป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ

บรรณานุกรม

- คำพอง สมศรีสุข. (2546). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรม ศีลภาวนาการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวของ หลวงพ่อเทียน จิตตสุโข. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏเลย.*
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท). (2553). *อุปถัมภ์*. กรุงเทพฯ: ครูสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุต 91 เล่ม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

ไวก์ลีนินบุ๊คส์. (2552). *มลินทปัญหาฉบับธรรมทาน*. กรุงเทพฯ: บริษัท ซาเร็นการพิมพ์ จำกัด.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2542). *บาลีไวยากรณ์*. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ทิพยนิยายจากปราสาทหิน

Tales from Castle Rock

¹พระเทพ โชตตินธโน (ถาช) และ ²ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

¹Phra thep Jottindhano (thach) and ²Thanarat Sa-ard-iam

^{1,2}วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Surin Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: thep.thach@gmail.com

ผู้แต่ง: อรรถศักดิ์ กิ่งมณี

สำนักพิมพ์: เมืองโบราณ. ในนามบริษัททวิริยะธุรกิจ จำกัด

พิมพ์ครั้งที่: 2

ปีที่พิมพ์: 2562

จำนวน : 280 หน้า

ISBN: 9786164650190

บทนำ

ทิพยนิยายจากปราสาทหิน เป็นหนังสือที่มีรูปแบบการนำเสนออธิบายเล่าเรื่องจากภาพสลักประติมากรรมทิพบุคลองค์ศาสดา หรือผู้เกี่ยวข้องศาสนานั้น ๆ มีความสำคัญต่อหลักคำสอนนำและปฏิบัติตามคติความเชื่อที่เป็นนามธรรม ผู้คนต้องการนำสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือวัตถุยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยการสร้างรูปเคารพจำนวนมาก ดังเห็นจากพระพุทธรูป และศาสนาสันนิษฐาน เป็นต้น พระพุทธรูปได้สร้างพระพุทธรูปเคารพที่เป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า ที่มีพระรูปร่างต่าง ๆ และมีรูปเคารพในพระพุทธรูปมหายานอีกนิกายหนึ่งที่มีความคิดในการปรับปรุงหลักคำสอนพระธรรมวินัยให้เหมาะสมกับสังคมยุคสมัยใหม่ โดยมีความเชื่อว่า การช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากวัฏสงสารได้ คือ พระโพธิสัตว์ มีอยู่หลายพระองค์ได้สร้าง

ขึ้นเพื่อเป็นรูปเคารพที่สำคัญ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์ศรีอาริเมตไตรย เป็นต้น และรูปเทพต่าง ๆ ตัวอย่าง ในพระพุทธรูปนามหายาน ประกอบไปด้วยเทพ พระนางปรัชญาปารมิตาที่มีอิทธิพลต่อหลักความศรัทธาของพุทธบริษัทหายาน ตามอุดมคติความเชื่อในพระโพธิสัตว์ ศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ก็มีพระเทวรูปที่สำคัญในการนับถือเป็นพระเจ้า 3 พระองค์ 1) พระศิวะหรือพระอิศวรเป็นหนึ่งในเทพที่ยิ่งใหญ่ ได้รับการนับถือสูงสุดของไศวนิกาย เป็นผู้ทำลายโลกเพื่อสร้างโลกขึ้นมาใหม่ 2) พระวิष्ณุหรือพระนารายณ์ หนึ่งในเทพที่ยิ่งใหญ่ที่มีรูปเคารพมีเศียรเดียว สี่กร ถือคัสตราวุธหลายอย่าง เช่น จักร สังข์ คทา และดอกบัว แต่ละอย่างมีความเป็นมาและความหมายไม่เหมือนกัน ผู้รักษาลोक 3) พระพรหม ถือว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ด้วย นิยมสร้างรูปเคารพสี่พักตร์ที่แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ หรือปัญญาในการมองเห็นทั้งสี่ทิศของจักรวาล เทพพระเจ้าทั้ง 3 นี้เป็นแนวทางของการบูชาตรีมูรติของศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์นั่นเอง

แรงบันดาลใจในการเลือกหนังสือเล่มนี้มาวิจารณ์ ผู้วิจารณ์เห็นว่า เป็นหนังสือที่มีรูปแบบการเขียนในลักษณะของการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์แบบสั้น ๆ พร้อมนำเสนอภาพจำลองหลักบนปราสาทหินมาประกอบการเขียน ได้ก่อสร้างด้วยอิฐนำมาก่อเป็นอาคารตามขนาดใหญ่น้อยของปราสาท ที่ได้ตกแต่งด้วยลวดลายและรูปภาพเทพพระเจ้า หรือพระพุทธรูปที่เป็นตัวแทนของแต่ละศาสนาที่ไม่เหมือนกัน ไปตามความศรัทธาของผู้ที่นับถือในศาสนานั้น ๆ ที่เป็นเหตุมาสู่แนวคิดพื้นฐานของการก่อสร้างปราสาทหิน ซึ่งในแต่ละชาติมีความแตกต่างกัน แสดงให้เห็นถึงความสามารถของช่างในสมัยโบราณ ที่สร้างสรรค์ปราสาทขอม ที่สะท้อนผ่านแนวคิดของการพัฒนาไปตามหลักปรัชญาทางศาสนาอันบริสุทธิ์ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้จึงเป็นบันทึกลำเลียงสู่การเรียนรู้ และต่อยอดองค์ความรู้ในด้านโบราณคดีที่เป็นประวัติศาสตร์เข้าใจถึงพัฒนาการของศาสนาแต่ละยุคสมัย มีความแตกต่างกัน

เหตุผลที่เลือกหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่า ด้วยวัตถุประสงค์ และหลักการของหนังสือ “ทิพนิยายจากปราสาทหิน” ทำให้ผู้วิจารณ์สนใจที่จะเลือกหนังสือเล่มนี้มาวิจารณ์ ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจ อันนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ในประเด็นปราสาทขอม ทั้งนี้ หนังสือเล่มนี้ ยังช่วยฉายให้เห็นถึงภาพในอดีตอย่างชัดเจนในเชิงประจักษ์ ที่สะท้อนผ่านประติมากรรมรูปเคารพที่ปรากฏในปราสาทแต่ละยุคสมัย ซึ่งบ่งบอกถึงแนวคิด และภูมิปัญญาด้านศาสนาอันมีคุณค่าต่อการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ

ประวัติโดยย่อของ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี เป็นผู้เขียนหนังสือ “ทิพนิยายจากปราสาทหิน” จบมัธยมศึกษาต้นที่โรงเรียนสุโขทัยวิทยาคม มัธยมศึกษาปีที่โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ภาควิชาโบราณคดี จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2525 และปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2541 ประวัติการทำงาน 1) นักโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช 2) นักโบราณคดี กลุ่มงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ กองโบราณคดีกรมศิลปากร 3) หัวหน้าฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น 4) หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อุดรธานี 5) หัวหน้ากลุ่มโบราณคดี สำนักงานศิลปากรที่ 3 สุพรรณบุรี 6) ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา 7) ปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) รองอธิการบดีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม และผลงานการตีพิมพ์ เช่น ตรีมูรติ อภิมหาเทพของ

ฮินดู ทิพยประติมา เทพยฮินดู ผู้พิทักษ์พุทธสถาน แกะรอยพระคเณศเป็นต้น รวมถึงเรื่อง “ทิพยนิยายจากปราสาทหิน”

เนื้อหา

เนื้อหาในหนังสือโดยรวม คือ ได้กล่าวถึงรูปแบบของการเล่าเรื่องพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนา มหายาน ศาสนาฮินดู ที่ปรากฏในปราสาทหิน เป็นร่องรอยบ่งบอกถึงประวัติความมาของแนวคิด ปรัชญา ภาษา และอายุของศิลปะเขมรโบราณ เหล่าองค์ศาสนดา เทพเทวามีฤทธิ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าของคนโบราณที่สร้างไว้ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นภูมิปัญญาที่งดงามของมนุษยชาติ หนังสือเล่มนี้ ได้แบ่งออกเป็น 5 ส่วนของเนื้อหา และนำเสนอให้เข้าใจได้ง่าย

1. รู้จักปราสาทหิน และศิลปะเขมรโบราณ

ดินแดนเขมรโบราณแบ่งออกเป็นอาณาจักร ฟูนัน เจนละ พระนคร อย่างไรก็ตามราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 อาณาจักรเขมรโบราณแบ่งเป็น สองแคว้นใหญ่ คือ เจนละบกและเจนละน้ำ จนกระทั่งเจ้าชายชัยวรมัน ทรงรวมแคว้นทั้งสองเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นเสด็จขึ้นเสวยราชย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 พระองค์ทรงสถาปนาเมืองหริหราลัยเป็นราชธานี และทรงวางรากฐานพระราชอำนาจไว้อย่างมั่นคงด้วยการประดิษฐานลัทธิเทวราชา เหนือมเหศวรบรรพต คือ เขาพนมกุเลน ทำให้ทรงมีพระราชอำนาจ ที่แข็งแกร่งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อศาสนาฮินดู ในขณะนั้น ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 15 พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทรงสถาปนาเมืองพระนคร หรือยโสธรปุระขึ้นเป็นราชธานี อย่างไรก็ตาม ภายหลังรัชกาลของพระองค์ ราชธานีก็ย้ายไปตั้งที่โณกครรยาร์ ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของทะเลสาบใหญ่ในช่วงเวลาสั้น ๆ

พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ทรงย้ายราชธานีกลับมาที่เมืองยโสธรปุระ อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 1487 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ผู้เป็นเจ้าชายเขมรที่สืบเชื้อสายทางบรรพสตรี เสด็จมาจากทางทิศตะวันออกของเขมร ทรงทำสงครามจนมีชัยชนะ ได้ครอบครองเมืองยโสธรปุระ ปราสาทอิศเรงเป็นกษัตริย์ และทรงตั้งราชวงศ์ขึ้นใหม่ ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 17 พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 ทรงสร้างปราสาทบาปวนขึ้นที่เมืองยโสธรปุระต่อมา พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงสร้างปราสาทนครวัด ในปี พ.ศ. 1720 เมืองยโสธรปุระถูกกองทัพจามยึดครอง หลังจากนั้นไม่นาน พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงขับไล่พวกจามออกไปและสถาปนานครธมอันมีปราสาทบาปวนเป็นศูนย์กลาง ทรงแผ่ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง สร้างศาสนสถานและระบบสาธารณูปการมากมาย อย่างไรก็ตาม หลังรัชสมัยของพระองค์ อาณาจักรก็ค่อย ๆ เสื่อมอำนาจ จนกระทั่งกองทัพไทยเข้าโจมตีเมืองพระนครหลวงเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนต้องย้ายราชธานีไปยังเมืองศรีสัชนาลัยที่อยู่ทางใต้ จากนั้นมีการโยกย้ายอีกหลายครั้ง ในที่สุดราชธานีก็ย้ายมาที่กรุงพนมเปญ

ศิลปะเขมรโบราณ ตามประวัติศาสตร์สามารถแบ่งออกเป็นรูปแบบแต่ละยุคสมัยของศิลปะเขมรโบราณ 14 สมัย 1) สมัยพนมดง พ.ศ. 1100-1150 2) สมัยสมบูรไพรกุก พ.ศ. 1150-1200 3) สมัยไพรกเขม 1200-1250 4) สมัยกำแพงพระ พ.ศ. 1250-1350 5) สมัยกุเลน ราว พ.ศ. 1350-1400 6) สมัยพระโค ราว พ.ศ. 1400-1450 7) สมัยบาแค้ง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 8) สมัยเกาะแกร์ ราว พ.ศ. 1450-1500 9) สมัย

แปรรูป รวบรวม พ.ศ. 1500 10) สมัยบันทายศรี รวบรวม พ.ศ. 1500-1550 11) สมัยคลัง รวบรวม พ.ศ. 1550-1550 12) สมัยบาปวน รวบรวม พ.ศ. 1550-1650 13) สมัยนครวัด รวบรวม พ.ศ. 1650-1700 14) สมัยบาเยน รวบรวม พ.ศ. 1700-1750

2. ลวดลายและภาพเล่าเรื่อง

ปราสาทหิน หรือศาสนสถานโบราณได้ก่อสร้างขึ้นมีจุดมุ่งหมาย คือ การอุทิศหรือให้เป็นที่พักพิงอยู่ของเทพพระเจ้า องค์ศาสนาที่มีอำนาจสูงสุด ส่วนพระพุทธรูปศาสนาที่มีพระอุโบสถ หรือพระวิหารเป็นที่ประทับอยู่ของพระพุทธเจ้า และทำศาสนประโยชน์ในการแสดงพระธรรมเทศนาต่อพุทธบริษัทให้เข้าใจถึงหลักพุทธธรรมงานลวดลายประดับแต่ละตำแหน่งของปราสาทหินก็ไม่เหมือนกัน ผู้ออกแบบต้องคำนึงถึงความศักดิ์สิทธิ์เหมาะสมกับสถานที่บูชาเคารพต้ององค์ศาสนาทั้งหลาย เพื่อเสริมสร้างสิริมงคล และผู้ได้พบเห็นภาพเล่าเรื่องสัตว์ พรหมพฤษชา ที่มีสุนทรียภาพอันงดงามสว่าง ความดี ล้วนเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของผู้ออกแบบให้มีความสัมพันธ์ต่อจิตใจที่มีความรับรู้ถึงวัตถุประสงค์อันบริสุทธิ์ของผู้สร้างถวายให้ต่อเทพพระเจ้า และองค์ศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2.1 ดอกบัว เป็นลวดลายประดับรูปภาพเคารพศาสนาฮินดู และพระพุทธรูปศาสนา ที่เป็นทิพยบุคคลองค์ศาสนาที่มีอำนาจสูงสุดของหลักแนวคิดนำสู่การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาอันบริสุทธิ์แสงสว่างของปรัชญาให้ผู้นับถือนำไปปฏิบัติเรียนรู้เข้าใจในหลักธรรมทางพระศาสนา มีสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงแสงสว่างของปัญญา คติความเชื่อด้านศาสนาเกี่ยวกับดอกบัว ซึ่งเป็นดอกไม้ที่เกิดจากน้ำที่มีความสวยงามไม่ติดโคลนจึงแฝงปริศนาธรรม เปรียบเสมือนกำเนิดของสรรพสัตว์ที่มีชีวิตอันบริสุทธิ์ ในคัมภีร์พระศาสนาได้เล่าถึงระยะแรกการสร้างโลกและจักรวาล ดอกบัวจะโผล่พ้นออกจากน้ำเพื่อจะคลีบานให้จักรวาลอยู่ตลอดไป ด้วยเหตุนี้ จึงดอกบัวเป็นประดุจดั่งครุฑ หรือนาถของจักรวาลให้กำเนิดต่อสรรพสิ่งทั้งหลายที่ได้สร้างขึ้นตามหลักคำสอนทางศาสนาพราหมณ์ฮินดู

2.2 หน้ากาล เป็นลวดลายสัตว์ในเรื่องเทพนิยายที่มีใบหน้าคล้ายสิงห์ มักพบอยู่ตามอาคารโบราณสถานที่เป็นปราสาทหิน ผู้ก่อสร้างได้ออกแบบให้มีใบหน้าแสดงถึงการคุ้มครองและกลืนกินสิ่งที่ชั่วร้ายไม่ให้เข้าไปข้างในปราสาท อีกความหมายหนึ่งของหน้ากาล เป็นเวลาที่กลืนกินทุกสรรพสัตว์ที่มีชีวิต บางครั้งเรียกว่า เกียรติมุขหรือเกียรติมุขในคัมภีร์ปัทมปุราณะของศาสนาฮินดูเล่าว่า มีพญายักษ์ชลิษฐ์ได้บำเพ็ญตบะจนได้รับพรจากพระศิวะ จนกล้าส่งราหูไปล่อขอพระนางอุมาชายาของพระศิวะมาเป็นภรรยาของตัวเอง พระศิวะได้ทราบก็ทรงพิโรธได้บังเกิดยักษ์หน้าสิงห์เพื่อให้ไปทำร้ายราหู เมื่อราหูได้ทราบแล้วรีบขอให้พระศิวะทรงช่วยโดยอ้างว่าตนเพียงผู้แทนให้คนอื่นเท่านั้น พระศิวะทรงทราบก็เกิดความสงสารราหู ก็สั่งห้ามไม่ให้ยักษ์ทำร้ายก็เชื่อฟังด้วยดี แต่ยักษ์ขอกินสิ่งอื่นแทนเพราะตนหิวมาก พระศิวะจึงอนุญาตให้ยักษ์กินตัวเองเป็นอาหารจนเหลือแต่หัว ไม่มีร่าง ไม่มีแขน เมื่อพระศิวะทรงทอดเห็นก็มีความสงสารต่อยักษ์ จึงทรงประทานนามว่า เกียรติมุข

2.3 หงส์ เป็นลวดลายที่พบเห็นตามปราสาทหินเขมรโบราณ โดยการใช้ตกแต่งประดับในแนวด้านล่าง ทับหลังหรือหน้าบัน เสาติดผนัง และประติมากรรมภาพหงส์ที่เป็นเทพพาหนะของพระพรหม บางครั้งก็เป็นพาหนะของพระวรุณเทพรักษาศิขะวันตก ถือกันว่าหงส์เป็นนกประเสริฐ มีความเฉลียวฉลาดสามารถเป็นสัตว์ที่มีปัญญาในการแยกสิ่งดีออกจากสิ่งสามัญได้ หงส์จึงเป็นสัญลักษณ์ในการแบ่งแยกเขตแดนสรวงสวรรค์ด้วยลวดลายหงส์ที่ปรากฏบนปราสาทหินนั้น ย่อมบ่งบอกให้เราทราบว่าด้านบนเหนือแนวหงส์ขึ้นไปเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนสรวงสวรรค์

2.4 นาค ในเทวนิยายศาสนาฮินดูได้เล่าถึงกำเนิดพญานาคกับครุฑว่า เป็นพี่น้องกันต่างมารดา มีบิดาชื่อพระกัศยปเทพบิดา มารดาของนาคนางกัทธ ส่วนมารดาของครุฑนางวินดา ต่อมาเมื่อเรื่องทำให้บาดหมางใจกันนาคกับครุฑก็ไม่ถูกกัน สวณนาคในความเชื่อของคนเขมรว่า ปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรมาจากดินแดนอื่นได้เสกสมรสกับนางนาคก็เริ่มการสร้างบ้านเมืองขึ้น นี่เป็นเหตุผลที่คนเขมรนับถือพญานาคในการรักษาอาณาจักรคุ้มครอง ศาสนสถาน และเป็นสัญลักษณ์ของการก่อสร้างสะพานมีประติมากรรมรูปพญานาคแสดงให้เห็นถึงหลักความเชื่อต่อระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์ ลวดลายในการตกแต่งปราสาทหินของเขมรโบราณล้วนแต่มีที่มาที่ไปของการก่อสร้างทั้งนั้น

2.5 ครุฑ เป็นสัตว์ครึ่งนกครึ่งคนพบเห็นตามปราสาทหินเขมรโบราณ มีทั้งประติมากรรมรูปเคารพและลวดลายในการตกแต่งปราสาทหิน ได้เล่าถึงการสู้กันของครุฑกับพระวิษณุที่ไม่มีผู้ใดได้ชนะจึงมาเป็นมิตรภาพต่อกันโดยครุฑยอมเป็นพาหนะให้พระวิษณุ ส่วนพระวิษณุทรงยกให้ครุฑเป็นผู้มีความกตัญญูกับการซื้อสัตย์ และได้รับพรสองประการต่อคำขอของครุฑ 1) ทรงให้ครุฑอยู่เหนือพระวิษณุได้ ในเวลาที่ไม่ได้เทพพาหนะ 2) ให้ครุฑอยู่ได้ออมตะ แม้ไม่ได้ดื่มอมฤต และตามคติความเชื่อของจักรวาลครุฑเป็นสัญลักษณ์ในการกำหนดของสวรรค์เป็นผู้พิทักษ์เขตแดนเขาพระสุเมรุอันศักดิ์สิทธิ์

2.6 สิ่ง ลวดลายที่ปรากฏในปราสาทหินเขมรโบราณที่พบเห็นทั่วไปที่เป็นสิ่ง และเป็นสัญลักษณ์เขตแดนสรวงสวรรค์ เจ้าแห่งสัตว์ทั้งหลายมีเสียงคำรามอันส่งพลังทำให้สัตว์อื่นหวาดกลัวทั่วไปเขตแดนเปรียบเหมือนสัญลักษณ์ของกษัตริย์ที่มีคำพูดหรือเสียงปัญญาอันทรงพลัง ในเทวนิยายได้เล่าถึงสิ่งที่เป็นสัตว์สมมติในป่าหิมพานต์ แดนเหล่าเทพทั้งหลาย ยังเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงมีอำนาจในการรักษาพิทักษ์ทางขึ้นของเขાพระสุเมรุ เหตุนี้เองจึงการก่อสร้างปราสาทหินโบราณมีประติมากรรมสิ่งที่ยืนอยู่ตามทางเข้าหรือสะพานเข้าปราสาทหิน และลวดลายบนฐานทวยลัยแสดงเป็นผู้คุ้มครองปราสาทอันส่งพลัง

รู้จักศาสนาฮินดู (ศาสนาพราหมณ์-ศาสนาฮินดู)

ศาสนาพราหมณ์ที่เป็นรากฐานหรือคัมภีร์ของศาสนาฮินดู แต่ศาสนาทั้งสองแยกออกจากกัน ในสมัยแรกศาสนาพราหมณ์เริ่มต้นเมื่อประมาณ 4500 ปีมาแล้ว มาจนถึงต้นสมัยพุทธกาล ประมาณ 2500 ปี จากนั้นจึงเริ่มต้นเข้าสู่สมัยศาสนาฮินดู 1) สมัยดั้งเดิมหรือศาสนาพราหมณ์ อันหมายถึงศาสนาของพระพรหมหรือศาสนาที่กำเนิดจากพระพรหม ถือกันว่าศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาของชนเผ่าอารยัน หรืออินโดยูโรเปียน ซึ่ง

เดิมอาศัยอยู่บริเวณตอนกลางของทวีปเอเชีย และส่วนหนึ่งได้เคลื่อนย้ายเข้ามายังลุ่มน้ำสินธุ พร้อมทั้งนำวัฒนธรรมของตนเข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อของชนเผ่าพื้นเมืองที่นับถือธรรมชาติ เทพประจำครอบครัว และเทพประจำหมู่บ้านการกำเนิดของศาสนาดังเดิมนั้น ชาวอารยันมีการยกย่องธรรมชาติต่าง ๆ เปรียบประดุจเทพเจ้าซึ่งสามารถให้คุณและโทษต่อมนุษย์ ได้โดยในขั้นต้น ชาวอารยันแบ่งกลุ่มเทวะออกเป็นหมวดสูงต่ำสามกลุ่ม เพื่อสะดวกต่อการนับถือและกระทำบัตพลีบูชา คือ (1) กลุ่มเทวะบนสวรรค์ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ (2) กลุ่มเทวะบนอากาศ เช่น พายุ วรุณ (3) กลุ่มเทวะบนพื้นโลก เช่น ไฟ แผ่นดิน 2). สมัยพระเวท ในระยะต่อมา ประมาณ 3500 ปีถึง 3000 มาแล้ว ชาวอารยันได้รวบรวมบทสวดอันวอนเทพที่ใช้ในกลุ่มวงศ์ตระกูลขึ้นมาเป็นหมวดหมู่ คัมภีร์เหล่านี้เรียกว่าเวท หรือวิทยา อันได้แก่ความรู้ ที่ถือเป็นศรัทธา หรือวิทยาที่รับฟังมาจากเทพผู้สูงศักดิ์ คือพรหม ในลักษณะของเสียงสวรรค์เทพสูงศักดิ์ประทานแก่ฤๅษีหรือพราหมณ์เพื่อสั่งสอนสืบต่อกันมาในขั้นต้น คัมภีร์พระเวทแบ่งเป็นสามเล่ม เรียกว่าไตรเพท ต่อมาในปลายสมัย พราหมณะ มีพระเวทเพิ่มขึ้นอีกคัมภีร์หนึ่ง เรียกว่าอถรรพเวท 3) สมัย พราหมณะ (พราหมณ์) เมื่อชนเผ่าอารยันแผ่ขยายอำนาจ ครอบครองอินเดียเหนือได้เกือบหมดแล้ว ก็ได้ประกาศความศักดิ์สิทธิ์ ของคัมภีร์ที่ตนนับถือ โดยอ้างว่าเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานมาโดยตรง จุดหมายสูงสุดของศาสนาพราหมณ์คือการบรรลุความดีขั้นสูง ซึ่งเข้าถึงได้ด้วยสภาพจิตที่ว่าง ปราศจากอารมณ์ทั้งปวง หากยังไม่ถึงโมกษะ ก็ยังต้องเวียนว่ายอยู่ตามอำนาจของผู้สร้าง คือ “พรหมา”

ศาสนาฮินดู เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงต้นพุทธกาลหรือประมาณ 2500 ปีมาแล้ว ครั้งนั้น ชาวอารยันถือว่าเป็นผู้นำทั้งทางด้านลัทธิศาสนาและวิทยาการอื่น ๆ ซึ่งจากการที่ชาวอารยันเผยแผ่ลัทธิของตนเข้าไปจนทั่วลุ่มน้ำสินธุ จึงได้นามว่าฮินดู และลัทธิที่ชาวฮินดูนับถือจึงได้ชื่อว่าศาสนาฮินดู แนวความคิดของศาสนาฮินดูที่พัฒนามาจากศาสนาพราหมณ์นั้น ได้ปรับหลักการที่เคยเชื่อถือตามคัมภีร์พระเวท เป็นหนทางเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า มายึดถือว่า การเป็นหนทางเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าแทนโดยมีตรีมูรติ ได้แก่ พระพรหม พระวิष्ณู และพระศิวะ เป็นศูนย์กลางของการเคารพบูชาดังกล่าว แนวปรัชญาธรรมของฮินดูในสมัยนี้ มีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของบุคคล คล้ายปรัชญาศาสนาใหม่ร่วมสมัย เช่น ศาสนาเซน และพระพุทธศาสนา คือเชื่อว่าบุคคลจะวนเวียนไปตามเวรกรรมจนกว่า จะบรรลุโมกษะ และมนุษย์จะหลีกเลี่ยงจากกรรมได้ก็ต่อเมื่อสละบ้านเข้าไปอยู่ป่าเพื่อแสวงหาธรรม

รู้จักพระพุทธศาสนา

ถือกำเนิดขึ้นในดินแดนทางตอนเหนือของอินเดียราว 45 ปีก่อนพุทธกาล โดยมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระบรมศาสดา พระองค์มีพระนามเดิมว่าเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเป็นโอรสของ พระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายาแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเมื่อพระชนมายุได้ 35 พรรษา จากนั้นเสด็จสั่งสอนพุทธศาสนิกชนเป็นเวลา 45 ปี เสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา เมื่อพระชนมายุได้ 80 พรรษา ทรง ประกาศหนทางสู่พระนิพพานโดยมุ่งเน้นกฎแห่งกรรม และถือว่าหนทางสู่ นิพพานเกิดขึ้นด้วยความเพียรพยายามของตนเอง ทรงมุ่งเน้นความ สมดุลอันได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งต้อง

สอดคล้องกันทั้งร่างกายและจิตใจ หลักปรัชญาที่สำคัญของพุทธศาสนาได้แก่อริยสัจสี่ หรือความจริงอันประเสริฐสี่ประการ ได้แก่ 1) ทุกข์ คือความไม่สบายกาย และใจ 2) สมุทัย เหตุทำให้เกิดทุกข์ 3) นิโรธ ความดับทุกข์ 4) มรรค ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุการดับทุกข์ ยังมีวงล้อของการสืบต่อภพชาติ กระบวนแห่งทุกข์ และการเกิดทุกข์ ที่เรียกว่าปฏิจลสมุปบาท อันเป็นวิธีหลุดพ้นโดยกำจัดต้นตอ คืออวิชชา หรือความไม่รู้ให้หมดสิ้นไป

รู้จักพุทธศาสนamahayan

เมื่อหลักธรรมผ่านการตีความของอาจารย์แต่ละสำนักตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ก็ย่อมผันแปรจากหลักการดั้งเดิมไปบ้าง แม้ขณะพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์ชีพ ก็ยังมีความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน ดังเช่นที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก แต่ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าทรงเป็นหลักก้าจัดมีจิตตวิริยิ์ ตลอดจนถึงความพินเพื่อนในการปฏิบัติได้ จึงยังไม่มีปัญหานัก ครั้นเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว แต่ละสำนักตีความหมายหลักธรรมแตกต่างกันไปด้วยเหตุ พระมหากัสสปและพระเถระชั้นผู้ใหญ่จึงต้องจัดการประชุมสังคายนาครั้งแรกขึ้น เพื่อป้องกันมิให้หลักธรรมพินเพื่อนเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม การสังคายนามิได้มีเพียงครั้งเดียว แต่จัดขึ้นหลาย ครั้งในต่างกรรมต่างวาระ ทั้งนี้ก็เพื่อชำระพระธรรมคำสอนให้ถูกต้องตาม พระวินัยบัญญัติในนอง

สังคายนา ครั้งที่ 2 ที่เมืองเวสาลีแล้ว และยิ่งปรากฏชัดเจนหลังสังคายนาครั้งที่ 4 ที่เมืองปุระปุระหรือเมืองเปชาวาร์ ซึ่งมีพระเจ้ากนิษกะเป็นประธาน เมื่อราว พ.ศ. 500 โดยพุทธศาสนิกชนฝ่ายใต้ไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งนี้ เนื่องจากที่ประชุมได้ยอมรับนิกายต่าง ๆ 18 นิกายของพุทธศาสนิกชน ฝ่ายเหนือว่าถูกต้องทางนิกายฝ่ายใต้จึงแยกตัวออกจากการสังคายนาโดยมีฝ่ายเถรวาท หรือสรวีระวาท ซึ่งกำหนดไว้โดยพระเถระหรือสรวีระเป็นแกนนำ ทั้งนี้เนื่องจากฝ่ายเถรวาทถือว่าตนปฏิบัติและรักษากฎเกณฑ์ ของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด จึงไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงวินัยบัญญัติ ตามที่นิกายฝ่ายเหนือตีความใหม่ โดยนิกายฝ่ายเหนือจะเริ่มวิวัฒนาการเป็นลัทธิที่เรียกตนเองว่ามหายาน แปลว่ายานพาหนะอันกว้างใหญ่ ที่สามารถนำสัตว์โลกทั้งจักรวาลข้ามสังสารวัฏได้ และเรียกนิกายฝ่ายใต้ ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงว่าหินยาน หมายถึงยานอันคับแคบ ทั้งนี้เนื่องจาก ฝ่ายใต้ถือหลักเดิมว่า การข้ามสังสารวัฏเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลต้องบำเพ็ญเพียรด้วยตนเอง ไม่สามารถนำผู้ใดไปด้วยได้ ซึ่งนิกายฝ่ายเหนือเห็นว่า เป็นการเห็นแก่ตัว เนื่องจากผู้มีปัญญาเหนือผู้อื่นควรช่วยเหลือสัตว์โลกเข้าสู่ภพที่ประเสริฐกว่า อันได้แก่พระโพธิญาณที่มีใช่เพียงการหลุดพ้นของตนเองเท่านั้น พัฒนาการลำดับของลัทธิมหายานสืบเนื่องมาจากแนวความคิดเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ว่า คือผู้มีพระโพธิญาณเป็นแก่นของชีวิต มีอุดมคติมุ่งช่วยเหลือสรรพสัตว์ผู้ร่วมทุกข์ทั้งหลายให้หลุดพ้นสังสารวัฏ โดยพระโพธิสัตว์จึงใจเลือกอยู่ในโลกนี้เพื่อช่วยเหลือสัตว์โลกอื่น ๆ ก่อน แล้วตนเองจึงจะเข้านิพพานในภายหลัง

แนวความคิดนี้ทำให้เกิดความเชื่อที่ว่า พระพุทธเจ้าศากยมนิ น่าจะมีอุดมคติในความเป็นโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน ดังนั้น การนิพพานของพระองค์คงเป็นการช่วยเหลือสรรพสัตว์ในสภาวะอื่นด้วย ความคิดดังกล่าวก่อให้เกิดทฤษฎีไตรกายขึ้นในเวลาต่อมา หลักทฤษฎีไตรกายเชื่อว่า อานาจสูงสุด หรือธรรมชาติ ธาตุแห่งสังขาร ซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม ได้แก่พระอาทิพุทธ คือพระพุทธเจ้าองค์แรกอันเป็นที่มาของทุกสิ่งทุกอย่างทรงมีภาวะเป็นกายสามดังนี้ 1) ธรรมกาย กายอันเป็นแก่นสาร หรือธรรมชาติอันเป็นพุทธะ หมายถึงธาตุ

ที่แท้ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่บริสุทธิ์ ตัดขาดจากโลกแล้ว รูปธรรมที่ถ่ายทอดจากธรรมกายอยู่ในรูปของพระยานิพพาน หรือชินะ ผู้ชนะแล้ว ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับโลก แต่เป็นผู้ให้กำเนิดกายอีกสองกาย คือ สัมโสกกาย และนิรมาณกาย เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อสรรพสัตว์ 2) สัมโสกกาย หมายถึง กายอันมีสุขและมีรัศมีรุ่งเรือง หรือกายอันเป็นทิพย์ พระพุทธเจ้าในสัมโสกกายก็ คือพระพุทธเจ้าหลังตรัสรู้ แต่ยังไม่เข้านิพพาน พระองค์เข้าถึงโพธิญาณ คือความสว่าง การตรัสรู้ซึ่งเป็นสัจธรรมแล้ว รูปธรรมที่ถ่ายทอดจากสัมโสกกาย ได้แก่พระยานิพพาน ซึ่งมิมีปัญหาว่ามีเพียบพร้อมแล้ว แต่มีปณิธานสูงสุดในการช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์ในโลกก่อน 3) นิรมาณกาย อาจแปลว่ากายอันเนรมิตขึ้น หรือกายอันเปลี่ยนสภาพได้ พระพุทธเจ้าในนิรมาณกายก็ คือพระพุทธเจ้าในร่างมนุษย์ที่ปรากฏบนโลก พระองค์มีพระวรกายเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีหน้าที่ถ่ายทอดสัจธรรมแก่โลกให้ผู้คนเข้าใจ จากนั้นก็ดับสูญไป รูปธรรมที่ปรากฏ ของนิรมาณกายได้แก่พระมานุษยพุทธ คือพระพุทธเจ้าที่เป็นมนุษย์นั่นเอง

ประเด็นวิจารณ์

1) เป้าหมายด้านประวัติศาสตร์ ข้อเขียนของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี ได้นำเสนอประวัติความเป็นมาในรูปแบบของการเล่าเรื่องได้อย่างดี โดยมีจุดมุ่งหมายของการเจาะลึกด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปะกรรมภาพแกะสลักลวดลายเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ในดินแดนเขมรโบราณตามแต่ละยุคสมัยกาล สมัยฟูนัน เจนละ พระนคร และหลังพระนคร มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นไปตามลำดับของหลักความเชื่อ โดยเฉพาะศาสนาที่เป็นแนวคิดพื้นฐานของการก่อสร้าง รางปราสาทหิน ซึ่งเป็นชื่อเรียกสถาปัตยกรรมอันหมายถึงอาคารที่มียอดหลายชั้นส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานสร้างขึ้นเพื่อถวายให้ที่ประทับอยู่ของเทพเจ้าหรือศาสดาองค์สำคัญ มีหลักแนวคิดปฏิบัติถูกต้องตามคำสอนของศาสนา ดูเหมือนจะทุกสายจะมารวมอยู่ในความหมายของการเล่าเรื่องลวดลาย ประติมากรรมที่ปรากฏบนปราสาทหิน นอกจากนั้นได้บรรยายชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอาณาจักรเขมรโบราณและปัจจุบันเชื่อมโยงระหว่างศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาที่มีหลักความเชื่อต่างกัน แต่เหมือนกันคือ สถาปัตยกรรมภาพสลักประติมากรรม และปราสาทหินเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าต่อมนุษยชาติ

2. เป้าหมายด้านศาสนาศาสนาฮินดู (ศาสนาพราหมณ์-ศาสนาฮินดู) ได้นำเสนอถึงหลักความเชื่อของจักรวาลประกอบไปด้วยห้าทวีป และมีชมพูทวีปเป็นจุดศูนย์กลาง มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาล ที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการก่อสร้างปราสาทเทวสถานในการเชื่อมโยงมนุษย์กับเทพเจ้า เป็นวิธีจำลองจักรวาลกับดินแดนประทับอยู่ของเทพอันศักดิ์สิทธิ์ มีลวดลายภาพประติมากรรมในการเล่าเรื่อง เทพเจ้าสูงสุด มีตรีมูติ พระศิวะสาร์ดิ ศิวลึงค์ ศิวนาฏราช คชาสุรสังหารมูรติ กามานตกะมูรติ กิราตารชุนนะ หรือพระนางอุมา กาลี อรธนาวิศร พระวิษณุ วิษณุอนันตศายินปัทมนาภินหรือนารายณ์บรรทมสินธุ์ กูรมาวตารหรือการกวนเกษียรสมุทร วราหาวตาร นรสิงหาวตาร วามนาวตาร ปรศุรามาวตาร รามาวตาร ฤๅษณาวตาร พุทธาวตาร กัลป์กียวตาร วัชชีมุข พระนางลักษมี พระพรหม พระอินทร์ พระคเณศ สกนกุมาร พระวิศวกรรม พระอัศวิน เป็นเจตนาหรือแรงจูงใจในการนำเสนอตามแนวทางที่มีหลักฐานบ่งบอกถึงความ

เป็นมาของรายชื่อลวดลายประติมากรรมประวัติศาสตร์การก่อสร้างปราสาทหิน ส่งผลให้เราสามารถปรับเปลี่ยนความคิดเหล่านั้นให้มาเป็นภูมิปัญญาในการสืบทอดศาสนาต่อไป

3. เป้าหมายด้านพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผลสำเร็จได้ผู้นับถือก็ต้องศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจถึงหลักพระธรรมวินัย โดยเฉพาะสังคมของพระสงฆ์ก็ต้องหมั่นกับการปฏิบัติให้ดีตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะพุทธบริษัทที่เป็นชาวบ้านอยู่กับการสังสมบุญด้วยการอุปถัมภ์ปัจจัยไทยธรรมต่าง ๆ ถวายแก่พระสงฆ์ เพื่อผลบุญเหล่านั้นส่งไปเกิดในแดนสวรรค์หรือเปรียบพร้อมด้วยโภคสมสมบัติในชาติอนาคตกาล และปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวทำให้กลายเป็นรูปแบบของการก่อสร้างวัดในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เป็นโอกาสทำให้วัตถุนิยมเกิดขึ้นทางศาสนาที่เราเรียกว่า “สถาปัตยกรรม” เพราะหลักคำสอนเหล่านั้นถูกดัดแปลงให้มาเป็นซึ่งวัตถุรูปธรรมที่เราต้องการ ดังมีปรากฏอยู่บนทับหลังปราสาทหินต่าง ๆ เช่น ภาพสลักเหตุการณ์มารวิชัย พระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่ระหว่างต้นไม้สองต้น เวสสันดรชาดก พุทธประวัติตอนประสูติ พุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม พุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะทรงตัดพระเมาลี พุทธประวัติตอนมารผจญ พระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิ พระพุทธรูปนาคปรก พุทธประวัติตอนปรินิพพาน นี่เป็นการเขียนในรูปของการเล่าเรื่อง

4. เป้าหมายด้านพุทธศาสนamahayan เจตนาของผู้เขียนที่ต้องการสื่อสารถึงประวัติศาสตร์ในรูปแบบของการเล่าเรื่อง ลวดลายประติมากรรมทิพยบุคคลเทพเจ้าหรือองค์ศาสดาของแต่ละศาสนาที่สลักอยู่บนปราสาทหิน คือ มีปราสาทนาคพันท์ กุ์บ้านแดง ปราสาทตาเมือน ปราสาทกำแพงแลง แพนหินสลักภาพพระพุทธรูปปางสมาธินาคปรกอยู่ระหว่างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระนางปรัชญาปารมิตา ประติมากรรมเหวัชระ มณฑลพระพุทธเจ้าในศาสนาพุทธ มหายาน พระวัชรธรรม พระโพธิสัตว์เมตไตรย ภาพโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแปลงรัศมี นางปรัชญาปารมิตา พระโพธิสัตว์วัชรปาณี พระไตรโลกวิชัย เหวัชระพรหมบิรวารโยคินีแปดตนในลักษณะเหวัชระมณฑล นางหริติ ภาพประติมากรรมลวดลายเหล่านั้นเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญต่อการบ่งบอกถึงลักษณะของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผู้คนแนวคิดพัฒนาการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัยไม่เหมือนกัน สาเหตุที่เราได้รู้ก็เพราะยังมีคนศึกษาการเขียนบรรยายเล่าเรื่องในรูปแบบต่าง ๆ มีคนอนุรักษ์ดี ๆ ได้เขียนหนังสือทิพนียายจากปราสาทหินเป็นต้น

5. จุดเด่นและคุณค่าของหนังสือ ประเด็นหลักในการนำเสนอของผู้เขียน คือ ทิพยบุคคลของศาสนาที่มีบทบาทในการเผยแผ่หลักคำสอนนำสู่การศึกษาปฏิบัติของผู้คนที่นับถือ และใช้ประโยชน์เพื่อการต่อยอดแนวคิดทางศาสนาเป็นสถาปัตยกรรมอันสวยงามของมนุษยชาติ การทราบถึงข้อมูลที่เราสามารถเอามาศึกษาหรือเขียนหนังสือต่อยอดอีกเรื่องหนึ่งได้เป็นอรรถรสของการอ่านหนังสือเล่มนี้ ทำความเข้าใจให้ได้ลึกซึ้ง เพราะว่าเนื้อหาทั้งประวัติศาสตร์ ลวดลายทิพยบุคคลเทพเจ้าหรือองค์ศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นรูปภาพบ่งบอกถึงความเจริญในแต่ละยุคสมัยที่ไม่เหมือนกัน อาจต้องใช้เวลากับการพิจารณานิดหนึ่งของเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้

1) ภาษาและรูปแบบการเขียน การประพันธ์ในสำนวนภาษาร่วมสมัยใช้ความคิดประดิษฐ์ถ้อยคำอันวิจิตรนำมาร้อยเรียงประสานกันได้อย่างกลมกลืนสามารถสื่อสารให้เห็นถึงสาระสำคัญของรูปธรรมในหนังสือเล่มนี้พาคนอ่านให้ตกอยู่ในสภาวะความเป็นจริงที่ผู้เขียนได้นำเสนอเรื่องทิพนิยายจากปราสาทหินอย่างชัดเจน สะท้อนให้เห็นถึงทิพบุคคลองค์สำคัญทั้งสองศาสนาในการแสดงออกด้วยตัวอักษรศาสตร์ได้อย่างดี

2) รูปแบบเนื้อหาของหนังสือ โดยรวมเป็นการประพันธ์เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภาพสลักบนปราสาทหินที่เป็นจุดเด่นที่จะสะท้อนให้เห็นถึงหลักความเชื่ออันยิ่งใหญ่ต่อศาสนาฮินดูและพุทธศาสนamahayanในยุคสมัยหนึ่งที่เกิดจากแนวคิดพื้นฐานในการสร้างสถาปัตยกรรมปราสาทหิน ผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาสาระในรูปแบบง่าย ๆ และมีภาพประกอบการบรรยายถ่ายทอดภูมิปัญญาได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน

3) เป้าหมายและประโยชน์หนังสือ ในการเรียบเรียงให้ผู้อ่านสามารถใช้เป็นคู่มือในการศึกษาหรือลงพื้นที่ชมปราสาทหินในประเทศไทย และชมได้ เพราะว่ามีเนื้อหาสาระประโยชน์อันสมบูรณ์อยู่แล้ว เป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่นักศึกษาและผู้สนใจหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และศาสนาฮินดู-พราหมณ์ที่ปรากฏหลักฐานบนปราสาทหินเป็นร่องรอยทำให้ผู้ศึกษาทราบได้ว่า แนวคิดทั้งสองศาสนาสามารถสะท้อนถึงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนโบราณได้อย่างชัดเจนที่ปรากฏในปราสาทหินทั่วไป

3. จุดควรพัฒนาของหนังสือ และข้อเสนอแนะ ทิพนิยายจากปราสาทหิน เป็นหนังสือที่ผู้วิจารณ์ได้ทำการศึกษาเห็นจุดเด่นหลายอย่าง เช่น รู้จากปราสาทหิน และศิลปะเขมรโบราณ ลวดลายและภาพเล่าเรื่องรู้จักศาสนาฮินดู รู้จากศาสนาพุทธและพุทธศาสนamahayanเป็นองค์ความรู้ของผู้เขียนที่สามารถแสดงออกในด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระเบียบเขียนแบบผสมผสานได้อย่างลงตัว

1) จุดควรพัฒนา อาณาจักรเขมรโบราณ 4 ยุค ฟูนัน เจนละ พระนคร และยุคกลาง โดยเฉพาะยุคหลังพระนครควรพัฒนาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ไปตามประวัติศาสตร์ คือ ยุคจตุมุข ยุคลงแวก ยุคทวารวดี ศรีสัชนธร ในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้ประพันธ์ถึงจึง เป็นจุดควรพัฒนา

2) ข้อเสนอแนะ อีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือเล่มนี้ควรพัฒนาเพิ่มเติม ถึงแม้ว่าหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาสมบูรณ์อยู่แล้ว แต่ผู้วิจารณ์อยากเสนอให้เขียนแยกเนื้อหาออกเป็นแต่ละยุคสมัย เช่น ทิพนิยายจากปราสาทหิน ยุคเจนละ เป็นต้น ก็น่าจะช่วยให้คนที่สนใจศึกษาไม่สับสนในลวดลาย ประติมากรรม ภาพสลักเล่าเรื่อง และสถาปัตยกรรมที่ไม่เหมือนกัน

บทสรุป

กล่าวโดยสรุป คือ หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่สำคัญสำหรับข้อมูลของการศึกษาทางวิชาการ และผู้ที่สนใจอ่านเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ศิลปกรรม ในแง่ข้อมูลใหม่ได้อธิบายขยายความการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมโดยใช้หลักฐานด้านรูปภาพที่แกะสลักบนอาคารปราสาทหินในการนำเสนอช่วยให้เห็นถึงฐานข้อมูลอันเหมาะสมกับนักศึกษา และนักวิชาการประวัติศาสตร์ของโบราณคดี เป็นการนำเสนอผ่าน

บริบทครบถ้วนไม่ว่า จะลวดลาย ประติมากรรมรูปตัวแทนของเทพเจ้าหรือพระพุทธร่องคี่ในอิริยาบถต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความชัดเจนในเชิงประจักษ์อย่างหลากหลายของหลักความเชื่อทางศาสนาของคนโบราณ ส่งผลให้กลายมาเป็นแนวคิดต่อสถาบันการปกครอง และสถาปัตยกรรมของแต่ละชาติอันสวยงาม จากข้อเท็จจริงของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี ได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ ที่มีรูปแบบของการเล่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์สามารถช่วยกระตุ้นให้บุคคลทั่วไปหันมาสนใจต่อการอ่าน ศึกษาหาองค์ความรู้ในด้านภูมิปัญญาศาสนาที่มีปรากฏอยู่บนพื้นที่อย่างเข้มข้นนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดหลักคำสอนทางศาสนาและพุทธศิลป์อย่างยั่งยืน หนังสือเล่มนี้ก็เป็นเหตุผลทำให้ผู้วิจารณ์กล้าที่จะศึกษาทำเพื่อนำความรู้ที่ได้ไปส่งเคราะห์ และพัฒนาเป็นสารนิพนธ์และดุชนิพนธ์เกี่ยวกับปราสาทหินในประเทศกัมพูชา

บรรณานุกรม

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2562). *ทิพนิยายจากปราสาทหิน*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ 79 หมู่ที่ 1 ถนนพหลโยธิน หลักกิโลเมตรที่ 55
ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170